

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI EKONOMİK İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI

AVRUPA BİRLİĞİ'NDE AKTİF SOSYAL POLİTİKALAR VE
SOSYAL ADALET ALGISI:
TÜRKİYE VE İSPANYA ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ

DOKTORA TEZİ

Bilge FİLİZ

Ankara, 2020

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI EKONOMİK İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI

AVRUPA BİRLİĞİ'NDE AKTİF SOSYAL POLİTİKALAR VE
SOSYAL ADALET ALGISI:
TÜRKİYE VE İSPANYA ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ

DOKTORA TEZİ

Bilge FİLİZ

Tez Danışmanı

Doç.Dr. Can Umut Çiner

İkinci Tez Danışmanı

Prof. Dr. Berrin Ceylan Ataman

Ankara, 2020

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	v
ŞEKİLLER LİSTESİ	viii
TABLolar LİSTESİ	ix
ÖNSÖZ	x
GİRİŞ	1

I. KISIM: İDEOLOJİ

1. BÖLÜM: KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE	11
1.1. Aktif Sosyal Politikaları Anlamak	13
1.2. Neoliberal Yönetimsellik ve Neoliberal Öznenin Üretimi.....	18
1.3. Neoliberal Özne Üretimi ve Aktif Sosyal Politikalar.....	22
1.4. Neoliberal Fikirlerin Kurumsal Dönüşüm Üzerindeki Etkileri.....	24
1.4.1 Büyük Dönüşümün Çifte Hareketleri/ Döngüleri.....	27
1.4.1.1.Esnek Üretim.....	31
1.4.1.2. Esnek İşgücü Piyasası	32
1.4.1.3. Esnek Sosyal Güvenlik Mekanizmaları	33
1.5. Sosyal Adalet Fikrinin Kavramsallaşması	40
1.5.1. Klasik Siyasal Düşünce'de Sosyal Adalet	41
1.5.2. Sosyal Adalet Üzerine ‘Siyasal’ Bir Tartışma	42
1.5.2.1. Piyasa Odaklı Sosyal Adalet Yaklaşımı	44
1.5.2.1.1. Sosyal Adalet Kavramına Faydacı Yaklaşım.....	44
1.5.2.1.2. Sosyal Adalet Kavramına Sözleşmecî Yaklaşım	46
1.5.2.1.3.Sosyal Adalet Kavramına Eşitlikçi Yaklaşım- Yapabilirlikler Yaklaşımı.....	48
1.5.2.2. Piyasa Odaklı Sosyal Adalet Yaklaşımına Sosyalist İtiraz.....	52
1.5.3. Sosyal Adalet Kavramında Sosyal’in Yok Oluşu: Liberteryan Sosyal Adalet Kavramı	55
2. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	60
2.1. Araştırmanın Tasarımı.....	60
2.2. Veri Toplama Teknikleri.....	61
2.2.1. Örneklem Seçimi Teknikleri	62
2.2.2. Örneklem Tanımlanması	63
2.2.3. Örneklem Seçimi: Rastlantısal Amaçlı Örneklem Seçimi	63
2.2.4. Örneklem Sayısı	65

2.2.5. Mülakatların Organizasyonu	66
2.2.5.1. Madrid Bölgesi.....	66
2.2.5.2. Bask Bölgesi	66
2.2.5.3. Ankara.....	67
2.2.5.4. Gaziantep	67
2.2.6. Mülakat Metodu	67
2.2.7. Araştırma Sürecinde Karşılaşılan Sorunlar	68
2.3. Veri Analizi	69
2.4. Etik Değerlendirmeler	69

II. KISIM: KURUM

3. BÖLÜM: AVRUPA BİRLİĞİ'NDE AKTİF SOSYAL POLİTİKALARIN KURUMSALLAŞMASI.....	71
3.1. Esnek İşgücü Piyasası	73
3.2. Esnek Sosyal Güvenlik Mekanizmaları	75
3.2.1. Güvenceli Esneklik Kavramı	77
3.2.2. Sosyal Adalet Kavramı	79
4. BÖLÜM: İSPANYA'DA AKTİF SOSYAL POLİTİKALARIN KURUMSALLAŞMASI	82
4.1. Tarihsel Kurumsal Çerçeve.....	83
4.2. İspanya'da Neoliberal Dönüşüm	87
4.2.1. Neoliberal Dönüşümün Kesintiye Uğraması. Gömülü Neoliberalizm	88
4.3. Esnek İşgücü Piyasasına, Esnek Sosyal Koruma Mekanizmalarına ve Aktif Sosyal Politikalar Aracına Yönelen Kurumsal Geçiş Süreci	91
4.3.1. Esnek İşgücü Piyasası ve Pasif Sosyal Güvenlik Mekanizmaları: Gelir Güvenliği	91
4.3.2. Avrupalılaşma Süreci ve Esnek Sosyal Güvenlik Mekanizmaları: Aktif Sosyal Politikalar Aracılığıyla İstihdam Güvenliği ve İstihdam Edilebilirlik	93
4.3.2.1. 2008 Ekonomik Krizinin Ardından İstihdam Edilebilirlik Politikalarının Yaygınlaşması.....	97
4.3.3. Sosyal Yardımdan Faydalananların İstihdam Edilebilirliğinin Aktif Sosyal Politikalarla Artırılması.....	101

4.4. Aktif Sosyal Politikaların İspanya İşgücü Piyasasına ve Sosyal Koruma Sistemine Uygunluğunun Değerlendirilmesi- Esnek Prekarya (Flexiprecarity)	103
--	-----

5. BÖLÜM: TÜRKİYE'DE AKTİF SOSYAL POLİTİKALARIN KURUMSALLAŞMASI

110

5.1. Tarihsel Kurumsal Çerçeve	112
5.2. Türkiye'de Neoliberal Dönüşüm.....	116
5.3. Esnek İşgücü Piyasasına, Esnek Sosyal Koruma Mekanizmalarına ve Aktif Sosyal Politika Aracına Doğru Kurumsal Geçiş Süreci	121
5.3.1. Esnek İşgücü Piyasası.....	122
5.3.2. Esnek Sosyal Güvenlik Mekanizmaları: Aktif Sosyal Politikalar Aracılığıyla İstihdam Güvenliği ve İstihdam Edilebilirliğin Sağlanması...125	
5.3.2.1. Türkiye İş Kurumu'nun Yeniden Yapılanması.....	130
5.3.2.2. Sosyal Yardımdan Yararlananların İstihdam Edilebilirliğinin Aktif Sosyal Politikalarla Artırılması	134
5.4. Aktif Sosyal Politikaların Türkiye İşgücü Piyasasına ve Sosyal Koruma Sistemine Uygunluğunun Değerlendirilmesi	137

6. BÖLÜM: TÜRKİYE VE İSPANYA'DA AKTİF SOSYAL POLİTİKALARIN KURUMSALLAŞMASININ KARŞILAŞTIRILMASI

145

III. KISIM: İNSAN

7. BÖLÜM: AKTİF SOSYAL POLİTİKA PROGRAMI VE SOSYAL ADALET ALGISI ÜZERİNE SAHA ÇALIŞMASI

160

7.1. Aktif Sosyal Politika Programı: Mesleki Eğitim Kurslarına İlişkin Algı Analizi	161
7.1.1. Mesleki Eğitim Kurslarının Profesyonel ve Kişisel Hayata Etkisi...161	
7.1.2. Aktif- Pasif Çelişkisi.....	178
7.1.3. Pasifliğin Gayri Meşrulaştırılması	189
7.2. Sosyal Adalet Algısı.....	195
7.2.1. Sosyal Adalet Algısının Kavramsal Olarak Sınıflandırılması	195
7.2.1.1. Sosyal Adalet Kavramına Sözleşmeci Yaklaşım	195
7.2.1.2. Sosyal Adalet Kavramına Eşitlikçi Yaklaşım	200
7.2.1.3. Sosyal Adalet Kavramına Liberteryen Yaklaşım	204

7.2.1.4. Piyasa Odaklı Sosyal Adalet Yaklaşımına Sosyalist İtiraz	215
7.2.2. Sosyal Adaleti Sağlayabilecek Temel Aktörler	219
7.2.3. Sosyal Adalet için Atılması Gereken Adımlar	225
7.2.4. Sosyal Adaletsizlikler	229
7.2.5. Adil Toplum ve Çalışma İlişkisi	245
8. BÖLÜM: MESLEKİ EĞİTİM VE SOSYAL ADALET ALGILARININ TÜRKİYE VE İSPANYA ARASINDA KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ	257
8.1. Mesleki Eğitim Kurslarına İlişkin Algı	257
8.2. Sosyal Adalet Kavramına İlişkin Algı	262
8.3. Çalışma ve Adil Toplum İlişkisi Üzerine Algı	268
SONUÇ	270
KAYNAKÇA	284
ÖZET	312
ABSTRACT	313
EKLER	314
Ek 1. Yarı- Yapılandırılmış Görüşme Tutanağı (Türkçe ve İspanyolca)	314
Ek 2. Mülakat Sonrası Gizlilik Formu (Türkçe ve İspanyolca)	322
Ek 3. Türkiye’de Mülakata Katılan Kişilerin Özellikleri	324
Ek 3. İspanya’da Mülakata Katılan Kişilerin Özellikleri	328

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
ALMP	Active Labour Market Policies/ Aktif İşgücü Piyasası Politikaları
Ar-Ge	Araştırma Geliştirme
ASF	Avrupa Sosyal Fonu
ATD	All Together for Dignity to Overcome Poverty/ Yoksullukla Mücadele için Hep Beraber Onurlu Yaşam
BBC	British Broadcasting Corporation/ Britanya Yayın Kuruluşu
BM	Birleşmiş Milletler
BOE	Boletín Oficial del Estado/ İspanya Resmi Bülteni (Gazetesi)
CCOO	Comisiones Obreras/ İşçi Komisyonları
CEOE	Confederación Española de Organizaciones Empresariales/ İspanya İşveren Örgütleri Konfederasyonu
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CNT	Confederación Nacional del Trabajo/ Ulusal Emek Konfederasyonu (İspanya)
DEC	Índice Derecho, Economía, Cobertura/ Sosyal Hizmetler konusunda Haklar, Kaynaklar, Kapsamı Ölçen Endeks
DİSK	Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DNI	Documento Nacional de Identidad/ İspanya Ulusal Kimlik Belgesi
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
EaSI	EU Programme for Employment and Social Inovation/ İstihdam ve Sosyal İnovasyon Programı (Avrupa Birliği)
EAPN	European Anti- Poverty Network/ Avrupa Yoksullukla Mücadele Ağı
EC	European Commission/ Avrupa Komisyonu
ECDN	European Consumer Debt Network/ Avrupa Tüketici Kredisi Ağı
EGF	European Globalisation Adjustment Fund/ Avrupa Küreselleşme Uyum Fonu
ENAR	European Network against Racism/ Avrupa Irkçılıkla Mücadele Ağı
ERTE	Expediente de Regulación Temporal de Empleo/ Geçici Süreli Çalışma Uygulaması
ETT	Empresas de Trabajo Temporal/ Süreli Çalışma Kuruluşları
EURODIACONIA	Avrupa Kiliseleri ve Hristiyan Sivil Toplum Kuruluşları Ağı
FAO	Food and Agriculture Organization/ Gıda ve Tarım Örgütü
FEAD	Fund for European Aid to Most Deprived/ Avrupa en Yoksunlara Yardım Fonu
FEANTSA	European Federation of National Organisations Working with the Homeless/ Evsizlerle ilgili Çalışan Ulusal Organizasyonların Avrupa Federasyonu
FEBA	European Federation of Food Banks/ Avrupa Gıda Bankaları Federasyonu

GIZ	Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit/ Alman Uluslararası İş birliği Kurumu
GSMH	Gayri Safı Milli Hasıla
HAK-İŞ	Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu
ILO	International Labour Organization/ Uluslararası Çalışma Örgütü
ILOstat	Statistics of International Labour Organization/ Uluslararası Çalışma Örgütü İstatistikleri
IFSW	International Federation of Social Workers/ Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu
IMF	International Monetary Fund/ Uluslararası Para Fonu
INE	Instituto Nacional de Estadística/ Ulusal İstatistik Enstitüsü
INEM	Instituto Nacional de Empleo/ İspanya Ulusal İstihdam Enstitüsü
INP	Instituto Nacional de Prevención/ Ulusal Sigorta Enstitüsü
IOM	Internatinal Organization for Migration/ Uluslararası Göç Örgütü
IPA	Instrument for Pre-Accession Assistance/ Katılım Öncesi Yardım Aracı
IRS	Instituto de Reformas Sociales/ Sosyal Reform Enstitüsü
İİBK	İş ve İşçi Bulma Kurumu
İŞKUR	Türkiye İş Kurumu
LANBIDE	Servicio Vasco de Empleo/ Bask Bölgesi İstihdam Hizmetleri Birimi
LLL	Lifelong Learning/ Hayat boyu Öğrenme
NEET	Youth not in Employment, Education or Training/ İstihdamda veya Eğitimde Olmayan Gençler
NRP	National Reform Programme/ Ulusal Reform Programları
OECD	Organization for Economic Cooperation and Development/ Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
OMC	Open Method of Cooperation/ Açık Koordinasyon Yöntemi
PAPE	Plan Anual de Política de Empleo/ Yıllık İstihdam Politikası Planı
PES	Public Employment Services/ Kamu İstihdam Hizmetleri (Avrupa Birliği)
PICUM	Platform for International Cooperation on Undocumented Migrants/ Belgesiz Göçmenlerle Uluslararası İşbirliği Platformu
PP	Partido Popular/ Halk Partisi
PREPARA	Programa de Recualificación Profesional de las Personas que Agoten su Protección por Desempleo/ İşsizlik Yardımı Sona Eren Kişiler için Profesyonel Beceri Kazandırma Programı
PSOE	Partido Socialista Obrero Español/ İspanya Sosyalist İşçi Partisi
RGI	Renta de Garantia de Ingresos/ Asgari Geçim Yardımı
SARTU	Servicio de Gestión de Ofertas de Empleo/ İspanya Bask Bölgesi'nde İş birliği Federasyonu
SEPE	Servicio Público de Empleo Estatal/ Kamu Devlet İstihdam Servisi

SISPE	Sistema de Información de los Servicios Públicos de Empleo/ İspanya Kamu İstihdam Hizmetleri Bilgi Sistemi
SGK	Sosyal Güvenlik Kurumu
SMES	Mental Health Social Exclusion Europa/ Ruh Salığı Sosyal Dışlanma Avrupa
SOE	Seguro Obrero de Enfermedad/ Zorunlu Sağlık Sigortası
STK	Sivil Toplum Kuruluşları
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
TESK	Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu
TİSK	Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
TÜRK-İŞ	Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UGT	Unión General de Trabajadores/ Sosyalist İşçi Partisine Bağlı İşçiler Genel Birliği Sendikası
UNDP	United Nations Development Programme/ Birleşmiş Milletler Kalkınma Örgütü

ŞEKİLLER LİSTESİ

- Şekil 1: Refah Devletinin Gelişimini ve Değişimini Açıklayan Teoriler/ Temel Nedenler
- Şekil 2: Büyük Dönüşümlerin Döngüleri
- Şekil 3: Araştırma Yöntemi
- Şekil 4: İspanya'da Süreli ve Süresiz Sözleşmelerin Oranı
- Şekil 5: İspanya'da Sözleşme Tipine veya İstihdam İlişkisine Göre Maaşlı Çalışanlar. Cinsiyet ve Yaşa Göre
- Şekil 6: İspanya'da İstihdam Güvenliğinin Katılık Derecesi- Süreli Sözleşmeler
- Şekil 7: İspanya'da İsteğe Bağlı Olmayan Yarı Zamanlı İş Sözleşmeleri
- Şekil 8: İspanya'da Yarı Zamanlı Çalışma
- Şekil 9: İspanya'da Sendikalaşma Oranı
- Şekil 10: Türkiye'de İş Yerinin Büyüklüğüne Göre İşletme Sayısının Dağılımı
- Şekil 11: Türkiye'de İş Yerinin Büyüklüğüne Göre Sigortalı İşçi Dağılımı
- Şekil 12: Türkiye'de İstihdam Edilenlerin Yıllar ve Cinsiyete Göre Normal Çalışma Saati Dışında Çalışmaları
- Şekil 13: Türkiye'de ve İspanya'da İşgücüne Katılım Oranı
- Şekil 14: Türkiye'de ve İspanya'da İstihdam Oranı
- Şekil 15: Türkiye'de ve İspanya'da İşsizlik Oranları
- Şekil 16: Türkiye'de ve İspanya'da Genç İşgücü ve İşsizlik Oranları
- Şekil 17: Türkiye'de ve İspanya'da Sosyal Koruma Harcamaları
- Şekil 18: Türkiye'de ve İspanya'da İşteki Stres/Gerginlik
- Şekil 19: Türkiye'de ve İspanya'da İşgücü Piyasasının Güvensizliği
- Şekil 20: Türkiye'de ve İspanya'da İşçi-İşveren İlişkileri
- Şekil 21: Sosyal Adalet Kavramına İlişkin Yaklaşımların Mülakatlarda Bahsedilme Sayısı
- Şekil 22: Sosyal Adaletsizlik Türlerinin Mülakatlarda Bahsedilme Sayısı

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: 1980 sonrası Ekonomik ve Politik Dönüşüm: Neoliberal Fikirlerin Kurumlara Etkisi

Tablo 2: Mülakat Yapılan Kişilerin ve Ülkelerdeki İstatistiki Verilerin Sayı ve Yüzdeleri

Tablo 3: İspanya İşgücü Piyasasının Göstergeleri

Tablo 4: Türkiye İşgücü Piyasasının Göstergeleri

Tablo 5: Türkiye’de Kayıt Dışı Çalışma Oranı

Tablo 6: Türkiye’de Eğitim Düzeyine Göre İşgücü Durumu, Temmuz 2018, Temmuz 2019 15+Yaş

Tablo 7: İstihdamda veya Eğitimde Olmayan 15- 24 Yaş Aralığındaki Gençlerin Eğitim Düzeyi

Tablo 8: Türkiye ve İspanya’da Mesleki Eğitim Kursuyla İlgili Algı Analizinin Karşılaştırması

ÖNSÖZ

İçimdeki rahatsızlık benden bir şey istediklerinden değil. Benim yeterince vermediğim duygusundan... Bu baskı yüzünden içimde, ruhumda iyi hissetmiyorum. Bundan kurtulmak çok zor. Dinamiti kendi içime kendim koyduğumun farkındayım. (IB28K-1)¹

Bu tezi, mülakatlarım boyunca “sistemin yarattığı çıkmazların içinde çaresizken bir yol bulmam gerekiyordu” sözleriyle başlayarak yaşadıklarını paylaşan cesur hayat hikayelerinin güzel kahramanlarına adıyorum. Benim de içinde bulunduğum, hayatındaki bütün olumsuzlukların tek sorumlu ve suçlusu olarak kendisini gören ve kendisine adaletsiz davranan bireylere, bunu artık yapmamalarını dileyerek, bu tez çalışmamı armağan ediyorum. Neoliberal sistemin içimde yarattığı canavara rağmen bu tez çalışmasını bitirebildiysem bu, beni destekleyen değerli hocalarım, sevgili ailem ve benimle dayanışan arkadaşlarım sayesinde.

Öncelikle hem tez sürecimde hem de tüm doktora süresince desteği, emekleri ve gösterdiği üstün sabır ile hem akademik hem de kişisel anlamda bana yol gösteren, özgür bilim üretme ortamı sağlayan, cesaretimi ve ümidimi bir an olsun kırmayan değerli hocam Prof. Dr. Berrin Ceylan Ataman’a çok teşekkür ediyorum. 2018 Eylül ayından itibaren danışmanlığımı yürüten değerli hocam Doç. Dr. Can Umut Çiner’e tüm emekleri, desteği, yönlendirmeleri için teşekkürlerimi sunuyorum. Bu tezin oluşmasında büyük katkıları olan Tez İzleme Komitemin değerli üyeleri Prof. Dr. Sibel Kalaycıoğlu ve Prof. Dr. Aykut Çelebi hocalarıma da her anlamda, her aşamada yorumlarıyla ve yönlendirmeleriyle akademik yolculuğumu ışıklarıyla aydınlattıkları için çok teşekkür ediyorum. Tezimin jürisinde yer alan ve yorumlarıyla farklı açılardan tezimi değerlendirmemi sağlayan Sayın Prof. Dr. Şenay Gökbayrak hocama teşekkürlerimi sunuyorum.

TUBİTAK 2214 Yurt Dışı Doktora Sırası Araştırma Burs Programı’nın desteği ile Mart 2017-Haziran 2018 tarihleri arasında Universidad de Alcalá (UAH)’da bulundum. Araştırmamı destekleyen TUBİTAK’a teşekkürlerimi sunuyorum. İspanya’daki alan çalışmasının planlanmasında emekleri olan değerli hocam Ana Arriba’ya çok teşekkür ediyorum. Aynı zamanda İspanya’da alan çalışmamı yürütürken mülakat yaptığım kişilere ulaşmam da yardımcı olan çeşitli STK’ların, vakıfların, belediyelerin çalışanları Amparo Pérez de Guereño, Luis Ortiz Tudanca, Roberto Gonzalez Pericacho, Victoria Pereira Racio, Sonia Guerrero Plaza, Teresa Arranz, Mercedes Liébana Villarroel, Nuria Gonzalez, Daniel Emeric, Maribel Gonzalez, Concha Clavero ve Luli’ye sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Mülakatların deşifresinde yardım eden Banu Eşelioğlu ve Gözde Duyar’a çok teşekkür ederim.

Tüm doktora sürecimde bir an bile desteklerini esirgemeyen, her an gösterdikleri sonsuz anlayış için sevgili çalışma arkadaşlarım Pablo Rodenas, Arantxa Diaz, Victoria

¹ IB28K-1: (İ)spanya, (B)ask Bölgesi, 28 (yaş), K(adın)- 1(bu özellikteki 1. Kişi)

Palau, Hande Arlı, Gökçe Katkıcı ve Tommi Viljanen’e çok teşekkür ediyorum. Onların desteği ve anlayışı olmasaydı bu tezi sonlandırmam mümkün olmazdı.

Canım ablam Dr. Gökçe Atikeler, güzel annem Prof. Dr. Ayten Filiz ve sevgili babam Prof. Dr. İ. Hüseyin Filiz’e; Viktor Emil Frankl’ın deyişiyle kendinden daha büyük bir davaya kişisel adanışının bir yan etkisi olarak başarıyı aramayı öğrettikleri için, yaratıcılığımı her alanda destekledikleri, yaşadığım her güzellik ve zorlukta elimi tuttukları, bana cesur olmayı, dürüst davranmayı, inandıklarım için çalışmayı öğrettikleri için çok teşekkür ederim.

Son olarak, değerli arkadaşım Doç. Dr. Emrah Özdemir’in akademik yönlendirmeleri, sabrı, desteği ve tez sürecinde her düştüğümde sabırla beni düştüğüm anda kaldırdığı hatta zaman zaman beni hedefe taşıdığı için çok teşekkür ediyorum.

GİRİŞ

İşgücü piyasasında milyonlarca insan eşitsizlik, adaletsizlik, güvencesizlikle karşı karşıya kalmakta hem istihdamda hem de eğitimden sağlığa sosyal hayatın diğer alanlarında ciddi hak kayıpları yaşamaktadır. 2000’li yıllarda bu güvencesiz ortama karşı eşitlik temelinde sosyal adalet talebi Avrupa’da göze çarpmaya başlamıştır. Yoksulluk ve sosyal dışlanma alanında Avrupa’da faaliyet gösteren birçok uluslararası kuruluş ile ulusal, bölgesel ve yerel ağları da içeren Avrupa Yoksullukla Mücadele Ağı (EAPN)², 2019 yılı Eylül ayında yayımlanan, *Avrupa 2020 Sonrası Stratejisi’ne EAPN’nin Önerileri* başlıklı raporunda bu meselelerle ilgili çarpıcı gerçeklere yer vermiştir. Bu raporda, “Avrupa 2020 Stratejisi’nin istikrara ve büyümeye öncelik vererek, refah devletlerinde yıkıcı kesintilere zemin hazırladığı, bu durumun ise gelir dağılımında en yüksekte yer alan yüzde 1’lik kesimin varlığını artırırken, geri kalan kesimlerde yoksulluğa ve eşitsizliğe yol açtığı” belirtilmiş ve “AB’nin hizmet ettiği insanlardan ziyade piyasanın ve şirketlerin çıkarlarını savunduğu” vurgulanmıştır (EAPN, 2019: 7).

Yoksulluk ve eşitsizlikteki artış zamanla daha belirgin hale gelirken, adaletsizliklerin kaynağı olarak görülen neoliberal dönüşüme karşı çeşitli protestolar gerçekleşmektedir. Bu protestolar dünyanın değişik yerlerinde farklı amaçlar taşımakla beraber siyasi mücadeleler alanında yeni bir dönem başlattıkları düşünülmektedir (Diehl, 2019). Bu bağlamda; Avrupa, Asya, Güney Amerika ve Ortadoğu’daki 17 ülkede geniş çapta halk hareketlerinin yaşandığı 2019 yılı, sokak gösterileri ve protesto yılı olarak ilan edilmiştir (Liubchenkova & Gkanas, 2019; Garguilo, 2019; Rachman, 2019; Wright, 2019; Johnson, 2019; Brown, 2019). Dünyanın birçok yerinde devam eden sosyal adalet talebiyle gerçekleştirilen protestolar; Avrupa’da bu konunun tartışılmasını sağlayan Fransa’da sarı yelekliler eylemleriyle dünyanın gözünü üzerine çekmiştir.

Bu tez çalışması böyle bir atmosferde, giderek yaygınlaşan eşitsizlik ve adaletsizlikler karşısında, ideal toplum algısının nasıl şekillendiği ve bu adaletsizliklere nasıl tepki gösterildiği konusunda ipuçları bulmayı amaçlamaktadır. Neoliberal dönüşüm sürecinde sosyal adalet algısını ölçmeye yönelik bir yöntem sunan bu çalışma toplumda uyanan ilk tepkilere odaklanmıştır.

² EAPN’nin üyeleri; AB üye devletlerinden ve İzlanda, Makedonya, Norveç, Sırbistan’dan sivil toplum kuruluşlarını bir araya getiren toplam 32 ulusal ağ ile 13 uluslararası kuruluştan [Age Platform, ATD Fourth World (Yoksullukla Mücadele için Hep Beraber Onurlu Yaşam Dördüncü Dünya), Emmaus Europe, EURODIACONIA (Avrupa Kiliseleri ve Hristiyan Sivil Toplum Kuruluşları Ağı), ECDN (Avrupa Tüketici Kredisi Ağı), FEANTSA (Evsizlerle ilgili Çalışan Ulusal Organizasyonların Avrupa Federasyonu), FEBA (Avrupa Gıda Bankaları Federasyonu), ENAR (Avrupa Irkçılıkla Mücadele Ağı), IFSW (Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu), SMES Europa (Ruh Salığı Sosyal Dışlanma Avrupa), PICUM (Belgesiz Göçmenlerle Uluslararası İşbirliği Platformu), Kurtuluş Ordusu] oluşmaktadır.

Karl Polanyi ([1944], 2001), ekonominin kendi kendisini yöneten bir mekanizma olmadığını, siyasetin ve sosyal ilişkilerin içine gömülü olduğunu ortaya koymakta ve kendi kendini düzenleyen piyasa fikrinin etrafında şekillenen tüm sistemlerin toplumun tepkisi ile karşı karşıya kalacağını iddia etmektedir. Bu iddiaya göre piyasa toplumu birbirine karşı *çift yönlü hareketle* şekillenmektedir. *Bu hareketler*; ilk olarak, piyasa kapsamının genişletilmesine yönelik kendi kendine işleyen piyasa (laissez-faire) hareketi ve ikinci olarak, ekonominin toplumdan uzaklaştırılmasına direnç gösteren toplumdan yükselen korumacı karşı hareket olarak tanımlanmaktadır (Polanyi, [1944] 2001).

Birçok çalışma, günümüzde bu karşıt hareketin tekrarlandığını ve bugünkü neoliberal dönüşümün küresel piyasa sisteminin inşa edildiği bir süreci işaret ettiğini göstermektedir (Blyth, 2002; Standing, 2017). Bu aşamada, küresel dönüşümün Polanyi'nin dikkat çektiği büyük dönüşümden farklı olması beklenmektedir. Sermaye sınıfının serbest piyasayı yeniden toplumsal ilişkilerden ayıran bu hareketinin toplum tarafından algılanışının ve toplumun kendisini korumak için vereceği tepkinin de farklı olması öngörülmektedir.

Bu farklılığın nedeni, neoliberalizmin kendine özgü nitelikleridir. Neoliberal dönüşümün analiz edildiği alan yazın genellikle neoliberalizmin aslında yalnızca bir kuramdan ibaret olmadığı ve ekonomik, siyasi ve toplumsal politikaların meşrulaştırılmasında araç olarak kullanılan bir proje olduğu görüşünde birleşmektedir (Bauman, 2001; Bourdieu, 1998; Ferge, 1997; Foucault, [1977-1978]2008; Harvey, 2005; Saad Filho & Johnson, 2005). Neoliberalizmin amacı insanların toplumsal değer ve normlarını değiştirmek, insan aklını ve davranışlarını yönlendirmek ve bireyleri yönetilebilir öznelerle dönüştürmektir. Bu çerçevede neoliberalizm, toplumsal taahhütlerin yerine getirilmesini engellemek ve kolektifleri parçalamak için bireysellik fikrini teşvik etmektedir.

Neoliberalizm, projesine yeni bir tür özne olan neoliberal bireyi tanımlayarak başlar. Bu proje kapsamında, sosyal insanı neoliberal bireye dönüştürmek için çeşitli politika modelleri ve siyasal stratejiler tasarlanmıştır. Bu plana göre, birey kavramının sahip olması gereken çeşitli özellikleri vardır. Öncelikle, birey risk almalı ve aktif olmalıdır. Yeterince güçlü olmalı ve istediklerini elde etmeye çalışırken veya herhangi bir konuda risk alırken kendisini asla tükenmiş hissetmemeli, yeni gelişmelere hızla uyum sağlamalı ve asla vazgeçmemelidir. Mevcut risklerle baş etmek için siyasi otorite tarafından özgürlüklerinin kısıtlanmasına onay vermelidir. İkinci olarak, birey bağımsız olmalıdır. Tüm ihtiyaç ve isteklerini karşılayabilmeli, hangi koşulda olursa olsun muhtaç

duruma düşmemeli, toplumda kendisine rakip olarak gördüğü ve güvenmediği diğer bireylere ihtiyaç duymamalıdır. Bu kişi sosyal ilişkilerinde dahi, her şeyi kendisi idare edebilecek kadar kendine yeterli olmalıdır. Örneğin, 2020 yılında Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan ve dünyaya yayılan korona virüsü nedeniyle yaşanan COVID-19 sağlık krizinde ulusal ve uluslararası siyasi otoriteler tarafından topluma verilen “temastan kaçın! sosyal mesafe koy! kendini izole et! odağındaki mesajların sağlıklı yaşam için olduğundan daha fazla bireyselleşme yönünde davranış yönetimi yarattığını düşündürmektedir. İnsanlara birbirlerine güvenmemeyi, kronik şüpheciliği ve birbirlerinden korkmayı öğreten bu süreçler, sosyal insanı neoliberal bireye dönüştüren bir sürecin parçası olarak değerlendirilebilir. Üçüncü olarak, birey kendi kontrolünde olan ve olmayan durum ve olaylardan sorumlu hissetmelidir. Neoliberal birey, hayatındaki herhangi bir eylemin bütün yükünü kendisi sırtlanabilmelidir. Karar verme süreçlerine katılmasa dahi, karşılaştığı sonuçların bütün sorumluluğunu almalıdır.

Bu duruş, bireyin bütün zorluklarla başa çıkabileceğini ortaya koyma biçimi olarak yeniden inşa edilen bireyselleşme, öz sorumluluk, öz yeterlilik, rekabet gibi neoliberal değerler sistemi tarafından takdir edilir. Tüm olanakların bireye sunulduğu iddia edilerek, bireyin olmadığı veya yapmadığı her durum veya eylem kendisine yöneltilen eleştiri konusu haline gelir. Örneğin, tüm dünyada online erişimin eğitimden sanata sosyal ve profesyonel hayatın tüm aşamalarında yaygınlaşması ile bireylerin yapmadığı, erişemediği veya yapamadığı ve erişemediği her bilgi ve eylemden kendileri sorumlu tutulmaktadır.

Bu örneklerde belirtildiği gibi neoliberal dönüşüm inşa edilirken ve özneleştirme (*subjectivation*) gerçekleştirilirken bu zihniyeti yaratmak için bireylerin sosyo-ekonomik durumunun tasarımı de-regülasyondan dijitalleşmeye kadar çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Bu yöntemlerin en önemlilerinden birisi; esnek üretim, esnek işgücü piyasası ve esnek sosyal güvenlik mekanizmaları ekseninde ilerleyen iş yaşamındaki dönüşümdür. Söz konusu doğrultudaki değişim, ekonomik düzenin esnek üretim mekanizmasının teşvikiyle ortaya çıkan post-Fordist ekonomik modelin ve üretimde dijitalleşmenin yaygınlaşmasıyla başlar. Bu yolun sonraki aşamalarında, üretim sürecinde insan gücünün kullanılması, işgücü piyasasında değişikliklerin yapılması ve çalışma hayatının yeni bir bakış açısıyla ele alınması adımlarıyla dönüşüm sürdürülmüştür. Nihai olarak ise, bireylerin yalnızca istihdam güvenliğini sağlamayı amaçlayan ve genellikle işverenler lehine işleyen esnek sosyal koruma mekanizmalarının ortaya çıkışı meşrulaştırılmıştır. Esnek sosyal koruma mekanizmaları kapsamında, bir politika aracı

olarak kullanılan aktif sosyal politikalar, bireylerin değerlerinin ve normlarının neoliberal fikirlere uygun olarak yönetilmesi açısından hayati bir rol oynamaktadır.

Bu tez, neoliberal politikaların bir aracı olarak değerlendirilen “aktif sosyal politikalar” ile bireylerin değerlerinin ve normlarının bir yansıması olarak “sosyal adalet algısı” arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır. Bu iki kavram şu şekilde ele alınmaktadır. Öncelikle; aktif sosyal politikalar, toplum için meşru ve adil olanın yeniden belirlenmesi adı altında bireylerin sorumluluklarını güçlendirmeye yönelik ve bireylerin sosyal haklarının tanımlanması ve izlenmesi rolünün devletten uluslararası aktörlere aktarılmasıyla sosyal hakları yeniden tespit eden politikalar dizisi olarak tanımlanmaktadır. Aktivasyon³, bu tez çalışmasında bu politikaların uygulanma sürecini ifade etmektedir.

1980’li yıllardaki istihdam piyasalarındaki dönüşümü inceleyerek kavramsallaşmaya başlayan aktif *işgücü* politikaları, bireylerin yeteneklerini artırarak işgücü piyasasına girmeyi sağlayan işsizlikle mücadele politikaları olarak incelemekteydi. Aktif işgücü piyasası politikalarının AB ülkelerinde gündeme gelmesi, 1970’lerde yaşanan petrol kriziyle birlikte işsizliğin giderek artmasıyla bağdaştırılmaktadır (Varçın, 2004: 7). 1990’li yıllarda ise yoksulluk ve işsizliğin piyasaya ayak uyduramamaktan kaynaklandığını iddia eden çalışmalarla işsizlerin aldığı yardımları iş arama ve çalışma şartına bağlayan politikaları da kapsayarak aktif *sosyal* politikalar olarak incelenmeye başlamıştır. Ancak, bu tanımlamalar aktif sosyal politika kavramının ifade ettiği gerçekliği daraltmaktadır. Bu nedenle, bu tez çalışmasında aktif sosyal politikalar; anti sosyal politika (Özügürlü 2003), yedek sanayi ordusunun yeniden düzenlenmesinin aracı olarak aktif istihdam politikaları (Dertli, 2007), sosyal hakları, adil ve meşru olanı yeniden tanımlayan ve devletin rolünü yeniden belirleyen bir süreç olarak aktivasyon (Revilla & Serrano, 2007) gibi bakış açılarından hareketle yukarıda tanımlandığı şekliyle çok yönlü bir anlayışla, neoliberal politika aracı olarak değerlendirilerek incelenmektedir. Bu bağlamda literatüre katkı sağlayacaktır. Özneleştirme (*subjectivation*) biçimlerinden çok, özneleştirme yöntemlerinin incelenmesi gerektiğinin altını çizen çalışmaların (Lemke, 2011: 119) tavsiyesi izlenmiştir.

³ Avrupa Birliği işgücü piyasası sözlüğünde; “aktivasyon politikalarını”, işsizleri iş aramaları için teşvik eden ve işsizlerin aldığı yardımları iş arama şartına bağlayan politikalar olarak tanımlamaktadır (EU Glossary, 2018). Bu tanım analiz edildiğine aktivasyon kavramının ifade ettiği gerçekliği daralttığı düşünülmektedir.

İkinci olarak, sosyal adalet kavramı “gerçekliğin doğasına, hayatın nasıl olması gerektiğine ve dolayısıyla, toplumun nasıl düzenlenmesi gerektiğine dair inançlar ve kavrayışlar bütünü” olarak tanımlanır (Adams, 2015: 14). Bir politikadan yararlananların gözünde meşruiyet kazanabilmek için aktörlerin, nesnelerin, araçların ve kurumların ideal olarak nasıl yapılandırılması gerektiğini sosyal adalet kavramı açıklamaktadır.

Bu yaklaşım çerçevesinde; aktif sosyal politikalar bağlamında rolü azalan devletin yerini alan uluslararası aktörlerden birisi olarak Avrupa Birliği’ni (AB) odağına alan bu tez çalışmasında, bir ana ve dört alt araştırma sorusunun cevaplanması amaçlanmaktadır:

- AB tarafından teşvik edilen aktif sosyal politikalara katılan bireylerin bu politikalara ve sosyal adalet kavramına ilişkin algılarına neoliberal fikirler nasıl ve ne ölçüde işlemiştir?

Neoliberal fikirlerin bireylerin algılarında hangi yollarla etkili olduğunu ortaya koyan “*nasıl*” sorusu için iki alt soru oluşturulmuştur. Bu sorular neoliberal dönüşüm içinde aktif sosyal politikaların önce kavramsallaşmasını sonra da hangi aşamaları izleyerek kurumsallaştığını ortaya koymak için ikiye ayrılmıştır.

- Neoliberal dönüşüm kapsamında aktif sosyal politikalar nasıl kavramsallaştırılabilir ve tartışılabilir?
- AB etki alanındaki ülkelerde aktif sosyal politikaların kurumsallaşmasını ve uygulanmasını nasıl etkilemektedir?

Neoliberal fikirlerin bireylerin algısına “*ne ölçüde*” yerleştiği sorusu için de araştırma iki alt soru çerçevesinde yürütülmüştür. Bu sorular AB’nin aday ülkesi Türkiye ve üye ülkesi İspanya’da gerçekleştirilen alan çalışmasının temel sorularıdır.

- Aktif sosyal politikalara katılan bireylerin bu politikalarla ilgili algılarına ve sosyal adalet algılarına neoliberal fikirler ne ölçüde yerleşmiştir?
- Sosyal adalet algıları çerçevesinde hangi bireyler ve hangi durumlarda neoliberal fikirleri içselleştirmişler veya reddetmişler?

Ana sorunun odaklandığı aktif sosyal politikaların kurumsallaşması ve sosyal adalet algısı arasındaki ilişki alt sorulara verilen yanıtlarla aydınlatılmış olacaktır. Bu yolla günümüzde yaşanan büyük dönüşümün ilk hareketinin- küresel piyasa sistemi inşasının- sonuna geliniyor olduğu ve bireylerin sosyal adalet talebiyle mevcut sistemi değiştirmeye zorlayabileceği iddiasını ayrıntılarıyla analiz etmek amacıyla, araştırma üç kısım halinde düzenlenmiştir.

Kuramsal ve kavramsal çerçeve olarak adlandırılan ilk kısımda yer alan iki bölümde; araştırma sürecinde izlenen kuramsal çerçeve, epistemolojik yaklaşım ve

araştırma yöntemleri açıklanmaktadır. İlk bölümün amacı, aktif sosyal politikaların uluslararası aktörler tarafından neoliberal dönüşüm sürecinde nasıl araçsallaştırıldığını tartışmak ve bu politikaların kavramsallaşmasını aydınlatan çeşitli teorik yaklaşımları açıklamaktır. Polanyi'nin açıkladığı *büyük dönüşüm*, Foucault'nun tanımladığı *neoliberal yönetimsellik* kavramı ve Blyth'ın neoliberal fikirlerin kurumsal dönüşüm üzerindeki etkilerini açıklamak için kullandığı beş adımlı teorik çerçeve bu bölümün temelini oluşturmaktadır. Neoliberal dönüşüm sürecinde bir politika aracı olarak kullanılan aktif sosyal politikaların işlevi, kurumsallaşması ve bu programlara katılan kişiler tarafından algılanışı bu temellerden yola çıkılarak araştırmanın diğer kısımlarında adım adım aydınlatılmaktadır.

Bu kuramsal açıklamalara ek olarak, sosyal adalet algısı üzerine gerçekleştirilen saha çalışmasına bir rehber sunmak üzere sosyal adalet fikrinin kavramsallaşmasını tartışan bir bölüme yer verilmiştir. Sosyal adalet kavramının farklı açılardan ele alındığı çeşitli kuramlar (piyasa odaklı sosyal adalet kavramı: faydacı, sözleşmeci, eşitlikçi, liberteryan sosyal adalet yaklaşımı ve piyasa odaklı sosyal adalet kavramına sosyalist itiraz) çalışmanın teorik bakış açısı bağlamında bu bölümde irdelenmektedir.

Bu tez çalışmasının ikinci kısmı “kurum” şeklinde adlandırılarak yukarıda bahsedilen ideolojik değişikliklerin kurumlara nasıl yansıdığı ortaya koyulmaktadır. Öncelikle, AB’de neoliberal dönüşüm sırasında aktif sosyal politikaların kurumsallaşma süreci somut olarak AB kurucu antlaşmaları ve politika belgeleriyle gösterilmektedir. Bu anlamda kurumsallaşma sürecinin nasıl bir gelişim gösterdiği bu bölümde incelenen önemli noktalardan birisidir. İkinci olarak aktif sosyal politikaların kurumsallaşmasında AB’nin etkisi analiz edilmektedir. Aktif sosyal politikaların neoliberal dönüşüm içinde nasıl araçsallaştırıldığı ve bu konuda uluslararası aktörler arasından AB’nin etkisi somut olarak, AB’ye aday ülke Türkiye ve üye ülke İspanya’da ortaya koyulmaktadır. Bu kısmın üçüncü bölümünde AB’ye, dördüncü bölümünde Türkiye’ye, beşinci bölümünde İspanya’ya ve altıncı bölümünde ise Türkiye ve İspanya’da aktif sosyal politikaların kurumsallaşmasına ilişkin kısa bir karşılaştırmalı analize yer verilmektedir.

Bu ülkelerin seçilmesi, AB’nin farklı etki alanlarında bulunan ülkelerdeki tesirinin ortaya koyulması açısından oldukça önemlidir. Bu etki açıklanırken, olabildiğince benzer sistemler tasarımı uygulanmış ve refah modelleri birbirine benzeyen bir aday ve bir üye ülke seçilmiştir. Hem Türkiye hem de İspanya Akdeniz refah modelinin benzer özelliklerini taşımaktadır. Aynı zamanda kültürel özellikler, tarihsel siyasal gelişim ve yaşanan sosyo-ekonomik problemler açısından da bu iki ülke birbirine benzemektedir.

Ancak, biri AB'ye aday, diğeri ise üye devlettir. Dolayısıyla, bu bölümlerin amacı, bir uluslararası aktör olan Avrupa Birliği'nin etki alanındaki üye ve aday ülkelerde aktif sosyal politikaların kurumsallaşmasını ve uygulanmasını nasıl etkilediği sorusunun yanıtlarını açığa çıkarmaktadır.

Son olarak, araştırmanın üçüncü kısmı “insan” şeklinde isimlendirilerek neoliberal dönüşüm sırasında aktif politikalardan yararlanan kişilerin algılarına odaklanmaktadır. Neoliberal dönüşümün inşa sürecinde yukarıda bahsedilen zihniyet, çeşitli politika araçlarıyla bireylere dayatılırken bireylerin bu norm ve değerleri içselleştirip içselleştirmedeği analiz edilmiştir. Bu yapılırken hangi sebepleri öne sürerek, hangi durumlarda neoliberal değerleri içselleştirip hangi durum ve sebeplerle reddettikleri incelenmiştir. Bu analiz bireylerin ideal toplum algısını ortaya koyan sosyal adalet algıları çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

Söz konusu algı analizinin temelini, Türkiye ve İspanya'da aktif sosyal politikalardan birine dâhil olan çoğunluğu işsiz olan bireylerle yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen veriler oluşturmaktadır. Aktif sosyal politikalar olarak spesifik bir alan olan mesleki eğitim kursları seçilmiştir. Çünkü bu kurslar, iş arayanlara yönelik istihdam destek hizmetleri, özel şirketlere verilen teşvikler veya istihdam edilebilirliği artırmaya yönelik teşvikler gibi belirsiz ve değişken aktif sosyal politika programları arasında en somut programlar olarak öne çıkmaktadır. Dolayısıyla örneklem seçiminde uygulanan iki kriter bireylerin işsiz olması veya hayatında bir süre işsiz kalmış olması ve mesleki eğitim kurslarına katılmış veya katılıyor olmasıdır. Rastlantısal amaçlı örneklem seçimi uygulanmış olup, her iki ülkede de sosyal, ekonomik ve kültürel çeşitlilik göz önünde bulundurularak; bu ülkelerin farklı bölgelerinden katılımcılara yer verilmiştir. Görüşmeler, Türkiye'nin iki farklı şehrinde ve İspanya'nın iki farklı bölgesinde gerçekleştirilmiştir.

Bu seçimin nedenlerini daha ayrıntılı bir şekilde açıklamak gerekirse; 1978 Anayasası'na göre İspanya üniter bir devlet olarak bahsedilmesine karşın, bölgesel yönetim yapısı incelendiğinde yarı-federal olduğu konusunda alan yazında şüphe yoktur. İspanya, yönetim şekli bakımından âdem-i merkeziyetçi bir yapıya sahip olup 17 özerk bölgeye (comunidades autónomas) ve iki özerk şehre (ciudades autónomas) sahiptir⁴.

⁴Özerk bölgeler:Andalucía, Aragón, Principado de Asturias, Illes Balears, Canarias, Cantabria, Castilla y León, Castilla-La Mancha, Cataluña, Comunitat Valenciana, Extremadura, Galicia, Comunidad de Madrid, Región de Murcia, Comunidad Foral de Navarra, País Vasco, La Rioja. Özerk şehirler: Ciudad Autónoma de Ceuta, Ciudad Autónoma de Melilla (Gobierno de España, 2020) Detaylı bilgi için <https://administracion.gob.es>.

Aktif sosyal politikalarından mesleki eğitim kurslarının planlanması ve uygulanması, 2013 yılından bu yana özerk bölgelerin sorumluluğundadır. Merkezi hükümet bu konuda hiçbir faaliyet yürütmemektedir. Dolayısıyla, bu programlar bölgeler arası farklılıklar nedeniyle uygulama açısından değişiklik göstermektedir. İspanya içinde sosyal hizmetler sistemini; haklar, ekonomik kaynaklar ve hizmetlerin kapsamı açısından bölgeleri karşılaştırmalı olarak değerlendiren DEC⁵ endeksine göre en yüksek puanı alan özerk bölge Bask Bölgesidir (García vd., 2018). İspanya’da görece daha iyi sosyal hizmetler alan bireylerin sosyal adaleti nasıl algıladığının ortaya konulmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Buna ek olarak, Bask Bölgesi Fransa sınırında yer alan bir sanayi bölgesidir ve bu durum, istihdam stratejilerini ve sosyal politikaları etkilemektedir. Sanayi bölgesi olmasının yanı sıra, kapsayıcı sosyal politikaları sayesinde bu bölgeye yerleşmek isteyen göçmen ve mültecilerin dikkatini çekmektedir. Sonuç olarak, Bask Bölgesi bu hususlar çerçevesinde İspanya’nın farklı gerçekliklerinin analiz edilmesi açısından önemli bir bölge olarak görülmektedir. Madrid hem bir özerk bölge hem de ülkenin başkentidir. Kentin kozmopolit yapısı nedeniyle ve bu yapıdaki kentlerde yaşayan bireylerin görüşlerinin araştırmaya yansımaları için başkent seçilmiştir

Türkiye de üniter bir devlettir. Ancak İspanya’nın tersine, merkeziyetçi özellikleri ağır basmaktadır. Merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasında iş bölümü ve idari vesayet ilişkileri hukukî olarak tanımlanmıştır. Aktif sosyal politikalardan mesleki eğitim kurslarının düzenlenmesi ve yürütülmesi konusunda hem merkezi yönetim hem de yerel yönetimler sorumluluk alabilmektedirler. Fakat, İspanya’nın aksine merkezi devlet mekanizmaları bu politikaların özellikle istihdama yönelik mesleki eğitim kurslarının tasarımıyla yönlendirici pozisyonundadır. Yukarıda bahsedildiği gibi İspanya’da aktif sosyal politikalar merkezi bir bakış açısıyla yönetilmez ve tamamen özerk bölgelerin idaresindedir. Dolayısıyla, Türkiye’nin farklı bölgelerinde bu programların tasarımı ve uygulanması açısından İspanya’ya oranla daha az farklılık görülmesi beklenmektedir. Fakat İspanya’daki ile paralel bir yol izlemek amacıyla Türkiye’den de iki farklı şehir seçilmiştir. Madrid gibi kozmopolit yapıdaki kentteki bireylerin görüşlerini araştırmaya yansıtmak için başkent, Ankara seçilmiştir. Türkiye’de İstanbul, Ankara’dan çok daha geniş anlamda kozmopolit yapıya sahiptir. Ancak İspanya ile paralelliği korumak açısından ülkenin başkenti Ankara seçilmiştir. Ankara kentinin yanı sıra, İspanya’da uygulanan yöntemi bire bir devam ettirebilmek adına, farklı gerçekliklerin

⁵ DEC: D: derechos (haklar). E: Economía (kaynaklar). C: Cobertura (kapsam)

gözlemlenebileceği ve araştırmayı zenginleştirebilecek bir kent daha değerlendirmeye dahil edilmiştir. Bask Bölgesi sanayi bölgesi olması, ülkenin sınırında yer alması ve göçmenler için çekim merkezi olması nitelikleri göz önünde bulundurularak seçildiğinden, Türkiye’den Gaziantep kenti araştırmaya dâhil edilmiştir. Gaziantep, Türkiye’nin Güneydoğu bölgesinde Bask Bölgesi gibi büyük bir sanayi şehridir. Bask Bölgesi’nin Fransa sınırında yer almasına benzer şekilde Gaziantep Suriye sınır bölgesinde bulunur. Bu özellikler çalışmanın yönetimini, dolayısıyla sosyal politikaları etkilemektedir. Aynı zamanda Gaziantep, günümüzde Suriye krizi nedeniyle çok sayıda mülteciye ev sahipliği yapan bir kenttir. Bu durum, Bask Bölgesi’ne benzer şekilde Gaziantep’te sosyokültürel yapıyı ve dolayısıyla uygulanan sosyal politikaları etkilemekte; yabancı ve vatandaşlar arasında ikili bir yapı oluşmakta ve bireylerin ideal toplum/ sosyal adalet algısına tesir etmektedir. Bu nedenlerle, sosyokültürel açıdan karma bir sosyal yapı içinde yaşayan bireylerin farklı gerçeklikleri yansıtmaya olasıları olduğu için Ankara’ya ek olarak, Gaziantep’teki bireyler alan çalışmasına dahil edilmiştir.

Bu kapsamda, her iki ülkede toplam 78 görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmelerin dağılımı; 2017 Kasım ve 2018 Mart ayları arasında Madrid’de 20 görüşme, 2018 yılı Şubat ayında Bask Bölgesi’nde 24 görüşme, 2018 yılı Haziran ayında Ankara’da 19 görüşme ve 2018 yılı Temmuz ve Ekim ayları arasında Gaziantep’te 15 görüşme şeklindedir. Toplanan veriler, *atlas.ti* yazılımıyla kodlanarak analiz edilmiş olup, analiz detayları yedinci bölümde sunulmaktadır. Sekizinci bölümde İspanya ve Türkiye’de sahada toplanan veriler ışığında gerçekleştirilen algı analizinin karşılaştırmalı bir değerlendirmesi yapılmaktadır. Sonuç kısmında ise, araştırma soruları teker teker yeniden ele alınarak yapılan analiz ve değerlendirmeler ışığında cevaplanmakta ve bir yandan neoliberalizm projesi kendi bireyini yaratırken diğer taraftan bireylerin sosyal adalet talebiyle mevcut sistemi değiştirmeye zorlayabileceği iddiası tartışılmaktadır.

Bu plan dahilinde toplanan veriler ve yapılan analizler çerçevesinde bu tez çalışmasında, aktif sosyal politikaların neoliberal dönüşüm için bir araç olarak kullanılmasına yönelik teorik tartışmalar ortaya koyulacak, AB’nin etki alanı çerçevesinde bu konuda üstlendiği role ışık tutulacak, AB’ye aday Türkiye ve AB üyesi İspanya’da aktif sosyal politikaların kurumsallaşması analiz edilecek ve bu politikalardan yararlanan kişilerin sosyal adalet algılarına neoliberal fikirlerin ne ölçüde yerleştiği tartışılacaktır.

Türkiye’de aktif sosyal politikalarla ilgili araştırmalar, çoğunlukla aktif işgücü piyasasına odaklanmaktadır. Bu tez çalışması aktif sosyal politikaları neoliberal dönüşüm

sürecinin bir aracı olarak değerlendiren, bu politikalarla adil olanın yeniden tanımlandığını iddia eden ve sosyal haklardaki değişimi inceleyen bu geniş bakış açısıyla alan yazına katkı sunacaktır. Aynı zamanda bu politikaları karşılaştırmalı olarak AB'ye üye ve aday ülkede inceleyerek bir uluslararası aktörün bu dönüşümdeki etkisini ortaya koyacaktır. İspanya ve Türkiye arasında karşılaştırmalı olarak gerçekleştirilen araştırmalar Akdeniz/Güney Avrupa refah modeli kapsamındaki uygulamaların ve kurumların karşılaştırmalarından ibarettir. Aktif sosyal politikaları iki ülkede bu tez çalışmasındaki gibi ne kavramsal ne de kuramsal olarak detaylı bir şekilde karşılaştıran bir çalışma bulunmamaktadır. Buna ek olarak, sosyal adalet konusu Avrupa ülkeleri arasında mevcut kurumsal düzenlemelerin karşılaştırılması ile sınırlı kalmaktadır. Bu alanda çeşitli endeksler geliştirilmiş olup; yoksulluğun önlenmesi, eşitlikçi eğitim, sağlık, işgücü piyasasına erişim, sosyal bütünleşme ve ayrımcılığın önlenmesi, cinsiyet eşitliği, yaşam doyum düzeyi ve kuşaklar arası adalet gibi alanlarda ülkelerin uyguladığı politikaların ölçülmesi ve karşılaştırması üzerinden sosyal adalete dair analizler yürütülmektedir. Bu çalışma, bireylerin sosyal adalet algısına odaklanarak 'algı' analizi üzerinden ülke uygulamalarının karşılaştırmasını yapması açısından alana katkı sunmaktadır. Böylece aktif sosyal politikalardan yararlanan bireylerin bakış açılarını gündeme taşıyarak, odağına alarak bu politikaların kurgusunu, yönetimini, izlenmesini ve sonuçlarını analiz ettiği için özgündür.

1. KISIM İDEOLOJİ

BİRİNCİ BÖLÜM: KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Sosyal bilimciler olarak işimiz, gündelik yaşamda insanlara gizemli bir sisin ardından görünen sosyal yapıların gizemli gücüyle uğraşmaktır
Charles Lemert (2012).

Bu araştırma sisi dağıtmak için yalnızca bir girişimdir. Ancak yoğun veya hafif olsa da sis, sistir.

Günümüzdeki toplum, sosyal politikalar ve işgücü politikaları açısından radikal bir değişimle karşı karşıya kalmaktadır. Aktivasyon, sosyal politikalardaki bu radikal dönüşümün kilit noktası olmuş; refah devletinin işlevsel mekanizmaları ve insan davranışında yarattığı farklılıklar açısından büyük değişimleri beraberinde getirmiştir. Bu çalışma, alan yazında yaygın olarak kabul edilen Bonoli'nin (2013: 1) “aktif sosyal politikalar, işgücü piyasasına ilk erişim ve tekrar girişi kolaylaştırmak amacıyla dezavantajlı insanların beşerî sermayesine yatırım yapan politikaların uygulanmasını amaçlayan işgücü piyasası politikalarını kapsar” şeklindeki tanımına bağlı kalmaktan çok, onu uyarlamaya yönelmektedir. Bu tez çalışmasında, aktif sosyal politika modeli yalnızca istihdam veya sosyal içerme politikalarına temel oluşturma işlevinin ötesine geçen bir politika aracı olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle, bu kavrama ilişkin Revilla ve Serrano tarafından önerilen açıklamayı tercih etmektedir. Buna göre aktivasyon; sosyal hakları, adil ve meşru olanı yeniden tanımlayan ve devletin rolünü yeniden belirleyen bir süreçtir (Revilla & Serrano, 2007: 1). Bu tercih, aktif sosyal politikaların kurumsal dönüşümünde rol oynayan normların ve değerlerin, bu politikalardan yararlananların ideal toplum algısında ne derecede yer ettiğinin anlaşılmasının yolunu açmaktadır.

Aktif sosyal politikalara ilişkin tartışma, refah devleti krizinin veya ‘refah devleti harcamalarında kemer sıkma politikaları’ ile tanımlanan dönemin ardından uluslararası düzeyde fikir birliğiyle kabul edilen bir üçüncü yol olarak öne çıkmıştır (Bonoli, 2013). Kemer sıkma politikalarına açıklama getiren kuramlarda, devletlerin bir yandan siyasi zorluklarla karşılaşırken, diğer yandan sosyal harcamaları kısıtladığı ve suçluluktan kaçınmanın (*blame avoidance*) yollarını aradığı vurgulanmaktadır (Pierson, 1996). İlgili alan yazında, aktif sosyal politikaların, ekonomik büyümenin yavaşlamasına veya küresel rekabetin artmasına yol açan sanayi sonrası değişimlere politika yapıcılar tarafından

getirilen bir çözüm/tedbir olarak ortaya çıktığı öne sürülmektedir. Bu politikalar aynı zamanda suçluluktan kaçınma yükünü üstlenme konusunda, aksaklıkların devlet yerine bireylerin sorumluluk alanına taşınması yoluyla işlevsel hale getirilmiştir. Bu açıklamalar bir dereceye kadar yeterli olsa da aktif sosyal politikaların ortaya çıkışını ve bu politikalardan yararlananların sosyal ilişkilerindeki/algılarındaki etkilerini ortaya koyan resim bundan çok daha karmaşıktır.

Aktif sosyal politikalara yönelen bu kurumsallaşmayı açıklayabilmek için, neoliberal ideolojiyle birlikte neoliberal öznenin ortaya çıkışını ve neoliberal fikirlerin sosyal politikaların dönüşüm süreci üzerindeki etkilerini analiz etmek gerekir. Yalnızca sade bir ideolojiden ibaret olmayan neoliberalizm; devlet politikalarının, serbest piyasa köktencililiğiyle toplum değerlerinin değişmesiyle açıklanmaktadır (Harvey, 2005). Bireyleri yönetilebilir öznelerle dönüştürerek insan davranışlarının idare edilmesi (Foucault, ([1977-1978] 2008) aracılığıyla yönetimin mantık ve meşruiyet çerçevesine oturtulmasının bir yolu olarak analiz edilmektedir (Dean, 2010; Rose, 1999; Türken vd., 2015; Weidner, 2009). Buna ek olarak, neoliberalizm “kuramın gerçeğe dönüştürülmesi ve işler hale getirilmesi için elverişli koşulları yaratmayı amaçlayan siyasi bir operasyon; kolektiflerin metodik bir yaklaşımla imha edildiği bir program” olarak algılanmaktadır (Bourdieu, 1998, ss. 95-96). Neoliberalizm projesi, sosyal taahhütlerden vazgeçmeyi kolaylaştırmakta ve dayanışmacı bir toplumun ve hatta toplumun kendisinin taşıdığı önemi reddetmektedir (Ferge, 1997). Sosyal ilişkileri yeniden tanımlamaya, devlet politikalarını meşrulaştırmaya, dayanışmayı ve kolektifliği sekteye uğratmaya yönelik bir proje, bir yöntem ve bir paradigma olmasının (Beck, 1992) yanı sıra, neoliberalizm bireyin tanımını yeniden icat ederek ve birey kavramına aktif, sorumluluk sahibi, bağımsız, girişimci, kendi kendine yeten, mücadeleci, bireyselci, yalnızca kendi menfaatlerini güden, güçlü, risk alan, şüpheli ve savaşçı sıfatlarıyla (bu sıfatları çoğaltmak her zaman mümkündür) bezeli yeni bir tanım getirerek bireyselci toplumun yaratımını kolaylaştırmaktadır.

Foucault’nun yönetimin yönetimi ve yönetimsellik açıklaması, aktif sosyal politikaların yararlanıcılarının ideal toplum ve dolayısıyla sosyal adalet algısındaki değişimi anlamak için önemli bir iç görü sağlar. Neoliberal proje aracılığıyla gerçekleştirilen neoliberal özne üretme süreci, bireylerin düşünceleri, inançları, tutumları ve algılarında bir dönüşüm yaratır. Ancak, bu otomatik bir süreç olarak

değerlendirilemez; neoliberal fikirlerin kurumsal açıdan ne derecede etkili olduğu -ve bireylerin algısına nasıl ulaştığı⁶- açıklanmalıdır (Blyth, 2002).

Bu açıklama, neoliberal projenin işlediği en önemli yollardan bir tanesi olan ekonomik değişimin yönünü anlamaktan geçer. Esnek üretim, esnek işgücü piyasaları, esnek sosyal koruma mekanizmaları ve aktif sosyal politikalar arasındaki neden-sonuç ilişkisini ortaya koymak gerekir. Blyth'ın neoliberal fikirlerle gelişen kurumsal değişim kuramı, bu araştırmada sosyal politikalarda aktivasyon ile bireylerin algısı üzerindeki etkisi arasındaki bağlantıyı açıklama sürecinde yol gösterici olmuştur. Blyth (2002: 15) "fikirlerin belirsizliği azalttığını, ittifak kurulmasını teşvik ettiğini, aktörlerin memnuniyetsiz olduğu mevcut kurumlara karşı çıkmaları için onları güçlendirdiğini, yeni kurumların inşasına kaynak oluşturduğunu ve son olarak, aktörlerin beklentilerini eşgüdümleyerek, kurumsal istikrarı yeniden ürettiğini" öne sürmektedir. Blyth, bu kuramsal çerçeveyi ve birbirini izleyen süreçleri piyasayı onaylayan kurumsal düzenin (*market-confirming institutional order*) oluşması bağlamında detaylarıyla ortaya koyar. Blyth'ın bu açıklamaları, kurumsal değişim (aktif sosyal politikalar) ile aktörlerin beklentilerinin buna göre eşgüdümlemesi (ideal toplum anlayışının neoliberal sistemle uyumlaştırılması) arasındaki bağlantının açıklığa kavuşturulmasına ışık tutar.

Tezin bu bölümünde, refah harcamalarının kısıtlanmasına yönelik bir politika aracı olan aktif sosyal politikaları açıklayan kuramsal çerçevenin oluşturulması amacıyla refah devleti kuramlarına kısaca değinilmektedir. Bu açıklamaların ardından, yukarıda belirtilen kuramsal açıklamalar genişletilerek, neoliberal özne üretiminin etkileri ile neoliberal fikirlerin sosyal politikalardaki değişim ve politikalardan yararlananların algısı üzerindeki etkileri açıklığa kavuşturulmaya çalışılacaktır.

1.1. Aktif Sosyal Politikaları Anlamak

Aktif sosyal politikalar, refah harcamalarında kemer sıkma politikaları olarak tanımlanan daha geniş bir kavrama ait politika modelinin bir aracıdır. Dolayısıyla, bu bölümde aktif sosyal politikalara doğru evrilen politika değişiminin, toplumdaki sosyal adalet algısında nasıl yankılandığını anlama yoluna ışık tutacak açıklamayı öne çıkarmak amacıyla, refah harcamalarının kısıtlanması olgusunun değerlendirilmesine ilişkin alan yazın değerlendirilmektedir.

Söz konusu politika değişimini açıklamak için öncelikle eski ve yeni sosyal devlet yaklaşımları arasındaki farkları anlamak gerekir. Eski yaklaşım diye adlandırılan dönem;

⁶ Yazar tarafından eklenmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından başlayan ve 1970'li yılların ortasına kadar devam eden Kapitalizmin Altın Çağı olarak adlandırılan döneme işaret etmektedir. Keynesyen politikaların hâkim olduğu bu dönemin ardından 1980'lerden başlayarak neoliberal dönüşümü içeren dönem ise sosyal devlet yaklaşımında yeni yaklaşım olarak adlandırılmaktadır. Sosyal politikadaki bu dönüşümü 'sıfatın (sosyal) suretten (sosyalın politik formu) kopuşu' şeklinde eleştiren ve piyasa ile uyumlu yeni paradigmanın ancak anti-sosyal politika olarak adlandırılabilceğini belirten Özuğurlu (2003:64) bu "paradigma değişimini üç temel unsur ile açıklamaktadır: (1) sosyal politika disiplininin sıklet merkezinde yer alan işçi sınıfı, yerini 'sınıf dışına' düşen yoksullara/yapısal işsizlere bırakmıştır; (2) 'bağımlı çalışanların' korunması ve güçlendirilmesi şeklindeki temel sosyal politika hedefi yerini 'sosyal sermayenin' geliştirilmesine bırakmıştır; (3) toplumsal bütünleşmeyi hedefleyen politika yönelimi, yerini 'piyasanın rekabet ve etkinlik' stratejileriyle uyuma bırakmıştır". Benzer şekilde, bu değişimi, Çiner (2004) çalışma yönetimi ve işgücü yönetimi kavramlarıyla açıklamaktadır. Çalışma yönetimi, "İkinci Dünya Savaşı ile 1980 yılları arasında sosyal politika eksenindeyken, 1980'lerden sonra sosyal politikanın yaşadığı dönüşüme paralel biçimde, sosyal politika özünden koparak işgücünün kontrolünü piyasa mekanizması ilkeleri üzerine inşa eden işgücü yönetimi" şeklinde değişmiştir (Çiner, 2004: 193).

Ferge (1997) ise eski ve yeni paradigma olarak adlandırdığı dönüşümü şöyle vurgulamaktadır: eski paradigmaya ait kurumlar piyasa, devlet ve sivil toplum olarak sayılırken, yeni paradigmada piyasalar, yarı piyasalar (*quasi market*), uluslararası iş birliği ve ulus üstü kuruluşlar öne çıkmaktadır. Buna ek olarak, eski paradigmada sosyal politika değerleri adalet ve eşitlik, sosyal eşitsizliklerin azaltılması ve dayanışma olarak tanımlanırken, yeni paradigmada sosyal politikaların altında yatan değerler bireysel özgürlük (seçme özgürlüğü), rekabet gücü, bireysel özerklik, mevcut ve geleceğe yönelik kişisel güvenlik sorumluluğu olarak sayılmaktadır. Ayrıca, eski paradigmada sosyal politika araçları evrensel faydalar, sosyal güvenlik ve sosyal sigorta ve toplu sözleşme olarak tanımlanırken, yeni paradigma bu araçların yerine asgari düzeyde kamu sigortasını ve özel sigorta teşvikini getirmektedir. Benzer bir anlayışla, eski paradigmanın hedef grupları vatandaşlar, sigortalılar, dezavantajlı gruplar, aileler ve bireylerden oluşurken, yeni paradigmada hedef gruplar ihtiyaç sahibi olduğunu ve yardımı hak ettiğini ispat eden bireyler veya aileler ile görünürlüğü fazla olan ve yeni ihtiyaçlar ortaya koyan azınlıklardır (göçmenler, uyuşturucu bağımlıları, eşcinseller, vb.). Son olarak, yeni paradigmanın küresel düzeydeki sonuçları, uluslararası (küresel) sermaye menfaatlerinin

üstünlüğü ve ulus üstü siyasi birliklerin ve ekonomik kurumların gücünde ve etkisinde ulus-devletlerin özerkliğini zayıflatan bir artış olarak yankı bulur.

Bu değişimleri açıklığa kavuşturmak üzere, refah devletinin gelişimini ve 1980'lerden sonraki neoliberal dönüşümle refah harcamalarına yönelik kemer sıkma politikalarını inceleyen alan yazın üç temel teorik açıklama çerçevesinde ortaya koyulmaktadır. Yapısalcı yaklaşım, iktidar kaynakları (*power resources*) yaklaşımı ve kurumsalcı yaklaşım; refahın kurumsallaşması ve refah harcamalarının kısıtlanmasına ilişkin olarak, sırasıyla ekonomik kalkınmanın, örgütlü çıkar gruplarının ve kurumların etkilerini vurgulamaktadır.

Kuramsal tartışmalarda refah devleti konusunda sorulan sorularda büyük bir değişiklik olmamıştır. Temel tartışmalar, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından refah devletinin ortaya çıkma nedenleri ve bu kapsamda, bu nedenleri en iyi açıklayan olgular, 1980'lerden itibaren refah devletindeki dönüşümün nedenleri ve bu dönüşümleri etkileyen unsurlar etrafında şekillenmiştir. Bu sorulara yanıt aranırken, devlet, piyasa ve toplum arasındaki ilişki tanımlanmaya çalışılmıştır. Bu noktada, Esping Andersen'in (1990) Üç Tür Refah Kapitalizmi eseri, refah devletinin ortaya çıkışına dair refahın gelişimi konusunda karşılaştırmalı çalışmaların ve refah devletlerinin ortaya çıkışı konusunda evrensel açıklamaların eleştirisinin önünü açmıştır. Bunun ardından, inşacı bir bakış açısıyla fikirlerin politika yapma süreçleri üzerindeki etkilerine ilişkin alan yazın yaygınlaşmıştır. Bu durum, refah harcamalarının kısıtlanması ve aktif sosyal politika tedbirlerinin yaygınlaşması olgularının açıklığa kavuşturulmasında fikirlerin, özellikle de neoliberal fikirlerin odağa alınmasına sebep olmuştur. Bu yaklaşımların refah devletinin

Şekil 1: Refah Devletinin Gelişimini ve Değişimini Açıklayan Teoriler/ Temel Nedenler⁷

<i>Teoriler</i>	Yapısalcı/ İşlevselci Yaklaşım	İktidar Kaynakları Yaklaşımı	Kurumsalcı Yaklaşım	İnşacı Yaklaşım
<i>Temel Nedenler</i>	Ekonomik Kalkınma	Örgütlü Çıkar Grupları	Kurumlar	Fikirler

⁷ Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

gelişimini açıklayan temel nedenleri Şekil 1’de ortaya koyulmakta ve bu bölümün devamında ayrıntılarıyla bahsedilmektedir.

Öncelikle, yapısalcı ve işlevselci yaklaşımlara göre, ekonomi, refah modellerinin ortaya çıkma ve yeniden yapılanma sürecinin ardındaki nedenlerin açıklanması açısından önemlidir. Bu yaklaşımlar, refah devletinin ortaya çıkışını sanayileşme ve piyasa toplumunun ortaya çıkışı ile ilişkilendirmektedir (Offe, 1972; O’Connor, 1973; Wilensky, 1995). Ekonomide görülen kentleşme, tarımsal üretimin ticarileşmesi ve kapitalist üretimin yaygınlaşması gibi yapısal değişimler, refahın gelişiminin bir nedeni olarak tanımlanmaktadır. Offe’ye (1972) göre; refah modeli mantığı, kapitalist sosyal ilişkilerden dolayı ortaya çıkması muhtemel sınıf çatışmasını engellenmek amacıyla ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, işçi sınıfı güç ilişkilerinde gücünü ve etkisini artırırken, sosyal çatışmaların hafifletilmesine yönelik bir çözüm olarak değerlendirilmiştir. Değişen üretim sistemi işgücü ilişkilerini de değiştirmiş ve bu yapısal değişim, refah devletlerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Buna ek olarak, refah mantığı kapitalist toplumda dönüşümü tetikleyen bir araçtan ziyade, istikrarı sağlamanın bir aracı olarak eleştirilmiştir.

Ekonomik kalkınma ile refah devletinin ortaya çıkışı arasında bağlantı kuran, önemli diğer bir açıklama da Harold Wilensky (1975) tarafından sunulmaktadır. Bu işlevselci bakış açısına göre, gelişmiş ekonomiler gelişmiş refah devletleri yaratacaktır. Refah devletinin oluşumu, mevcut ekonomik yapıların ve sınıflara dayalı bir toplumun oluşumunun sonucu veya kurumların istikrarının temin edilmesinin neden olduğu bir duruma işaret etmekten ziyade, ekonomik gelişmenin bir sonucu olarak değerlendirilmektedir (Wilensky, 2002). Dolayısıyla bu açıklamalara göre, Avrupa devletleri ekonomik olarak kalkınma süreci içinde bulundukları için Kapitalizmin Altın Çağı olarak değerlendirilen İkinci Dünya Savaşı’ndan 1970’lerin ortalarına kadar olan süreçte refah politikalarını gündeme taşımışlardır.

1980’li yıllarda başlayarak Avrupa’da refah harcamalarının kısıtlanmasıyla ilgili olarak, Bonoli (2013) bu ekonomik determinizmin refah devletlerinde politikadaki yeniden yapılanmaya ilişkin net açıklamalar sağlayamayacağını iddia etmektedir. Bu bakış açısından değerlendirildiğinde; aktif sosyal politikalar, sanayileşme sonrası durumun işgücü piyasasında yarattığı işlev kaybı, istihdam sorunu ve sanayisizleşme gibi sorunlar ve riskler karşısında bir çözüm olarak ele alınabilir. Ancak, ekonomide yaşanan değişimin ve maddi kazanımlardaki gerilemenin istihdam piyasasına bir yansıması olarak görülen aktif sosyal politikalar bu yolla açıklandığında aktivasyonun içindeki birçok

detay göz ardı edilmektedir. Buna ek olarak, bu açıklama, aktif sosyal politikaları ekonomik politikalara indirgemeci bir şekilde açıkladığı için bu politikalardan yararlanan bireylerin algılarındaki etki konusunda açıklayıcı bir bakış açısı sunmamaktadır.

İkinci olarak, bazı kuramcılar refahın ortaya çıkışı ve refah harcamalarının kısıtlanması konusunda politikaların önem taşıdığını öne sürmektedir. Korpi'nin iktidar kaynakları kuramı (*power resources theory*), sol partilerin ve örgütlü işçi hareketinin refah devletinin ortaya çıkışı ve gelişimi üzerindeki etkilerinin açıklanması açısından çok önemlidir. Korpi'ye (1983: 15) göre, "iktidar kaynakları, aktörlere- bireylere veya kolektiflere- başka aktörleri cezalandırma veya ödüllendirme imkânı sunan özelliklerdir". Bu yaklaşım çerçevesinde, işçi sınıfının siyasi hareketlenme kapasitesi/kabiliyeti refah devletinin gelişiminde belirleyici hale gelmektedir. Benzer şekilde, Gough (1979) sınıf baskısının birçok Avrupa ülkesinde İkinci Dünya Savaşı'nın ardından refah politikası reformlarının ortaya çıkmasını sağladığı örneklerle işaret etmektedir.

Refah harcamalarının 1980'lerden başlayarak deneyimlenen neoliberal dönüşüm sırasında kısıtlanmasıyla ilgili olarak, Gough ve Therborn (2010) toplumlar; kentsel ve kırsal alanlar ve kayıtlı ve kayıtsız istihdam arasında çok daha parçalanmış bir halde olduğundan, sınıfların menfaat ve hak mücadelelerinin artık eskisi kadar güçlü olmadığını iddia etmektedir. Ancak, işgücü piyasasının içindekiler ve dışındakiler ile kayıtlı işçiler ve güvencesiz işçiler bağlamında tanımlanan parçalanmış toplum, aktif sosyal politikaların ortaya çıkışının nedenlerini tam anlamıyla açıklama konusunda yeterli değildir.

Üçüncü olarak, refahın gelişim ve yeniden yapılanma süreci kurumsalcı yaklaşımla açıklanır. Bu açıklamaya göre, kurumların refah devletlerinin hem ortaya çıkışı hem de yeniden yapılanması açısından önemli olduğunun altı çizilmektedir. Theda Skocpol (1992), bu bağlamda göze çarpan açıklamalar sunmaktadır. Yazarın bakış açısına göre, "seçim ve politika sonuçlarını belirleyen yalnızca sınıf güçleri arasındaki denge değil, aynı zamanda devletin kurumsal özellikleri ve seçim yarışının kurallarıdır" (Myles & Quadagno, 2002: 38). Refah modelindeki kurumsal değişimler izlek bağımlılığı (*path dependent*) mekanizmalarıyla da açıklanmaktadır. Refah devleti düzenlemelerindeki değişimin hem kapsamı hem de türleri, büyük ölçüde siyasi gücün dikey ve yatay kurumsallaşmasına bağlıdır ve bu kurumsallaşma yüksek düzeyde izlek bağımlılığını resmetmektedir (Starke, 2006).

Hall (1989), Keynesçi fikirlerin uluslararası bir düzlemde dünya geneline yayıldığını, ancak bu fikirlerin politika değişiminin sağlanması üzerinde etkili olup

olmamasının, bu ülkelerdeki kurumsal yapıyla bağlantılı olduğunu vurgulamaktadır. Yazara göre, yeni ekonomik fikirler ve siyasi düzenlemeler, kurumsal yapı tarafından yayılmalarına izin verildikten sonra gündeme alınmaktadır. Kurumsal yaklaşımda politika paradigmaları olarak adlandırılan önemli bir kavramı ortaya atan Hall (1993); fikirlerdeki bir değişimin, farklı devlet yapılarında politika parametrelerine çeşitli ölçülerde yerleşmesine sebep olduğu ve bu ikamenin kurum ve politika değişikliklerinin belirleyicisi olduğunu açıklamaktadır. AB düzeyinde birçok alanda gerçekleştirilen politika transferi genellikle bu bakış açısıyla açıklanmaktadır.

Buna ek olarak; kurumsalcı yaklaşım, Kapitalizmin Altın Çağı sırasında refahın gelişiminin ve 1980'li yılların ardından refah harcamalarının kısıtlanmasının birleştiği ve ayrıldığı noktaların açıklanmasında yaygın olarak kullanılmaktadır. Bonoli (2013), siyasi yoğunlaşmanın yüksek, siyasi sistemlerin ise daha az parçalanmış olduğu ülkelerin, aktif sosyal politika reformlarını uygulamaya koyma olasılığının daha yüksek olduğunu gösteren somut veriler sunmaktadır. Refah harcamalarının kısıtlanmasının ve aktif sosyal politikaların ortaya çıkmasının ardındaki nedenler, politika yapma ve yeniden yapılandırma sürecinin çeşitli unsurlarına atıfta bulunan farklı kuramsal açıklamalarla tanımlanmaktadır.

Buna karşın, söz konusu dönüşüm rejim değişikliklerinin geleneksel yolu olan siyasi bir devrimle değil, yeni ahlaki fikir ve değerlerin gelişimiyle ortaya çıkmıştır (Crespo & Serrano, 2013) çünkü “neoliberalizm, hasımlarına karşı siyasal değil, sinik bir tavırla moral bir savaş açmıştır” (Çelebi, 2008: 72). Dolayısıyla bu değişim gerçekleşirken muhalif tepkileri engellemek amacıyla, toplum gözündeki meşrulaşmanın nasıl gerçekleştiğini anlamak şarttır. Fakat yukarıda sunulan teorik çerçevelerde bu açıdan bir boşluk söz konusudur. Bu boşluğun doldurulması inşacı perspektifle neoliberal fikirlerin etkisini ve post-yapısalcı perspektifle neoliberal öznenin üretimini anlamaktan geçmektedir.

1.2. Neoliberal Yönetimsellik/ Neoliberal Öznenin Üretimi

Neoliberalizmi teorik açıdan açıklamanın karmaşık bir mesele olduğu yaygın olarak kabul edilmektedir. Saad Filho ve Johnston (2005: 2) bunu “yeni topraklara izinsiz girdiğinde, gerektiğinde uluslararası şantaj ve askeri güçle de desteklenen iç siyaset, ekonomi, hukuk, ideoloji ve medya baskısını bir arada kullanarak zayıfları ezip geçen, hak ve istihkakları baltalayan ve direnişi kıran canavara” benzetir. Buna benzer ama daha hafif bir ifade kullanan Harvey (2005: 19) “neoliberalleşmenin sermaye birikimini düzenleyen koşulları yeniden inşa etmeyi ve ekonomik açıdan elit kesimlerin gücünü

onlara iade etmeyi hedefleyen siyasi bir proje olarak yorumlanabileceğinin” altını çizmektedir. Bu yeniden inşa süreci, yeni bir toplum türünün de habercisidir. Neoliberalizm bağlamında, toplum ve “sosyal” kavramı biçim değiştirmeye başlar, bireyler birbirlerinden ayrı gövdeler olarak değerlendirilir ve bireylerden piyasa ekonomisindeki sistem kaynaklı aksaklık ve bozuklukların yükünü taşımaları beklenir. Siyasal ve ekonomik sisteme dair politikalar da bireyciliğe dayalı liberal toplum anlayışı göz önünde bulundurularak uygulanır. Bu kapsamda, sosyal olarak nitelendirilen politikalar, “piyasa düzenine ve ücret sistemine müdahale ettiği ölçüde sosyal nitelemesi kazanmaktaydı ve toplum piyasanın bir uzantısı olarak örgütlenmeye başladığında, sosyal politikanın sosyal niteliği de ortadan kalkmaya başlamaktadır” (Özügürlü, 2003: 69).

Foucault, 1970’lerin başında ortaya çıkmaya başlayan yeni toplumsal düzen içinde güçlenen birey otoritesine olumlu yaklaşarak neoliberalizme sempati ile bakmış olduğu şeklinde okunsa da neoliberalizmin 2000’lerde dönüştüğü şekli analiz ederken bu ideolojiyi yönetimsellik formu olarak değerlendirmek mümkündür. Bu tez çalışması Foucault’yu bu pencereden okumaktadır. Foucault ([1977-1978] 2008) neoliberalizmin ekonomiyi yöneten basit bir ideolojinin ötesine geçtiğini ve sistem içerisinde yeni gerçeklikler üreterek ve bireyler için belirli bir duygu ve düşünce biçimi yaratarak bireyleri yönlendirdiğini ve inşa ettiğini ifade etmektedir. Neoliberalizm siyasi ve ekonomik sistemi açıklamaya çalışan bir kuramdan ibaret değildir; asıl amacı, insanların bu sistemler içerisinde nasıl yönetilebileceğini açıklamaktır. Foucault’nun bu mantığından yola çıkıldığında, *homo economicus* (iktisadi insan) “yalnız olması gereken kişi [...], gerçeği kabul eden veya ortamın değişkenlerindeki farklılıklara sistematik olarak cevap veren ve yönetilebilir nitelikte görünen kişi; ortama yapay olarak sunulan sistematik değişikliklere sistematik şekilde cevap veren biri [...] büyük ölçüde yönetilebilir bir kişi” olarak değerlendirilir (Foucault, [1977-1978] 2008: 270). Dolayısıyla, Foucault doktrininde, neoliberal yönetimsellik yönetimin yönetimi (*conduct of conduct*) olarak ortaya çıkmaktadır. “Yönetim amacıyla yürütülen politikalar sadece otoriter yönlendirmeler biçiminde doğrudan değil, aynı zamanda teşvik edici, yönlendirici, önleyici, ahlakçı ve normalleştirici dolaylı mekanizmalara da sahiptir; izlenen politikalar yasaklayabilir, fakat aynı zamanda teşvik edebilir, disipline edebilir, denetleyebilir veya aktifleştirip canlandırabilir” (Lemke, 2011: 117).

“Neoliberalizm; insanı topluma özerk, bireyselleştirilmiş, kendi kendini yöneten, karar verici bir aktör olarak tanıtarak insanı emeğin sahibi yerine onu bir girişimciye dönüştürerek insan sermayesinin sahibine dönüşme sürecini açıklamaktadır (Türken vd.,

2015: 2). Bu süreç boyunca, tüm bireyler insan sermayelerinin yöneticileri olarak kabul edildiğinden, sermaye ve işgücü arasındaki ayrım ortadan kalkmaktadır. Her birey, kendi sermayesinin girişimcisi olarak, sermayesinin durumundan ve kalitesinden sorumlu tutulmaktadır. Bu sürecin sonucunda, bireylerin neoliberal normları ve değerleri içselleştirmesi ve inanç, düşünce ve davranışlarını buna göre şekillendirmesi için birçok yola başvurulmaktadır.

Buna ek olarak, yönetimsellik sadece tek bir yönde ilerlememektedir. Belirli değer ve inançların içselleştirilmesini ve bireylerin eylemlerine uyarlanmasını kolaylaştırırken, bireylerin davranışlarını yönlendirmekle kalmamakta, aynı zamanda hem mesleki hem de kişisel hayatları açısından da kendilerini yargılamalarına zemin sağlamaktadır. Dolayısıyla, genel yapıda – yapısal ekonomik sorunlar gibi- krizler yaşandığında, bireyler suçlanacak özneler haline gelmektedir. Bireyler yeterince iyi, yeterince esnek, yeterince becerikli, yeterince hazırlıklı, yeterince uyumlu, yeterince modern veya yeterince sorumluluk sahibi olmadıklarına ikna edilmeye çalışılırlar. Bireyin zihinsel ve sosyal durumu, bu yargılama ve kendini suçlama halinden dolayı bir köleninkinden daha kötüdür. Bauman (2001: 106) insanların “kendi mutsuzluğu için suçlayacak hiç kimsesi olmayan, kendi yenilgilerinin nedenlerini kendi tembelliği ve üşengeçliğinden başka hiçbir yerde aramayan ve sürekli daha çok çabalamaktan başka hiçbir çare aramayan” bireylere dönüştüğünü öne sürmektedir. Sonuç olarak, bireylerin algısında oluşan tablo “güvensizlik ve değersizlik duygusu” (Bourdieu, 1998: 99) ve “kişisel yetersizlikler, suçluluk duyguları, endişeler, anlaşmazlıklar ve nevrozlar” (Beck, 1992: 100) ile şekillenmektedir.

Neoliberal yönetimsellik, bireylerin sorumluluk ve suçluluğu üstlenmesini sağlama işlevinin yanı sıra, toplumun bireyselleşmesiyle paralel ilerlemektedir. Toplumun bireyselleşmesi neoliberal özne üretiminin bir parçası olarak değerlendirilebilir. Beck (1992), artan risklerin ve risk tehdidi algısındaki artışın, toplumdaki taahhütleri yok ettiğinin ve toplumda bireyselleşmeyi güçlendirdiğinin altını çizmektedir.

Beck (1992) ve diğer yazarlar (Bourdieu, 1998; Ferge, 1997; Morgen & Gonzales, 2008; Weidner, 2009), toplumda bireyselleşmenin lokomotifini işgücü piyasası olarak değerlendirmektedir. Post-Fordist üretim modelinde, işgücü piyasasında bireyselci, esnek ve kendi sorumluluğunu üstlenen bireylere ihtiyaç duyulur. Ayrıca, Bourdieu (1998), Manuel Castells (1996) (ağ toplumu kavramını açıklarken) ve Beck (1992) (risk toplumunun özelliklerinden bahsederken) ücretli işin post-Fordist üretim modelinde giderek daha ender hale geldiğinin altını çizmektedir. Diğer taraftan, iş, “az

bulunmasından dolayı bedeli ne olursa olsun istenen, işverenlere sömürüp kötüye kullandıkları bir güç veren, çalışanları işverenlerin insafına bırakan bir meta"ya indirgenmektedir (Bourdieu, 1998: 84, Polanyi, [1944]2001). "İnsan metası, nerede, hangi amaçla ve nasıl kullanılacağı veya kullanılmayacağı üzerinde çok az kontrol sahibidir; bu olgu, neoliberal küreselleşme bağlamında daha da kötü bir hale gelmektedir" (Schmidt & Hersh, 2006 s. 83).

Bu belirsizlik ve az bulunurluk beraberinde iş güvencesi yoksunluğunu ve herkesin yerinin doldurulabileceği duygusunu da getirmektedir. Post modern dünyada iş güvencesinin olmayışı, bireyin hayatındaki her alanda güvensizlik anlamına gelir. Bir insanın kendini güvende hissetmemesi, her türlü istimara da açık olduğu anlamına gelir. Buna ek olarak, "okulların fazla mezun vermesiyle birlikte, yetkinlik ve teknik vasıflar açısından artık en düşük seviyelerde gezinmeyen büyük bir yedek ordunun⁸ varlığı, çalışmakta olan her bireyde yerinin rahatlıkla doldurulabileceği ve mesleğinin, işinin bir nevi imtiyaz, ama kırılgan ve tehdit altındaki bir imtiyaz, olduğu duygusunu uyandırmaktadır (Bourdieu, 1998: 82).

Serbest dolaşımın ve kolay hareketliliğin desteklenmesiyle birlikte işgücü piyasasındaki güvensizlik, küresel işgücü piyasasında şiddetli bir düzeye gelmiştir; çünkü bireyler mekânın sözde "kısıtlılıklarından" kurtulmuş ve yalnızca aynı kentte/ilçede bir arada yaşadıkları insanlarla değil, dünyadaki tüm bireylerle tam olarak bilmediği esnek koşullar altında rekabete girmeye başlamıştır. Bu koşullar altında, insanlar her türlü işi, koşullarına bakmaksızın, hangi bedelle olursa olsun kabul etmeye ve hayatta kalmak için başkalarının üstüne basmaya da hazır hale gelmektedir. Bunun gerekçesi bir inanç ve bir hareket tarzında yatmaktadır: herkes onlar kadar çok çalışmalı ve onlar gibi, kendi hayatının sorumluluğunu üstlenmelidir. Bu algıya göre bu şekilde hareket etmeyen bireyler için ıstırap kaçınılmaz sonudur.

Bu rekabet ortamı, bireylerin dayanışma değerlerini mesleki ve kişisel hayatlarından uzaklaştırır ve bireyin hayatındaki her türlü ilişkiyi şekillendirir. Beck (1992: 94), "toplumun rekabetin asit banyosunda çözüldüğünü... ve sonuç olarak, bireylerin homojen sosyal gruplarda tecrit edildiğini" öne sürmektedir. "Örneğin, işgücü piyasasında gerçekleşen belirleyici değişimlerle (örneğin toplu işsizlik, dijitalleşme ve "atipik" işlerle) birlikte, post-Fordist dünyada risklerin kapsamı çok daha genişlemiş ve

⁸ Bourdieu (1998: 98) ordu terimini kullanmakla beraber, "ordu teriminin uygun olmadığını, çünkü işsizliğin dayanışmayı bozduğunu, toplumu parçalara ayırdığını, bireyselleştirdiğini, pasifleştirdiğini ve yok ettiğini" belirtmektedir.

dayanışma ağları daha da zayıflamıştır” (Ferge, 1997: 26). Sonuç olarak, toplu eylemler ve sistemdeki hatalara karşı koyma isteği otomatik bir süreçle ortadan kaybolmuştur. Buna ek olarak, her birey bir girişimci ve kendi sermayesinin sahibi olduğundan, işgücü ve sermaye artık birbirinden ayrı varlıklar olarak değerlendirilmez (Ören, 2015). Bireyler kendilerini emeklerinin değil, sermayelerinin sahibi olarak görürler. Böylece bireylerin bakış açısından değerlendirildiğinde, boykota yol açacak siyasi veya ekonomik herhangi bir sorun olmadığı gibi, işgücü piyasasında da protesto edilecek herhangi bir sömürü söz konusu değildir (Ören, 2015). Onlara göre, mevcut durumun sebebi sermayelerini yeterince iyi yönetemeyen tembel, akılsız, sorumsuz ve pasif bireylerdir. Dolayısıyla, isyan düşünceleri, duyguları ve eylemleri “diğer” bireylere yönelir. Bunun en uç örneklerini; işsizliğin, yoksulluğun ve sosyal dışlanmışlığın nedenlerini, motivasyon ve disiplin eksikliğiyle açıklayan çalışmalarda görmek mümkündür⁹.

Sonuç olarak, post-Fordist üretim koşullarındaki emek düzeninde, bireyin zaman ve mekân açısından adapte olabilmesi, değişimlere ayak uydurması ve sermayesini her koşulda satabilmek için kendini geliştirmesi gerekmektedir. İstihdam politikası, siyasi otoritenin halkı ve onun geleceğini şekillendirdiği politikadır (Çiner, 2010:10). Bu kapsamda, yeni işgücü piyasası, bireyleri öz-disiplin, öz-sorumluluk, öz-yeterlilik ve öz-gelişim gibi kavramlarla tanıştırır ve onları bu yeni düşünce yapısında yönetebilmek için çeşitli araçlar yaratır.

1.3. Neoliberal Özne Üretimi ve Aktif Sosyal Politikalar

Yukarıda bahsi geçen süreçler boyunca, yeni bir birey ve toplum tipinin ortaya çıkışı, işgücü piyasasıyla doğrudan bağlantılı olan sosyal politikalarda da yeni ilkelerin ortaya çıktığı anlamına gelir. Ferge (1997), 1980’lerden itibaren beliren yeni “ideal toplum tipi”nin ve sosyal politikanın inşasının, neoliberal değerlerin öne çıktığı, ulusal ve uluslararası sermayenin çıkarlarına göre şekillenen gizli bir gündem süreci olarak görülebileceğini iddia etmektedir. Uluslararası sermayenin çıkarlarını güden uluslararası kuruluşların yakın zamanda ortaya koyduğu sosyal politika tanımları, önceki dönemde izlenen piyasa düzenleyici mantıktan (*market-correcting logic*) ziyade, piyasayla uyumlu (*market-conforming*) ve piyasayı onaylayıcı (*market-confirming*) mantıkla uygulanmaktadır. “Değerlerde ve kurumlarda görülen değişimle birlikte, aktörlerin oyun alanı ve sosyal politikanın işleme biçimleri de değişmektedir” (Ferge, 1997: 27). Bu bakış

⁹ Yoksulluk ve sosyal dışlanmanın nedenlerini işsizliğe bağlayan çok geniş bir alan yazın mevcuttur.

açısı, sosyal politikalarda aktif sosyal politikalara yönelen kaymanın ardındaki mantığın anlaşılması için geniş bir iç görüş sunmaktadır.

Sosyal politikalar, toplumu piyasanın risklerine karşı sosyal haklar çerçevesinde koruma mantığıyla ortaya çıkmıştır. Ancak, aktif sosyal politikaların uygulanmasıyla birlikte, bireylerden aktif olmaları ve kendi sözde “sermayelerini” yatırıma dönüştürerek, piyasanın risklerini bireysel olarak üstlenmeleri beklenmektedir. “Yeni liberalizm, refah devletindeki risk yönetimini reddetmekte; toptan risk yönetimi yerine, her özgül duruma ilişkin risk değerlendirmesi yapılmaktadır” (Çelebi, 2001: 48). Aynı zamanda, “yeni liberalizmde risk kavramı, insanlığın potansiyellerini gösteren olumlu bir içerik kazanmıştır ve ‘uluslararası piyasalarda risk göze almadan başarılı olunamaz’ bu yeni dönemin en veciz söylemi” haline gelmiştir (Çelebi, 2001: 48)

Bireyler söz konusu risklerle kendi başlarına başa çıkmaya çalışırken, siyasi aktörler yalnızca birer motivasyon, destek ve imkân kaynağı olarak hareket etmektedir. Diğer bir deyişle, siyasi aktörler ve bireyler arasında hakların ve sorumlulukların tanımlandığı yeni bir toplumsal sözleşme yaratılmaktadır. Bu yeni toplumsal sözleşme bağlamında, bütünü oluşturan neoliberal öznelerin çağrının (*interpellation*) sesini dinlemekten başka seçeneği yoktur, çünkü bu ses halihazırda bireylerin iç sesine dönüşmüştür. Althusser (1971) bireyleri özneler olarak şekillendiren çeşitli ideolojik aygıtları anlatmak için “çağrı” (*interpellation*) kavramından faydalanır. Bu bağlamda, bireyler, devletin ideolojik aygıtları aracılığıyla kullanılan mekanizmalar yoluyla özneleştirilir ve bu özneleşmeyi kabul etmek ve içselleştirmek zorunda bırakılırlar.

Aktif sosyal politikalar, Althusser’in bu açıklamasından faydalanılarak öznellik (*subjectivity*) ve zorunda bırakılma (*subjection*) çerçevesinde işleyen bu diyalektik süreç bağlamında değerlendirilebilir. İnsanlar bireyselleşmekte ve aktif sosyal politikaların uygulanmasıyla ortaya çıkan zorunda bırakılma sürecinin bir parçası olarak, piyasanın riskleriyle baş başa bırakılmaktadır. Aynı zamanda, her biri girişimci olması beklenen ve dolayısıyla, neoliberal ekonomik, siyasi ve sosyal sistemin özneleri olarak hareket eden bireyler, aktif olmaları ve kendi kendilerine yetmeleri gerektiğine inanarak, ‘sermayelerine’ sürekli yatırım yapmak durumundadır.

Fakat, her siyasi ve ekonomik sistemde (yönetilebilir öznelerden oluşan bu sistemde dahi¹⁰) insanlar kendi yıkımlarına seyirci kalmazlar ve kendi varlıklarına zarar veren müdahaleler karşısında sessiz kalmazlar (Polanyi [1944], 2001).

¹⁰ Parantez içi yazar tarafından eklenmiştir.

Neoliberalizm kendi bireyini üretmekte başarılı olmuş olsa dahi toplumun büyük bir kesiminin sosyal ve ekonomik haklarında sürekli kayba neden olan bu ağır yıkıma karşı bireylerin tepki göstermesi beklenir. Buna ek olarak, neoliberalizm projesi, neoliberal bireyi yaratma konusundaki başarısı nedeniyle uzun vadeli ve başarılı bir proje olarak değerlendirilebilir. Ancak varlığını sonsuza kadar koruyamaz. Bu proje, yalnızca çok küçük bir gruba fayda sağlarken, çoğunluğu yalnızca bütçeleri değil, aynı zamanda sosyal hayatları ve hatta bireyleri düşünce yapıları ve psikolojileri açısından da yıkıma uğrattır. Ayrıca, bu yıkım neoliberal projede planlandığı kadar görünmez de değildir. Neoliberal projenin, bireylerin çoğunun siyasi, ekonomik ve sosyal hayatındaki yıkıcı etkilerinin gerçekliği inkâr edilemez. Dolayısıyla, bu yıkıma karşı bir tepkinin doğması beklenmelidir (Polanyi [1944], 2001). Fred Block, Polanyi'nin ([1944] 2001: xxv) şu savını ortaya koymaktadır: “kendi kendini düzenleyen piyasaları destekleyen kuramcılar ve onların müttefikleri, toplumları sürekli olarak uçurumun kenarına sürüklüyor; ancak, denetimsiz piyasaların sonuçları ortaya çıktıkça, insanlar bu duruma direnç gösterir”. Refah devletinin kurumsallaşması, kendi kendini düzenleyen piyasanın yıkımına karşı insanların gösterdiği direnci temel alan bu savla açıklanmaktadır.

Bu çalışma, neoliberal yeniden yapılanma sürecinde direnç ortaya çıkma/çıkma durumu ortaya koymak amacıyla yürütülmektedir. Bu çerçevede, aktif sosyal politikalar yönündeki kurumsal değişimi anlamlandırmak ve kurumsal değişimin bireylerin algılarında nasıl yer ettiğini anlamak için Polanyi'nin Büyük Dönüşüm teorisi ve Blyth'ın neoliberal fikirlerin kurumsal dönüşümler üzerindeki etkilerine ilişkin ufuk açıcı kuramı incelenecektir.

1.4. Neoliberal Fikirlerin Kurumsal Dönüşüm Üzerindeki Etkileri

Karl Polanyi ([1944] 2001) 19. yüzyıla kadar insan ekonomisinin her zaman topluma yerleşik olduğunu iddia etmektedir. Ekonomi kendi kendini yöneten veya kendi kaderini kendisi tayin eden bir mekanizma değildir. “Siyasetin, dinin ve sosyal ilişkilerin içine gömülüdür” (Polanyi [1944], 2001: xxiv). Piyasa ise bu gömülü ve ikincil mekanizmanın sadece bir aracı olmuştur. Piyasadaki alışverişler, sosyal ilişkilerdeki güven, paylaşım ve ortak anlayış gibi değerlere ve normlara dayandırılmıştır. Ancak, tamamıyla kendi kendisini düzenleyen bir piyasa fikri, toplumu piyasaya göre daha aşağı bir konuma getirmiştir. Kendi kendisini düzenleyen piyasa ekonomisi şartlarında, ekonominin toplumsal ilişkilere yerleşik olmasından ziyade, sosyal ilişkiler ekonomi sistemine yerleşik hale gelmiştir.

Polanyi'ye ([1944] 2001) göre, klasik ekonomistler ekonominin fiili olarak dışarıda tutulduğu bir toplum algısına sahiptir. Polanyi, bu fikirle inşa edilen sistemin başarılı olmayacağını, çünkü bu sistemde insanların ve doğal ortamlarının metalaştırılması gerektiğini ve bu metalaşmanın nihayetinde toplumu ve doğal ortamı yok edeceğini Büyük Dönüşüm adlı çalışmasında ispat etmektedir. Polanyi'ye göre, Sanayi Devrimi toplu yaşam biçimini değiştirir; üretim sürecine toprağı, işgücünü ve parayı da katar ve klasik ekonomistlerin kendi kendisini düzenleyen piyasaya ilişkin fikirlerinde, bu değerler de piyasada satışa sunulacak bir meta haline dönüşür.

Polanyi'nin kendi ifadeleriyle, “kendi kendisini düzenleyen piyasa kuramcıları insan toplumunu sürekli olarak uçurumun kenarına itmektedir, çünkü toprağın, insan emeğinin ve paranın piyasada satın alınabilecek metalar olarak değerlendirilmesi ve ekonominin bu kurgusal temellere dayanarak kuramlaştırılması, kolektif insan toplumunu riske atan büyük birer yalandan ibarettir” (Polanyi [1944] 2001). Emeğin ve toprağın satılabilir ürünlere dönüşmesi, toplumun ana bileşenlerini piyasa kurallarına göre alt bir konuma yerleştirir. Polanyi, bir insanın ve onun doğal çevresinin nesne olarak değerlendirilemeyeceğı görüşündedir. Toplumda bu risklerin ortaya çıktığı hallerde, insanlar kendi yıkımlarına direnç gösterir.

Polanyi bu olguları çift yönlü hareket kavramıyla açıklamakta ve piyasa toplumlarının birbirine karşıt iki hareketle şekillendiğini göstermektedir. Bu hareketler (1) piyasa kapsamının genişletilmesine yönelik kendi kendine işleyen piyasa (*laissez-faire*) hareketi ve (2) ekonominin toplumdan uzaklaştırılmasına direnç gösteren toplumdan yükselen korumacı karşı hareket olarak tanımlanmaktadır. Piyasanın iyi bir işlerlik kazanması için, piyasaya herhangi bir şekilde müdahale edilmemesinde ısrar edilirken, toplum kendi kendisini düzenleyen bir piyasanın getirdiğı risklere karşı kendisini sürekli olarak korumaya çalışmaktadır.

Bu noktada, yanıtlanması gereken iki önemli soru vardır: (1) bu hareketleri ortaya çıkaran nedir? Bu kapsamda fikirler önemli midir? (2) bu fikirler dönüşümü nasıl inşa eder ve kurumsal yapıları ve bireylerin algılarını/beklentilerini nasıl değiştirir?

Mark Blyth (2002) bu çift yönlü hareketlerin otomatik olarak ortaya çıkmadığını öne sürmektedir. Bu politika ve kurum değişikliklerini ortaya çıkaran, ikili hareket sürecindeki fikirler veya daha somut ifadeyle, bugünün büyük dönüşümündeki neoliberal fikirlerdir. “Bu iki aşamalı bir süreç olarak değerlendirilebilir: ilk aşamada eski fikir inanırlılığını kaybederken, ikinci aşamada farklı yeni bir fikir tercih edilmeye başlanır” (Blyth, Legro, McNamara'dan aktaran Béland & Cox, 2011: 31).

Konuyla ilgili derinlemesine bir analiz yapıldığında, çıkarlara odaklanan açıklamaların, kurumsal dönüşümlerde fikirlerin etkisini dışlamadığı, aksine kapsadığı görülmektedir. Fikirler, düşünceler ve (hem normatif hem de normatif olmayan) inançlar; çıkarları, eylemleri ve nihayetinde kurumları tanımlar. Aktörlere yapmaları gerekeni ve inşa etmeleri gereken geleceği anlatan fikirlerdir ve fikirler, çıkarların öncesinde ve dışında vuku bulan olgular olarak değerlendirilmez; bunlar karşılıklı kurucu niteliktedir (Blyth, 2002). Çıkarlar istekleri ve inançları temsil ettiğinden, tutumlar da bunlar ile şekillenir. İnsanların düşünme biçimi şu dört cümleden biriyle açıklanabilir: “Bu doğru, çünkü ben buna inanıyorum”; “Bu doğru, çünkü biz topluluk olarak buna inanıyoruz”; “Bu doğru, çünkü ben buna inanmak istiyorum”; ve “Bu doğru, çünkü biz topluluk olarak buna inanmak istiyoruz”. Dolayısıyla, istekleri ve inançları yapılandıran, bireysel veya kolektif fikirlerdir. Wendt bu noktayı onaylarken, “istediklerimizi istememizin nedeninin, istenen nesnenin kendine ait özelliklerinden ziyade, onu düşünme biçimimiz” olduğuna işaret etmektedir (Wendt’den aktaran Blyth, 2002: 29).

Mark Blyth’ın kuramı, fikirlerin kurumsal değişimler üzerindeki etkilerinin analizi açısından yol gösterici niteliktedir. Blyth, fikirlerin üstlendiği rolden etkilenen kurumsal dönüşümün sıralı bir olgu olduğunu ve bu sıralamada öncelikle ortaya çıkan belirsizliklerin yeni fikirler aracılığıyla azaltılması, sonra yine bu fikirler sayesinde kolektif grupların eyleme geçmesi, ardından mevcut kurumlara yönelik itirazların yeni fikirle ifade edilmesi ve kurumların yeni fikirler önderliğinde yeniden kurulması, son olarak mevcut aktörlerin beklentilerinin yönlendirilmesi adımlarının yer aldığını değerlendirmektedir (Blyth, 2002). Blyth bu sıralamayı aşağıdaki ifadelerle açıklamaktadır:

“Ekonomik fikirler, aktörlere mevcut ekonomiye ve kurumsal yapıya yönelik hem bilimsel hem de normatif bir eleştiriyle birlikte, bu unsurların nasıl yapılandırılması gerektiğini açıklayan ayrıntılı bir plan sağlar; bu fikirleri geliştiren ve uygulamaya koyan aktörler; belirsizliği, krizin olası yorumlamalarını daraltarak hafifletir” (Blyth, 2002: 37). Belirsizlik hafifletildikten sonra, fikirler ittifak oluşturma ve kolektif eylem süreçleri üzerinde rol oynar. Aktörler mevcut sorunları yeniden tanımlar, çıkarlarını yeniden tespit eder ve yeni yapılandırılmış bu fikir ve çözümlerin etrafında birleşir, örgütlenir. Sonuç olarak, bu yeni fikirler mevcut kurumların meşruiyetini de ortadan kaldırdığından, eski kurumların yok olmasına ve yenilerinin doğmasına zemin hazırlar. Böylece eski kurumlar sorunların nedeni olarak görülmeye başlanır. Sonuç olarak, yeni fikirlerin yeni kurumları önceki deneyimlerden alınan derslerle tasarlaması kaçınılmazdır. Fikirler; kurumların

inşasının ardından, son olarak, aktörlerin beklentilerinde eşgüdümü sağlayarak uzun vadede istikrarı temin eder. Yeni fikirlerin tesis ettiği yeni çıkarlar, aktörlerin beklentilerini yeniden oluşturur ve yönlendirir. Kısacası, aktörler belirsizliği fikirler aracılığıyla hafiflettikten, çıkarlarını yeniden tanımladıktan, eski kurumlara itiraz ederek bu kurumları değiştirdikten sonra, yeni kurumlar aktörlerin geleceğe ilişkin beklentilerini yapılandırır (Blyth, 2002).

Neoliberal fikirlerin kurumsal yapılanma üzerinde etkisinin temel adımları Blyth'ın teorisi ışığında bu şekilde kısaca ortaya koyulduktan sonra bir sonraki bölümde, birinci ve ikinci dönüşüm sırasında çift yönlü hareketin nasıl yapılandırıldığı somut temellere oturtulacaktır. Bu yolla neoliberal fikirlerle yeni kurumsal yapılanma içinde aktif sosyal politikaların bireylerin beklentilerini koordine etme özelliği tartışılacaktır.

1.4.1. Büyük Dönüşümün Çifte Hareketleri/ Döngüleri

Polanyi'nin söz ettiği hareketlerin büyük dönüşümü nasıl ortaya çıkardığını anlamak için, toplumun piyasadan uzaklaştırılması fikri ile bunun tam karşısı olan toplumu piyasayla yeniden bütünleştirme fikri arasındaki siyasi mücadeleye odaklanmak gerekir.

Mark Blyth (2002: 6) bu iki fikir arasındaki mücadelenin bugün de devam ettiğini öne sürmektedir; neoliberal fikirlerin mevcut ekonomik sistemde baskın hale gelmesiyle “çift yönlü hareket geri vitese geçmiştir” ifadelerini kullanmaktadır. Piyasanın toplumsal ilişkilerden çıkmaya (*disembedding the market*) zorlanması, emeğin kurumsal yeniden yapılanma yoluyla sosyal koruma talep etmesiyle birinci büyük dönüşüme sebep olmuştur. Bunun ardından; bu kurumsal yeniden yapılanmadan en kötü şekilde etkilenen grup, kapitalist sermaye sınıfı, yeni bir tepki ile piyasanın tekrar sosyal ilişkilerin içine yerleşmesini (*re-embedding of the market*) sağlayarak ilk dönüşümü tersine çevirmiştir (Blyth, 2002). Aynı şekilde, Guy Standing (2017) günümüzde, küresel dönüşümün tam ortasında durulduğunu göstermektedir. Polanyi'nin açıkladığı büyük dönüşüme neden olan durumun ulusal piyasa sistemlerinin piyasada serbestleştirme, metalaştırma ve özelleştirme ideolojisi aracılığıyla inşa edilmesini hedeflerken, bugünün dönüşümünün ise küresel piyasa sisteminin ağırlı inşa sürecine yönelik olduğunu vurgulamaktadır (Standing, 2017).

Çift yönlü hareketin (Mark Blyth'ın açıkladığı gibi) geri vitese geçtiğini düşünmek ve bugünün dönüşümünü (Guy Standing'in açıkladığı gibi) “küresel” olarak nitelendirmek yerine, bu tez çalışmasında bu süreçte harekete geçirilen birden fazla vites olduğu ortaya koyulmaktadır. Hareket geriye doğru ilerlememekte, ancak dünya

sistemlerinde çift yönlü hareketin devamlı gerçekleşebileceği düşünülmektedir. Bu hareketlerin ardındaki etkiler kendi içinde değişmekte olduğundan, bu hareket 2. ve 3. ... dönüşümler şeklinde değerlendirilebilir. Bu tepkinin- tekrarlayan bir hareketten ziyade- ikinci bir çift yönlü hareket olarak analiz edilmesi önerilmektedir. Bunun üç açık gerekçesi vardır: (1) önceki çift yönlü hareketin aksine, devletler sosyal veya ekonomik hayatta artık baş aktörler olarak değerlendirilmemektedir; (2) önceki çift yönlü hareketin aksine, kurumsal yapı toplumdan yeterli düzeyde meşruiyet kazanabilmek için ‘yeterince’ adil davranmakla yükümlüdür veya üzerinde böyle bir yükümlülük hissetmektedir. (3) ikinci büyük dönüşümde, neoliberalizm yalnızca sade bir ideoloji olarak ortaya çıkmamış, aynı zamanda kendi yönetilebilir neoliberal öznesini oluşturmuştur ve bu özne, hareketin karşısındaki tepkileri başarılı bir şekilde ertelemektedir. Bu farklılıkların ışığında, bugünün dünyasının aslında ikinci çift yönlü hareketin birinci döngüsünde bulunduğu ve ikinci döngünün (toplumun tepkisi/kendi yıkımına karşı direnç gösterme hali) de ortaya çıkabileceği öne sürülebilir (Şekil 2).

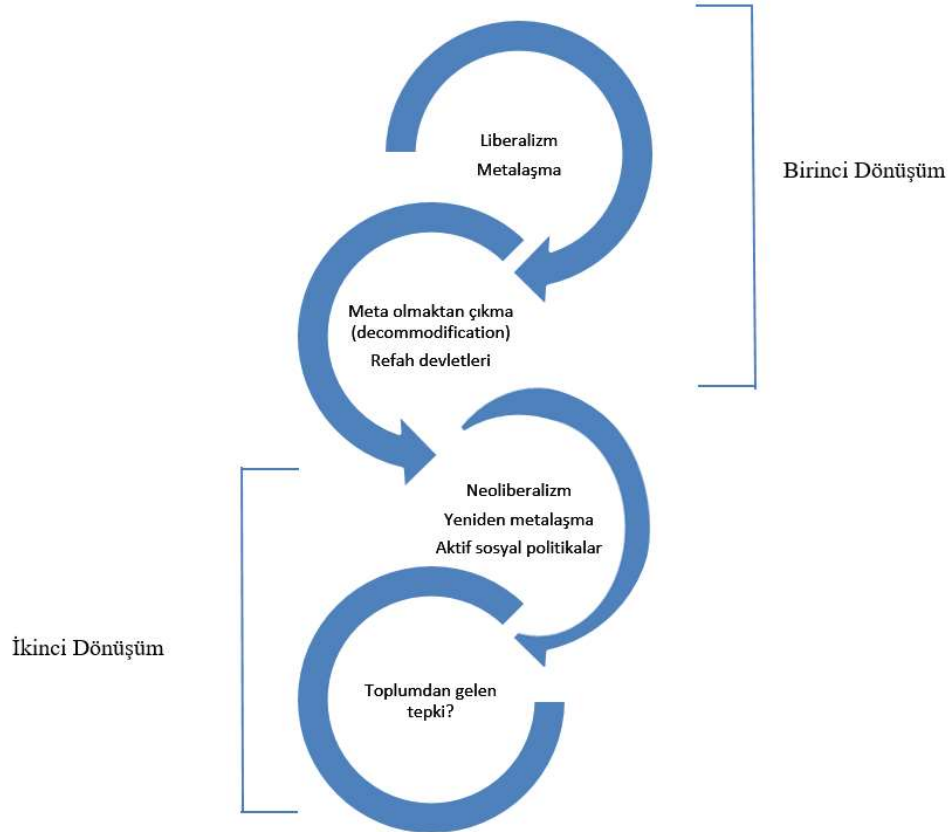
Toplumun bu ikinci çift yönlü hareket sırasındaki tepkileri konusunda, neoliberalizmin sistem dışına itilmesi ve daha adilane ve daha onurlu bir topluma ulaşmak için alternatif bir modelin getirilmesi kapsamındaki tartışmalar yakın zamanda popüler hale gelmiştir. Piketty (2018) faydalı bir ütopya olarak tanımladığı sermayenin vergilendirilmesi konusunu gündeme taşımıştır. “Küresel düzeyde hakkaniyetli ve etkin bir zenginlik dağılımının ancak sermaye üzerinden alınacak kademeli küresel vergi ile sağlanabileceği” Piketty tarafından detaylı açıklamalarla öne sürülmektedir (Ceylan Ataman, 2014: 635). Yokoyama (2017) “alternatifin insana yakışır iş, toprağa daha düşük maliyetli erişim ve daha iyi düzenlenmiş bir finans sektöründen oluşacağını” öne sürmektedir. Benzer şekilde, İrlanda dokuzuncu Cumhurbaşkanı Higgins (2020) ve Avrupa Sendika Enstitüsü genel müdürü Pochet (2020) Avrupa’yı bekleyen gelecek senaryolarından birinin büyüme modelinin hızla yeniden gözden geçirilmesi olduğunu iddia etmektedirler. Söz konusu büyüme modeli kamu hizmetlerinin devlet tarafından verildiği sisteme dönüş yapıldığı ve ekonomik ve sosyal konuların yönteminin temelinde dayanışmanın olduğu bir modeldir. Ayrıca, toplumsal tepkiler bağlamında, Standing (2011) yeni ortaya çıkan bir sosyal sınıfı analiz etmektedir. İş güvensizliğinden ve kimlik güvenliğinden muzdarip, tehlikeli bir sınıf olarak tanımlanan prekarya, toplumun neoliberal fikirlerin yol açtığı yıkıma karşı göstereceği tepkinin kaynağı olarak değerlendirilebilir. Buna ek olarak, Standing (2019) evrensel ortak varlıkların paylaştırılmasına yönelik bir Manifesto yayımlarken, çok sayıda kamu malının neoliberal

sistem altında özelleştirme, metalaştırma ve hatta sömürgecilikle nasıl yağmalandığını ortaya koymaktadır. Benzer bir anlayışla, Clifton (2013: 185) geleceğin iş savaşlarına ilişkin bu tepkiyi şöyle ifade etmektedir:

Dünyanın birincil isteği artık barış veya özgürlük hatta demokrasi değildir; aile kurmak değildir, Tanrı'ya inanmak veya bir ev ya da tarla satın almak değildir; dünyanın birincil ve en önemli isteği, iyi bir işe sahip olmaktır. Diğer her şey bunun arkasından gelir. İyi bir iş, sosyal bir değerdir. Bu, insanlık için muazzam bir sosyolojik kaymayı temsil eder. İnsanların ülkeleri, kentleri ve kurumları yönetme biçimleriyle ilgili her şeyi değiştirir.

Bu araştırmanın odak noktası; ikinci çift yönlü hareketin birinci döngüsünün, yani neoliberal fikirlerin etkisiyle aktif sosyal politikaların nasıl araçsallaştırıldığı ve bireylerin beklentilerini bu doğrultuda nasıl etkilediği üzerindedir. Buradaki amaç, refah devlet yapılanmasıyla çıkarları zedelenen sermaye sınıfından gelen tepkinin nasıl kurumsallaştığını ve bireylerin beklentilerini bu doğrultuda nasıl eşgüdümlediğini ortaya koymaktır. Böylece ikinci dönüşümün ilk döngüsünün son aşamalarına yaklaşılmakta olduğu düşünülebilir.

Şekil 2: Büyük Dönüşümlerin Döngüleri¹¹

¹¹ Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Şekil 2’de görsel olarak ifade edildiği gibi, toplum ilk çift yönlü hareket sırasında klasik liberalizm altındaki kendi kendini düzenleyen piyasa sisteminin içkin tehlikelerine tepki göstermiştir. “Geleceğin risklerine karşı, bireysel çözüm mekanizmalarının yetersizliği kendini ilk olarak, Sanayi Devrimi sonrası ortaya çıkan olumsuz çalışma koşulları ve toplumsal adalet duygusunun zayıflaması sonucu göstermiştir” (Gökbayrak, 2010: 142). Toplum, kendisini işgücü piyasasında şiddetli metalaştırma hamlelerine karşı korumak için, refah devleti kurumları bünyesinde sosyal koruma mekanizmaları oluşturmuştur. Refah politikası, kendi kendini düzenleyen piyasa sisteminin yol açtığı krizi ortadan kaldırmak ve toplum açısından yarattığı belirsizliği ve riskleri hafifletmek amacıyla, yoksulluğu yok etmeye, sosyal güvenliği sağlamaya ve kaynakları uygun şekilde dağıtmaya yönelik bir tedbir olarak ortaya çıkmıştır.

Belirsizliğin hafifletilmesinin ardından, sorumlulukların, risklerin ve kaynakların ‘dağıtımı’ ve ‘yeniden dağıtımına’ bağlı olarak sınıf yapıları (sınıflar arasında farklar) gelişmektedir (Kumlin & Svallfors, 2007). Fikirlerin bu dağıtım ve yeniden dağıtımdaki rolü, sınıf yapısının arkasındaki temelleri tanımlamaktadır. Polanyi’nin açıklamalarındaki sosyal koruma fikrinin ortaya çıkışı ile devletlerin oyuna girişi ve kendi kurallarını kendisi koyan piyasa mekanizmaları karşısında aktif rol alması, klasik liberalizm kurumlarını yok eden silahlar olarak değerlendirilebilir. Sosyal korumanın sağlanması ve işgücünün meta olmaktan çıkarılması fikri, eşitliğe dayalı sosyal adalet anlayışının önemini vurgulamıştır. İşgücünün meta olmaktan çıkarılması fikrini takiben, adaletin piyasadaki eşitsizlikleri düzeltebileceğine dair inanç Batı toplumlarına yerleşmiştir (Larsen, 2006). Bu dönemde, aktörlerin bir siyasi sistemi kabul etmekteki istekliliği, bir ölçüde ilgili toplumun ve kurumlarının adil olarak değerlendirilip değerlendirilmemesine bağlıdır (Mau & Veghte, 2007). Toplumun beklentileri, ilk büyük dönüşüm sırasında bu yolla koordine edilmiştir. Bireyler bir sosyal yapının kabul edilebilir olması için o yapının adil olmasını (adil yapının ne demek olduğu farklı şekillerde tanımlansa da) bekler hale gelmişlerdir.

1980’lerin ardından, sosyal, siyasi ve ekonomik sistemlerdeki neoliberal dönüşüm, “refah insanların hakkıdır” fikrini değiştirmiş ve sosyal adalet kavramından “sosyal” ifadesini ortadan kaldırmıştır. Toplumu piyasayla bütünleştirme ve bu fikrin temel bileşenleri olarak; işgücünün, toprağın ve paranın refah rejimleri aracılığıyla meta olmaktan çıkarılması fikrinin yerini bu unsurların yeniden metalaştırılması almıştır. Neoliberal proje ve dolayısıyla, neoliberal özne üretimi, tam bu noktada bir bireyin hayatının tüm alanlarını kapsayacak şekilde genişlemektedir. Bu süreç, baskılarla

karşılaşan ve sosyal, siyasi ve temelde ekonomik faydalarını sürdürmek için çözüm arayan kapitalist sermaye sınıfının, piyasanın toplumsal ilişkilerden çıkması fikrine karşı tepkisi olarak değerlendirilebilir.

Blyth'ın kuramından ilham alan Şekil 3'te neoliberal fikirler aracılığıyla refah mekanizmalarından (*welfare*) çalışma refahı mekanizmalarına (*workfare*) yönelen kurumsal dönüşüm, sırasıyla esnek üretim, esnek işgücü piyasası, esnek sosyal koruma ve son olarak, aktif sosyal politikalar eksenindeki ilişki ile gösterilmektedir. Bu ilişki sarmalı çerçevesinde ilerleyen kurumsal dönüşümün son aşamasında neoliberal fikirlerle aktif sosyal politikaların bireylerin beklentilerini yönlendirme ve yönetmenin oluşturduğu görülmektedir. Bu şekilde ortaya koyulan dönüşüm ayrıntılarıyla aşağıdaki şekilde açıklanmaktadır.

Tablo 1: 1980 sonrası Ekonomik ve Politik Dönüşüm: Neoliberal Fikirlerin Kurumlara Etkisi ¹²		
İKİNCİ BÜYÜK DÖNÜŞÜM	FİKİRLER NEOLİBERALİZMİN YÜKSELİŞİ	KURUMSAL SONUÇLAR REFAHTAN ÇALIŞMA REFAHINA
BELİRSİZLİĞİN HAFİFLETİLMESİ	Piyasanın toplumsal ilişkilerden yeniden çıkması Bireysellik Yeniden Metalaştırma Öz sorumluluk Özgüven Öz Yeterlilik Adaptasyon Sosyal adalet kavramı (?)	Risk önleme mekanizmaları
İTTİFAK KURMA		Esnek üretim
KURUMSAL İTİRAZ		Esnek işgücü piyasası
KURUMSAL YENİDEN YAPILANMA		Esnek sosyal güvenlik mekanizmaları
BEKLENTİLERİN EŞGÜDÜMLENMESİ		Çalışmayı önceliklendiren politikalar (<i>work-first policies</i>) Aktif sosyal politikalar

1.4.1.1. Esnek Üretim

Neoliberal dönemde ekonominin yeniden organizasyonu kapsamında öncelikle, üretim mekanizmaları ekonomik zorlukların karşısında esnekleşmiştir. Esnek üretim mekanizmaları, post-Fordist üretim modeli ve ikinci, üçüncü ve son olarak dördüncü sanayi devrimi çerçevesinde değişen taleplere ve değişen üretim tekniklerine uyaranabilen bir üretim türünü ifade eder. 1980'lerden sonra, üretimi ve tüketimi anlama biçimlerinin tümü değişmiştir.

Post-Fordist üretim tarzı, tam zamanında imalat (*just-in-time manufacturing*) ve esnek uzmanlaşma üretim yapısı ile üretim mantığını değiştirmiştir. Piore ve Sabel (1984), ikinci sanayi devrimi gerçekleşirken, seri üretim ve esnek uzmanlaşma olmak

¹² Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

üzere iki farklı üretim modeli tanımlamıştır. Yüksek miktarda standartlaştırılmış malların düşük vasıflı işgücüyle üretilmesini ifade eden seri üretimin, piyasanın ihtiyaçlarına cevap vermediği ortaya çıkmıştır (Piore & Sabel, 1984). Bu nedenle, yeni teknolojilerin ve yüksek vasıflı işgücünün tanımladığı bir üretim türü olan esnek uzmanlaşma kavramı ortaya atılmıştır. Değişen piyasanın ihtiyaçları, büyük şirketleri daha küçük şirketlere bölünmeye ve üretim sürecini bu uzmanlaşmış, görece küçük kuruluşlara dağıtmaya zorlamıştır. Buna ek olarak, değişen piyasa ihtiyaçlarına hızla yanıt vermek için tam zamanında imalat bir zorunluluk haline gelmiştir.

Böylece mevcut risklerle baş etme konusunda, kapitalist sermaye sınıfı çıkarlarını gözeterek esnek üretimin teşvik edilmesi çerçevesinde ittifak kurmuşlardır. Üretim sürecindeki bu değişiklikler, üçüncü ve dördüncü sanayi devriminde işgücü piyasası ve çalışma hayatının yapılandırılması açısından çeşitli değişimlerin ve dönüşümlerin habercisi olmuştur.

1.4.1.2. Esnek İşgücü Piyasası

İşgücü, post-Fordist üretim tarzı, esnek uzmanlaşma ve tam zamanında üretim gibi düzenlemelerle değişen esnek üretim ortamına ayak uydurmak zorunda kalmıştır. Bu değişimi takiben özellikle yapay zekanın kullanılmasına ilişkin tartışmaların gündemde olduğu dördüncü sanayi devriminde üretim süreçlerinde gerçekleşen muazzam değişimlere uyum sağlamak zorunda kalmıştır. Öte yandan, dijital platformlar veya diğer adıyla platform ekonomisi aşamalı olarak neredeyse tüm sektörlerde baskın hale gelmekte ve sonuç olarak, işgücü piyasası açısından belirsizlikle dolu bir ortam yaratmaktadır. “Platform ekonomisi, istihdam ve işsizlik, ücretli istihdam ve girişimcilik ve ayrıca, kayıtlı ve kayıt dışı çalışma arasındaki sınırları bulanıklaştırmaktadır; örneğin, dünyanın en büyük taksi şirketinin sahip olduğu tek bir taksi, dünyanın en büyük konaklama servisinin ise işlettiği tek bir otel yoktur” (Pulkka & Kangas, 2019: 241).

İşgücünde dijitalleşme, işgücü piyasasında zaman ve mekân anlayışını değiştirmiştir. Esnek işgücü piyasasını temellendirmek için, bireylerin insan- işgücüne değil- “sermayesine” ilişkin değişen beklentilere ve piyasanın esnek çalışma saatleri, çalışma yerleri ve ödeme yapıları olarak değişen gerekliliklerine adapte olması gerektiği ifade edilmektedir. Böylece işgücü piyasasında yapılan kökten değişikliklerle bir önceki dönemde mevcut sözde ‘katı’ kurumsal uygulamalar esnekleştirilmiştir. Bu durum, kapitalist sermaye sınıfının mevcut kurumlara getirdikleri bir itiraz olarak değerlendirilebilir. Bu kurumsal değişikliklerle beraber, alışılmışın dışında, kuralsız ve düzensiz esnek iş sözleşmeleri ile veya iş sözleşmesinin tamamen ortadan kaldırarak

girişimcilik adı altında serbest meslek şeklinde çalışan birçok kişi dört bir yana yayılmaktadır. Yeni iş düzeni, bireyler arasında kurulan ittifakların temel ilkelerini etkilemektedir. Buna ek olarak, girişimcilik kültürü geniş bir alana yayılmıştır.

Yukarıda bahsedildiği gibi Standing (2011) dünyada yeni ortaya çıkan yeni bir gruba işaret etmektedir. Henüz tam oluşmamış bir sınıf, küresel prekarya, dünyanın dört bir yanında yaşayan ve ekonomik güvensizlikten muzdarip olan çok sayıda insanın oluşturduğu grup şeklinde tanımlanmaktadır. Standing, esnek işgücü piyasası ve artan eşitsizlik ve belirsizlikten dolayı, “bir işsizler ordusunun ve toplumun tortusunda yaşayan, sosyal açıdan toplumun genel yapısıyla uyuşmayan ayrık bir kesimin oluşturduğu bir ‘prekarya sınıfının gelişmekte olduğundan’ bahsetmektedir (Standing, 2011: 8). Genel olarak güvencesiz işgücü olarak adlandırılacak prekaryanın bazı grupları olarak kısmi vatandaş (*denizen*)¹³, geçici işçiler, bir kariyer sunmayan işlerde çalışan ve mesleki kimliği olmayan kişiler, yarı zamanlı çalışanlar ve stajyerler sayılabilir. Buna ek olarak, esnek işgücü piyasasının güvencesizleştirme (*precarisation*) süreciyle işlediği belirtilmektedir. Bu süreçte, kişi “prekaryat baskılara ve deneyimlere maruz kalmakta ve işinin ve yaşam tarzının kazandırdığı güvenli bir kimlik veya gelişme duygusu olmaksızın yaşamaktadır” (Standing, 2011: 16). Yeni işgücü piyasasının bireylerin disipline edilmesine yönelik özellikleri, bir önceki “*Neoliberal yönetimsellik: Neoliberal öznenin üretimi*” bölümünde açıklandığından, tekrardan kaçınmak üzere bu bölüme aşağıdaki argümanla devam edilecektir.

1.4.1.3. Esnek Sosyal Güvenlik Mekanizmaları

İşgücü piyasası üzerindeki bu tahakküm, sosyal güvenlik mekanizmaları üzerinde büyük bir etki yaratmıştır. “Esnek istihdam, belirli gruplar, özellikle de dönüşümlerle başa çıkmak için yeterli kaynaklara sahip olmayanlar için çok zararlı olabilir” (DiPrete, et al & Goldthorpe’den aktaran Duman, 2014: 21). Sosyal güvenlik mekanizmaları, bu grupları korumak amacıyla oluşturulmuştur; fakat bu mekanizmaların çoğu işgücü piyasasının esnekliğini tehdit eder niteliktedir. Dolayısıyla, neoliberal dönemdeki istihdam politikalarında esneklik ile güvenliği beraber sağlama konusunun çelişkili bir durum olduğu ve ikisi arasında bir seçim yapılması gerektiği tartışılmıştır (Duman, 2014). Fakat, piyasaya bağımlılığı ortadan kaldırmaya yönelik her türlü koruma tedbiri esneklikten uzak, pasif ve istenmeyen bir politika mekanizması olarak görülmüştür.

¹³ Kısmi vatandaş (*denizen*), bir sebeple sıradan vatandaşların sahip olduklarından daha az hakka sahip olan kişidir. Kökeni Roma dönemine dayanan kısmi vatandaş fikri, genellikle ikamet ve çalışma izni almış, ancak tam vatandaşlık hakları bulunmayan yabancılar için kullanılmıştır (Standing, 2011: 14).

Bu şekilde gayri meşrulaşan sosyal koruma mekanizmaları, piyasa düzeltici bir kurumsal düzenden ziyade, piyasayı onaylayan yeni bir kurumsal düzeni ortaya çıkarmıştır. Mevcut sosyal koruma kurumlarının gayri meşrulaştırılmasıyla birlikte, yeni fikirler yeni kurumsal yapılanma için zemin hazırlamıştır (Blyth, 2002). Esneklik ve güvenlik arasında var olduğu kabul edilen çelişkiden artık bahsedilmez. Sosyal koruma mekanizmalarının kurumsallaşmasının temellerini oluşturan toplumsal güven, eşitlik ve dayanışma fikirleri yerini bireylerin sorumluluğuna öncelik veren ve güvenliğin arka plana atıldığı, esnekliğin ön planda tutulduğu esnek sosyal güvenlik kavramını (*flexicurity*) doğuran, iş öncelikli fikirlere bırakır.

Esnek işgücü piyasası bazı bireylerin ekonomik güvenliğini kötüleştirirken, işle ve dolayısıyla gelir devamlılığı ve iş-hayat dengesi ile ilgili de çeşitli riskler doğurur. Yeni fikirler, esnek işgücü piyasasının bireylerin ekonomik güvenliğini tehdit ettiğini kabul eder ve özellikle bireylerin istihdam güvenliğini tehdit ettiğine yönelik altyapıyı hazırlar. Dolayısıyla, sosyal koruma mekanizması yine “esnek” kavramından faydalanarak ve güvenlik kavramını uyum kabiliyetiyle değiştirerek, çeşitli güvenlik modelleri ortaya koyarak bu güvensizlikleri hafifletme eğilimindedir. İstihdam güvenliği¹⁴, iş güvenliği¹⁵, gelir güvenliği¹⁶, işgücü piyasası güvenliği¹⁷ ve vasıfların yeniden üretiminin güvenliği¹⁸ şeklinde farklı sosyal güvenlik tanımları¹⁹ belirler. Esnek sosyal koruma mekanizmaları genellikle gelir güvenliği veya iş güvenliğinden ziyade, bireyler için istihdam güvenliğinin sağlanmasıyla- diğer bir deyişle, bireylerin uyum kabiliyetinin ve istihdam edilebilirliğinin artırılmasıyla- bağlantılandırılır. Çünkü bunlar serbest piyasa ekonomisinin yarattığı risklerle başa çıkma sorumluluğunun bireylere yüklenmesi açısından en verimli sosyal güvenlik şekilleridir. Buna ek olarak, istihdam güvenliği daha

¹⁴ İstihdam güvenliği, gelir getiren iş kaybına karşı koruma demektir (ILO, 2004). Bu politikalar, bir çalışanı hangi işte olursa olsun istihdamın içerisinde tutmayı amaçlar.

¹⁵ İş güvenliği, bir çalışanın belirli bir işte tutulması demektir. Bu politikalar, işgücü piyasasında esnekliğin sağlanmadığına işaret etmektedir (ILO, 2004).

¹⁶ Gelir güvenliği, iş vasıtasıyla nakden edinilen veya sosyal güvenlik ve diğer destekler şeklinde alınan yeterli fiili gelir sağlanma şeklidir (ILO, 2004).

¹⁷ İşgücü piyasası güvenliği, insanlara yeterli gelir getirici faaliyetler için bolca fırsat sunulmasıyla temin edilir (ILO, 2004).

¹⁸ Vasıfların yeniden üretilmesi güvenliği, işçilerin kapasitelerini geliştirmek, sosyal ve ekonomik açıdan değerli meslekler için gerekli olan vasıfları kazanmak üzere hem temel eğitime hem de mesleki eğitime erişebilmesini sağlamak anlamına gelir (ILO, 2004).

¹⁹ ILO (2004), işle ilgili güvenliği ele alırken, gelir güvenliği, temsil güvenliği, işgücü piyasası güvenliği, istihdam güvenliği, iş güvenliği, çalışma güvenliği ve vasıfların yeniden üretilmesi güvenliği olmak üzere yedi boyuttan yararlanır. Bu bölümde bahsi geçen konuların sınırlılıklardan dolayı, temsil güvenliği ve çalışma güvenliği ele alınmamaktadır.

az esneklik gerektiren iş güvenliğiyle veya pasif istihdam politikalarıyla düzenlenen gelir güvenliğiyle karşılaştırıldığında en maliyet-etkin güvenlik şeklidir.

Wilthagen ve Tros (2004: 169) esnek sosyal güvenlik kavramını “bir yandan işgücü piyasalarının, iş düzeninin ve işgücü ilişkilerinin esnekliğini artırmak, diğer yandan da başta işgücü piyasasının içindeki ve dışındaki daha zayıf gruplar için olmak üzere güvenliği- istihdam güvenliğini ve sosyal güvenliği- artırmak için eşzamanlı girişimlerde bulunan bir politika stratejisi” olarak tanımlamaktadır.

Bu kurumsal yeniden yapılanma sürecinde; küreselleşme, teknolojik gelişmeler, post-Fordist üretim modeli ve ikinci, üçüncü ve dördüncü sanayi devrimleri sosyal koruma mekanizmalarının esnekleştirilmesi ve bireylerin istihdam edilebilirliğinin artırılması sürecinin gerekçelendirilmesi açısından önemli bir rol oynar. Toplumda, sosyal koruma mantığı yeterli kurumsal istikrarın sağlanması amacıyla değişikliğe uğramıştır. Sosyal koruma bağımlılığa yol açtığı gerekçesiyle devre dışı bırakılır (Crespo & Serrano, 2007). Aynı zamanda, uluslararası ticaretin yüksek oranda artışının, sosyal harcamalarda kemer sıkmaya gidilmesi için ciddi baskılar doğurduğu öne sürülmüştür. Bunlara ek olarak, 1980’lerin başlarından bu yana uluslararası ekonomide dönüşümün temelini oluşturan uluslararası sermaye akışlarındaki muazzam artış, sosyal damping için çok kuvvetli teşvikler yarattığı iddia edilmektedir (Castles, 2005). Buna karşın, sosyal damping tartışmaları esnek sosyal güvenlik mekanizmalarına maruz kalan bireylerin algılarını yönetmede ve meşruiyet sağlamada etkili olmuş olsa da bu süreçlerin bireylerin hayatları üzerindeki etkilerini açıklamak için yeni bir kavramsal çerçeve oluşturma ihtiyacı devam etmiştir.

Aktif sosyal politikalar, böyle bir ortamda teorik olarak bireylerin istihdamını güvence altına almak ve uygulamada da kendi kendisini düzenleyen piyasanın yarattığı risklere göğüs germek üzere kullanılan etkili bir araç olarak ortaya çıkmıştır. Sosyal politika, ihtiyaç tespiti, davranış tespiti ve çalışma refahı (*workfare*) politikaları aracılığıyla bireylerin istihdam edilebilirliğini artırmaya yönelmiş, işsizleri ve diğer bireyleri ihtiyaç tespitine dayalı faydaları elde edebilmeleri için siyasi otorite tarafından belirlenen faaliyetlere yönlendirmiştir (Standing, 2017). Diğer taraftan, “sosyal yardımlardan yararlananları bir an önce kendi kendine yeter hale getirmeyi amaçlayan aktivasyon uygulamaları, sosyal yardımların cömertliğini azaltırken, refah devletlerinde yaşanan dönüşümün felsefesine uygun olarak, çalışma vurgusunu ön plana çıkarmaktadır” (Gökbayrak, 2017: 86). Yeni politika gündemi, bireylerin istihdam edilebilirliği, hayat boyu öğrenme süreci, aktivasyonu, yeni teknolojiler konusunda

eğitilmesi, uyum kabiliyeti ve güçlendirilmesi kavramlarının öne çıkarılmasıyla belirlenmiştir.

Bireysellik, bireylerin özgüveni, kendini gerçekleştirme ve kendi sorumluluğunu alması kavramlarının altını çizerek, sosyal, siyasi ve ekonomik düşünceye yerleşen en temel ve baskın fikir haline gelmiştir. Buna ek olarak, aktivasyon söylemlerinde kullanılan uyum kabiliyeti ve esneklik retoriği, ekonomideki istikrarsızlığı ve belirsizliği kişisel bir soruna dönüştürmektedir (Serrano Pascual, 2004). Dolayısıyla, ekonomik sistemdeki herhangi bir sıkıntı, işsizlik, iş kaybetme ve sosyal dışlanma gibi herhangi bir risk bir yük olarak bireylerin omuzlarına binmiştir. Her sosyal sorunun sorumluluğu ahlaki açıdan insanlara yüklenmiştir (Crespo & Serrano, 2007). Refah rejimlerinde piyasanın siyasi açıdan düzenlenmesi, mevcut düzende birey davranışlarının ahlaki açıdan düzenlenmesine dönüşmüştür (Serrano & Revilla, 2007). Aktivasyon politikaları, bireylerin fikirlerinin ve davranışlarının değişmesi için şu telkinlerde bulunur: Uyan! Odaklan! Mücadele et! Farklı ol! Daha fazla ilişki kur! Daha fazla bağlantı kur! Ama kimseye güvenme! Diğerinden uzak dur! Diğerleriyle ilgili şüpheli ol! Uyum sağla! Daha düzenli ol! Prezantabl ol! Plan yap! Kendini sat! Dijitalleş! Sonuç olarak, bu ahlaki yükümlülüğün bireylerin zihninde bir dönüşüme yol açtığı düşünülmektedir.

Bireylerde yeni bir zihniyetin oluşması sürecindeki bu aşamada; aktif sosyal politikalar, bireylerin güçlendirilmesi ve piyasada oluşan risklerle mücadelenin bireylerin omuzlarına yüklenmesi aracılığıyla toplumsal sözleşmenin yeniden tanımlanması anlamına gelir (Crespo, Revilla, Serrano 2009). Aktörlerin beklentilerinin kurumsal düzeyde eşgüdümlemesi, bu yeni toplumsal sözleşme yardımıyla sağlanır. Söz konusu toplumsal sözleşme, sosyal politikalar açısından ne gibi sonuçlar doğurmuştur?

Piyanın iyi işlemesine öncelik verilmesiyle birlikte, devlet, piyasa ve aile arasındaki ilişkilerde ciddi değişiklikler görülmüştür. Devletin refah çerçevesindeki rolü, düzenleyici ve yatırımcı rolünden, koordinatör ve motivasyon kaynağı rolüne doğru kaymış gibi görünmektedir (Koistinen vd., 2009). Devlet kendisine “adil ve haklı olan nedir?” sorusu yerine, “Mümkün ve verimli olan nedir?” sorusunu sormaya başlamıştır. Sosyal politikaların yürütücü aktörler olarak devletlerin yerlerini uluslararası aktörlere (uluslararası STK’lar (Sivil Toplum Kuruluşları), bölgesel kuruluşlar, ulus üstü kuruluşlar: Avrupa Birliği) bıraktığı görülmektedir. Devletler bu dönüşüm sırasında aktif sosyal politikaları yürütürken sorumluluktan kaçınmak için uluslararası uygulama ve tavsiyeleri neden olarak göstermişlerdir (Bonoli, 2013). Aynı zamanda uluslararası

yaptırımlar karşısında devletlerin hareket alanı da kısıtlanmış; bireylerin gözünde etkili bir aktör olarak görülmemesi sağlanmaya çalışılmıştır.

Bunun sonucunda, sosyal vatandaşlık fikrindeki dönüşümle birlikte, refah devletlerinin sosyal vatandaşlığa²⁰ dayalı politikaları, en dezavantajlı ve kırılgan gruplara yönelik olarak bireyin güçlendirilmesine ve sosyal yardıma dayalı -devlet haricindeki- çeşitli aktörlerin politikalarına dönüşmüştür. Standing (2009), mesleki vatandaşlığın (*occupational citizenship*) küreselleşme sonrasında çalışmanın yeniden kavramsallaştırılması yoluyla inşa edildiğini vurgulamaktadır. Meslek, insanlara kimlik kazandırmakla kalmayıp, kendi özelliklerine göre belirli haklar ve sorumluluklar da yükleyen bir olgu haline gelmiştir. Çalışmanın vatandaşlığa erişim açısından bir önkoşul olarak öne çıkması, vatandaşlığa ilişkin bir paradigma değişimi gerçekleştiğine işaret etmektedir (Serrano Pascual, 2004). 1980'lerden itibaren, bireyler temel olarak iki gruba ayrılmıştır: aktif, (çok) çalışan vergi mükelleflerinden oluşan *dikkate değer* grup ile istihdam edilemez, sorumsuzluğa ve tembelliğe düşebilecek, çalışmayan ve kamu hizmetleriyle geçinen daha az dikkate değer bir grup (Hensen & Leschke, 2017). Genel olarak; ilk grup içeridekiler, ikinci grup ise dışarıdakiler olarak tanımlanır. Siyasi gücün de dışarıdakilerden ziyade içeridekilerin çıkarlarını savunma eğiliminde olduğu, bu grubun daha örgütlü olduğu, seçim dönemlerinde destek için bu grubun ihtiyaçlarının daha fazla önemsendiği vurgulanmaktadır (Rueda'dan aktaran Bonoli, 2013).

Tüm bunlar göz önünde bulundurularak vatandaş kavramının, müşteri kavramıyla yer değiştirdiği söylenebilir. Haklar ve sorumluluklar bağlamında, bireyler ile iktidar arasındaki ilişki, müşteriler ile hizmet sağlayıcılar arasındaki ilişki olarak tanımlanma eğilimdedir. Crespo Suárez ve Serrano Pascual (2007), sosyal politikalar alanında siyasilerin söylemlerinin bu politikanın hedef aldığı öznenin (vatandaş, müşteri, hasta) siyasi inşası olduğunu ifade etmektedirler. Vatandaşın müşteriye dönüşümünden de bir adım öteye geçerek, aktif sosyal politikalarda öznenin siyasi oluşumu açısından hasta kavramı ortaya koyulmaktadır. Bireylere hasta gibi muamele gösterildiği, devletlerinse tedavi edici veya iyileştirici bir rol üstlenmek zorunda olduğu iddia edilmektedir (Crespo & Serrano, 2007).

Bunun sebebi olarak, ekonomideki yapısal sorunlardan dolayı işgücü piyasasına giremeyen bireylerin, normalleştirilmesi ve iyileştirilmesi gereken -zavallı olmasa da-

²⁰ Bazı devletler evrensel sosyal hakları, diğerleri ise çalışma temelli sosyal koruma mekanizmalarını uygulamaya koymuş olsa da refah faydalanıcılarının gözünde toplumun sosyal hakları vardır; devlet ise bu hakkın ana koruyucusu konumundadır.

garip insanlar olarak algılanması gösterilmektedir. Dolayısıyla, bireyin bakış açısıyla değerlendirildiğinde, bir vatandaş olarak eşit sosyal haklara sahip olma fikrinin yerini, çalışanlar için bir müşteri olarak imtiyazlara sahip olma; işsizler için ise iyileştirilmesi gereken bir hasta olarak aşağılık duygusu hissetme fikri almıştır. Avrupa Birliği'nin yukarıda bahsi geçen yeni sözleşmeye yönelik yaklaşımı ve aktif sosyal politikaların tanımlanması ve üye devletlerin buna göre yönlendirilmesi konusunda bir aktör olarak öne çıkışı, tez çalışmasının 3. Bölümünde ayrıntılarıyla açıklanan bu kuramsal açıklamalara örnek oluşturmaktadır.

Rik Van Berkel ve Iver Hornemann Moller'e (2002) göre, aktif sosyal politikalar bu süreçte yer alan kurumların sorunlarını (yardım harcamalarındaki kesintiler gibi) çözmüş ama ilgili politikalardaki çeşitli çelişkilerden dolayı, aktif sosyal politikalardan yararlanan veya onlara maruz kalan bireylerin sorunlarını çözmemiştir. Örneğin, insanlar kendilerini aktifleştirmeye ve piyasadaki hareketlerinde tam özgürlüğe ulaşmaya teşvik edilirken, yalnızca mesleki değil, aynı zamanda kişisel hayatlarında belirli koşulları kabul etmeye de zorlanmaktadır.

Berkel ve Moller (2002) aktif sosyal politikaları günümüzün refah devleti açısından getirdiği zorunluluklara yönelik ataerkil/yaptırımcı bir müdahale olarak tanımlamaktadır. Ayrıca, Amparo Serrano Pascual (2009) da bu noktayı kabul ederken, öz yeterlilik ve özerklik çağrısının; dayatılan politikalara uyum sağlama ihtiyacı ve bu politikaları pasifçe kabul etme tutumuyla çeliştiğini belirtmektedir. Guy Standing (2002) "sizin için bir başkasının, üstelik sizin isteklerinize karşı gelerek seçtiği bir iş [...] hiçbir suretle bir hak değildir" iddiasında bulunmuştur. Dolayısıyla, sosyal politikanın daha geleneksel alanlarının aksine, aktif sosyal politikalardan yararlanan bireyler, her zaman bu politikaları talep edenlerle aynı değildir; aksine, işsizlerden oluşan çeşitli grupların, aktivasyon hamlesine savaş açtığı birçok örnek söz konusudur (Bonoli, 2013).

Sonuç olarak, işgücünün ve sosyal hakların meta olmaktan çıkarılması süreci yerini yine bir yeniden metalaştırma sürecine bırakmıştır. Sosyal hakların herkes için eşitlik ilkesi çerçevesinde uygulandığı ve izlendiği mekanizmalar ise, bireylerin kendi kaynaklarıyla yetinmesi gerektiği ve tek kaynaklarının işgücü olduğu bir sistem içinde öz-yardım mekanizmalarının teşvik edilmesiyle sözde desteklendiği durumla değiştirilmiştir. Haklara dayalı değerler, fikirler ve normlar *statüye dayalı değerlere* ve normlara dönüşmüştür. Bo Rothstein (1998), gündelik dilde sosyal normlar olarak adlandırılan kavramın aslında başkalarının kimlikleri ve yapabilecekleri konusunda oluşturduğumuz zihinsel bir harita olduğunu ifade etmektedir (Rothstein, 1998).

Dolayısıyla, insanlar “çok” çalışan diğer insanların, statülerinden dolayı sosyal açıdan adil bir toplumda yaşamayı hak ettiğini düşünmeye başladığında veya bu şekilde düşünceleri sağlandığında, bu normlar bir bireyin kendi hareketleriyle elde edebileceği ve satın alabileceği değerler haline geldiği düşünülmektedir. Oysa ki söz konusu statü konusunda bireylerin kontrol edemedikleri unsurlar mevcuttur. Eğitim yılı, kişi başı gelir, mülkiyet, sahip olunan araçlar ve meslek iş statüsü ile sosyoekonomik statünün ölçülebileceğinden (Kalaycıoğlu vd., 2010) yola çıkılarak tüm bu unsurların belirleyicisi bireyin hangi olanaklara ne ölçüde sahip olduğuna bağlıdır.

Buna karşın, bahsi geçen olanaklara erişimin durumu ve derecesi göz ardı edilerek; sosyal politikalarda, bireylerin piyasadaki zorluklara/risklere kendi başlarına göğüs germesine yol açacak aktivasyon süreci gerçekleştiğinde; sosyal koruma mekanizmaları sadece istihdam güvenliğini öne çıkaran adapte olma yeteneğine odaklandığında; bireylerin sadece işgücü değil aynı zamanda adil bir sosyal yaşam algılarının ancak doğru davranışları, yani “*çalışmaları*” halinde hak edebileceklerini ve adil bir muameleye ulaşabileceklerini düşünmesi beklenmektedir.

Günümüzün dünyası, ikinci dönüşümün beşinci ve son adımına bu şekilde ilerlemektedir. Neoliberal özne üretimi ve neoliberal fikirlerin sağladığı kurumsal dönüşümün son aşaması olan kişilerin beklentilerinin koordine edilmesi için yürütülen politikalar bu kapsamda değerlendirilebilir. Neoliberal dönüşüm içinde aktif sosyal politikalara maruz kalarak bir düşünüş ve davranış biçimi geliştirmesi beklenen bireyler ne düşünülmektedir? Neoliberal değerleri içselleştirerek sistemin kendilerinden istediği beklentileri geliştirmekte midirler? Bu tez çalışması bu soruları açıklığa kavuşturmak amacıyla yürütülmüştür. Bu kapsamda bireylerin ideal toplum/sosyal adalet algılarına söz konusu değerlerin ne ölçüde yerleştiği sorgulanacaktır. Çalışmanın diğer bölümlerine geçmeden sosyal adalet fikrinin teorik olarak nasıl kavramsallaştırıldığı aydınlatılacaktır. Bireylerin algılarında nasıl bir kavramsallaştırmanın yer aldığını anlayabilmek açısından bu teorik tartışmaya yer verilmektedir.

1.5 Sosyal Adalet Fikrinin Kavramsallaşması

Kapitalizm sosyal adalet aynasını kırıp, birçok küçük ve minik parçaya böldü. O zamandan bu yana, farklı ideolojiler aynanın parçalarını – en azından bazılarını – toplamaya, birleştirmeye ve böylece, sosyal adalet kavramının bazı yansımalarını görmemizi sağlamaya ve bize bu kavramın bazı görüntülerini anlatmaya çabaladı. Oysaki kurallar en güçlüler tarafından tanımlanmaya koşullandığı sürece, adaletin bu aynada açıkça görünmesi mümkün değil. İkna mı olmalı, protesto mu etmeliyiz?

Filozoflar sosyal adalet fikrini kavramsallaştırmaya çalışırken, aşağıdaki gibi birçok soruyla ilgilenmektedirler:

Bir bireyi/bireylerden oluşan bir grubu/bir toplumu/bir sistemi adil yapan nedir? Sosyal adalet kavramının ne gibi kriterleri vardır? Bu kriterlerin önemi nedir ve erişilebilirlik derecesi ne ölçüdedir? Adalet kavramı kurumsal bir yapı mıdır? Kurumsal sistem adalete ulaşmak için hangi biçimlerde yapılandırılmalıdır? Sosyal adalet kavramı içerisinde politika geliştirme süreçleri açısından işlev kazanan fikirler nelerdir?

Kurumsal dönüşümler için itici güç haline gelen sosyal adalet fikirleri, yeniden dağıtım tartışmalarını gündeme taşımıştır. Adalet için yeniden dağıtım gerekli midir? Neler dağıtılmalı, neler yeniden dağıtıma tabi olmalıdır? Neden? Yeniden dağıtımı kim üstlenmelidir? Yeniden dağıtımı üstlenen devlet mi olmalıdır? Kime ne verilmelidir? Kim neyi hak eder? Yeniden dağıtım nasıl gerçekleştirilmelidir? Neler yeniden dağıtılmalıdır: kaynaklar mı, fırsatlar mı yoksa hizmetler mi? Yeniden dağıtım çerçevesinde birbirine rakip düşen ihtiyaçlar ve iddialar nelerdir? Hangileri ana noktalar olarak değerlendirilmelidir? Buna alternatif olarak, odak noktamızı yeniden dağıtımdan uzaklaştırıp, adaleti engelleyen baskı ve tahakküme mi kaydırmalıyız? Çözüm fiili tahakkümün kabulünden ve baskı altındaki grupların sorunlarının ne olduğunu anlamakta mı yatmaktadır?

Buradaki amaç yeniden dağıtımda eşitliğin sağlanması mıdır? Neyi eşitlemek gerekir? Hangi açılardan? Mutlak eşitlik yeterli midir yoksa eşitlik toplumda adaleti etkileyen diğer koşullarla birlikte mi değerlendirilmelidir? Bireyler neye göre eşit sayılır: bedenleri, akılları, duyguları veya umutlarıyla mı? En iyisini seçmek gerekirse, (1) bireylerin ekonomik konumlarının eşitlenmesi; (2) fırsatların eşitlenmesi ve iş bölümünün dengelenmesi; (3) kabiliyetlerin ve özgürlüklerin eşitlenmesi veya (4) önemli sosyal hizmetlere/kaynaklara erişimin eşitlenmesi arasından en iyisi hangisidir?

Sosyal adalet kavramının evrensel olarak kabul edilen bir şeklini ve zamana bağlı bir kavranışını aramak mantıklı olmaz. Yeni ve ayırt edici özellikleri değerlendirirken, en mantıklı yol sosyal adalet kavramının üç bölümde çözümlemesi olacaktır.

- Klasik siyasal düşüncede sosyal adalet.
- Sosyal adaletin kavramsal alanının genişletilmesi: Sosyal adalete ilişkin ‘siyasi’ tartışmanın başlangıcı; Sosyal adalet kavramındaki sosyalin ortaya çıkışı
- Neoliberal çağda sosyal adalet kavramından sosyalin yok olması.

1.5.1. Klasik Siyasal Düşüncede Sosyal Adalet

Sosyal adalet kavramı olumsuz çağrışımlarla ortaya çıkmıştır. Adalet genellikle şikâyet, bazen de intikam dilidir ve meşruiyet dilinin standart bir bileşenidir (Campbell, 1988). Her bir kişiye kendisinin olanı veren bir düzen ve denge fikri olarak ortaya çıkmıştır (Raphael, 2001). Diğer erdemlere kıyasla, adalete net bir açıklama getirmek çok daha karmaşıktır, çünkü adalet, sözde 'sosyal düzeni' sürdürmek adına temelde siyaset ve hukukun oluşturduğu mekanizmalar aracılığıyla tanımlanan, tasarlanan, uygulanan ve izlenen saf bir insan ürünüdür.

Oluşturulmuş ve kurumsallaşmış bir düzen mekanizması olmasının yanı sıra adalet, her kişiye hak ettiğini vermek anlamındaki hak ediş ile doğrudan ilgilidir. Adalet kurallarının kontrol alanı dışında kalan ödül kavramına ek olarak bu anlayış, olumsuz bir çıkarım ile suç olarak kabul edilen eylemlerinden dolayı insanları cezalandırmada yaygın bir şekilde uygulanmaktadır.

Adaletin içeriği hak ediş üzerindeki tartışmalara doğru genişletildiğinde, “kim neyi hak etmektedir?” sorusu tartışılmaya başlamıştır. Bu soruya cevap verme girişimleri, adalet kavramını "sosyal" hale getirme konusundaki ilk adımı beraberinde getirmiştir. Hak ediş ile ilgili bu müzakereler liyakat meselesini tartışmaya açmış ve hak eden bireyler kapasitelerine, kabiliyetlerine ve ehliyetlerine bağlı olarak tanımlanmıştır.

Aristo, 'kimin neyi hak ettiği' konusundaki karmaşık meseleye çözümler önermektedir. Metinlerinde sosyal adalet, günümüzde anlaşıldığı ile aynı anlama gelmese de dağıtıcı adalet olarak dile getirilmektedir. Aristo'ya göre dağıtıcı adalet, bireylerin ihtiyaç duydukları mallara değil, hak ettiği mallara erişimini garanti altına alan bir kavram olarak kullanılır (Fleischacker, 2004; Raphael, 2001). Ona göre, itibar, siyasi makam ve para liyakat doğrultusunda dağıtıldığı zaman, adalete etkili bir şekilde ulaşılabilir (Aristotle, 1906). Tamamen liyakatçi algıya odaklanarak; kapasitelerinden bağımsız, insanların eşit olduğu fikri göz ardı edilmiştir.

Klasik siyasal düşünce kuramlarında, adaleti sürdürmedeki odak noktası bireylerdir. Toplulukçu bakış açısı, adalet sağlama hedeflerinin ve araçlarının tanımlarında yoktur. Toplumun üyeleri arasında menfaat dağıtımı ve toplumsal açıdan külfet ve sorumlulukların paylaşılması mevcut değildir. Bu anlayış, sosyal adalet kavramının seküler yorumunun olmaması ile doğrudan ilişkilidir. Bu noktayı netleştirmek için Fleischacker (2004), St Augustine'in adaletli davranabilmek için imanlı bir Hristiyan olma şartından söz eden argümanlarından ve muhakemesinden alıntı yapmaktadır. "Sadece Tanrı'ya boyun eğen bir ruhun bedenini doğru bir şekilde idare edebileceğini; bu nedenle yalnızca böyle bir ruhun adalet yeteneğine sahip olacağını" beyan etmektedir (Augustine, [1610] 1909).

Görüldüğü üzere, bireyler arasında adaleti sürdürmeyi sağlayan ana güç, bireylerin kendi içsel kontrolleri ve otoriteleri olarak kavramsallaştırılmıştır. Adalet ulaşmanın yolu tamamen bireylerin içsel meselesidir. Bireyler arasında adaleti sağlamak için kullanılan araçların organizasyonu konusunda bir gereksinim olarak, her bireyden eşit derecede uzak olan tanımlanmış devlet gibi bir dışsal ve tarafsız aktör yoktur. Kararlarından ve eylemlerinden tamamen sorumlu olan bireylerdir.

Klasik siyasal düşüncede sosyal adalet kavramının bu özelliklerini göz önüne alarak, mevcut adaletsizliğin giderilmesinde öne çıkan önlemler bir hak meselesi olarak değil bir hayırseverlik meselesi olarak ele alınmaktadır. Siyasi konumu, serveti ve itibarı olan bireylerin, bu varlıklara sahip olmayanlara yardım etmek için Tanrı'nın verdiği bir görevi vardır. Dezavantajlı bireylere yardım etmek, meziyetleri sayesinde avantajlı konumlara sahip kişilerin ahlaki pusulasının yönlendirdiği bir uygulamadır. Herhangi bir kontrol, denetim ve denge sistemi hakkaniyet adına gerekli görülmemektedir.

1.5.2. Sosyal Adalet Üzerine "Siyasal" Bir Tartışma

Sosyal adaletin kavramsal alanını genişletmeye doğru bir geçiş, yoksullara yönelik tutumlardaki değişim ile başlamıştır. Fleischacker'ın (2004: 126) bu konudaki önermesi dikkat çekicidir: "İnsanları yoksulluğun zorluklarına karşı daha sempatik bir tutum sergilemeye iten şey yeni argümanlar veya olgusal keşifler değil, yoksulluk koşullarını göstermenin yeni yollarıydı". Olgular aynıydı ama yoksulluğu sergileme biçimleri farklıydı; bu nedenle, onu kuramsallaştırma yöntemleri de değişmiştir.

İnsanların eşit değerde olduğu fikri ve "hiç kimsenin yoksul olmayı hak etmediği" görüşü yayılmış ve kuramlar, yoksulluğun dağıtım yoluyla nasıl yok edileceğine odaklanmaya başlamıştır. Sosyal adalet hakkındaki fikirler bireysel alandan çıkmış ve şu sorular bu kavramı siyasi bir tartışmaya açmıştır: Neler (nasıl) dağıtılmalıdır? Yeniden

dağıtım neden gereklidir? Kime ne verilmelidir? Yeniden dağıtım çerçevesinde birbirine rakip düşen ihtiyaçlar ve iddialar nelerdir? Dağıtımı kim üstlenmelidir?

Odak noktası, bireyden topluma kaymı; adil bir toplum yaratmak bireysel bir meseleden ziyade siyasal bir mesele haline gelmiştir. Bireylerin sosyal adaleti sürdürme konusundaki içsel kontrolleri büyük ölçüde laikleştirilmiş ve tamamen dışsallaştırılmıştır. Bu nedenle, sosyal adalet kavramı kurumsal yapılarda etkili hale gelmiştir.

Devlet, ulusal toplumlarda hayır temelli değil, hak temelli yaklaşımla sosyal adaleti sürdürme tartışmalarına sokulmuştur. Adaletsizlik artık bireysel ahlaki davranışların iyileştirilmesiyle tedavi edilmeye çalışılmamıştır. Sosyal adalet tartışması siyasal alana kaydırılmıştır. O zamana kadar sosyal adalet içerisindeki "sosyal" kavramı neredeyse bütün kuramlarda vurgulanmıştır.

Bu mantığı takiben, Miller (1999) adalet ilkelerinin ayrıntılarına girmeden önce şu üç varsayıma işaret etmektedir:

(1) bir bireyin adil payının, toplumun diğer üyeleri tarafından sahip olunan paylara göre belirlenebilmesi adına belirli bir bağlılığa sahip sınırları olan (kolektif) toplum; (2) adalet ilkelerinin uygulanabileceği ve bu ideallerle uyumlu olarak değiştirilebilecek tanımlanabilir bir kurumsal yapının varlığı; (3) sosyal adaleti sağlamak için gerekli kurumsal değişiklikleri başlatabilecek ve yönlendirebilecek, devlet olması tercih edilen bazı aktörlerin olması gerekmektedir.

Benzer şekilde, Fleischacker (2004), -sosyal adaletin eş anlamlısı olarak kullanılan- dağıtıcı adaletin modern kavramını oluşturan beş özellik belirlemiştir:

(1) Sadece toplumlar veya bir bütün olarak insan türü değil, her birey saygı hak eden bir iyilik barındırır ve bireyler, bu iyiliği arayışlarında belirli haklara ve korunmaya tabidir; (2) Maddi malların bir kısmı, herkesin hak ettiği hak ve korunma gereğinin bir parçası olarak her bireyin payının bir parçasıdır; (3) Her bireyin bunu hak ettiği gerçeği tamamen seküler çerçevede mantıksal olarak gerekçelendirilebilir; (4) Bu mal payının dağıtımı uygulanabilir: bilinçli bir şekilde bunu başarmaya çalışmak ne bir aptal çabasıdır ne de bir arkadaşlığı zorla yürütme çabası gibi birisinin ulaşmak istediği en önemli hedefin altını oymaktır; ve (5) Sadece özel şahıs veya kuruluşlar değil, devlet de dağıtımı güvence altına almalıdır.

Sosyal adaletin kavramsal alanı bireyler yerine topluluğu/kolektif toplumu, dini kurumlar yerine siyasi kurumları ve diğer aktörler yerine tarafsız bir aktör olarak devleti dahil ederek genişletilmiştir.

Bu nedenle, bu bölümde, tarafsız bir aktörün (devlet) ana sağlayıcısı olduğu hak temelli, yeniden dağıtıcı, piyasa odaklı sosyal adalet anlayışı faydacı, sözleşmeci, eşitlikçi kuramlar altında incelenmiş ve sonrasında piyasa odaklı sosyal adalet anlayışına sosyalist itiraz yaklaşımı tartışılmıştır. Sosyal adalet kavramsallaştırmasına sırasıyla, faydacı olarak Bentham, Mill ve Sidgwick'in; sözleşmeci olarak John Rawls'ın, eşitlikçi olarak Amartya Sen, Nussbaum ve Dworkin'in ve sosyalist itiraz olarak Young'ın yaptığı katkılar analiz edilmiştir.

1.5.2.1. Piyasa Odaklı Sosyal Adalet Yaklaşımı

Piyasa odaklı sosyal adalet yaklaşımı altındaki kavramsallaştırmalar, toplumdaki sosyal adaleti ekonomik sistemin genel tasarımının yarattığı sosyal adaletsizliklere dokunmadan sürdürmeye çalışır. Piyasanın sürdürülebilirliğini korumak amacıyla, piyasa odaklı sistem nedeniyle ortaya çıkan bu adaletsizlikleri gidermek için çoğunlukla yeniden dağıtıma odaklanmaktadırlar. Bu yaklaşımlar; kapitalist politik ekonomik organizasyonun başlangıcındaki dağıtım sistemine dikkat etmemekte; mevcut sömürücü ekonomik sistemde çeşitli sosyal gruplar arasındaki farklılıkların nasıl yapılandırıldığını göz ardı etmekte ve bazı gruplarının sistematik olarak maruz kaldığı mevcut baskıları analiz dışında bırakmaktadır. Bu yaklaşımların farklılıkları ise, neyin *yeniden* dağıtılacağı, kimin *yeniden* dağıtacağı ve nasıl *yeniden* dağıtılacağı konusundaki çeşitli önerilerinden kaynaklanmaktadır. Bu görüşler, sosyal adaletsizliklerin ve eşitsizliklerin asıl kökleri olarak kabul edilebilecek mevcut liberal veya neoliberal sosyo-ekonomik ortam içerisinde ütöpik veya pratik kurumsal çözümler önermektedirler.

1.5.2.1.1. Sosyal Adalet Kavramına Faydacı Yaklaşım

Faydacı bakış açısına göre, daha çok sayıda insan için daha çok fayda, toplumda adaleti sürdürmenin temel ilkesidir. Faydanın azami seviyeye çıkarılması ahlaki olarak kabul edilebilir bir davranış olarak düşünülmektedir. Kimseye zarar vermeyen ve birinin menfaatini artıran her türlü eylem, adaletin faydacı yaklaşım çerçevesinde kavramsallaştırılmasının temelidir. Adalet sağlama girişiminin ardından ortaya çıkan ilk durum ve geline nokta karşılaştırıldığında, toplumdaki en avantajlı olanların yarar sağlamaları ve en dezavantajlı olanların başlangıçtaki konumlarını korumaları halinde, söz konusu girişim adalet yaratma konusunda başarılı, etkili ve kabul edilebilir bir çabadır.

Faydacı düşünce, genel olarak toplum tarafından tartışmasız kabul edilen gelenek ve görenekleri reddeder. Kabul edilebilir olarak algılanan ahlak, en çok sayıda kişiye olumlu katkı sağlamalıdır. Faydacı yaklaşıma göre, insan eyleminin temel itici gücü mümkün olan en fazla faydayı sağlamaktır ve değerlendirme, toplumdaki ahlaki kurallar doğrultusunda değil, faydaya yaptıkları katkıya göre yapılır.

Bentham ([1789] 2000), haz ve acının doğası gereği insan davranışını yönlendiren iki duygu olduğunu iddia etmektedir. “Bu iki duygunun yaptığımız her şeyde, tüm söylediklerimizde, düşündüğümüz her şeyde bizi yönettiğini” vurgular (Bentham, [1789] 2000: 14). Fayda üretimini, doğru eylemin bir standardı olarak tanımlar. Doğruluk, eylemlerin mutluluk (haz) veya mutsuzluk (acı) yaratma kapasiteleriyle ölçülür.

Görüldüğü gibi, davranışlar haz ya da acı üretmenin sonuçlarıyla ilişkili olarak değerlendirilmektedir. Odak noktası, eylemlerin ürettiği faydadır. Fayda ilkesi ile Bentham ([1789] 2000: 14), “her türlü eylemi onaylayan ya da onaylamayan ilkeye atıfta bulunmaktadır; aynı zamanda “sayesinde avantaj, haz, iyi veya mutluluk üretme eğiliminde olan herhangi bir nesnedeki özelliği” kastetmektedir.

Buna ek olarak, Bentham’a göre, bireylerin çıkarlarını, kaygılarını, mutluluk ve mutsuzluk duygularını (haz ve acı algısı) anlamadan topluluğun çıkarları hakkında konuşmak anlamsızdır. Bir grubun iyi oluşunu gözlemleme yöntemi, karar ve eylemlerin grubun her bir üyesinin faydaları ve kayıplarına gösterdiği etkilerini izlemektir. Bununla birlikte, toplumun çıkarına karşı herhangi bir bireyin çıkarına asla öncelik verilmez. Bu nedenle, bu karar ve eylemlerin doğruluğu, toplumun toplam zararları ve faydalarının hesaplanması dikkate alınarak belirlenir.

Benzer şekilde, faydacı yaklaşım kapsamında; Mill ([1861] 2003: 81), farklı özelliklere sahip tüm bireylerin nasıl aynı zevklere sahip olduğunu sorgulamış; sonunda, “genel mutluluğun tüm insan kitleleri için iyi olduğu” sonucuna varmıştır. Mill’in faydacılık yaklaşımına temel katkısı, farklı insan deneyimlerindeki karşılaştırmalı fayda bakış açısıdır. Bu kapsamda duygusal hazın (mutluluk ve mutsuzluk), eylemin doğruluğunu ölçen tek araç olarak kabul edilemeyeceğini iddia etmiştir. Entelektüel ve zihinsel hazları da faydacılığın ilkeleri arasına katmıştır.

Sidgwick ([1907] 1962), nüfus artışı ve artan ya da azalan fayda düzeyi arasındaki ilişki meselesini bu tartışmaya eklemiştir. Bu meseleyi toplam ve ortalama fayda arasında bir fark yaratmak adına dile getirmiştir. Asıl sorduğu soru, artan nüfusun ortalama faydada azalmaya mı neden olduğu yoksa ilgili nüfusun kaybına bağlı olarak fayda düzeyinin arttığı mıdır? “İlave nüfusun tüm olumlu mutluluğun tadını çıkarması halinde, ilave sayının kazandığı mutluluk miktarının kalanların kaybettiği miktar ile karşılaştırılması gerektiğini” iddia eder (Sidgwick, [1907] 1962: 415).

Görüldüğü üzere faydacı kavramsallaştırma, fayda ve avantajların en fazla sayıda insan için azami seviyeye çıkarılmasına odaklanmaktadır. Faydacı mantıkta, herhangi bir eylemin veya herhangi bir kararın sonuçlarına, çıktılarına ve etkilerine dikkat edilir; bu bakımdan, bir sonuca odaklanma şeklidir ve genellikle belirli durumlarda kayıpları görmezden gelir. Eğer faydacı eylem ve kararlar çoğunluğun yararına sonuçlanırsa, azınlığın durumu endişe konusu değildir. Bu nedenle, bireylerin eşit değerinin önemi özenle hesaba katılsa bile, eşitlik tartışması faydanın daha çok sayıda birey için azami

seviyeye çıkarılması karşısında ihmal edilir ve ikinci plana itilir. Onlara göre, eşitsizlikler toplumun genel olarak artan kaynaklardan faydalanması koşuluyla kabul edilebilir.

Faydacı yaklaşımda temel sloganın daha fazla sayıda insan için azami fayda olması ve bu ilkenin yarattığı eşitsizliklerin tolere edilebilir olması nedeniyle, dağıtım tartışması, kaynakların veya toplumdaki hak ve sorumlulukların dağıtımı ile alakalı olarak işlemez. Bunun yerine, yaygın bir şekilde mutluluk ve iyilik olanaklarının dağıtımı ile sınırlıdır.

1.5.2.1.2. Sosyal Adalet Kavramına Sözleşmeci Yaklaşım

John Rawls'un Adalet Kuramı adlı çalışması, sözleşmeci sosyal adalet anlayışı için kapsamlı bir çerçeve oluşturur. Rawls, "insanların, vaatlerini yerine getirmek için politik olarak bir zorunluluğu olduğunu" varsayan sözleşmeci bir kuramı takip eder (Campbell, 1988: 70). Bu yaklaşıma göre; bireyler, insanların bir araya geldiği ve hak ve sorumluluklar için uygun bir içerik belirledikleri güvenilir sosyal sözleşmeler üzerinden siyasi ve sosyal sistemler kurarlar.

Bu kuram, belirli gruplar için yarattığı zarara bakmaksızın fayda maksimizasyonuna yoğun bir şekilde vurgu yapan faydacılık yaklaşımının eleştirisi ile geliştirilmeye başlamıştır. Rawls, saygı ve değer kavramlarıyla bağlantılı olan Kantçı birey kavramını benimsemiştir. "Rasyonel varlıklara, doğaları gereği zaten kendi içlerinde bir bütün olarak, yani yalnızca bir araç olarak kullanılmayacak bir şey olarak, tasarlandıkları için insan denir; dolayısıyla bu tür varlıkların keyfi kullanımına bir sınırlama getirilir ki bu da onları saygının nesnesi yapar' (Kant, [1785] 1981: 36).

Rawls'a göre, bireyler kendi içlerinde bir bütündür ve toplumun yararına feda edilemeyecek doğuştan ve dokunulmaz haklara sahiptir. Toplumun kazandığı faydaya karşılık bireylerin yaşamlarında hiçbir kayıp kabul edilemez. Bu algı, eşitlik kavramını tartışmaya dahil etmiştir. Rawls; faydacılıktan duyduğu memnuniyetsizlik nedeniyle, özgürlükleri güvence altına almak ve eşitliği sağlamak adına kaynakların, hakların ve sorumlulukların dağıtımı ve yeniden dağıtım tartışmalarını da içeren sözleşmeci sosyal adalet anlayışı ile faydacı yaklaşıma bir alternatif sunar.

Adalet, insanların kurumsal yapılarında temel bir erdem olarak incelenmeye başlanmıştır. Kişisel alandan ziyade daha fazla sosyal alanı düzenleme kapasitesi bağlamında faydacılık yaklaşımıyla içerik açısından genişleyen kavram, sözleşmeci yaklaşım ile daha da fazla anlam kazanmıştır; çünkü adalet modern kurumların temel bir erdemi olarak kabul edilmektedir. Rawls adalet analizini, sadece bireyleri ve toplumu değil aynı zamanda sosyal yapıları ve bu yapılar dikkate alınarak tasarlanan kurumları da göz önünde bulundurarak yapmıştır.

Rawls'un "hakkaniyet olarak adalet" kuramının temel amacı, geniş çapta ve evrensel olarak kabul edilebilecek adalet ilkelerini ortaya koymaktır. Kurumsal reformları düzenleyecek iki ilke belirlemiştir:

(1) her insan; başkalarının erişebildiği şekilde, temel özgürlüklere ulaşma konusunda eşit hakka sahip olmalıdır; (2) sosyal ve ekonomik eşitlikler, hem (a) makul bir şekilde herkesin yararına olacak hem de (b) herkese açık konum ve dairelere asılacak şekilde düzenlenmelidir (Rawls, 1999: 53).

Kaynakların kıtlığı durumunda ve çıkar odaklı bireylerin bulunduğu bir ortamda, toplumdaki tüm taraflar için adaleti sürdürme sorunu baş gösterir. Rawls, rıza ile kararlaştırılan bu ilkelere ulaşmak için, varsayıma dayalı bir fenomen olan "orijinal pozisyonu" açıklar. "İlk durum" (Rawls, 1999: 15) olarak tanımlanan bu orijinal pozisyonda bireyler, adaleti hakkaniyet olarak teminat altına alabilecek sosyal sözleşme çerçevesine karar vermek için toplanırlar. Rawls (1999: 104), "bunun, tarafların eşit derecede ahlaki kişiler olarak temsil edildiği ve sonucun herhangi bir sosyal grubun göreceli üstünlüğüne göre şartlandırılmadığı bir olgu olduğunu; böylece hakkaniyet olarak adaletin, saf yöntemsel adalet fikrini başlangıçtan itibaren kullanabileceğini" belirtmektedir.

Bu orijinal pozisyondaki aktörler, onları cehalet örtüsünün arkasına koymak üzere tasarlanmış bazı kısıtlamalar altındadır. Onlar özgür ve rasyoneldir; "eşit şekilde en fazla özgürlüğe sahip olabilecekleri bir toplumu tercih etmektedirler" (Rawls, 1999: 106), ancak bilgileri, inançları; sosyal, politik ve ekonomik sınıfları, statüleri, konumları ve koşulları; servetleri ve içsel meziyetleri, zekâları, güçleri veya zayıflıkları, cinsiyetleri, yaşları, nesilleri ve etnik kökenleri hakkında hiçbir şey bilmemektedirler. Kendilerinin ve başkalarının çıkarlarının farkında değildirler.

Bu noktada Rawls, hiçbir şeyin onların kıskançlık duygularını tetikleyemeyeceğine inanmaktadır. Onlar sadece "insan toplumu hakkındaki genel gerçeklerin, iktisat kuramı ilkelerinin, toplumsal organizasyonun temelinin ve insan psikolojisinin yasalarının" farkındadırlar (Rawls, 1999: 119). Bu kısıtlamaların amacı, adalet ilkelerini belirlerken herkesin eşit olduğu, kimsenin kendi menfaatlerini takip etmediği ve avantajlı veya dezavantajlı olmadığı bir ortam yaratmaktır.

Rawls'a göre, bu şartlar altında bireyler, adalet duygusunu ve adaleti diğer seçeneklere tercih etmeleri için doğuştan bir yeti kazandıran birincil sosyal normları sezgisel olarak takip ederek adalet ilkelerine ulaşacaklardır. Görüldüğü üzere Rawls, bireylerin sezgisel olarak acıdan kaçtıklarını ve haz aradıklarını iddia eden faydacılık

yaklaşımının yararlandığı anlayışa kıyasla tamamen farklı bir sezgisellik fikrinden yararlanmaktadır.

Sonuç olarak, cehalet örtüsünün arkasındaki orijinal pozisyondaki aktörler yukarıda belirtilen iki adalet ilkesini tercih ederler ve bu durum her bireye eşit olarak uygulanır. Bu ilkeler şu şekildedir: (1) her bireyin en geniş özgürlüklere erişme hakkı vardır (bu özgürlükler; oy verme ve kamu görevlisi olma özgürlüğü, konuşma ve toplanma özgürlüğü, vicdan ve düşünce özgürlüğü, psikolojik baskı, kötü muamele ve uzuv kaybına maruz kalmama haklarını içeren kişisel özgürlükler, kişisel mülkiyeti elinde bulundurma özgürlüğü; keyfi tutuklama ve alıkoymaya maruz kalmama gibi özgürlükleri içeren siyasi özgürlükler olarak kabul edilmektedir) ve (2) eşitsizlikler ancak en dezavantajlı olanların lehine olmaları ve 'servet, gelir, yetki ve sorumluluk' dağıtımı yoluyla adil fırsat yaratmaları halinde kabul edilebilir (Rawls, 1999: 53). Rawls, bu ilkelerde sözcüksel bir sıra bulunduğunu, yani geniş çaplı özgürlüklere sahip olmanın ikinci ilke üzerinde önceliğe sahip olduğunu ifade eder. Bu ilkelere yöneltilecek çeşitli eleştiriler üzerine Rawls, Siyasal Liberalizm adlı kitabında temel ihtiyaçların tatminini ilk adalet ilkesi olarak belirleyerek kuramını güncellemiştir.

Sosyal adaletin sözleşmeci yaklaşımını bu ilkeler ile açıklaması ve gerekçelendirmesinin ardından kurumsal yapının adil bir yapıya ulaşması için de bir çerçeve sunmaktadır. Bu süreçte Rawls (1999), kurumlar için olan ilkelerin nasıl uygulanacağını açıklayan dört aşamalı bir düzen belirlemiştir:

(1) bireyler, cehalet örtüsü altında yukarıda belirtilen adalet ilkeleri üzerinde hemfikir olacaktır; (2) cehalet örtüsü üzerlerinden kalkmaya başladığında, vatandaşlar yasamanın ve sosyal politikaların adaletini yargılamalıdır; (3) çıkarlarının kendi yargıları ile uyuşmadığını anladıklarında, bir vatandaş, adaletin çatışan fikirlerini uzlaştırmak için hangi anayasal düzenlemelerin adil olduğuna karar vermelidir; (4) vatandaşlar belirli bir anayasayı adil olarak kabul eder ve belirli geleneksel prosedürlerin uygun olduğunu düşünürler; bu aşamada siyasi otoritenin görev ve yükümlülüğünün sınırlarını belirleyebilmelidirler.

1.5.2.1.3. Sosyal Adalet Kavramına Eşitlikçi Yaklaşım- Yapabilirlikler

Yaklaşımı

Eşitlikçi kuramlara göre, bireylerin kapasitelerinin ve yapabilirliklerinin analiz edilmesi çok önemli görülürken, en etkili ilke fırsat eşitliği olarak belirlenmektedir. Bu yaklaşıma göre, kaynak dağıtımı ve yeniden dağıtımı, özellikle fırsatların mümkün olduğunca eşitlenmesi için gereklidir.

Amartya Sen, sosyal adalete faydacı yaklaşımı, eşitlikçi bakış açısıyla şiddetle eleştirir. Yalnızca en çok sayıda insana fayda sağlanması söz konusu olduğunda, bu yaklaşımın otoriter devletlerde azınlıklar; sömürücü ekonomik yapıda işçiler ve kadına

karşı ayrımcılığın şiddetli olduğu toplumlarda kadınlar gibi birçok grup açısından halihazırda mevcut eşitsizlikleri daha da güçlendirdiği vurgulanmıştır (Sen, 2009).

Bu yaklaşım çerçevesinde, Sen sosyal adalet kavramına yönelik analiz yaparken var olan kuramlarla ilgili argümanlar ve karşı argümanlar sunmakla kalmamış; aynı zamanda sosyal adalet disiplininin ana sorusunu da değiştirmiştir. Sen (2009), mükemmel derecede adil bir toplumun özelliklerini tanımlamaktan ziyade, toplumda adaleti artırmak veya adaletsizliği ortadan kaldırmak için neler yapılabileceğini sormayı tercih eder. Sen'in 'aşkın kurumsalcılık' (*transcendental institutionalism*) yaklaşımı olarak adlandırdığı Rawls'un kuramında, mükemmel adalet için her zaman ve her yerde evrensel olarak geçerli sayılabilecek kurumsal yapı kurulmaya çalışılır. Sen (2009: 7), bu yaklaşımların ve "analizlerin, herkesin doğru davranış sergilediği ve doğru kurumların dahil olduğu, düzenleme odaklı yaklaşımlar (*arrangement-focused approach*) olarak görülebileceğini" öne sürmektedir.

Sen, günümüzün dünyasının gerçeklikleri ışığında ulaşılması ve uygulanması neredeyse imkânsız olan mükemmel çözümleri tartışmaktan ziyade, bu konudaki dikkat ve emeklerin mevcut eşitsizliklerin ortadan kaldırılması için izlenebilecek yollara yönlendirilmesi gerektiğini öne sürer. Sen'e göre, adalet kuramları gerçekliklerden uzak kaldığından, eşitsizliklerin düzeltilmesine yardımcı olamaz ve günümüzde var olan adaletsizliklerin yol açtığı sorunları ele alamaz. Bu bakış açısını çok net bir simülasyonla örneklendirir: "örnek vermek gerekirse, bir Picasso ve bir Dali arasında seçim yapmaya çalışıyorsak, bu seçimi dünyadaki ideal resmin Mona Lisa olduğu teşhisine dayanarak yapamayız (bu şekilde 'aşkın' (*transcendental*) bir teşhis yapılabilir olsa da)" (Sen, 2009: 16).

Sen, adalet kavramını şekillendirmek için düzenlemeye odaklı adalet kavramının aksine, gerçekleştirmeye odaklı (*realization-focused approach*) bir yaklaşımdan yararlanır. Bu yaklaşım, insanların gerçek davranışları gibi fiili gerçekliklerle ilgilenir. Sen'e göre, sosyal adalet için gerçekleştirmeye odaklı bakış açısına katkıda bulunan kuramcılar, günümüz dünyasında var olan adaletsizlikleri işaret etmekte ve mevcut kurumların, toplum kurallarının ve bireylerin ahlak ve değerlerinin insanların hayatları ve tasarrufları üzerindeki etkilerine odaklanarak, bu adaletsizlikleri ortadan kaldırmaya veya en azından hafifletmeye çalışmaktadır.

Sen, adil kurumların oluşturulmasının, insanların adil davranışlarda bulunmasına tercih edildiği yaklaşıma ters düşer. Sen'e göre, adaletin geliştirilmesi için kurumlara odaklanmak yerine, insanların – ideal değil, fiili, gerçek insanların – hayat ve

davranışlarına odaklanmak daha mantıklıdır. Buna ek olarak, Sen sezgiciliğin insan davranışına getirdiği tüm açıklamaları reddeder. İnsan davranışı yalnızca sezgilerle açıklanamaz. Aksine, bireylerin davranışlarını yönlendiren farklı kişilikleri ve özellikleri vardır. Aynı zamanda, Sen insan dürtülerine getirilen çıkara dayalı açıklamaları eleştirir. Sen, bireylerin davranışlarının yalnızca kendi çıkarlarına dayalı bir mantıktan değil, birçok farklı motivasyondan kaynaklandığının altını çizer.

Sen, Rawls'un adaletsizliklerin ortadan kaldırılmasına yönelik kuramındaki cehalet perdesinin benimsenmesine karşıdır. Adaletsizliklerin ortadan kaldırılması konusunda bir oybirliğine ulaşma ihtiyacını öne çıkaran açıklamalara ters düşen Sen, bunun yerine Adam Smith'in tarafsız izleyici yaklaşımının benimsenmesini destekler. Bu yaklaşıma göre, insanlar kendi tasarrufları konusunda kendi iç muhakemelerine güvenmelidir. Bu bakış açısına göre, her bireyin içinde kendisinden, yaptıklarından ve düşündüklerinden uzak durabilen tarafsız bir izleyici vardır ve kendisi için ve toplum için neyin adil olduğuna bu izleyici karar verir. Sen'e göre, köleliği kaldırmak için bir oybirliğine ulaşmaya gerek yoktur; insanların ezici çoğunluğu köleliği protesto etmiştir ve kölelik kaldırılmıştır.

Sen'in açıklamalarının sosyal adaletin çok boyutlu bakış açısından analiz edildiği yapabilirliklerin artırılması ve kapasitelerin geliştirilmesi yaklaşımına uygun olduğu değerlendirilebilir. Sosyal adalet disiplininin ana sorusunu neyin mümkün olduğuna yönelik değiştirmesinin yanı sıra, Sen, “neyin eşitliği?” diye sorarak Rawls'un eşitlik sorusunu da yeniden şekillendirir. Sen, toplumda sosyal adaletin sürdürülebilmesi için, dikkat edilecek en önemli noktanın yapabilirliklerin eşitlenmesi olduğu görüşündedir. Bireyler kapsamlı haklara, imkânlara ve eşit dağıtılan kaynaklara sahip olabilirler, ancak bu hakları ve imkânları kullanamazlarsa, sunulan bu haklar ve imkânlar anlamını yitirir. Dolayısıyla, adaletsizlikler sadece kaynakların yeniden dağıtımına yönelik girişimlerle çözülemez. Öte yandan, Sen insanların yapabilirliklerinin geliştirilmesinin ve bu yapabilirliklerin fırsatların eşit dağılımı ve çeşitli mal ve hizmetlere eşit erişim yoluyla eşitlenmesinin mevcut adaletsizlikleri iyileştirebileceğinin altını çizmektedir. Yapabilirliklerin geliştirilmesiyle birlikte, bireylerin mutlak ihtiyaçları karşılanır ve bireylere, istedikleri yaşam tarzını seçme özgürlüğü sunulmuş olur.

Benzer şekilde, Nussbaum'un (2011: 31) yapabilirlikler yaklaşımının odak noktasına göre, “özgürlük alanları o kadar merkezi bir konumda korunmalıdır ki, bu alanların ortadan kalkması, insan onuruna yakışır bir hayatın yaşanmasını önlemelidir”. Özgürlüklerin güçlendirilmesi yoluyla insana onurlu bir yaşam sunulmasını vurgulayan

Nussbaum, sosyal adaletin bireylerde on yapabilirliliği geliştirmek için gerekli olan imkanların sağlanmasıyla devam ettirilebileceğine inanmaktadır. Nussbaum’a göre, düzgün her siyasi düzen tüm vatandaşlara bu yapabilirlilikleri kazandırmalıdır. Bu yapabilirlilikler şöyle sayılabilir: (1) yaşam, (2) vücut sağlığı, (3) vücut bütünlüğü, (4) duyular, hayal gücü ve düşünme, (5) duygular, (6) pratik mantık, (7) duygusal yakınlık, (8) diğer türleri önemseyerek yaşayabilmek, (9) oyun, eğlenebilmek ve (10) insanın çevresi üzerindeki kontrolünün olması (Nussbaum, 2011). Nussbaum, bu yapabilirliliklerin kolektif gruplar için değil, bireysel düzeyde üretilip geliştirilmesini önerir. Sonuç olarak, Nussbaum’a göre, bireylerde bu yapabilirliliklerin siyasi düzen aracılığıyla eşitlenmesi sosyal adaletin temel gerekliliğidir.

Benzer şekilde, Dworkin eşitlik sorusunu meşruiyetin gereği olarak ele alır. “Sadakat talep ettiği tüm vatandaşların kaderi için eşit derecede endişelenmeyen hiçbir hükümetin meşru olmadığını” öne sürer (Dworkin, 2002: 1). Bir başlangıç noktası olarak, eşitliğin yalnızca adaletin sürdürülebilmesi için en önemli ilke olmadığını, aynı zamanda siyasi meşruiyetin bir önkoşulu olduğunu öne süren Dworkin, refah eřitlięi²¹, kaynakların eřitlięi²², sonuçlarda eşitlik, bunların bir kombinasyonu veya bambaşka seğenekler arasında gerçek eşitliğin ne olduğunu ve “sonuç olarak eşitliğin hangi biçiminin önemli olduğunu” tartışır (Dworkin, 2002: 11). Dworkin bu soruya kıskançlık testini öne sürerek yanıt verir: “bir kaynak dağıtımı tamamlandığında, herhangi bir insan bir başkasının elindeki kaynakları kendi elindekilere tercih edebiliyorsa, bu kaynak dağıtımı eşit ve adaletli bir dağıtım değildir” (Dworkin, 2002: 67).

Dworkin hayali bir açık artırma düzenler; bir gemi kazasından sonra sınırsız kaynakların bulunduğu bir adaya düşen insanlar, onlara eşit dağıtılan midye kabuklarıyla, geleceklerinde sahip olmak isteyecekleri şeyleri satın almaktadır. İnsanlar istedikleri ve tercih ettikleri şeyleri serbestçe seğerse, bu tercihlerden sonra ortaya çıkan eşitsizlikler kabul edilebilir olmalı ve adaletsiz olarak düşünülmemelidir.

Ancak, bazı insanlar kabiliyetlerinden ve/veya şanslarından dolayı daha iyi bir pozisyona gelebilir. Siyasi sistemde adalete ulaşmak için, kontrol edilemeyen- ve dolayısıyla insanların sorumluluğunda olmayan- bu etkenlerden dolayı ortaya çıkan

²¹ Dworkin (2002: 12) refah eşitliğini şöyle tanımlar: “Bir dağıtım sistemi, kaynakları insanların arasında refah açısından daha eşit hale gelemeyeceği ana kadar dağıtmaya veya aktarmaya devam ettiğinde insanlara eşit davranmış olur”.

²² “Kaynakların eşitliği şu şekilde sağlanır: kaynakları insanların arasında ellerindeki toplam payları eşit olana kadar dağıtmaya veya aktarmaya devam ettiğinde insanlara eşit davranılmış olur” (Dworkin 1981: 186).

eşitsizlikleri ortadan kaldırmak gerekir. Dworkin, genetik şansın, doğuştan gelen yeteneklerin ve bu yetenekler sayesinde geliştirilen becerilerin, insanları daha varlıklı bir hale getirebileceğinden bahseder (Dworkin, 2002). Dolayısıyla, beceri ve yeteneklerdeki farklardan dolayı ortaya çıkabilecek eşitsizliklerin ortadan kaldırılmasını sağlayacak bir telafi mekanizması sağlanmalıdır.

Genetik şansa ek olarak, Dworkin seçime dayalı şans ve kaba şans olmak üzere iki ayrı şanstı daha bahseder. Seçime dayalı şanstı, insanlar kumar oynar ve oyundaki riskleri kabul eder; kaba şanstı ise, kaçınılmaz riskler herhangi bir karar veya seçimle giderilemez. Kaba kötü şans, eziyet ve kayıp üzerinde kişilerin kontrolünün olmaması ve bunun sebep olduğu olumsuz durumlardan kaçınılamadığı duruma işaret eder.

Sonuç olarak, genetik şans kaba şanstı birlikte değerlendiren Dworkin, yeteneklerin ve kötü şansın insanların varlıkları üzerindeki etkisinin nötrleştirilmesine odaklanır. Buradaki temel mücadele, kaynakların eşitlenmesini dağıtım ve yeniden dağıtım aracılığıyla sağlayacak bazı mekanizmaların geliştirilmesi ve insanların genetik veya kötü şanstı dolaylı dezavantajlı konuma gelmesinin önlenmesidir. Dworkin, insanların kaba şansın yol açtığı kayıplardan kaçınmak için satın alabileceği bir sigorta sistemi önerir. Buna ek olarak, Dworkin “kayıplarla karşılaşmadan sigortayı satın almayı düşünme şansına dahi sahip olmayan insanlara ortalama sigorta meblağını sunabilmek için, avantajlı konumdaki insanların varlıklarının vergilendirilmesiyle ve kaynakların beceri ve avantaj sahibi insanlardan diğerlerine aktarılmasını sağlayan zorunlu süreçlerle toplanacak bir fonun” uygulamaya koyulmasını tavsiye eder. Bu savını, engellilerin durumuyla örneklendirir.

Sonuç olarak, eşitlikçi sosyal adalet yaklaşımında, mükemmel toplum kuramının tanımlanmasından ve mükemmel adalete ulaşmak için soyut araçların önerilmesinden ziyade, günümüz dünyasındaki adaletsizliklerin ortadan kaldırılmasını sağlayacak somut yollar ele alınır. Bu somut yollar, genellikle bireylerin çeşitli kabiliyetlerinin hayatları üzerindeki etkisinin yok edilmesi yoluyla fırsatların eşitlenmesine yönelik süreçler olarak tanımlanır.

1.5.2.2. Piyasa Odaklı Sosyal Adalet Yaklaşımına Sosyalist İtiraz

Eleştirel kuramcılar, sosyal adalete ilişkin bütün toplumlara uygulanabilecek evrensel bir norm sisteminin inşa edilmesine karşı çıkar ve yukarıda belirtilen sosyal adalet kuramlarının yararlandığı yöntemleri reddeder. Onlara göre, sosyal adalete ulaşmak için belirlenen ilkeleri, araçları ve kurumları tartışmaya başlamadan önce, sosyal farklılıkların kurumsal olarak nasıl yapılandırıldığının ve dağıtım mekanizmasının bu

kurulu yapılar tarafından nasıl üretildiğinin- veya bunların içerisinde nasıl tasarlandığının- analizine odaklanılması gerekir. Piyasa odaklı sosyal adalet kuramlarının odaklandığı konular dağıtım mekanizmaları -neyin nasıl dağıtılacağı soruları- etrafında şekillenmektedir. Bu yaklaşımlarda, mevcut adaletsizliğin ve eşitsizliğin sorumlusu olan ve dağıtım ihtiyaçlarının arkasındaki temel nedenleri ortaya çıkaran sınıf yapılarının ve aile yapılarının (ailede ve toplumda görülen iş bölümü) değerlendirmesi göz ardı edilmektedir. Bu durumu açıklığa kavuşturmak isteyen Marx şu ifadeleri kullanmıştır: “sözde dağıtım mesele yapmak ve öncelikli olarak vurgulamak genel olarak bir hataydı. Herhangi bir tüketim aracının dağıtımını sadece mevcut üretim koşullarının kendisinin dağıtımının bir sonucudur” (Young, 1990: 15). İşçilerin üzerinde söz sahibi olmadığı kapitalist üretim modeli ile üretilen ürünleri tüketmek için dağıtım fikri yine bu üretim modelini destekleyecek ve söz konusu üretim modelinin yeniden üretiminden öteye geçmeyecektir.

Bu bakış açısı ile aynı yolu izleyen Young (1990: 15) sosyal adaleti “kurumsallaşmış tahakkümün ve baskının ortadan kaldırılması” olarak tanımlar. Young’a göre, “dağıtım odaklanmak yerine, adaleti kavramsallaştırma çabaları tahakküm ve baskı kavramlarından başlamalıdır; böylesi bir bakış açısı, sosyal adaleti etkileyen ama felsefi tartışmalarda sıklıkla göz ardı edilen karar alma, iş bölümü ve kültür konularını öne çıkarır” (Young, 1990: 3). Çağdaş kuramcıların eşitlik ve eşitsizlik sorunsallarını ele aldığını ifade eden Young, bu eşitsizliklerin toplumdaki sosyal konumların dağılımında yatan kökenlerine odaklanır. Eşyalar, kaynaklar, gelir ve varlık gibi maddi kaynakların (ölçülebilir metaların) dağıtımındaki adalet odaklanmak yerine; Young, adalet analiz edilirken karar alma sürecindeki güç dağılımının, toplumdaki adaletsiz iş bölümünün ve toplumdaki baskın kültürün incelenmesi gerektiğini vurgular.

Sömürüyle tasarlanmış ticari ve hukuki yapılar sayesinde avantajlı bir konuma gelen bazı gruplar- üretimden istihdama kadar birçok alanda- çok sayıda insanın hayatını etkileyen kararlar almaktadır. Bu tür karar alma mekanizmaları her an yeni eşitsizlikler üretmekte, var olan eşitsizlikleri ise yeniden üretmektedir. Kararları alan gruplar ile, bu kararlara maruz kalan gruplar birbirinden farklıdır. Adil toplumlara ulaşma yolunda ilk tartışılması gereken konu, karar alma bağlamında gücün adil dağılımıdır. Ancak, yukarıda belirtilen piyasa odaklı kuramların tümünde bu konu göz ardı edilmektedir.

İş bölümü açısından, bireyler toplumda önceden belirlenmiş rollerini oynar; oysaki bu rollerin dağılımı adil değildir. Bu adaletsiz iş bölümünün en çarpıcı örneği, kadınların birçok toplumdaki ikincil konumudur. Konu kültür olduğunda, birçok kültürün

beraberinde getirdiği simgesel anlam insanların hayatlarını ve fırsatlarını etkilemekte ve öz saygılarını zayıflatmaktadır. Kùltürlerin kendilerine özgü önyargıları ve basmakalıp inanışları değerdendirildiğinde; toplumun bireyin hayatındaki etkisinin adaletsiz olmasının yanında, bu durum kùltür emperyalizmi olarak bile adlandırılabilir.

İnsanlar baskıdan dolayı kabiliyetlerini geliştirememekte ve topluma bu gelişmiş becerilerle dâhil olamamaktadır. Baskı sistematik bir ilerleyiş göstererek, bazı gruplar açısından ikincil ve zayıf bir pozisyon yaratmaktadır. Baskı, liberal toplumun gündelik uygulamaları aracılığıyla yapısal olarak ekonomik, sosyal ve siyasi açıdan yeniden üretildiğinden, baskıdan kaçınmak neredeyse imkânsızdır. Bu kapsamda, Foucault'nun açıklamaları yol göstericidir. Liberal toplumda bireyler, normal gündelik rutinlerinin baskıyı üretmesini ve yeniden üretmesini sağlayacak şekilde disipline edilirken, bireyler baskının birer temsilcisi olduklarının farkında değildir (Foucault, 1977). Bireyler bilerek veya bilmeyerek baskının farklı şekillerini uygular, aynı zamanda maruz kalır ve bu durum, ciddi adaletsizlikler doğurur.

Young (1990) baskıyı sömürü/istismar etme, ötekileştirme, güçsüzlük, kùltür emperyalizmi ve şiddet olmak üzere beş kategoriye sınıflandırır. Sosyal gruplar arasındaki yapısal ilişkilerin yarattığı sömürü nedeniyle, kapitalist sınıfın gücü, statüsü ve varlığı sürekli olarak artar. Bir sosyal sınıfın sürekli olarak kazanç sağlaması amacıyla yapılandırılmış bir sistem düşünöldüğünde, bu sistem içerisinde hem maddi hem de manevi varlıkların aktarımı her zaman yapısal olarak eşitsiz bir dağılımla gerçekleştiğinden, adaleti idame ettiremez.

Ötekileştirme kategorisiyle ilgili olarak, ırkları yüzünden gruplara veya kişilere uygulanan baskı genellikle ötekileştirme aracılığıyla gerçekleşirken, ırk grupları ötekileştirmeye maruz kalan tek grup değildir. Ötekileştirilen insanlar, “işgücü sisteminin kullanamadığı veya kullanmayı tercih etmediğı bireyler” olarak tanımlanır (Young, 1999: 53). Yaşlılar, yalnız anneler ve çocukları, engelliler bu grupların arasında sayılabilir. Bu gruplar sosyal açıdan dışlanmakta ve şiddetli maddi yoksunluk çekmektedir. Bu şartlar altında bu grupların kabiliyetlerini geliştirme imkânı yoktur. Refah mekanizmaları bu grupların bağımlılığını ortadan kaldırmaz, aksine artırır, çünkü bu insanlar barınma ve yemek gibi bazı temel ihtiyaçlarını karşılasa da bağımlılık durumu artarak devam eder çünkü ötekileştirme yok olmaz.

Buna ek olarak, bazı gruplar sömürünün yanı sıra güçsüzlükten de muzdariptir. Young (1999) bu grubu mesleğı olmayanlar şeklinde tanımlamaktadır. Günümüz toplumunda, işgücü piyasasında kapitalist sömürüye maruz kalan ama statü açısından

mesleği olmayanlara göre daha ayrıcalıklı bir konumda olan meslek sahipleri yeni bir grup olarak ortaya çıkmıştır. Sömürülüyor olsalar da mesleği olanlar becerilerini geliştirebilir. Bu kişiler gündelik temel çalışmalarında belirli derecede özerkliğe sahiptir ve sosyal açıdan daha fazla saygı görürler. Öte yandan, mesleği olmayanlar becerilerini geliştirme, çalışma hayatlarında karar verme ve saygıdeğer bir statüye sahip olma fırsatı bulamadıklarından birçok adaletsizliğe maruz kalırlar.

Bütün bu baskı biçimlerine ek olarak, kültür emperyalizmi toplumda “ötekiler” yaratır ve baskın olanların- “biz”in- yaşam biçimini norm haline getirir ve “ötekiler”e empoze eder. “Baskın gruplar, çoğunlukla bu yaptıklarının farkında bile olmadan kendi deneyimlerini insanlığı temsil eden deneyimler olarak yansıtır” (Young, 1990: 59). Önyargı ve basmakalıp fikirler; Afrikalılar, eşcinseller ve mesleği olmayanlar gibi bazı gruplara yönlendirilirken, baskın grupların kendilerine özgü değerlerinin ve normlarının evrensel değerler ve normlar olarak sisteme yerleştirilmesi, ön yargıların yönlendirildiği gruplarda aşağılık duygularının yayılmasına da yol açar (Young, 1990).

Ayrıca, sistematik bir baskı türü olan ve bazı grupların sık sık ve sürekli olarak karşı karşıya kaldığı şiddet de sosyal adalet bağlamında ele alınması gereken bir konudur. “İrkçi, cinsiyetçi veya homofobik şiddete ilişkin birçok açıklamada, şiddetin ortaya çıkış sebebi belirli bir grubun ayrıcalığını veya baskınlığını idame ettirme isteği olarak ifade edilir ve baskı altındaki grubun şiddetten duyduğu korku, sıklıkla bu grupların ikincil konumda kalmalarını sağlayan etmenlerden biri olur” (Young, 1990: 62).

Dolayısıyla, bu sosyal adalet yaklaşımına göre, birçok grubun sistematik olarak maruz kaldığı mevcut baskılar göz önünde bulundurmadan yalnızca maddi kaynakların dağıtımına odaklanmak herhangi bir sosyal sorunu çözemeyecektir. Sonuç olarak, maddi veya manevi kaynaklardan neyin dağıtılacağı sorusunu sormak yerine, bu bakış açısına göre soru şöyle değiştirilmelidir: “Dağıtım, bu baskıların ortadan kaldırılmasına nasıl katkıda bulunabilir?” Toplumda adaletle ulaşmak için, dağıtımın amacını, özelliğini, yapısını düşünmeye başlamadan önce, bahsedilen baskılarla başa çıkacak mekanizmalar oluşturmak gerekir.

1.5.3. Sosyal Adalet Kavramında Sosyalin Yok Oluşu: Liberteryen Sosyal Adalet Kavramı

Liberteryen sosyal adalet kavramı, sosyal adalet kavramından sosyalin yok oluşunu açıklığa kavuşturabilecek bir çerçeve sunar. Sosyal adaletin sağlanması için bireylerin haklarına vurgu yapan bu yaklaşım çerçevesinde topluluk/toplum fikri tamamıyla ortadan kalkmış ve bireyselleşme öne çıkmıştır.

Bu kuram, klasik siyasi düşünce dönemindeki kuramların önerdiği minimal devlet, bireyselleşme ve liyakate dayalı toplumsal tabakalaşma ile sosyal adalet kavramını açıklar. Ancak, bu kez liberteryan kavrayışa uygun olarak tasarlanan politikalar toplumun gözünde zekice gerekçelendirilmek zorundadır; çünkü (yukarıda faydacı, sözleşmeci, eşitlikçi kuramlar ve sosyalist itirazlar başlıkları altında açıklandığı gibi) aynı dönemde hem maddi hem de manevi kaynakların dağıtılması, fırsat eşitliğinin korunması, en dezavantajlı gruplara yardım sağlanması ve mevcut baskının ve tahakkümün ortadan kaldırılmaya çalışılması ilkelerinin altını çizen çeşitli fikirler öne sürülmüştür. Bu kuramın odağında hakların yer almasının nedeninin de bu olduğu görülmektedir.

Bu yaklaşımın Türkçe karşılığı olarak özgürlükçü adalet yaklaşımı kavramı bu tez çalışmasında tercih edilmemiştir. Bunun nedeni, özgürlükçü adalet yaklaşımı ifadesinin bu yaklaşımı olumlulamak için önerilmiş olmasıdır. Ön plana özgürlükleri çıkararak toplum fikrini ve ‘sosyal’ anlayışı ortadan kaldırmayı hedefleyen bir yaklaşım olması sebebiyle bu çalışmada “liberteryan sosyal adalet” kavramı kullanılmaktadır.

Robert Nozick, liberteryan adalet kavramının temel ilkelerini tanımlamaktadır. Nozick, adalet anlayışını açıklarken öncelikle bireylerin özgürlüklerine ve haklarına odaklanır. Ona göre, “bireylerin hakları vardır ve hiç kimsenin ve hiçbir grubun (haklarını ihlal etmeden) onlara yapamayacağı şeyler vardır” (Nozick, 1974: 1). Bu açıklama hakların koruyucu etkisine yapılan bir vurgu olarak algılanmaktadır. Bireysel haklar bireylere nelerin yapılamayacağını düzenler. Bireylerin yaşamlarına karışılmama (*non-interference*) ve zarar görmeme hakkı vardır. Nozick, Locke’un bireylerin doğal haline ilişkin olarak, bireylerin eylemleri ve kaynakları herhangi başka bir bireyden izin almaya ihtiyaç duymadan, uygun gördüklerine dağıtma üzerinde mutlak özgürlüğe sahip olduğunu kabul eden açıklamalarını kendi bakışıyla uyarlar. Bu doğal halde, “birey kendi haklarını kendisi kullanabilir, tam olarak hak ettiği telafiyi almak için kendisini savunabilir ve ceza verebilir (veya bu konuda elinden geleni yapabilir)” (Nozick, 1974: 12).

Nozick, insan doğasıyla ilgili bu açıklamayı temel alarak devleti, ahlaka aykırı şekilde gücün tekelleşmesi olarak değerlendirir. Bu bakış açısına göre; devlet, diğerlerinin korunmasına katkıda bulunmayan insanları cezayla tehdit ettiğinde ve zorunlu vergi mekanizmalarıyla bireyleri varlıklarını paylaşmak zorunda bıraktığında, bireylerin haklarını ihlal etmiş olur. Buna ek olarak, Nozick (1974) her bireyin kendisine uygulanan adalet usulünün güvenilir ve adilane olduğunu ispatlayacak yeterli bilgiye

erişme hakkına sahip olduğunu öne sürer. Bu bilgilerde eksiklik varsa, birey kendisini savunabilir ve bu usule uygun hareket etme yükümlülüğüne karşı mücadele verebilir.

Dolayısıyla, bu yaklaşıma göre, yalnızca minimal devletin varlığı kabul edilebilir ve kapsamlı yetkilere ve güce sahip olan diğer her türlü devlet mekanizması, bireysel hakları ihlal etmektedir. Nozick, bu kapsamlı güce devletlerin yeniden dağıtım yetkisini de dahil eder. Nozick'e göre, yeniden dağıtım biçimleri, toplumdaki tüm bireylerin dahil olduğu ortak karar mekanizmaları aracılığıyla belirlenmediğinden, sosyal adaletin yeniden dağıtım yoluyla uygulanmasının gerekliliği tartışmalı bir konudur. Yeniden dağıtım zorunlu olduğunda birçok birey maddi varlıkları ve kendi kaynakları konusunda karar alma özgürlüklerinin kontrolünü kaybetmektedir. Nozick, bu düşüncesini bir örnekle somutlaştırır: "Bir kutu domates suyum varsa ve suyu denize dökerek, moleküllerinin denize eşit dağılmasını sağlarsam, denizin sahibi mi olurum yoksa aptal gibi domates suyum boşa harcamış mı olurum?" (Nozick, 1974: 175).

Bu bakış açısından değerlendirildiğinde; eşitlik endişeleriyle temellendirilen her mekanizma, tüm insanlara bir yeniden dağıtım modelini (Sen ve Rawls'unki dâhil olmak üzere hiçbir kuramda eşitliğin sürdürülebilirliğinin sağlanması açıkça tanımlanmadan) empoze etmektedir. Bu ise, Nozick'e göre üyelerine olmak ve yapmak istediklerine karar verme serbestisi tanıyan özgür bir toplum kavramına tamamiyle aykırıdır. Aynı şekilde, Hayek'e göre (1976: 96) "bir toplumun üyelerinin çabalarının, adil olarak değerlendirilen bir dağıtım modeline ulaşmak amacıyla koordine edilmesi mümkün değildir; bununla birlikte, bu koordinasyonun özgür bireylerden oluşan bir toplumda sağlanmaya çalışılması toplumu işlemez hale getirir".

Bu kavrayışa göre, yeniden dağıtım toplumda adaletin korunması açısından olmazsa olmaz bir şart olarak değerlendirilmese bile, yeniden dağıtımla sağlanan adalet kavrayışı şu slogana göre şekillendirilmelidir: "herkesten yapmayı tercih ettiğine göre; herkese kendisi için ne yaptığına, başkalarının onun için ne yapmayı tercih ettiğine ve daha önce kendilerinin olup da neyi vermeyi tercih ettiklerine göre" (Nozick, 2015: 215). Nozick'e göre, hiç kimse başkalarına yardım etmek zorunda bırakılamaz ve fırsat eşitliği dâhil olmak üzere hiçbir neden, insanların ellerindekini başkalarına vermesini sağlamak için bir motivasyon veya gerekçe olamaz.

Liberteryen sosyal adalet kavramına göre, tüm bireyler doğuştan gelen yetenek ve becerilerini nasıl kullanacaklarına ve bunlardan nasıl faydalanacaklarına karar verme hakkına sahiptir. Bu konuyu daha da açıklığa kavuşturmak isteyen Nozick, kıskançlık duygusunun garipliğinden bahseder ve "bazılarının başkalarının varlıklı ve şanslı

olmasına sevinmek yerine, başkalarının bir alanda kendilerinden daha iyi performans göstermesini neden tercih etmediği” sorusunu sorar (Nozick, 1974: 240). Nozick, kıskançlık duygusunun öz saygıyla doğrudan bağlantılı olduğu görüşündedir. Eşitlikçi kuramda, insanların kendilerini başkalarıyla karşılaştırdığı, aşağılık kompleksi geliştirdiği ve içinde bulundukları sisteme karşı gelmeye çalıştığı varsayılır. Bu şekilde bireylerin kendi becerilerini ve konumlarını başkalarıyla karşılaştırdığını düşünmek yerine, Nozick bireylerin kendi aralarındaki farklılıkları basit bir bakışla kabul edebileceğini ve öz saygılarının bu karşılaştırmalı farklardan etkilenmemesini sağlayabileceğini öne sürer. Örnek olarak ise, orkestra şefinden sürekli emir alan bir senfoni orkestrasının üyelerinden, ordularda komutanlarından emir alan askerlerden ve fabrikalarda üstlerinden emir alan şeflerden bahseder. Bu bireylerin, üstlerine göre dezavantajlı konumda olmalarına rağmen öz saygılarını koruduğunu vurgular. Fakat, eşitsizliklerin ortadan kaldırılmasının bireylerin kıskançlık duyguları ve bu duyguların öz saygı üzerindeki etkileriyle gerekçelendirilmesi, günümüzün dünyasının gerçekliğinden oldukça uzaktır.

Sonuç olarak, Nozick adalet kavramını geliştirirken, yeniden dağıtımın ve devletin yeniden dağıtıcı rolünün önemini reddeder. Bu reddedişinde, minimal devletin gerekliliğini vurgular ve “minimal devletin bizi başkaları tarafından araç, vasıta, malzeme veya kaynak olarak kullanılabilecek hakları ihlal edilmeyen bireyler olarak gördüğünü; bize bireysel hakları olan ve onura sahip kişiler olarak muamele ettiğini” belirtir (Nozick, 1974: 414). Bireylere toplumun üyeleri olarak davranma yükümlülüğü söz konusu değildir. Bireyler, yeniden dağıtımı öne sürerek ihlal edilemeyecek mutlak haklara sahiptir. Siyasi, ekonomik ve sosyal hayatta sürekli olarak eşitsizlikler yaratabilen çeşitli becerilere sahip olan, birbirinden ayrı bedenler olarak ele alınır.

Bu bölümün başında belirtildiği gibi, diğer tüm kuramlar kırık aynanın küçük parçalarından bazı gerçeklikleri bir şekilde yansıtmaya çalışsa da liberteryen sosyal adalet kavramı kırılan aynanın parçalarını etrafa daha da yaymıştır. Yansımalar açıkça görülebilir değildir, gerçeklikler fark edilmez ve yansımada görülebilir çok az görüntü vardır. Bu nedenle, Friedrich Hayek (1976) sosyal adalet kavramını bir serap olarak gözlemler. Hayek’e göre, sosyal adalet bir serap, “aldatıcı bir hedeftir, çünkü sosyal adalet dinle alakalı, kendisiyle çelişkili ve ideolojik bir fikirdir; sosyal adaletin herhangi bir derecede sağlanması uygulamada imkansızdır ve bu hedefe yürümek, bütün özgürlükleri de yok etmek demektir” (Lukes, 2008: 65). Hayek’e göre, bu anlamsız bir fikirdir, çünkü bireyler özgür olduğunda ve istediklerini yapmalarının önünde hiçbir

engel olmadığında, sosyal adalete ulaşmak için yapılacak her ilave düzenleme anlamsızlaşır. Bu dinlerden gelen bir fikirdir, çünkü özgür bir toplumda, yine insanın kendisinin oluşturduğu herhangi bir kurum adil insan davranışını tanımlayamaz. Bu ideolojik bir fikirdir, çünkü adaletin ne olduğu, kimin neyi hak ettiği ve kabiliyetlerin nasıl tanımlandığı konusunda ortak bir anlayışa varmak imkânsızdır. Sosyal adalet tanımı, bir grup insanın değer ve fikirlerinin etrafında şekillenir. Sosyal adalet uygulamada imkânsızdır, çünkü ne kadar fazla siyasi adım atılırsa, sistem o kadar totaliter bir hal alır.

Hayek tarafından sosyal adalet bir serap olarak görülür, çünkü yalnızca bireylerin özgürlüklerine odaklanılması ve insanların kolektif birlikten çıkarılıp, birbirinden ayrı bedenler olarak değerlendirilmesi, kırık aynadaki yansımayı ve görüntüyü daha da bulanık hale getirir. Eşitliğin sağlanması, baskı ve tahakkümün engellenmesi, maddi ve maddi olmayan kaynakların dağıtımı yoluyla adalete ulaşılması liberteryan sosyal adalet anlayışında göz ardı edilmektedir.

Yukarıda açıklanan piyasa odaklı sosyal adalet yaklaşımlarının hem ulusal refah devletlerinde hem de uluslararası kurumlarca tasarlanan sosyal politikalarda kurumsal yansımaları olmuştur. Örneğin, liberteryan sosyal adalet yaklaşımının devletin azalan rolüne, toplumun en dezavantajlı grupları için hayırseverlik odaklı sosyal politikaların yeniden ortaya çıkışına ve sosyal hayatın her evresinde bireyselleşmenin yayılmasına meşrulaştırıcı argümanlar ve teorik altyapı sunduğu görülmektedir. Paralel şekilde, neoliberal yönetimsellik kapsamında neoliberal birey yaratılırken liberteryan sosyal adalet yaklaşımı yeni kurumların ve yeni uygulamaların meşru görülmesi için teorik çerçeve oluşturmaktadır. İdeal birey ve devlet önerileri sunan liberteryan sosyal adalet yaklaşımı; birçok kurumsal yapılanmaya dayanak teşkil ederek söz konusu uyumlaştırma konusunda büyük rol oynamaktadır.

Buna ek olarak, neoliberal yönetimsellik sadece toplumun bireyselleşmesi, öz-disiplin, öz-yeterlik, öz-sorumluluk gibi doktrinlerin yayılması yoluyla değil aynı zamanda bireylerin sosyal adalet algılarının da neoliberal sistemle uyumlaştırması yoluyla yürütülmektedir. Bu tez çalışmasında bu uyumlaştırma sürecinin bireyler tarafından nasıl ve ne ölçüde içselleştirildiği incelenmektedir. Bu sorulara cevap verecek araştırmanın öncelikle yöntemi açıklanmalıdır. Bu nedenle bir sonraki bölüm araştırmanın tasarımı ve yöntemini ayrıntılarıyla ele almaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

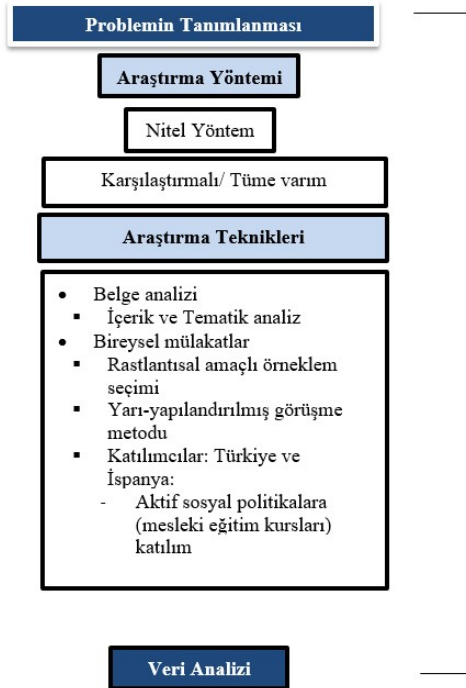
Bu tez çalışmasında kullanılan araştırma yöntemi dört ana başlıkta açıklanmaktadır: (1) araştırmanın tasarımı (2) veri toplama teknikleri (3) veri analizi ve (4) etik değerlendirmeler.

2.1. Araştırmanın Tasarımı

Bu araştırma nitel araştırma metodu ve karşılaştırmalı araştırma yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Tüme varım ve fenomenolojik yaklaşım uygulanmıştır. Nitel araştırma yöntemi kullanılarak yapılan birçok araştırma gibi, bu araştırmanın ontolojik yapısı da gerçekliklerin yaratılmış, toplumsal olarak inşa edilmiş, çoklu ve öznel olduğunu kabul eder. İnşacı ontolojik yapı, araştırmaya insan ve sosyal aktörler tarafından yaratılmış bir toplumsal ürün gibi yaklaşır (Bryman, 2008). Dolayısıyla, araştırmacı dış dünyada kendi özellikleri ile bütün bir dışsal gerçeklik olmadığını bilir ve bu tarz bir gerçeklik bulma arayışında değildir. Gerçeklik adı altında görünen olguların toplumsal olarak inşa edilmiş olduğunu kabul eden bakış açısıyla bu çalışmada, bireylerin algıları çalışılarak mümkün olan en yüksek ölçüde sosyal olgu ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın tasarımı genel olarak ortaya koyan tablo Şekil 3'te gösterilmektedir.

Şekil 3: Araştırma Yöntemi

Bu çalışmanın amacı bireylerin sosyal adalet algısını analiz etmek olduğu için bireylerin düşünce ve deneyimlerini anlamaya yönelik kullanılan nitel yöntem bu çalışma için uygun bulunmuştur. Bunun yanı sıra, Türkiye ve İspanya'dan toplanan veri seti,

bireylerin sosyal adalet algılarındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya koyabilmek için karşılaştırılarak analiz edilmiştir.

Araştırma gerçekleştirilirken tüme varım yaklaşımından yararlanılmıştır. Öncelikle spesifik durumlar analiz edilmiş, bu analizlerden çıkan sonuçlar genellenerek sonuca ulaşılmıştır. Tüme varım analiz tarzında, çeşitli kendine özgü durumlarda tanık olunan spesifik gözlemler toparlanır ve özelden genele bir çıkarım yapılır. Araştırma süreci; gözlem, veri analizi, tekrarlayan gözlemler üzerinden sonuca varım şeklinde bir yol izler. Tüme varım yaklaşımı bu araştırmada, örneklemin yaş, cinsiyet, eğitim durumu, profesyonel deneyim, aile yapısı gibi özelliklerde, oldukça heterojen bir yapı sergilemesi nedeniyle tercih edilmiştir.

Aynı zamanda, araştırmanın doğası gereği fenomenolojik (yorumlayıcı olarak da bilinen) yaklaşım kullanılması uygun görülmüştür. Fenomenolojik yaklaşım, bir durumu bireyin bakış açısından, deneyiminden ve algısından anlamayı odağına yerleştirmiştir (Lester, 1999). Fenomenolojik çalışmalar bir kavram veya olayı farklı bireylerin yaşanmış deneyimleri üzerinden anlamayı amaçlamaktadır (Creswell, 2013). Dolayısıyla, bu yöntem, bireylerin düşünceleri, inançları ve değerlerini derinlemesine anlama olanağı sunmaktadır. Bunun yanı sıra, fenomenolojik yaklaşımlar derin konuları su yüzüne çıkarma, sesi duyulmayanların sesini duyurma konusunda oldukça başarılı bir yöntem olarak değerlendirilmektedir (Lester, 1999). Bu araştırmanın sosyal adaletin normatif tanımlamalarından çok bireylerin sosyal adalet algısıyla ilgili olduğu düşünüldüğünde, fenomenolojik yaklaşımın bizzat uygulamalardan etkilenen kişilerin bakış açısını su yüzüne çıkarma kapasitesi nedeniyle bu araştırma için oldukça uygun olduğu değerlendirilmektedir.

2.2. Veri Toplama Teknikleri

Belge analizi ve bireysel mülakatlar bu araştırmada veri toplama tekniği olarak kullanılmıştır. Bu iki teknik birbirini interaktif şekilde tamamlamaktadır. Öncelikle, AB, Türkiye ve İspanya'da ilgili yasal mevzuat ve strateji belgelerine içerik analizi gerçekleştirilmiştir. İkinci olarak, bireysel mülakatlar yürütülmüştür. Bahsedilen konuların kişisel hassas konular olması nedeniyle bireysel mülakat tekniği tercih edilmiştir.

Yarı yapılandırılmış görüşme metodu kullanılmıştır. Bu yöntem ne yapılandırılmış metot gibi katı ne de yapılandırılmamış metot gibi fazlasıyla esnektir. Yarı yapılandırılmış görüşme tutanağı, görüşme için gerekli sınırları belirleyerek sosyal adalet gibi geniş bir konuda gerekli çizgileri çekmiştir.

Mülakat soruları, alan yazın taramasında edinilen bilgiler ışığında hazırlanmıştır. Soruların basit anlaşılır, ön yargısız ve olabildiğince öznel olmasına büyük önem verilmiştir. Mülakatta soruların anlaşılabilirliğini ölçmek için mülakatın ön testi iki kişiyle hazırlık mülakatı yapılarak gerçekleştirilmiştir. Bu ön test sırasında mülakat sorularının anlaşıldığı görülmüş ancak iki sorunun kelimelerinde küçük değişiklikler yapılmıştır. Mülakat sırasında tüm sorular, araştırmaya katılan bütün kişilere aynı kelimelerle ve aynı tonlama ile sorulmuştur.

Örneklem seçiminde kullanılan teknikler (ülkelerin ve ülkedeki bölgelerin seçimi, mülakatların organizasyonu), örneklem tanımı, mülakat metodu aşağıda detaylarıyla incelenmektedir.

2.2.1 Örneklem Seçimi Teknikleri

Bu araştırma Türkiye ve İspanya’da karşılaştırmalı olarak gerçekleştirilmiştir. İki ülke de Akdeniz refah modeli olarak sınıflandırılabilir. Van Berkel ve Hornemann Moller’in (2002) belirlediği aktivasyon tipolojisinde Türkiye ve İspanya’nın paternalist optimist²³ kategorisine girdiği düşünülebilir. Fakat, Türkiye AB’ye aday, İspanya ise üye ülke olup; AB’nin farklı etki alanlarında yer almaktadırlar. Bu seçim, AB’nin farklı etki alanında bulunan iki benzer sistemin neoliberal dönüşüm sırasında AB’nin etkisini ölçmeye fırsat tanımaktadır. Söz konusu neoliberal dönüşüm, iki ülkede de hem kurumsal düzeyde hem de algı düzeyinde incelenmiştir.

Öncelikle, aktif sosyal politikaların Türkiye ve İspanya’da neoliberal dönüşümün bir aracı olarak nasıl kurumsallaştığı ve bu kurumsallaşma sürecinde AB’nin etkisi analiz edilmiştir. İkinci olarak, aktif sosyal politikalara katılan bireylerin sosyal adalet algısı iki ülkede karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Söz konusu algıya neoliberal fikirlerin ne ölçüde, hangi durumlarda, hangi sebeplerle işlediği veya reddedildiği analiz edilmiştir.

Örneklem seçiminin diğer detaylarından bahsetmeden önce, bu aşamada aktif sosyal politikalar arasından mesleki eğitim kurslarının seçilme nedeninin açıklanması önem taşımaktadır. Aktif sosyal politikaların temel amacı beşerî sermayeyi ve çalışanların vasıflarını geliştirmektir. Bu temel amacı gerçekleştiren en temel aktif sosyal politika bireylerin istihdam edilmesine yönelik organize edilen mesleki eğitim kurslarıdır.

²³ Van Berkel ve Hornemann Moller (2002) ülkelerdeki aktif sosyal politika ve programlarının özelliklerinin ve çeşitliliğinin analiz edilmesine yardımcı olabilecek aktivasyon yaklaşımlarına yönelik bir tipoloji geliştirmiştir. Bu yaklaşımlardan biri olan paternalizm optimist kategorisi, katılımcılık fırsatlarından yararlanmak istemeyen insanlara aktivasyonu empoze eden ve böylece, bu tedbirlerin hedef aldığı kesimin ve nihayetinde toplumun menfaatini koruyan mekanizma olarak tanımlanır. Bu politika şekli, zorla özgürleştirme biçiminde işlemektedir.

Bunun yanı sıra, mesleki eğitim kursları diğer aktif sosyal politika programlarına (istihdam edilebilirliği artırmak amacıyla iş arayanların işe alınması durumunda işçi ve işverene verilen teşvikler) nazaran en somut ve sürekli uygulanan programlardandır.

2.2.2 Örneklemen Tanımlanması

Bu araştırma için örneklem belirlenirken, her iki ülkede de sosyal, ekonomik ve kültürel çeşitliliğin araştırmaya yansıtılabilmesi için İspanya’da farklı iki bölge; Türkiye’de ise farklı iki kentten kişiler araştırmaya dahil edilmiştir. Bu kentler; Türkiye’de Ankara ve Gaziantep, İspanya’daki bölgeler de Madrid Özerk Bölgesi ve Bask Bölgesi’dir. Bu seçimlerin gerekçeleri giriş bölümünde ayrıntılarıyla açıklanmıştır.

2.2.3. Örneklem Seçimi: Rastlantısal Amaçlı Örneklem Seçimi

Mülakat yapılan kişiler bu araştırmaya araştırmamanın sorularını yanıtlayabilme açısından önemli girdiler getirebilecek kişilerden rastgele seçilmiştir. Tek seçilme kriteri, mesleki eğitim kursuna katılıyor veya katılmış olmak şeklinde belirlenmiştir. Bireyler işsiz ve kursa katılanlardan veya mülakat yapıldığı sırada çalışan ve işsiz olduğu dönemde mesleki eğitim kursuna katılanlardan seçilmiştir. Mülakatlar sırasında iki ülkede de bireylerin gayri resmi sektörde çalıştığı fakat işsiz statüsüyle mesleki eğitim kurslarına katıldıkları gözlenmiştir. Bu kişiler çalışan şeklinde değerlendirilmiştir.

Mesleki eğitim kurslarına katılan kişiler farklı sosyal gruplar (yaş gruplarından, eğitim seviyesinden ve cinsiyetten) göz önünde bulundurularak araştırmaya dahil edilmiştir. Örneklem seçiminde rastlantısal amaçlı örneklem tercih edildiği için ülkelerde mesleki eğitim kursuna katılan kişilerin cinsiyet, yaş ve eğitim durumuna göre istatistiki veriler göz ardı edilebilir ancak bu istatistiki veriler iki ülkede de mevcut olduğundan bu veriler incelenerek mesleki eğitim kursuna katılan kişiler araştırmaya bu veriler ışığında dahil edilmiştir.

İspanya’daki ülke ve bölge seviyesindeki en güncel veri Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’nın yayınladığı 2018 yılındaki verilerdir. Türkiye’deki ise İŞKUR’un 2018 yılında her il için yayınladığı verilerdir. Ancak bu çalışmada 2017 verileri kullanılmıştır çünkü bu güncel veriler 2019 yılının başında açıklanmıştır. Bu nedenle 2018 yılında yürütülen alan çalışmasında 2017 verilerini dikkate alınarak sahaya çıkılmıştır.

Tablo 1’deki siyah rakamlar yapılan mülakat sayısına, mavi rakamlar yapılan mülakat sayısının yüzde ile ifadesine işaret etmektedir. Kırmızı rakamlar ise bölge ve kent genelinde mesleki eğitim kursuna katılan kişilerin yüzde oranlarını göstermektedir. İki ülkede de işsizler için düzenlenen tüm mesleki eğitim kurslarının katılımcıları dahil

edilmiştir. Türkiye’de istihdam garantili, istihdam garantisiz, hassas gruplar için düzenlenen kurslar gibi ayrı ayrı istatistik oluşturulmuştur. Türkiye için aşağıdaki tabloda yer alan kırmızı yüzdeler bu kursların tamamı içindir. İspanya’da ise işsizler için ve çalışanlar için ayrı ayrı mesleki eğitim kurslarının istatistiği bulunmaktadır. İşsizler için düzenlenen mesleki eğitim kursları da kendi içinde bu kursa kayıt olanlar, kursu bitirenler ve devam edenler şeklinde istatistiki veri mevcuttur. Bu veriler arasından işsizler için olan kurslara 2017 yılında devam edenler göz önünde bulundurulmuştur.

Mülakat yapılan kişilerin ve ülkelerdeki istatistiki verilerin sayı ve yüzdeleri												
	İspanya						Türkiye					
	Madrid			Bask Bölgesi			Ankara			Gaziantep		
Cinsiyet	Nr.	%	%	Nr.	%	%	Nr.	%	%	Nr.	%	%
Kadın	8	40	44	12	50	55	12	63	64	9	60	40
Erkek	12	60	56	12	50	45	7	36	36	6	40	60
<i>Toplam</i>	20			24			19			15		
Eğitim Seviyesi												
İlkokul	3	15	9	6	25	14	9	47	32	9	60	53
Lise	10	50	59	8	34	55	9	47	50	2	14	27
Lise üstü	7	35	32	10	41	31	1	6	18	4	26	20
<i>Toplam</i>	20			24			19			15		
Yaş												
25’in altı	2	10	13	3	13	18	10	52	43	2	13	47
26-35	6	30	22	6	25	25	4	21	30	2	13	31
35’in üstü	12	60	65	15	62	57	5	27	27	11	74	12
<i>Toplam</i>	20			24			19			15		
Kaynak: Türkiye için İŞKUR (2017); İspanya için Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’nın (2017) işsizler için düzenlenen mesleki eğitim kursları verileri değerlendirilerek araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.												

Bu tez çalışmasının Ek 3’ünde Türkiye’den; Ek 4’ünde İspanya’dan mülakata katılan kişilerin karakteristik özellikleri (yaşadıkları kent, cinsiyet, yaş, eğitim seviyesi, istihdam durumları, iş deneyimleri, iş arayıp aramadıkları, ne kadar zamandır iş aradıkları, meslekleri, aldıkları sosyal yardımlar ve katıldıkları mesleki eğitim kursları) yer almaktadır. Bu karakteristik özellikler kısaca aşağıdaki gibidir:

Türkiye’de mülakat yapılan kişilerin özelliklerine bakıldığında, Ankara’da mülakat yapılan kişilerden 12’si kadın, 7’si erkektir. Gaziantep’te ise 6’sı erkek 9’u kadındır. Mülakat yapılan kişilerin eğitim durumunun Ankara’daki dağılımı şu şekildedir: 5 ilkokul, 4 lise öğrencisi, 9 lise, 1 üniversite öğrencisi; Gaziantep’te ise 9 ilkokul, 2 lise, 2 iki yıllık üniversite, 2 üniversite mezunu şeklindedir. Ankara’da mülakat yapılan kişilerin 10’u, Gaziantep’te 2’si 16-25 yaş arasında; Ankara’da 4’ü, Gaziantep’te 2’si 26-35 yaş arasında; Ankara’da 4’ü, Gaziantep’te 8’i 36-45 yaş arasında; Ankara’da 1’i, Gaziantep’te 3’ü 45-55 yaş arasındadır.

Ankara’da mülakat yapılan kişilerden 13’ü işsizdir, 4’ü pasiftir (iş aramamaktadır), 1’i emekli, 1’i de çalışmaktadır. Gaziantep’te 6 kişi işsiz, 8 kişi çalışan ve 1 kişi pasiftir. Ankara’da 6; Gaziantep’te 5 kişi bir yıldan fazla süredir iş aramaktadır. Ankara’da 7 kişi birden fazla mesleği olduğunu belirtmiştir. Bu rakam Gaziantep’te 9 kişidir. Ankara’daki 9 kişi 2 yıldan daha fazla; 5 kişi 10 yıldan fazla profesyonel deneyimi olduğunu belirtmiştir. Gaziantep’te ise 11 kişi 2 yıldan fazla; 7 kişi 10 yıldan fazla profesyonel deneyimi olduğunu ifade etmiştir. Ankara’da 7 kişi; Gaziantep’te ise 6 kişi birden fazla mesleki eğitime katıldığını belirtmiştir. Ankara’da iki kişi katıldığı mesleki eğitim kursunun adını bilmemektedir.

İspanya’daki kişilerin özellikleri değerlendirildiğinde; Madrid’de 8 kadın, 12 erkek; Bask Bölgesi’nde 12 kadın, 12 erkek ile mülakat gerçekleştirilmiştir. Bu kişilerin eğitim seviyelerinin dağılımı şu şekildedir: Madrid’de 3 kişi ilköğretim, 10 kişi genel lise, 1 kişi mesleki lise, 6 kişi üniversite mezunudur; Bask Bölgesi’nde 6 kişi ilköğretim, 5 kişi lise, 3 kişi mesleki lise, 6 kişi üniversite ve 4 kişi yüksek lisans mezunudur. Buna ek olarak, 16-25 yaş arasındaki kişiler Madrid’de 2, Bask Bölgesi’nde 3 kişidir. 26-35 yaş arasındakiler Madrid’de 6, Bask Bölgesi’nde 7 kişidir. 34-45 yaş arasındakiler Madrid’de 7, Bask Bölgesi’nde 5 kişidir. 46-55 yaş arasındakiler Madrid’de 4, Bask Bölgesi’nde 6 kişidir. 55 yaş üstü kişiler Madrid’de 1, Bask Bölgesi’nde 3 kişidir.

Madrid’de mülakat yapılan kişilerin 18’i işsizdir, 2’si çalışmaktadır. Bask Bölgesi’nde 19 kişi işsiz, 1 kişi pasif, 4 kişi çalışmaktadır. Madrid’de 12 kişi, Bask Bölgesi’nde 15 kişi 1 yıldan uzun süredir iş aramaktadır. Madrid’de 17 kişi, Bask Bölgesi’nde 22 kişinin 2 yıldan fazla profesyonel iş deneyimi vardır. Bu kişilerin Madrid’de 13’ü, Bask Bölgesi’nde ise 21’i 5 yıllık iş deneyimine sahiptir. Madrid’de mülakat yapılan kişilerden 8’i mesleği sorulduğunda birden fazla meslek dalı ile kendisini tanımlamıştır. Bu rakam Bask Bölgesi’nde 17’dir. Bunun yanı sıra, Madrid’de 10, Bask Bölgesi’nde 17 kişi birden fazla mesleki kursuna katıldığını beyan etmiştir.

2.2.4. Örneklem Sayısı

Nitel araştırmalarda örneklem sayısının belirlenmesi konusunda standart kriterler bulunmamaktadır. Nitel araştırma yapılırken araştırma öncesinde dahil edilecek kişi sayısı kabaca belirlenir ancak bu sayıyı araştırmaya başlamadan önce kesin olarak belirlemek mümkün değildir. Mülakatlar, mülakat yapılan kişiler belirli konularda aynı şeyleri tekrarlamaya başlayana kadar ve bahsettikleri yeni bilgilerin araştırma için herhangi bir konuyu değişik bir şekilde ele almayı gerektirmesine gerek kalmayana kadar

devam eder (Thiétart vd., 2007). Başka ve yaygın deyişle saturasyon seviyesine ulaşılan kadar mülakatlar devam eder.

Bu tez çalışmasında, yukarıdaki istatistiki veriler göz önünde bulundurularak rastlantısal amaçlı örneklem seçimi tekniği kullanılmıştır. Örneklem sayıları çalışmaya başlamadan önce bu veriler ışığında aşağı yukarı belirlenmiştir ancak kesin bir sayı düşünülmemiştir. Her bölgede mülakatlara saturasyon seviyesine ulaşılan kadar devam edilmiştir. 4 bölgede de saturasyon seviyesine mülakatların üçte ikisi tamamlandığında ulaşılmıştır. Ancak farklı profillere sahip kişilerle mülakatlara bir süre daha devam edilmiş ve tekrarlanan söylemlerle fazlaca karşılaşılmaya başlanınca mülakatlara son verilmiştir.

2.2.5. Mülakatların Organizasyonu

Her bölgede/kentte mülakatların organizasyon şekli değişiklik göstermiştir. Bu nedenle bu bölüm 4 ana başlık altında incelenmiştir.

2.2.5.1. Madrid Özerk Bölgesi

Madrid’de mesleki eğitim kurslarının büyük bir bölümü özel eğitim merkezleri tarafından verilmekte ve Madrid bölgesel yönetimi tarafından fonlanmaktadır. Buna ek olarak, birçok STK, sendika ve kiliseye bağlı kuruluş mesleki eğitim kursları düzenlemekte ve fonlamaktadır. Dolayısıyla, Madrid’de mesleki eğitim kurslarının düzenlenmesi oldukça ademi merkezîyetçi bir şekilde ilerlemekte ve bu süreçte birçok aktör bulunmaktadır.

Onlarca özel eğitim merkezinden, birçoğu ile (yaklaşık 40 merkez ile) iletişime geçilmiştir. Bu 40 merkezden, 4 tanesi bu araştırmaya katılma konusunda rıza göstermiştir. Kursları düzenleyen birçok STK’dan 8 tanesi ile iletişime geçilmiş, yine 4 tanesi bu tez çalışması ile iş birliği yapma konusunda istekli olmuşlardır. İletişime geçilen hiçbir sendika ve kilise ile bağlantılı hiçbir kuruluş çalışmaya katılmak istememiştir.

Mülakat yapılacak kişiler araştırmacı tarafından iletişime geçilen merkezlerin ve STK’ların yönetimiyle beraber rastgele seçilmiştir. Madrid’de 2017 Kasım ve Mart 2018 arasında 20 mülakat gerçekleştirilmiştir.

2.2.5.2. Bask Bölgesi

Bask Bölgesi’nde mesleki eğitim kursları birçok merkez tarafından düzenlenmektedir. Bu kurslarının organizatörünün kim olduğundan bağımsız olarak genellikle kurslar Bask Bölgesi İstihdam Hizmetleri Birimi (LANBIDE) tarafından fonlanmaktadır. Madrid gibi Bask Bölgesi’nden de özel eğitim merkezleri ve STK’lar ile iletişime geçilmiştir. Bilbao’dan dört; San Sebastian’dan bir eğitim merkezi ve Vitoria

Belediyesi araştırmaya katılma konusunda rıza göstermişlerdir. Bunlar içinden 4'ünü ziyaret ettikten sonra saturasyon seviyesine ulaşıldığı tespit edilmiştir. Bask Bölgesi'nde 2018 yılı şubat ayında 24 mülakat gerçekleştirilmiştir.

2.2.5.3. Ankara

Tüm mesleki eğitim kursları Millî Eğitim Bakanlığı tarafından onaylı kamu kurumları, özel kurumlar ve STK'lar tarafından yürütülmektedir. Bu kursları İşKUR veya başka herhangi bir kurum fonlayabilir ancak sadece Millî Eğitim Bakanlığı tarafından onaylı merkezler bu mesleki eğitim kurslarını vermeye yetkilidir. Bu onaylı merkezlerden en çok bilinenleri ile irtibata geçilmiştir. En tanınanlar arasından 2 kurum çalışmaya katılma konusunda istekli olmuşlardır.

Mülakat yapılacak kişiler araştırmacı tarafından iletişime geçilen merkezlerin yönetimiyle beraber rastgele seçilmiştir. Ankara'da 2018 yılı Haziran ayında toplam 19 mülakat gerçekleştirilmiştir.

2.2.5.4. Gaziantep

Ankara'da yapılan mülakatlar için iletişime geçilen eğitim merkezlerinin Gaziantep şubeleri ile görüşülmüş ve Gaziantep'te hassas grupların sosyal içerilmesi konusunda faaliyet gösteren bazı STK'larla iletişime geçilmiştir. Bunlar arasından  çalışmaya katılmak istediklerini beyan etmişlerdir. Gaziantep'te 2018 yılının Haziran- Ekim ayları arasında toplam 15 mülakat geçekleştirilmiştir.

2.2.6. Mülakat Metodu

Araştırmacı katılımcıların sosyal adalet algısını net bir şekilde anlayabilmek için aşağıda detayları verilen mülakat metodunu kullanmıştır.

Bireysel mülakatlar yarı yapılandırılmış görüşme tutanağı (Ek 1) kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Mülakat tutanağı 5 bölümden oluşmaktadır: (1) mülakat yapılan kişi ile ilgili somut bilgi: yaşı, uyruğu, eğitim seviyesi, profesyonel deneyimi, işsizlik geçmişi, aile yapısı; (2) mülakat yapılan kişilerin katıldıkları mesleki eğitim kursuyla ilgili algıları; (3) sosyal sorumlulukla ilgili algıları (4) iş ve çalışma ile ilgili algı; (5) sosyal adalet algısı. Beşinci kısımda sorular; sosyal adaletin neyi ifade ettiği, adil bir toplumu oluşturmak için etkin aktörlerin hangileri olduğu, nasıl faaliyetler gerçekleştirilmesi gerektiği, mülakat yapılan kişilerin günlük hayatta karşılaştıkları sosyal adaletsizlerin ne olduğu ve mülakata katılan kişilerin algısında iş ve çalışmanın adaletli yaşam ve adil toplum için bir koşul olup olmaması durumuna odaklanmıştır.

Tüm mülakatlar, mülakat yapılan kişilerin sözlü onayını aldıktan sonra ses kayıt cihazıyla kaydedilmiştir. Bütün katılımcılar ses kayıtlarının alınmasını kabul etmişlerdir.

Mülakat sonrası gizlilik formu (Ek 2) araştırmacı ve mülakata katılan kişiler tarafından müşterek şekilde imzalanmıştır.

İspanya’da yapılan mülakatlar sırasında mülakat yapılan kişilerin Türkiye’deki kişilere göre kendilerini daha rahat ifade ettikleri, daha açık ve şeffaf oldukları gözlemlenmiştir. Araştırmacının onlar için yabancı ve sistem dışından olması mülakat yapılan kişileri rahatlatıcı bir faktör olarak yorumlanmıştır. Türkiye’de mülakat yapılan kişiler kritik konulardaki görüşlerini açıklarken daha temkinli davrandıkları gözlemlenmiştir. Buna ek olarak, mevcut bazı politikaları eleştirirken bir anda kayıt cihazını hatırlayıp ona bakıp susup konuyu değiştirmek istedikleri gözlemlenmiştir.

2.2.7. Araştırma Sürecinde Karşılaşılan Sorunlar

İdeal toplum, sosyal adalet, algısına yönelik yürütülen bu tez çalışması konusu itibariyle oldukça normatif bir çalışmadır. Bu nedenle, karşılaşılan temel problem mülakata katılan kişiler tarafından bu kavramın kendi bakış açıları ve algıları çerçevesinden ziyade genel kabul gören norm ve fikirler etrafında sorulara cevap verme ihtimalinin olmasıdır. Bu durumu engellemek için araştırmacı iki teknik kullanmıştır. Öncelikle bireylerin kişisel deneyimleri üzerinden sosyal adalet algıları anlaşılmasına çalışılmıştır. Örneğin, sosyal adalet kavramına yönelik soruların ardından mülakat yapılan kişilerden kendilerinin başına gelen en adaletsiz durumu anlatmaları istenmiştir. İkinci olarak, görüşmenin akışına uyacak şekilde sorular farklı şekillerde farklı kelimelerle tekrar sorulmuştur.

Buna ek olarak, mülakata katılan kişiler sosyal adalet ile ilgili birçok fikir ve zengin deneyimlere sahip olmalarına rağmen bu fikir ve deneyimleri sosyal adalet kavramı altında kavramsallaştırmadıkları için sorular karşısında zaman zaman sessiz kalmışlardır. Bu nedenle, sosyal hayatın organizasyonun nasıl olması gerektiğiyle ilgili olan sosyal adalet kavramını, araştırmacı mümkün olduğu kadar mülakata katılan kişilerin hayatlarındaki güncel durum ve olaylar içine yerleştirerek kişilere sormuştur.

Ayrıca mülakat yapılan kişiler daha önce tanımadıkları biriyle sosyal hayatları ve bunula ilgili düşünceleri; geçim sıkıntıları, hayat standartları ve bunun iyileşme yolları üzerine konuşmaları beklenmiştir. Zaman zaman kişilerin duygusallaştığı görülmüştür. Bu nedenle, bu kişiler olumsuz deneyimleri hakkında konuşurken veya umutsuzluklarını ifade ederken yaşadıkları sıkıntılar nedeniyle mülakatın devamı konusunda tereddüt edilmiştir. Bu durumlarda ses kayıt cihazının kaydına bir süre ara verilmiş; mülakat yapılan kişilerin devam etmeyi istemesi halinde mülakata bir süre sonra devam edilmiştir.

Diğer bir zorluk ise, birçok nitel araştırmanın sorunu olan öznellik problemidir. Alan çalışmasına başlamadan önce, araştırmacı kendi geçmişini, konuyla ilgili deneyimlerini, ön yargılarını ve hislerini açıkça düşünmüş ve yazıya dökmüştür. Bu egzersiz, kişinin kendisini gözlemlemesini ve ön yargılarından uzaklaşmasını sağlamıştır. Araştırmacı kendisini mülakatı yapan kişilerin düşüncelerini aktaracak bir araç veya mekanizma olarak değerlendirmiş ve tartışmaları olabildiğince tarafsız şekilde okuyucuyla buluşturmayı amaçlamıştır.

2.3. Veri Analizi

Mülakattan toplanan veriler kodlama sürecine transfer edilmiş; bu veriler kategori ve alt kategoriler şeklinde bölünmüş ve ardından kodlanmıştır. Böylece araştırmacı veriyi sistematik ve planlı şekilde inceleme fırsatı bulmuştur. Kodlama sürecinde araştırmacı bireysel iletişimin aşağıdaki özellikleri içerdiğini kendisine hatırlatmıştır. İletişim, bireylerin sadece fikir ve görüşlerini değil; kökenlerini, sosyodemografik ve psikolojik özelliklerini, normlar ve değerlerini, hırslarını, bu hırsları veya hedeflerini gerçekleştirme yöntemlerini, hayatlarında etkili olan potansiyel aktörler hakkındaki bakış açısını içerir (Lopez Aranguren, 2016).

Veri analizi için *atlas.ti* yazılım programından yararlanılmıştır. Yazılım programları arasında *atlas.ti*'nin seçilmesinin üç sebebi vardır. Öncelikle, bu program öğrenci dostu olup, öğrenciler için maliyeti 10 kat daha düşüktür. İkinci olarak, grafik, ses ve video içindeki verileri de inceleme fırsatı sunar. Üçüncüsü ve en önemlisi, program kullanıcıları için ücretsiz çevrimiçi eğitim serileri vardır ve destek ekibi, kullanıcıların ihtiyaç duyduğu açıklamalar için her zaman (yine ücretsiz) ulaşılabilir durumdadır.

2.4. Etik Değerlendirmeler

Bu araştırmada izlenen etik hususların temel ilkeleri şunlardır:

Araştırmaya katılan tüm katılımcılar ve kurumlar araştırmaya katılmak için istekli olduklarını açıkça beyan etmişlerdir. Düşüncelerinin bu araştırma kapsamında kullanılmasına tam onay vermişlerdir. Bu kişiler, herhangi bir zaman ve herhangi bir nedenle araştırmadan çekilebilecekleri konusunda bilgilendirilmişlerdir.

Araştırma ile ilgili her türlü iletişim şeffaflıkla gerçekleştirilmiştir. Bireylerin ve kurumların gizliliği araştırmanın her aşamasında sağlanmış ve sağlanmaktadır. Mülakat sonrası gizlilik formu (Ek 2) her katılımcı ve araştırmacı tarafından müşterek imzalanmıştır.

Hem sorular hazırlanırken hem de görüşme sırasında bu sorular sorulurken her türlü ayrımcı davranış veya dilden kaçınılmıştır.

Araştırmacı, mülakat yapılan kişilerle gerçekleştirilen görüşmelerde ve veri analizi sırasında en yüksek düzeyde tarafsızlığı korumaya dikkat etmiş; birincil veri bulgularını yansıtma sürecinde yanlı yorumlardan kaçınmış; güvenilir veriler üretmeye dikkat etmiştir. Bu hedefe ulaşmak için araştırmacı, Lopez-Aranguren (2016) tarafından tanımlanan ve güvenilirliği beş nokta ile ölçen yolu izlemiştir: tutarlılık, istikrarlılık, tekrarlanabilirlik, doğruluk ve son not.

2. KISIM: KURUM

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: AVRUPA BİRLİĞİ'NDE AKTİF SOSYAL POLİTİKALARIN KURUMSALLAŞMASI

Bu bölüm, AB kurucu antlaşmalarının ve politika belgelerinin analiziyle, sosyal meselelerin AB'nin kurumsal yapısında nasıl ele alındığına ve aktif sosyal politikaların bu çerçevede nasıl kurumsallaştığına odaklanacaktır. Bölümün amacı, AB'nin neoliberal dönüşüm çerçevesinde teorik açıklamalarda ortaya koyulduğu şekliyle esnek istihdamı, esnek sosyal koruma mekanizmalarını ve aktif sosyal politikaları ulus üstü düzeyde nasıl teşvik ettiğini değerlendirmektir.

Avrupa'daki entegrasyonun tarihsel gelişiminde, AB ekonomik entegrasyonuna odaklanmakta, dolayısıyla sosyal politikaları ikincil pozisyonda tutmaktadır (Filiz, 2017). Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu kuran Roma Antlaşması ortak pazarın işlevselliğini göz önünde bulundurarak yalnızca işçilerin serbest dolaşımını öne çıkarmakta ve dolayısıyla, istihdam politikaları ve iş hukukunda iş birliği yapılmasını öngörmektedir. Buna ek olarak, Antlaşma'nın 3(i) maddesinde, işçilere yönelik istihdam fırsatlarını artırmak ve işçilerin hayat standardının yükseltilmesine katkıda bulunmak amacıyla Avrupa Sosyal Fonu kurulmaktadır (Avrupa Birliği, 1957). 1950'lerde istihdamın artırılması, hayat standartlarının yükseltilmesiyle aynı anlama gelmektedir.

1972 yılında Paris'te gerçekleştirilen Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde, Ekonomik Parasal Birliğe ulaşılması için üye devletlerin sosyal alanlarda etkin faaliyetlerin gerçekleştirilmesine büyük önem vermesi gerekliliği vurgulanmıştır (Avrupa Toplulukları Bülteni, 1972). Bu amaca uygun olarak, "Sosyal Eylem Programına ilişkin 21 Ocak 1974 tarihli Konsey İlke Kararı" başlıklı bir sosyal program hazırlanmıştır. Bu program, iyi koşullarda tam istihdama, mesleki eğitim programının geliştirilmesine, yaşam ve çalışma koşullarının iyileştirilmesine, genel olarak işçilerin ve özel olarak göçmen işçilerin haklarının korunmasına ve kadınlar ile erkekler için eşit fırsatların yaratılmasına odaklanmaktadır. "Aktif sosyal politikaların ve istihdam politikasının eksikliği, mevcut yapısal dengesizliklerin daha ciddi hale gelmesi tehlikesini doğurur" ifadesine yer veren bu programda, aktif sosyal politikaların bir risk yönetim aracı olarak değerlendirildiği görülmektedir (Avrupa Toplulukları Konseyi, 1974). Bu Sosyal Eylem Programı, sendikaların baskısı altında kabul edilmiştir (Tilly, 2007). Ancak, üye devletlerin sosyal meseleleri ele alma yaklaşımı 1980'lerden başlayarak gerçekleşen neoliberal dönüşüm nedeniyle değiştiğinden, bu program uygulamaya koyulmamıştır.

Söz konusu dönüşüm sırasında, işçiler arasında dayanışma, örgütlenme, kolektif hareket etme fikri ve işçilerin karar verme süreçleri üzerindeki gücü ciddi ölçüde gerilemiştir.

Tek pazarın toplumsal alandaki olumsuz sonuçlarının artmasıyla birlikte, Avrupa sosyal modelinin gelişimini şekillendiren, istihdam piyasasını yönlendiren politikaların önemli ilkelerini tesis eden Avrupa Konseyi kapsamında 1961 yılında imzalanan Avrupa Sosyal Şartı ve İşçilerin Temel Sosyal Haklarına İlişkin Topluluk Şartı, 1989 yılında kabul edilmiştir²⁴ (EurWORK, 2011). “Avrupa Sosyal Şartı iki kaynaktan esinlenmiştir: bunlardan birincisi 1948 İnsan Hakları Beyannamesinin çalışma, sosyal güvenlik, ücretli tatil, sendika, anne ve çocukların korunması hakları gibi sosyal hakların bir arada yer aldığı 22-23 sayılı maddelerdir; ikincisi ise Uluslararası Çalışma Örgütü bünyesinde yapılan çok sayıdaki anlaşmalardır” (Ceylan Ataman, 2010: 17-18). Bu Topluluk Sosyal Şartı ile, “işçilerin serbest dolaşımı, çalışma ve adil bir ücret isteme hakkı, yaşam ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi, sosyal koruma, sendika ve toplu pazarlık hakkı, mesleki eğitim, kadın ve erkeğe eşit muamele yapılması, işçilerin bilgilendirilmesi ve onlara danışılması, işçi sağlığı ve iş güvenliği, çocuk ve genç işçilerin korunması, yaşlıların korunması, özürliülerin korunması gibi temel sosyal konularda kurallar tespit edilmiştir” (Özerdem, 2010: 19). Şart’ın uygulama planı olarak, Komisyon bağlayıcılığı olan ve olmayan çeşitli tedbirlerin ve kanuni düzenlemelerin yer aldığı Sosyal Eylem Programlarını kabul ederek uygulamaya koymaya başlamıştır.

Bu gelişmelerin ardından, Komisyon’un Büyüme, Rekabet ve İstihdam Beyaz Kitabı (1994) Avrupa düzeyinde istihdam politikasının analizinin başlangıcı olarak değerlendirilmektedir. Temel olarak, yapısal işsizlikle mücadeleyle yönelik tedbirlere atıfta bulunarak, ilk kez işsizlik sorununun çözümünde bir gereklilik olarak üretimde esnekliğe odaklanmaktadır. İşgücü kaynaklarının, “küçük ve bağımsız üretim birimlerinin verimli ve esnek bir şekilde bir araya getirilmesiyle” işgücü kaynaklarının yeterli ölçüde kullanılmamasının önüne geçildiği belirtilmektedir (Avrupa Komisyonu, 1994a).

Bunun ardından, 1994 yılında hazırlanan “Avrupa Sosyal Politikası – Birlik için Bir Yol Haritası” isimli Beyaz Kitap Avrupa sosyal politikalarının analitik, siyasi ve ideolojik temeli ve Avrupa İstihdam Stratejisi’nin ilk temel taşı olmuştur. Bu beyaz kitap, Avrupa’nın sosyal modelini ortaya koymakta ve ekonomik ve sosyal ilerlemenin birbirinden ayrı olmadığı fikrini yansıtmaktadır. Böylece, Birlik için geçmişte iş hukuku,

²⁴ Birleşik Krallık haricindeki üye devletler tarafından kabul edilmiştir.

sağlık ve güvenlik, serbest dolaşım ve kadın ve erkeklere eşit muamele açısından sağlanmış olan kazanımların bütünleştirilmesi ve temel olarak kullanılması yolunda bir çerçeve oluşturmaktadır. Buna ek olarak, sosyal koruma, herkes için fırsat eşitliği ve sağlık gibi çeşitli alanlarda yeni teklifler ortaya koyarak yeni bir dinamik de yaratmaktadır (Avrupa Komisyonu, 1994b).

3.1. Esnek İşgücü Piyasası

Avrupa Birliği'nin sosyal yönünü geliştirmek amacıyla esnek sözleşme şekilleri ve süre bakımından esnek çalışma biçimleri teşvik edilmiştir. Avrupa'da daha esnek bir işgücü piyasasının oluşturulması bir verimlilik aracı olarak kabul edilmektedir. Aynı zamanda, Birliğin iş hukukunun gelişiminde, bu değişimlerin hızına ve kapsamına ayak uydurabilecek yeni, daha esnek sosyal düzenleme mekanizmalarına ihtiyaç duyulduğu vurgulanmaktadır (Avrupa Komisyonu, 1994b).

Bu Beyaz Kitaplarda benimsenen yaklaşımda, işgücünün niceliğinin ve niteliğinin “yeterli ölçüde kullanılmaması” sonucunda ortaya çıkan temel verimsizliğin ortadan kaldırılmasına yönelik aktif istihdam politikaları önerilmektedir. İşsizliğe yönelik kamu harcamalarının sürdürülebilir olmadığı ve bu kaynakların, yeni ve yenilikçi iş düzenleme biçimlerine yatırım olarak yönlendirilmesi gerektiği belirtilmektedir. Dolayısıyla, önceden risk önleme mekanizmaları olarak önerilen sosyal politikalar, bu dönemde en önemli üretim birimlerinden biri olan işgücünün esnekleştirilmesini hedef almıştır. Buna ek olarak, insanların işyerinde nasıl disipline edileceğine dair zihniyetteki değişim gözlemlenmeye başlamıştır. Esnek çalışma modelleri AB düzeyindeki söylemlere dahil olmuştur.

Esnekleştirme eğilimini, 1994'te gerçekleştirilen Essen Zirvesi'nde de gözlemlemek mümkündür. Ekonominin yapısal sorunlarının çözülebilmesi için, mesleki eğitim yatırımlarının teşvik edilmesi ve büyümede istihdam odağı olarak istihdam fırsatlarının iyileştirilmesi önerilmektedir. Özel olarak, çalışma hayatının hem çalışanların isteklerini hem de rekabet gerekliliklerini karşılayacak daha esnek bir biçimde düzenlenmesi desteklenmektedir (Weber, 1997). Buna ek olarak, gençlerin, işsiz kadınların ve yaşı ilerlemiş çalışanların yaşadığı zorluklara özellikle dikkat edilmesi ve işe hazır olma durumuna zarar veren uygulamalardan kaçınarak, istihdam politikasının etkililiğinin artırılması ve pasif politikalar yerine aktif işgücü piyasası politikalarına yönelmenin gerekliliği de belirtilmektedir (Avrupa Parlamentosu, 1994). Bu politika sonucunda, bireylere teknolojik ilerlemenin getirdiği değişimlere ayak uydurabilmeleri ve istihdam kaybı riskini azaltabilmeleri için bir araç olarak hayat boyu öğrenme

önerilmektedir. Görüldüğü gibi; öz sorumluluk ve özgüven kavramları, işsizliğin kişisel bir sorun olduğu fikrini güçlendirmek üzere kullanılmaya bu uygulamalarla başlamıştır.

1997 yılında imzalanan Amsterdam Antlaşması, Avrupa Birliği'nin üye devletleri arasında istihdam politikaları alanında iş birliği yapılmasına temel oluşturmuş ve AB'nin istihdam ve sosyal politikaları alanındaki politika yapma süreçlerini güçlendirmiştir. "Amsterdam Antlaşması'nda 'istihdam' başlığının yer alması istihdamı koordinasyon gerektiren bir başlık olarak müktesebata dahil etmiştir" (Ceylan Ataman, 2010: 23). Antlaşma; vasıflı, eğitilmiş ve uyum kabiliyeti yüksek bir işgücünün teşvik edilmesi için eşgüdümlü bir strateji geliştirmekte ve işgücü piyasalarının ekonomik değişimlere ayak uydurma kabiliyetini artırmaktadır. Ayrıca, antlaşmanın istihdam bölümünde, Avrupa Konseyi'nin Birlik'teki istihdam durumunu yıllık olarak değerlendirmesi planlanmakta ve istihdam politikasına yönelik ilkeleri bu temele dayanarak hazırlamaktadır (Weber, 1997). İstihdam politikalarına ek olarak, Sosyal Politika Antlaşması, Amsterdam Antlaşması'nda kurucu antlaşmaya yeni bir bölüm olarak eklenmektedir. Bu kapsamda, üye devletlerin, her türlü ayrımcılığın ve sosyal dışlamanın ele alınması konusunda bilgi ve en iyi uygulama alışverişinde bulunması teşvik edilmektedir.

1997 yılının sonunda gerçekleştirilen Lüksemburg Zirvesi'nde, Avrupa Konseyi ilk kez yalnızca istihdam politikalarına odaklanmıştır. Temel istihdam hedeflerinde (1) istihdam edilebilirliğin artırılması, (2) girişimciliğin geliştirilmesi, (3) işletmelerde ve çalışanlarında uyum kabiliyetinin teşvik edilmesi ve (4) fırsat eşitliği politikalarının güçlendirilmesi olmak üzere 4 ana sütuna odaklanılmaktadır. Bu zirvenin ardından, üye devletler arasında koordinasyon ve uyumlaştırma sistemi 4 istihdam ilkesi çerçevesinde hızlandırılmıştır. Bu ilkeler (1) işgücü talebinin artırılması, (2) işgücü arzının geliştirilmesi ve istihdama, becerilere ve yetkinliklere erişimin artırılması, (3) işgücü piyasalarının işleyişinin ve sosyal diyalogun etkililiğinin artırılması ve (4) herkes için fırsat eşitliğinin ve sosyal içermenin teşvik edilmesi ve yoksullukla mücadele edilmesi olarak sayılabilir. Üye devletler arasında koordinasyonu şu raporlama süreçleriyle sağlanmaktadır: işgücü piyasası, sosyal eğilimler ve deneyimlenen zorluklar konusunda genel bir bakış sunan *Ortak İstihdam Raporları*; güncellenen istihdam ilkelerine uygun *Ulusal Reform Programları (NRP)* ve *Ulusal Eylem Planları*; sosyal politikalara ilişkin en iyi uygulamalar konusunda tartışmaları ve karşılıklı öğrenmeyi teşvik eden *Bağımsız Değerlendirmeler (Peer Review)*. Aday ülkelerdeki istihdam ilkeleri açısından gelişmeler *İlerleme Raporlarında* değerlendirilmektedir.

3.2. Esnek Sosyal Güvenlik Mekanizmaları

Sosyal güvenlik kapsamında, Avrupa Birliği 2000 yılında küreselleşmenin ve dijitalleşmenin olumsuz etkilerine karşı bireylerin güçlendirilmesine yönelik politikalar aracılığıyla tedbirler almıştır. Avrupa Birliği'nin küreselleşmeden ve bilgi odaklı yeni ekonominin zorluklarından dolayı önemli risklerle karşı karşıya olduğu belirtilmiştir (Avrupa Parlamentosu, 2000a). Lizbon Stratejisi'yle, bilgiye dayalı ekonominin bir parçası olarak istihdamın, ekonomik reformun ve sosyal bütünleşmenin güçlendirilmesi amaçlanmıştır (Avrupa Parlamentosu, 2000a). AB, Lizbon Stratejisi'nde üç özel esası ele almaktadır:

1. *Bilgi toplumu ve Ar-Ge için daha iyi politikaların yanı sıra, rekabet gücü ve yenilik için yapısal reform sürecini hızlandırarak ve iç pazarı bütünleştirerek bilgiye dayalı bir ekonomiye ve topluma geçişi hazırlamak;*
2. *Avrupa sosyal modelini modernleştirmek, insanlara yatırım yapmak ve sosyal dışlanmayla mücadele etmek; i) bilgi toplumunda yaşamak ve çalışmak için eğitim ve öğretim; ii. Avrupa için daha fazla ve daha iyi işler: aktif istihdam politikasının geliştirilmesi; iii. sosyal korumanın modernleştirilmesi; iv. sosyal içermenin teşvik edilmesi.*
3. *Uygun bir makro ekonomik politika bileşimi uygulayarak sağlıklı bir ekonomik görünüm ve olumlu büyüme perspektiflerini sürdürmek* (Avrupa Parlamentosu, 2000a).

Lizbon Stratejisi'yle birlikte üye devletler arasında sosyal konularda iş birliğini kolaylaştıran Açık Koordinasyon Yöntemi (*Open Method of Cooperation- OMC*) ortaya çıkmıştır. Sosyal politika, AB içerisinde ortak bir politika alanı değildir. Ancak, OMC gibi araçlar sosyal koruma ve işgücü piyasası politikalarının uyumlaştırılmasına yönelik olarak ayrıntılarıyla tasarlanmış mekanizmalar sağlar. Buna ek olarak, AB düzeyinde planlandığı için, kendine özgü ulus üstü bir yapıya kavuşan ekonomi politikaları, kamu harcamalarının yönetimini doğrudan etkileyerek, sosyal politika yönetiminde de değişikliklere yol açmaktadır.

Bu izleme ve değerlendirme süreçlerine ek olarak, istihdam ve sosyal politikaların koordinasyon ve uyumlaştırılması için çeşitli finansman mekanizmaları geliştirilmiştir. Avrupa Sosyal Fonu (ASF), 1957 yılından bu yana insanların iş becerilerinin ve iş beklentilerinin iyileştirilmesine yönelik çalışmalara finansman sağlamaktadır. “Komisyon ve Üye Devletler, ASF'nin faaliyetlerini değerlendirme sorumluluğunu ortaklaşa üstlenmektedirler” (Avrupa Komisyonu, 2019a). 2014 yılında uygulamaya koyulan İstihdam ve Sosyal İnovasyon Programı (EaSI) “istihdam ve sosyal politikaların, iş hareketliliğinin, mikro finansmana erişimin ve sosyal girişimciliğin modernleştirilmesini” desteklemektedir (Avrupa Komisyonu, 2019b). Bu finansman fırsatları üye devletlere sunulurken, aday ülkelere Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPA)

kapsamında fon sağlanmaktadır. Aday ülkelerde Birliğe üyelik için gerekli olan yapısal değişiklikler çoğunlukla IPA fonlarıyla desteklenmektedir.

Ayrıca, 2007 yılında uygulamaya alınan Avrupa Küreselleşme Uyum Fonu (EGF) dünyadaki ticaret eğilimlerindeki yapısal değişimlerden dolayı işlerini kaybeden insanların, mümkün olduğunca kısa sürede başka bir iş bulmalarına yardımcı olmaktadır. EGF'nin yardım sağladığı alanlar “iş arama, kariyer danışmanlığı, eğitim, öğretim ve yeniden eğitim, akıl hocalığı ve koçluk, girişimcilik ve iş kurma” olarak sayılabilir ve söz konusu fon “emeklilik ve işsizlik yardımı gibi sosyal koruma tedbirleri için finansman sağlamamaktadır” (Avrupa Komisyonu, 2019c). Görüldüğü gibi, ekonominin yapısal sorunları kişisel sorunlar olarak ele alınmakta ve temelde, bireysel yapabilirliklerin artırılmasıyla çözülmeye çalışılmaktadır. Başta sosyal korunma hakkı olmak üzere, sosyal haklara sahip olmak istihdam edilebilir olmakla eş değer tutulmaktadır. Sosyal koruma mantığı modası geçmiş bir mekanizma olarak ortaya koyulmakta ve üye devletlere, sosyal koruma sistemlerini modernleştirmeleri önerilmektedir.

Bu gelişmelerin yanı sıra, Nice Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nde esneklik ve sosyal güvenliğin birlikte tartışılmaya başlandığı açıkça görülmektedir. Esneklik ve güvenliğin değişen ekonomi bağlamında bir araya getirilmesi gerektiğinin altı çizilmektedir (Avrupa Parlamentosu, 2000b). Bu zirvede gelecek için belirlenen yönlerden biri, esneklik ve sosyal güvenlik arasında yeni bir denge yaratarak, çalışma ortamındaki değişime hazırlanmak ve bu değişimden faydalanmak olarak tanımlanmaktadır (Avrupa Parlamentosu, 2000b).

Diğer taraftan, 2002 yılında gerçekleştirilen Barselona Zirvesi'nde, girişimcilik ve rekabet için daha elverişli bir ortamın oluşturulması tavsiye edilmektedir. Bu zirve sırasında, Konsey pasif sosyal politikaların Avrupa'nın refah düzeyini artırmadığını, aksine azalttığını ilan etmektedir. Bir refah devletinin, insanları çalışmaya teşvik etmesi gerektiği, zira istihdamın sosyal dışlanmaya karşı en iyi mücadele şekli olduğu vurgulanmaktadır (Avrupa Parlamentosu, 2002). Dolayısıyla, yukarıda belirtilen tavsiyelere uygun olarak, bireylerin işsizlik yardımı gibi pasif tedbirlerle desteklenmesinden ziyade, mesleki eğitim faaliyetlerinin yaygınlaştırılması veya girişimciliğin teşvik edilmesi gibi politikalar tercih edilmelidir. Üye devletlere, düzenleyici faaliyetlerin girişimciliğin artırılması yönünde yürütülmesi ve yeni işletme kurma sürecini mümkün olduğunca basitleştirmesi gerektiği önerilmektedir (Avrupa Parlamentosu, 2002).

3.2.1. Güvenceli Esneklik Kavramı

Bireylerin güçlendirilmesi ve insanın beşerî sermayesine yatırım yapılmasını öneren bu yaklaşım, sosyal güvenlik politikalarını büyük ölçüde etkilemiş ve güvenceli esneklik adında yeni bir kavram yaratmıştır. Komisyon, güvenceli esneklik kavramını 2007 yılında ‘Ortak Güvenceli Esneklik İlkelerine Doğru: Esneklik ve Güvence Yoluyla Daha Çok ve Daha İyi İstihdam’ başlıklı Komisyon’dan Avrupa Parlamentosu, Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği Ekonomik ve Sosyal Komitesi ve Bölgeler Komitesi’ne iletilen bildiride tanımlamıştır. Güvenceli esneklik, “işgücü piyasasında esnekliği ve sosyal güvenliği aynı zamanda geliştirmeye yönelik bütünleşik bir strateji” olarak tanımlanmaktadır (Avrupa Komisyonu, 2007: 10). Buna ek olarak, güvenceli esnekliğin iş güvenliğinden ziyade “aynı işletmede veya yeni bir işletmeye geçişle beraber istihdamda kalma imkânı anlamına gelen istihdam güvenliğine” odaklandığının altı çizilmektedir (Avrupa Komisyonu, 2007: 7). AB’nin yeni türettiği bu kavramlarla epistemik şiddet yarattığı; toplumsal gerçekliklerin anlaşılmasını önlediği ve düşünce kalıplarını bu kavramlar içinde hapsedtiği iddia edilmektedir (Yücesan Özdemir, 2008). Güvenceli esneklik politikasının bileşenleri aşağıdaki şekilde belirlenmektedir ve bu bileşenlere bakıldığında yansıttığı neoliberal düşünce kalıbı daha net bir şekilde ortaya çıkmaktadır:

(1) modern iş kanunları, toplu sözleşmeler ve iş hayatını düzenleme çalışmaları aracılığıyla (işverenin ve çalışanın, “içeridekilerin” ve “dışarıdakilerin” bakış açısıyla) esnek ve güvenceli sözleşme düzenlemeleri; (2) Başta en hassas gruplardan olmak üzere, çalışanların sürekli uyum kabiliyetini ve istihdam edilebilirliklerini sağlamak amacıyla, kapsamlı hayat boyu öğrenme (LLL) stratejileri; (3) İnsanların hızlı değişimlerle başa çıkmasına yardımcı olan, işsizlik dönemlerini azaltan ve yeni işlere geçişi kolaylaştıran etkili aktif işgücü piyasası politikaları (ALMPs); (4) Yeterli gelir desteği sağlayan, istihdamı teşvik eden ve işgücünün hareketliliğini kolaylaştıran modern sosyal güvenlik sistemleri. İnsanların işlerini ve çocuk bakımı gibi aile sorumluluklarını bir arada yürütmelerinde yardımcı olan sosyal koruma önlemleri (işsizlik yardımları, emeklilik ve sağlık hizmetleri) geniş ölçüde bu kapsama alınmalıdır (Avrupa Komisyonu, 2007).

Yeni tanımlanan güvenceli esneklik kavramı, AB Komisyonu tarafından 2008 yılının sonunda aynı yılda gerçekleşen ekonomik krizle mücadele etmek için düzenlenen Avrupa Ekonomik Kurtarma Planı’nda bir çözüm olarak sunulmaktadır. 2008 yılında AB ülkelerini vuran mali krizin etkilerini hafifletmek amacıyla, “hareket zamanı şimdi!” sloganıyla AB üye devletleriyle çeşitli politika önerileri paylaşılmaktadır. Bireylere yönelik bir sosyal koruma önlemi olarak, “aktivasyon tedbirlerine, yeniden eğitime ve becerilerin artırılması odaklı sosyal içerme ve esnek sosyal güvenlik politikalarının uygulanmasının; istihdamı geliştirmek, işten çıkarılan işçilerin işgücü piyasasına hızla

yeniden girişini temin etmek ve uzun süreli işsizliğin önüne geçmek için hayati önem taşıdığı” belirtilmektedir (Avrupa Komisyonu, 2008a). Buna ek olarak, Avrupa Sosyal Fonu’nun kullanılmasına ilişkin koşullar, “başta düşük vasıflı olanlar için olmak üzere, kişiselleştirilmiş danışmanlık, işçilerin yoğun (yeniden) eğitimi ve becerilerinin yükseltilmesi, çıraklık programları, istihdama teşvik programları ve serbest mesleklere yönelik hibeler ile tamamlanacak aktivasyon programlarının pekiştirilmesi” amacıyla sadeleştirilmiş ve kolaylaştırılmıştır (Avrupa Komisyonu, 2008a).

Bu gelişmelere paralel olarak 2010 yılında, büyüme için akıllı, sürdürülebilir ve kapsayıcı büyüme olmak üzere üç sütunu vurgulayan Avrupa 2020 Büyüme Stratejisi hazırlanmıştır. Komisyon, 2020 yılı için süreci yönlendirecek ve ulusal hedeflere dönüştürülebilecek ölçülebilir beş AB hedefi önermiştir. Bu hedefler; istihdam, araştırma ve inovasyon, iklim değişikliği ve enerji, eğitim ve yoksullukla mücadele alanlarında tanımlanmıştır (Avrupa Komisyonu, 2010). İstihdama, eğitime ve yoksullukla mücadeleye yönelik bu hedeflerin başlıkları şöyledir: 2020’de,

- 20-64 yaş aralığındaki nüfusun %75’i çalışıyor olmalıdır.
- Okuldan erken ayrılanların payı %10’un altında olmalı ve genç kuşağın en az %40’ı yüksek öğretim mezunu olmalıdır.
- Yoksulluk riski altında olan insanların sayısı 20 milyon azaltılmalıdır (Avrupa Komisyonu, 2010).

Avrupa, üye devletlerinin bazılarındaki ileri sosyal haklardan dolayı karşılaştırmalı düzlemde bazı zayıflıklar yaşamaktadır. Örneğin, Avrupa’da yaşlı işçilerin (55-64) yalnızca %46’sı çalışmaktayken, ABD (Amerika Birleşik Devletleri) ve Japonya’da bu oran %62’nin üzerindedir. Ayrıca, Avrupalılar, ABD ve Japonya’daki akranlarına göre %10 daha az süre çalışmaktadır (Avrupa Komisyonu, 2010). Bazı üye devletlerin küresel piyasada bu karşılaştırmaya dayalı zayıflıklara yol açan uygulamalara rağmen AB, ulus üstü bir merci olarak sosyal politikaların aktivasyonunu, bireylerin güçlendirilmesini ve sosyal korumaya ilişkin sosyal hakların önemsizleştirilmesini güçlü bir şekilde teşvik etmektedir.

Sosyal haklarda gerçekleşen bu kaybı, 2020 Büyüme Stratejisi, kapsayıcı büyüme başlığında önerilen politikalarda görmek mümkündür. İnsanların değişime hazırlıklı olması, değişimi yönetmesi, bireylerin güçlendirilmesi, becerilere yatırım yapılması, yoksullukla mücadele edilmesi ve işgücü piyasalarının modernleştirilmesi bu politikalardan öne çıkanlardır (Avrupa Komisyonu, 2010). Bu tür açıklamalar, bireylerin güncel sosyal sorunların yükünü omuzlarına almaları gereken özneler olduğu mesajını vermektedir, çünkü bu bakış açısına göre bireylerin güçlendirilmesi, ne zaman nerede ve hangi koşullarda olursa olsun çalışmaya hazır kalarak, yeni zorluklara ayak uydurması

gerekmektedir. Bu yeni zorluklar için önerilen çözüm, insanların mevcut ve gelecekteki işgücünün yeni koşullarına ve potansiyel kariyer kaymalarına ayak uydurmasına imkân tanıyarak, işsizliği azaltarak ve işgücü verimini artırarak insanlara yeni beceriler kazandırarak güçlendirmektir (Avrupa Komisyonu, 2010). Bu politika önerileri ışığında, AB veya üye devlet düzeyindeki siyasi otorite, bireylerin güçlendirilmesi konusunda politikalar geliştirdiği ve bu yöndeki programları finanse ettiği sürece topluma karşı görevini olması gerektiği gibi gerçekleştirdiğini iddia etmektedir. Aktivasyon politikaları bu şekilde meşrulaştırılmaktadır.

Esnek işgücü piyasasını ve sosyal koruma mekanizmalarını kurumsallaştıran önemli diğer bir gelişme de Avrupa Sosyal Haklar Sütununun (*European Pillar of Social Rights*) onaylanmasıdır. İlk kez, AB Komisyonu Başkanı Juncker'ın 2015 Birliğin Durumu Konuşmasında ilan edilmiş, Komisyon tarafından 2017 yılı Nisan ayında sunulmuştur. Avrupa Birliği liderleri, 17 Kasım 2017 yılında ise bu belgeyi adil iş ve büyüme Sosyal Zirvesi'nde resmi olarak ilan etmiştir (Avrupa Komisyonu, 2018a). (1) Fırsat eşitliği ve işgücü piyasasına erişim, (2) adil çalışma koşulları ve (3) sosyal koruma ve içermek üzere üç bölümde tanımlanan ilkeler, istihdam edilebilirliğin önemini vurgulamaktadır ve bireylere istihdam güvenliği sağlamak amacıyla tasarlanmıştır. Bu tasarıma göre bir kişi iş bulduğunda, sorunları çözülmüş kabul edilir. 2015 yılında yayımlanan Avrupa 2020 Endeksi: AB Ülkelerinin 2020 Hedeflerine göre İlerleme Raporu'nda en önemli zorlukların hala yoksulluğun azaltılması ve istihdamın ve inovasyonun artırılması olduğundan bahsedilmektedir (Dijkster & Athanasoglou, 2015).

3.2.2. Sosyal Adalet Kavramı

2020 hedeflerine doğru ilerlerken uyguladığı stratejilere paralel olacak şekilde; Komisyon, 2018 yılında Sosyal Adalet Paketi başlıklı, adil işgücü hareketliliğini sağlayacak bir Avrupa İşgücü Otoritesi kurulmasını amaçlayan yasal bir düzenleme önermiştir (Avrupa Komisyonu, 2018b). Önerge kanunlaşmamış ve geçerliliğini 2019 yılı Haziran ayında yitirmiştir, ancak bu önerge çalışanların lehine düzenlenen ve işgücü hareketliliğinde adaleti sağlamayı hedefleyen önemli belgelerden biri olarak değerlendirilebilir. Buna karşın, bireylerin vatandaş değil işçi olarak kabul edildiği piyasa temelli bakış açısı yukarıda belirtilen önergede açıkça görülmektedir ve İşgücü Otoritesi'nin kurulmasına yönelik bir önergede dahi eşitlik ve dayanışmadan bahsedilmemektedir. Buna ek olarak, 'sosyal adalet' şeklinde adlandırılan paket, sosyal adaletin de piyasa odaklı kavramsallaşmasını teşvik ettiği söylenebilir.

Buna paralel olarak, piyasa temelli sosyal adalet kavramı 2000’li yıllardan sonra AB düzeyinde sosyal adaletin nasıl sürdürüleceğinin tartışıldığı AB söylemlerinde baskın hale gelmiştir (Adams, 2015). Piyasa temelli bu sosyal adalet modeli, “bireylerin toplumsallıktan uzak olduğu; tüketiciler olarak görüldüğü, birlikte var olmalarının getirdiği karşılıklı çıkar haricinde onları birbirine bağlayan hiçbir şeyin olmadığı ve piyasanın refahın kaynağı olarak değerlendirildiği” bir sosyal model olarak tanımlanmaktadır (Adams, 2015: 27-28).

Avrupa’nın daha adil olması, daha adil uygulamalar getirmesinden bahseden birçok politika belgesi vardır. Avrupa’yı ne daha adil yapar sorusuna yönelik politikalar genellikle işgücü piyasasına erişimin kolaylaştırılması, giriş koşullarının eşitlenmesi, işgücü piyasasına katılımın önündeki engellerin kaldırılması ve işgücü piyasasına katılımın mümkün olduğunca en üst düzeye getirilmesi adımlarıyla birlikte sosyal adalet kavramının piyasa temelli modelini desteklemektedir. Yenilenmiş Sosyal Gündem: 21. Yüzyılın Avrupa’sında Fırsatlar, Erişim ve Dayanışma başlıklı bildiride sözü geçen önceliklerde görülebileceği gibi, piyasa odaklı liberteryan sosyal adalet yaklaşımı kapsamında tartışılan kavramları yansıtmaktadır. Raporda yoksulluk sınırındaki kişi sayısının yüksek olmasının nedeni, pasif ve işsiz olanların sayısına bağlanmıştır. Buna ek olarak, zorlukların üstesinden gelmek için, “bireylerin güçlendirilmesine ve potansiyellerini gerçekleştirebilmelerine ve aynı zamanda, bunu yapamayanlara yardım edilmesine odaklanmak” gerekmektedir (Avrupa Komisyonu, 2008b: 3). Birbiriyle bağlantılı üç amaç tanımlayan belgede, bu amaçlar fırsatların eşitlenmesi; eğitim, sağlık ve sosyal yardıma erişimin sağlanması ve dezavantajlı konumda olanlara yönelik yardım eylemleri anlamına gelen dayanışmanın sağlanması olarak sayılmaktadır (Avrupa Komisyonu, 2008b). Eşitlik ve dayanışma gibi kavramlar, adil topluma yönelik kavramsal tartışmalarda anlamını yitirmiştir.

Buna ek olarak, Bertelsmann Stiftung vakfı tarafından tasarlanan AB’de Sosyal Adalet Endeksi’nde, ülke düzeyinde karşılaştırmalı bir bakışla sosyal adaletin ölçülmesi için altı boyuttan yararlanılmaktadır. Bu altı boyut yoksulluğun önlenmesi, eşitlikçi eğitim, işgücü piyasasına erişim, sosyal bütünleşme ve ayrımcılığın önlenmesi, sağlık ve kuşaklar arası adalet olarak sayılmaktadır (Hellmann et al. 2019). Tüm raporlarında olduğu gibi 2019 yılında yayınlanan son raporunda da endeks, sosyal içerme kavramı ön planda tutularak geliştirildiğinden, göstergeler adaletin işgücü piyasasına erişimin kolaylaştırılmasından ve sosyal içermenin sürdürülmesinden geçtiğini göstermektedir. Sosyal adalet kavramına libertaryan yaklaşımda olduğu gibi, AB’nin bu bakış açısı da

bireylerin birbirlerinden ayrı bedenler olarak muamele görmesi ve toplumda liyakat temelli tabakalaşmanın vurgulanması yolunu önererek sosyal adaleti bu şekilde kavramsallaştırmaktadır. Eşitlik ve dayanışma gibi değerlerin arka plana itilmesiyle oluşturulan piyasa odaklı bu sosyal adalet anlayışı yaşanan krizlerle daha da belirgin şekilde görülmektedir. Örneğin, 2020 yılında Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan ve dünyaya yayılan korona virüsü nedeniyle yaşanan COVID-19 krizi sırasında üye devletler arasında dayanışmanın eksikliği, ortak karar alma süreçlerinin büyük ölçüde iflas etmesi nedeniyle AB'nin etkinliğini ve hatta varlığını sorgulamaya varan tartışmalar olmuştur (Schmidt, 2020; Zielonka, 2020).

Dolayısıyla, Avrupa Birliği bağlamında sosyal politikalarda sosyal sorumluluğun tamamıyla bireylerin omuzlarına yüklendiği sonucuna ulaşılabilir. AB kurallarına uyum, sosyal koruma mekanizmasının zayıflaması anlamına gelmektedir. Her bireyin insan onuruna yakışır şekilde yaşayabilmesi için belirli kaynaklara sahip olması gerektiği yönündeki bakış açısı, her bireyin işgücü piyasasına eşit erişebilmesi gerektiği ve işgücü piyasasına aktif katılımın önündeki tüm engellerin kaldırılması gerektiği bakış açısına dönüşmektedir. Bu politika amaçlarına ek olarak, mevcut sorunların tanımlanması ve kategorilere ayrılmasında da benzer bir yaklaşım görülmektedir. Yukarıda belirtilen politika belgelerine göre, Avrupa işgücü piyasasındaki en önemli sorun hem çalışma ortamında hem de sosyal koruma mekanizmalarında esnek mekanizmaların yeterli ve başarılı bir şekilde uygulanmamasından kaynaklanan işsizliktir ve bunun en iyi çözümü, bireylerin istihdam edilebilirliğinin artırılmasıdır. AB'nin bu yöndeki tavsiyeleri, birçok üye ve aday ülkede neoliberal geçiş sürecinde refah politikalarının kemer sıkma tedbirlerini meşrulaştırmak için yaygın olarak kullanılmaktadır.

Sosyal politika Birlik içinde ortak politika alanı olmasa da siyasi otorite ile vatandaşlar arasında tanımlanan sosyal sözleşmede, AB etkili bir konumda yer almaktadır. AB'nin üye ve aday ülkelere tavsiyeleri ve yönlendirmeleri yaygın olarak kabul edilmekte, uygulanmakta ve izlenmektedir. Bu tez çalışmasının ilerleyen bölümlerinde, bu sürecin sosyal politikalar açısından birbirine benzer özellikler taşıyan bir üye devlette (İspanya) ve bir aday ülkede (Türkiye) uygulamada nasıl işlediği ortaya koyulacaktır. Bu yolu izlerken amaç aynı zamanda, AB'nin etki alanındaki tesirini ortaya koymaktır. Öncelikle AB uygulamalarının 1986 yılından itibaren bir parçası olan üye devlet İspanya ile başlanacaktır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: İSPANYA'DA AKTİF SOSYAL POLİTİKALARIN KURUMSALLAŞMASI

İspanya'nın herhangi bir refah devleti modeliyle sınıflandırılması güçtür. İspanya'nın sistemi karma bir modeldir ve özelliklerinin her biri, farklı dönemlerde ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Guillén ve León (2011) İspanya sisteminin; işgücü piyasalarında sürekli bir yeniden yapılanma ve uyum sürecinde şekillenen Bismarck tipi bir sisteme, eğitim ve sağlık gibi konularda sosyal haklara evrensel erişim sağlayan sosyal demokrat refah modeline ve bütçe hesaplı (*means-tested*) yardımlara odaklanan sadece en muhtaç durumda olanlara yardım etmenin öngörüldüğü sosyal yardım sisteminin hepsine birden benzerlik taşıdığını belirtmektedir.

İspanya'daki refah mekanizmaları, Avrupa'daki benzerleriyle hemen hemen aynı zamanda ortaya çıkmıştır ve aslında İspanya bu konudaki öncüler arasında dahi sayılabilir (Mangen, 2001). İspanya, 1931 Anayasası'nın 1. Maddesi uyarınca Özgürlük ve Adalet rejimi çerçevesinde örgütlenen, her sınıftan işçilerden oluşan demokratik cumhuriyet olarak tanımlanmaktadır (Gaceta de Madrid, 1931). Buna ek olarak, bu dönemde “Uluslararası Çalışma Örgütü'nün tavsiyelerine uygun olarak zorunlu sosyal güvenlik haklarının sisteme yerleşmesi tartışılmıştır” (Mangen, 2001). 18. yüzyılda öne çıkan kilisenin ve hayırseverliğe dayalı politikaların yerini bu dönemde seküler düşünceler almıştır. “Yardımseverliğin yerine seküler bir evrensel hak tanımı getirmek amacıyla, 1932 yılından itibaren sosyal yardım reformları uygulamaya koyulmuştur” (Mangen, 2001).

Ancak, bu dönemin ardından ortaya çıkan iç savaş ve Franco diktatörlüğü ile birlikte, bu gelişmelerin kurduğu altyapı ile daha gelişmiş sosyal politikalar uygulanamamıştır. 1936 yılına (iç savaşın çıkışına) kadar meydana gelen gelişmeler ardında belirli bir miras bırakmış olsa da İspanya devlet yapısında sosyal politikaların siyasi sisteme yerleşmesi, diktatörlüğün bitişi ve 1978 yılındaki anayasa değişikliği ile demokrasinin kurulmasının ardından gerçekleşebilmiştir.

1980'lerde dünyadaki eğilim, neoliberal fikirlerin öncülük ettiği kemer sıkma politikaları yönünde iken, İspanya'da refah mekanizmaları bu dönemde yaygınlaşmıştır. Evrensel sosyal hakların teşvik edildiği sistem bu dönemde kurulma aşamasındayken, ekonominin uluslararası nitelik kazanması ve Avrupalılaşma süreciyle birlikte kemer sıkma mantığı da etki kazanmaya başlamıştır. Dolayısıyla, İspanya refah sisteminde karma yapılar ortaya çıkmıştır. “İki gelişme arasındaki bu çakışmanın sonucunda, tarihsel açıdan bir nevi orta yolu (*via media*) benimsemiş bir refah devleti ortaya çıkmıştır”

(Moreno & Sarasa, 1993; Mangen, 2001). İspanya’da orta yol olarak kavramsallaşan refah modeli Esping-Anderson’ın (1990) refah devleti sınıflandırmasında herhangi bir modele tam oturmamaktadır (Rodriguez Cabrero, 2011). Bu karma yapıya rağmen İspanya refah modelinin birçok özelliğinin Ferrera’nın (1996) tanımladığı Güney refah modeline benzer olduğu düşünülebilir.

İspanya’da sosyal hakların gelişimi ve kurumsallaşması ile ilgili dönemler konusunda, farklı araştırmacılar zamanlama için farklı kategoriler kullanmıştır. İspanya refah devletinin dönemleri konusunda en yaygın olarak kabul edilen ayırmda 1975 ve 2010 yılları arasında dört aşama tespit edilmektedir. Bu aşamalar, genişleme (1975-1985), güçlenme (1986-95), Avrupalılaşma (1996-2005) ve refah harcamalarını kısma ve yeniden artırmayı içeren yeniden ayarlama olarak adlandırılan dönem (2006-2010) olarak sayılmaktadır (Rodriguez Cabrero, 2011).

İspanya deneyiminin kendine özgü birçok özelliği olsa da 1980’lerden itibaren düzenlenen mevzuat ve strateji belgelerinde aktif sosyal politikalar yardımıyla neoliberal mantığın işgücü piyasasına ve sosyal koruma mekanizmasına yerleştiği açıkça görülmüştür. Türkiye’ye ilişkin bölüme benzer olarak, bu Bölüm temel olarak İspanya işgücü piyasasında ve sosyal koruma mekanizmalarında gerçekleşen neoliberal dönüşüme odaklanacaktır. Ancak, İspanya’nın kendine özgü farklılıkları anlayabilmek ve neoliberal dönüşüm içinde anlamlandırabilmek için, ilk kısımda tarihsel kurumsal çerçeve kısaca analiz edilecek ve sonrasında, esnek işgücü piyasalarından esnek sosyal koruma mekanizmalarına yönelen kurumsal dönüşüm ve bu dönüşüm içinde bir politika aracı olarak kullanılan aktif sosyal politikalar analiz edilecektir.

4.1. Tarihsel Kurumsal Çerçeve

1883 yılında Sosyal Reform Komisyonu’nun (*Comisión de Reformas Sociales*) kuruluşu, yaygın olarak İspanya refah devletinin yapılanma sürecinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir (Guillén, 1990; Moreno & Sarasa, 1993; Mangen, 2001). Siyasi kurumların üyelerinin, ruhban ve işçi sınıflarının temsilcilerinin, liberal profesyonellerin ve işverenlerin yer aldığı komisyonun temel amacı, işçi sınıflarının durumu konusunda bilgi toplamaktı (Guillén, 1990). “İşçilerin ve çiftçilerin sosyal durumunun yanı sıra, sermaye ve işgücü arasındaki ilişkileri inceleme görevini üstlenen Komisyon’un görev alanı Bismarck Almanya’sında o dönemdeki gelişmelerin etkisiyle sosyal koruma ve tasarruf sistemi (*savings scheme*) gibi konulara yönelik planlama görevini de kapsamaktadır” (Mangen, 2001).

Avrupa'nın diğer ülkelerinde olduğu gibi, İspanya'da da sigorta mekanizması öncelikle iş kazaları alanında düzenlenmeye başlanmıştır. İş Kazaları Kanunu'nun (1900) 2. Maddesinde “operatörün (işçinin) mesleğini iş yerinde icra etmesi sırasında oluşan kazalardan işverenin sorumlu olduğu” belirtilmektedir (Gaceta de Madrid, 1900). Aynı dönemde, 1903 yılında kurulan Sosyal Reform Enstitüsü (IRS: *Instituto de Reformas Sociales*) Sosyal Reform Komisyonu'nun yerini almış ve 1920 yılında Çalışma Bakanlığı kurulana kadar, Avrupa'da bu şekilde işleyen tek kurum olarak hizmet vermiştir (Guillén, 1990).

Bunun ardından, başta emeklilik programı olmak üzere modern bir sosyal sigorta sisteminin hazırlanması, yönetilmesi ve geliştirilmesi amacıyla 1908 yılında “Ulusal Sigorta Enstitüsü” (INP: *Instituto Nacional de Previsión*) kurulmuştur. Bu dönemde, sanayi işçileri sigortalanıp sigortalanmama kararını kendileri serbestçe verebilmiş, devlet ise işçilerin katkısıyla aynı tutarda katkı payı ödemiştir. İsteğe bağlı sigorta sistemine ek olarak, 1919 yılında yaşlılar için zorunlu sigorta sistemi de getirilmiştir. Bu sistem, devlet ve işçi tarafından ortaklaşa finanse edilmiştir. Hastalık, engellilik ve doğum için zorunlu bir sigorta sistemi kurulması için bir talep oluşmuşsa da isteğe bağlı sigorta sistemi zorunlu hastalık sigortasının (SOE: *Seguro Obrero de Enfermedad*) uygulamaya koyulduğu 1942 yılına kadar devam etmiştir (de Miguel'den aktaran Guillén, 1990).

Bu dönemdeki gelişmeler, Avrupa ülkelerindeki benzer gelişmelerle paralel ilerlemiştir. Refah devlet uygulamaları İspanya'da Avrupa'daki ülkelerle aynı düzeyden ve aynı hızla başlamıştır. Ancak, Guillén (1990) ve Moreno & Sarasa'ya (1993) göre, İspanya ekonomisinin geç sanayileşmesi ve ekonominin gelişiminin yetersiz düzeyde kalması ve Katolik Kilisesi'nin sosyal politikalarındaki baskın rolü değerlendirildiğinde, 19. yüzyılın sonunda gerçekleşen erken gelişmeler Avrupa'nın diğer ülkelerinde olduğu gibi ekonomik koşullardan, siyasi sistemden ve çıkar gruplarının baskılarından ziyade, İspanya'da Ulusal Sigorta Enstitüsü, Özgür Eğitim Enstitüsü²⁵ ve Katolik Kilisesi'nin yaydığı fikirlerle açıklanabilir.

Sanayileşme ve kentleşme düzeyindeki gerilikten dolayı, işçi sınıfı güçlenmemiş ve keskin çizgilerle anarşistler ve sosyalistler olmak üzere 2 gruba ayrılmıştır. Buna ek olarak, İspanya'nın bu dönemdeki işçi sınıfı yüksek sayılara ulaşmamış, örgütsel ve

²⁵ “Özgür Eğitim Enstitüsü (*Institución de Libre Enseñanza* (ILE)) İspanya'nın düşünsel özgürlük ve ahlaklı kişisel gelişim yoluyla yeniden canlandırılması amacıyla dogmalardan uzak eğitim vermeye adanmış özgür bir üniversite olarak 1897 yılında kurulmuştur (Guillén, 1990).

ekonomik kaynaklara erişememiş, seçimlerde başarı elde edememiş ve faaliyetleri ulusal düzeyde koordine edecek kapasiteye sahip olamamıştır (Linz'den aktaran Guillén, 1990).

Bu dönemde işçi-işveren ilişkilerine getirilen mevzuat tedbirleriyle ilgili olarak, İş Kazaları Kanunu ile Ticaret Kanunu'nun ve Medeni Kanun'un işgücüyle ilgili kısımlarından oluşan eski mevzuat, 26 Ağustos 1926 tarihli Kanunun yayımlanmasıyla birlikte İş Kanunu'na dönüştürülmüştür. Kanun temel olarak işçi sözleşmelerini düzenlemiş, İspanya sistemini stajyerlik sözleşmesiyle (*contrato de aprendizaje*) tanıştırmış ve iş kazalarının kural, kılavuz ve esaslarını ayrıntılarıyla tanımlamıştır (Gaceta de Madrid, 1926). 1931 Anayasası'nda, çalışmanın bir sosyal sorumluluk olarak tanımlanmasıyla birlikte, işçi-işveren ilişkileri anayasal temele dayandırılmış; sendika kurma hakkı anayasal bir hak olarak tespit edilmiştir (Gaceta de Madrid, 1931a). İşçilerin ve çalışanların yükümlülüklerini, sorumluluklarını ve haklarını tanımlayan İş Sözleşmesi Kanunu (*Ley de Contrato de Trabajo*) bu dönemde işçi-işveren ilişkilerini düzenleyen temel belge olarak 1931 yılında yürürlüğe girmiştir (Gaceta de Madrid, 1931b).

Öte yandan, Katolik Kilisesi İspanya'da hayırseverliğe dayalı sosyal reform anlayışını özellikle yaşlılar, çocuklar ve engelliler gibi toplumda dezavantajlı gördüğü gruplara sosyal yardım sunarak teşvik eden güçlü bir kurum olmuştur. Kilise'nin yaydığı bu bakış açısı toplumun bazı kesimleri tarafından kabul görmemekte, bazı kesimleri için ise büyük önem taşımaktadır. Çıkar grupları muhafazakâr dindar insanlar ve ruhban sınıfı karşıtı diğerleri veya bölgesel milliyetçiliği destekleyenler ve güçlü, merkezi devlette ısrar edenler olarak keskin bir şekilde ayrılmıştır. Bu hâkim ayrılık içinde işçiler sosyalist birlik (*Unión General de Trabajadores* -UGT) ve anarşist birlik (her türlü sosyal reforma karşı çıkan *Confederación Nacional del Trabajo*- CNT) nezdinde kurumsallaşmışlardır.

Bu parçalı sosyal yapı değerlendirildiğinde, sosyal değişimler için toplumda bir fikir birliğine varılması imkânsız hale gelmiştir. Öte yandan, bu parçalı gruplar arasında ayaklanmalar yaşanırken, güçlü, kurumsallaşmış gruplar imtiyazlarından vazgeçmek istememiştir. Sonuç olarak, durumu çözmek için askerî harekâta başvurulmuş ve İç Savaş (1936-1939) meydana gelmiştir. Muhafazakârların zaferiyle birlikte başlayan dikta rejimi, lideri Franco 1975 yılında ölene kadar devam etmiştir.

General Franco yönetiminde sosyal politika, ulusal egemenlik ve geleneksel Katoliklik bağlamında 'organik' dayanışmaya ilişkin otoriter görüşlere dayandırılmıştır (Mangen, 2001). Toplumun birçok kesimi baskıyla ve hatta ağır dışlanmayla karşı karşıya kalmıştır. Toplum, kızılılar (muhalifler) ve siyahlar (milliyetçi rejim destekçileri) olarak ikiye ayrılmıştır. "Franco, klientalizmden yararlanarak '*lo nuestro*' (bizden olanlar) için

ayrıcalık sağlamış, ‘kızıl’ muhaliflerin siyasete katılımını tamamen önlemiştir” (Mangen, 2001: 29).

Bu şekilde öne çıkarılan ve itibar kazanan ana kurumlar; merkezi hükümet, silahlı kuvvetler, Katolik Kilisesi ve aile olmuştur. İspanya’nın başta Bask bölgesi olmak üzere belirli bölgelerinde ortaya çıkan bölgesel milliyetçilik, güçlü bir merkezi devlet kurma idealiyle baskı altına alınmıştır. Bu dönemde, İspanya Batı Avrupa’daki devletlerin arasında en merkezi yapıya sahip olmuş, ancak devlet idaresi verimsizlik ve yolsuzlukla tanımlanmıştır (Carr & Fusi’den aktaran Mangen, 2001). “Nepotizm ve klientalizm yaygın olarak Franco’nun amacına hizmet edecek şekilde kullanılmış, Franco reformla asla çok fazla ilgilenmemiştir” (Mangen, 2001: 31). Güçlü merkezi devletin devamını sağlamak için, başta yakın zamanda UGT ve CNT bünyesinde kurumsallaşmış olan sendikalar olmak üzere diğer çıkar grupları susturulmuştur.

İkinci Cumhuriyet döneminde (diktatörlük rejiminden önceki dönem) Ulusal Sigorta Enstitüsü’nün hazırladığı girişimler, Franco yönetiminde sosyal politikaların geliştirilmesi sürecinde göz önünde bulundurulmuştur. Ancak, sosyal korumayı teşvik eden baskın unsurlar hayırseverliğe ve yardımseverliğe dayalı faaliyetler olmuştur. Franco, sosyal projelerinden biri olarak Katolik Kilisesi’nin önemli bir söz sahibi olduğu geleneksel bir toplum inşa etmeye yönelmiştir. Muhafazakâr ataerkil Katolik değerler, sosyal ilişkilerin düzenlenmesinde belirleyici olmuştur. Kapitalist sınıfın, elde ettiği kârın bir kısmını dini bir yükümlülük olarak işçilere aktarması beklenmiştir. Franco, 1937 yılında “devletimiz sosyal açıdan Katolik’tir; cömert ve anlayışlı işverenlerin/patronların ve vatansever ve sadık çalışanların/işçilerin devletidir” beyanında bulunmuştur (Viver’den aktaran Moreno & Sarasa, 1993).

Ailenin rolü, sosyal yapıların oluşumunda belirleyici bir konuma gelmiştir. Kadınlar, ailelerinin dışında toplumda var olamamıştır. Kadınlar tamamen korumasız kalmış, sosyal korumadan ancak babaları veya eşleri aracılığıyla yararlanabilmiştir. “Otoriter rejim erkeklerin ve kadınların toplumda farklı roller üstlenmesi gerektiğine derinden inanmış, kadınlara evde kalıp, bakım sağlama rolünü biçmiştir” (Guillén, 2010: 187).

1960’ların başında, İspanya’daki sosyal koruma sisteminin temel özellikleri şöyle sıralanmıştır: “sosyal haklardan kısıtlı bir evrensellik ilkesi etrafında yararlanıldığı, hakların meslek ve statüye göre değiştiği ve birçok insanın keyfi ve koşullu sosyal yardım rejimine dahil olduğu eşitsiz ve kalitesiz bir sosyal sistem” (Mangen, 2001: 37). Fakat, bu yıllarda, söz konusu sosyal dinamiklerde bir dönüşüm süreci başlamıştır. IMF ve

OECD üyeliği için karşılanması gereken çeşitli koşulların düzenlendiği (ilk olarak 1959 yılında onaylanan) Ekonomik İstikrar Planı çerçevesinde, 1961 yılında zorunlu işsizlik sigortası gibi bazı sosyal tedbirler alınmıştır. Ancak, bu tedbirler ekonomik değişimlerin sosyal alandaki etkilerini telafi etmek için yeterli olmamıştır. Ekonomik büyüme açısından, “İstikrar Planı Franco döneminin erken ve geç evreleri arasında kritik bir sınır oluşturmuş” (Mangen, 2001: 40); bu planla birlikte İspanya ekonomisinde kapitalleşme ve uluslararasılaşma yoğunlaşmıştır.

4.2. İspanya’da Neoliberal Dönüşüm

İspanya ekonomisi, Ekonomik İstikrar Planı ve 30 Aralık 1963 tarihinde resmî gazetede yayımlanan ilk Sosyal ve Ekonomik Kalkınma Planı (1964-1967) ile büyük bir dönüşümle karşı karşıya kalmıştır (Boletín Oficial del Estado- BOE, 1963). Bu planın ardından, sırasıyla 1968-1971 ve 1972-1975 dönemlerine yönelik iki kalkınma planı daha planlı ekonomi dönemine damga vurmuştur. Bu planlarda, milliyetçi korumacılık yerini serbest piyasa ekonomisinin ve özelleştirmenin teşvik edilmesine ve IMF’nin ekonomik yapılarına uyum sağlanmasına yönelik çalışmalara bırakmıştır. Ekonomik istikrarı sağlamak için, İspanya ekonomisine temel bir ekonomik norm olarak rekabetçilik eklenmiştir. Bu kalkınma planlarının tümünde, piyasada esnekliğin sağlanması ilk kez stratejik bir hedef olarak tanımlanmıştır (Alsina Oliva, 1987). Ancak, bu dönem İspanya’da esnekleşme temelinde değil, ekonomik yapıların liberalleşmesi temelinde değerlendirilmelidir. Buna ek olarak, devletin piyasa üzerinde etkisiz olması gerektiğini öne süren planlama perspektifi *laissez-faire* liberalizmden ziyade, bu dönemde devletin piyasa üzerindeki güçlü rolünü öne çıkaran ordoliberalizmden etkilenmiştir.

İspanya ekonomisinde planlama açısından ortaya çıkan bu değişikliğin sonucunda, Bismarck tipi sosyal koruma sistemi benimsenmiş ve 1963 yılında yürürlüğe giren Sosyal Güvenlik Kanunu (*Ley de Bases de Seguridad Social*) ile sosyal güvenlik mantığı sisteme tamamen dâhil edilmiştir. Kanun, daha önce var olan programları tek bir kurumda birleştirdiği (Guillén, 2007) ve erkek işçilerin iş ve gelir güvenliğini şiddetle vurguladığı (Guillén, 2010) için İspanya’da sosyal politikaların gelişim sürecinde bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Pasif sosyal politikalar siyasi gündeme alınmış ve kamunun işçilerin sosyal sigortalarının finansmanındaki sorumluluğu fark edilmiştir. “1960’lardan itibaren, ulusal bir sosyal güvenlik sistemi geliştirilmiş ve yaşlılığın getirdiği risklere karşı tüm işçiler sigorta kapsamına dâhil edilmiştir – 1960’larda ve 1970’lerde serbest meslek erbapları ve tarım işçileri de sisteme alınmıştır (Guillén, 2007). Rodriguez Cabrero’ya (2016) göre, bu dönemde izlenen politikalar, sosyal krizi ortadan kaldırmaya

yönelik acil tedbirlerin sonucunda belirlendiğinden, bu gelişme kasıtlı bir çalışmadan ziyade, şans eseri ortaya çıkmıştır.

İşçi-işveren ilişkileriyle ilgili olarak, iş sözleşmesinden sosyal koruma haklarına kadar tüm çalışma koşullarının hem kamuda hem de özel şirketlerde işveren tarafından belirlenmesi gerektiği kabul edilmiştir. İşçilerin önceliklerinin göz ardı edildiği bir bakış açısı işçi işveren ilişkilerine hâkim olmuştur. Sendikalar yasadışı sayılmış ve dolayısıyla, toplu sözleşmelere imkân tanınmamıştır. Franco yönetiminde ortaya çıkan bu problemlere rağmen, bu dönemde iş ve gelir güvenliğinin sağlanmasına yönelik çabalar sayesinde sosyal haklar mantığında hafif de olsa bir gelişme gözlemlenmiştir. Bu mantığı izleyen Rodriguez Cabrero (2011) İspanya refah devletinin temellerinin siyasi alanda demokrasiye geçiş (1975-1978) döneminden ziyade, 1960-1975 döneminde gerçekleşen kapitalist modernizasyonda yattığını ifade etmektedir.

Franco diktatörlüğünün sonuna gelindiğinde, İspanya'nın sosyal koruma mekanizmalarının Avrupa'daki benzer diğer ülkelere göre yetersiz bir gelişme kaydetmiş durumda olduğu gözlenmiştir. Guillén (2010: 188), bu dönemde “İspanya sisteminin büyük ölçüde ‘muhafazakâr aile’ ilkesine, başka bir deyişle ailenin ‘bakım’ açısından merkezi bir rol üstlendiği ve üyelerinin refahından sorumlu olduğu, erkeği aileyi geçindiren kişi rolüne yerleştiren taraflı bir modele dayandığını” ifade etmektedir. Aynı zamanda bu döneme Katolik Kilise'nin baskın rolü damgasını vurmuştur. Kilisesinin gönüllülük temelinde çalışan dernekleri, hayırseverliğe dayalı bir anlayışla yoksullara sosyal yardım sunmuş, sosyal yardım rejimine hayırseverlik hâkim kılınmıştır.

4.2.1. Neoliberal Dönüşümün Kesintiye Uğraması. Gömülü Neoliberalizm

Franco'nun diktatörlük rejimi 1975'te ortadan kalktıktan sonra, İspanya ekonomisinde neoliberal geçişin işgücü piyasasına ve sosyal koruma mekanizmalarına sıçrayışı ve neoliberal özne üretim sürecinin ilerleyişi demokratik siyasi yapının kurulmasıyla birlikte belirli bir süreyle sekteye uğramıştır. Bu durum, İspanya'nın 1980'lerdeki demokratik geçişi sırasında hem neoliberal hem de sosyal açıdan korumacı politikaları bir araya getiren ve neoliberal fikirleri yeniden dağıtımaya yönelik sosyal demokratik düşünceyle bir araya getiren “gömülü neoliberalizm” (Ban, 2016) ve “karma sistem” (Rodriguez Cabrero, 2011) kavramlarıyla açıklanmaktadır.

Sosyal koruma mekanizmalarıyla ilgili olarak, bu dönemde pasif sosyal politika araçları uygulamaya alınmış ve gelir güvenliğini idame ettirmeye yönelik tedbirler güçlendirilmiştir. Demokrasiye geçişin ilk yıllarında en çarpıcı nokta, devlet harcamalarında gözlemlenen keskin artış olmuştur. Kamu harcamaları 1973 yılında Gayri

Safi Yurtiçi Hasıla'nın yalnızca %10,42'sini oluştururken, bu rakam artış eğilimi göstererek 1978'de %14,53'e, 1985'de ise %30'a ulaşmıştır (Our World in Data, 2019). Bu keskin artış, emeklilik sisteminde ve işsizlik sigortasında gerçekleşen iyileşmelerin ve sağlık sigortasının evrensel hak temelinde yaygınlaşması sonucunda ortaya çıkmıştır (Rodriguez Cabrero, 2011). Franco diktatörlüğünden sonra İspanya'da demokratik geçişi sağlayan 1978 Anayasası'nda sosyal haklarda evrensellik ilkesi tanımlanmıştır. Anayasa'nın 41. Maddesinde “kamu kurumları, tüm vatandaşlar için işsizlik başta olmak üzere zor durumlarda yeterli sosyal yardım ve destek sağlanmasını garanti edecek bir kamu sosyal güvenlik sistemine sahip olmalıdır” ifadeleriyle kamunun evrensel sosyal hakların teminat altına alınmasındaki sorumluluğu vurgulanmıştır (Congreso de los Diputados, 1978).

İşgücü piyasasıyla ilgili olarak, sendikalar dâhil olmak üzere tüm sosyal taraflar karar alma sürecine dâhil edilmiş, kolektif karar alma sürecinin güçlendirilmesinin ilk adımları bu dönemde atılmıştır. İşçi-işveren ilişkilerinde, bireyselleşme yerine kolektif hareket etme veya birlik olma normu giderek genişleyen bir alan bulmuştur. Bu bağlamda, 1977 Moncloa Paketi demokrasiye geçiş döneminde siyasi ve ekonomik konuları planlamak ve takip etmek üzere tüm siyasi partileri, sendikaları ve işveren kuruluşlarını bir araya getiren ilk uygulama olmuştur. Buna ek olarak, 1981'de istihdam yaratmak amacıyla imzalanan Ulusal İstihdam Antlaşması (*Acuerdo Nacional del Trabajo*) çoklu karar alma mekanizmalarının önemli bir çıktısı olarak değerlendirilmektedir (El Pais, 1981). Üç taraflı müzakereler ve işçi haklarının korunmasına yönelik gelişmelerin yanı sıra, bu dönemde sendikaların örgütsel nitelikleri zayıf kalmaya devam etmiştir. Ne işçi ne de işveren örgütleri kurumsal anlamda olgunluğa ulaşamamışlardır. “Sendikalar ideolojik açıdan bölünmüş yapı sergilemekte; işverenler ise ideal neo-korporatist yapıdan çok uzak kalmıştır” (Molina, 2011: 79). Ayrıca, işçi-işveren ilişkileri demokratikleşmeye yönelik siyasi reform sürecinin gölgesinde kalmış (Fernández Rodríguez vd., 2012); demokratik kurumları güçlü bir şekilde kurma ihtiyacı belirli tarafların belirli çıkarlarının üzerinde tutulmuş ve tüm taraflarca desteklenmiştir.

Bu dönemde, sosyalist UGT (*Union General de Trabajadores* – İşçiler Genel Birliği Sendikası) ile komünist CCOO (*Comisiones Obreras* – İşçi Komisyonları) olmak üzere iki büyük ulusal işçi konfederasyonu iki başlı bir yapı (*duopoly*) oluşturmuştur. 1977 yılında kurulan CEOE (*Confederación Española de Organizaciones Empresariales* – İspanya İşveren Örgütleri Konfederasyonu) etrafında birleşen işveren

örgütlerinin arasında birçok sektör ve bölgeden şirketler yer almıştır. Siyasi parti sisteminde de iki başlı bir yapı ortaya çıkmıştır. Sosyal demokrat PSOE (*Partido Socialista Obrero Español* – İspanya Sosyalist İşçi Partisi) işçi sınıfını temsil eden Marksist bir parti olarak 1879 yılında kurulmuş; muhafazakâr PP (1989'dan önce *Alianza Popular* – Halk İttifakı olarak adlandırılan *Partido Popular* – Halk Partisi) ise Franco yönetiminden yedi eski bakan tarafından 1976 yılında kurulmuştur (Bu iki başlı yapı 2000'li yılların ortalarında Ciudadanos ve Podemos gibi yeni siyasi partilerin kurulmasıyla birlikte yakın zamanda değişmiştir).

Demokrasiye geçişle birlikte, İspanya 1978 yılında âdem-i merkeziyetçi bir ülke haline gelmiştir. Ülke, her biri güçlü siyasi ve idari yetkinliklere sahip 17 özerk bölgeye bölünmüştür. Sosyal politikalarla ilgili olarak, eğitim, sağlık sistemi ve sosyal yardım mekanizmaları her bir bölgenin sorumluluğunda yürütülürken, emeklilik sistemi ve işsizlik sigortası merkezi sistem tarafından idare edilmektedir. Bask bölgesi hükümeti kendi bölgesindeki vergileri topladığı ve merkezi devletten ayrı bir bütçeye sahip olduğu için, bu sistemin tek istisnası olarak ortaya çıkmaktadır. Diğer bölgelere göre ekonomik olarak daha güçlü durumda oluşu ve bütçesinin kendi yönetimi tarafından yönetiliyor olması Bask Bölgesi'nin sosyal konulara daha kapsamlı bütçe ayırmasını kolaylaştırmaktadır. Buna ek olarak, âdem-i merkeziyetçi yapının kurulduğu bu dönemden itibaren, Katalonya bölgesi ve Bask bölgesi ile merkezi devlet arasındaki ilişkiler bölge partilerinin parlamentolarda çoğunluğa ulaşması durumunda zaman zaman gerilmiş ve büyük çaplı siyasi krizlere sebep olmuştur.

Sosyalist siyasi parti, PSOE, 1982 yılında- demokrasiye geçiş döneminden hemen sonra- İspanya Parlamentosu'nda çoğunluğa ulaştığında, bu dönemde uygulanan politikalar İspanya'nın refah sistemini sosyal demokrat refah devleti modeline yakınlaştırmıştır. Başta eğitim ve sağlık hizmetleri olmak üzere, ulusal kamu sistemlerinin evrensel hale getirilmesi, güçlü bir refah devleti modeli ortaya çıkmaya başlamasına yol açmıştır. Ancak, Guillén ve León'a (2011: 306) göre, “refah modelinin güçlenme süreci ve etkililiği, işgücü piyasasının zayıflıkları (yüksek işsizlik ve güvencesiz çalışma) nedeniyle sınırlı kalmıştır”. İşgücü piyasasındaki katı yapı, işgücü piyasasının en önemli sorunu olarak gözlemlenmiş ve sistemin kendisinden kaynaklanan bu sorunun çözümünün “çalışma sürelerinin ve işçi maaşlarının esnekleştirilmesinde, piyasaların de-regülasyonunda ve işsizliğin devamına yol açan teşviklerin ortadan kaldırılmasında yattığı düşünülmüştür” (Gonzalez- Calvet, 2002: 183).

Dolayısıyla, neoliberal dönüşüm bir süre tersi yönde politikalarla hızını yavaşlatmış olsa da bu dönemin ardından tekrar İspanya'nın işgücü piyasasını hareketlendirmiş ve esnekliği teşvik etmiştir. Bu gelişmeler, süreli ve yarı zamanlı sözleşmelerin önünü açarak ve yaygınlaştırarak istihdam piyasasını olumsuz yönde etkilemiştir. Bu atipik sözleşmeler, yüksek işsizlik oranlarını düşürmek için yaygınlaştırılmıştır. Ancak, beklenenin tersine işsizlik oranları azalmamıştır.

İş güvenliğini sağlamaya yönelik politikalar yerini, İspanya işgücü piyasasına farklı işgücü sözleşmeleri kazandıran istihdam güvenliğine yönelik politikalarla bırakmıştır. Başta işsizlik sorunu olmak üzere piyasanın başarısızlıkları, bireysel sorumlulukların altını çizen ve yükü çalışanın omuzlarına yükleyen politikalarla çözülmeye çalışılmıştır. Bireylerin kendi sorumluluğunu üstlenen ve kendi sermayelerinin girişimcileri olan özerk ve bireyselleşmiş aktörler olarak ele alınmasına yönelik neoliberal proje, İspanya'da demokrasiye geçişin hemen ardından etkinlik kazanmış ve Avrupalılaşma sürecinde yoğunlaşmıştır.

4.3. Esnek İşgücü Piyasasına, Esnek Sosyal Koruma Mekanizmalarına ve Aktif Sosyal Politikalar Aracına Yönelen Kurumsal Geçiş Süreci

Neoliberal fikirlere kurumsal geçiş süreci, İspanya'da iki aşamada gerçekleşmiştir. Öncelikle, işgücü piyasasının süreli sözleşmelerle esneklemeye doğru yönelmesi, pasif sosyal politikalar olarak değerlendirilen gelir güvenliği politikalarıyla desteklenmeye çalışılmıştır. İkinci olarak, çeşitli atipik çalışma şekilleri, işgücü hareketliliği ve çalışma saatlerinde esnek uygulamalara geçilirken sosyal güvenlik, istihdam edilebilirliğin artırılması ve vasıfların yeniden üretimi politikalarının uygulanması yoluyla sağlanmaya çalışılmıştır. Avrupa Birliği, bireylerin istihdam edilebilirliğini artırmak amacıyla aktif sosyal politikalar aracını teşvik ederek istihdam güvenliğinin bireyler için temin edilmesinde ve kurumsallaşmasında önemli bir rol oynamıştır.

4.3.1. Esnek İşgücü Piyasası ve Pasif Sosyal Güvenlik Mekanizmaları: Gelir Güvenliği

İşgücü piyasasında esnek uygulamaları siyasi gündeme taşıyan neoliberal dönüşümün İspanya'da sosyalist parti PSOE tarafından meşrulaştırılmış ve uygulamaya alınmış olması çarpıcıdır. Sosyalist hükümetler işgücü piyasasının mevzuat çerçevesini 32/1984 sayılı Kanunla²⁶ düzenlenen 3 yıla kadar süreli sözleşmeyle birlikte

²⁶ İşsiz gençlerin işgücü piyasasına sürekli artan sayılarla entegrasyonuna yönelik belirli süreli sözleşme yöntemi, 32/1984 sayılı Kanun'da "genç işsizliği konusunda endişe yaratacak herhangi bir sorunu olmayan Batı ülkelerinde kullanıldığı" vurgusuyla meşrulaştırılmıştır (BOE, 1984).

esnekleştirmiştir (BOE, 1984). İspanya sistemi, böylece güvencesiz çalışma veya işgücü piyasasında güvencesizlik kavramlarıyla tanışmıştır.

Ancak, dönüşüm sürecinin uygulanması kolay olmamış, süreç çeşitli sosyal çatışmaları tetiklemiştir. İşgücü piyasasına yönelik reformlar, dönemin devlet politikalarını büyük ölçüde etkileyen 1988 genel grevlerine yol açmıştır. Sosyal çatışma, başta emeklilik harcamaları olmak üzere devlet harcamalarının artırılması²⁷ ve işsizlik sigortası kapsamının genişletilmesi²⁸ ve ülke genelinde özerk bölgeler tarafından evrensel hizmetlerin sunulması olmak üzere üç önemli sonuç doğurmuştur. 1992 ekonomik krizi sonucunda ortaya çıkan büyük işsizlik artışlarından kaynaklanan sosyal çatışma riskini ortadan kaldırmak üzere, gelir güvenliğinin temin edilmesine öncelik verilmiş ve 1990’larda devlet harcamaları İspanya tarihi boyunca en yüksek noktaya (%49,59) ulaşmıştır (Our World in Data, 2019).

Gelir güvenliğini sağlamaya yönelik diğer bir mekanizma olarak, özerk bölge yönetimleri 1990 yılından itibaren bölgelere özel asgari gelir programlarını uygulamaya alarak sosyal yardımı modernleştirmiştir (1989 yılında kendi programını başlatan Bask bölgesi istisnadır). Liberal refah devleti modeli, bütçe hesabı (*means-testing*) metodu ile sosyal yardım ve koşulluluk doktrinleri bu programlarla birlikte İspanya refah devletine yerleşmiştir. Gelir güvenliğinin sağlanmasında ailenin rolünü öne çıkaran tarihsel miras, sosyal yardım politikalarına da yansımıştır. “Bu sosyal yardımlar, bireylerden çok ailelere fayda sağlamaktadır” (Guillén, 2007: 262).

Tüm bu gelişmeler yaşanırken, Avrupa Birliği’nin uyguladığı bütçe denetimi, mali kontrol ve kemer sıkma tedbirlerinin etkisi daha görünür bir hal almış (Guillén, 2010); ve gelir güvenliği tedbirleri şiddetli eleştirilerle karşı karşıya kalmıştır. İşsizlik sigortası ve dolayısıyla, esnek işgücü piyasasının gelir güvenliğiyle desteklenmesi, Avrupa Birliği ve OECD’nin gözünde sorunlu bir hal almıştır. İspanya’nın Avrupa Ekonomik Topluluğu’na ve Avrupa tek pazarına girişi, aktif sosyal politikalar yoluyla bireylerin istihdam güvenliğini sağlamayı amaçlayan esnek sosyal koruma mekanizmalarını siyasi gündeme taşımıştır.

²⁷ 1988 yılında %31,52 olarak kaydedilen devlet harcamaları, 1989’da %35’e ulaşmıştır (Our World Data, 2019).

²⁸ “İşsizlik sigortası alanların oranları 1986’da %43,3 iken, 1992 yılında %80,3 ile zirveye ulaşmıştır” (Guillén, 2010: 10).

4.3.2. Avrupalılaşıma Süreci ve Esnek Sosyal Güvenlik Mekanizmaları:

Aktif Sosyal Politikalar Aracılığıyla İstihdam Güvenliği ve İstihdam

Edilebilirlik

AB'nin üye devletlere tavsiye ettiği politikalar; vatandaşlara serbest piyasadaki aksaklıklar karşısında sosyal koruma sağlama mantığıyla uygulanan, AB ülkelerinde kendi iç uygulamaları çerçevesinde şekillenmiş sosyal politikaları dönüştürmüştür ve çoğunlukla geriletmiştir. AB tavsiyeleri izlenerek, gelir güvenliği politikalarıyla sağlanan sosyal korumanın yerini, bireylerin istihdam edilebilirliğini ve vasıfların yeniden üretimi mekanizmalarını teşvik eden politikalar almıştır. İspanya'daki durum, "Avrupa düzeyinde, çoğu AB vatandaşının geleneksel bakışta sosyal haklara sahip vatandaşlar olarak değil, işçiler olarak ele alınmış olduğu" iddiasını kanıtlamaktadır (Moreno & Palier'den aktaran Moreno & Serrano, 2011: 47).

AB düzenlemeleri değerlendirildiğinde; bir işe sahip olmanın, sosyal haklara sahip olmanın bir ön koşulu olarak tasarlandığı gözlemlenmektedir. Güvenceli esneklik kavramı bağlamında, sosyal güvenlik bireylerin aktif hale getirilmesi ve istihdam edilebilir öznelere dönüştürülmesi anlamına gelmektedir. Avrupalılaşıma süreci, bireylerin istihdam edilebilirliklerini artırmaktan başka bir seçeneği olmadığı mesajını yaygınlaştırarak, insanların disipline edilmesinde büyük bir rol oynamıştır.

Öte yandan, İspanya toplumu, AB'yi ekonomik ve ideolojik ilerlemenin; siyasi ve kurumsal modernleşmenin sembolü olarak gördüğü için bütün bu uygulamalar İspanya'da memnuniyetle karşılanmaktadır (Moreno & Serrano Pascual, 2011). 20. yüzyıl boyunca, Avrupa, İspanya'da olmayan "her şey" olarak algılanmaktadır (Moreno, 2014; Moreno & Serrano Pascual, 2011). İspanya toplumunun gözünde Avrupalı olmak; (1) otoriter sistemden demokrasiye, (2) izolasyondan uluslararasılaşmaya ve (3) aşağılık duygusundan²⁹ eşitlik duygusuna geçiş olmak üzere üç konuda olumlu değişim demektir. AB'nin imajı İspanya'da o kadar olumludur ki, kötüleşen çalışma koşulları ve bu kötüleşmeyi sözde durdurmak amacıyla uygulanan aktif sosyal politikaları meşrulaştırmak üzere tüm taraflar AB'ye katılımı ve AB ile uyum sürecini kullanmıştır. Son olarak, Avrupa'yla uyum süreci "iç savaş'a yol açan, İspanya Krallığı'nın kuruluşundan bu yana ülkenin birliği açısından sorun yaratan bölgesel milliyetçiliği aşıp, İspanya'yı birleştirme projesi" haline gelmiştir (Narotzky'den aktaran Gledhill, 2016: 20).

²⁹ Guillén ve Alvarez (2004) AB'ye katılımın uluslararası izolasyonun sonunu ve İspanya halkı açısından aşağılık duygusunun bitişini temsil ettiğini öne sürmektedir.

1992 yılında böyle bir sosyoekonomik ortamda sendikalar ve işveren örgütleri tarafından imzalanan Sürekli Eğitim Anlaşması'nda amaç, tarafların yeni ekonomik koşullara ve teknolojik gelişmelere ayak uydurmasını sağlayarak şirketlerin rekabet gücünü artırmak ve tek pazarın olumsuz sonuçlarını ortadan kaldırmak olarak tanımlanmıştır (FUNDÆ, 2019). Bu amaçlar, sosyalist hükümetin 1994 yılında gerçekleştirdiği ikinci önemli reformla somutlaşmıştır. Bu reformla birlikte getirilen dört değişiklikle, yeni sözleşme biçimleri (düşük maliyetli çalışma, stajyerlik ve yarı zamanlı çalışma sözleşmeleri) uygulamaya koyulmuş, işgücü piyasasında de-regülasyon (işgücü hareketliliğinin ve çalışma saatlerinde esnekliğin kolaylaştırılması yoluyla) derinleştirilmiş, sözleşme feshi imkânlarının daraltılmasıyla birlikte işten çıkarmalar daha esnek hale getirilmiş ve süreli çalışma kuruluşları (*Empresas de Trabajo Temporal*, ETT) düzenlenmiştir (Ballester, 2005).

Bu yeni esnekleştirme süreci, atipik çalışma ile istihdam teşviki arasında bir köprü kurmuş ve böylece, topluma istihdam oranının ancak sözleşme koşullarının kötüleşmesi ile artırılabilceği mesajı verilmiştir (Fernandez Rodriguez vd., 2012). Buna ek olarak, 1994 reformunda kâr amacı gütmeyen özel iş bulma kuruluşlarının yasal dayanağa kavuşturulmasıyla birlikte, Ulusal İstihdam Enstitüsü iş bulma kurumu olarak tekel konumunu kaybetmiştir. Sonuç olarak, bu dönemdeki işgücü reformları sözleşmeye bağlı esnekliğin kapsamının genişlemesine ve istihdam hizmetlerinin âdem-i merkezileşmesine yol açmıştır.

Bu aşamadan sonra, muhafazakâr Halk Partisi'nin (PP) 1996 seçimlerinde yakaladığı zafer, İspanya işgücü piyasasının ve sosyal koruma mekanizmalarının neoliberal dönüşümünde yeni bir evrenin başlangıcı olmuş, bu evrede Avrupalılaşma süreci güçlenmiş, bireylerin istihdam edilebilirliğini artırmaya yönelik politikalar teşvik edilmiş ve ana araç olarak aktif sosyal politikalar meşrulaştırılmıştır. PP'nin ideolojik duruşu, AB üyeliğinin İspanya'yı yönlendirdiği yola oldukça yakındır.

İşgücü piyasasının süreli sözleşmelerle esnekleştirilmesi yüksek işsizlik düzeyine makul bir çözüm getirmediği ve çeşitli sosyal çatışmaları tetiklediği için, AB üyeliği bu kez işten çıkarmanın kolaylaştırıldığı süresiz sözleşmelerin teşvikine yönelik tedbirler konusunda bir meşruiyet temeli olarak kullanılmıştır. Bu durum, işveren örgütleri ile sendikaların 1997 yılında imzaladığı Konfederasyonlar Arası İstihdamda İstikrar Anlaşması'nda (*Acuerdo Interconfederal para Estabilidad en el Empleo*) açıkça görülmektedir (BOE, 1997). Buna ek olarak, 1997 reformları 63/1997 sayılı Kanunla birlikte yeni bir süresiz sözleşme türünün ortaya çıkmasına yol açmış; bu kapsamda işten

çıkarmalara yönelik tazminat ve belirli grupların (gençler, uzun süre işsiz kalanlar, 45 yaşın üzerindeki ve engelliler) istihdamı için daha önceki reformlarla uygulamaya koyulan vergi teşvikleri azaltılmıştır (Gonzalez-Calvet, 2002). Bu reformun amacı, süreli çalışmayı azaltmak ve sözleşme ilişkilerinde toplu sözleşmenin kullanımını artırmak olmuştur. Buna ek olarak, İspanya şirketlerinin Avrupa'daki rekabet gücünü artırmak için yeni bir stajyerlik sözleşmesinin uygulamaya koyulmasıyla birlikte sözde sürekli eğitim desteklenmiştir (Gonzalez-Calvet, 2002; Ballester, 2005).

Benzer şekilde, konfederasyonlar arası anlaşma çerçevesinde 15/1998 sayılı Kraliyet Kararnamesi ile yarı zamanlı çalışmanın ve yarı zamanlı çalışanların sosyal korunma kalitesinin geliştirilmesiyle ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Aynı mantığı takip eden 5/2001 sayılı Kraliyet Kararnamesi'nin getirdiği işgücü piyasası reformu, sistemi özellikle kadınların işgücü piyasasına katılımının artırılmasını kolaylaştırmak amacıyla istikrarı ve süresiz sözleşmeleri teşvik etmeye yöneltmiştir. Bu süreçler devam ederken ve bu politika reformları belirlenirken, Avrupa İstihdam Stratejisi, Lizbon Stratejisi, Açık Koordinasyon Yöntemi ve Avro bölgesine giriş; yüksek işsizlik oranlarının ve işgücü piyasasında istikrarsızlığın ele alınmasına yönelik politikaların tasarlanmasında etkili olmuştur (Gonzalez-Calvet, 2002; Ballester, 2005; Fernandez Rodriguez vd., 2012).

Öte yandan, işgücü piyasasındaki sorunların çözümünde ve artan sosyal taleplerin karşılanmasında ne süreli sözleşmeler ne de süresiz sözleşme ilişkisi tesis edip işten çıkarmayı kolaylaştıran tedbirler başarılı olabilmıştır. Aksine, bu eğilim nispeten istikrarlı sözleşmelere tabi olan içeridekiler ile bu istikrara sahip olmayan dışarıdakiler arasındaki iki katmanlı sistemin getirdiği zorlukları daha da artırmıştır. Süreli ve süresiz sözleşmelerde uygulanan işe alma ve işten çıkarma koşullarını düzenleyen birçok işgücü piyasası reformunun ardından farklı reformlara (istihdam yoğun sektörler mali destek sağlanması, eğitime ve öğretime odaklanılması gibi) duyulan ihtiyaç, uluslararası aktörler tarafından İspanya'ya verilen tavsiyelerde daha çok bahsedilmeye başlamıştır (Bentolila vd., 2012). Buna ek olarak, aktif sosyal politikaların teşvik edilmesi gündeme taşınarak yalnızca yeni değil aynı zamanda daha iyi şartlar sağlayan işlerin yaratılması ve bu işlere uygun işçi yetiştirilmesi önerilmektedir.

Öte yandan, 2000'li yıllarda "İspanya ekonomisinin düşük katma değerli ve işgücü-yoğun sektörlerde (inşaat, turizm ve kişisel hizmetler) uzmanlaşmasıyla birlikte ortaya çıkan yoğun göç akımlarından" dolayı çeşitli tedbirlerin alınması gerekmiştir (Bentolila vd., 2012: 4). Dolayısıyla, İspanya'da bu zorluklarla başa çıkmaya yönelik yürütülen işgücü piyasasının esnekleştirilmesine ek olarak, bireylerin istihdam güvenliğinin aktif

sosyal politikalarla (bireyselleşmeyi öne çıkaran uygulamalar, istihdam merkezli programlar veya iş sözleşmesi yoluyla sosyal içerme) güçlendirilmesi temelinde bir yol izlenmiştir. Bu izlenen yol, 45/2002 sayılı Kanunla gerçekleştirilen istihdam reformunda sağlamlaştırılmıştır (Moreno & Serrano Pascual, 2011).

Devlet mekanizmasının kamu sorumluluğu çerçevesinde sağladığı sosyal güvenlik politikalarının yerini, bireysel sigortayı ve sorumluluğu sisteme yerleştirmeyi hedefleyen politikalar almıştır. Örneğin; işsizler, aktif olarak iş aradıklarını gösteren ve uygun işleri kabul edeceklerini beyan eden yazılı bir taahhütname imzalamaya zorlanmıştır (Kanun 45/2002, Bölüm 1, 1c.) (BOE, 2002). Buna ek olarak, işsizlik yardımı iş arama ve eğitim programına aktif katılım şartına bağlanmıştır. Ayrıca, bir kişinin iş arama veya eğitim kurslarına katılma konusunda “yeterince” aktif olmadığı değerlendirilirse, işsizlik yardımının sadece bu gerekçeyle kesilmesi söz konusu olabilmektedir. Bu reform, Üye Devletlerin istihdam politikalarına ilişkin prensiplerin çerçevesini çizen (2003/578/EC sayılı) 2003 AB Konsey Kararı’na uygun olarak gerçekleştirilmiştir. Bu Kararda, “Üye Devletlerin bir yandan yeterli düzeyde sosyal korumayı idame ettirirken, özellikle istihdam edilebilirliği desteklemeye yönelik aktivasyon tedbirlerini içerecek şekilde, başta etkili iş arama imkânları sağlanması olmak üzere etkili yardım yönetimi sağlaması” tavsiye edilmiştir (Avrupa Konseyi, 2003: 8).

Bu uygulamaları takiben, 45/2002 sayılı Kanun nezdinde gerçekleştirilen işgücü reformları İş Kanunu (56/2003) ile devam etmiş; bu Kanun, temel İş Kanunu’nun (51/1980) yerini alarak, istihdam edilebilirliğin desteklenmesi ve aktif sosyal politika tedbirlerinin teşvik edilmesi konusunda en önemli belge olmuştur. Ulusal İstihdam Sistemi’nin (*Sistema Nacional de Empleo*) amaçları, araçları, ilkeleri ve işlevleri, İspanya’da istihdam politikalarının aktivasyonu, esnekleştirilmesi ve âdem-i merkezileştirilmesi sürecine uygun olarak bu Kanunda tanımlanmıştır (BOE, 2003). Ayrıca, Kanun farklı kamu idareleri ve pasif ve aktif politikalar arasında verimliliği sürdürmek üzere merkezi devlet ve özerk yönetimler olmak üzere farklı merciler arasında sağlanacak iş birliğinin ve eşgüdümün esaslarını da belirlemektedir. Devlet ulusal istihdam politikalarının düzenlenmesi ve denetlenmesi ile işsizlik yardımlarının yönetiminin sorumlusu olarak hak sahibiyken, özerk yönetimler kendi içlerinde aktif işgücü politikalarının tasarlanmasından sorumludur.

Bu Kanunun (56/2003) giriş kısmında, AB zirvelerinde alınan kararlar ve AB’nin istatistiki verileri Kanun için bir referans noktası ve Kanunun amaçlarının gerekçesi olarak kullanılmıştır. İspanya’nın Ulusal İstihdam Sistemi’ni önceki uygulamalardan

farklı bir yöne çekebilecek nitelikteki temel amaç, istihdam politikasının işsizlerin istihdam edilebilirliğinin, coğrafi hareketliliğinin ve profesyonel kapasitesinin eğitimlerle artırılmasıyla işsizliği önlemeye odaklanacak şekilde uyarlanması olmuştur (Madde 2, (c), (f) (BOE, 2003). İşgücü piyasasına entegrasyon için ana hedef grubu gençler, kadınlar, engelliler ve 45 yaşın üzerinde uzun süreyle işsiz kalanlar olarak belirlenmiştir (Madde 2, (d) (BOE, 2003). Buna ek olarak, işsizlik sigortası almaya hak kazanabilmek için getirilen iş arama yükümlülüğü, işsizlik yardım ve teşviklerinden yararlananların aktif olmak ve aktif sosyal politikalara katılmak zorunda olduğu kuralıyla daha da geliştirilmiştir (Madde 27 (4) (BOE, 2003).

Ayrıca, Ulusal İstihdam Sistemi'nin bileşenleri arasında koordinasyonun sağlanmasına yönelik araçlar söz konusu Kanunda üç unsurla tanımlanmıştır: (1) aktif istihdam stratejisi, (2) istihdam politikasına yönelik yıllık planlar, (3) aktif istihdam hizmetlerinin ve işsizlik yardımlarının etkili bir şekilde idare edilmesine yönelik bilgilerin yer aldığı teknik bir araç olan kamu istihdam hizmetleri bilgi sistemi (SISPE). Buna ek olarak, söz konusu Kanun istihdam hizmetlerinden sorumlu kurumlu olan INEM'in (Ulusal İstihdam Enstitüsü- *Instituto Nacional de Empleo*) yerine SEPE'yi (Kamu Devlet İstihdam Servisi- *Servicio Publico de Empleo Estatal*) getirmiştir. Merkezi idarenin bir mekanizması olan SEPE, merkezi devletin ve özerk yönetimlerin politikalarını ve istihdam hizmetlerini koordine eder ve bu işleyişin koordineli bir şekilde, verimli ve sürekli olmasını sağlar. Ulusal İstihdam Sistemi'nin kuruluşundan itibaren, aktif sosyal politikalara yönelik prensipler ulusal kamu istihdam hizmetlerinin sosyal ortakların katılımıyla geliştirdiği İspanya Aktif İstihdam Stratejisi'nde, bu strateji ise Yıllık İstihdam Politikası Planları (PAPE) aracılığıyla uygulanmaktadır (Avrupa Parlamentosu, 2017).

4.3.2.1. 2008 Ekonomik Krizinin Ardından İstihdam Edilebilirlik Politikalarının Yaygınlaşması

2008 krizinin ardından düzenlenen politika ve strateji belgeleri, aynı yöne, yani aktif sosyal politikaların iş piyasasının verimliliğinin artırılmasıyla güçlendirilmesine ve içeridekiler ve dışarıdakiler arasında iki katmanlı sistemin ortadan kaldırılmasına, sözleşme imkânlarındaki azalmaya alternatif olarak esnekliğin teşvik edilmesine ve özel sektörde iş yaratma sürecine destek olacak teşviklerin artırılmasına yönelen çeşitli tedbirleri uygulamaya koymuştur. Bu bölümde, İspanya'da aktif sosyal politikaların kurumsallaşması konusunda genel bir tablo oluşturabilmek için, bu politika belgelerinin yakın zamana ait olanlarına değinilmiştir.

Krizi izleyen bu dönemde, İspanya işgücü piyasasının iki temel hedefi genç işsizliğini ve uzun süreli işsizliği azaltmak olmuştur. Bu hedeflere ulaşmak üzere belirlenen en önemli araç, bireylerin istihdam edilebilirliği sağlanarak işgücü piyasasına içerilme kapasitesinin artırılması ve aktif sosyal politika programlarına katılım şartıyla gelir desteği sağlanması olarak tanımlanmıştır (BOE, 2017).

Bu çerçevede, gençler arasında işsizlik düzeyini aşağıya çekmek ve insan emeğini girişimcilik ve serbest meslek sahibi olmanın teşviki aracılığıyla insan sermayesine dönüştürmek amacıyla 2013-2016 Girişimcilik ve Genç İstihdamı Stratejisi kabul edilmiştir. Bu stratejide belirtilen hedefler, (2013 Konsey Tavsiye Kararı'nın³⁰ ardından kurulan) Avrupa Gençlik Garanti Programı'nın prensiplerine uygun olarak tanımlanmıştır. Gençlere yönelik fırsatları artırmak amacıyla eğitime katılımı kolaylaştırarak ve gençleri işe alan işverenler için çeşitli mali teşvikler sağlayarak, istihdama erişimlerini sağlamak üzere veya gençleri serbest mesleklere yönlendirmek üzere 2013-2016 Girişimcilik ve Genç İstihdamı Stratejisi'nde 100 tedbir geliştirilmiştir.

Bu Strateji, amaçlarda veya tedbirlerde herhangi bir değişiklik yapılmaksızın 2017 ve 2020 dönemini kapsayacak şekilde uzatılmıştır. Buna ek olarak, hükümet 2017 ve 2019 yıllarında Genç İstihdamı Şok Planı'nı ilan etmiştir. İlk plan daha çok belirli bir süreyle iş başında eğitime katılmış olan tüm Gençlik Garanti Programı katılımcılarına ve stajyerlik sözleşmesini sosyal güvenlik katkı paylarında indirimden faydalanarak iş sözleşmesine dönüştüren şirketlere yönelik mali teşviklere odaklanmıştır. İkinci Gençlik İstihdamı Şok Planı (2019-2021) beş ana hat etrafında politika önerisi sunmuştur: (1) işsizlere kişisel ihtiyaçlara odaklı destek sağlamak üzere 3.000 oryantasyon uzmanının görevlendirilmesi, (2) stajyerliklerin istismar edilmesini önlemek üzere stajyerlerin haklarının düzenlenmesi, (3) gençlere sürekli eğitim fırsatlarının sunulması, (4) İspanya'dan göç etmiş gençleri ülkeye dönmeye teşvik edecek tedbirlerin alınması ve (5) süreli ve yarı zamanlı sözleşmelerin fazla kullanımıyla mücadele edilmesi (BOE, 2018).

Genç istihdamını teşvik etmenin yanı sıra, İspanya uzun süreli işsizliği de politikalarında ele almıştır. Yaşlı işçiler için iş hayatının devamlılığını desteklemeye ve aktif yaşlanmayı teşvik etmeye yönelik tedbirlerin düzenlendiği 5/2013 sayılı Kanun ile, erken emekliliğin sınırlandırılması ve 55 yaşın üzerindeki yaşlı işçilerin işgücü piyasasına yeniden girişini destekleyecek teşviklerin uygulamaya koyulması amaçlanmıştır (BOE,

³⁰ “Gençlik Garanti Programı” gençlerin kaliteli istihdam teklifleri aldıkları, sürekli eğitim olanaklarından haberdar edildiği ve işsiz kaldıktan veya yaygın eğitimden çıktıktan sonraki dört ay içerisinde çıraklık veya stajyerlik imkanlarının kendilerine önerildiği bir programdır (Avrupa Konseyi, 2013).

2013). Sonraki planlamalarda, uzun süreli işsizlikle mücadele İspanya işgücü piyasasının en büyük endişelerinden biri olmuş, istihdam edilebilirlik politikaları en önemli hedef gruplarından biri olarak uzun süreli işsizleri ele almıştır.

Bu gelişmeler sırasında, AB İspanya'nın istihdam edilebilirliği artırmaya yönelik politikalarını mali açıdan desteklemiştir. AB üye devleti olarak İspanya, AB'nin kıyaslama (*benchmarking*) ve kıyaslama yoluyla öğrenme (*benchlearning*) süreçlerinden çokça etkilenmiştir. Avrupa Kamu İstihdam Kurumları Ağı'nın 2014-2015 Yıllık Raporu'nda, kamu istihdam hizmetlerinin aktifleşmesi yönünde modernleştirilmesine yönelik mekanizmalar tanımlanmaktadır. Avrupa Kamu İstihdam Kurumları Ağı, üye ülkelerin Kamu İstihdam Hizmetleri (PES) arasında iş birliğinin artırılmasına ilişkin 573/2014/EU sayılı Kararla kurulmuştur (Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Konseyi, 2014). Avrupa Ağı'nın temel amaçları, PES'lerin performansını kıyaslama (*benchmarking*) aracılığıyla karşılaştırmak, iyi uygulamaları tespit etmek ve karşılıklı öğrenmeyi desteklemek, Gençlik Garanti Programı dâhil olmak üzere PES'lerin hizmet sunumunun modernleştirilmesini ve güçlendirilmesini teşvik etmektir (Avrupa Komisyonu, 2020). Aktif İstihdam Stratejisi ile Yıllık İstihdam Politikası Planlarında (PAPE) tanımlanan hedeflere ulaşma sürecine yönelik olarak, Avrupa Kamu İstihdam Kurumları Ağı PES Kapasitesi Değerlendirme Raporları aracılığıyla İspanya'da kalite, etki, etkililik ve verimlilik açısından düzenli olarak dış izleme ve değerlendirme yapmaktadır.

Aktif İstihdam Stratejisi, İspanya aktif sosyal politikalar sisteminde bu politikaların yönünü belirleyen temel belgedir. İspanya İstihdam Stratejisi başlıklı ilk strateji 2012-2014 dönemini kapsarken, ikinci İstihdam Stratejisi, ancak başlığı itibarıyla ilk Aktivasyon Stratejisi 2014-2016 yılları için hazırlanmıştır. İkinci Aktivasyon³¹ Stratejisi'nde (2017-2020) belirtilen hedefler, gençlerin istihdam edilebilirliğinin İspanya'da Gençlik Garantisi başlıklı Avrupa programının uygulanması yoluyla artırılmasına odaklanmıştır. Buna ek olarak, stratejinin “amaçları iki yönlüdür: öncelikle, ailevi sorumlulukları olan ve işsizlik yardımlarını tüketmiş olan uzun süreli işsizlerin istihdama geri dönmesinin teşvik edilmesi, ikinci olarak ise, aktif sosyal politika programlarına katılım koşuluyla işsizlere ekonomik yardım sağlanması amaçlanmıştır” (Avrupa Parlamentosu, 2017: 6).

³¹ Raporun İspanyolca başlığı: Estrategia Española de Activación para el Empleo 2017-2020 (İstihdam için İspanya Aktivasyon Stratejisi). Rapor'da “aktivasyon” kavramı kullanıldığı için bu ifade kullanılmıştır.

Benzer şekilde, 2017-2020 dönemini kapsayan güncel stratejide yüksek işsizlik oranı, uzun vadeli işsizlik ve vasıfsız kişiler, gençler, kadınlar ve 55 yaşın üzerindeki insanlar arasındaki işsizlik başta gelen problemler olarak tanımlanmaktadır. Bu zorluklarla başa çıkmak için, işgücü piyasasında arz ve talep arasındaki vasıf uyumsuzluklarının ortadan kaldırılması ve işsizlerin yeniden vasıf kazanmasına imkân sağlanması amacıyla mesleki eğitimlerin yaygınlaştırılmasının desteklenmesi önerilmiştir. Buna ek olarak, söz konusu zorluklarla başa çıkmak için uygulanacak temel stratejilerden bir diğeri de girişimciliğin teşvikiyle birlikte değişen sosyoekonomik ortama ayak uydurmasını sağlamak üzere kamu istihdam kurumlarının aracılık hizmetlerinin etkili aktivasyon politikalarıyla iyileştirilmesidir (BOE, 2017).

Ayrıca, temel hedefler işsizliğin azaltılması, aktivasyonun artırılması ve işsizlik sürelerinin kısaltılması, kamu istihdam hizmetlerinin artırılması ve istihdam kurumlarına başvuran işveren ve adayların (işçi kelimesi kullanılmamaktadır) süreçten memnuniyetlerinin artırılması olarak sayılmaktadır (BOE, 2017). Bunun yanı sıra, faaliyet esasları kısmında şirketlerin rekabet gücünün geliştirilmesi ve üretkenliklerinin artırılması temel hedeflerden biri olarak tanımlanmaktadır. Bu hedeflere ulaşmak için ele alınması gereken ana faaliyet alanıyla ilgili olarak, rekabet gücü savaşını kazanmak için, öncelikle tüm mevcut vasıfların değerlendirilmesi, üretkenliği ve motivasyonu daha yüksek çalışanların sayısının artırılması gerektiği ifade edilmektedir (BOE, 2017). Görüldüğü gibi, çalışanların daha üretken ve motive olması yine bir çözüm olarak dile getirilmektedir. Bu strateji belgesinde, bu faaliyet alanlarının Avrupa düzeyinde tasarlanan hususlara ve tavsiyelere uygun olduğu birçok kez vurgulanmıştır.

Buna ek olarak, PAPE (*Plan Annual de Política de Empleo*: Yıllık İstihdam Politikası Planı) Aktivasyon Stratejisi'nde belirtilen hedeflere ulaşılmasına yönelik somut araçlar sunmaktadır. PAPE kapsamında, 6 yapısal hedef çerçevesinde programlar tanımlanmıştır: (1) oryantasyon, (2) eğitim, (3) istihdam imkânları, (4) işgücü piyasasına erişimde fırsat eşitliği, (5) girişimcilik, (6) Ulusal İstihdam Sistemi'nin kurumsal çerçevesinin iyileştirilmesi (BOE, 2019). Bu bölümün odak noktası bağlamında, (2) eğitim ve (5) girişimcilik başlıkları altındaki programlar ayrıntılarıyla açıklanacaktır.

Eğitim bileşeni kapsamında, 17'si özerk yönetimlerin kendi bölgelerinde uygulayabileceği ortak programlardan oluşan toplam 166 hizmet ve program sayılmaktadır (BOE, 2019). Bunlara örnek olarak kullanıcıların ihtiyaçlarına uygun istihdama yönelik mesleki eğitimler, çalışan ve işsiz insanlara yönelik eğitimler, sözleşme taahhüdü getiren eğitim programları, şirketlerde staj imkânları ve kamu kurumları

tarafından finanse edilmeyen, özel şirketlerin mesleki belgelendirme amacıyla sunduğu eğitimler gösterilebilir. Bu şirketlerin çalışanlarının vasıflarını artırmak amacıyla şirketlerde gerçekleştirilen eğitimlerin katılımcı sayısı 2018 yılı itibarıyla toplam 4.413.853 (1.955.029 kadın) olarak kaydedilmiştir (Ministerio de Trabajo, Migraciones y Seguridad Social, 2019). Bu sayılar, eğitim, çıraklık ve staj programları arasında ulaşılan en yüksek sayılardır. 2018 yılı itibarıyla, işsizler için düzenlenen kursların katılımcı sayısı toplam 175.858'dir (93.411 kadın) (Ministerio de Trabajo, Migraciones y Seguridad Social, 2019). Öte yandan, iş başında eğitimlerdeki kurs ve katılımcı sayıları oldukça düşüktür. 2018 yılında bu kategori kapsamında düzenlenen ve katılımcılara eğitim alırken sözleşme imzalama imkân tanıyan 1111 kursa 16.108 kişi katılmıştır (Ministerio de Trabajo, Migraciones y Seguridad Social, 2019). Dolayısıyla, görüleceği gibi, işsizlik sorununu çözmek için vasıfların eğitim ve öğretim yoluyla yeniden üretimini teşvik etmeye çalışan sayısız politika olmasına rağmen, eğitimlerin ve katılımcılarının resmi sayısı oldukça kısıtlı kalmıştır.

Girişimcilik bileşeninde, 11'i ortak programlardan oluşmak üzere 108 hizmete ve programa yer verilmektedir. Bu programlara örnek olarak serbest meslek ve girişimcilik danışmanlığı, sosyal ekonominin ve girişimciliğin güçlendirilmesi, serbest meslek ve girişimcilik inisiyatiflerine yönelik danışmanlık hizmetleri ve firma haline dönüşen ev işletmelerinin (*business incubator*) faaliyete başlaması gösterilebilir (BOE, 2019). Bu programlar kamu istihdam kurumları, özel şirketler ve STK'lar tarafından yürütülmektedir.

4.3.3. Sosyal Yardımdan Faydalananların İstihdam Edilebilirliğinin Aktif Sosyal Politikalarla Artırılması

Türkiye'de olduğu gibi, İspanya'da da neoliberal mantık işçi-işveren ilişkilerini ve sosyal koruma mekanizmalarını dönüştürmekle kalmamakta; aynı zamanda sosyal yardım programlarını da etkilemektedir. Sosyal yardım alma hakkı istihdam edilmeye hazır olma durumuna bağlanmaktadır. Sosyal yardım alabilmenin koşullarından biri; istihdam piyasasına (işin nitelik ve kalitesine bakmaksızın) girmeye hazır olmak şeklinde belirlenmiştir. Bu koşulluluk, 2013-2016 yıllarını kapsayan Sosyal İçerme Ulusal Eylem Planı'nda açıkça örneklenmektedir. Bu plandaki ilk stratejik hedef, en hassas konumdaki insanların işgücü piyasasına katılımını/içerilmesini ve meslek sahibi olmasını teşvik etmektir (Ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad, 2014). Bu hedef çerçevesinde, istihdama erişimin önündeki engellerin ortadan kaldırılması geniş bir çerçevede ele alınmış ve istihdam, hassas grupların sosyal sorunlarının çözümünde en iyi

yol olarak tanımlanmıştır (Ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad, 2014). İstihdama erişim imkânına sahip insanlara sosyal koruma sağlanmış kabul edilmektedir. Dolayısıyla, hassas gruplara sosyal koruma değil, her türlü sömürüye daha açık çalışma koşulları sunulmaktadır. Çalışmanın tek çözüm olarak önerildiği kişiler, herhangi bir işi herhangi bir maaşla kabul etmeye daha açık hale gelmektedir.

Buna ek olarak, söz konusu Sosyal İçerme Ulusal Eylem Planlarının ardından, hassas grupların sosyal hayata katılımı için en önemli tedbir olarak yine istihdama işaret eden Yoksulluk Önleme, Yoksullukla Mücadele ve Sosyal İçerme Ulusal Planı (2019-2023) uygulamaya koyulmuştur. Bu belgede tanımlanan üç hedeften biri, “hassas gruptaki kişilerin (başta gençler olmak üzere) kaliteli ve devamlı iş bulmasını ve böylece, işgücü piyasasına aktif bir şekilde katılmasını ve içerilmesini sağlamaktır” (Ministerio de Sanidad, Consumo y Bienestar Social, 2019: 80). Bu hedefe yönelik eylemler ise işgücü piyasasının dışında kalma riski yüksek olan kişilere yönelik aktif sosyal politikaların artırılması, işgücü piyasasına erişim konusunda daha fazla sorun yaşayan insanların istihdam edilebilirliğinin artırılması ve bu insanlarla yapılacak iş sözleşmelerinin teşvik edilmesi ve kaliteli istihdam sağlayan girişimcilik teşviklerinin desteklenmesi olarak belirtilmektedir. Görülebileceği gibi, yoksulluk ve sosyal dışlanmaya maruz kalan insanlara düzgün yaşam koşulları sağlayabilecek pasif sosyal politikalar, bireylerin istihdam edilebilirliğinin artırılmasına odaklanan aktif sosyal politikaların gerisinde kalmıştır.

Sosyal yardımdan faydalananların istihdam edilebilirliğinin artırılmasına öncelik veren bu stratejik planlamaya ek olarak, işsizlik sigortasından yararlanma hakkının elde edilmesi de “aktif olma” taahhüdüyle yakından bağlantılıdır. Bu sigortadan yararlanmak isteyen işsiz kişi, son 3 yıl içerisinde 600 gün işsizlik primi ödemiş olmak zorundadır (SEPE, t.y.). İşsizlik sigortasının bazı gereklilikleri aşağıdaki gibidir: (1) işsiz kişi aktif bir şekilde iş aramalıdır ve uygun olan işe yerleştirme teklifini kabul etmelidir (uygun olan iş kavramı ayrıntılarıyla olmasa da tanımlanmış; işsizleri kendi mesleğinin dışında çalışma, yarı zamanlı çalışma veya yaşadığı yerden her gün 30 kilometre seyahat etmek zorunda kalarak çalışma gibi mecburiyetlere maruz bırakarak oldukça güvencesiz bir konuma getirmiştir) ve (2) işsizlik sigortası talep edilirken işsiz kişi bir taahhütname imzalamaktadır (SEPE, t.y.). Bu taahhütnamede motivasyon artırıcı her türlü etkinliğe, her türlü eğitime ve yönlendirmeye katılma yükümlülüğü altına girdiğini taahhüt etmektedir. Bu etkinliklere katılmayan kişilerin sigortalarının kesilebileceği

belirtilmektedir (SEPE, t.y.). Dolayısıyla, işsizlik korumasının *koşullu* işsizlik sigortasına dönüştürüldüğü söylenebilir.

Sosyal yardım ve istihdam arasındaki bağlantının önemli diğer bir örneği de SEPE tarafından tasarlanmış ve 2017 ve 2018 arasında neredeyse 1 yıl boyunca uygulanmış PREPARA (hazırlık) programında görülebilir (SEPE, 2020). Programın adının “hazırlık” olması, bireylerin kendi sorumluluğunu üstlenmesinin önemini vurgulayarak, bütün yükün bireylerin omzuna yüklendiği mantığını açıkça ortaya koymaktadır. Bu anlayışa göre, insanlar kendi hazırlıklarını kendileri yapmalıdır. Söz konusu hazırlık, insanların her olasılığa hazır olma durumuna işaret etmektedir. Program kapsamında, uzun süre işsiz kalan insanlara aylık parasal yardımla birlikte, iş bulma desteği sunulmaktadır. Uzun süre işsiz kalmış bir kişinin bu programa katılabilmesi için işsizlik sigortasını tüketmiş olması, ailevi sorumluluklarının olması, aktif olarak iş aradığını ortaya koyabilmesi ve SEPE’nin sunduğu aktif sosyal politikalara dayanan tüm faaliyetlere ve tedbirlere katılması gerekmektedir.

Koşulluluk İspanya’nın sosyal yardım sistemine böylece yerleşmiştir. Buradaki temel amaç, bireylere kendi ellerinde olmayan ve gittikçe kötüleşen şartlar altında hayatta kalabilmeleri için gerekli olan sosyal yardımı sağlamaktan uzaktır ve aksine, bireylerin tüm yükü kendi başlarına üstlenmesi beklenir. Bu koşullar, halka “yeterince” aktif olmadıkları için ve “yeterince” hazırlanmadıkları için sorun yaşadıkları ve “yeterince” aktif olmaları halinde, sorunlarının çözüleceği mesajını vermektedir.

İspanya’da çeşitli dönemlerde aktif sosyal politikalar adına alınan tedbirler ne olursa olsun, elde edilen sonuç bireylerin sosyal güvenliğinin sağlanamadığıdır. İspanya’nın güvenceli esneklik sistemi esnek prekarya (*flexiprecarity*) olarak adlandırılmakta (Lopez vd., 2014); bu durum esnek sosyal koruma sistemi için sürdürülebilir, verimli ve etkili bir model sunmaktan ziyade, işgücü piyasasını güvencesiz işlerle doldurmaktadır. Güvenceli esneklik kavramının esnek prekarya olarak tanımlanmasına giden süreç bir sonraki bölümde nedenleriyle incelenmektedir.

4.4. Aktif Sosyal Politikaların İspanya İşgücü Piyasasına ve Sosyal Koruma Sistemine Uygunluğunun Değerlendirilmesi- Esnek Prekarya (*Flexiprecarity*)

İspanya işgücü piyasasının ve sosyal koruma mekanizmalarının mevcut durumu analiz edildiğinde yüksek işsizlik oranı, işlerin geçiciliği, sendika faaliyetlerinin zayıflığı, onlarca farklı sözleşme türünün uygulanması ve sosyal harcamalarda kemer sıkma politikaları göze çarpmaktadır. Bu şartlarda, istihdam edilebilirliğinin aktif sosyal

politikalar aracılığıyla artırılması ve bu yolla bireylerin sosyal güvenliğinin sağlanması İspanya açısından oldukça ütöpik bir plandır.

Öncelikle, işsizlik oranı %15,3 oranıyla oldukça yüksektir. Genç işsizliğinde ise %34,3'e ulaşan oranla %15,2 olan AB-28 ortalamasına (Eurostat, 2019) göre çok yüksektir. İspanya gençliği, 2008 krizinden sonra iş kayıplarından en çok etkilenen grup olmuştur. Bu yüksek işsizlik düzeylerini düşürmek için süreli sözleşmeler aracılığıyla uygulanması önerilen "esnek" mekanizmalar, işçilerin işgücü piyasasındaki durumunu iyileştirmemiş, aksine kötüleştirmiştir.

Tablo 3: İspanya işgücü piyasasının göstergeleri

	Konu	Gösterge	Yıl	Değer
1.1	Nüfus ve işgücü	Yükseköğretim mevzuunu yetişkin nüfusun payı (%)	2018	31.1
1.2		İşgücüne katılım oranı (%)	2018	57.9
1.3		Erkeklerde işgücüne katılım oranı (%)	2018	63.7
1.4		Kadınlarda işgücüne katılım oranı (%)	2018	52.4
2.1	İstihdam	Kadınların orta ve üst yönetim istihdamındaki payı (%)	2018	31.9
2.2		İstihdam-nüfus oranı (%)	2018	49.1
2.3		Erkeklerde istihdam-nüfus oranı (%)	2018	55.0
2.4		Kadınlarda istihdam-nüfus oranı (%)	2018	43.5
2.5		Tarımın toplam istihdamdaki payı (%)	2018	4.2
2.6		Sanayinin toplam istihdamdaki payı (%)	2018	20.3
2.7		Hizmetlerin toplam istihdamdaki payı (%)	2018	75.5
3.1	İşsizlik ve işgücünün yeterince kullanılmaması	Zamana bağlı eksik istihdam oranı (%)	2018	7.3
3.2		İşsizlik oranı (%)	2018	15.3
3.3		Erkeklerde istihdam oranı (%)	2018	13.7
3.4		Kadınlarda istihdam oranı (%)	2018	17.0
4.1	Gençler	Gençlerin işgücüne katılım oranı (%)	2018	33.0
4.2		Erkek gençlerin işgücüne katılım oranı (%)	2018	35.1
4.3		Kadın gençlerin işgücüne katılım oranı (%)	2018	30.8
4.4		Genç işsizliği oranı (%)	2018	34.3
4.5		Erkek genç işsizliği oranı (%)	2018	35.3
4.6		Kadın genç işsizliği oranı (%)	2018	33.3
4.7		İstihdamda veya eğitimde olmayan gençlerin (NEET) payı (%)	2018	12.4
4.8		Erkeklerde istihdamda veya eğitimde olmayan gençlerin (NEET) payı (%)	2018	13.0
4.9		Kadınlarda istihdamda veya eğitimde olmayan gençlerin (NEET) payı (%)	2018	11.9
5.1	Çalışma süresi	Haftada 48 saatten uzun süre çalışanların payı (%)	2018	4.3
5.2		Çalışan başına fiilen çalışılan haftalık ortalama saat sayısı	2018	37
6.1	Sosyal koruma	Sağlık hizmeti harcamalarının yüzdesi (bireyler tarafından kendilerinin ödediği sağlık sigortaları hariç) (%)	2010	80.3

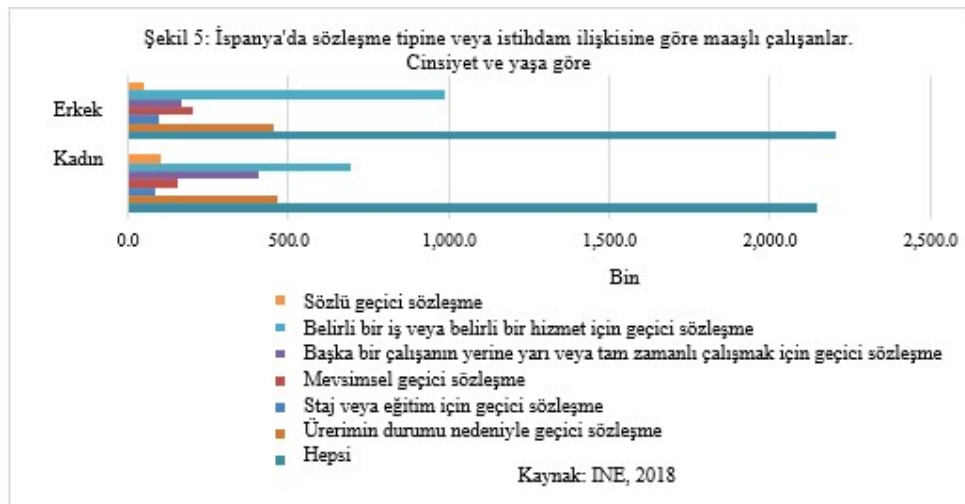
6.2		GSMH'nin yüzdesi olarak kamu sosyal koruma harcamaları [tüm işlevler] (%)	2012	26.8
6.3		GSMH'nin yüzdesi olarak [sağlık hizmetleri hariç] kamuda sosyal koruma harcamaları (%)	2011	19.2
6.4		Çalışma çağındaki nüfusun yüzdesi olarak katılımlı yaşlılık programına aktif olarak katkıda bulunanların oranı (%)	2010	73.2
7.1	Sanayi ilişkileri	Sendikalaşma oranı (%)	2015	13.9
7.2		Toplu sözleşme kapsama oranı (%)	2016	73.1
7.3		Grev ve lokavttan dolayı 1000 işçi başına çalışılmayan gün sayısı	2018	47.0

Kaynak: ILOstat, 2019.

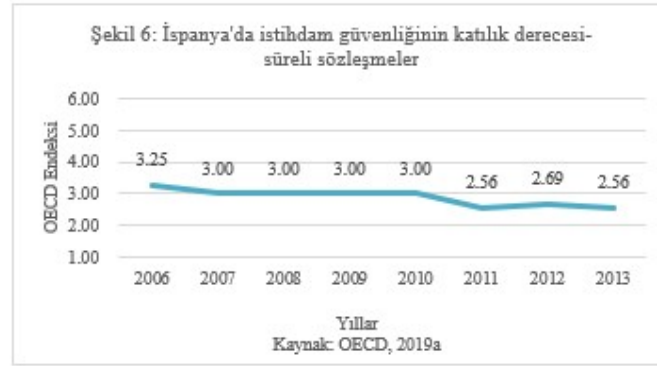
İşgücü piyasasının esnekleştirilmesi adına, süreli iş sözleşmeleri çeşitli türler altında ortaya çıkarken, bu sözleşmelerle çalışan kişi sayısı azımsanamayacak bir paya ulaşmıştır. 2019 yılı itibariyle, iş sözleşmelerinin yaklaşık %30'unda işçi ve işveren arasında süreli bir iş ilişkisi tesis edilmiştir (Şekil 4).

Aynı zamanda, Şekil 5'te görüldüğü gibi, işgücüne yönelik reformlarda tek bir süreli sözleşme yerine, her biri farklı çalışma koşulları ve haklar getiren birçok süreli iş sözleşmesi modeli geliştirilmiştir. Birçok işgücü reformuyla, sözlü anlaşma, mevsimlik sözleşme, stajyerlik sözleşmesi, deneme süresi sözleşmesi ve diğer birçok sözleşme modeli düzenlenmiştir. Bu süreli sözleşmelerin gruplara göre dağılımı Şekil 5'te incelenebilir.

İşgücü düzenlemelerindeki bu yenilikler, OECD istatistiklerinde İspanya'nın işgücü piyasasında katılımın azaltılması ve esnekliğin artırılması olarak değerlendirilmektedir. Şekil 6'da belirtildiği gibi, OECD Endeksi'ne göre süreli sözleşmeler çerçevesinde istihdam güvenliğinin katılık derecesi 2006 yılında 3,25'ten, 2013 yılında 2,56'ya düşmüştür³². Katılık derecesi gerilerken, İspanya'da kısa vadeli/süreli sözleşmelerin kullanımında sözleşmelerin tekrarlanması yoluyla manipülasyona başvurulduğu görülmektedir (Lopez vd., 2014). Dolayısıyla, işgücü piyasasındaki kısa vadeli ve süreli sözleşmelerin yaygınlaşması çalışanların çalışma ve yaşama koşullarında gerilemeye yol açmaktadır.

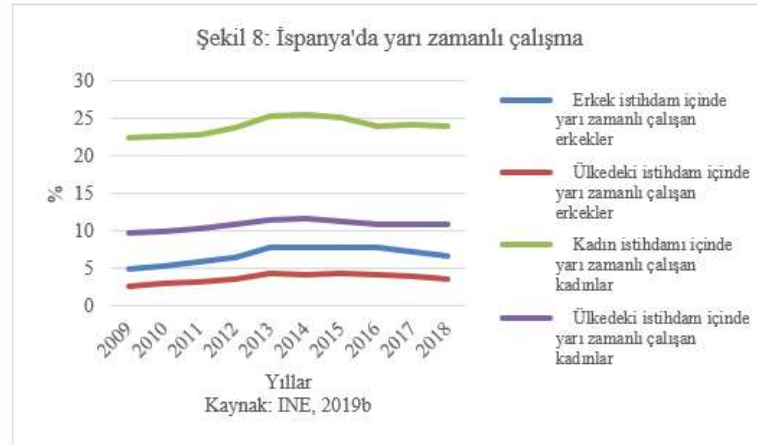

Yaşam koşullarında bu gerileme, İspanya işgücü piyasasında özellikle de yarı zamanlı çalışanlarda gözlemlenmektedir. Bu kişiler, yarı zamanlı iş sözleşmeleri temelinde işverenleriyle esnek iş ilişkisine girmek zorunda kalmaktadır. Şekil 7'da görüldüğü gibi, İspanya'da zorunlu olarak (isteğe bağlı olmadan) yarı zamanlı çalışan işçilerin sayısında açık ve net bir artış eğilimi görülmektedir. Yarı zamanlı iş sözleşmeleri haricinde bir seçeneği olmayan 1.782.000 bireyin kaydedildiği 2015 yılında bu rakam zirveye ulaşmıştır.

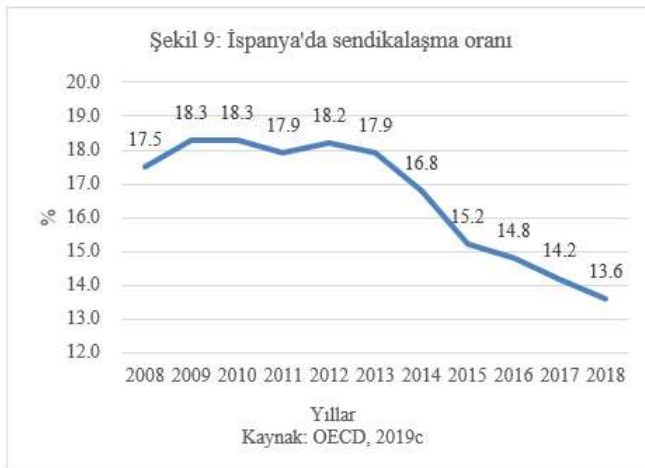
³² Endeks, süreli istihdam biçimlerinin düzenlenmesi, toplu işten çıkarmaya özel gereklilikler, süresiz sözleşme ile çalışan işçilerin bireysel işten çıkarmaya karşı korunması ve süresiz sözleşme ile çalışan işçilerin bireysel ve toplu işten çıkarmalara karşı korunması olmak üzere 4 bileşende ele alınan istihdam güvenliği düzenlemelerinin farklı yönlerinin değerlendirildiği 21 maddede toplanan OECD istihdam güvenliği göstergeleriyle ölçülmektedir. Bu 4 bileşen kapsamındaki 21 maddeye örnek olarak süreli sözleşmelerde yenileme sayısının kısıtlanması, işten çıkarmada uygulanacak tebligat süreleri, kıdem tazminatı ve haksız işten çıkarma sonrası tazminat gösterilebilir. OECD'nin istihdam güvenliği düzenlemelerinin katılık derecesine ilişkin Endeksi hakkında daha fazla bilgi edinmek için, OECD İstihdam Güvenliği göstergeleri web sitesine başvurulabilir: <https://www.oecd.org/els/emp/oecdindicatorsofemploymentprotection.htm>

Buna ek olarak, İspanya'da istihdama dâhil olan tüm kadınların neredeyse %25'i (Şekil 8) yarı zamanlı sözleşme ile çalışmaktadır. Yarı zamanlı sözleşmeler hem erkekler hem de kadınlar için teşvik edilirken, bakım sorumlulukları çerçevesinde iş-yaşam dengesinin yarı zamanlı sözleşme ile çalışan kişiler için daha iyi kurulabileceği savından yararlanılmaktadır. Bu şekilde meşrulaştırılmaya çalışılan yarı zamanlı çalışma şekli sayesinde çocuk/yaşlı bakımı gibi sosyal sorumluluklarının devletten bireylere aktarıldığı değerlendirilmektedir. Ancak, bireyler gerçek hayatta genellikle yeterli mali kaynağa erişebilmek için birden fazla yarı zamanlı iş aramakta, bu durum iş-yaşam dengesini olumsuz etkilemekte ve bireylerin kendi mesleklerinin dışında mesleklerde çalışmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla, işgücü piyasasının kalitesindeki bu gerilemelere rağmen, İspanya işgücü piyasasının göstergeleri temelinde Tablo 3'te belirtildiği gibi, işsizlik düzeyini azaltma hedefinde başarılı olunamamıştır.

Bu gelişmelere ek olarak, İspanya işgücü piyasasında son yıllarda sendikalaşma oranında da azalmalar görülmektedir. İspanya'daki en baskın ve önemli sendika konfederasyonları, bölge düzeyinde faaliyet gösteren diğer sendikalarla birlikte, CCOO ve UGT olarak sayılabilir. Bu sendikalar, işveren örgütleri ve devlet makamları arasında yürütülen üç taraflı müzakerelerde büyük başarı yakalamıştır. Bu başarı, 2016 yılı için

Tablo 3'ün 10.2 satırında sunulan toplu sözleşme kapsama oranında (%73,1) açıkça görülebilir. Buna karşın, Şekil 9'da görülen sendikalaşma oranında azalma, mevcut sendikaların gücüne şüphe düşürmektedir. 2008 krizinin ardından, 2011 ve 2013 yılları

arasında bir artış eğilimi gözlemlenirken, 2013 yılından sonra üye sayıları sürekli olarak gerilemiş ve 2018 yılında %13,6 olarak kaydedilmiştir. Eamets ve Paas'ın (2006: 16) argümanlarından yola çıkılırsa, İspanya'da görüldüğü gibi, "farklı sosyal aktörler iş birliği yapamaz ve karşılıklı güveni tesis edemezse, güvenceli esneklik olgusunun uygulanması da mümkün olmayacaktır". Sendikalaşma oranındaki bu keskin düşüş, işçilerin müzakere gücünü olumsuz etkileyerek, işçileri sosyal açıdan korumasız ve piyasanın sömürüsüne açık bir konumda bırakmaktadır.

İspanya işgücü piyasasıyla ilgili bu veriler değerlendirildiğinde yüksek işsizlik düzeyi, (sürelî çalışmanın ve yarı zamanlı sözleşmelerin artmasıyla birlikte) atipik çalışma uygulamalarındaki artış ve çalışanların müzakere gücündeki kayıp; çalışma ortamının kalitesinde gerilemelere yol açmaktadır. Aynı zamanda, çalışanları gelecekleri konusunda sürekli bir güvensizlik ve belirsizlik duygusuyla baş başa bırakarak, İspanya işgücü piyasasında daha fazla sömürünün ve baskının yolunu açmaktadır.

Sonuç olarak, İspanya'daki neoliberal dönüşüm; işgücü piyasasının esnekleşmesi ve ardından istihdam edilebilirliği/istihdam güvenliğini odağına alan esnek sosyal güvenlik mekanizmalarının tesis edilmesi yönünde bir kurumsal yol izlemiştir. Neoliberal politikaların yaygınlaştığı 1980'lerde, İspanya'da demokratikleşme süreci de gerçekleştiğinden, birbiriyle çelişkili olarak değerlendirilebilecek politikalar bir arada uygulanmıştır. Bu dönüşüm sırasında; AB ile uyum süreci, neoliberal politikaların sosyal sonuçları karşısında oluşabilecek sosyal çatışmaları sakinleştiren bir meşrulaştırma ve yatıştırma aracı olarak kullanılmıştır. Bu politikalar ışığında, İspanya'da, neoliberal yönetimsellik özellikle muhafazakâr PP partisi iktidara geldiği 1996 yılından itibaren başarıyla uygulanmıştır. Sürelî sözleşmelerin yaygınlaşması ve atipik çalışma düzenlerinin oluşması, bireylerin işgücünden sermaye sahibine dönüştürülmesinde önemli rol oynamıştır. Böylece, bireylerin işgücü piyasasına ve sosyal hayatlarına ilişkin

sorunları kişisel motivasyon eksikliğine indirgenmekte ve sosyal değişimler, bireylerin tutumlarındaki değişikliklerle çözülmeye çalışılmaktadır.

Bu tür politikalar yirmi yıldan uzun bir süredir uygulanmış; ancak işsizlik sorunu çözülmemiştir. Esnekleşen işgücü piyasası, bireylere sosyoekonomik koşullarını iyileştirmeleri için daha fazla fırsat sunmamıştır. İşgücü piyasasında aynı problemler siyasi gündemdeki yerini korumakta ve çözüm beklemektedir. Esnek sosyal koruma mekanizması ve temel aracı olan aktif sosyal politikaların, İspanya’da bu engellerin ortadan kaldırılması için herhangi bir çözüm sağlamadığı görülmektedir.

BEŞİNCİ BÖLÜM: TÜRKİYE'DE AKTİF SOSYAL POLİTİKALARIN KURUMSALLAŞMASI

Türkiye’de sosyal politikalara ve yoksullukla mücadeleyle ilişkin gelişmeler atipik niteliktedir ve Avrupa ülkeleri deneyiminden farklı bir yol izlemiştir. İspanya gibi Türkiye’nin refah devletleri konusunda herhangi bir sınıflandırmaya veya herhangi bir aktivasyon tipolojisine yerleştirilmesi güçtür. Buna karşın, Türkiye’nin Ferrera’nın (1996) tanımladığı Güney refah modeline ve van Berkel & Moller’in (2002) tanımladığı paternalizm optimist (ataerkil iyimser) aktivasyon tipolojisine benzer olduğu düşünülebilir.

Avrupa’da modern sosyal politikanın kökeni, kapitalist kalkınmayla bağlantılı yeni yoksulluk biçimlerinin yükselişiyle yakından bağlantılıyken, Türkiye’de korporatist türdeki resmi sosyal güvenlik sisteminin oluşumu yoksullukla mücadele ile doğrudan bağlantılı olmamış; bu nedenle refah devleti politikaları Avrupa’da geliştiği şekilde ve doğrultuda geliştirilmemiştir (Buğra, 2017). Bu nedenle, Türkiye’deki yapıyı Avrupa modelleriyle karşılaştırırken bazı araştırmacılar bu bağlamda ortaya çıkan benzerlik ve farklılıkları gerçekçi bulmamakta ve Türkiye modelini Küresel Güney’e benzetmektedir. Öktem (2018: 3) “Türkiye’nin Kuzey’in karşılaştırmalı refah devleti araştırmalarında geliştirilen kategorilerin hiçbirine gerçekten uymadığını, bunun aksine Küresel Güney’deki sosyal nakit transferlerinden ibaret olan sosyal politikalarla benzeştiğini” iddia etmektedir. Özellikle, neoliberal dönüşümle beraber orta sınıf ve zengin elitlerden yükselen muhalefeti söndürmeye yönelik sadece yoksulları desteleyen politikaların Türkiye gibi ülkelerde yeni refah modelleri ortaya çıkardığı savunulmaktadır (Yörük ve Comin, 2020). Bu yeni model; yoksul grupların siyasi desteğine karşılık sosyal refah programlarının bu gruplar için genişletilmesine işaret etmektedir (Yörük ve Comin, 2020: 19).

Bu farklı analizlerin gerekçesini anlayabilmek için, Türkiye’de devlet-vatandaş ilişkilerinin oluşumunu, sosyal hakların ortaya çıkışını ve Türkiye’de siyasi gücün meşrulaştırılmasında kullanılan araçları kısaca açıklamak gerekir. Türkiye’de devlet, bireyleri devletin eylemlerinin meşruiyetini sorgulayabilecek ve sorgulaması gereken vatandaşlardan ziyade, birer nesne olarak ele almıştır. Bu üstünlük, bireylerin sosyal hakları için mücadele vermediği bastırılmış bir sosyal yapının oluşmasına yol açmıştır. Bu yapı, iki temel sebebe dayanarak büyük değişimlere uğramadan varlığını sürdürmüştür.

Öncelikle, Türkiye’deki geç sanayileşme ve geç kapitalleşme devlet-vatandaş ilişkilerinin tanımlanmasında farklılıklar meydana getirmiştir. Türkiye halkı, tarıma dayalı ekonominin uzun süre devam etmesi nedeniyle uzunca bir süre toprağa bağlı kalmıştır. Bireylerin sanayileşme sonucunda topraktan uzaklaşması ve bunun bir sonucu olarak kentleşme, Batı toplumlarına göre oldukça geç gerçekleşmiştir. Dolayısıyla, burjuvazinin eksikliği ve işçi sınıfının oluşumunun önündeki kısıtlamalar, sosyal hakların Batı ülkelerinde olduğu gibi geliştirilmesine yönelik talepleri sekteye uğratmıştır. Ekonomik ve sosyal çıkarlardan ziyade ulusal çıkarlarla desteklenen sınıfsız toplum ve düzene dayalı yönetim, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan bu yana uygulanan bir strateji olmuş ve toplumda itaat ve teslimiyet kültürünün oluşmasına neden olmuştur. Bu ortamda, Türkiye’de ortaya çıkan devlet, sosyal aktörler arasında uzlaşmacı değil belirleyici bir rol üstlenmiştir. Türkiye Anayasası ve anayasada yapılan değişiklikler (bir ölçüde 1961 Anayasası haricinde), devletin kutsallığı fikrini pekiştirmiş ve güçlü devletin önemini öne çıkarmıştır.

İkinci olarak, dinin bu söz konusu yapının oluşumundaki rolünden de bahsetmek gerekir. İslam, Türkiye toplumunda dayanışma kültürünün gelişimi açısından etkili olmuştur. Aileler ve bireyler, toplumda refahın sorumluluğunu üstlenmiştir. Bu fikir hayırseverliğe dayanan sosyal yardımlaşma mekanizmalarını teşvik etmiş ve sosyal korumanın devletin sorumluluğu ve yükümlülüğü olduğu algısını ortadan kaldırmıştır.

Bu bölümde, temel olarak ikinci büyük dönüşüm sırasında sosyal politikalar alanında gerçekleşen gelişmeler çerçevesinde Türkiye’de neoliberal özelliğin baskın hale gelişi tartışılmaktadır. Neoliberal mantıkla piyasanın toplumsal ilişkilerden soyutlanmış şekilde (*disembedding the market*) kurumsallaşması ele alınmaktadır. Ancak, Türkiye’de bu dönüşümün kendine özgü niteliklerini- Avrupa bağlamında- anlamak için, ilk olarak önceki dönemlerin bıraktığı mirasın tartışılması gerekmektedir. Bu amaçla, ilk kısım Türkiye’nin izlediği yolda sosyoekonomik yapının tarihsel kurumsal çerçevesi içerisinde ortaya çıkan farklılıkların tartışılmasına ayrılmıştır. İkinci olarak ise, Türkiye’de neoliberal dönüşüm sürecinde aktif sosyal politikaların kurumsallaşması analiz edilmektedir. Bu bölümde, Türkiye’de aktif sosyal politikalara ilişkin çeşitli yasal düzenlemeler, strateji belgeleri ve kurumsal (sözde) “reformlar” aracılığıyla neoliberal mantığın Türkiye sistemine yerleştirilmesi ve AB’nin bu dönüşümün tasarlanması ve uygulanması sürecindeki etkisi tartışılmaktadır.

5.1. Tarihsel Kurumsal Çerçeve

Cumhuriyetin kuruluşundan önce Türkiye'nin sosyal yapısı, (1) tarıma dayalı ekonominin, (2) geniş ailelerin ve (3) Müslüman liderlerin ve çok dinli ama çoğunlukla Müslüman bireylerin oluşturduğu bir toplum olarak şekillenmiştir. Bu tarıma dayalı ekonomide, tüm topraklar Osmanlı İmparatorluğu'nun mülkiyetinde olduğundan, geniş topraklar üzerinde güç tesis eden toprak sahipleri ortaya çıkmamıştır. Buna ek olarak, sanayileşmemiş ekonomi burjuva sınıfının oluşumunu ertelemiş ve dolayısıyla, ücretli istihdama dayalı işgücü ilişkileri de Cumhuriyetin kuruluşundan önce ortaya çıkmamıştır (Makal, 2007).

Sanayi öncesi ve muhafazakâr kuruluşlar olarak değerlendirilebilecek loncalar çırak, usta ve ustabaşı gruplarına ayrılan üyelerden oluşmuştur. Bu gruplar arasındaki ilişkilerin hiyerarşik bir düzen içinde gelişmiş olmasına rağmen bu grupların çıkarları birbirinden farklı olmamış, çalışma biçimleri rekabete değil, iş birliğine dayandırılmış ve işveren-çalışan ilişkisi oluşmamıştır. Dolayısıyla, kapitalist bir sınıf ilişkisi ortaya çıkmamıştır. Bu vakıflar, üyelerinin karşı karşıya kaldığı sosyal riskleri ortadan kaldırmak üzere kredi veren bir banka gibi işleyen ortak bir sandık (*teavün sandığı*) kurmuşlardır. Sandık üyelerine ve üyelerin ailelerine; hastalık, yaşlılık ve ölüm halinde veya yeni bir iş kurmaya karar verdiklerinde bu ortak kuruluş bünyesinde biriken miktardan kredi alma hakkı tanınmıştır (Şişman, 2017). Bu sandıklar, ilk sosyal koruma mekanizmaları olarak değerlendirilmektedir. Sosyal korumanın varlıklı insanların desteklediği bu tür vakıfların güdümünde sağlanması, *kamu fonlarının temel alınmadığı* bir kültürün ortaya çıkmasına yol açmıştır. Sonuç olarak, ihtiyaç sahibi veya yoksul insanlar; siyasi bir sorun olarak değil, daha iyi şartlara sahip bireylerin şefkat duygularıyla düzensiz olarak yaptığı hayırlarla baş edilmesi gereken bir problem olarak görülmüştür.

Bu dönemde, ailelerde birden fazla kuşağın bir arada yaşadığı görülmüştür. Aile üyeleri arasında ve komşular arasında sağlanan dayanışma, güçlü bir sosyal norm oluşturmuştur. Ailenin en önemli sosyal koruma kaynağı olduğu düşüncesi, diğer otoritelerden sosyal koruma taleplerini sekteye uğratmış ve sosyal politikaların geliştirilmesinde, ailelerin dışındaki kurumların gelişimini ertelemiştir. Buna ek olarak, devlet çeşitli mekanizmalar aracılığıyla, ataerkil toplumlarda kendisini ailenin iyiliği için gerekeni yapma yetkisine ve hakkına doğuştan sahip olan bir baba şeklinde yansıtmaktadır. Bu nokta insanların hoşgörüsünü genişletmiş ve *devlet babanın* her tasarrufuna meşruiyet kazandırmıştır.

Sosyal yapıların oluşumunda, din (İslam kültürü) oldukça etkili olmuştur. İslam'da hayırseverlik tüm Müslümanların Allah'ın emriyle yerine getirmesi gereken bir görev olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla, sosyal dayanışma hak temelli bir bakış açısının yerine, dinin insanlara sahip olduklarını paylaşmaları için şart koştuğu görevin etrafında yapılandırılmıştır. Bunun yanı sıra, toplum çok dinli (ve çok etnikli) bir yapıyla şekillendiğinden, bu yapı ortak ekonomik ve toplumsal çıkarları olan farklı sosyal sınıfların oluşmasını engellemiş ve toplumun etnik ve dini ayrımlara göre tabakalaşmasına neden olmuştur. Böyle bir ortamda; sosyal çatışma, daha eşitlikçi ve adilane bir toplumsal yapıya yönelebilecek, ortak toplumsal ve ekonomik çıkarları olan gruplar arasında değil, farklı dini (ve etnik) gruplar arasında meydana gelmiştir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında, Türkiye'deki sınıflar Batı'nın sanayileşmiş ülkelerinin aksine birbirlerinden çok farklı özellikler geliştirmemiştir. Refah tek bir sınıfta toplanmamış, işçiler ise proleterleşmemiştir (Talas, [1982], 2007). Yoksulluk ve ihtiyaç sahipleri toplumun temel sorunlarından biri olarak daha görünür hale gelmiş ancak bu sorun Batı ülkelerinde olduğu gibi kapitalist gelişmelerden veya yeni oluşan sanayi ilişkilerinden kaynaklanmamıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki yoksulluk, ülkenin hem içeride hem de dışarıda karşı karşıya kaldığı uzun savaşların ve Türkiye'deki (görece varlıklı ve eğitilmiş olan) gayri Müslim nüfusun, Yunanistan ve Bulgaristan gibi eski Osmanlı topraklarındaki Müslüman nüfusla mübadelesinin sonucu olarak açıklanabilir (Buğra, 2015).

Buna ek olarak, devletin Türkiye toplumunun gözündeki kutsallığı ve halkın devletin bağımsızlık mücadelesine olan inancı da devletin tüm kaynaklarını halkın bağımsızlığı ve egemenliği için feda ettiği inancına yol açmıştır. Bu çerçevede toplumun saygıyla yaklaştığı devletten sosyal yardım talep etmesini sağlayacak ve bu eksenle devlet ve halkı karşı karşıya getirebilecek sosyal talepleri ve sosyal hareketleri baltalamıştır. Herhangi bir sebeple siyasi gücü protesto etmek insanların aklından dahi geçmeyen bir düşünce olmuştur. Sosyal hak talebinin olmayışı, devletin sadece sivil toplum kuruluşları aracılığıyla hayırseverliği desteklemesine, bu kuruluşlar için kısıtlı kamu fonları ayırarak toplumun varlıklı bireylerinden dayanışma talep etmesine sebep olmuştur.

Türkiye Uluslararası Çalışma Örgütü'ne (ILO) 1932 yılında üye olarak, uluslararası çalışma koşullarına ayak uydurma ihtiyacıyla karşı karşıya kalmıştır. Ancak bununla beraber, bu dönemde sendika kurma ve grev haklarının tanınmaması ve sosyal diyalog pratiğinin eksikliği öne çıkmaktadır. 3008 sayılı ilk İş Kanunu, 1936 yılında bu otoriter ortamda yürürlüğe girmiştir. İşçi-işveren ilişkilerini ilk kez düzenleyen bu kanun, devleti

uzlaşmacı değil, belirleyici bir merci olarak tanımlamış ve asıl sosyal ortaklar olan işçiler ve işverenleri ikinci plana itmiştir (Makal, 2003). Bu ilk İş Kanunu, Türkiye’de 1971 yılına kadar işçi-işveren ilişkilerinin omurgası olmuştur.

Buna ek olarak, Batı Avrupa’da sosyal koruma mekanizmalarının gelişimi, Türkiye’deki sistemde bu dönemde sosyal korumanın kurumsallaşma sürecini etkilemiş olsa da uygulama düzeyinde ancak küçük çaplı değişikliklere yol açmıştır. Sosyal koruma mekanizmaları bağlamında sağlık ve eğitim sektörüne yönelik yetersiz hizmetlerle sınırlı kalmıştır (Barker’den aktaran Buğra, 2015, ss.120-121). Kamu harcamaları, büyüyen nüfusun ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kalmıştır.

Bütün bu unsurlarla ortaya çıkan az gelişmiş sosyal hakların yanı sıra, işçi sınıfında da bu haklarının geliştirilmesi ve sendikalar ve grev hakları aracılığıyla işverenler karşısındaki güçlerinin ve statülerinin güçlendirilmesi konusunda şiddetli bir talep olmamıştır. Sülker (1976) bu dönemde Türkiye’deki sendikaların benimsediği ilginç yaklaşımı ele alırken, Zonguldak Maden İşçileri Sendikası’nın Yönetim Kurulu’nun “biz grev yapmak istemiyoruz; bizim adımıza hiç kimse grev ilan edemez; biz devletimiz, toplumumuz ve ailelerimiz için onurumuzla çalışmak istiyoruz” ifadelerine yer vermiştir. Bu alıntı, devlet baba algısına ve devlete karşı çıkmanın düşünülemezliğinin bir yansıması olarak yorumlanabilir. Benzer şekilde, grev hakkı resmi çevrelerde konuşulmaya ve siyasi partilerin gündemlerinde değerlendirilmeye başlandıktan sonra, Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu grev talebinin yanlış anlaşılması gerektiğini, işçilerin kimliğini belirleyen öncelikli özelliğin vatanseverlik olduğunu söyleyerek tüm tarafları uyarmıştır (Cumhuriyet’ten aktaran Buğra, 2015: 165).

Buna ek olarak, hayırseverliğin temel alınması yaklaşımı baskınlığını Türkiye’de her dönemde korumuştur. Yoksullukla mücadelenin ve ihtiyaç sahiplerine yardımın sorumluluğunu, genellikle iktidar ve muhalefet partilerinin üst düzey bürokratlarının kurduğu ve idare ettiği, özel bağışlarla finanse edilen STK’lar üstlenmiştir.

1960 ve 1980 yılları arasında, uluslararası alanda refah rejimlerinin güçlendirilmesine yönelik ortaya çıkan gelişmeler, Türkiye’de sosyal politikalara ilişkin tartışmaları ve gelişmeleri etkilemiştir. Fakat bu ilerlemeler toplumun her kesimi kapsayacak şekilde gelişmemiştir. Sosyal koruma sisteminde ikili bir yapı doğmuştur. Temel olarak devlet memurlarını kapsayan korporatist bir sistem ile gayri resmi sektördeki işçileri (çiftçiler, serbest meslek erbapları ve resmi kamu görevinin dışındaki

tüm işçileri) kapsam dışı bırakan -ve gayri resmi sektörün gelişmesinin önünü açan³³ - bir yapı ortaya çıkmıştır (Buğra, 2015). 1956 yılında bir dizi görüşmeyle gerçekleştirilen bir çalışmada, devlet memurları dışında neredeyse bütün işçilerin -belediyelerdeki işçiler dâhil -sosyal koruma kapsamının dışında kaldığı ortaya koyulmuştur (Buğra, 2015, ss.174-175).

Bu sosyal koruma eksikliğinden dolayı, ebeveynler ileri yaşlarda karşılaştıkları sosyal riskleri azaltmak için çok sayıda çocuk sahibi olmaya yönelmiştir. Buğra (2015) bu durumu E.P. Thompson'ın ahlaki ekonomi kavramıyla açıklamaktadır. Bu ekonomi anlayışı, insan ihtiyaçlarının serbest piyasa ekonomisi aracılığıyla karşılanmasından ziyade, insanların sosyal sorunlarını patronaj ilişkilerinin güçlendirilmesiyle çözüme ulaştıracak muhafazakâr yöntem ve mekanizmalara odaklanmaktadır (Buğra, 2015).

Bu dönemde sosyal hakların görece geri kalmışlığı ve sosyal güvenlik mekanizmalarının düzensiz işleyişinin yanında, 1961 Anayasası Türkiye’de sosyal devletin tarihsel gelişiminde bir kilometre taşı ve dönüm noktası olmuştur. Toplu sözleşme hakkı ile grev hakkı, dinlenme hakkı, sendika kurma hakkı, sosyal koruma hakkı ve ücret eşitliği sosyal devlet çerçevesinde düzenlenmiştir. Ekonomik ve sosyal hayatı düzenleyen Madde 41’de “iktisadî ve sosyal hayat, adalete, tam çalışma esasına ve herkes için insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşam seviyesi sağlanması amacına göre düzenlenir; iktisadî, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek; bu maksatla, millî tasarrufu artırmak, yatırımları toplum yararının gerektirdiği önceliklere yöneltmek ve kalkınma planlarını yapmak devletin ödevidir” hükmü yer almaktadır (T.C. Resmî Gazete, 1961). Buna ek olarak, sendika kurma hakkını ele alan Madde 46, toplu sözleşme ve grev hakkını ele alan Madde 47 ve toplumun her kesiminin sosyal güvenlik hakkına değinen Madde 48, işçi-işveren ilişkilerinde yasal olarak önemli değişikliklere yol açmıştır. Buna karşın, söz konusu maddelerin uygulama düzeyindeki yansımaları, mevzuat düzeyindeki kadar belirgin olmamıştır.

Buna ek olarak, 1475 sayılı yeni İş Kanunu o güne kadar yapılan işçi-işveren ilişkilerine ilişkin tüm düzenlemeleri bir araya getirerek 1971 yılında kabul edilmiştir. Dereli (2013) bu kanunun “temel olarak, çalışmanın ve çalışma süresinin düzenlenmesine yönelik katı kurallar içerdiğini” öne sürmüştür. Kanundaki katılık, bir sonraki dönemde işgücü piyasasında ve sosyal yardım sisteminde görülen neoliberal uygulamaların etkisiyle ortadan kalkacaktır.

³³ Yazar tarafından eklenmiştir.

5.2. Türkiye’de Neoliberal Dönüşüm

1980’lerden bu yana, Türkiye’de kendi kendini düzenleyen piyasa mantığını takiben, hayatın sosyal ve ekonomik alanlarının düzenlenmesinde neoliberal politikalar benimsenmiştir. 24 Ocak kararlarının kabul edilmesi, Türkiye’nin neoliberal dönüşümünde dönüm noktası olmuştur. Dönemin Başbakanlık Müsteşarı Turgut Özal’ın hazırladığı bu kararlar, Türkiye ekonomisinde yapısal değişikliklere yol açmıştır. Ekonomik istikrarsızlığı ortadan kaldırmayı amaçlayan kararlarda, üretimin yeni yöntemlerle artırılmasına, kamu harcamalarının azaltılmasına ve serbest döviz kuru sistemine ayak uydurmak için belirli tedbirlerin alınmasına odaklanılmıştır.

Bu dönemde; popülist ithal ikameci sanayileşme, serbest ekonomi odaklı sanayileşme politikalarının etkisiyle değişmiştir. IMF (Uluslararası Para Fonu) ve Dünya Bankası’nın yapısal uyum politikaları benimsenmiş ve istikrarın sürdürülmesi gerekçesiyle birlikte, neoliberal mantığa dayalı her ekonomi politikası Türkiye ekonomisinde yaygın uygulama alanı bulmuştur. “Türkiye gibi ülkeler, neoliberal modele gönüllü bir seçim olarak değil, ithalat ikameci sanayileşmenin getirdiği ciddi bir ödemeler dengesi krizinin kaçınılmaz ve zorunlu bir sonucu olarak yönelmiştir” (Öniş, 2004: 118). Avrupa Topluluğu’yla yakın ilişkiler inşa etmeyi hedefleyen siyasi irade, kendi kendini düzenleyen piyasa reformlarının gerçekleştirilmesi konusunda Avrupa Topluluğu’nun taleplerini meşrulaştırıcı faktör olarak kullanmış ve bu durum korumacılığın yerine ticaret serbestisinin getirilmesini öngören söz konusu zorunlu geçişi kolaylaştırmıştır.

Yapılan çok sayıda reform; sistematik değişikliklere ve eşitsizliğin artmasına yol açarken, muhafazakâr partilerin güçlü liderlerinin kamunun gözündeki algıyı yöneterek bu dönüşümünün kabul edilmesini kolaylaştırdığı görülmüştür. Türkiye’deki 1980 darbesi, bu güçlü yönetim için gerekli olan siyasi açıdan otoriter ortamı yaratmıştır. İlgili alan yazında, 1980 Darbesi’nin ortaya çıkmasının bir nedeninin de 24 Ocak kararlarının muhalefetten, toplumdan, sendikalardan veya sol siyasi partilerden kaynaklanabilecek herhangi bir engel olmadan, sorunsuzca uygulanması olduğu öne sürülmektedir (Öztürk, 2011; Kurtdereli, 2008; Kırelli, 2015).

Bu dönemde, “Başka alternatif yok!” iddiasıyla birlikte, yeni ekonomik model sistematik sloganlarla toplumun değişik kesimlerinden kabul görmesi için birçok çalışma yürütülmüştür. (Boratav, 2004: 156). Medya, bu yeni zihniyetin yaygınlaştırılmasında ve bu bakış açısının insanların gündelik hayatlarına taşınmasında önemli bir rol oynamıştır. Otoriter siyasi ortamdan ve sosyal hak arama kültürünün eksikliğinden dolayı, neoliberal

geçiş toplum tarafından küresel çağa özgü sosyoekonomik gelişmelerin kaçınılmaz bir sonucu olarak algılanmıştır (Kurmuş, 2010).

Politikalardaki dönüşümün gerekçelendirilmesi esneklik kavramının sisteme dahil edilmesiyle gerçekleşmiştir. Bu geçiş, esnek üretim, esnek işgücü piyasası, çalışma ilkelerinde esneklik, esnek ücret, talepte esneklik ve değişen teknik uzmanlık ihtiyaçlarına yanıt vermek amacıyla eğitimde esneklik yoluyla gerçekleştirilmiştir. Böylece neoliberal değer ve normların, Türkiye toplumuna nüfuz etmeye başladığı görülmektedir.

Türkiye'nin Kalkınma Planları, esnekliğin Türkiye'deki çeşitli mekanizmalara nasıl nüfuz ettiğinin incelenmesi açısından önem taşıyan belgelerdir. Üçüncü Kalkınma Planı'nda (1973-1977) üretimde ve işgücü piyasasında esneklik eksikliği, ekonomik sistemdeki bir boşluk olarak belirtilmektedir. Bu Kalkınma Planı'nda, "Bugün Türkiye'de kamu yönetimi, sorumluluğunda bulunan işleri hızlı ve nitelikli biçimde yürütecek verimliliğe sahip olmadığı gibi, ekonomik ve sosyal alandaki gelişmelere göre kendini yenileme esnekliğinden de yoksundur" ifadelerine yer verilmiştir (DPT, 1972: 117). Ayrıca, "uzun dönemli gelişmelerin tespitinde talep esnekliğinin göz önünde tutulduğu" da belirtilmektedir (DPT, 1972: 333). Buna ek olarak, "teknik ve mesleki eğitim ve öğretimde piyasanın işgücü açısından değişen ihtiyaçlarını karşılayacak esnekliğin bulunmaması, işgücü piyasasındaki sorunlardan biri olarak" tanımlanmakta ve bu çerçevede, eğitim yapısında esneklik ihtiyacının altı çizilmektedir (DPT, 1972: 976).

Dördüncü Kalkınma Planı (1979-1983) ise teknoloji üretiminde esnek yönetime ve esnek maaş politikalarına duyulan ihtiyaçtan şu ifadelerle bahsetmektedir: "Makine sanayilerindeki yatırımcı ve üretici kamu kuruluşları teknoloji üretimine ve dış satıma dönük, daha esnek çalışabilecek biçimde yeniden örgütlenecektir" (DPT, 1979: 618); "Özellikle taşra işletmelerinde çalışacak teknik personel için özendirici ve esnek ücret politikaları ile birlikte sosyal ve kültürel kolaylıkların sağlanması önemle gözetilecektir" (DPT, 1979: 619).

Beşinci Kalkınma Planı'nda (1985-1989), yukarıda belirtilen hususlar tekrarlanmaktadır (DPT, 1984). Esnek uzmanlaşma yoluyla esnek üretimin sağlanması ihtiyacının açık ve net bir şekilde belirtildiği Altıncı Kalkınma Planı'nda ise, şu ifade yer almaktadır: "Sektördeki kuruluşların yurtdışı firmalarla rekabet edebilen, üretimini çeşitlendiren, kendi tasarısını yaparak yeni ürün yetiştirebilen bir yapıya kavuşmaları hedef alınmıştır" (DPT, 1989: 220). "Küçük ve orta ölçekli kuruluşlar, mevcut teknoloji

ve bilgi birikiminin yaygınlaştırılmasıyla daha verimli ve esnek bir üretim yapısına ulaşacaklar ve sektördeki önemini koruyacaklardır” (DPT, 1989: 220).

Yedinci Kalkınma Planı’yla (1996-2000) birlikte, esnek üretim, esnek işgücü piyasası ve esnek sosyal güvenlik kavramlarının tümü Türkiye ekonomisine ve işgücü piyasasına ilişkin planlama çalışmalarına yerleşmiştir. Bu durumun gerekçesi olarak sık sık uluslararası antlaşmaların etkisinden bahsedilmektedir. Bu planda “çalışma hayatı mevzuatımızın Avrupa Birliği’ne uyum şartları da dikkate alınarak Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) normlarına uygun bir şekilde geliştirilmesine yönelik çalışmalara devam edilmiştir; işgücü piyasasında esnekliğin artırılmasını dikkate alacak, yaygınlaşmaya başlayan yeni çalışma biçimlerini düzenleyecek, ülke şartlarına ve uluslararası standartlara uygun mevzuatı oluşturma çalışmaları henüz sonuçlandırılmamıştır” ifadeleri yer almaktadır (DPT, 1995: 51).

Esnek güvenlik mekanizmalarında gözetilen aktif sosyal politikalarla ilgili olarak, “hem güvenceli hem de esnek bir işgücü piyasası düzenlemesi gerçekleştirilecek, işgücünün piyasa şartlarına daha iyi cevap verebilmesini sağlayacak beceri eğitimi ve yeniden eğitim programlarını içeren uyum çalışmalarına ağırlık verilecektir” ifadeleri ilk kez kullanılmıştır (DPT, 1995: 54). Bu çerçevede, “küreselleşme süreci ve AB’ye uyum politikaları kapsamında aktif işgücü piyasası önlemlerine ağırlık verilecek, İş ve İşçi Bulma Kurumu (İİBK) çağdaş istihdam hizmetleri sağlayabilecek bir yapıya kavuşturularak Türk İş Kurumu (İŞKUR) adı altında yeniden örgütlenecektir” ifadeleriyle de politika önerisi sunulmuştur (DPT, 1995: 54). Buna ek olarak, esnek üretimin teknolojik gelişmelere ayak uydurulabilmesi açısından taşıdığı önem, esnek çalışma saatlerine uyum sağlama ihtiyacı ve yarı zamanlı ve standart dışı çalışma türleri planın çeşitli bölümlerinde vurgulanmıştır.

Dolayısıyla, görüldüğü gibi, işgücü piyasasının ve sosyal güvenliğin esnekleştirilmesi dâhil olmak üzere, ilk neoliberal ekonomik reformlar uygulamaya koyulmuş, ancak bu politikalar, 2002 yılından itibaren AKP hükümetlerinin yönetiminde Türkiye’de siyasal ekonomik sisteme yerleşmiştir (Durmaz, 2016). “AKP’nin iktidara gelmesi, Türk siyasetinde Özal ile başlayan bir sürecin, neoliberal dönüşümün, 1990’lardaki aksamalardan sonra, tamamlanması olarak tanımlanabilir” (Uzgel, 2006: 7). Esnek işgücü piyasası ve esnek sosyal güvenlik mekanizmaları ile bu sürecin bir aracı olarak aktif sosyal politikaların kurumsallaşması sürecinin ayrıntılarına girmeden önce, AKP (Adalet ve Kalkınma Partisi) hükümetlerinin ideolojik bakış açısı kısaca incelenecektir.

AKP ve muhafazakâr İslamcı bakış açısı 2002 yılından itibaren Türkiye siyasetine hâkim olmuştur. Bu partinin ekonomik ve siyasi politika yönelimleri ve muhafazakâr bakış açısı ile neoliberal politikaların öngördüğü politika modelleri birbiriyle oldukça uyumludur. AKP'nin Parti Programı'nda Parti'nin “tüm kurum ve kural koyan mekanizmalarıyla işleyen piyasa ekonomisini desteklediğini, devletin ilke olarak her türlü ekonomik faaliyetin dışında olması gerektiğini benimsediği, devletin ekonomideki işlevini düzenleyici ve denetleyici olarak tanımladığı ve özelleştirmeyi daha rasyonel bir ekonomik yapının oluşması için önemli bir araç olarak gördüğü ve dolayısıyla, ekonomik programlarında neoliberal politikalara yöneldiği” ifade edilmektedir (AKP, 2002: 33-34). Buna ek olarak, 2019 yılında yayınlanan yeni parti tüzüğünde de bu görüş dile getirilmekte ve partinin tüm politikalarında serbest piyasa ekonomisinin işlerliğini desteklediği belirtilmektedir (AKP, 2019). Neoliberal ilkelere uygun bir ekonomik sistemden beklenebileceği gibi, Türkiye’de AKP yönetiminde birçok sosyoekonomik konuda özelleştirme, kuralsızlaştırma ve esneklik sağlanması, devlet müdahaleciliğinin en aza indirilmesi veya devletin düzenleme yapmaktan kaçınması daha önce hiç olmadığı kadar öne çıkmıştır (Metin, 2011).

Parti Programı'nda, sosyal politika başlığı altında “işsizleri, fakirleri, düşkünleri, hastaları, engellileri gözeten, onların insan onuruna yakışacak şekilde yaşamalarını sağlayacak bir sosyal devlet anlayışının kaçınılmaz olduğu” belirtilmektedir (AKP, 2002: 71). Sadece toplumun en hassas kesiminin ihtiyaçlarının giderilmesi olarak tanımlanan sosyal devlet yükümlülüğü göze çarpmaktadır. Buna ek olarak, devletin rolü farklı aktörlere bırakılmaktadır. Parti programında “merkezi devletin yerel yönetimler, sivil toplum örgütleri ve özel sektör ile iş birliği yapmasını sağlayarak sosyal devlet hizmetlerinde verimliliği, sürati ve kaynak kapasitesinin artırılacağı” belirtilmektedir (AKP, 2002; 71). Buradaki bakış açısında, haklara dayalı sosyal politika anlayışı söz konusu değildir; çünkü sosyal politikalardan yararlanan/yararlanması gereken ana gruplar yardıma ihtiyacı olan işsizler, yaşlılar ve çocuklar ile zorlu yaşam koşullarında yaşayan vatandaşlar olarak tanımlanmaktadır.

AKP, hak temelli bir bakış açısından ziyade hayırseverlik temelli bakış açısını benimseyerek, bir yandan işçilerin sosyoekonomik koşullarını daha da zorlaştırmakta ve devletin sosyal sorumluluklarını azaltmakta, diğer yandan ise itaat ve bağımlılık kültürünü teşvik eden ve yoksul, güvencesiz ve umutsuz bireylere yönlendirilen bazı mekanizmaları uygulamaya koymaktadır (Çelik, 2010). Bu yöneliş kimi zaman maskeleyen olarak değerlendirilmektedir. Özdemir’e (2018) göre, AKP’nin neoliberal ve

emek karşıtı politikaları, İşlami sosyal adalet nosyonuyla yşrştşlen yeni yoksulluk azaltma programları aracılığıyla başarılı bir şekilde maskelenmiştir. AKP, hayırsever vatandaşları ihtiyaç sahibi insanlara devletin kolaylaştırıcı rolşyle kurulan ve faaliyet gşsteren STK'lar aracılığıyla yardım ederek dini gşrevlerini yerine getirmeye çağırmaktadır. Bu durum, farklı aktşrler arasındaki rol ve sorumluluk dağılımına ilişkin zihniyeti etkilemektedir. Sosyal politikalar nezdinde ana hizmet sağlayıcılarının STK'lar, yerel idareler, şzel sektşr olarak belirlendiği gşrşlmektedir, devletin gşrevi ise sşreci izleyen ve kontrol eden aktşr şeklinde gelişmiştir. STK'lar ve yerel idarelerle birlikte Eğitime Yşzde 100 Destek, Haydi Kızlar Okula ve engellilere yşnelik Gşkkuşağı Projesi gibi toplumsal etkisi çok yşksek projeler yşrştşlmşştir.

Dolayısıyla, şnceki bşlşmde açıklanan tarihsel ereve gşz şnşnde bulundurulduğunda, esnek sosyal gşvenlik mekanizmaları ve bunun bir aracı olarak değerlendirilen aktif sosyal politikaların uygulanma prensipleri; devletin kapsamlı şekilde sosyal sorumluluk şstlenmediği ve mevcut sistemi tehdit edebilecek herhangi bir sosyal hak talebinin oluşmadığı Tşrkiye'deki sosyal ortama bşyşk ۆlřde uyum sağlamaktadır. Diğer bir deyişle, uluslararası aktşrlerin aktif sosyal politikalara ilişkin yşnlendirmeleri Tşrkiye'deki ilgili makamların çıkarlarıyla ۆrtřřtřęřnden memnuniyetle karşılanmıştır. Sosyal politikaların uygulanmasında devletin rolşnşn en aza indirilmesi, ailenin rolşnşn gşlenmesi ve sınıfsız toplum hedefli politikalar aktif sosyal politikalar için mşkemmek bir altyapı sağlamıştır. Buna ek olarak, neoliberal politikalar ve Tşrkiye'deki muhafazakşr hşkşmet ortak bir anlayışta birleşmiş ve bu anlayış, sşz konusu politikaların kurumsallaşması şzerinde doğrudan bir etki yaratmıştır.

Aktif sosyal politikaların kurumsallaştığı bu siyasi ve ekonomik ortama ek olarak, devlet mekanizmalarıyla tanımlandığı ve uygulandığı şekliyle sosyal adalet kavramı da bu kurumsal dşnşşme ayak uyduracak şekilde değişmiştir. 1963-67 yıllarını kapsayan Birinci Kalkınma Planı'nda, sosyal adalet kavramına 40 defa farklı konuları içerecek şekilde atıf yapılmıştır. Sosyal adaletin sağlanması için gerekli politikaların uygulanmasından, sosyal adalet ilkeleri çerçevesinde ekonomik kalkınma politikalarının izlenmesine, adil gelir politikalarına ulaşmak için adil vergilendirme aracılığıyla adil yeniden dağıtıma ۆnem verilmesine, sosyal adalet ilkesine uygun eğitim politikalarının uygulanmasına, işyerinde adaletin sağlanmasına, işçiler ve işverenler arasındaki ilişkilerin dşenlenmesine ve sosyal koruma mekanizmalarının yşnetilmesine kadar birçok konuda sosyal adalet kavramı kullanılmıştır. Sosyal adalet atıflarının sayısı her raporda azalmıştır ve 2019-2023 yılları arasını kapsayan On Birinci Kalkınma Planı'nda

sosyal adaletten hiç bahsedilmemiştir. Türkiye örneğinin, sosyal adalet kavramındaki “sosyal”ın gerilemekle kalmayıp, tamamen ortadan kaldırıldığını kanıtlar nitelikte bir yapıda olduğu öne sürülebilir. İkinci, Üçüncü, Dördüncü, Beşinci ve Altıncı Kalkınma Planlarında “insan gücü, istihdam ve çalışma hayatı” adlı bölümün başlığı, Yedinci, Sekizinci ve Dokuzuncu Kalkınma Planı’nda “insan gücünde etkinliğin artırılması” olarak değiştirilmiş ve Onuncu ve On Birinci Plan’da ise bu kavramın yerine, “vasıflı birey, güçlü toplum” getirilmiştir. Bu son planlar sosyal adalet kavramı çerçevesinde hakkaniyet eşitlik gibi değerlerden bahsetmek yerine tüm bireyler için işgücü piyasasına erişimin kolaylaştırılması ve dezavantajlı gruplara sosyal içerme programları sağlanması yoluyla bireyin güçlendirilmesi düşüncesini yansıtmaktadır.

Buna ek olarak, Türkiye Cumhuriyeti 1961 Anayasası’nın 10. Maddesi’nde yer alan sosyal adalet referansı, 1982 Anayasası’nda çıkarılmıştır. 1961 Anayasa’sının bu maddesinin ikinci fıkrasında, “Devlet, kişinin temel hak ve hürriyetlerini, fert huzuru, sosyal adâlet ve hukuk devleti ilkeleriyle bağdaşamayacak surette sınırlayan siyasî, iktisadî ve sosyal bütün engelleri kaldırır; insanın maddî ve manevî varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlar” ifadelerine yer verilmektedir (T.C. Resmî Gazete, 1961). Bu kamu sorumluluğu; 1982 Anayasa’sında, temel hak ve özgürlüklerin niteliğine ilişkin madde ile bireylere devredilmektedir. 1982 Anayasası’nın 12. Maddesi’nde şu hükme yer verilmiştir: “Herkes, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir. Temel hak ve hürriyetler, kişinin topluma, ailesine ve diğer kişilere karşı ödev ve sorumluluklarını da ihtiva eder” (T.C. Resmî Gazete, 1982). Bu anlayışta, bireyleri topluluktan ayrı varlıklar olarak ele alan ve sosyal sorumluluğu bireylerin omuzlarına yükleyen liberteryen sosyal adalet kavramıyla ortak bazı hususlar yer almaktadır. Bu ideolojik ve kavramsal değişimin, işgücü piyasasından sosyal koruma mekanizmalarına doğru ilerleyen kurumsallaşma sürecinde, neoliberal zihniyetin genişlemesi için gerekli olan ortamı sağladığı iddia edilebilir.

5.3. Esnek İşgücü Piyasasına, Esnek Sosyal Koruma Mekanizmalarına ve Aktif Sosyal Politika Aracına Doğru Kurumsal Geçiş Süreci

Bu bölümde, öncelikle işgücü piyasasındaki esnekleşmeyi düzenleyen mevzuat belgelerinin gözden geçirilmesiyle analiz edilmekte, sonrasında bu düzenlemelerin istihdam güvenliği, gelir güvenliği ve iş güvenliği üzerindeki etkileri, sosyal güvenlik mekanizmalarında esnekleşme tablosunu ortaya koyacak şekilde incelenmekte, son olarak ise istihdam güvenliğinin aktif sosyal politika aracıyla kurumsallaşma süreci, aktif

işgücü politikalarının ana uygulayıcısı olan Türkiye İş Kurumu'nun yeniden yapılandırılmasında uygulanan ilkelere odaklanılarak analiz edilmektedir.

5.3.1. Esnek İşgücü Piyasası

Avrupa Birliği, esnek işgücü piyasasına yönelik tavsiyeler sunarak Türkiye'nin işgücü piyasasının uyum kabiliyetini geliştirmesine ve modernleşme açısından birçok değişikliğin uygulanmasına hukuki ve kavramsal kaynak sağlamıştır (Duyulmuş, 2013). 2001 İlerleme Raporu'nda (Avrupa Komisyonu, 2001: 68), sosyal politika ve istihdam başlığı (Bölüm 13) altında, "Türkiye mevzuatının ilgili müktesebatla uyumlaştırılması için hala birçok adımın atılması gerekmektedir [...] ve Türkiye mevzuatı, özellikle standartlar, yöntemler ve izleme gereklilikleri açısından Birliğin mevzuatından hala çok farklıdır" ifadeleri kullanılmıştır.

Buna ek olarak, 2001 yılına ait olan Katılım Ortaklığı Belgesi'nde de benzer şekilde "Avrupa İstihdam Stratejisi'ne daha sonra katılım için ulusal bir istihdam stratejisinin hazırlanması ve bu çerçevede, özellikle devam eden ve hızlanan yapısal değişikliğin etkisi olmak üzere, iş piyasası ve sosyal kalkınmayı izlemek üzere kapasitenin geliştirilmesi" gerektiği belirtilmektedir (Avrupa Konseyi, 2001: 21). AB ile uyumun bu politikaları önerilen şekilde uygulamak için bir meşruiyet aracı olarak kullanılmasıyla birlikte, esneklik Türkiye'nin işgücü sistemine yerleştirilmiştir. 2001 yılına ait Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine ilişkin Türkiye Ulusal Programı, esnek işgücü ve atıfık çalışma şartlarının uygulamaya koyulması için referans noktası olarak 97/81/EC sayılı AB Direktifi'ne ve uzantısı olan mevzuata (98/23/EC sayılı Direktif) işaret etmektedir (Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 2001).

Buna ek olarak, AB bu amaca yönelik çeşitli finansal araçlar sunmuştur. Hollanda Sosyal İşler ve İstihdam Bakanlığı, Türkiye Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Türkiye İş Kurumu ve Tilburg Üniversitesi arasında iş birliğiyle 2003-2005 yılları arasında yürütülen "*Türkiye'de Esnek Çalışma Mevzuatının Uyumlaştırılması ve Uygulanması*" başlıklı AB Eşleştirme Projesi, Türkiye'de istihdamın esnekleşmesi üzerinde doğrudan etki yaratan önemli projelerden biri olmuştur. Bu eşleştirme projesinde, Türkiye'nin iş kanunu analiz edilmiş, uyumlaştırmaya yönelik tavsiyeler düzenlenmiş ve esnek çalışma ve sosyal güvenlik konusunda taslak mevzuat geliştirilmiştir (Duyulmuş, 2013, ss.149-150).

Bu tavsiyelere paralel olarak, 2001-2005 yıllarını kapsayan Sekizinci Kalkınma Planı; Avrupa Birliği ve Uluslararası Çalışma Örgütü'nün norm ve standartlarına uygun

olarak geliştirilen yeni mevzuat çerçevesiyle birlikte, esnek çalışma yöntemlerine uyumun önemini ortaya koymaktadır (DPT, 2000, ss. 104-225).

Bu doğrultuda, AKP hükümetinin ilk yıllarında, esnek, güvencesiz ve atipik istihdam 4857 sayılı İş Kanunu ile resmi olarak düzenlenmiş ve bu Kanun, neoliberal mantık çerçevesinde sermaye sınıfının çıkarlarını ön planda tutarak, Türkiye’de işçi-işveren ilişkilerinde yeni bir süreç başlatmıştır.

Bu bölümde, 2003 yılında kabul edilen 4857 sayılı İş Kanunu’na odaklanılarak, Türkiye’deki işgücü piyasasında esneklik kavramı iş sözleşmeleriyle ve esnek çalışma saatlerinin yasallaşmasıyla sağlanan kurumsal esneklik açısından analiz edilecektir. İş sözleşmeleriyle ilgili olarak, geçici çalışma ilişkisi (sürelî sözleşme), yarı zamanlı çalışma sözleşmeleri, çağrı üzerine çalışma ve taşeron işçilik 4857 sayılı İş Kanunu nezdinde düzenlenmiştir. Öncelikle, Kanunun 9. Maddesi esnek iş sözleşmeleri için geniş bir alan sağlamaktadır. Bu Madde’de aşağıdaki hüküm yer almaktadır:

Taraflar iş sözleşmesini, Kanun hükümleriyle getirilen sınırlamalar saklı kalmak koşuluyla, ihtiyaçlarına uygun türde düzenleyebilirler. İş sözleşmeleri belirli (sürelî) veya belirsiz süreli (ucu açık) yapılır. Bu sözleşmeler çalışma biçimleri bakımından tam süreli veya kısmî süreli yahut deneme süreli ya da diğer türde oluşturulabilir (T.C. Resmî Gazete, 2003).

Sürelî sözleşmelerin imzalanmasına ilişkin koşullar 11. Madde’de tanımlanmaktadır. Bu maddenin tasarlanmasında, süreli çalışma çerçeve anlaşmasına ilişkin 1990/70/EC sayılı AB Direktifi’nin referans alındığı görülmektedir (Avrupa Konseyi, 1990). Zira bu maddeler, birbirini takip edecek şekilde düzenlenen süreli sözleşmelerle oluşabilecek istismarın önlenmesinin önemini vurgulamaktadır. 13. Madde’de, yarı zamanlı sözleşmelerin önü açılmaktadır. Bu Madde’de 2016 yılında yapılan değişiklikle beraber, 3 yaşından küçük çocuğu olan ebeveynlerin her ikisinin de çalışıyor olması halinde, yarı zamanlı sözleşme talep etme hakkından yalnızca birinin yararlanabileceği öngörülmüştür. Ayrıca, 14. Madde çağrı üzerine çalışma için özel koşulları tespit ederken, bu Madde’de 2016 yılında yapılan değişiklikle birlikte, işgücü piyasasındaki teknolojik gelişmelerin bir uyarlaması olarak uzaktan çalışma uygulaması düzenlenmiştir. Buna ek olarak, taşeron işçilik 1930 yılına ait 3008 sayılı İş Kanunu’ndan bu yana Türkiye işgücü piyasasında farklı kavramlar altında var olmuştur. Taşeron işçilerin çalışma koşulları 4857 sayılı Kanun’da ayrıntılarıyla düzenlenmiş olsa da işveren ve işçi arasındaki ilişkinin günümüz Türkiye işgücü piyasasında tanımlandığı şekliyle işveren lehine çok esnek bir yapı sağladığı söylenebilir.

Çalışma saatlerinin esnekliğiyle ilgili olarak, 4857 sayılı İş Kanunu esnek saat uygulamaları için çeşitli olanaklar sunmaktadır. 63. Madde haftalık azami çalışma

süresini 45 saat olarak tanımlamakta ve bu sürenin dağılımı için aşağıdaki düzenleme olanaklarını sunmaktadır: “Tarafların anlaşması ile haftalık normal çalışma süresi, işyerlerinde haftanın çalışılan günlerine, günde on bir saati aşmamak koşulu ile farklı şekilde dağıtılabilir. Bu halde, iki aylık süre içinde işçinin haftalık ortalama çalışma süresi, normal haftalık çalışma süresini aşamaz”. (T.C. Resmî Gazete, 2003). Bu esneklikle birlikte, bir kişi birkaç hafta üst üste haftada 55 saat çalışabilecek ve bu süreyi, sonraki iki ay boyunca haftada 35 saat çalışarak telafi edebilecektir.

Buna ek olarak, 41. Madde ile düzenlenen fazla çalışma karşılığı; ücretsiz izin veya zamlı ücret olmak üzere iki yönlüken, fazla çalışma kavramı oldukça muğlak bir şekilde tanımlanmakta ve bu haliyle öznel yorumların önünü açmaktadır. Mevzuatın, çalışanları zamlı ücret veya ücretsiz izne ilişkin pazarlıklarda güçsüz bir pozisyona getirmesiyle birlikte, fazla çalışmanın zorunlu ücretsiz izinle telafi edilmesi ve bu durumun, çalışanların kişisel zaman yönetimindeki gücünü zayıflatması beklenebilir. Buna ek olarak, 42. Maddede tanımlanan zorunlu hallerde fazla çalışma ve 43. Maddede düzenlenen olağanüstü hallerde fazla çalışma, işverenler tarafından herhangi bir durumun mücbir sebep olarak tanımlanarak istismar edilmesine yol açabilecek geniş bir esneklik sağlar³⁴.

Ara dinlenmeleriyle ilgili olarak, 68. Madde dinlenme süresini oldukça esnek bir şekilde tanımlayarak işverene fayda sağlamaktadır. Maddede, “*günlük çalışma süresinin ortalama bir zamanında o yerin gelenekleri ve işin gereğine göre ayarlanmak suretiyle işçilere ara dinlenmesi verilir*” hükmü yer almaktadır (T.C. Resmî Gazete, 2003).

Ayrıca, 64. Maddede telafi çalışması ile yeni bir kavram tanımlanmakta, bu kavram da işverenlerin lehine muğlak ifadelerle düzenlenmektedir.

Zorunlu nedenlerle işin durması, ulusal bayram ve genel tatillerden önce veya sonra işyerinin tatil edilmesi veya benzer nedenlerle işyerinde normal çalışma sürelerinin önemli ölçüde altında çalışılması veya tamamen tatil edilmesi ya da işçinin talebi ile kendisine izin verilmesi hallerinde, işveren iki ay içinde çalışılmayan süreler için telafi çalışması yaptırabilir. Bu çalışmalar fazla çalışma veya fazla sürelerle çalışma sayılmaz (T.C. Resmî Gazete, 2003).

Buna ek olarak, 4857 sayılı İş Kanunu’nun 90. Maddesi belirli işler için doğru işçilerin bulunmasına aracılık edecek özel istihdam bürolarının kurulmasına imkân vermektedir. Bunun yanı sıra 4909 sayılı Kanun’un ikinci kısmında özel istihdam

³⁴ 4857 sayılı İş Kanunu, “Madde 42: Gerek bir arıza sırasında gerek bir arızanın mümkün görülmesi halinde yahut makineler veya araç ve gereç için hemen yapılması gerekli acele işlerde yahut zorlayıcı sebeplerin ortaya çıkmasında, işyerinin normal çalışmasını sağlayacak dereceyi aşmamak koşulu ile işçilerin hepsi veya bir kısmına fazla çalışma yaptırılabilir. Bu durumda fazla çalışma yapan işçilere uygun bir dinlenme süresi verilmesi zorunludur. Şu kadar ki, zorunlu sebeplerle yapılan fazla çalışmalar için 41 inci maddenin birinci, ikinci ve üçüncü fıkraları hükümleri uygulanır”.

bürolarının kurulması, faaliyet alanı, geçici iş ilişkisi kurma yetkisinin verilmesi ve denetimi gibi detaylar yasalaşmıştır. 2009 yılında 5920 sayılı İş Kanunu, İşsizlik Sigortası Kanunu ve Sosyal Güvenlik ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun teklifi ile bu bürolara, işçiler ve işverenler arasında belirli koşullarda “iş sözleşmesi düzenlediği işçisini, iş görme edimini yerine getirmek üzere ücret karşılığında bir başka işverene devredebilmesi” önerilmiştir (TBMM, 2009a). Ancak, buradaki istihdam esnek, güvencesiz ve düzensiz nitelikte olup işçi-işveren arasındaki dengeyi işveren lehine açık şekilde çeviren bir uygulamadır. 2009 yılında Meclis'te gerçekleştirilen tartışmalarda, DSP İzmir Milletvekili Harun Öztürk “bu uygulama işçinin bir meta gibi alınıp satılması sonucunu doğuracaktır. Geçici iş ilişkisinin sınırsız bir şekilde uygulanmasına yol açacak olması nedeniyle, iş hukukunun işçinin korunması amacıyla bağdaşmayan; işçi ve işveren arasında kurulmaya çalışılan hassas dengeyi, dolayısıyla da çalışma barışını bozacak olan bu düzenleme tekliften çıkarılmalıdır” ifadelerini kullanmıştır (TBMM, 2009b). Bu kanun teklifi Cumhurbaşkanı tarafından 2009 yılında geri gönderilmiş ve veto edilen Madde 1 çıkarılarak 5921 sayılı kanun olarak yasalaşmıştır.

Özetle, esnek iş sözleşmeleri ve esnek çalışma saatleri konusunda Türkiye mevzuat sisteminde işverenlerin elini güçlendiren çeşitli çalışma yöntemleri tanımlanmıştır. Çalışanlar fazla çalışma, telafi çalışması, dinlenmeden çalışma ve düşük ücretli ve hatta ücretsiz çalışma ile birlikte sömürüye daha da açık hale gelmiştir. Çalışma koşulları, işverenlerin lehine işleyen büyük değişikliklerle karşı karşıya kalmaktadır. Çalışanların emeklerinin yeniden metalaşması, herhangi bir zamanda herhangi bir yerde çalışmak zorunda bırakılmalarıyla birlikte tekrar yoğun şekilde gerçekleşmekte; bu durum çalışanların sosyal haklarını ihlal etmekte ve iş-hayat dengesini sekteye uğratmaktadır. Bu sistemde, sosyal koruma mekanizmalarının yoğunlaştırılması ve güçlendirilmesi gerekmektedir. Ancak, Türkiye'nin izlediği kurumsal yol, sosyal koruma mekanizmalarını güçlendirmekten çok uzaktır.

5.3.2. Esnek Sosyal Güvenlik Mekanizmaları: Aktif Sosyal Politikalar Aracılığıyla İstihdam Güvenliği ve İstihdam Edilebilirliğin Sağlanması

Esnek sosyal koruma mekanizmaları genellikle bireylere gelir güvenliği veya iş güvenliği yerine, istihdam güvenliği ve vasıfların yeniden üretiminin güvenliğinin sunulmasıyla bağdaştırılmaktadır. Gelir güvenliği, neoliberal çağda tercih edilmeyen ve pasif sosyal politikalar olarak değerlendirilen işsizlik sigortası, aile yardımları ve engellilere yönelik sosyal yardımlar şekilde sunulmaktadır. İş güvenliği, bireyleri

korumak için esnek olmayan ve sözde “eski moda” politikalardan hareket eden bir yöntem olarak değerlendirilmektedir (Duman, 2014). Ancak, istihdam güvenliği işgücünün istihdam edilebilir bir metaya dönüştürüldüğü ve istihdamın çalışanların haklarına veya işlerin güvencesiz ve düşük ücretli niteliğine bakılmadan devam ettirildiği anlamına gelir. Esnek sosyal koruma mekanizmasının gelişiminde Türkiye için de benzer bir yol izlenmiştir.

Esnekliğin Türkiye’nin işgücü piyasasına yerleştirilmesinin ardından, sosyal politika mekanizmaları istihdam güvenliğine ve bireylerin istihdam edilebilirliğine yoğunlaşmıştır. Buna ek olarak, bireylerin aktif sosyal politikalar aracılığıyla aktifleştirilmesini sağlayan politikalar, istihdam edilebilirliğin artırılması amacına ulaşılmasında ana araç olarak kullanılmıştır. Bu politikaların ayrıntılarına girmeden önce, burada- pasif sosyal politika olarak da adlandırılabilir- gelir güvenliğinin nasıl sürdürülmeye çalışıldığından kısaca bahsedilecektir.

Gelir güvenliği; pasif sigortalılık, sosyal yardımlar ve işsizlik sigortası çerçevesinde düzenlenmektedir. Pasif sigortalılarla (yaşlılık, maluliyet, kalıcı iş göremezlik, dulluk, yetimlik ve ölüm yardımları) ilgili olarak, 2019 yılı itibarıyla yaklaşık 12 milyon kişi (Türkiye’nin toplam nüfusunun %15’i) bu politikalardan yararlanmaktadır. Sosyal yardımlar; aile yardımları, eğitim yardımları, sağlık yardımları, yaşlı ve engelli yardımları, terör afet gibi durumlarda özel amaçlı yardımlar çerçevesinde sağlanmaktadır³⁵. Ancak, bu yardımlardan yararlanabilmek için bireylerin durumları göz önünde bulundurulmadan çoğu durumda istihdama katılım bir şart olarak sosyal yardım alan kişilerin önüne koyulmaktadır (bu husus, 4.3.2.2. bölümünde daha ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır).

İşsizlik sigortası, Türkiye’nin çalışma sistemine esnek işgücü piyasalarında gelir güvenliği uygulamasını pekiştirmeyi amaçlayan 4447 sayılı Kanunla 1999 yılında girmiştir. Ancak, kapsamı oldukça sınırlıdır. Bölüm 5.4. Tablo 4, Satır No: 3.2.1.’de görülebileceği gibi, Türkiye’de 2019 yılı itibarıyla işsizlik oranı %13,9’dur. Bu rakam çalışabilir nüfus içinde yaklaşık 5 milyon kişi demektir. Buna karşın, İŞKUR’un 2018 yılı istatistiklerine göre işsizlik sigortasına 1.635.111 kişi başvurmuş ve yalnızca 467.814

³⁵ T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü kapsamında sağlanan yardımlara burada yer verilmiştir. Ancak, Türkiye’de kamusal ve kamu dışı çeşitli kurumların sunduğu farklı sosyal yardımlar vardır. Bu konu, siyasi destek alabilmek için çokça kullanılan ve tartışmalı bir konudur. Bu nedenle, sosyal yardım alanların sayısı konusunda çelişkili veriler bulunmaktadır ve tam doğru sayıya ulaşmak mümkün olmamıştır. Bu kısımda, konudan uzaklaşmamak adına bu konuya değinilmemektedir.

kişi bu ödenekten yararlanabilmektedir (İşKUR, 2019a). Buna ek olarak, işsizlik sigortasından yararlanma koşulları oldukça zorludur. Bu sigortadan yararlanmak isteyen kişi, hizmet akdinin sona ermesinden önceki son 120 gün iş sözleşmesine tabi olması şart koşulmaktadır (İşKUR, 2019b). Aynı zamanda, son 3 yıl içerisinde 600 gün işsizlik primi ödemiş olmak zorundadır (İşKUR, 2019b). Bu gerekliliğe ek olarak, ödeme süresi de sınırlıdır. 600 gün çalışmış ve işsizlik primini ödemiş olan çalışanlar, 180 gün boyunca işsizlik sigortası ödemesi alabilmektedir. 900 gün ve 1080 gün çalışmış olanlar ise, sırasıyla 240 ve 300 gün ödeme alabilmektedir (İşKUR, 2019b).

Ayrıca, esnek iş sözleşmelerine bağı ve esnek çalışma saatlerine tâbi olarak çalışan kişilerin işsizlik sigortaları, süreli sözleşme nezdinde çalışanlarla aynı kurallara tabidir. Esnek sözleşme ile çalışan kişiler için 2006 yılında yayımlanan 5510 sayılı Sosyal Güvenlik ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, Madde 4, 5, 41, 80, 88 ve Ek Madde 6 ile kısıtlı da olsa bazı düzenlemeler getirmiştir (T.C. Resmî Gazete, 2006). 2011 ve 2016 yılında yarı zamanlı veya çağrı üzerine çalışma sözleşmelerine tabi olan çalışanların ve toplum yararına çalışma programlarının ve mesleki eğitim çalışmalarının öğrencilerinin ve katılımcılarının kapsama dâhil edilmesi amacıyla 5510 sayılı Kanunun hükümleri nezdinde³⁶ sosyal güvenliğin kapsamı genişletilmiştir. Hesaplamalar, çalışma saatlerine göre yapılmaktadır. Çalışma saatlerinin 7,5'e bölünmesiyle birlikte 30 günlük çalışma süresi tamamlandığında, çalışan genel sağlık sigortasından faydalanabilmektedir.

Dolayısıyla, sosyal güvenlik açısından esnek çalışanlara yönelik geliştirilen gelir güvenliği düzenlemeleri ve tedbirleri, güvenceli ve esnek bir iş piyasasının devamlılığını sağlamak için yeterli değildir. Bu politikaların geliştirilmesi yerine istihdam edilebilirliği artırmayı amaçlayan aktif sosyal politikalar teşvik edilmektedir. Yukarıda belirtildiğı gibi, Yedinci Kalkınma Planı'ndan itibaren, etkin aktif sosyal politikalar üretmek amacıyla "İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun (İİBK) Türk İş Kurumu (İşKUR) adı altında yeniden kurumsallaştırılması esnek işgücü piyasasının yarattığı risklerle başa çıkmak için tedbir olarak önerilmektedir. Özel olarak bakıldığında, somut eylem planlarının tanımlandığı ilk Orta Vadeli Program'da (2006-2008) istihdam edilebilirliğin artırılması için dokuz spesifik politika alanından bahsedilmektedir: (1) eğitimin niteliğinin artırılması amacıyla, müfredatın, yenilikçiliğı ve araştırmayı esas alacak şekilde güncellenmesi; etkin bir rehberlik ve yönlendirme sisteminin kurulması; (2) mesleki eğitimde piyasanın ihtiyaç duyduğu nitelikteki insan gücünü yetiştirmek için modüler ve

³⁶ Buna ek olarak, bu kanunun 4. Maddesi, "Yatırımların Proje Bazında Desteklenmesi ile Bazı Kanun ve Kanun Hükümünde Kararnamelerde Değışiklik Yapılmasına Dair 6745 sayılı Kanun" ile tadil edilmiştir.

esnek bir sisteme geçiş çalışmaları hızlandırılması; (3) iş dünyasının talep ettiği nitelikteki işgücünün yetiştirilmesi amacıyla eğitim ile işgücü piyasası arasındaki iş birliğini güçlendirecek mekanizmaların oluşturulması; (4) meslek standartlarını, sınav ve belgelendirmeyi esas alan bir mesleki yeterlilik sisteminin kurulması ve etkin uygulanması için gerekli tedbirlerin alınması; (5) meslek yüksekokulları ile mesleki ve teknik ortaöğretim kurumları arasında program bütünlüğünü esas alan iş bölümünün ve iş birliğinin kurulması; sanayi ile iş birliği içinde uygulamalı eğitim yapmalarının sağlanması; (6) aktif istihdam politikalarına özel önem verilerek istihdam edilebilirliğin artırılması; bu kapsamda, girişimcilik eğitiminin etkin ve yaygın olarak sağlanması, istihdam garantili programların yaygınlaştırılması, mesleki danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin etkin ve yaygın sunumunun sağlanması; (7) bilgi toplumuna dönüşüm süreci ile bölgesel, ulusal ve uluslararası gelişme ve ihtiyaçlara göre yükseköğretim kurumlarının birim ve programlarının güncellenmesi; (8) özellikle eğitimli genç işsizlerin istihdamını sağlamak üzere, uzaktan ve yaygın eğitim imkânları kullanılarak, bilgi ve iletişim teknolojileri alanında ihtiyaç duyulan insan gücünün yetiştirilmesinin desteklenmesi; (9) işgücü piyasasının daha esnek hale getirilebilmesi için gerekli düzenlemelerin yapılması. Bu politikalar, istihdam edilebilirlik, uyum kabiliyeti, girişimcilik ve fırsat eşitliği olarak sayılan dört ilkeye dayanan Avrupa İstihdam Stratejisi ile bire bir tutarlıdır (DPT, 2005).

Aynı mantıktan hareketle, çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ve Yüksek Öğretim Kurulu'nun katılımıyla 2009 yılında İstihdam ve Mesleki Eğitim İlişkisinin Güçlendirilmesi Eylem Planı geliştirilmiştir. Burada, işgücü piyasası konusunda düzenli olarak yürütülecek eğitim ihtiyaç analizi, mesleki eğitim ve öğretimin kalitesinin artırılması ve AB'nin mesleki eğitime yönelik olarak geliştirdiği araçların kullanılması dâhil olmak üzere dokuz öncelik alanı tekrarlanmıştır.

Buna ek olarak, 2011 yılında dört Birleşmiş Milletler (BM) kurumunun (UNDP, ILO, FAO ve IOM) oluşturduğu BM Ortak Programı'nın Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) ile iş birliği içerisinde 2011 yılında yayımladığı Ulusal Gençlik İstihdam Eylem Planı'nın amacı, genç işsizliğinin azaltılmasına yönelik faaliyetler ve politikalar tanımlamak ve uygulamaktır. 2010 yılında, İŞKUR, Kalkınma Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı, TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) ile Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı çeşitli üniversitelerden akademisyenler, TÜRK-İŞ (Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu), HAK-İŞ (Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu), DİSK (Türkiye Devrimci İşçi

Sendikaları Konfederasyonu) ve TİSK (Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu) sendikalarının temsilcileri ve Gençlik İstihdamı Derneği ile bir araya gelerek, ulusal teknik ekibi kurmuştur. Ulusal teknik ekip, Türkiye'nin sosyoekonomik durumunu, genç işsizliğindeki mevcut durumu, ilgili yönetmelikleri, politika belgelerini, sosyal diyalog mekanizmalarını ve uluslararası aktörlerle iş birliğini analiz ederek, Türkiye'de genç işsizliğinin güncel durumu konusunda genel bir tablo sunmuştur. Bu kapsamda, istihdama dayalı ekonomik büyümeye öncelik verilmesi, kamu kurumları, sendikalar ve STK'lar arasında iş birliğinin artırılması, işgücü piyasasının ihtiyaçlarına göre mesleki eğitimlerin geliştirilmesi, gençler arasında girişimciliğin desteklenmesi ve istihdam maliyetlerinin Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) uygulamalarıyla uyumlaştırılması yönünde çeşitli politika tavsiyeleri tanımlanmıştır. Eylem Planı'nda, İŞKUR'un kurumsal kapasitesinin üç temel amaca yönelik şekilde artırılması öngörülmektedir. İŞKUR'un aktif sosyal politikaların temel uygulayıcısı olmasını kolaylaştıracak şekilde güçlendirilmesi, eğitim/öğretim ve istihdam arasındaki ilişkinin sağlamlaştırılması ve İŞKUR'un iş yaratma sürecine olan katkılarının yanında girişimciliği teşvik etmesi olarak tanımlanmıştır.

İstihdam edilebilirliğin aktif sosyal politikalar aracılığıyla kurumsallaştırılmasını sağlayan son önemli politika belgesi olan Ulusal İstihdam Stratejisi ve 2014-2023 Eylem Planları, güvenceli ve esnek bir işgücü piyasasının geliştirilmesine ilişkin politikalar çerçevesinde 2014 yılında geliştirilmiştir (T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2017). AB, Türkiye'ye böyle bir strateji geliştirmesini tavsiye etmeye 1998 İlerleme Raporu'yla³⁷ birlikte başlamış, Türkiye'nin Ulusal İstihdam Stratejisi'nde tanımlanan hedefler ise 2014³⁸ ve 2015³⁹ İlerleme Raporlarında fazlasıyla iddialı olarak değerlendirilmiştir.

Ulusal İstihdam Strateji'sinde, (1) eğitim-istihdam ilişkisinin güçlendirilmesi, (2) istihdam piyasasında güvence ve esnekliğin sağlanması, (3) özel politika gerektiren grupların istihdamının artırılması ve (4) istihdam-sosyal koruma ilişkisinin güçlendirilmesi olmak üzere dört ana politika eksenini belirlenmiştir. Ulusal İstihdam Stratejisi'nde, Türkiye'deki güncel istihdam durumu yüksek ve orta gelirli ülkelerle

³⁷ 1998 İlerleme Raporu'nda, "Türkiye'deki makamlar, çeşitli sosyal meseleleri Topluluk ile tartışmaya açma isteğini birden çok kez dile getirmiştir. Bu meseleler, zamanı gelince Avrupa Stratejisi bağlamında ele alınabilir" ifadeleri kullanılmıştır (Avrupa Komisyonu, 1998).

³⁸ "İstihdam politikasında, ilk ulusal istihdam politikası uzun vadeli politika planlama süreci ve oldukça iddialı istihdam hedefleriyle birlikte benimsenmiştir" (Avrupa Komisyonu, 2014).

³⁹ "İstihdam politikasında, ulusal istihdam stratejisi zayıflayan işgücü piyasası performansının karşısında fazlasıyla iddialı bir strateji olarak öne çıkmaktadır" (Avrupa Komisyonu, 2015).

karşılaştırmalı olarak analiz edilmiş; aradaki farklar ortaya koyulmuştur. Tespit edilen bu farklar, işsizliğin azaltılmasında aktif işgücü politikalarının uygulanmasını meşrulaştırmak için kullanılmıştır.

Ulusal İstihdam Stratejisi nezdinde 2017 ve 2019 yılları arasındaki dönem için düzenlenen Eylem Planları, mesleki eğitimin kalitesinin artırılmasına, yaşam boyu öğrenmenin teşvik edilmesine, girişimciliğin desteklenmesine ve aktif işgücü politikalarının verimliliğinin yükseltilmesine odaklanmaktadır. Başta esnekliğin teşvik edilmesi olmak üzere birçok eylemde, AB standartlarına ve düzenlemelerine uyum, referans noktası ve ulaşılması gereken bir hedef olarak kullanılmaktadır.

Strateji ve eylem planlarındaki en çarpıcı nokta, Türkiye’de dezavantajlı grupların başında kadınların gelmesidir. Kadınlar eşit vatandaşlardır ve bir dezavantajlı grup olarak değerlendirilemezler. Bu ifadenin ardındaki mantık, AKP’nin izlediği muhafazakâr sosyal politika anlayışını açıkça yansıtmaktadır. Kadınların karşı karşıya kaldığı muamele, eşit vatandaşlık kavramının dışındadır. Buğra (2017) bu algıyı eşitlikçi olmayan eski korporatist sistemin (kamu sektöründeki işçiler ile diğerleri arasındaki eşitsiz ilişkinin) yerini alan eşitsizlik üzerine kurulu yeni bir vatandaşlık modeli olarak açıklamaktadır. Benzer şekilde, Kalaycıoğlu ve Çelik (2011: 135), “Türkiye toplumundaki geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin ve aile yapısının kadınların ekonomik, siyasi ve yaşama tam olarak katılmasını engelleyerek vatandaşlık haklarından tümüyle yararlanmalarını engellediğini” belirtmektedirler.

Aktif sosyal politikaları Türkiye’deki ekonomik-siyasal sisteme yerleştiren temel mevzuat belgeleri ve strateji belgeleri değerlendirildikten sonra, bir sonraki bölümde aktif sosyal politikaların uygulanması konusunda ana sorumluluğu üstlenen kurum analiz edilmektedir. Aktif sosyal politikalardan meslek edindirme kursları belediyeler (yerel yönetimler) tarafından da verilmektedir. Ancak, istihdama yönelik meslek eğitim kurslarının belirlenmesinde ve uygulanmasında temel rol ve sorumluluk İŞKUR’a aittir.

5.3.2.1. Türkiye İş Kurumu’nun Yeniden Yapılanması

Türkiye’de aktif sosyal politikaların başlıca uygulayıcısı, 1980’lerden itibaren Türkiye İş ve İşçi Bulma Kurumu olmuştur. Buna karşın, işgücü piyasasının özellikleri değiştikten sonra, kurumsal kapasitesinin kısıtlı olması ve iş ve işçi bulma çalışmalarının zaman içerisinde işlerliğini kaybetmesi sonucunda uygulamada etkinliğini yitirmiştir (Tunalı’dan aktaran Duyulmuş, 2013). Bu nedenle, yeniden yapılanma sürecine girmiş ve 2000 yılında 617 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile işsizlik sigortası fonunun yönetimi, iş ve kariyer danışmanlığı hizmetlerinin verilmesi, işçilerin kamusal ve özel

kuruluşlara yerleştirilmesi ve çeşitli diğer istihdam politikaları gibi görevlerinin yanı sıra, Türkiye’de aktif işgücü politikalarından sorumlu başlıca kurum olan Türkiye İş Kurumu’na dönüştürülmüştür.

AB bu dönüşümü izlemiş ve bu süreç için finansal destek sağlamıştır. 2001 İlerleme Raporu’nda, “Türkiye İş Kurumu sosyal taraflarla iş birliği yaparak, il düzeyinde aktif işgücü piyasası politikaları geliştirmeye başlamıştır, ancak hala yeterli mali kaynağa sahip değildir” ifadeleri kullanılmıştır (Avrupa Komisyonu, 2001: 68). İŞKUR’un kurumsal kapasitesini geliştirmek amacıyla Aktif İşgücü Programı Projeleri başlıklı bir program başlatılmış ve Katılım Öncesi Yardım Aracı’yla finanse edilmiştir. Çalışma yönetimi işgücü yönetimine dönüşürken bu dönüşüm politikalarının uluslararası destekçilerinin arasında AB uyum politikaları ve projeleri geniş yer tutmaktadır (Çiner, 2004: 180-189). 2003 ve 2006 yılları arasında uygulanan AB finansmanlı projelerin temel amacı, Türkiye İş Kurumu’nu Avrupa İstihdam Stratejisi’ne uygun politikalar tasarlama ve uygulama sürecinde güçlendirmektir. Bu programın 2008-2010 yıllarında uygulanan ikinci evresinde, aktif işgücü tedbirlerinin zamanında alınabilmesi için 101 projeye fon sağlanmıştır (İŞKUR, 2019c). Türkiye’nin 28 ilinde uygulanan projelerin hedef grupları çoğunlukla kadınlardan ve gençlerden oluşmuştur. Bu programa ek olarak, genç istihdamının ve kadın istihdamının teşvik edilmesine ve girişimcilik kapasitelerinin geliştirilmesine yönelik çeşitli projeler⁴⁰ yine IPA fonlarıyla finanse edilmiştir. AB’nin yanı sıra, Dünya Bankası, BM, GIZ ve OECD aktif sosyal politikaları teşvik etmek için farklı kanallarla mali kaynak sağlamıştır (İŞKUR, 2019c). Bu uluslararası fonlarla İŞKUR’un dönüşümü “çalışmanın yönetiminden işgücünün yönetimine geçişinin” bir örneği ve yansıması şeklinde açıklanmıştır (Çiner, 2007: 266-269). Çalışma yönetiminin, geleneksel sosyal politika anlayışına dayalı olduğu ve bu anlayışın çalışma ilişkileri konusunda birçok konuyu düzenlemeyi içerirken; işgücü yönetimi, çalışma ilişkilerinde piyasa temelli eğilimi açıklayan dönüşümü ifade etmekte ve yönetimin öznesini vatandaş yerine müşteri olarak tanımlayan yönetim mantığı barındırmaktadır (Çiner, 2007: 266-269).

İŞKUR aktif işgücü politikalarını istihdama yönelik mesleki eğitim kursları, iş başında eğitim programları, girişimciliğin geliştirilmesi, yeni şirket kuruluşunun

⁴⁰ Genç İstihdamının Desteklenmesi Operasyonu (2010-2013), Kadın İstihdamının Desteklenmesi Operasyonu (2009-2013), Mesleki Eğitim Kurslarının Geliştirilmesine Yönelik Kamu İstihdam Hizmetlerinin Geliştirilmesi Operasyonu (2011-2014), Sektörel Yatırım Alanlarında Genç İstihdamının Desteklenmesi (2016-2017) ve Kadın İşletmelerine Finansman ve Danışmanlık Desteği Programı (2014-2017).

desteklenmesi, toplum yararına çalışma programları ve iş bulma ve meslek seçme danışmanlığı olmak üzere 7 farklı alanda idare etmektedir. Eğitim- istihdam ilişkisinin güçlendirilmesi için uygulanan bu programlar Türkiye’de amacına ulaşmamaktadır. Bunun nedeni; bu programlar yürütülürken “eğitim ile istihdamın bağının net bir biçimde tanımlanmamış, nüfus yapısının özellikleri göz önünde tutulmamış, sanayileşme politikası ile ilişkilendirilmemiş olmasıdır” (Çiner, 2010: 10).

Mesleki eğitim kurslarının temel amacı, işsizlerin istihdam edilebilirliğini artırmak amacıyla, mesleki yetkinliklerinin artırılması olarak tanımlanmaktadır. Bireylerin vasıfların yeniden üretimi konusunda desteklenmesi çerçevesinde, mesleki eğitim katılımcılarına günde 30 TL (4,5€⁴¹) ile 50 TL (7,5 €) harçlık verilmekte, sanayi sektörlerinde düzenlenen eğitim kurslarının kadın kursiyerlerine ise 2-5 yaş aralığındaki çocukları için bakım yardımı olarak 400 TL (66€) verilmektedir (İŞKUR, 2020a). Görüldüğü gibi, aktif sosyal politikaların içine yerleşmiş şekilde işleyen bu sözde sosyal yardımlar oldukça sembolik düzeydedir. 2018 yılı itibarıyla, istihdam garantili, istihdam garantisiz, hassas gruplar için mesleki eğitim programları, iş başı eğitim programları, girişimcilik eğitim programı ve hükümlü kursu adı altındaki tüm mesleki eğitim kursların toplamda 5.649 kursa 498.934 katılımcı (284.649 kadın) katılmıştır (İŞKUR, 2019d). Mesleki eğitim kurslarına yönelik olarak toplanan ilk veriler, 1998 yılına aittir ve bu çerçevede, 496 kursa 9742 (7514 kadın) katılmıştır (İŞKUR, 1999). İlk bakışta, artışın çarpıcı olduğu düşünülebilir. Ancak, Türkiye’nin nüfusu (83 milyon) düşünüldüğünde, artışın çok sınırlı olduğu görülebilir.

İŞKUR iş başında eğitim programını işsizlerin mesleki yetkinliğini, pratik bilgi birikimini ve uyum kabiliyetini artırmaya yönelik bir program olarak tanımlamaktadır (İŞKUR, 2019e). Bu programdan faydalananlara, gençlerde öğrenci veya mezun olma statüsüne bağlı olarak her gün farklı meblağlar ödenmektedir. 2018 yılında, çeşitli kentlerde gerçekleştirilen farklı program nezdinde 300.512 kişi (159.206 kadın) iş başında eğitimden yararlanmıştır (2019d).

Girişimcilik eğitim programında, işsizler kendi işlerini kurma sürecinde desteklenmektedir. Eğitim sertifikasını alan katılımcılar, Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı’ndan mali destek almaya hak kazanmaktadır. 2018 yılında, girişimcilik eğitim programı çerçevesinde 81.183 kişiye (40.377 kadın) destek verilmiştir (İŞKUR, 2019d). Bu istatistiki bilgiler yeni iş kurma

⁴¹ Hesaplamalar yaklaşıktır.

sürecinin ilgi gördüğünü gösterirken, ekonomideki istikrarsızlıktan dolayı Türkiye’de küçük ve orta ölçekli işletmelerin durumuna ilişkin çeşitli şüpheler doğmuştur. Meclis’teki muhalefet partisinin (CHP) Milletvekili Ömer Fethi Verilen’in Gümrük ve Ticaret Bakanı’na 2016 yılı Ocak ayı ile 2017 yılı Ekim ayı arasında kapatılan işletmelerin sayısını sorduğu önergesine cevaben, bu dönemde 175.182 küçük ve orta ölçekli işletmenin kapatıldığı belirtilmiştir (Aydınlık, 2017). Buna ek olarak, TESK (Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu) Genel Başkanı 2018 yılı sonunda, 2018 yılının ilk on ayında kapatılan işletmelerin sayısını 78.944 olarak kaydetmiştir (Sputniknews, 2018). Dolayısıyla, girişimciliğin yalnızca girişimcilik eğitimleriyle kolaylaştırılıp kolaylaştırılamayacağı konusunda ciddi şüpheler ortaya çıkmaktadır.

Bu programların yanı sıra, İŞKUR kendi işini kuran engellilere ve eski hükümlülere çeşitli kanallarla yardım sunmaktadır. Bu kapsamda, yeni işletmelerin kuruluş ve işletme maliyetleri belirli bir tutara kadar karşılanmaktadır. Söz konusu uygulamanın amacı, bu insanların aktif ve bağımsız bir hayat sürmesini sağlamak olarak tanımlanmaktadır (İŞKUR, 2019f).

Buna ek olarak, İŞKUR çalışanların vasıflarının teknolojik gelişmelere uygun olarak yükseltilmesi ve tehlikeli ve çok tehlikeli işlerde çalışan işçiler için gerekli önlemlerin alınması amacıyla, çalışanlara yönelik mesleki eğitimler düzenlemektedir. Ayrıca, Mesleki Yeterlilik Kurumu 2016 yılında 5544 sayılı Kanun çerçevesinde birçok meslek için özel yeterlilikler tanımlamıştır. Bu program işçilere yönelik bir destek olarak yansıtılsa da özel sektör ve devlet için iddia edildiği gibi işçilere sağlanan bir lütuftan çok, yükümlülüktür.

Toplum yararına çalışma faaliyetlerinin ele alındığı programların arasında, çevrenin korunması, kamu altyapısının yenilenmesi ve devlet okullarında çevresel planlama gibi konulara yönelik olarak İŞKUR’un belirlediği iki ayrı listeden seçilen en dezavantajlı grupların katılımıyla yürütülen programlar yer almaktadır. 35 yaşın üzerindeki kadınlar, engelliler, eski hükümlüler ve terörle mücadele gazileri ilk listede yer almaktadır. Toplum yararına çalışma programlarına katılan bu bireylere asgari ücret ödenmektedir.

İşgücü piyasasında vasıfların yeniden üretimine odaklanan bu programlara ek olarak, istihdam edilebilirlik mantığı, sosyal yardım alan bireyler için de uygulanmaya başlanmış ve bireylerin istihdama katılımı ve bu konuda istekli olduğunu beyan etmesi birçok sosyal yardım için bir önkoşul haline gelmiştir.

5.3.2.2. Sosyal Yardımdan Yararlananların İstihdam Edilebilirliğinin Aktif Sosyal Politikalarla Artırılması

İhtiyaç sahiplerinin ve dezavantajlı grupların aktivasyonu, istihdam ile sosyal yardım arasındaki bağlantının vurgulanmasıyla birlikte çeşitli mekanizmalar ile kurumsallaştırılmıştır. 2006-2008 yılına ait olan Orta Vadeli Programdan en yeni 2018-2020 programına kadar tüm Orta Vadeli Programlarda, neoliberal mantık sosyal koruma politikalarına yönelik planlara bütünüyle yerleştirilmiş durumdadır. Bu Orta Vadeli Programların birçoğunda, sosyal yardım konusunda yoksulluk kültürünün oluşmasını önleyecek, istihdam fırsatlarını artıracak, istihdam edilebilirliği artıracak ve insanları ihtiyaç sahiplerinden üretken ve mali açıdan kendine yeterli bireylere dönüştürecek faaliyetlere öncelik verileceği tekrar tekrar dile getirilmektedir (DPT, 2005; T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2017).

Buna ek olarak, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK) da sosyal yardımı yoksulluk kültürünün önlenmesini sağlayacak bir araç olarak değerlendirmekte ve istihdam ile sosyal yardım arasındaki bağlantının güçlendirilmesinin önemini vurgulamaktadır. Genel Kurul'un 2010, 2013 ve 2016 yıllarına ait çalışma raporlarında, “sosyal yardımların, yoksulların, kadınların ve diğer dezavantajlı grupların işgücü piyasasına girmek konusundaki isteksizliği için meşru bir gerekçe sağladığı ve bu unsurların, işsizliği kronik hale getirdiği belirtilmektedir (TİSK, 2010; 2013; 2016). Bu bulguların, dünyada ilk defa Finlandiya’da 2017-2018 yılları arasında gerçekleştirilen bir sosyal deneyle yanlış olduğu ortaya koyulmuştur. 2000 kişilik 25-58 yaşları arasından rastgele seçilen işsiz bireylerden oluşan deney grubu ayda 580€ koşulsuz ve bütçe hesaplı yardım mantığı olmadan asgari geçim yardımı almıştır. 2020’de açıklanan verilere göre, 2000 kişilik deney grubu ve 173000 kişiden oluşan kontrol grubu karşılaştırıldığında; bu kişilerin istihdama katılımının arttığı, bireylerin kendi aralarındaki ve bireyler ve kurumlar arasındaki güven ve dayanışma duygularının arttığı, topluma katılma konusunda bu bireylerin daha güvenli oldukları ve daha az stresli oldukları tespit edilmiştir (KELA, 2020).

Buna rağmen, sosyal sorunların ortadan kaldırılması için istihdam edilebilirliği tek çözüm olarak değerlendiren mantıkla Türkiye’de 2010 yılında Sosyal Yardım Sisteminin İstihdam Bağlantısının Kurulması ve Etkinleştirilmesi Eylem Planı Ekonomik Koordinasyon Kurulu toplantısı sırasında kabul edilmiştir. Bu planla birlikte, sosyal yardımdan faydalananların Türkiye İş Kurumu sistemine kaydedilmesine yönelik bilgi-işlem sisteminin geliştirilmesi amacıyla İŞKUR, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı

ve Sosyal Yardım ve Dayanışma Genel Müdürlüğü arasında bir protokol imzalanmıştır. Bu protokolün amacı, sosyal yardım sistemini yeniden yapılandırmaktır. Bu yeniden yapılandırma, yardım alanları İŞKUR sistemine ekleyerek ve bu bireylerin aktif şekilde iş aramalarını sağlayarak gerçekleştirilmektedir.

Benzer şekilde, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı 2013 yılında sosyal yardım ve istihdam arasındaki bağlantıyı güçlendirmek amacıyla Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü aracılığıyla tüm valilere Toplum Yararına Programlara Yönlendirme başlıklı bir resmi yazı iletmıştır. Bu resmi yazının gerekçesi, sosyal yardımların işsizler açısından caydırıcı hale geldiği ve bu durumun, faydalanıcılar arasında iş bulmama ve uzun süreler boyunca sosyal yardım almaya devam etme eğilimi yarattığı şeklinde belirtilmiştir (T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2013). Dolayısıyla, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının işgücü piyasasına girişe yönelik sosyal yardımların ve toplum yararına çalışma programlarının faydalanıcılarına öncelik vererek, bu insanları üretken hale getirmeye ve yoksulluğun kuşaklar arasında aktarılmasını durdurmaya yönelmesinin beklendiği iddia edilmektedir.

Benzer şekilde, hem 2014-2016 hem de 2017-2019 Eylem Planları Ulusal İstihdam Politikasının İstihdam- Sosyal Koruma İlişkisinin Güçlendirilmesi başlıklı dördüncü politika alanı nezdinde koşulluluğu açıkça teşvik etmiştir. Eylem planlarında, sosyal koruma hizmetlerinin sosyal yardım faydalanıcılarına sunulmasında, bireylerin işgücü piyasasına girmesinin teşvik edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu faydalanıcıların aktif hale getirilmesi için, mesleki eğitimlere dâhil edilmesi İŞKUR'un sorumluluğu haline gelmiştir. Buna ek olarak, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler olarak ismi değişen Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bireylere İŞKUR'un sunduğu aktivasyon programlarından birine katılmaları koşuluyla nakdi sosyal yardım verilmesini düzenlemiştir. Bu eylem planı çerçevesinde, 2015/03 sayılı "Sosyal Yardım-İstihdam Bağlantısının Etkinleştirilmesine İlişkin Usul ve Esaslar" başlıklı genelgede ihtiyaç sahiplerinin sosyal yardım almaya devam edebilmesi için karşılaması gereken bazı koşulları tanımlamış ve sosyal yardım alırken çalışmaya başlayan bireylere yönelik çeşitli teşvik mekanizmaları ilan etmiştir (T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2015). Bu genelgeye göre, Türkiye İş Kurumu'nun sistemine aday olarak kaydedilmek istemeyen, davet edildiği iş görüşmesine gitmeyen veya kendisine sunulan iş teklifini kabul etmeyen faydalanıcının nakdi sosyal yardımı kesilecektir. Bu koşullara ek olarak, iş arayan faydalanıcılar için yılda en fazla 3 kez olmak üzere 40TL ile 100TL arasında nakdi ödeme yapılması gibi çeşitli teşvikler de uygulamaya koyulmuştur; bir faydalanıcı iş bulduğunda

bir kereye mahsus nakdi ödeme alacak ve ödenecek olan tutar, maaşının üçte biri olarak hesaplanacaktır; faydalanıcı işine düzenli olarak devam ederse, aynı yardımı (eğitim ve beslenme) kesilmeyecektir (T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2015). Benzer şekilde, Aktif İşgücü Hizmetleri Yönetmeliği'nin 106. Maddesinde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarından sosyal yardım alan kişilerin, durumlarına uygun açık işlere ya da aktif işgücü hizmetlerine yönlendirileceği belirtilmektedir (T.C. Resmî Gazete, 2013).

Buna ek olarak, 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Kanunu'nun 10. Maddesine 2016 yılında eklenen Ek 5. Maddeyle birlikte, özel şirketlere sosyal yardımlardan faydalananları işe almaları için teşvik verilmesi öngörülmektedir (T.C. Resmî Gazete, 2016). Bu ek maddede, bu özel şirketlerin faydalanıcılar için ödemesi gereken sosyal sigorta primlerinin bir yıl boyunca Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından karşılanacağı ifade edilmekte; sosyal yardım alan bireylerin mesleki eğitimlere ve diğer aktif işgücü hizmetlerine yönlendirilmesi öngörülmektedir (T.C. Resmî Gazete, 2016). Bir bireyin bu şekilde üç teklifi reddetmesi halinde, sosyal yardımları kesilmektedir.

Aynı mantıktan hareketle, 2014 ve 2018 yılları arasına yönelik plan ve programların yer aldığı 10. Kalkınma Planı'nın sosyal yardım politikaları başlığı altında, sosyal yardım-istihdam bağlantısı güçlendirilerek yoksul kesimin istihdam edilebilirliğinin artırılması ve üretken duruma geçirilmesine yönelik programlara devam edileceği ifade edilmektedir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2013: 44). Sosyal yardımlar ve yardımlaşma alanında, sosyal koruma politikalarının amacı, “sosyal hizmet ve yardım alanında ailenin ihtiyaçlarına bütünsel olarak yaklaşan arz odaklı ve istihdam bağlantılı bir sistem kurulması” olarak tanımlanmaktadır (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2013: 43).

Bütün bu gelişmelerin ışığında, 2014 yılında Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarındaki çalışanlar ve sosyal yardımdan faydalananları kapsayacak şekilde gerçekleştirilen önemli bir niteliksel araştırmada, bu vakıfların iş bulma kurumları olarak faaliyet gösterdiği sonucuna varılmaktadır (Kutlu, 2016). Bu görevliler bir yandan ihtiyaç sahiplerinin gelir ve yaşam koşullarına yönelik incelemelerde bulunurken, diğer yandan da bu bireylerin istihdam edilebilirliğini değerlendirmektedir. Bu vakıflardaki temsilcilerin resmi görevi bireylerin çalışma kabiliyetini tespit etmek değil, yaşam koşullarını ve yoksulluk düzeylerini incelemektir. Ancak, çalışanların işsizlik süresini de göz önünde bulundurarak karar aldığı ve sosyal yardımların kesilmemesi için bireyleri işe yönlendirdiği görülmektedir. Örneğin, bir görevli, “*Evlerine gidince, ‘Bak! Kaç yıldır*

sosyal yardım alıyorsun? Eşin neden çalışmıyor? Dosyaya bakıp ailenin hiçbir üyesinin çaba göstermediğini görürsek, yardım kesilir' diyoruz" ifadelerini kullanmıştır (Kutlu, 2016). Başka bir görevli ise, *"Devletten üç, beş kuruluş işsizlik sigortası, sosyal yardım veya başka yardımlar alıyorlar. Bu salak niye çalışsın ki?"* demiştir (Kutlu, 2016).

Sonuç olarak, bütçe hesaplı yardımlar (*means-tested assistance*) ve bu yardım için denetim kriterleri gelir değerlendirmesine değil, faydalanıcıların istihdam edilebilirliğine göre belirlenmektedir. Koşulluluk böylece Türkiye sistemine yerleştirilmiştir. Dolayısıyla, sosyal yardımlardan faydalananları istihdam edilebilir metalara dönüştürmeyi hedefleyen çeşitli mevzuat belgeleri, stratejiler ve eylem planları aracılığıyla, kayıt dışı, atipik ve düşük ücretli istihdam kabul edilebilir hale getirilmiştir.

5.4. Aktif Sosyal Politikaların Türkiye İşgücü Piyasasına ve Sosyal Koruma Sistemine Uygunluğunun Değerlendirilmesi

Bu alanda önem taşıyan çeşitli politika ve mevzuat belgelerinin analizinde görüldüğü gibi; sosyal koruma ilkesi, esnekliğin sisteme kazandıracakları ve ulaşılabilecek sonuçlar tanımlanmadan esnek sosyal güvenlik yönünde geliştirilmeye başlanmıştır. Türkiye'deki esnek sosyal güvenlik programları bireylerin istihdam edilebilirliğine ve vasıflarının aktif sosyal politikalar aracılığıyla iyileştirilmesine odaklanmaktadır. Kuramsal açıdan, bu programlar bireylerin vasıflarının geliştirilmesi, kayıt dışı sektörün daraltılması ve bireylerin farklı sektörlerdeki kabiliyetlerinin genişletilmesiyle iş fırsatlarını artırarak, işsizlik düzeyinin aşağıya çekilmesini kolaylaştırmak amacıyla tasarlanmaktadır.

Buna karşın, Türkiye'nin sosyoekonomik durumu düşünüldüğünde, bu sistemin bireylere hem güvenlik hem de esneklik sağlama konusundaki başarı şansı oldukça şüphelidir. Yüksek işsizlik oranı, işgücünün düşük eğitim düzeyi, Türkiye'de kayıt dışı sektörün genişliği, çalışanların haklarını koruyabilecek güçlü kurumların bulunmaması, sendikalaşma oranının azlığı ve toplu sözleşme kapsamının darlığı, küçük ve orta ölçekli işletmelerin tüm işletmeler arasındaki oranı, sosyal hak arama kültürünün yerleşmemesi ve ekonomik istikrarsızlık esnek sosyal koruma mekanizmaları konusunda planlanan kazanımlara ulaşılmasını önlemektedir (Kuzgun, 2012; Atatanır, 2012; Duman, 2014).

Türkiye'deki sosyal koruma değerlerine bakıldığında; Tablo 4'te görülebileceği gibi, sosyal koruma kapsamı %86'ya (Satır 6.1.1) ulaşırken, kamuda sağlık hizmetleri haricindeki sosyal koruma harcamaları gayri safi milli hasılanın (GSMH) %7,2'si kadardır (Satır 6.3). Öte yandan, GSMH'nin yüzdesi olarak kamuda sosyal koruma harcamaları yalnızca 13,1 seviyesindedir (Tablo 4, Satır 6.2). Buna ek olarak, emeklilik

programına aktif prim ödeyenlerin çalışma çağındaki nüfusa oranı (%27,9 – Tablo 4, Satır 6.4) oldukça düşüktür. Konuyu daha da somutlaştırmak gerekirse, Türkiye Sosyal Güvenlik Kurumu’nun istatistiklerine (2019) göre yükümlü olanların sayısı (34.214.771- toplam nüfusun %41’i), sigortalı çalışanların sayısından (21.725.471 – toplam nüfusun %26’sı) 1,5 kat daha yüksektir (SGK, 2019a). Esnek sosyal koruma mekanizmalarına ilişkin herhangi bir tasarı geliştirilmeden önce, gelirden istihdama tüm güvenlik türlerinde gözlemlenen ciddi sorunlar ve sosyal koruma kapsamındaki bu açmaz tartışılmalı ve çözüme ulaştırılmalıdır.

Tablo 4: Türkiye işgücü piyasasının göstergeleri				
Satır No.	Konu	Gösterge	Yıl	Değer
1.1.	Nüfus ve İşgücü	Yükseköğretim mezunu yetişkin nüfusun payı (%)	2018	17.3
1.2.		İşgücüne katılım oranı (%)	2018	53.2
1.3.		Erkeklerde işgücüne katılım oranı (%)	2018	72.6
1.4.		Kadınlarda işgücüne katılım oranı (%)	2018	34.1
2.1	İstihdam	Kadınların orta ve üst yönetim istihdamındaki payı (%)	2018	16.3
2.2.		İstihdam-nüfus oranı (%)	2018	47.4
2.3.		Erkeklerde istihdam-nüfus oranı (%)	2018	65.7
2.4.		Kadınlarda istihdam-nüfus oranı (%)	2018	29.4
2.5		Tarımın toplam istihdamdaki payı (%)	2018	18.4
2.6		Sanayinin toplam istihdamdaki payı (%)	2018	26.7
2.7		Hizmetlerin toplam istihdamdaki payı (%)	2018	54.9
2.8*		Kayıt dışı istihdam oranı (%)	2019	36
2.9*		Erkeklerde kayıt dışı istihdam oranı (%)	2019	32,1
2.10*		Kadınlarda kayıt dışı istihdam oranı (%)	2019	44,6
3.1	İşsizlik ve işgücünün yeterince kullanılmaması	Zamana bağlı eksik istihdam oranı (%)	2018	1.3
3.2		İşsizlik oranı (%)	2018	10.9
3.2.1*			2019	13,9
3.3		Erkeklerde işsizlik oranı (%)	2018	9.5
3.4		Kadınlarda işsizlik oranı (%)	2018	13.8
3.4.1*			2019	17
4.1	Gençler	Gençlerin işgücüne katılım oranı (%)	2018	43.8
4.2		Erkek gençlerin işgücüne katılım oranı (%)	2018	56.1
4.3		Kadın gençlerin işgücüne katılım oranı (%)	2018	31.1
4.4		Genç işsizliği oranı (%)	2018	20.2
4.5		Erkek genç işsizliği oranı (%)	2018	17.6
4.6		Kadın genç işsizliği oranı (%)	2018	25.0
4.7.		İstihdamda veya eğitimde olmayan gençlerin (NEET) payı (%)	2018	24.4
4.7.1*			2019	29,4
4.8.		Erkeklerde istihdamda veya eğitimde olmayan gençlerin (NEET) payı (%)	2018	15.6
4.9.		Kadınlarda istihdamda veya eğitimde olmayan gençlerin (NEET) payı (%)	2018	33.5
5.1	Çalışma süresi	Haftada 48 saatten uzun süre çalışanların payı (%)	2018	29.4

5.2.		Çalışan başına fiilen çalışılan haftalık ortalama saat sayısı	2018	45
6.1	Sosyal koruma	Sağlık hizmeti harcamalarının yüzdesi (bireyler tarafından kendilerinin ödediği sağlık sigortaları hariç) (%)	2011	83,9
6.1.1*			2019	86
6.2		GSMH'nin yüzdesi olarak kamu sosyal koruma harcamaları [tüm işlevler] (%)	2011	13.1
6.3		GSMH'nin yüzdesi olarak [sağlık hizmetleri hariç] kamuda sosyal koruma harcamalarının oranı (%)	2011	7.2
6.4.		Çalışma çağındaki nüfusun yüzdesi olarak katımlı yaşlılık programına aktif olarak katkıda bulunanların oranı (%)	2011	27.9
7.1.	Sanayi ilişkileri	Sendikalaşma oranı (%)	2016	8.2
7.2.		Toplu sözleşme kapsama oranı (%)	2016	5.9
7.3.		Grev ve lokavttan dolayı 1000 işçi başına çalışılmayan gün sayısı	2015	16157.5

Kaynak: ILOstat, 2019.
 (*) İşaretinin görüldüğü satırlar, TÜİK'ten ve Türkiye Sosyal Güvenlik Kurumu İstatistiklerinden alınmıştır.

Buna ek olarak, Türkiye işgücü piyasasındaki göstergeler (ILO istatistiklerini gösteren Tablo 4'te görüldüğü gibi) istihdam düzeyinin (%47,4); AB'nin 28 ülkesinin 2018 yılına ait ortalamasına (%73,1) göre oldukça düşük kaldığını açıkça ortaya koymaktadır (Eurostat, 2019). Ayrıca, işsizlik oranı (%13,9) 2019 yılı itibarıyla AB'nin 28 ülkesinin ortalamasına göre (%7,4) çok daha yüksektir. Aynı veriler kadınların durumu açısından incelendiğinde, ortaya büyük bir fark çıkmaktadır. İstatistikler, kadınların konumunun Türkiye işgücü piyasasında %29,4 istihdam oranı, %17 işsizlik oranı ve neredeyse %45 kayıt dışı istihdam oranıyla oldukça geride kaldığını açıkça göstermektedir (Tablo 4). Bu noktada, bahsi geçen eşitsizlik ortamında esnek sosyal koruma açısından etkililiği ve verimliliği sağlayabilecek ne tür bir politikanın izlenmesi gerektiği yönünde ciddi bir soru ortaya çıkmaktadır.

Türkiye işgücü piyasasında, kayıt dışı istihdam sorunu yalnızca kadın istihdamına özgü değildir. 2019 yılı itibarıyla, tüm çalışanlarda kayıt dışı istihdam oranı %36'dır (Tablo 5). Bu rakamlar tek başına önemli bir tabloyu ortaya koymakta ve felç olmuş yapıyı açıkça gözler önüne sermektedir. Sosyal güvenlik mekanizmalarındaki esnekliğe giden yolun bu yapıyı daha da karmaşıklatacağı açıktır. Esnek sözleşmeye sahip olan çalışanların esnek sosyal güvenlik mekanizmalarına erişiminin yeterli olup olmadığından önce çalışanlarla sözleşme yapılmaması ve görece olarak çok yüksek olan kayıt dışılık durumu tartışılmalıdır.

Buna ek olarak, girişimciliği artırmaya yönelik politikaların teşvik edilmesi bağlamında, düşündürücü diğer bir nokta ise serbest meslek erbabı olup kayıtlara

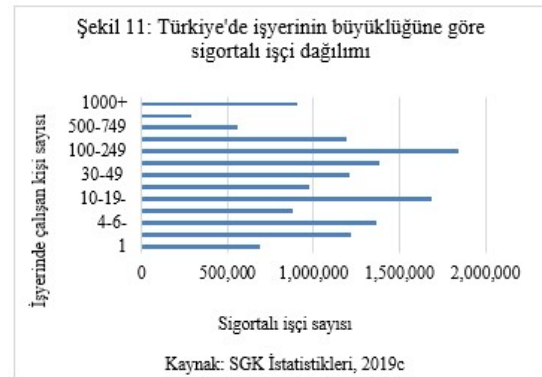
girmeme eğilimidir. Zira hem erkekler hem de kadınlar arasında kayıt dışı serbest meslek oranları sırasıyla %64,5 ve %83,2 oranıyla oldukça yüksektir.

Tablo 5: Türkiye’de kayıt dışı çalışma oranı Sosyal güvenlik kayıt durumuna göre istihdam, Temmuz 2018, Temmuz 2019 [15+ yaş]						
	Toplam		Erkek			Kadın
			Kayıtsız çalışma oranı (%)			
	2018	2019	2018	2019	2018	2019
Toplam	34,3	36,0	29,9	32,1	44,1	44,6
Düzenli veya geçici çalışan	18,7	19,1	18,0	18,5	20,5	20,4
İşveren	17,7	26,0	18,1	27,0	13,6	16,7
Serbest meslek erbabı	64,1	67,6	60,0	64,5	83,1	83,2
Ücretsiz aile işçisi	87,6	93,8	85,3	92,2	88,6	94,6
Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri, Temmuz 2019a						

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri, Temmuz 2019a

Böyle bir ortamda, istihdam piyasasının esnekleştirilmesine veya aktif sosyal politikalarla vasıfların yeniden üretiminin güçlendirilmesine öncelik verilmesi gerekip gerekmediği veya bu politikaların Türkiye’deki sorunu çözüp çözemeyeceği konusunda birçok şüphe ortaya çıkmaktadır.

Burada öne çıkarılması gereken önemli diğer bir konu da Türkiye ekonomisindeki işyerlerinin büyüklüğü ve ölçeğidir, çünkü bu etkenler işgücü piyasasını ve sosyal koruma mekanizmalarını doğrudan etkilemektedir. İşverenlerin sorumlulukları, istihdam ettikleri bireylerin sayısına göre belirlenmektedir. Az sayıda çalışanın kayıt altına alınması ve geri kalan büyük orandaki çalışanın kayıt dışı bırakılması Türkiye’de yaygın bir uygulamadır. Küçük ve orta ölçekli işletmelerin oranının Türkiye’de çok yüksek olduğu düşünüldüğünde, bu eğilim kayıt dışı çalışma oranının artmasına yol açmaktadır. Şekil 4’te görülebileceği gibi, Türkiye’de işyerlerinin büyüklüklerine göre en yüksek sayı yalnızca 1 veya 2-3 çalışanı olan işyerlerine aittir. Çalışan sayısı 20 ve üzeri olan işyerlerinin sayısının oldukça düşük olduğu görülmektedir. 50’den fazla çalışanı olan işyerlerinin sayısı (tüm işleri grupları için 20-29 çalışanı olan, 30-49, 50-99, 100-249,

250-499, 500-749, 750-999 ve 1000+ çalışanı olan) 100.000'in altındadır. Yaklaşık 700.000 civarındaki 1 ve 2 kişilik şirketler düşünüldüğünde bu sayı oldukça azdır.

Buna ek olarak, Şekil 10 ve Şekil 11'de yer alan verilerle birlikte analiz edildiğinde, 1, 2-3, 4-6 ve 7-9 çalışanı olan işyerlerinin sayısı yüksek olsa da sigortalı çalışanların bu işyerlerinde toplanmadığı görülmektedir. Bu işyerlerinde tüm çalışanların sigortalı olması halinde, verilerin 10'dan az çalışanı olan işyerlerinde yoğunlaşması beklenirdi. Fakat, değerler tam tersini göstermektedir. Bu iş yerlerinde diğerlerine oranla daha az sayıda sigortalı işçi çalışmaktadır.

Kayıt dışı istihdam sorununa ek olarak, Türkiye işgücü piyasasındaki düşük eğitim düzeyi de vasıfların yeniden üretimine yönelik politikalarla istihdam güvenliğinin temin edilebileceğini Türkiye'de geçersiz kılmaktadır. Türkiye'de eğitimsiz kişilerin işsizlik oranı %6,8 iken yükseköğretim mezunlarının işsizlik oranı %14,2'dir. Esnek işgücü piyasasının ve esnek sosyal koruma politikalarının büyük bir kısmı istihdam-eğitim ilişkisinin güçlendirilmesine ve bireylerin vasıflarının eğitim ve öğretimle artırılmasına odaklanıyor olsa da lise mezunlarının %49,4 istihdam oranıyla, hâlihazırda istihdam edilmiş nüfusta önemli bir oranı oluşturduğu düşünülürse, bu uygulamanın istihdam düzeyinin yükseltilmesini etkileyip etkilemeyeceği ciddi bir şüpheyile değerlendirilmektedir.

Tablo 6: Eğitim düzeyine göre işgücü durumu, Temmuz 2018, Temmuz 2019 [15+ yaş]									
(%)									
		İşgücüne katılım oranı		İstihdam oranı			İşsizlik oranı		
Eğitim düzeyi	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
2019									
Toplam	53,8	73,2	34,9	46,4	64,1	29,1	13,9	12,5	16,7
Okuma yazma bilmeyen	19,1	33,2	16,2	17,8	29,0	15,5	6,8	12,6	4,4
Liseden düşük	49,4	69,8	28,6	42,9	60,5	24,9	13,2	13,3	13,1
Lise	55,3	72,9	34,8	46,1	63,0	26,5	16,6	13,6	24,0
Meslek lisesi	66,2	81,9	43,3	56,0	72,7	31,8	15,3	11,3	26,5
Yükseköğretim	78,5	85,2	70,6	67,4	76,0	56,9	14,2	10,8	19,3
Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri, Temmuz 2019b									

Buna ek olarak, NEET (eğitimde veya istihdamda olmayan nüfus) verileri (Tablo 6 ve 7) göz önünde bulundurulduğunda da aynı sonuca varılmaktadır. 2019 yılı itibarıyla, 15-24 yaş aralığındaki %29,4'lük nüfusun %42,2'si yükseköğretim mezunudur ve en düşük yüzde (%22,6) liseden düşük bir eğitim düzeyine sahip gençler için görülmektedir.

Bu durum, Türkiye işgücü piyasasında daha eğitilmiş olan kesimin daha dezavantajlı olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Türkiye ekonomisi, yükseköğretim düzeyindeki gençlere yeterli fırsat sunamamaktadır.

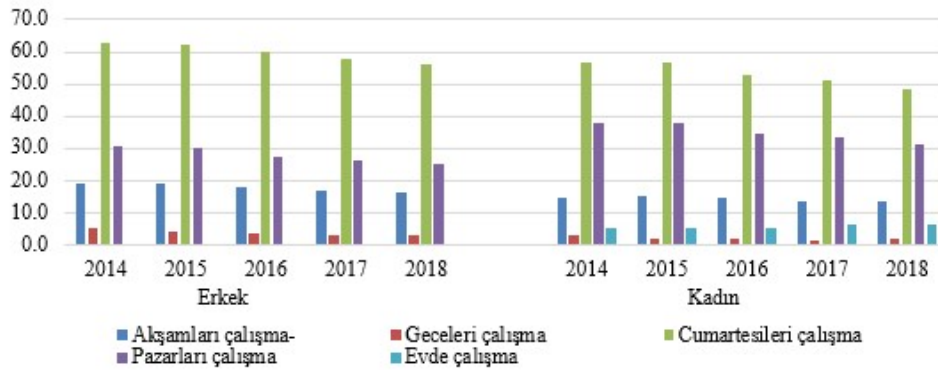
Tablo 7: İstihdamda veya eğitimde olmayan 15- 24 yaş aralığındaki gençlerin eğitim düzeyi

Yıl	15- 24 yaş aralığındaki nüfus			Eğitimsiz	Liseden düşük	Lise	Meslek lisesi	Yüksek öğretim
	Toplam (Bin kişi)	İstihdamda veya eğitimde olmayan (NEET)	NEET (%)	NEET (%)	NEET (%)	NEET (%)	NEET (%)	NEET (%)
2018 Yıllık	11 785	2 882	24,5	78,9	21,6	21,6	26,5	32,2
Temmuz 2019	11 665	3 426	29,4	73,6	22,6	32,0	35,5	42,2

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri, Temmuz 2019c

Türkiye işgücü piyasasındaki bu sorunlara ek olarak, ekonomik kriz Türkiye ekonomisi için beklenen bir gerçeklik haline gelmekte, ekonomi sürekli olarak krizle karşı karşıya kalmaktadır. Bir kriz anında, şirketler işgücü talebini daraltma ve geride kalan az sayıdaki personeli sömürme yoluna gittiğinden, işgücü piyasası ekonomik krizden ilk etkilenen mekanizma olur. 4857 sayılı İş Kanunu'nda görüldüğü gibi, esneklik adına yayımlanan yeni yönetmelikler fazla çalışma gibi çeşitli yollarla bu sömürünün önünü açmaktadır. Söz konusu kanun haftada 45 saatten fazla çalışmayı yasaklıyor olsa da haftada 48 saatten fazla çalışanların payı Tablo 4'e göre %29,4'tür. Ayrıca, normal çalışma saatleri dışında çalışma, yıla ve cinsiyete göre Şekil 12'de sunulmaktadır. Çalışanlara; akşamları, geceleri, Cumartesi ve Pazar günleri evde çalışıp çalışmadıkları

Şekil 12: Türkiye'de istihdam edilenlerin yıllar ve cinsiyete göre normal çalışma saati dışında çalışmaları

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri 2019d

sorulmuştur. Çok sayıda katılımcı (hem kadın hem de erkek) genellikle hafta sonları çalıştığını belirtmiştir.

Tüm bu eksikliklere rağmen; çalışanlar, bu çelişkilerin düzeltilmesi ve bariz ihlallerin engellenmesi için hiçbir zaman güçlü taleplerde bulunmamışlardır. Tablo 4’te görüldüğü gibi, sendikalaşma oranı ve toplu sözleşme oranı Türkiye’de sırasıyla %8,2 ve %5,9 oranları ile fazlasıyla düşüktür. Bu düşük oranlar devletten herhangi bir talepte bulunmak suretiyle karşı karşıya gelmenin düşünülmediği tarihsel mirasın, darbelerle inşa edilen otoriter yapının ve sendika kurma hakkının oldukça geç tanınmasının etkisiyle ortaya çıkmaktadır.

Sonuç olarak, Avrupa’nın birçok ülkesinde yükselen sosyal hak taleplerine cevap verebilmek için refah devleti düzenlemelerine yoğunlaşırken, Türkiye’de geç kapitalleşme, geç sanayileşme, dinin etkin rolü, ailenin baskın konumu ve devletin kutsallığı fikri ile birlikte, verimli sosyal politikaları uygulayacak etkili kurumların kurulmasını tetikleyecek herhangi bir mekanizma oluşmamıştır. Kamunun sorumluluğunun üst düzey bürokratlara ait olduğu kabul edilmemiş, bu sorumluluk hayırseverlik faaliyetlerinin desteklenmesiyle sivil toplum kuruluşlarına yüklenmiştir.

Sosyal yapı, Batı Avrupa’daki refah gelişmelerinden belirli ölçüde etkilenmiş olsa da Türkiye’deki sosyo-ekonomik yapıya nüfuz edecek herhangi bir etki ortaya çıkmadan önce, neoliberal geçiş başlamış ve 1980’lerden itibaren derin bir yeniden yapılanma sürecine girmiştir. Kamunun sorumluluğu hiçbir sosyal grup tarafından vurgulanmadığı ve buna karşı hareket edecek hâkim herhangi bir sosyal baskı oluşmadığı için, neoliberal geçişin ardındaki mantık Türkiye’nin sosyo-ekonomik yapısıyla mükemmel bir uyum sergiler. Sosyal hak arama kültürü tarihsel mirasta yer edinemediğinden, “başka alternatif yok” gibi sistematik sloganlarla birlikte, neoliberal mantık toplumun zihnine kolaylıkla yerleşmiştir. Böyle bir ortamda, Türkiye’nin mevcut hükümeti 2002 yılından itibaren sosyal ihtiyaçları karşılamak üzere hayırseverlik faaliyetlerini İslam’ın dayanışma kültürüne ait kurallara öncelik vererek teşvik etmiştir.

Neoliberal geçişin kurumsal düzlemde izlediği yollardan birisi işgücü piyasasının ve sosyal güvenlik mekanizmalarının esnekleştirilmesidir. Diğer uluslararası aktörlerin yanında, AB bu dönüşümde önemli bir rol oynamaktadır. Esnek çalışma sözleşmeleri ve esnek çalışma saatleri, AB’nin meşruiyet kaynağı olarak tanımlandığı çeşitli mevzuat ve strateji belgeleri aracılığıyla Türkiye işgücü piyasasına işlemiştir. Bütün bu dönüşümler, işverenlere fayda sağlayacak şekilde gerçekleştirilmektedir. Çalışanlar, çeşitli sosyal güvenlik türlerine ihtiyaç duyulan sömürücü bir işgücü piyasasıyla karşı karşıya

kalmaktadır. Ancak, Türkiye’de izlenen kurumsal yol, esnek sosyal koruma mekanizmaları bağlamında yalnızca istihdam güvenliği ve vasıfların yeniden üretimi güvenliğine yönelik politikaların teşvik edildiğini ortaya koymaktadır. Bu teşvikin ana aracı, bireylerin daha aktif, daha bireysel, kendine daha fazla yeterli ve daha fazla sorumluluk sahibi olmasını sağlayacak zihniyet ve davranış değişikliği yoluyla uygulanan aktif sosyal politikalar olmuştur. Çalışmayı önceliklendiren ideoloji, sosyal yardım da dâhil olmak üzere her türlü sosyal politikada oldukça baskın bir konuma gelmiştir. İstihdam edilebilirlik, herhangi bir sosyal hakkın aranması için bir ön koşul ve vazgeçilmez bir şart haline gelmiştir.

Ancak, Türkiye ekonomisinin kayıt dışılığı ve istikrarsızlığı, Türkiye’deki düşük sendikalaşma oranı ve toplu sözleşme oranı, yüksek işsizlik oranı ve işgücü piyasasında düşük eğitim düzeyi düşünüldüğünde, aktif sosyal politikalar aracılığıyla istihdam edilebilirliğin sağlanmasına yönelik politikalara öncelik verilmesinin hem esnek hem de güvenli bir çalışma ortamı yaratabileceği şüphelidir. “Sosyal güvenlik sisteminin gelirin yeniden dağıtım işlevini güçlendirme ile eşitlikçi bir perspektiften işgücü piyasalarını düzenleme (re-regülasyon) amacı taşıyan bütünsel bir anlayışın geliştirilmesi, istihdam ve sosyal koruma ilişkisini güçlendirmede ve sosyal yardımlara bağımlı yaşamak zorunda olan kişi sayısının azaltılmasında başarıyı belirleyecek temel ölçüt olacaktır” (Gökbayrak, 2017: 87).

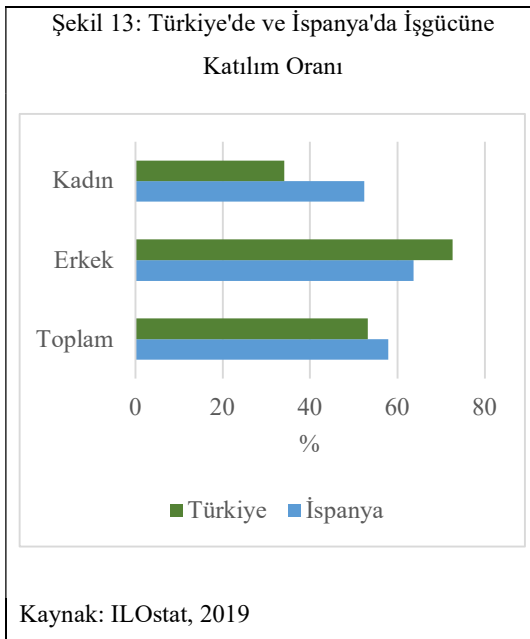
Dolayısıyla, iki ülkede de istihdam edilebilirliği artırmaya yönelik politikaların etkili bir şekilde uygulandığı, ancak sorunlara çözüm olmak yerine yalnızca sorumluluk sahibi, aktif, “yeterli” özelliklere sahip yeni bir tip birey yaratma konusunda başarılı olduğu görülmüştür. Bu tavsiyeler yaygınlaştıkça, söz konusu politikalara maruz kalan bireylerin de kendi çabalarının mevcut sorunları çözebileceğine inanıp inanmadığı; tavsiye edilen değerlerin ne ölçüde içselleştirildiği soruları yedinci bölümde ele alınacaktır. Bireylerin algılarına dair Türkiye ve İspanya’nın karşılaştırmalı analizi öncesinde altıncı bölümde bu iki ülkedeki kurumsal sisteme ilişkin -aktif sosyal politikaların kurumsallaşması kapsamında- dizgesel bir karşılaştırması yapılacaktır.

ALTINCI BÖLÜM: İSPANYA'DA VE TÜRKİYE'DE AKTİF SOSYAL POLİTİKALARIN KURUMSALLAŞMASININ KARŞILAŞTIRMASI

Bu bölümde Bölüm 4 ve 5'te ayrıntılarıyla bahsedilen konular, İspanya ve Türkiye sistemi içerisinde karşılaştırmalı olarak tartışılacaktır. Bu tartışmadan önce İspanya ve Türkiye'nin işgücü piyasası ve sosyal koruma mekanizmalarındaki durumundan ve güvenceli esnekliğin temel göstergelerinden (sosyal koruma harcamaları, endüstriyel ilişkiler- işçi örgütlerinin etkinliği- ve çalışma ortamı) bahsedilerek, istatistiki veriler ışığında bu iki ülkenin günümüzdeki görüntüsü ortaya koyulmaya çalışılacaktır. Karşılaştırma sırasında yürütülen tartışmalarda, istatistiki verilerde aynı yöntemler kullanılarak hesaplanan Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'nün (OECD) verileri kullanılmıştır. Bu bölümün amacı, esnek sosyal güvenlik mekanizmaları içinde bir araç olarak kullanılan aktif sosyal politikaların Türkiye ve İspanya'da kurumsallaşmasını incelemek ve bu aracın etkin şekilde uygulanabilirliğini etkileyen faktörleri istatistiki veriler ışığında karşılaştırmalı olarak tartışmaktır.

Şekil 13'te görüldüğü gibi Türkiye'de erkek bireylerin işgücüne katılım oranı %72,6 iken İspanya'da %63,7'dir. Kadınların işgücüne katılım oranı ise Türkiye'de %34,1; İspanya'da %52,4'tür. Türkiye'de işgücüne kadın katılım oranının düşüklüğü

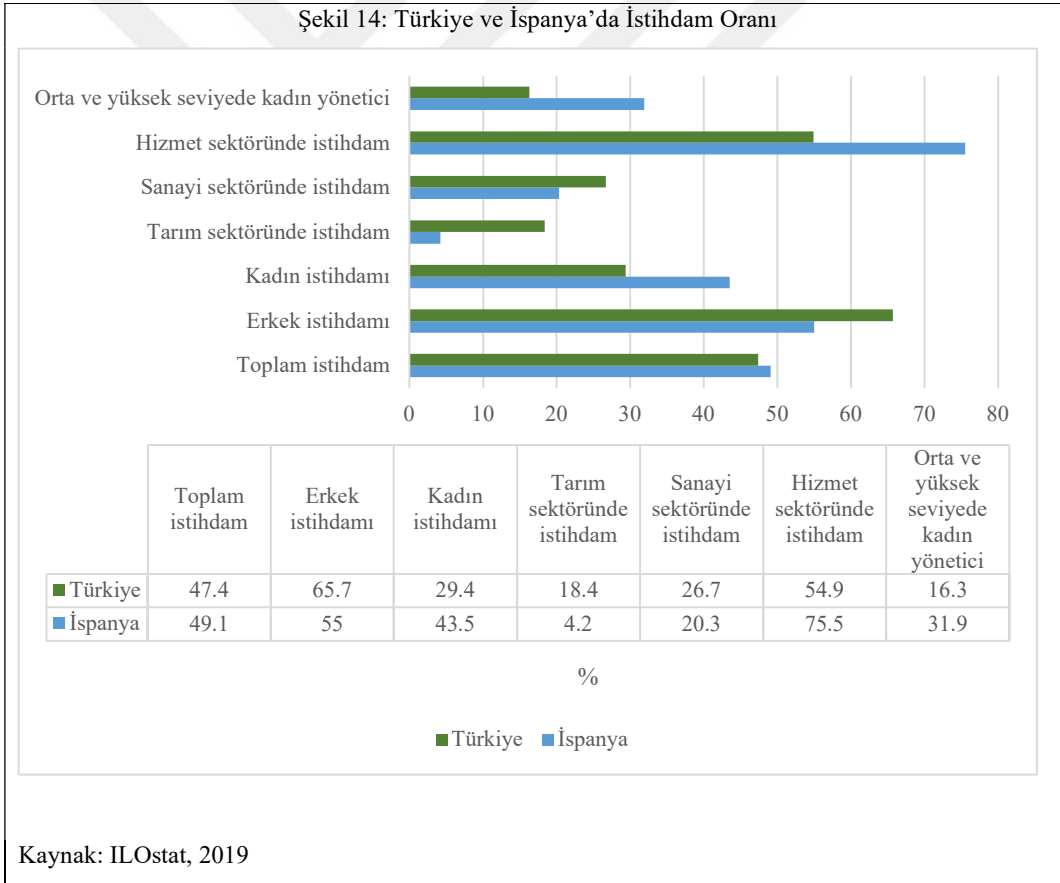
göze çarpmaktadır. İspanya'nın yanı sıra AB üyesi ülkelerle Türkiye'nin işgücü piyasaları arasındaki en büyük uyumsuzluklardan birisi kadınların işgücüne katılım oranının düşüklüğüdür (Ceylan Ataman, 2016). Bu durumun nedenleri arasında Türkiye'de kadınlar için işgücü piyasasında fırsat eşitliğinin olmaması, kadınların düşük eğitim seviyesi, cinsiyete dayalı ayrımcılığa sebep olan Türkiye'nin ataerkil sosyal yapısı, kadınların sosyal bakım görevini üstlenmesi ve cam tavan şeklinde

kavramsallaşan kadınların iş hayatında ancak bir seviyeye kadar yükselebilmesi durumu sayılmaktadır (Arat, 1994; IKV, 2019; Önder, 2013; Kılıç ve Öztürk, 2014).

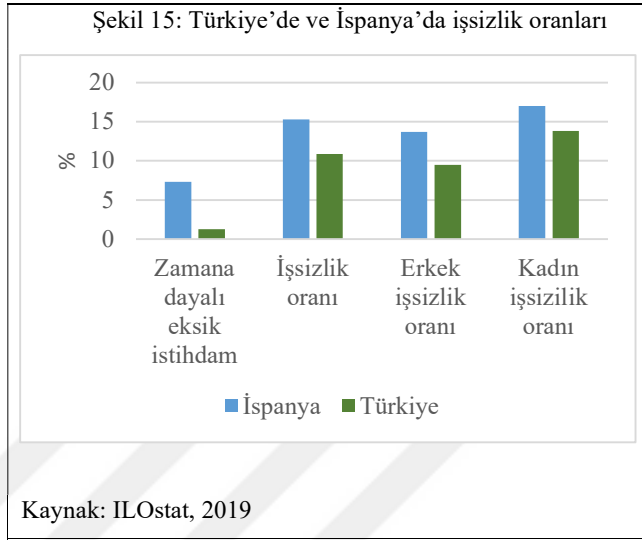
Şekil 14’te görüldüğü gibi orta ve yüksek seviyede çalışan kadınların istihdam oranı Türkiye’de %16 civarındadır. Bu oran İspanya’da da çok yüksek olmamakla beraber, Türkiye’nin iki katıdır (%31,9). Bu durumda kadın istihdamının artırılması için Türkiye’nin acil şekilde politikalar geliştirmesi, kadınların işgücüne katılımını engelleyen faktörlerin önlenmesini sağlamak büyük önem teşkil etmektedir.

Türkiye ve İspanya’nın sektörlere göre istihdam profiline bakıldığında dünyada hizmet sektörüne doğru kayan istihdamın tarım sektöründeki payı Türkiye’de hala %18,4’tür (Şekil 14). Bu oran İspanya’da %4 civarında olup Avrupa’nın diğer ülkeleriyle uyumlu bir tablo sergilemektedir⁴². Türkiye ve İspanya’da sanayi sektöründeki istihdam oranı benzerlik gösterirken, hizmet sektöründe %54,9 oranıyla Türkiye, bu sektördeki istihdam payında İspanya’ya göre oldukça düşük kalmaktadır. Bu durum, ekonomik gelişmelere uyum sağlama/sağlayamama konusundaki durumu gösterir niteliktedir.

⁴² Avrupa Birliği’ne üye 28 ülkenin ortalamasıyla hesaplanan verilere göre AB içinde tarım sektöründeki istihdamın payı %4,2’dir (Eurostat, 2016).

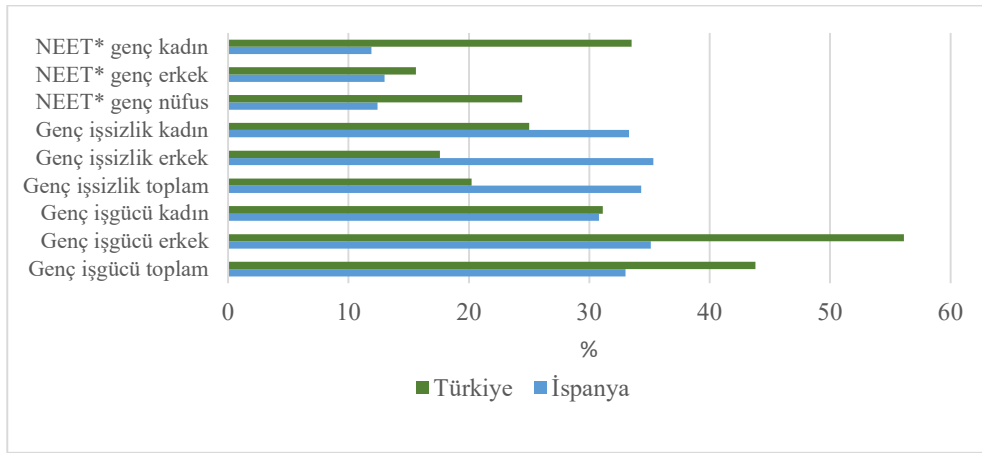
Türkiye ve İspanya'daki işsizlik oranları karşılaştırıldığında Türkiye'deki oranların İspanya'ya göre düşük olduğu gözlenmektedir (Şekil 15). Ancak, bu tablolar değerlendirilirken, Bölüm 4'te bahsedilen Türkiye'deki kayıt dışı ekonomi gerçeğini de ele almak gerekir. Aynı zamanda; bu veriler ne istihdamda ne eğitimde yer alan oldukça yüksek miktardaki genç nüfusla birlikte değerlendirildiğinde (Şekil 16) Türkiye'de istihdam piyasasına dahil olmayan kişilerin oranının İspanya'dan düşük olduğunu belirtmek çok doğru olmayacaktır. İki ülke de ciddi anlamda işsizlik sorununu ekonomisinde hisseden ve bu konuya çözüm bulacak politikalar üretmek zorunda olan iki ülke arasındadır.

Buna ek olarak, Şekil 15'te görüldüğü gibi zamana dayalı eksik istihdam İspanya'da %7 civarındadır. İşsizliğin yüksek olmasının yanı sıra eksik istihdamın fazlalığı ülkenin istihdam potansiyelinin mevcut ekonomik yapı içerisinde verimli kullanılmadığına işaret etmektedir. İspanya'daki bu durumu, Bölüm 5'te ayrıntılarıyla bahsedilen İspanya'daki mecburi yarı zamanlı iş sözleşmelerinin yoğunluğuyla açıklamak doğru olacaktır.

Genç işsizlik oranları değerlendirildiğinde ise ne istihdamda ne eğitimde olan genç nüfus Türkiye'de %24,4 oranıyla İspanya'nın (%12,4) iki katıdır (Şekil 16). Benzer şekilde, bu oran içerisindeki genç kadınlardaki oran, Türkiye'de İspanya'nın 3 katıdır. Diğer taraftan genç işsizlik oranları göz önünde bulundurulduğunda, İspanya'da genç işsiz erkek %35,3 iken, Türkiye'de %17,6'dır. Kadınlarda ise bu oran İspanya ve Türkiye'de sırasıyla şu şekildedir: %33,3 ve %25. Yine Bölüm 5'te bahsedildiği gibi genç işsizlik oranının düşürülmesi yıllardır İspanya'nın gündeminde olan öncelikli politika alanlarından birisidir. Ancak alınan önlemlerin, mevcut durumu büyük ölçüde değiştirmedeği görülmektedir.

Şekil 16: Türkiye’de ve İspanya’da genç işgücü ve işsizlik oranları

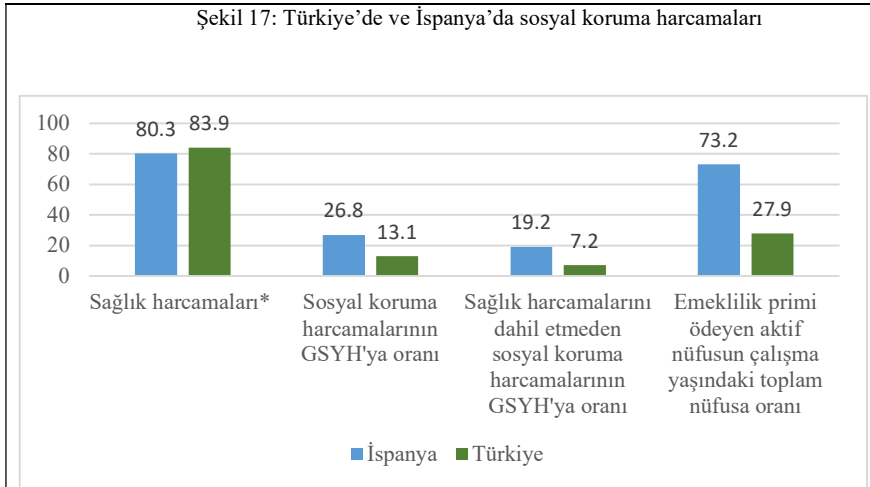

Kaynak: ILOstat, 2019

*NEET: Eğitimde ve İstihdamda yer almayan genç nüfus (NEET)

İşgücü piyasası göstergelerine ek olarak, aktif sosyal politikaların uygulanması aşamasında güvenceli esnekliğin kurumsallaşması değerlendirildiğinden Türkiye ve İspanya’da sosyal koruma harcamalarındaki durumu da incelemek gerekir. Türkiye’de sosyal koruma harcamalarının GSYH’ye oranı İspanya’dakinin yarısıdır. Sağlık harcamalarını dahil etmeden hesaplanan sosyal koruma harcamalarının GSYH’ye oranı Türkiye’de %7,2; İspanya’da %19,2 olup görüldüğü gibi İspanya’daki oran Türkiye’deki sosyal koruma harcamalarının iki katından daha fazladır (Şekil 17). Buna ek olarak, emeklilik primi ödeyen aktif nüfusun toplam nüfusa oranı değerlendirildiğinde Türkiye

Şekil 17: Türkiye’de ve İspanya’da sosyal koruma harcamaları

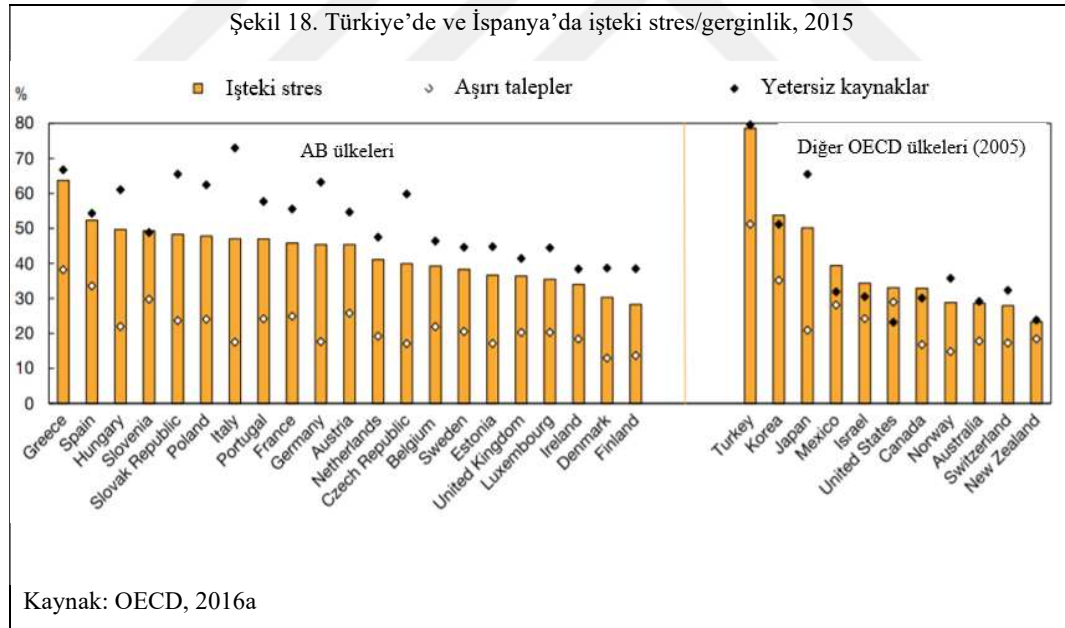

Kaynak: ILOstat, 2011

*Özel sağlık harcamalarını dışarda bırakacak şekilde hesaplanmıştır.

ve İspanya arasındaki farkın %50'lere yaklaştığı gözlenmektedir. Bu durum, Türkiye'deki gayri resmi sektörün büyüklüğüne ve sosyal koruma kapsamındaki kişilere bağımlı nüfusun genişliğine işaret etmektedir.

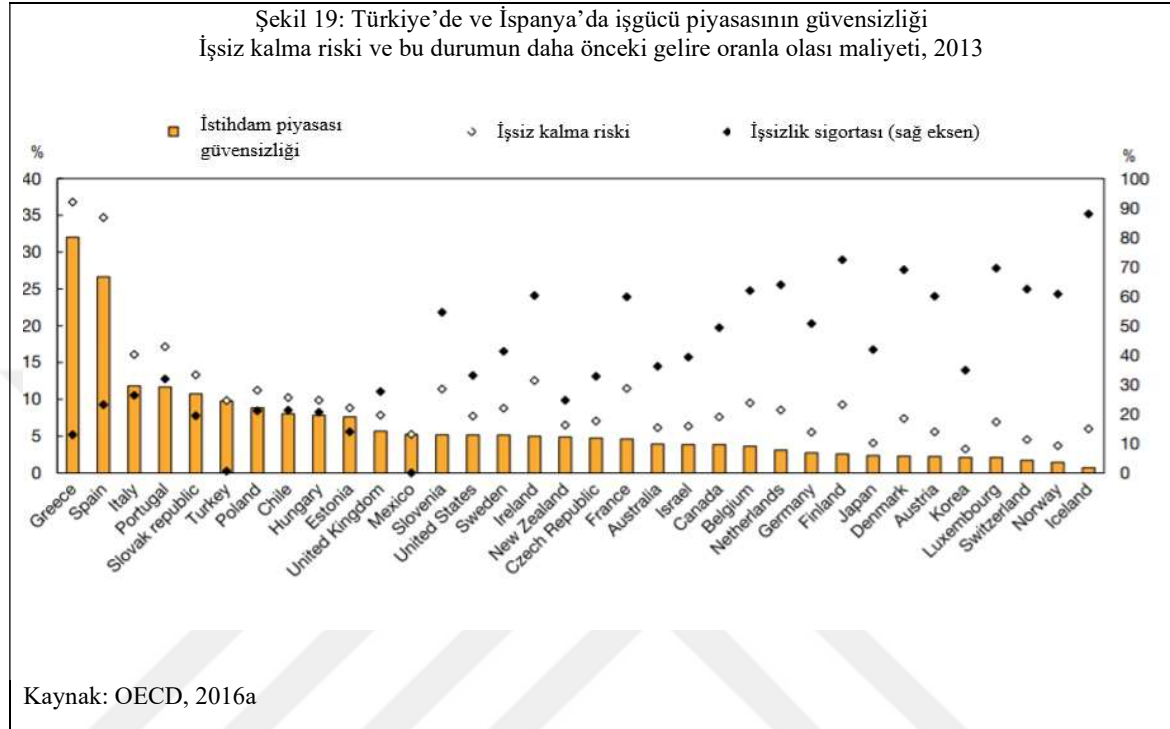
İşgücü piyasasının ve sosyal koruma mekanizmalarının mevcut durumunun yanı sıra iş kalitesi ve çalışma ortamının da Türkiye ve İspanya'da nasıl görüldüğünden bahsetmek doğru olacaktır. Çalışma ortamını işçilerin aleyhine bozmakta olan işgücü piyasasındaki esnekliğin günümüzde nasıl görüldüğünü ortaya koymak, bu politikaların şekillenmesinde rol oynaması gereken konuları gösterdiği için gereklidir. OECD çalışma ortamını analiz ederken kullandığı 3 göstergedен⁴³ ikisi bu bölümde Türkiye ve İspanya için ele alınacaktır. Bunlardan biri iş stresi olarak kavramsallaştırılmış, işçilerin çalışma ortamında sahip oldukları kaynaklardan daha fazla iş talebinin olması durumuna işaret etmektedir. Bu verilerde İspanya, AB ülkeleri arasında ikinci sırada yer almaktadır ve iş stresi konusunda %50 civarında işçinin mağdur olduğu bir durum haline gelmiştir. Türkiye'de ise durum çok daha kötüdür. İşçilerin sahip olduğu kaynaklar ve talepler arasında büyük bir fark mevcut olup, iş stresi %80'lere dayanan bir çizgi sergilemektedir.

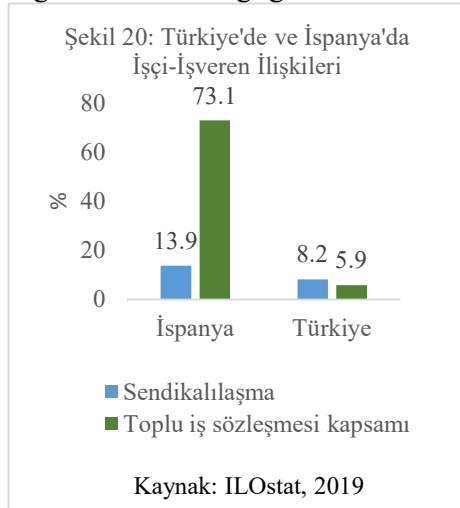
Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'nün kullandığı çalışma ortamını analiz eden diğer gösterge işgücü piyasasının güvencesizliğidir. Bu veriye iki değişken kullanılarak ulaşılmıştır: işsizlik yardımı ve iş kaybına neden olabilecek durumları içeren işsiz kalma riski. Bu veriler İspanya ve Türkiye için karşılaştırmalı olarak değerlendirildiğinde, İspanya'nın işsizlik yardımı konusunda Türkiye'den oldukça iyi

⁴³ (1) İşteki stres ve gerginlik, (2) işgücü piyasasının güvencesizliği, (3) gelir kalitesi

durumda olduğu fakat işsiz kalma riski konusunda Türkiye'yi neredeyse 3'e katladığı görülmektedir. Genel tabloya bakıldığında ise iki ülkenin de OECD ülkeleri arasında istihdam piyasasında en büyük riskleri taşıyan ülkeler olduğu göze çarpmaktadır.

Bu değerlendirmelere ek olarak, ülkelerdeki endüstriyel ilişkilerin durumu güvenceli esnekliğin oluşma ve gelişme aşamalarında önem taşımaktadır. İşçi örgütlerinin etkinliği güvenceli esnekliğin güvenlik ya da esneklik yönünde gelişmesini etkilemektedir. Bu nedenle, İspanya ve Türkiye'deki sendikalaşma oranı ve toplu sözleşme oranlarına yer verilmiştir. İspanya'da sendikalaşma oranı 5. Bölümde detaylarıyla bahsedildiği üzere düşüş çizgisinde seyretmektedir ve toplam ücretliler içinde %14 seviyesindedir. Türkiye'de ise bu oran yaklaşık %8'dir. AB'ye uyum sürecinde Türkiye'nin en fazla eleştirildiği alanlardan birisi sendikalaşma hakkı konusudur (Ceylan Ataman, 2016). Söz

konusu oranın hesaplanması konusunda uluslararası kaynaklar ve Türkiye'de Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı farklı yöntemler uyguladığından bu veriler birbiriyle karşılaştırılamayacak düzeyde farklıdır. Bakanlık, sendikalılık oranına, toplam

sigortalı işçiler arasında sendikalı işçilerin oranını hesaplayarak ulaşmakta; uluslararası kaynaklar ise ücretli işçiler arasından sendikalı işçileri tespit ederek bu orana ulaşmaktadır. T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın 2019 yılı Temmuz ayına ait yayınladığı son verilere göre Türkiye'de toplam 13.764.063 işçiden 1.894.170 kişi sendikalı olup, bu oran %13,76 olarak belirtilmektedir (T.C. Resmî Gazete, 2019). Buna ek olarak, toplu iş sözleşmesi kapsamında Uluslararası Çalışma Örgütü verilerine göre İspanya ve Türkiye'ye karşılaştırmalı olarak bakıldığında arada uçurum olduğu görülmektedir. Bu oran Şekil 20'de görüldüğü gibi Türkiye'de %5,6 iken İspanya'da %73,1'dir.

Bu verilere bakılarak hem Türkiye'de hem de İspanya'da işgücü piyasasının kırılğan yapıya sahip olduğu göze çarpmaktadır. Bu kırılğan yapının oluşmasında iki ülkenin tarihsel altyapısı, sosyal, siyasi ve ekonomik yapısı büyük rol oynamaktadır. Bu nedenle, aktif sosyal politikaların kurumsallaşmasına doğru neoliberal yapılanmaya giden yolda Türkiye ve İspanya'da hangi gelişmelerin göze çarptığından yine karşılaştırmalı olarak bahsedilecektir.

Türkiye'nin tarihsel altyapısı incelendiğinde, sınıfsız toplum kurma anlayışı, ailenin ve aile içi dayanışmanın sosyal yapılar içerisinde baskın karakterde gelişmesi, dinin hayırseverlik olgusunu topluma yayan rolü ve devletin vatandaşlar tarafından kutsal bir mekanizma gibi görülmesi sosyal koruma mantığının gelişimini etkilemiştir. Buna ek olarak, uzun yıllar tarım odaklı ekonomik gelişim modeli ve toplumun toprağa bağlı şekilde geçimini sağlaması nedeniyle geç endüstrileşme ve geç kapitalleşme durumu sosyal politikaların Batının endüstriyel toplumlarında anlaşıldığı şekliyle gelişmesini geciktirmiştir.

İspanya'nın tarihsel alt yapısı göz önünde bulundurulduğunda ise Avrupa'nın birçok ülkesindeki refah modelleriyle aynı dönemde, hızda ve seviyede sosyal politikalar geliştirilerek refah devlet modelini oluşturduğu söylenebilir. Fakat kısa bir süre sonra bu ivme ülkede yaşanan iç savaş ve diktatörlük nedeniyle istihdama bağlı hakların ön plana çıktığı Bismark sistemi, eğitim ve sağlıkta evrensel sosyal haklar sistemi ve kişinin mali durumuna göre koşullu sosyal yardım sisteminin tümünü farklı şekillerde kapsayan karma bir sosyal politika modeline dönüşmüştür. Katolik kilisesinin toplumdaki baskın rolü, iç savaştan önceki dönemdeki uygulamalarla sekülerleşme yolunda ilerleyerek etkisini kaybetmiş olsa da Franco diktatörlüğü sırasında yeniden toplumun en önemli değerlerinden biri haline gelmiştir. Buna ek olarak, Franco dönemindeki politikalarla ailenin toplumdaki önemi vurgulanmıştır. Bu durum devlet eliyle yürütülen sosyal

politikalar yerine hayırseverlik mantığının topluma işlemesine ve devletten önce aile sorumluluklarının altının çizildiği bir siyasi politika modeline sahip olunmasına neden olmuştur.

Aynı zamanda, Türkiye’dekine benzer şekilde geç endüstrileşme ve geç kapitalleşme, işçilerin örgütlenme hızını ve yapısını etkileyerek sosyal politikaların gelişimini yavaşlatmıştır. Ancak, Türkiye ile karşılaştırıldığında sendika hareketinin oldukça etkin olduğunu belirtmek gerekir. Özellikle sosyalist sendika UGT ve anarşist CNT işçilerin örgütlendiği ve sistemsiz değişikliklere katkı sağlamış iki önemli sendikal yapılanmadır. Fakat, İspanya’da bu hareketlerin beklenen etkiyi yaratamamış olmalarının temel nedeni, işçi örgütlenmelerinin iki temel konuda yaşadığı fikir ayrılığıdır. Güçlü merkezi devlet veya bölgesel milliyetçilik yoluyla ademi merkeziyetçi bir yapının taraftarları ve muhafazakâr grup veya kiliseye ve bunların halk üzerindeki etkisine karşı olan grup olarak taraflar bölünmüştür. Durum böyle iken herhangi bir sosyal değişim gerektiren konuda mutabakat sağlanması mümkün olmamıştır. Sendika hareketi iş veren örgütlenmeleri karşısında tek bir yapı olarak var olamamış ve işçi çıkarları doğrultusunda sistemi tam anlamıyla yönlendirememiştir. Güçlü merkezi devlet örgütlenmesini savunanlar ile tarihsel bölgesel farklılıkların yönlendirdiği nedenlerle ademi merkeziyetçi örgütlenmeyi destekleyen gruplar İspanya’da sürekli çatışma içinde olmuş, kanlı iç savaşa neden teşkil etmiş, ardından İspanya’nın 36 yıllık diktatörlük ve faşizmle yönetilmesine sebep olmuştur. Franco’nun ölümünün ardından İspanya ademi merkeziyetçi bir yapıya kavuşmuş ve sosyal tarafları bu yolla rahatlatma yoluna gidilmiştir. Tüm bu nedenlerle, İspanya’da devlet vatandaş ilişkisini düzenleyen toplumsal sözleşme, her dönemde merkezi yapısını koruyan ve geliştiren Türkiye’den oldukça farklı şekillenmiştir. Bu şekilde oldukça farklı şekillenen toplumsal sözleşme nedeniyle devlet ve onun sosyal sorumlulukları iki ülkede birbirinden çok farklı şekilde algılanabilmektedir.

Türkiye’de endüstriyel ilişkilerin ilk yasal çerçevesi, işçilerin korunması gerektiği mantığından yola çıkarak 1936 yılında yürürlüğe giren 3008 sayılı kanun ile oluşturulmuştur. “Sendikalar dışında, çağdaş iş hukukunun bireysel ve kolektif tüm ilişkileri, kavram ve kurumları, bu yasada ifadesini bulmuştur” (Güzel, 1986: 177). İspanya’da endüstriyel ilişkilerin benzer yasalaşma süreci 1926 yılında gerçekleşmiştir. Buna ek olarak, İspanya’nın 1931 Anayasası işçilere sendikalaşma hakkı veren hükümler içermektedir.

Endüstriyel ilişkilerin dünyadaki gelişmelerle uyumlu sayılabilecek bu ilk yapılanmasının aksine; Türkiye’deki sosyal politikalar, 1980’lerdeki neoliberal dönüşüm öncesinde devlet eliyle yürütülen sosyal korumanın yerine hayırseverlik bakış açısıyla ve devlet yerine devlet tarafından kurulmuş sivil toplum örgütleri vasıtasıyla yürütülen politikalar resmi çizmektedir. İspanya’da ise diktatörlüğün hâkim olduğu, mesleki duruma göre değişen, evrensel sosyal haklar fikrinden uzak ve koşullu sosyal yardımların mevcut olduğu bir sistem göze çarpmaktadır.

Türkiye’de 27 Ocak Kararları ile başlayan neoliberal dönüşüm uluslararası kurumların yaptırımlarıyla, yapısal uyum politikalarıyla Türkiye ekonomisinin yapısını büyük ölçüde değiştirmiştir. Bu dönemde toplumda büyüyen eşitsizliğin sadece ekonomik büyümeyle aşılabacağı fikri topluma kabul ettirilmiştir. 1980 askeri darbesi nedeniyle oluşturulan baskı ortamı bu neoliberal dönüşümün toplumun her kesimine yayılmasını oldukça kolaylaştırmıştır. Dönemin en çok kullanılan sloganı ‘başka alternatif yok!’ olmuştur. Bu siyasi baskı ortamı ve toplumda hak arama kültürünün gelişmemiş olması neoliberal dönüşümün toplum tarafından içselleştirmesini de kolaylaştırmıştır.

İspanya’da benzer şekilde uluslararası ekonomik örgütlerin yönlendirmeleriyle ilki 1963 yılında uygulanmaya başlanan İstikrar Plan’larıyla dışa dönük bir iktisat modeli takip edilmeye başlamıştır. Bu dönemde Türkiye gibi merkezi bir siyasi yapılanmaya sahip olan İspanya ekonomisine özelleştirme, serbest piyasa ekonomisi, rekabet gibi kavramların hızlıca yayıldığı görülmektedir. Yine benzer bir şekilde, faşist yönetim nedeniyle bu dönüşüm sırasında işçi haklarını koruyacak sendikaların yasa dışı olduğu bir ortamda neoliberal dönüşümün teşvik edilmesi kolaylaşarak ilerleyen yıllarda işgücü piyasasının esneklik yönünde yapılandırılmasının önü açılmıştır.

Türkiye’den farklı değerlendirilebilecek şekilde; 1976 yılında Franco’nun ölümü ile faşist yönetimin son buluşu ve demokratik siyasi yapılanma, neoliberal dönüşümün ilerlemesinin göreceli olarak hızını kesmiştir. Bunda etkisi olan güçler şöyle açıklanmaktadır: iktidara gelen İspanya Sosyalist İşçi Partisi’nin (PSOE) sosyal harcamaları büyük oranda artırması, evrensel sosyal hakların anayasal hak haline gelmesi ve sendikal hareketlerin tekrar yasal düzeyde kendi çıkarlarını savunur hale gelmesi ve bölgesel siyasi yapılanmanın gerçekleştirilmesi yoluyla değişen siyasi yapı. Fakat bu dönemde otoriter rejimden demokratik yönetim şekline geçiş gündemin odağına oturmuş ve yine bölünmüş yapıdaki işçi hareketi sosyal mobilizasyon gücünü sosyal yapıları değiştirebilecek düzeyde geliştirememiştir.

Bu ortamda endüstriyel ilişkilerde ortaya çıkan sorunları çözme amacıyla İspanya’da geliştirilen gelir güvenliğini sağlayan sosyal koruma politikaları, ekonomik problemlerin giderek artması ve uluslararası organizasyonların önerileri ışığında yerini işsizliği hızlıca azaltması beklenen değişik yapıdaki iş sözleşmesi tiplerinin (özellikle süreli iş sözleşmeleri ve yarı zamanlı sözleşme tipleri) teşvik edildiği bir sosyal ortama bırakmıştır. Böylece sosyal güvenlik mekanizmaları kapsamında gelir veya iş güvenliği yerine istihdam edilebilirlik kavramı İspanya sisteminin içine yerleşmiştir. Avrupa Birliği sosyal koruma mekanizmasının gelir güvenliğinden istihdam güvenliğine doğru değişmesi konusunda büyük rol oynamıştır.

Türkiye’de ise neoliberal dönüşümün meşrulaştırıcı temel parçalarından bir adımı İspanya’daki ve Avrupa’daki diğer uygulamalarla benzer şekilde esnek üretimin gerekliliği, esnek işgücü piyasasının ve esnek sosyal güvenlik mekanizmalarının vazgeçilmezliği konularına vurgu yaparak gerçekleştirilmiştir. Yapısal olarak değişen ve rekabetin gittikçe arttığı dünya ekonomisine ayak uydurma konusunda esnek uygulamaların gerekliliği Türkiye’nin ekonomi ve siyasetini planlayan ve düzenleyen birçok belgede bahsedilmiştir. Bu gerekliliklerin Uluslararası Çalışma Örgütü ve Avrupa Birliği’nin tavsiyeleri çerçevesinde uluslararası normlara göre düzenlendiği görülmektedir.

1980’lerde Turgut Özal’ın politik yönlendirmeleriyle başlayan ve uluslararası yaptırımlarla meşrulaştırılan Türkiye’deki neoliberal dönüşüm AKP hükümetleriyle tamamen Türkiye ekonomi-politiğine yerleşmiştir. Sosyal politikaların yürütülmesi konusunda hiçbir dönemde tam sorumluluk almamış bir devlet anlayışı, geç kapitalleşme ve geç endüstrileşme nedeniyle güçlü olmayan işçi hareketi ve Müslüman kültürün etkisiyle yayılan hayırseverlik anlayışı neoliberalizmin ön gördüğü minimal devlet ve bireyselci bakış açının yayılması için oldukça uygun bir zemin hazırlamıştır. Bu nedenle neoliberal dönüşümün gerçekleştiği hatlardan biri kabul edilebilen esnek üretimden esnek işgücü piyasası ve esnek sosyal güvenlik mekanizmalarına doğru ilerleyen politika üretim şeklinin hız kazanması tabandan bir tepkiyle karşılaşmamıştır.

Türkiye’de esnek işgücü piyasasının yasal ve kavramsal altyapısının oluşması aşamasında Avrupa Birliği’nin tavsiye ve yönlendirmeleri en etkili mekanizmalardan birisi olmuştur. Avrupa Birliği ile uyum konusu esnek işgücü politikalarının uygulanması aşamasında meşrulaştırıcı faktör olarak çokça kullanılmıştır. Bunun yanında Avrupa Birliği bu dönüşümünü Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı başta olmak üzere birçok finansal araçla desteklemiştir. İspanya’da benzer bir durum söz konusudur. Avrupa

Birliği bu kurumsal değişimin her aşamasında tavsiye, yönlendirme, fon sağlama ve izleme faaliyetleriyle oldukça etkili olmuştur.

Esnek istihdam modelinin İşpanya’da yasal çerçeve içine girmesi 1984 yılında 31/1984 sayılı kanun ile 3 yıla kadar süreli sözleşme yapma hakkı ile gerçekteşmiştir. Emek piyasasında gerçekteşen bu yapısal değişikliklere 1988 yılında başlayan genel grev dönemleri eşlik etmiştir. Bu nedenle, işsizlik yardımlarının miktar ve kapsamının artırılması ve kişilerin mâli durumunun kontrol edilmesi koşuluyla bütçe hesabına dayalı yardım (*means-tested assistance*) sağlanması yoluna gidilmiştir. Fakat bu politikalar, AB tarafından ciddi şekilde eleştirilmiş; özellikle Avro bölgesine geçiş aşamasında İşpanya, kemer sıkma politikalarının uygulanması konusunda çeşitli yaptırımlara maruz kalmıştır. Bu kapsamda, işgücü piyasasının esnekleşmesi yeni sözleşme tiplerinin yaygın kullanılması yoluyla emek piyasasındaki atipik çalışma şeklinin çoğalması ve işten çıkarmalarda sağlanan kolaylıklar doğrultusunda bir yol izlemiştir.

İşpanya’nın demokratikleşmesi, modernizasyonu ve ekonomik kalkınması konusunda AB’yi model alan İşpanya halkı bu yaptırımlara sessiz kalmıştır. 1996 yılında muhafazakâr parti PP’nin iktidara gelişiyle bu politika modeli tamamen benimsenmiş, birbirini takip eden işgücü ‘reformlarını’ hayata geçirmiş ve İşpanya’nın neoliberal dönüşümü emek piyasasında ciddi şekilde hissedilir hale gelmiştir.

Türkiye’de ise esnek modellerin işgücü piyasasına yerleşmesi 2003 yılında yürürlüğe giren 4857 sayılı İş Kanunu ile gerçekteşmiştir. Bu Kanunun birçok maddesi ile geçici iş ilişkisi, yarı zamanlı çalışma, çağrı üzerine çalışma, uzaktan çalışma, taşeron işçilik gibi esnek çalışma şeklini öne çıkaracak şekilde yeniden düzenlenmiştir. Bunun yanı sıra, çalışma saatlerine de esneklik getiren birçok yenilik bu Kanun ile yasalaşmıştır.

Esnek istihdam politikaları nedeniyle iş veren lehine gelişen koşulların sosyal güvenlik mekanizmalarıyla düzenlenmesi beklenir. Ancak Türkiye’de önerilen esnek sosyal güvenlik mekanizmaları işçilerin sadece istihdam güvenliğini sağlamaya yönelik olarak gelişmiş olup; iş güvenliği ve gelir güvenliği politikaları oldukça sınırlı kalmıştır. İşpanya’daki gibi istihdam güvenliği sağlama ve istihdam edilebilirliği artırma politikaları çerçevesinde teşvik edilen en önemli araç aktif sosyal politikalar olmuştur. Bu aşamalarda Avrupa İstihdam Stratejisi en büyük yol göstericilerden biri olarak kullanılmıştır. Bu kapsamda temel politika alanları, eğitim- istihdam ilişkisinin güçlendirilmesi, işgücü piyasasında güvence ve esnekliğin sağlanması, özel politika gerektiren grupların istihdamının artırılması ve istihdam-sosyal koruma ilişkisinin güçlendirilmesi şeklinde 4 ana başlık altında AB İstihdam Stratejisiyle tamamen uyumlu

şekilde belirlenmiştir. Aktif sosyal politikaları ana eksene koyan tüm strateji ve politika belgeleri bireyin güçlendirilmesi ve bu yolla kendinden sorumlu, kendine yeterli, aktif birey modeli teşvik edilmektedir. Yine tüm belgelerde girişimcilik konusunun altı defalarca kere çizilmektedir. İspanya’da da durum aynıdır. AB birçok politika aracıyla bu dönüşümde oldukça aktif bir rol oynamıştır. Ulusal İstihdam Stratejisi, Aktivasyon Stratejisi, Yıllık İstihdam Politikası Planları ve benzer birçok belgede AB, bu dönüşüm için meşrulaştırıcı bir aktör olarak yer almıştır.

Türkiye’de oldukça merkezi olan yönetim yapısı göz önüne alındığında aktif sosyal politikaların uygulanması konusu da merkezi bir şekilde ele alınmaktadır. Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) aktif sosyal politikaların yürütülmesinden sorumlu temel kurumdur ve bu kurumun İş ve İşçi Bulma Kurumu’ndan dönüşümü sırasında ve yapılandırılmasının her aşamasında Avrupa Birliği’nin finansal yardımlarından yararlanılmıştır. İŞKUR aktif işgücü piyasası programları kapsamında mesleki eğitim kursları, girişimcilik eğitim programı, iş başı eğitim programı, toplum yararına programlar, iş ve meslek danışmanlığı faaliyetleri İŞKUR ve Millî Eğitim Bakanlığı’nca yetkilendirilen özel eğitim kurumları tarafından yürütülmektedir. İşsizler için düzenlenen mesleki eğitim kurslarına katılanlar sembolik de olsa eğitime katıldıkları gün başına belirli bir ücret almaktadırlar.

İspanya’da İŞKUR’a benzer bir kurum olarak değerlendirilebilecek Ulusal İstihdam Hizmetleri isimli SEPE, işsizlik yardımlarının dağıtılmasında ve aktif sosyal politikaların yürütülmesinin koordine edilmesi konusunda görev yapmaktadır. Ancak aktif sosyal politikaların uygulanması konusunda özerk yönetimler (*comunidades autónomas*) yetkilidir. Aktif sosyal politikalar kapsamında, işsizler için mesleki eğitimler, çalışanlar için mesleki gelişim programları, şirketlerde stajlar, çeşitli sertifika programları, girişimcilik kursları gibi birçok faaliyet akredite edilmiş çeşitli özel şirketler, belediyeler ve STK’lar tarafından yürütülmektedir.

Buna ek olarak; aktif sosyal politikalar kapsamında, bireylerin aktifleşmesini odağına alan istihdam-sosyal koruma ilişkisinin güçlendirilmesi politikası altında sosyal yardım alan bireyler de istihdama katılma şartına tabi tutulmaktadırlar. Bu politikalar da bireylerin istihdam edilebilirliklerinin artırılması ve istihdam güvenliği kapsamında değerlendirilmektedir. Bu yol da neoliberal mantığın sosyal koruma mekanizmalarının içine tam anlamıyla yerleştiğinin kanıtıdır. Türkiye’nin Orta Vadeli Planlarında fakirlik kültürünün oluşumun engellenmesi, işsizliğin sosyal yardım alan kişiler arasında kronik hale gelmemesi, bireylerin ihtiyaç sahibi yerine kendilerine yeterli hale gelmesini sağlamak amacıyla istihdam olanaklarının sosyal yardım alan bireyler için teşvik edilmesi

çokça yer alan konulardır. Bu teşvik politikalarının çoğu zaman istihdam edilebilirliğin sosyal yardım alınabilmesi için bir koşul haline dönüştüğü de görülmektedir. İŞKUR, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı⁴⁴ ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü⁴⁵ arasında imzalanan bir protokolle kurulan, sosyal yardım alanlar ile iş arayanların takibini izlemek için kurulan bilgi işlem sistemi bu politika anlayışına örnek teşkil etmektedir. Buna benzer şekilde, sosyal yardım alanların yardımlarının devam edebilmesi için kendisine önerilen iş görüşmelerine gitmek ve önerilen işi hangi iş koşullarına tabii olursa olsun kabul etmek zorundadır. Bireyler önerilen işi reddettiği durumda aldığı yardım da kesilmektedir. Yine benzer şekilde, sosyal yardım alan kişileri işe alan iş verenler için sosyal güvenlik primlerinin ödeme şeklinde kolaylık ve miktarının azalması konusunda birçok teşvik bulunmaktadır.

İspanya’da da durum çok benzerdir. Sosyal içerme kavramı, hassas yaşam koşullarına sahip bireylerin sisteme içerilmesini iş hayatına entegre edilmeleri olarak tanımlamaktadır. Bireylerin yaşadıkları sosyal problemlerin iş hayatına girmeleri önündeki engellerin kaldırılarak giderilebileceğini savunan Ulusal Sosyal İçerme Faaliyet Planı bu yönde aktif sosyal politikaları araç olarak kullanacak birçok faaliyet öngörmektedir. Bu noktada hassas gruplardan kişilerin mesleki eğitim kurslarına katılmaları teşvik edilmektedir. Aynı zamanda, bu kişilerle yapılan iş sözleşmelerinde Türkiye’dekine benzer şekilde işverenin lehine birçok uygulama getirilmiştir. İstihdam edilebilirliğin artırılması konusunda yürütülen aktivitelerde ve girişimcilik faaliyetlerinde sosyal yardım alan kişilere öncelik verilmektedir. Yine Türkiye’deki uygulamaya benzer şekilde, işsizlik yardımı alan kişiler SEPE ile aktif olacaklarını teyit eden bir sözleşme imzalamaktadırlar. Bu sözleşmeye göre işsiz kişiler, onlara önerilen iş bulma konusundaki motivasyonlarını artıracak herhangi bir yönlendirme faaliyetine ve/veya mesleki eğitim kursuna katılmak zorundadırlar. Aksi takdirde, işsizlik yardımları kesilmektedir. Bu yollarla sosyal yardımlar, İspanya’da da iş arama veya çalışma hayatına katılma yönünde koşullandırılmıştır. Böylece işsiz bireyler kendilerine önerilen her türlü işi kabul etmeye mecbur bırakılarak kendilerinin onaylamadığı şartlarda çalışması beklenebilmektedir. Buna ek olarak, bu politikalarla bireylerin yeterince aktif olmadıkları

⁴⁴ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’nın ismi Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı olarak 10 Temmuz 2018 yılında Bazı Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinde Değişiklik Yapılması hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile değişmiştir. Bu isim değişikliği sosyal koruma mantığının değiştiğine de örnek teşkil etmektedir.

⁴⁵ T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı kurumsal çatısı altında Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü olarak değiştirilmiştir.

için işsiz kaldıkları gibi gerçek dışı bir durum yaratılarak işsizlik durumu bireylerin omuzlarına yüklenen bir sorumluluk haline getirilmiştir.

Tüm bu politikalar uygulanırken ülkelerin kendisine özgü sorunları düşünüldüğünde hem Türkiye’de hem de İspanya’da bireyler için hem esnek hem de güvenli bir sosyal mekanizmanın kurulması konusunda ciddi soru işaretleri bulunmaktadır. İspanya’da çok yüksek seviyelerde ve düşürülemeyen işsizlik oranları, iş sözleşmelerinin atipikleşmiş olması, kısa süreli iş sözleşmelerinin %30 oranında iş piyasasında yayılmış olması, yarı zamanlı iş ilişkisinin mecburi şekilde uygulanması ve bu şekilde çalışanların gittikçe artan oranları, emek piyasasını ücretli çalışanlar yönünde geliştirme gücü olan sendikalaşma oranlarının hızlıca düşmüş olması İspanya’da çalışanların istikrarsız ve belirsiz bir iş piyasasında hayatlarını sürdürmeye zorlamaktadır. Bu koşullar altında esnek sosyal güvenlik mekanizmaları yerine tam tersi uygulamaların varlığını zorunlu kılmaktadır. Türkiye’deki ise çok düşük sosyal güvenlik harcamaları, artan işsizlik oranı, işgücünün düşük eğitim düzeyi, gittikçe büyüyen gayri resmi ekonomi ve işçi haklarını koruyacak güçlü kurumsal yapıların olmaması, sendikalaşma oranının düşüklüğü işlemeyen esnek sosyal güvenlik mekanizmalarının nedenlerinden bazıları olarak sayılabilir.

Esnek sosyal güvenlik mekanizmalarının işlemeyen yapısı iki ülkede de 2020 yılında meydana gelen Çin’in Vuhan kentinden bütün dünyaya yayılan yeni tip korona virüsün (COVID-19) yarattığı pandemi ilan edilen küresel krizle gözler önüne serilmiştir. Esnek işgücü piyasası uygulamalarının büyük oranda arttığı bu dönemde emek piyasası büyük belirsizlikler içinde çalkalanmıştır. Aynı zamanda işçi yerine işvereni koruyan bu sistem daha görünür hale gelmiştir.

Türkiye’de Kısa Çalışma Ödeneği uygulaması kapsamında faaliyetlerini azaltan işverenlere sunulan bu düzenleme ile işverenin işinin devamını sağlayabilmesi için devlet tarafından işverenin lehine bir düzenleme getirilmiştir. Bu uygulama şu şekilde tanımlanmaktadır: “Zorlayıcı sebeplerle işyerindeki haftalık çalışma sürelerinin geçici olarak en az üçte bir oranında azaltılması veya süreklilik koşulu aranmaksızın işyerinde faaliyetin tamamen veya kısmen en az dört hafta süreyle durdurulması hallerinde, işyerinde üç ayı aşmamak üzere sigortalılara çalışmadıkları dönem için gelir desteği sağlayan bir uygulamadır” (İŞKUR, 2020b). Bütün işçiler bu uygulamadan yararlanamamaktadır. Düzenlemeden yararlanmanın koşulu “kısa çalışmaya tabi tutulan işçinin kısa çalışmanın başladığı tarihte çalışma sürelerini ve prim ödeme şartlarını sağlamış olmasıdır (Covid-19 etkisiyle yapılan kısa çalışma başvurularında, son 60 gün

hizmet akdine tabi olmak kaydıyla son 3 yıl içinde 450 gün prim ödemiş olmasıdır”'. (İŞKUR, 2020b). Bu uygulama, 4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu'nun Ek 2'nci maddesinde yer almaktadır. Görüldüğü gibi bu kriz dönemlerinde işçi hem kısa zamanlı şirket için çalışmaktadır; hem de kendisinin sigorta primleriyle ödediği işsizlik sigortasından ödeme almaktadır. Bu düzenlemenin istihdamı koruduğu iddia edilse de işverenin iş devamlılığını koruduğu açıktır. Aynı zamanda 4857 sayılı İş Kanunu'nun 64. Maddesi telafi çalışma konusunda çeşitli nedenlerle işin aksadığı durumlarda bu dönem geçtikten sonra işçinin fazla çalıştırılabileceğini vurgulamaktadır. Böylece işçinin konumunu daha hassas bir duruma çevirmekte ve sömürüye açık hale getirmektedir.

İspanya'da ise ERTE (*Expediente de Regulación Temporal de Empleo*- Geçici Süreli Çalışma Uygulaması) adıyla çok benzer uygulamalara sahip bir program düzenlenmiştir. 18 Mart tarihli 8/2020 sayılı Kraliyet kararnamesinde açıklanan ERTE faaliyeti duran veya azalan özel şirketler için işverenlere sağlanan bir destektir (BOE, 2020a). Yasal dayanağını 1/1995 numaralı ve 24 Mart tarihli Kraliyet Kararnamesi'nden alan ERTE'ye hak kazanma (BOE, 1995) ve ödeme koşulları daha önceden ödenen prim günü (temel şart son 6 yılda 360 gün prim ödemiş olmak), dönemi ve süresine göre çeşitlilik göstermektedir⁴⁶. Bu uygulamanın işsizlik sigortasının miktarını etkilemeyeceği vurgulanmıştır.

Türkiye'dekine benzer şekilde istihdamı koruma amaçlı uygulanan bu sistem işçiden çok işvereni korumaya yöneliktir. Aynı zamanda, İspanya'da 29 Mart tarihli 10/2020 numaralı Kraliyet Kararnamesi'nde bu dönemde azaltılan çalışma saatlerinin telafisinin 31 Aralık 2020'ye kadar yapılabileceği yasalaşmıştır (BOE, 2020b). Bu durumun işçiler yerine işverenlerin korunduğuna bir örnek daha oluşturduğu görülmektedir. Görüldüğü gibi esnek uygulamalar işçiyi sosyal olarak korumaktan ve çalışanların sosyal ve profesyonel hayatını iyileştirmekten oldukça uzak uygulamalara sahne olmaktadır. İşçilerin en hassas duruma geldikleri kriz durumlarında bile sistem kendi “güçlülerini”, işvereni, koruma görevi üstlenmekte ve işverenin çıkarlarını ön planda tutarak uygulamalar geliştirmektedir.

⁴⁶ Ayrıntılı bilgi için: <https://www.sepe.es/HomeSepe/COVID-19.html>

3. KISIM: İNSAN

YEDİNCİ BÖLÜM: AKTİF SOSYAL POLİTİKA PROGRAMI VE SOSYAL ADALET ALGISI ÜZERİNE ALAN ÇALIŞMASI

“Para elde etmek için kendinizi satmanız gerekir; tabii iyi bir fiyata ve güzel bir karla. Siz kendiniz insanların almak isteyeceği ticari bir meta haline gelmeden alışveriş yapamazsınız. Dolayısıyla ihtiyacınız olan şey çekici, satılabilecek bir kimliktir” (Bauman, 2018:104).

İnsanların gündelik hayatlarında karşılaştığı aktif sosyal politika uygulamaları; bireyselleşme, kendine yetme, kişisel gelişim değerleriyle kamu sorumluluğundan çok bireysel sorumluluklara öncelik verilmesine yol açmaktadır. İkinci olarak, bu politikalar çerçevesinde uluslararası kuruluşların tavsiyeleri sosyal politikaların yürütülmesi konusunda devletin rolünün azaltılmasını meşrulaştıracak bir etken olarak kullanılmaktadır. Üçüncü olarak, meşru ve adil toplum anlayışı, istihdam edilebilirliğin mevcut sorunlara normatif bir çözüm olarak sunulmasıyla birlikte liberteryen sosyal adalet anlayışının özelliklerini yansıtmaktadır.

Bu gelişmelere tepki olarak 2019 yılında dünya neoliberal dönüşüme karşı çeşitli protestolarla karşılaşmıştır. Avrupa’dan Güney Amerika’ya kadar dünyanın birçok bölgesinde gösteriler gerçekleşmiştir. Fransa’daki sarı yelekliler hareketi akaryakıt vergisine getirilen zamma tepki olarak başlamış (BBC, 2019a) ve hükümetin Fransa’nın ulusal emeklilik sistemine yönelik yapılacak değişikliğe karşı bir koruma ve bu bağlamda bir ekonomik adalet talebi olarak devam etmiştir (Chrisafis, 2019). Şili’de ise “gösteriler başkent Santiago’da metro biletine yapılan zamma bir tepki olarak başlamış, ancak hızla ülke geneline yayılmış ve yüksek eşitsizlik düzeyi, yüksek sağlık bakım ücretleri ve eğitime ayrılan bütçenin azlığı konularına yönelik genel protestolara dönüşmüştür” (BBC, 2019b). Buna ek olarak, Şili’de başlayan protestolar “tecavüzcü sensin” sloganıyla dünyaya da yayılarak küresel bir feminist hareket haline gelmiştir (Pierson, 2019). Endonezya’da öğrencilerin başlattığı protestolar da Endonezya’nın yolsuzlukla mücadele kurumunu zayıflatan yeni bir yolsuzlukla mücadele kanununa karşı ortaya çıkmış, ancak daha sonra özgürlüklerin kısıtlanması ve yoksulluğa karşı bir harekete dönüşmüştür (BBC, 2019c). Hong Kong’da çeşitli isyanı önleme harekâtlarına ve kitlesel tutuklamalara rağmen, protestocular sokaklarda kalmışlardır (Amnesty International, 2019). Lübnan’da hükümet WhatsApp’a vergi uygulayacağını duyurduktan sonra, toplumun her kesiminden ortaya koyulan öfke daha derin bir krizi açığa çıkarmıştır.

“Lübnan halkı liderlerinin zor durumdaki ekonomiyle başa çıkamamasına, işsizliğe, kamu hizmetlerindeki eksikliklere ve yolsuzluğa karşı duydukları öfkenin etrafında bir araya gelmiştir” (BBC, 2019d). Haiti’de 2018 ve 2019 yıllarında halk yolsuzluğu protesto etmiş ve sosyal hizmetlerin hükümetin menfaati için kötüye kullanılmaması şartıyla, geçici bir hükümetin kurulmasını talep etmiştir (Deutsche Welle, 2019). Mısır’da görülen hükümet karşıtı protestolar, yüzlerce insanın toplu olarak gözaltına alınması ve tanınmış insan hakları avukatlarının alıkoyulmasıyla sonuçlanmış, ancak protestocular Mısır’ın birçok şehrinde günlerce sokakları terk etmemiştir (Middle East Eye, 2019). Ekvator Cumhuriyeti’nde IMF destekli kemer sıkma paketinden sonra gösteriler başlamış ve protestoların sonucunda paket geri çekilmiştir (Collins, 2019). Irak’ta, gösteriler Iraklı “gençlerin, ağır işsizlik, yolsuzlukla dolu siyasi sınıf ve yıllarca devam eden silahlı çatışmanın yükü altında ezilmiş bir kuşağın” huzursuzluğuyla birlikte ortaya çıkmıştır. Göstericilerin “bu 40 yıl sürse de buradan gitmiyoruz” sloganları, onları yalnızca topyekûn sistematik değişikliklerin sakinleştirebileceğini göstermiştir (Jadallah, 2019).

Bu bölümde, neoliberal politikalara maruz kalan bireylerin benzer gerçeklikleri yansıtır yansıtmadığı Türkiye ve İspanya’nın karşılaştırılması yoluyla analiz edilmektedir. Dolayısıyla, neoliberal politika aracı olarak aktif sosyal politika programlarından biri, mesleki eğitim kurslarına katılan bireylerin sosyal adalete dair fikir ve görüşleri analiz edilmektedir. Bu bölümün üç kısımdan oluşan yapısı, bu tez çalışmasında aktif sosyal politikalar için benimsenen tanıma uygun olarak tasarlanmıştır. Üç kısımda sırasıyla (1) insanların katıldıkları mesleki eğitim kurslarına ilişkin algıları; (2) sosyal adalet algısı ve (3) koşulluluk ve hak ediş açısından adil toplum ile çalışma arasındaki ilişkiye dair görüşleri incelenmektedir. Bu bölümde kullanılan temel veri kaynağını, Türkiye (Ankara, Gaziantep) ile İspanya’nın (Madrid, Bask Bölgesi) ikişer farklı bölgesinde gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış mülakatlar sağlamaktadır.

7.1. Aktif Sosyal Politika Programı: Mesleki Eğitim Kurslarına İlişkin Algı Analizi

7.1.1. Mesleki Eğitim Kurslarının Profesyonel ve Kişisel Hayata Etkisi

7.1.1.1. Türkiye

Türkiye’de mesleki eğitim programlarına katılanlar, bu programları bir umut ışığı olarak değerlendirmektedir. Mülakat yapılan kişiler; mesleki eğitim kurslarının becerilerini ve bilgi birikimlerini geliştirmelerine, uzmanlık ve meslek edinmelerine ve belirli bir meslekte sertifika almalarına katkıda bulunarak profesyonel hayatlarını olumlu yönde etkilediği görüşündedir. Buna ek olarak, mülakat yapılan bazı kişiler (az sayıda

olsalar da) mesleki eğitim kursları sayesinde çalıştıkları sektörü değiştirme imkânı bulduklarını dile getirmektedir.

Buna karşın, mülakat yapılan kişilerin çoğu bu kurslara katılmanın, işgücü piyasasına erişim için tek başına yeterli olmadığını ifade etmektedir. Daha fazla çaba göstermeleri ve beceri ve kabiliyetlerini mümkün olduğunca geliştirmeleri gerektiğine inanmaktadırlar. Mülakat yapılan kişilere kendilerini geliştirmeleri için sunulan tüm araçlar, katılımcılar tarafından büyük bir memnuniyetle karşılanmaktadır. Foucault'nun ([1977-1978] 2008) belirttiği gibi; bireyler kendilerini, üzerine yatırım yapılması gereken sermaye olarak görmektedir.

Mülakata katılan kişiler, bu kurslar olmasa, mevcut kursların konularını öğrenmek için başka bir yol bir şekilde bulacaklarını birçok kez dile getirmiştir. Kişilere göre, yalnızca kısa bir süre eğitim aldıktan sonra kursa katıldıkları alanda meslek sahibi olamadıklarını; bu kursların onlara meslek edindirme konusunda yetersiz olduğunu vurgulamışlardır. Kişiler bir yandan eğitim kurslarının yeterli olmadığını düşünürken, diğer yandan da işsiz kalmamak için kendilerini sürekli olarak eğitmeleri gerektiğine inanmaktadır. 32 yaşında bir erkek (TA32E⁴⁷), bu durumu şu sözlerle ifade etmektedir. *“Bizi aydınlatıyor bu kurslar...Ama yani kurs olmasa da insanlar bilgi birikimlerini televizyondan şuradan buradan edinebiliyorlar; dolayısıyla bu kurslar olmasa Türkiye’de çok da büyük bir değişiklik olmaz diye düşünüyorum”*. 38 yaşında bir erkek bu durumu *“eğer kurslar olmasaydı, iş yerindeki ustamdan aynı şeyleri öğrenirdim”* diyerek onaylamıştır. 45 yaşında bir kadın (TG45K), bu konudaki şüphelerini şu şekilde paylaşmıştır: *“286 saatle insan usta olmaz. İnsanlara hakaret olur yani o mesleğe gönül veren... ‘Ben dükkân açabiliyor muyum?’ diye hocalara sordum. Evet dediler ama kafama yatmayan şeyler vardı. Kuaförler Odası Derneği’nin başkanını aradım. Dedim böyle böyle. Bana döndü dedi kine...sen bunu açamazsın...2 yılını daha tamamlayacaksın!”*. 33 yaşında bir erkek (TG33E) aynı konuyu şu sözlerle vurgulamıştır: *“CNC (bilgisayar sayımlı yönetim)⁴⁸ kursu yararlı tabii ki...ama basamak olarak kullandım onu. Geçiş süreci diyelim ona aslında. Kurstan sonra CAT/CAM (tezgâh türleri)⁴⁹ tasarımı kursu almam lazımdı. Çalıştığım iş yerinden, internetten Youtube’dan, eğitim videolarından falan geliştirmeye çalıştım”*.

⁴⁷ T:Türkiye & A: Ankara & Nr: mülakata katılan kişinin yaşı & K/E:Kadın/ Erkek & Nr: Eğer aynı yaş ve cinsiyette birden fazla kişi varsa bu kişiler -1/-2/-3 şeklinde kodlanmıştır.

⁴⁸ Parantez için araştırmacı tarafından eklenmiştir.

⁴⁹ Parantez için araştırmacı tarafından eklenmiştir.

Mülakata katılan kişiler, bu kursların iş hayatlarında büyük değişiklikler yaratmadığını belirtmektedirler. 55 yaşında bir kadın (TG55K), kursların etkisinin çok az olduğunu belirterek, *“Kurslar olmasaydı, dışarıya sipariş çalışırdım. Müşteri bulmak zor oluyor ama sen kaliteli iş çıkarırsan ağızdan ağıza yayılıyor veya sosyal medya sayesinde belirli bir kitle seni görüyor. Kendimi geliştirdim bu şekilde. Hiçbir zaman kimseye avuç açmadım. Kocama bile. Çocuklarıma da”* diyerek bir şekilde hayata tutunacağını belirtmiştir. 38 yaşında bir kadın (TA38K), *“bu kurslar çok bir şeyi değiştirmiyor. Çalışanlar gelmiyor, ev hanımları geliyor bu kursa”* iddiasında bulunmuştur. Benzer şekilde, 35 yaşında bir kadın (TA35K), *“ev hanımları için güzel bir şey dediğim gibi hani tek bu bizim öğrendiğimiz iş anlamında değil, insanlar tabi ki sosyalleşiyor, değişik bir şeyler öğreniyorlar, değişik insanlarla, değişik arkadaşlarla, mesela girdiğiniz her ortam farklı oluyor”* diyerek bu kursların hedef kitlesi olmayan ev hanımları üzerindeki etkisinden bahsetmiştir. Görüldüğü gibi, Türkiye’de bu kişiler için bu kurslar tamamen amacından sapmıştır.

Buna ek olarak, bazı kişiler mesleki eğitim kurslarının kendi iş hayatlarındaki etkisinin az olduğunu fakat kendilerinden farklı ve ötekiler olarak tanımladıkları kişilerin hayatlarında bu kursların pozitif etki yarattığını belirtmişlerdir. Bu kişilerin mevcut problemlerden kendilerini uzaklaştırma eğiliminde oldukları görülmüştür. 27 yaşında mülakat yapılan bir kişi (TG27K) *“bu kurs olmasaydı benim hayatımda değişiklik olmazdı çünkü ben üniversite okudum...Benim kendi mesleğim var. Bankacılık ve finans bölümünü okuduğum için. Hani bunları yapmayı düşünmüyorum...Ama üniversite okumayan bu işe ihtiyacı olanlar için çok büyük değişiklik olacağını düşünüyorum”* diyerek bu durumu gözler önüne sermiştir. 21 yaşında bir erkek (TG21E) *“bu meslek kursları alkol bağımlıları ve kötü alışkanlıkları olanlar için iyi bir şey”* demiştir. Benzer şekilde, 38 yaşında bir kişi (TG38E), *“Bu kurslar gençlerimiz için iyi. Hem kendilerini geliştiriyorlar hem de kötü şeylerden uzak duruyorlar”* ifadelerini kullanmıştır.

Mülakat yapılan kişilerin çoğu mesleki eğitim kursunun kişilerin istihdama katılımları konusunda yararlı olmasa da sosyal hayata katılmalarına katkı sunduğunu belirtmiştir. Bu kişilere göre; mesleki eğitim kursları bireyler için evlerinden çıkmak, yararlı işler yaptıklarını düşünmek, herhangi bir konuda bilgi birikimlerini artırmak, kendilerini daha iyi hissetmek, evde oturup temizlik ve bakım işleriyle uğraşmak yerine potansiyellerini ortaya çıkaracak bir iş yapmak için araç haline gelmiştir. Mülakata katılan kişiler, bu kursların profesyonel deneyimleri için olmasa da psikolojilerinin iyi olması açısından yararlı olduğunu ifade etmişlerdir. Bireyler katıldıkları kurs sayesinde

kendilerini toplumun bir parçası gibi hissettiklerini belirtmişlerdir. Dolayısıyla, bu alan çalışması ile literatürde bahsedilen devletin aktif sosyal politikalar yoluyla terapi görevi yürüttüğü önermesi ispatlanmıştır. Crespo ve Serrano (2007) sosyal politikaların yürütülmesinde devletin değişen rolüne dikkat çekerek vatandaşlara müşteri veya iyileştirilmesi gereken hasta muamelesi yapıldığını vurgulamaktadırlar.

35 yaşında bir kadın (TA35K) “*ben bu kursa katılırken sosyalleşeyim düşüncesi ön plandaydı*” ifadesini kullanmıştır. 39 yaşında başka bir kişi (TA39K-1), kursların hayatı üzerindeki etkisini şu sözlerle dile getirmiştir: “*Kayseri’de yaşarken çok sosyaldim, burada gelince, evin içine girince, kapanınca kötü oldu benim için ama bu kurslar beni tekrardan hayata döndürdü diyebilirim, serum etkisi yaptı. İnsanları tanıdım. Bu insanlarla çok güzel hani iletişimler, arkadaşlarım var hepsiyle de konuşurum, mesajlaşıyorum*”. 48 yaşında başka bir kadın (TG48K) aynı durumdan farklı kelimelerle bahsetmiştir: “*Annem vefat ettikten sonra bir süre ben depresyona girdim. 5 yıla yakın. Sonra yolumuz A... hoca ile kesişti. A... hoca beni kurslara yazdırdı. Kendime güvenim geldi topluma girmeye başladım sosyal hayata yeniden girdim sanki yeniden doğmuş gibi oldum*”. Bu kişi kursların kendi psikolojisi üzerindeki pozitif etkisinden bahsederken aynı zamanda muhafazakâr toplumların kadın üzerinde yarattığı baskıyı kadınların bu kurslar sayesinde aşabileceğini düşündüğünü belirtmektedir. Bu kurslar olmasaydı, “*Gericilik olurdu. Herkesin hayatı da benim gibi olsaydı yerinde saysaydı, gelişme olmazdı Türkiye’de*” demiştir.

Görüldüğü gibi; bu kadın (TG48F), kursları toplumun sosyoekonomik yapısının değişimi için bir yol şeklinde algılayarak istihdama katılım için bir araç olmanın çok ötesinde bir anlam yüklemektedir. Bu kadın sözlerine “*bu kurslar benim için başka bir hayat yarattı Antep ortamında. Ben İzmir’de büyüdüm oradan sonra Isparta’da yaşadım. Sosyal hayatım olduğu gibi bitti. Beyimle görücü usulü tanıştım ama tanıyamadım. O süreçte bir sürü olaylar oldu. Daha çok içime kapandım. Çünkü o kadar sosyal hayatın içinden gel. Birden her şey ölü*” şeklinde sözlerine devam etmiştir. Bu kadınla benzer şekilde, özellikle Gaziantep’teki kadınlar, mesleki eğitim kursların etkilerinden bahsederken paternalistik toplumun kadınların üzerindeki etkilerini vurgulamaktadırlar. 43 yaşında bir kadın (TG43K) bu konuyu benzer şekilde dile getirmektedir. “*Ben o düz dikiş kursuna gittiğimde, yalan söylemeyeyim, ben artık biraz dışarıya çıkayım diye başladım. Maddi değildi önce yalan söylemeyeyim. Artık bunalmıştım yani ev hanımlığından. Sonra staj gördüğümüz yerde arkadaşlar işte kalabilirsiniz isterseniz*

dedi. Eşime sordum yok dedi. Hani biraz çalışma şartları zor. Evden çocuklardan uzaklaşacaksın, benden uzaklaşacaksın diye izin vermedi”.

Buna ek olarak, mesleki eğitim kursuna katılan bazı kişiler, bir hobilerini geliştirmek için katıldıklarını ifade etmektedirler. Aynı zamanda, mesleki eğitim kurslarını toplum içinde özgüvenli olmalarını sağlayan bir araç olarak değerlendirmektedirler. Bu durumu 50 yaşında bir kadın (TG50K) şu sözlerle ifade etmektedir:

Önce ayıptı kadın için, çalıştırmazlardı. Şimdi eskisi gibi değil. Durum değişti. Bundan 10 sene önce ben çalışmak istedim. Eşim ayıp diye izin vermedi. Önce okumak bile ayıp sayılırdı...Gençler için çalışmak çok güzel bir şey...İş aramıyorum yaşımdan dolayı. Benim gibi kadınlar için çok iyi. Önce hiç sosyal hayatımız yoktu. Evde temizlik başka işimiz yok. Buraya geldiğimden beri öz güvenim arttı. Çok iyi oldu benim için.

Bu görüşlerin yanı sıra, makyaj, cilt bakımı ve dikiş kurslarına katılan kadınlar, iş piyasasına erişim sağlamak yerine, kendilerine bakım yapabilmek ve öğrendikleri metotları kendilerinde uygulamak için bu kurslara katıldıklarını belirtmişlerdir. Bu kişiler için kurslar hobi geliştirme merkezi gibi algılanmaktadır. 27 yaşında, Bankacılık Bölümü’nden mezun bir kadın (TG27K) “*Benim kendi mesleğim var. Bankacılık ve Finans Bölümü’nü okuduğum için. Hani bunları yapmayı düşünmüyorum ama kendimi idare edeceğini düşünüyorum. Hani mesela kendi dikişimi kendim yapabilirim, cilt bakımını kendim yapabilirim. Kendime yetebilirim. Bunlar benim hobilerim olsun dedim”* açıklamalarına yer vermiştir.

Benzer şekilde, bilgisayarla bağlantılı meslek kurslarına katılanlar kendi bilgisayarlarından anlamak ve tamir edebilmek için kursa katıldıklarını belirtmişlerdir. Dolayısıyla, kurslar bireyler tarafından kendilerini geliştirecekleri bir araç olarak algılanmakta; ancak istihdam piyasasına giriş amacıyla işleyen bir mekanizma gibi değerlendirilmemektedir. 17 yaşında bir erkek (TA17E-1) öz yeterliliğinin bu bilgisayar kursu tarafından nasıl artırıldığını şu ifadelerle açıklamıştır: “*Eğer mesleki eğitim kursları olmasaydı, kimse bilgisayardan anlamadığı için yurt dışına bilgisayarlarını yaptırmaya gönderirlerdi mesela. Şimdi yani öğrensinler, kendileri evde kendileri tamir ederler, yaparlar”.* Benzer şekilde mülakata katılan bazı kişiler bu kursların bireylerin güçlendirilmesi konusunda katkısı olduğunu düşünmektedir. 17 yaşında başka bir erkek (TA17E-2) bu konuya şu şekilde değinmiştir: “*Bu kursa gelince bilgisayarla ilgili bir şey yapabilir. Aşağıda egzozcı var. Onu öğrenince onunla ilgili bir şey yapabilir. Başkasının işini yapacağına kendi işini yapması daha iyi bir şey bence”.*

Bu görüşlere ek olarak, Türkiye’de mesleki eğitim kursları kadınlar için çalışan kadın ve ev hanımı arasında ara bir konuma yerleşmektedir. 45 yaşında bir kadın

(TG45K), çocukluğu ve evliliği sırasında ciddi şekilde kadına karşı ayrımcılığa uğramış biri olarak *“Babam okula göndermedi...Bunların hepsi içimde bir yara... Her yıl okul açılırken ağlarım ben... Eşimle problemlerim oldu. Çalışmamı istemedi. Biliyorsunuz erkekler biraz kadının çalışmasına hoş bakmıyorlar. Laflarının yürümediğini düşünüyorlar. Kadının özgür olmasını istemiyorlar”* diyerek durumunu açıklamıştır. Mesleki kurslarının hayatı üzerinde etkisi hakkında ise *“bana çok şey kattı... ben işine önem veren bir insanım...Buraya geldiğimde bir şeyler öğreniyorum. Gelmediğimde bir boşlukta hissediyorum... Burası çalıştığım bir kurum. Çalışıyorum. Yani hani 25 lira bir para var ya. Çalışıyor olarak görüyorum kendimi”* ifade etmiştir. Benzer şekilde, 38 yaşında bir kadın (TG38F) düşüncelerini *“Kursa gelen birkaç arkadaşımın dükkânı var. Bana dediler gelip çalışır mısın diye. Gidip çalışabilirdim ama küçük oğlum bu yıl yeni başladı okula. Saatler sabah 8 akşam 8. Burası uygun oluyor. Kahvaltılarını hazırlayıp buraya geliyorum, zaten 12’de de çıkıyorum...Eşim memur olduğu için günlük ütülü giymek zorunda...Dediğim gibi çocuklarım büyüdükten sonra çalışmak istiyorum. Çalışmayı seviyorum. Okumadığıma çok pişmanım”* diyerek açıklamıştır.

Görüldüğü gibi, bu kadın çalışmama nedenlerinden biri okula gitmemiş olmasına bağlamıştır. Fakat, kadınların okula gitmedikleri veya eğitim seviyelerinin düşük olması nedeniyle iş bulamadıkları Türkiye için doğru değildir. Bu tez çalışmasının 4.bölümünde (Tablo 5), detaylarıyla bahsedildiği gibi, Türkiye’de yüksek okul mezunu işsizlerin oranı 14,2% oranıyla liseden düşük seviyedeki eğitim durumundaki kişilerin işsizlik oranından (13,2%) yüksektir (İŞKUR, 2019b). Kadınların işsizlik oranı değerlendirildiğinde, yüksek okul mezunu kadın işsizlerin oranı 19,3% iken liseden düşük eğitim eğitime sahip olanların işsizlik oranı 13,1%’dir (İŞKUR, 2019b). Bu durumda, mülakat yapılan kişilerle yapılan görüşmelerde Foucault’un ([1977-1978] 2008), neoliberalizmin yeni gerçeklikler yaratarak ve bireylere bu gerçeklikleri dayatarak bireyleri yönetilebilir öznelerle dönüştürdüğü önermesi alanda doğrulanmıştır.

Mülakata katılan bazı kişiler mesleki eğitim kurslarının mültecilerin topluma kazandırılması konusunda ve Türk toplumuna ayak uydurabilmeleri açısından büyük rol oynadığını düşünmektedir. Bu kurslar sayesinde mülteci kadınların daha özgür olduklarını; Türkçe öğrendiklerini ve topluma entegrasyonlarının kolaylaştığını iddia etmektedirler. 20 yaşında bir kadın (TA20K-1), *“Irak’ta Suriye’de dışarı çıkamıyoruz diyorlar ama burada...kendi hayatını bir kadın olarak artık idame ettirebilecek duruma geldiler. Bu meslekle de meslek edindirmeye de eğer tabii ki kendileri de isterse, bir*

meslekleri olacak ve bu bir kadın için ciddi bir güç” demiştir. Başka bir kadın (TA53K) kursların sosyal içermeye olan katkısını şu sözlerle dile getirmektedir:

Bu kurslar yabancıları eğitiyor. Sınıfta Türk olduğu için Türklerle de kaynaştırıyor...Türkler yani bizim aramıza girmeleri faydalı bir şey. Onları Türkler gibi yetiştirmemiz lazım. Madem ki burada kalacaklar böyle yetişmeleri gerekiyor. Yavaş yavaş uyum da sağlıyorlar. Girerken ‘sen Suriyelilerin içinde çalışmak istiyor musun?’ dediler. Ben de ‘olsun’ dedim ‘yapacak bir şey yok’ dedim. ‘Kaynaşır gideriz’ dedim.

Türkiye’de mülakata katılan kişiler genel olarak mesleki eğitim kurslarının kalitesinden memnundurlar. Fakat, bazıları aldıkları sertifikanın geçerli olmadığından, kurs sağlayıcılarının kendi çıkarını düşündüğünden ve öğretmenlerin yetersizliğinden şikâyet etmiştir. 39 yaşında bir kadın (TA39K-1) “devlet eliyle İŞKUR kursuna gideyim dedim. Bakın! Elimde benim Çocuk Bakım Elemanı belgesi vardı. Özel kreşleri tek tek arkadaşlarımla dolaştık ve aldığım cevap neydi biliyor musunuz? ‘Senin elindeki bu belge beni ilgilendirmez, git devletten iste işini’ dediler bize” sözleriyle deneyimini paylaşmıştır. Türkiye’de iş verenlerin, 2 ile 4 ay arası süren mesleki eğitim kurslarını bu kişilere iş vermek için yeterli bulmadığı anlaşılmaktadır.

Mülakata katılan kişiler, mesleki eğitim kursu sonrasında verilen sertifikanın işverenler için yetersiz olmasından şikâyet etmelerinin yanı sıra bazı kişiler bu kursların sağlayıcılarından da şikâyet etmektedir. 33 yaşında bir erkek (TG33E) kurs düzenleyen kurumlardan memnuniyetsizliğini aşağıdaki şekilde dile getirmiştir.

Ben biraz da aslında bu kursların, kurs yapanların çıkarına diye düşünüyorum. Çünkü ben zamanında çok denk geldim S...⁵⁰’te herkes kurs vermeye başlamıştı, yok kursu verelim bu kursu verelim ama kişiye yönelik geliştirme adına bir şey değil. Sadece açana faydası olan cebine yönelik bir kurslardı o dönemde...Ya açıkça hani ben şöyle söyleyeyim. Benim okuduğum okulda meslek lisesinde bir öğretmen vardı...CAT (tezgâh türü)⁵¹ anlamında fazla bilgisi yoktu. Yani ne anlatabilirsin ki sen o işi yapmıyorsan, o işin içinde değilsen? Hem memursun hem ekstradan eğitim vermeye çalışıyorsun ama onu da tam yapamıyorsun yani eksik. Eğitimciler de yetersiz.

Türkiye’de mülakata katılan kişilerin bu kurslara katılırken temel motivasyonunun günlük olarak aldıkları nakdi ödeme olduğu görülmüştür. Bazı mülakatlarda açık ve şeffaf şekilde bu ödeme için kursa katıldıklarını ifade etmektedirler. Bazı mülakatlarda ise kişiler, diğerlerini kursun içeriğiyle ilgilenmedikleri ve sadece bu ödeme için kursa katıldıkları için eleştirmektedirler. Bu kişilerin görüşlerini ıspatlar nitelikte çeşitli durumlarla karşılaşılmıştır. Örneğin, katıldığı kursun ismini ve süresini tam olarak bilmeyen kişilere rastlanmıştır. 38 yaşında bir kişi (TA38K) “daha önce 4 ay hasta yaşlı bakım eğitimine geldim. Onun parası için geldim. İşsizlik maaşı alıyordum o esnada, o da bana ek gelir olsun, biraz dinleneyim diye o amaçla geldim” demiştir.

⁵⁰ Özel bir kurs merkezi adı.

⁵¹ Parantez için araştırmacı tarafından eklenmiştir.

22 yaşında bir kadın (TA22K) ise diğerlerini eleştirmektedir. “*Ben teyzeme söylüyorum; Kat Görevlisi’ne, Garsonluk’a geliyor. Diyorum ki ‘iş bulurlarsa çalışır mısın?’ ‘Tövbe Bismillah çalışmam’ diyor. ‘Ben peçete katlayamam’ diyor. Ben de ‘niye geliyorsun o zaman?’ diyorum. ‘500 lira 500 liradır!’ diyor. ‘Geçim zor bu dönemde yani’ diyor. Kızıyla birlikte geliyor. Kızı da şu an hemşire. Yani lisesini bitirdi üniversiteye hazırlanıyor. ‘1000 lira ek gelir’ diyor*”. 25 yaşında başka bir kişi (TG25K) yaptığı şu hesabı paylaşmaktadır. “*Ne oluyor? Bu kurs bile bir çıkış kapısı bir ekmek kapısı. Mesela biz buna geliyoruz öğleden sonra da bir kurs var. Aylık 30 gün 750 lira, günlüğü 25 liradan. Öğleden sonra da bir kursa gidiyorsun. Onun da hafta sonu tatili var sabah 8’de başlıyor; 4’te bitiyor. Asgari ücret maaşla aynı. Çok mantıklı...Bayan bayansın. Yorulmuyorsun. Hem eğleniyorsun hem çalışıyorsun hem para kazanıyorsun*”.

33 yaşında bir erkek (TG33E) kursiyer arkadaşlarını nakdi ödeme için kursa geldikleri ve kayırmacılık kültürünün bir parçası oldukları için eleştirmektedir. “*Bir kişi vardı kurs kurs dolaşıyordu. İŞKUR’dan bir tanıdığı var. Adam çalışmak istemiyor ama İŞKUR’un düzenlediği kurslarda para yardımıyla kendini geçindirmeye çalışıyor. Buraya katılan kursiyerlerde de var aslında. Sadece vakit geçsin 2 kuruş para alayım o kadar yani*”. Bir kadın (TA39K-1) bu konu kendisine sorulduğunda içinde bulunduğu durumu tüm açıklığıyla şu sözlerle dile getirmektedir: “*Doğruyu mu söyleyeyim? Bu kurslar çok güzel, proje olarak. Ama biz kadınlar bu kursu sadece harçlık olarak düşünüyoruz. Ben öyle düşünmediğim için kaybettiğimi düşünüyorum. Çalışıyorum, evde okuyorum, önem veriyorum... Evet 39-40 yaşında olabilirim ama ben kendimi geliştirebilirim*”.

Buna ek olarak, mesleki eğitim kurslarına katılım konusunda kayırmacılık kültüründen çeşitli yansımalar gözlemlenmiştir. Çok az sayıda kursiyer kursları kendileri araştırarak internetten veya benzer bir araçla öğrenmiştir. Kursa katılanların çoğunluğu bu kursların verildiğini aile üyelerinden, akrabalarından, öğretmenlerden veya bu kurslarda çalışan işçilerden (temizlik görevlisi gibi) öğrenmişlerdir. Bazı durumlarda, aynı aileden iki veya üç kişinin aynı merkezdeki kurslara katıldığı gözlemlenmiştir.

18 yaşında bir erkek (TA18E), kursu nereden duyduğu sorusuna “*Annem burada temizlik görevlisi. Bana o söyledi*” demiştir. Bu kişinin kuzeni (TA17E-2) de bu merkezde kursiyer ve mülakata katılan kişiler arasındadır. 42 yaşında bir kadın (TA42K), oğluyla beraber kursa katıldığını belirtmiştir. 29 yaşında bir erkek (TA29E) “*bu kursa katılmamı arkadaşım önerdi. Ona da bu kursun müdürü söylemiş*” ifadeleriyle kursun kulaktan kulağa yayıldığına örnek teşkil etmektedir. 22 yaşında bir kadın (TA22K) teyzesinin kendisini kurstan haberdar ettiğini belirtmiştir. 25 yaşında bir kadın (TG25K)

aynı kursa aynı aileden 4 kişi (annesi, teyzesi, kuzeni ve kendisi) katıldıklarını belirtmiştir. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda, bu mesleki eğitim kurslarına kursiyer seçiminin şeffaf prensiplere dayandığını ve herkese eşit erişim imkânı sağladığını iddia etmek oldukça zordur. Bu durum, mesleki eğitim kurslarının sadece belirli bir grup için görünür olduğu konusunda şüphe uyandırmaktadır. Aynı zamanda bu kişilerden bir tanesi (TA18E) aldığı sosyal yardımın Adalet ve Kalkınma Bakanlığı'ndan olduğunu belirtmiştir. Bir siyasi partinin sosyal yardım alan bir devlet bakanlığı gibi anılması bireyin algısına bu şekilde yerleşmiş olması ilgi çekicidir.

7.1.1.2. İspanya

Mülakata katılan kişilerin çoğu, mesleki eğitim kurslarının iş hayatları için yeni fırsatlar yarattığı görüşündedir. Türkiye'de alanda elde edilen bulgularla benzer şekilde, bu kişiler yeni fırsatları bir umut ışığı olarak değerlendirmekte ve bu fırsatların sosyal hayata katılmaları için bir araç olduğunu ifade etmektedir. Buna ek olarak; mülakat yapılan kişiler, bu kurslar sayesinde mesleki deneyimlerini belgelendirme imkânı da elde ettiklerini belirtmişlerdir. Genel olarak, kursların işgücü piyasasına erişime katkıda bulunduğunu ifade ederken, bazı kişiler kursların hayatlarını olumlu yönde etkilediği düşüncesine katılmamaktadır. Kursları düzenleyenlerin bunu yalnızca kendi kurumlarına mali fayda sağlamak için gerçekleştirdiğini vurgulayan bu kişiler, kursların tasarımını ve organizasyonunu şiddetle eleştirmektedir.

Meslek kurslarının katılımcıların hayatlarında alternatif bir yol sunduğu düşüncesiyle ilgili, 57 yaşında bir kadın (İM57K⁵²) "*Şimdiki işsizliği düşününce, bu kurslar çok güzel bir şey. Ben meslek hayatım boyunca idari personel olarak çalıştım...Bu eğitim, bana kariyerimde yeni bir yol açma fırsatı veriyor. Hem ekonomik açıdan maliyet de getirmiyor*" ifadelerini kullanmıştır. 40 yaşında başka bir kadın (İM40K), "*Katıldığım kurs hem kişisel hem de mesleki hayatımda çok işime yaradı. 7 yıllık işsizliğim sona erdi...Yeni bir iş veren için 7 yıldır işsiz değil sözleşmesi yeni biten birisi oluyorsunuz. Böylece bir çıkış olduğunu hissediyorum*" demiştir. 29 yaşında bir erkek (İM29E-2) ise fikrini şu şekilde ifade etmiştir: "*Benim için bu eğitim 4 kazanım getiriyor: bilgi birikimi, yetkinlik, insanlar ve işgücü piyasasına girme güvencesi...Bu STK'nın temsilcileri bana bir görüşme ayarladı ama ben görüşmeden geçemedim. Yine de bu eğitim bana yeni kapılar açtı. Eğitim alan birey, işgücü piyasasına girmek için daha donanımlı olduğunu düşünüyor. İşinizi kaliteli yapma fırsatı elde ediyorsunuz.*" 54 yaşında bir kadın (İM54K),

⁵² İ: İspanya & M: Madrid & Nr: mülakat yapılan kişinin yaşı & K/E: Kadın/Erkek & Nr: Eğer aynı yaş ve cinsiyette birden fazla kişi varsa bu kişiler -1/-2/-3 şeklinde kodlanmıştır.

“Birçok şey öğreniyoruz. Belirli bir yaşa geldiğiniz düşünülürse, yeni bir fırsat beklentisinin oluşmasına katkıda bulunuyor” ifadelerini kullanmıştır. Mülakat yapılan kişilerin bu görüşleri, bireylerin kendilerini suçlayan bireylere dönüştürüldüğünü ve bireylerin güvensizlik ve değersizlik, suçluluk duyguları, endişeler, çatışmalar ve nevrozlarla karşı karşıya kaldığını savunan Bauman (2001), Bourdieu (1998) ve Beck’in (1992) argümanlarını kanıtlamaktadır.

42 yaşında bir erkek (İB42E) de benzer şekilde belirli bir yaştan sonra, iş bulmanın daha zor olduğunu vurgulamıştır. Bu kişi son işyerinde topograf olarak çalışmıştır ve bu alandaki kursları araştırdığını söylemiştir. Ancak yaşadığı yerde bu alanla ilgili kurs açılmadığından, sıhhi tesisat ve doğal gaz işleri kursuna katıldığını belirtmiştir. Bu çerçevede, *“bu eğitime katılmasaydım, iş arıyor olacaktım. Şimdiye kadar da iş aradım ama belirli bir yaşta olduğumdan bulamadım... Meslek hayatıma başka bir sektörde devam etmek için eğitim alıyorum... Bu eğitimler, daha fazla fırsat sunuyor”* ifadelerini kullanmıştır.

10 yıl boyunca mimar olarak çalışmış, ancak kendi ifadesiyle iş aradığı sektörde *“yıllarca iş ilan olmadığı”* için kendi mesleğinde iş bulamamış 40 yaşında bir kadın (İB40K-2) *“İş arama eğitimi kursuna katıldım. Özgeçmişimi geliştirdim. Alternatiflerimi nasıl biraz daha genişletebileceğimi düşünmeme yardımcı oldu. Zaten bir fikrim vardı ama eğitim biraz daha yardımcı oluyor. Daha iyi yönlendiriliyorsunuz”* demiştir.

Benzer şekilde, 34 yıl boyunca kayıt dışı sektörde aşçı ve bir tiyatrodaki teknik personel olarak çalışmış ve marangozluk eğitimine katılan 51 yaşında bir kadın (İM51K), *“Benim için bu eğitim, geleceğimi tek bir yöne odaklamanın bir yolu. Önceleri o kadar kaybolmuştum ki, kendimi nereye atacağımı bilemiyordum. Aşçılık mı yoksa tiyatrodaki teknisyenlik mi yapmak istediğimi bilmiyordum. Bu yardımlar sayesinde, odaklanabildim”* ifadelerini kullanmıştır. Mesleki eğitim alırken yaptığı bahçıvanlık işinden önce 7 yıl işsiz kalmış 40 yaşında başka bir kadın (İM40K), *“Mesela, bütün gün yerleri siliyorsunuz. Birden, size elektrik tesisatçılığı eğitim kursunu öneriyorlar. Hoşunuza gidebilecek başka yollar olduğunu ve bu iş için yeterince donanımlı olduğunuzu fark ediyorsunuz. Size bu fırsatları sunmazlarsa, başka imkânların olduğunu bilemezsiniz”* demiştir. 30 yaşında bir erkek (İB30E) de bu kursların yeni fırsatlara olan katkısını *“Zihinsel engellilerin eğitimde çalışıyordum... Çalıştığım çevreyi değiştirmek istiyordum. Çalıştığım yerden memnundum ama 10 yıl önce bunun diplomasını aldığım için, çocuklarla çalışmayı denemek istiyordum. Bu yüzden işimi bıraktım ve bu eğitime başladım”* ifadeleriyle vurgulamıştır.

29 yaşında bir kadın (İB29K) da sektör değiştirmek için işini bırakarak bu kurslara katılmıştır. Ancak mülakat yapılan bu kişi üniversite mezunu bir sosyal hizmet uzmanı olmasına rağmen, satış danışmanı olarak çalışmıştır. Bu çerçevede, bu kadın *“Çalıştığım iş hayatımın tamamı için istediğim iş değildi. Bu kurs her zaman aklımdaydı...Engellilerle çalışabilmek için, bu sertifika gerekli. O yüzden zor bir karar oldu... Ama işimi bıraktım. Bu kursa başka bir kurumda kaydolmak istiyordum. Oradan ret aldım ama beni SARTU’ya⁵³ yönlendirdiler, SARTU da beni kabul etti. Bu kursa katılmasaydım, iş ararken bulabileceğim fırsatlar bu kadar çeşitli olmayacaktı”* demiştir. Görüldüğü gibi, kurs alternatif bir yol sağlamamış, yalnızca zaten diplomasını aldığı kendi mesleğine geri dönmesini sağlamıştır. Ayrıca, Türkiye’deki duruma benzer olarak, İspanya’da mülakat yapılan kişilerin görüşmelerinde bireylerin kendi sermayelerinin yatırımcılarına dönüştürüldüğü görülmektedir. Eğitim katılımcıları, iyi bir iş bulmak yerine, becerilerini geliştirmeye odaklandığından kendilerini artık işgücü olarak görmemektedir. Ancak, bireylerin tümü aynı fikirde değildir.

Mesleki eğitim kursunun katılımcıları için yeni alternatifler sunduğu düşüncesine rağmen, bu eğitimler sayesinde bir çıkış yolu bulabileceğine mülakat yapılan kişilerin tümü inanmamaktadır. 54 yaşında bir kadın (İM54K) *“Bu kursların, istihdamın artmasını ve işçi haklarının geliştirilmesini desteklediği sürece katılımcılar için yeni kapılar açabileceğini düşünüyorum. Bence İspanya’da bunlar yok”* ifadelerini kullanmıştır. Dolayısıyla, kursların katılımcılara alternatif bir yol sunduğu düşüncesi soyut bir düşünceden ileri gitmemiştir. Pratik dünyada gerçekten alternatif somut bir yol sunmak yerine insanları bu olasılığa inandıran soyut bir düşünce olarak kalmıştır. 31 yaşında bir kadın (İM31K-1) *“Eğitim güzel ama iş bulmaya yaramıyor. Bazen, bu eğitimlerin bazı gereklilikleri karşılamak zorunda oldukları için düzenlendiğini düşünüyorum. Ellerindeki fonlarla, bu eğitim kurslarını düzenlemek zorundalar. Bunlar AB, İspanya veya Madrid Özerk Yönetimi tarafından finanse ediliyor. İstikrarlı bir iş sağlamıyorlar”* demiştir.

Buna ek olarak, bazı katılımcılar eğitim değil iş aradıklarının altını çizmekte, ancak yeni şeyler öğrenmenin boşa gitmeyeceğini ifade etmektedir. 31 yaşında bir kadın (İM31K-1) *“Ben iş arıyorum. Eğitimde zaman kaybediyorsunuz ama evde oturmaktansa, bir şeyler öğrenmek daha iyi”* ifadesini kullanmıştır. 40 yaşında bir kadın (İM40K) ise şöyle demiştir: *“Ben daha fazla kurs istemiyorum, 3 çocuğumun geçimini sağlamak için*

⁵³ İspanya Bask Bölgesi’nde İş Birliği Federasyonu. Mesleki eğitimi veren kurum (yarı kamusal, yarı özel).

çalışmam gerekiyor.” 7-8 yıl boyunca sürekli geçici işlerde çalışmış 29 yaşında bir erkek (İM29E-1) de memnuniyetsizliğini şöyle dile getirmiştir:

Bence bu kurslara katılmak güzel bir şey ama bugün işinizi yapsanız da yapmasanız da yarın sabit bir işiniz olmuyor. 6 ay çalıştırdıktan sonra, işinin iyi, daha iyi ya da kötü olmasına bakmadan sizi işten çıkarıyorlar...Benim bir oğlum var. Ben sabit bir iş istiyorum. Bugün garson, yarın başka bir şey olarak çalışmak istemiyorum. Benim aradığım sabit bir iş...20 bin kursa da katılsam, daha iyi bir geleceğe ulaşmamı sağlamıyor. Bir sürü kursa katılmış çok insan tanıyorum. 3-6 ay çalışıp çıkıyorlar, daha uzun değil. Bu sabit bir iş değil ki. Bu kurstan sonra sabit bir iş bulunabilmesi gerekiyor.

Dolayısıyla, Clifton’ın (2013) günümüzün dünyasında birincil isteğin sabit bir iş bulmak olduğu argümanı İspanya’da doğrulanmaktadır. İnsanlar, yeni şeyler öğrenerek kendilerini geliştirmeye isteklidir ama temel beklentileri, hayatlarında güvende hissetmelerini sağlayacak iyi bir iş bulmaktır.

Türkiye’de mülakat yapılan kişilere benzer şekilde, İspanya’daki kişiler kursların bilgi birikimlerini ve deneyimlerini belirli ölçüde geliştirdiğini ve bu gelişimin işgücü piyasasına erişimi kolaylaştırdığını düşünmekte, ancak bir yandan da bu kurslara katılmanın yeterli olmadığını ve bireylerin daha fazla çaba göstermesi gerektiğini vurgulamaktadır. 40 yaşında bir kadın (İB40K-2) *“Benim deneyimlerime göre, kendinizi satmanıza... şirkete kendinizi sunmanıza yardımcı oluyor... ama sonra, sürekli iş aramak gibi arka planda kişinin yapması gereken çok şey var”* demiştir. Mülakat yapılan kişilerin, kendilerini, sistemin istediği gibi gördüğü *“kendinizi sunmanız”* ve *“kendinizi satmanız”* gibi kavramları kabullenip kullanmalarından anlaşılmaktadır. Blyth’ın (2002) savunduğu gibi, yeni kurumların neoliberal fikirlerle veya mevcut durumda aktif sosyal politikalarla inşa edilmesi, aktörlerin beklentilerini kurumsal istikrarı devam ettirecek şekilde yönlendirmektedir. Alanda (hem İspanya’da hem de Türkiye’de) gözlemlendiği gibi, aktif sosyal politikalardan birine katılan bireyler yalnızca düşüncelerini değil, kendilerini ifade etme biçimlerini de aynı neoliberal kavramlar üzerinden şekillendirmektedir. Başka bir kadın (İB40K-1), *“ilk oryantasyon kursundan sonra, bana beni arayacaklarını söylediler. Aramadılar. Kendi işimi kendim buldum. Beni aramazlarsa, beni aramaları için oturup bekleyemem”* ifadeleriyle aynı konunun altını çizmiştir.

Mülakata katılan kişiler, bu kurslar olmasaydı, hayatta kalmanın başka bir yolunu bulacaklarını ama çoğunlukla daha kötü koşullarda olacaklarını vurgulamıştır. Dolayısıyla, meslek kurslarının katkılarını genellikle takdir etmektedirler. Mülakat yapılan kişiler kursların iyi birer fırsat, seçenek, yardım olduğunu değerlendirmektedir. Örneğin 40 yaşında bir erkek (İM40E-1) şu ifadeleri kullanmıştır:

Hayat koşullarım farklı olurdu... Ben 40 yaşındayım. Birçok alanda çalıştım ama temel olarak iki konuya eğildim. İş ararken, bu eğitime katılmış olmak her türlü işi kabul etmemenizi, kendinize uygun çalışma koşulları açısından bazı kriterleri değerlendirmenizi sağlıyor. Seçim yapmaya çalışıyorsunuz. O yüzden, bu eğitim kursuna katılmak güzel, çünkü bir şeyleri kolaylaştırıyor, deneyiminizin belgelenmesini sağlıyor ve aynı zamanda sizi meşgul ediyor.

Türkiye’de mülakat yapılan kişilere benzer olarak, İspanya’daki kişiler de mesleki eğitimlerin psikolojik duruma olan katkısından bahsetmiştir. Mülakat yapılan kişilerin çoğunluğu, bu kursların kişisel/sosyal hayatları ve topluma faydalı olma hissi üzerindeki olumlu etkilerinden söz etmektedir. Bireyler, mesleki eğitim kursunun meslek hayatlarına katkılarından çok bu hislerdeki etkisine önem vermektedir. Dolayısıyla, Türkiye’de olduğu gibi; İspanya’da, Crespo ve Serrano’nun (2007) vurguladığı gibi devletin rolünün hastalara (vatandaşlara) tedavi sağlama rolüne indirgendiği gözlemlenmiştir. 51 yaşında bir kadın (İM51K) *“Bana göre, bu kurslar çok güzel, çünkü paranız olmadığında, kendinizi sürekli içinde olmak zorunda olduğunuz bir sarmalın içinde hissediyorsunuz. Herhangi bir şey yapmıyorsunuz, çalışmıyorsunuz, okumuyorsunuz, kendinizi bir şeylere hazırlamıyorsunuz. Bu eğitimler, bu pasiflik çemberinden çıkmak için bir yol oluyor. Yolu yeniden öğreniyorsunuz”* demiştir. Üç mesleki eğitim kursu ile girişimcilik kurslarına katılmış olan 30 yaşında başka bir kadın (İM30K-2) *“Kurslar bana çok yardımcı oldu. Ben hep biraz utangaç ve sessizdim. Şimdi o kadar değilim. Artık daha fazla sosyal ilişkim var. Önceleri böyle değildi... O kadar sosyal panik yaşamıyorum... İçinde olduğunuz sarmalda daha çok hareket ediyorsunuz. Bulunduğunuz yere daha çok uyum sağlıyorsunuz”* demiştir.

40 yaşında bir erkek (İM40E-2) *“Bu kurslar kişisel düzeyde çok iyi bir fırsat sunuyor. İş ararken, sizi hiç kimse dinlemediği, hiç kimse sizi sevmediği için kötü hissetmeye başlıyorsunuz ve bu yüzden, evde kalıyorsunuz ve hiçbir şey yapmak istemiyorsunuz. O yüzden sadece buraya gelmek- belki meslek hayatıma hiçbir katkısı olmayacak ama-, yalnızca bu kursa katılmak ve diğer kursiyerlerle sosyalleşip kendi kişisel alanınıza sahip olmak iyileştirici/terapi etkisi olan bir şey”* ifadelerini kullanmıştır. Beck’in bireyselci toplum açıklamalarının yansımaları bu görüşmede açıkça görülmektedir. Beck, neoliberalizmin sosyal ilişkileri yeniden tanımladığını ve dayanışmayı ve kolektifliği engellediğini öne sürer (Beck, 1992). İnsanlar, kendilerini sosyal olanın tüm biçimlerinden ve toplumdaki dışlanmış hissetmektedir.

Aşçı yardımcılığı ve bina-otel temizliği kurslarına katılmış olan 42 yaşında bir kadın (İB42K) şu ifadeleri kullanmıştır: *“Bu kurslara katılmasaydım, evde temizlik yapıyor, bulaşık yıkıyor olurdu. Evde oturana hiç kimse para vermediği için, insan evde*

otururken bir işe yarıyormuş, bir şey başarıyormuş gibi hissetmiyor. Hayat hiçbir şey yapmadan geçiyor gibi hissediyorsunuz.” 30 yaşında bir erkek (İB30E) “Eğitiminiz veya işiniz yoksa...ya önünüze gelen her işi kabul ediyor ya da evde oturuyorsunuz. Akli dengeyi sağlamak, delirmemek veya akıl hastası olmamak için insan ya okumalı ya çalışmalı. Bu olmazsa, insan depresyona girer” demiştir. 48 yaşında bir erkek de “bu kurslar güzel, çünkü bizi meşgul ediyor. Evde kalıp kafayı yemiyoruz...Eğitimler iyi geliyor, çünkü en azından bir şeyle meşgul oluyorsunuz” diyerek bu konuyu değerlendirmiştir. 40 yaşında bir kadın (İB40K-2), “bu kurslar, sizinle aynı durumda olan insanlarla tanışmanıza yardımcı oluyor... Bence, insan böylece aktif kalıyor. Burada değil, evdeyseniz, hiçbir şeyiniz yok. Kurslar iş bulmaya katkı sağlamasa da kendi başına bir destek oluyor” şeklinde konuşmuştur. 59 yaşında bir erkek (İB59E) “Doğruyu söylemek gerekirse, ben bu kurslara kendimi meşgul etmek için katılıyorum. İşiniz yoksa, hiçbir şeyle meşgul olmazsınız. Kendinizi bırakır, yataktan çıkmazsınız. İş bulmak için de katkısı olabilir ama ben yaşlıyım... yine de hiçbir şey yapmamaktansa, bunu yapıyorum” ifadelerini kullanmıştır. Çalışmak, neoliberal sistemde bir sosyal norm olarak öne çıkmaktadır. Üretim faaliyetine olan katkılarına bakılmaksızın, herhangi bir şeyle meşgul olmak toplumda bir kural olarak uygulanmaktadır. Bu oyunda değilseniz, kendinizi işe yaramaz hissetmeniz kaçınılmaz olmaktadır. Bourdieu’nun değersizlik duygusuyla ilgili argümanı İspanya’da gerçekleştirilen saha çalışmasında yaygın bir şekilde gözlemlenmiştir.

41 yaşında bir erkek (İM41E) “İşsizsiniz ve hiçbir şeyiniz yok. Bir meşgulliyet bulmanız gerekir. Zihninizi meşgul etmeniz gerekir. Yeni bir meslek aramanız gerekir. Benim şu anda yaşadığım da bu. Mesleğim artık kayboluyor ve ben yeni bir sektörde iş arıyorum” demiştir. 15 yıl profesyonel deneyime sahip olan bu kişi, en son bir depoda operatör olarak çalışmıştır. Infojobs- İspanya’da iş arayanlara yönelik en popüler Web sitesi – üzerinden elde edilen verilere göre, mülakat tarihi (23.11.2017) itibarıyla İspanya’da depo operatörlüğü için 157 iş ilanı vardır⁵⁴. Dolayısıyla, bazı sektörlerde mesleklerin kaybolduğu yönündeki siyasi söylemin insanların algılarına yerleştiği, ancak insanların aynı zamanda “aktif” olmaya ve böylece, kendi sorunlarını bireysel olarak çözmeye zorlandığı görülmektedir (Beck, 1992).

Mülakata katılan birçok kişi, meslek kurslarının bir faydası olarak, eğitim sonunda ilgili sektörlerde işverenler tarafından şart koşulan sertifikayı almaya odaklanmıştır.

⁵⁴ Infojobs. İş arama. Depo operatörlüğü. <https://www.infojobs.net/ofertas-trabajo/operario-almacen>

Türkiye’de mülakat yapılan kişilerin aksine, İspanya’daki kişiler belgelendirme sürecine güvenmektedir. 40 yaşında bir erkek (İM40E-1) “Eğitimler çeşitli açılardan fayda sağlıyor. İyi bir başlangıç. Çalışanlar için sertifika anlamına geliyor, ben de buna dâhilim...Ben deneyimlerimi kanıtlayabilirim ama sertifikam yok. Belirli bir sertifikaya sahip olmak çok yardımcı oluyor” diyerek bu konuyu ele almıştır. Çok genç bir yaşta çalışmaya başlayan ve 40 yıl profesyonel deneyime sahip olan 52 yaşında bir erkek (İM52E) bu kurslara katılma sebebini aşağıdaki gibi açıklamaktadır: “İşyerimde çalışırken okumama izin vermediler. İyi para kazanıyordum. O yüzden okulu bıraktım. Sonuçta, 52 yaşında eğitimsiz bir insanım. Nereye gitsem, sertifika istiyorlar... garsonluk için bile. Bütün hayatım boyunca çalışmış olsam da sertifika istiyorlar.” 27 yaşında bir kadın (İB27K-1) “Sosyal hizmet uzmanı olarak çalışıyordum ve sıkıntılı bir dönem geçirdiğim için işi bıraktım. Daha sonra, bu derneğin otistik insanlarla çalışacak uzmanlar aradığını duydum. Sosyal hizmet uzmanlığı kariyerinin üstüne bu sertifikayı istiyorlar. Ben de sisteme işsiz olarak kayıtlı olduğum bu süreyi kullanıyorum” demiştir. Dolayısıyla, devlet politikaları bilgi birikimine değil, belgeye öncelik vermektedir. Bu kurslara katılanlar, konu hakkında zaten bilgi birikimi olan kişilerdir. Sonuç olarak, bu kurslarda ne tür bir vasıf üretiminin yeniden sağlandığı sorusu akla gelmektedir. Eğitim, aktif sosyal politikaların iddia ettiği gibi bireylerin işgücü piyasasında daha fazla fırsata ulaşmak üzere daha fazla beceri kazanmasına mı hizmet etmekte yoksa politikadan faydalananların gözünde aldatıcı bir etki yaratmak için mi uygulanmaktadır? 41 yaşında bir erkek buna “Gelecekte, işi yapmak için sizden bu sertifikayı isteyecekler. Bu kursta kaynakçılıkta çalışmış ama sertifikası olmayan insanlar var. Bu yüzden, kursa zaten bildikleri bir konu üzerinde sertifika almak için katılıyorlar” yanıtını vermiştir.

Madrid’de mülakat yapılan bazı kişiler mesleki eğitim kurslarının sosyal içerme üzerindeki etkisinden bahsetmiştir. 30 yaşında bir kadın (İM30K-1) “Özellikle sağlık sorunlarından dolayı resmi bir meslek eğitimi almamış olan benim gibi insanlar için bu kursun gerçekten çok büyük bir destek sağladığını düşünüyorum. Burada, işgücü piyasasına girmeme belirli ölçüde yardım ediyorlar. Bence harika bir iş çıkarıyorlar. Her şeyin ötesinde, Romanlar için. Biz işgücü sistemine dâhil değiliz, o yüzden bu kurslar bir ölçüde yardımcı oluyor” ifadelerini kullanmıştır. 51 yaşında bir kadın (İM51K) da bu kursların sosyal içerme üzerindeki etkilerini vurgulamıştır. Bunu belirli bir etnik grubun sorunu olarak değil, daha genel ve büyük gruplar bağlamında dile getirmiştir. İfadelerinde, “Toplumdan eğitime katılma veya sosyal yardım alma imkânından haberdar dahi olmayacak kadar dışlanmış çok insan var. Bu durumda olan insanların sayısı her

seferinde artıyor. Bu ülke bana göre kaosa sürükleniyor... Bazı istisnalar haricinde hepimiz toplumdan dışlanmanın eşiğindeyiz. Kurslar, toplumdan tamamen dışlanmamıza engel oluyor” açıklamalarına yer vermiştir. 31 yaşında bir kadın (İM31K-1) seçme kriterlerine duyulan güvenden bahsederken, benzer ifadelerle *“Sosyal risk altında olan, iş bulamayan insanları seçiyorlar. Bu insanların topluma dâhil olmasına yardımcı oluyorlar”* demiştir.

Buna ek olarak, Türkiye’dekilere benzer şekilde, İspanya’da mülakata katılan kişiler mesleki eğitim kurslarının girişimcilik becerilerinin artırılmasına olan katkısını vurgulamıştır. 31 yaşında bir kadın (İM31K-2) *“Girişimci olarak da bir şeyler yapmak istiyorum... Nasıl yapacağımı öğrenmeye çalışıyorum. Bu kurs bilgi birikimimi artırıyor. Buraya somut bir şey için geliyorsunuz ama başka yardımları/destekleri de fark ediyorsunuz...ve konfor alanınızdan çıkmanızı sağlıyor. Öğrendiğiniz her zaman başka insanların altında çalışacağınız bir iş olmuyor. Kendi şirketinizi nasıl kuracağınızı da öğrenebilirsiniz. Size bu süreç hakkında temel bir fikir veriyor”* ifadelerini kullanmıştır. Girişimcilik fikrinin, yalnızca Türkiye’de değil, İspanya’da da bireylerin zihinlerine yerleştirilmiş olduğu görülmektedir.

Bu olumlu değerlendirmelerin yanında, az sayıda olsa da mülakat yapılan bazı kişiler meslek kurslarının tasarımını, organizasyonunu ve kendi hayatları ve genel olarak toplum üzerindeki etkilerini şiddetle eleştirmektedir. Dolayısıyla, Polanyi’nin bireylerin kendi yıkımlarına seyirci kalmayacağı yönündeki açıklamaları İspanya’da yansıma bulmaktadır. Mülakata katılan kişiler, kursların işlevsizliğini ve etkisizliğini eleştirmektedir. Mülakat yapılan 31 yaşında bir kişi (İM30E) *“Kurslar genellikle güzel ve bir şeyler öğretiyor ama genel olarak asla bir çıkış yolu değil. Kursu katılıp, kurslar sayesinde iş bulan hiç kimseyi tanımıyorum”* beyanında bulunmuştur. 41 yaşında bir erkek (İM41E) de deneyimini aşağıdaki gibi açıklamıştır:

Eğitimlerin süresi oldukça kısa ve eğitimler iyi yönlendirilmiyor...İşleyişleri çok kötü...Bazı kriterler var ama bunları uygulamıyorlar. Bir defasında, Bakanlıktan birinin kursları başlatma yazısını imzalamadığını söylediler. Bürokrasi...Sosyal hizmetlerde bize gösterilen davranış şekline çok şaşırdım. Oraya gidiyorsunuz, genç bir kızın masasına oturuyorsunuz ve o, sizin için Google üzerinden iş arıyor...INEM’e bir kez gittim. Depolama ile ilgili kursa katılmak istemiştım...Bana bu kursları ücretsiz veren şirketleri söyleyeceklerini sanıyordum. Oysa bana şirketi kendim bulmam gerektiğini söyleyip, şunun fiyatı şu, bunun fiyatı bu dediler. Bunu evde kendim de yapardım.

Türkiye’de mülakat yapılan kişilerin aksine; Madrid’de mülakata katılanlar, kurs sağlayıcılarından memnun değildir. Bu kursları yalnızca merkezlerine fon sağlamak için düzenlediklerini düşünmekte ve şiddetle eleştirmektedirler. Mülakata katılan kişilere göre, kurs sağlayıcıları eğitimin kalitesini hiç umursamamakta ve ihtiyaca özel eğitimler

düzenlemektense; kamusal veya uluslararası fonlara ulaşmakla ilgilenmektedirler. Bu durum, Türkiye’de mülakat yapılan kişilerin kurslara yalnızca nakit ödeme için katılan diğer katılımcılara yönelik eleştirilerine benzer olarak değerlendirilebilir. 36 yaşında bir erkek (İM36E) “*bu eğitimler çoğunlukla eğitim merkezlerine iş sağlıyor. Kamudan para alıp bu kursları düzenliyorlar. Bence, istihdam edilebilirliğin artıp atmadığını ölçmenin bir yolu olmalı... Şu anki uygulama mantıklı gelmiyor*” ifadelerini kullanmıştır. 57 yaşında bir kadın (İM57K) ise “*Kurslar ihtiyaca iyi odaklanmalı ve yönlendirilmeli. Eğitim merkezlerinin istediği çoğunlukla hibe/fon almak oluyor. Bir şeyler öğreniyorsanız, ne güzel! Bir şeyler öğrenmiyorsanız onlara fark etmez... SEPE bu merkezleri denetlemeli*” demiştir. 28 yaşında bir kadın (İB28K-1) memnuniyetsizliğini “*Sizi arıyorlar, siz de kurslara gidiyorsunuz ama bunu yapmalarının sebebi, size değer vermeleri değil, sizin üzerinizden ödenek almaları*” şeklinde dile getirmiştir. 41 yaşında bir erkek (İB41E) de “*Kurs sağlayıcısı kursları düzenliyor, formları sahte isimlerle dolduruyor ve INEM’den para alıyor. Nihayetinde, İspanya serserilerin ülkesi. Herkes çalabildiğini çalıyor. Sırf parayı almak için sahte isimlerle kurs icat ediliyor. En sonunda, INEM’den para çalmış oluyorsunuz. INEM sinirleniyor ve kursları iptal ediyor. Dolayısıyla, gerçekten ihtiyaç sahibi insanların eline hiçbir şey geçmiyor*” demiştir. Karşılaşılan bu görüşler, bu kurslarda yolsuzluğun yaygınlaştığını göstermektedir.

Kurs sağlayıcılarını eleştirmenin yanı sıra, bu erkek (İB41E) yine kurs sağlayıcılarının seçme kriterlerinden şikâyet ederek kursun diğer katılımcılarının ilgisizliğinden de bahsetmiştir. İfadelerinde, “*Kişisel düzeyde mükemmel bazı kursiyer arkadaşlarım var... Ama bu insanların kurslara istedikleri için mi yoksa sosyal yardım almak üzere mecbur oldukları için mi katıldığını bilmiyorum. Öyleyse ne kursa katılmakla ne de çalışmakla ilgilenen insanlara harcanan para boşa gidiyor. LANBIDE’de kursların düzenlenmesinde ve kursa ilgi gösteren katılımcıların seçiminde bir kontrol eksikliği olduğunu görüyorum. Bu para herkesin parası. Sokakta hiçbir şey yapmadan kendi haline bırakılmış, bu kurslarla ilgilenebilecek insanlar var*” açıklamalarına yer vermiştir.

40 yaşında başka bir erkek (İM40E-3) oldukça eleştirel bir bakışla bu konuda gördüğü çeşitli sorunlara değinmiştir.

Bu eğitimlerin, şimdiye kadar kendinizi eğitmemiş olmanızın sizin suçunuz olduğunu ve vasıflı bir çalışan olmadığınızı vurgulamak için bir mazeret/bahane olduğunu açıkça görebiliyorum. Bu açıdan değerlendirildiğinde, her şey onların elinde, çünkü ben istatistiklerde kötü bir işsiz olarak değil, eğitim alan, yani geri dönüşümde olan bir birey olarak görünüyorum. İkinci olarak, onlar işgücü piyasasına erişiminize katkıda bulunacak bu bilgileri size verdikten sonra, siz iş bulamazsanız, onlara göre kusur tabii ki tamamen sizindir. Bence bu kurslar temelde böyle bir şey. Benim durumum böyle olmasa da sosyal yardım alırken bu geri dönüşümü reddedemeyeceği için bu kurslara katılmak zorunda olan

birçok insan var. Kursların iş bulma imkânlarını artırmadığını ben çok açıkça görebiliyorum. Bize ilk lazım olan, düzgün bir iş, tamam mı? Bu bahsettiğim insanlar için iş demek, baktan bir maaşla çalışacağı baktan herhangi bir iş demek. Benim iki çocuğum var. Tanrı'ya şükür, yok! Çalışan eşime şükür, açlık çekmiyoruz. Çalışmak; eğitim, gıda ve barınma açısından düzgün hayat koşullarında yaşamınızı sağlayan bir maaş karşılığında işgücünüzü vermeniz demek. Bu mesleki eğitim bana bunları vermiyor...O yüzden, birçok açıdan işe yaramıyor.

Neoliberal projenin Althusser'in (1971) açıkladığı diyalektik öznelik ve maruz kalma sürecinin farkında olan mülakat katılımcıları, az sayıda da olsa vardır. Bu kişiler, kendi çıkarlarına değil, sistemin çıkarına hizmet eden politikalara maruz kaldıklarının ve neoliberal öznelerle dönüştüklerinin farkındadırlar.

7.1.2. Aktif- Pasif Çelişkisi

7.1.2.1. Türkiye

Teorik olarak, aktif sosyal politika programlarının katılımcılarının aktif olması, kendi sorunlarını çözmesi, mesleki becerilerini sürekli olarak artırması ve nihai olarak işgücü piyasasına girmesi beklenmektedir. Böylece, işsizlik düzeyinin azaltılacağı ve sosyal sorunların ortadan kalkacağı varsayılmaktadır. Ancak, uygulamadaki durum oldukça farklıdır.

Mülakat yapılan kişiler, mesleki eğitim kurslarının işgücü piyasasının ihtiyaçlarına paralel şekilde organize edilmediği eleştirisini getirmektedir. Bu kişilerin yeni meslek öğrenme çabaları amacına ulaşamamaktadır çünkü eğitime katıldıktan önce de sonra da bu kişiler işsizdir ve çoğu durumda iş bulmalarına katkıda bulunmamaktadır. 25 yaşında bir kadın (TG25K) “Türkiye’nin işçi alırken nelere dikkat ettiklerine bir sentez yapıp ona göre kurslar düzenlense iki taraf da memnun olacak. İş veren de iş alan da” ifadelerini kullanmıştır.

Mülakata katılan kişiler, işgücü piyasasının sistematik sorunlarıyla mücadele etmek için yeterli imkâna sahip olmadıklarını ifade ederek mevcut durumu eleştirmektedirler. 10 yıl boyunca aşçı olarak çalışmış, son işvereni tarafından sertifikası olmadığı için istifa etmeye zorlanmış ve aşçı yardımcılığı ve (kendi mesleki deneyimleriyle hiçbir bağlantısı olmayan) hasta bakımı eğitim kurslarına katılmış olan 38 yaşında bir kadının (TA38K) bu donanım ve deneyim ile iş araması, bulması ve haklarını koruması beklenmektedir. Fakat, durumunu şöyle açıklamıştır:

Hepimiz koyunuz. Hepimiz nereye çekilsek oraya gidiyoruz. Başımızda bir çoban, biz sürüyoruz. Kendi hakkımızı savunamıyoruz ki. 10 kişi içinde bile kendimizi savunamıyoruz. Benim tazminatım gitti. Korkumdan sesimi çıkaramıyorum ben. Çünkü olacakları biliyorum ben. Çünkü benim yanımda olunmayacak. O yüzden hepimiz sürüyoruz. Korkudan susuyoruz. Çünkü haklarımız yok ki. Hani derler ya çaliya dolanmaktansa çevresini dolanıp geçeyim. Boş ver benim hakkım onda kalsın. Allah bilsin. Hep bizim düşüncemiz budur.

Bu açıklamalar adaletsizliklerle karşılaştığında ilahi adalete güvenen mülakata katılan diğer birçok kişinin dile getirdiği pasif kabulü örneklendirmektedir. Bu hususa ek olarak, Türkiye’de gerçekleştirilen mülakatlarda Althusser’in dikkat çektiği öznellik ve maruz kalma ile ilerleyen diyalektik süreç yine açıkça gözlemlenmektedir. İnsanların aktif olması beklenirken, kendi sorunlarını çözmeleri konusunda aktif olmalarını engelleyen çeşitli politikalara maruz kaldıklarının farkındadır. Yalnız bırakıldıklarının bilincindedirler.

Sistemdeki sorunlarla mücadele etmek için hiçbir imkânın bulunmaması konusunda, 45 yaşındaki bir kadın (TG45K) *“Kocam bir yerlere gidip çalışmamı istemiyor. Böyle bir geliyorum bu kurslara, işte destek olunmasını istiyorum. Destek olunuyor eğitim verilerekten. Fakat arkası hani ben böyle bir güzellik merkezi açmaya kalksam desteğim yok. Başvuru yapıyorsun mesela eline geçmiyor. Yerler belli yani. O yönden boştayız”* açıklamalarında bulunmuştur.

İşsizlerin bir mesleki eğitim programına katılmasıyla aktifleştirilebileceği; mesleklerine ilişkin mevcut becerilerini iyileştirebileceği veya yeni bir meslekte yeni beceriler kazanarak iş hayatlarında farklı bir yol seçecekleri kabul edilmektedir. Oysaki işsizlik durumu yalnızca işsizlerin becerilerine veya eğitimlerine bağlı değildir. Örneğin, 25 yaşındaki bir kadın (TG25K) *“Şimdi mesela ben daha önce bir hastaneye iş başvurusunda bulundum, alındım işe. Orada da hastanede gece 6’dan sonra 8’e kadar eğitim verilecekti. Ben de evli bir bayandım ve asgari ücretten daha düşük bir maaş vereceklerdi. Eşim de hani istemedi değmeyecek diye...İşte erkek milleti kadının kendine özgüveni olmasını istemiyor”* demiştir. Görüldüğü gibi, işgücü piyasasında işçilere asgari ücretin altında maaş vererek uygulanan sömürü ve kadınları evlerine hapseden ataerkil toplumun özellikleri insanların mesleki eğitim kursları sayesinde daha fazla bilgi ve deneyim kazanmasıyla çözülememektedir.

Bu kadının deneyimi mülakatlar sırasında rastlanan işgücü piyasasındaki sömürüyü gözler önüne seren tek örnek değildir. 20 yıl mesleki deneyime sahip 38 yaşında bir erkek (TG38E-2) bu hususun başka bir örneğini sunmaktadır. Bu kişi, *“Bazen günde 12 saat çalıştığım ve 5-6 gün boyunca bu şekilde çalıştığım oldu. İş güvenliksiz de çalıştım. Farkını ödedi. Mesai verdi. Bir sıkıntı olmadı”* ifadelerini kullanmıştır. Bu bireyler aktif sosyal politikalarla aktifleştirildiklerinde işgücü piyasasındaki işaret edilen fazla çalışma yoluyla sömürü ortadan kalkmamaktadır. Bu kişiler eğitim kurslarıyla birlikte daha fazla beceri kazanmış olsalar da olmasalar da (ki bu kurslara katılarak becerilerini geliştirdikleri de kesin değildir) durumları sömürüye açık olmaya devam etmektedir.

48 yaşında bir kadın (TG48K) da benzer bir durumdan bahsetmektedir. Bu kadın, *“kursun staj kısmı hoşuma gitti. Çünkü orada eğitim aldığınızda sosyalleşıyorsunuz, müşterilerle birebir ilgileniyorsunuz. O ortamı tanıyorsunuz. İş imkânı da düşündüğünüzde o size bir örnekleme gibi oluyor. Bu nedenle para önemli değil, meslek eğitimi daha önemli”* demiştir. Görülebileceği gibi, insanlar yalnızca ucuz işgücü olmayı değil, ücretsiz işçi olmayı da içselleştirmektedir. Bu kişiler maaş almadan da çalışmaya hazır hale gelmektedir. Bu örnekten yola çıkarak, aktif bir insan olmanın sömürüye açık olmak anlamına gelmeye başladığı iddia edilebilir. Bourdieu’nun (1998) vurguladığı gibi, post-Fordist dönemde işverenler ellerindeki gücü kullanarak işçileri daha fazla sömürmek için her fırsattan yararlanmaktadır.

Mülakat yapılan kişilerin yaşadığı başka bir aktif-pasif çelişkisi; bireylerin belirli bir sektörde çalışmış veya çalışmakta olsalar da bu sektörden tamamıyla alakasız eğitim kurslarına katılıyor olmalarıdır. Örneğin, Ankara’da mobilya fabrikasında, restoranda ve elektrikçide toplam 15 yıl çalışmış olan 29 yaşında bir erkek (TA29E) temizlikçilik (*housekeeper*) kursuna katılmakta ve isteksizliğini şöyle dile getirmektedir: *“Ben böyle bir temizlikçilik yapacak bir iş düşünmüyorum zaten. Kafamda öyle bir şey yok. Gelmeden önceki düşüncem şuydu hani bir yere gireriz hani bir kamuya gireriz daha doğrusu açıkçası öyle söyleyeyim”*. Bu görüşme ve sonraki gözlemler, Standing’in (2011) prekarya sınıfındaki kişilerin mesleki kimliğinin olmayışına, birçok farklı işte çalıştıkları veya çalıştırıldıklarına ilişkin argümanlarını açıkça örneklendirmektedir.

Mülakat yapılan kişilerin yaklaşık yarısı konu açısından birbiriyle bağlantılı olmayan birden fazla kursa katılmaktadır. Öte yandan, kişilerin katılmakta olduğu kurslar çoğunlukla tam olarak kendi istedikleri alana yönelik değildir. Kişiler açılan her türlü kursa kayıt olmaktadır. Meslek hayatının çoğunu aşçı olarak geçirmiş ve temizlikçilik kursuna katılmakta olan 39 yaşında bir kadın (TA39K-1), çocuk bakımı kursuna katılmak istediğini, ancak kayda geldiğinde yalnızca kuaförlük ve temizlikçilik kurslarının açık olduğunu ve onun da temizlikçilik kursunu seçtiğini belirtmiştir. Mesleki eğitim kursuna katılarak aktifleştirdiği düşünülen bir kişi olarak, *“elimden tutan biri olmazsa zor ablam zor. Yani birileri sana yön gösterecek, özellikle de bana. Çünkü dediğim gibi benim burada hiçbir akrabam yok. Ama ben bu topluma yararlı olabilirim, ben çocuğa yararlı olabilirim ya ben buna inanıyorum. Tecrübem de var, bir şeyler de öğrendim, araştırdım da okurum da ama işte. Orada bir ama var. Kocaman bir ama var”* ifadelerini kullanmıştır.

Bir çağrı merkezinde ve ön muhasebede çalışmış ve makyaj eğitimi kursuna katılan iki yıllık kamu yönetimi bölümünden mezun 25 yaşında bir kadın (TG35K) kariyerine ilişkin kafa karışıklığını paylaşmaktadır: *“Kursa başlamadan önce doktor asistanı olmak istiyordum. Hem tedavileri de öğrenirdim diyordum ama deneyim istiyorlar. Şu anda lazer epilasyon çok gündemde. Halam sermayeyi sağlayacak, ben de belge alabilirsem, bir yer açmayı planlıyoruz. Bir de şu an yaşam koçluğu çok moda. Çok iyi de bir parası var. Onunla ilgili eğitim, seminer, kurs olsa mesela onu da düşünürüm”*.

Mülakatında kişilerin herhangi bir kursa katılması konusunda 53 yaşında bir kadın (TA53K) çarpıcı bir örnek vermiştir: *“Arkadaşım çıraklık eğitimine gidiyordu. Ben gittim oraya. Emeklileri almıyorlardı. Yemek veya sevdiğim bir şey olursa gideyim dedim. Ben oraya giderken yanlışlıkla buraya gelmişim. Girdik. Form doldur dediler ‘Emekliyim; yaşım bu, kabul ediyor musunuz?’ dedim. Ettiler”*.

Buna ek olarak, Ankara’da mülakat yapılan bazı kişilerin eğitim kurslarını eğitim merkezinin evlerine yakınlığından dolayı seçtiği görülmüştür. Mülakat yapılan kişilerden biri (TA20K-2) *“başka kurslar da vardı ama semt uzak geliyordu. Bir iki saat uzak olduğu için. O kurslar da aynı konulardaydı. Burası bana yakın olduğu için tercih ettim...Balgat Kızılay falan 2 vasıta yapmam gerekiyordu. O yüzden gitmedim”* demiştir. 36 yaşında bir kadın da (TA36K) benzer şekilde katıldığı kursu neden seçtiği sorulduğunda, *“bu kursun yeri benim için uygun”* yanıtını vermiştir.

İşsiz bireylere ve aktif iş arayanlara ek olarak, Türkiye’de kursiyerlerin üniversite ve meslek lisesi öğrencisi olduğu görülmüştür. Bu kişiler meslek yollarını örgün eğitim aldıkları alanda devam ettirmeyi tercih etmekte ve bu meslek kurslarına, yaz tatillerinde *“bir şeyler yapmak”* ve *“bir şeylerle meşgul olmak”* için katıldıklarını belirtmektedirler. Ayrıca, Türkiye’de mesleki eğitim kurslarında kendilerini ev hanımı olarak tanımlayan birçok kadına rastlanmıştır. Mülakat yapılan bu kişiler iş aramadıklarını, işgücü piyasasına girmek yerine boş zamanlarını değerlendirmek istediklerini ve kendileri için iş piyasasına girmenin çok zor olduğunu; çünkü evde çocuklarıyla ilgilenmeleri gerektiğini ifade etmişlerdir.

Hiç mesleki deneyimi olmayan ve daha önce hiç çalışmamış olmasına rağmen, iki mesleki eğitim kursuna katılmış olan 50 yaşında bir kadın (TG50K) *“Ben hiç işe başvurmadım. Önce izin vermediler. Şimdi de yaşımdan dolayı almazlar diye hiç başvurmadım. Ama olursa böyle şeylere gitmek istiyorum. Kardeşimin kadın kuaför dükkânı var orada çalışmayı düşünüyorum. Biraz daha kendimi geliştirmeliyim. 30*

güne⁵⁵ neyi sığdıracaksın” açıklamasında bulunmuştur. Makyaj eğitim kursuna katılan 53 yaşında emekli bir kadın (TA53K) “kurslar çok güzel. Günlük 20TL. O da güzel bir şey. Geliyoruz hem bir şey öğreniyoruz, diploma alacağız; hem de üzerine para veriyorlar. Hem daha bakımlı olacağız. Zevk için geldim ben” demiştir. Benzer ifadeler kullanan 42 yaşında engelli oğluna kursa gelmesi için eşlik eden ve aynı zamanda kendisi de kursiyer olan bir kadın (TA42K) işgücü piyasasına girmekle ilgilenmediğini açıkça dile getirmektedir.

Aslında haberim yoktu. Şöyle başladım. Oğlum biraz problemlili. Oğlumla beraber gidip geliyoruz. Birtakım sıkıntıları var. Yani küçüklükten beri. Ona iş bulmak amacıyla İŞKUR’a gitmiştim. Ona uygun iş bulamadığım için şey sordum. ‘Kursunuz var mı?’ dedim. ‘Kat hizmetleri kursu var’, dediler. Ben de oğlum için başladım. Benim aklımda öyle bir şey yoktu. Şimdi onunla beraber gidip geliyorum.

Cilt bakımı eğitimi kursuna katılan 20 yaşında başka bir kadın (TA20K-1) “ben öğrenci olduğum için, maddi açıdan da sıkıntı çekmediğimden...cilt bakımıyla ilgili çalışmayı düşünmüyorum” ifadelerini kullanmıştır. Cilt bakımı ve iğne işi kursuna katılan, Bankacılık ve Finans Bölümü mezunu olan, ancak bu alanda hiç çalışmamış olan 27 yaşında bir kadın (TG27K) “benim kendi mesleğim var. Hani bunları yapmayı düşünmüyorum” demiştir. 16 yaşındayken kayıt dışı sektörde yasadışı olarak çalışmış olan 18 yaşında genç bir erkek (TA18E) “Bilgisayar kursuna katılıyorum ama metalle ilgili bir kursla daha çok ilgilenirdim. Meslek lisesinde metal üzerine ders alıyorum” açıklamasında bulunmuştur.

Bir aktif sosyal politika programı olarak, mesleki eğitim kurslarının temel hedefi işsizlerin işgücü piyasasına erişimini kolaylaştırmaktır. Ancak, katılımcıların profili, arka planı, beklentileri ve ilgi alanları değerlendirildiğinde, Türkiye’deki kursların bu hedeften tamamen sapmış olduğu görülmektedir. Buna ek olarak, yukarıda belirtilen hususlar düşünüldüğünde, aktivasyon programı katılımcılarının “aktifleştirilmesine” rağmen Türkiye’de geçerli olan aktivasyon stratejisi belgelerinde kullanılan tanımlar ve terminoloji açısından pasif olmaya devam ettiği sonucuna varılmaktadır.

7.1.2.2. İspanya

Aktif sosyal politikaların katılımcılarının yaşadığı aktif-pasif çelişkisi açısından, İspanya’daki durum Türkiye’dekine benzer niteliktedir. Katılımcıların mesleki açıdan daha fazla yetenek kazanması ve kamu kurumlarına “yük” olmadan kendisine yeter hale gelmesi beklenmektedir. Ancak, mülakata katılan kişilere göre, mesleki eğitimlere katılmaları ve daha fazla mesleki beceri kazanmaları işsizlik durumlarını

⁵⁵ Kurs süresinden bahsedilmektedir.

değiştirmemektedir. İspanya’da mülakat yapılan kişilerin çoğu 10 yılı aşkın mesleki deneyime sahip olmasına ve (genellikle birbirinden bağımsız) iki veya daha fazla mesleki eğitime katılmasına rağmen hala işsizdir. Dolayısıyla, katılımcılar işgücü piyasasındaki sistemik sıkıntılardan, yetenekleri olsun veya olmasın, fazlasıyla etkilenmektedir.

Mülakata katılan kişiler genellikle eğitim düzeylerini kurslarla yükseltsele dahi, yaşları yüzünden ya da kendilerini geliştirdikleri alanda açık pozisyon bulunmamasından veya piyasada rekabetin aşırı derecede sert olmasından dolayı işe alınmadıklarını belirtmektedir. 34 yaşında bir erkek (İM34E) bu genel görüşü açıklamak için yerinde bir benzetmeden yararlanmıştır. Bu çerçevede, *“otobüs sizi alır ve gitmek istediğiniz yere götürür ama otobüsün kaç tur atacağını kimse size söylemez. Bize kaynakçılık alanında nasıl şirket kuracağımızı öğretiyorlar. 6 ay eğitim aldıktan sonra, hala şirketimi kuracak durumda değilim. Buraya yükselme motivasyonuyla geliyorum ama aynı zamanda gerçekçiyim. 6 aylık sertifikamla buradan çıkarsam, işverene ne diyebilirim? Hiç!”* ifadelerini kullanmıştır. 49 yaşında başka bir erkek (İB49E) mevcut eğitim kurslarının işgücü piyasasının ihtiyaçlarına uygun olmadığını şu ifadelerle açıklamıştır: *“Bu eğitimden sonra iş bulmak konusunda çok bir beklentim yok, çünkü marangozluk alanında iş yok. Yaşımdan dolayı beni alacak çok şirket de yok. Yaş. Özellikle yaşlı olduğum için”*. Eski hükümlü olan 58 yaşında başka bir erkek (İB58E) de belirli bir yaşta insanların işgücü piyasasında karşılaştığı sıkıntılardan bahsetmiştir. Bu durumu anlatırken, *“Şirketler 58 yaşındaki bir insanla ilgili herhangi bir şey duymak bile istemiyor. Haberlerde, üniversiteden mezun olmuş, yüksek lisans yapmış insanların 1000 Avro bile değil, 800-900 Avro kazandığını duyuyorum. Yüksek lisansı olan insanlar bunlar! Ben ise ne üniversiteye gittim ne de yüksek lisans yaptım. Ben daha fazlasını bekleyemem. Sosyal yardımlarımı aldığım sürece... Benim beklentim bu kadar, fazlası değil, tamam mı? Benim durumum bu!”* demiştir. 47 yaşında bir kadın (İB47K) belirli bir yaşın üstündeki insanların endişelerini paylaşmış ve piyasadaki değişikliklerin altını çizmiştir. Bu çerçevede, *“4 mesleki eğitime katıldım. Sertifikalarım, diplomalarım var. Ama sektör değişti ve ben, hemen iş bulamıyorum... ve şirketler de daha fazla insan almıyor. Şirketlerde hâlihazırda çalışanlar daha fazla iş yapıyor... Ben belirli bir yaştayım. Yaşımı düşünürseniz, Haydi! şu çalışanı değiştirelim, olmuyor. Sizi arayacağız, diyorlar. Ve sonra döngü yeniden başlıyor”* ifadelerini kullanmıştır. Son görüşmeden anlaşılacağı gibi, bu kadının meslek hayatında ulaşmayı beklediği olumlu gelişme, iş sözleşmesi yapmak dahi değil, geçici bir süre (birkaç ay) başka birinin yerine çalışmaktır. Böylece, teorik olarak tartışılan kurumsal dönüşümün beş adımlı yapısında, aktörlerin

beklentilerinin neoliberal fikirlerle koordinasyonunu kapsayan beşinci adımın alanda gözlemlendiği düşünülebilir.

Bireylerin sistemden beklentileri azalırken kendilerinin değiştirilemeyecek özelliklerini sosyal ve ekonomik sorunlarına kaynak olarak görmeye başlamaktadırlar. Bireyler, bu kursların meslek hayatlarında bir fark yaratmayacağını farkındadır ama hazır bahaneleri olan yaşlarından dem vurarak, bu kurslara iş bulma beklentisi olmadan devam etmektedir. Bu değerlendirmelere göre, bu kişilerin yaşlı oldukları için işsiz kalmaları normalleşmiştir.

Buna ek olarak, 47 yaşında bir kadın (İB47K) daha fazla yetenek kazanmanın işgücü piyasasına giriş üzerindeki etkililiğine dair şüphelerini dile getirmiştir. Şüphelerini dile getirirken, *“Oğlum da son 3 yıldır eğitime katılıyor. Ne kadar çok eğitime katılırsa, o kadar imkânı olur, diye düşünüyorum ama bu eğitimler sayesinde çok büyük bir başarı elde edeceğini de sanmıyorum. Bir sıfırdan büyüktür, bunların özgeçmişinde olması önemli. Ama aynı zamanda, bu kadar eğitim almış olmanın yanında, ne kadar mesleki deneyiminiz var? Bana fırsat vermezlerse, ben şimdiye kadar yaptıklarımı gösteremem ki”* demiştir. 57 yaşında bir kadın (İM57K) da bu görüşe katılmış ve *“Bu kurslara daha iyi bir geleceğe ulaşmak için değil, sadece evden çıkmak için katılan çok fazla insan var... Kurslar olmasaydı, insanlar başka bir hayat arayacaktı, belki de bu kurslara para vererek katılacaktık”* demiştir.

34 yaşında bir erkek (İB34E) görüşlerinde *“Kaynakçılığı evde öğrenemem. Belirli bir yer ve makine lazım... Metali işlemek için çıplak eliniz yeterli olmaz. Bu yüzden, evet! Öğrendim ama hayatım değişmedi. LANBIDE’de, sosyal güvenlik ve DNI’de (ulusal kimlik belgesi⁵⁶) ve başka her yerde bir numaradan ibaretim. Hala sokaktaki o eziğim”* ifadelerini kullanmıştır. Bourdieu (1998) neoliberal dönüşümün sonucunda, bireylerin kendileri konusunda değersizlik duygularına kapıldığını iddia etmektedir. Bu kişiyle yapılan mülakatta, kişinin işsizlere empoze edilen algıları şiddetle eleştirdiği ve kendisine *“sokaktaki o ezik”* derken, LANBIDE’nin kendisiyle ilgili algısını eleştirdiği hissedilmiştir. Ancak, kişinin eleştiride bulunurken dahi kendisi için değersizlik ve yetersizlik yansıtan bir ifadeyi kullanmış olması çok önemlidir.

Gençler için Şok İstihdam Planı 2019-2021 (*Plan de Choque por el Empleo Joven*) kapsamında yürütülen kurslardan birine katılan 27 yaşında bir kadın (İB27K-2), durumunu anlatırken piyasadaki aşırı rekabeti aşağıdaki gibi vurgulamıştır:

⁵⁶ Parantez içi araştırmacı tarafından eklenmiştir.

Bence şu anda gençler çok daha eğitilmiş ve birçok dil konuşuyor ama yeni oluşan korkunç rekabetten dolayı işgücü piyasasına giremiyor. Ben belirli bir yaşıyım. Anne-babam benim yaşımdayken, çoktan çalışmaya başlamıştı. Ne kadar çok kursa giderseniz, o kadar çok imkânınız olur...Ancak, ben mimarlık okudum ve fiilen çalışmaya başlayana kadar alanı öğrenmedim...İhtiyacınız olan tüm eğitimlere katıldıktan sonra, çalışmaya başlamanız gereken bir seviyeye geliyorsunuz. Bu yüzden, kendinizi eğitmeye sonsuza kadar devam edemezsiniz. İnsanlar bağımsız olmak ister. Eğitimler olumlu ama aşırı şekilde eğitime odaklanılmamalı. Eğitimin ardından ulaşmak istediğiniz noktaya giden yolu kolaylaştırmalı.

Gençler için Şok İstihdam Planı'nın hedeflerinden bazıları; işyerinde kaliteyi ve insan onurunu temin edecek bir işgücü çerçevesi hazırlamak; gençlere daha fazla mesleki beceri kazandırarak işe girişi artırmak ve iş arayan ama iş bulamayacağına inanan gençlerin moral bozukluğuyla mücadele etmek olarak sayılabilir (SEPE, 2019). Buna karşın, görüldüğü gibi bu programların katılımcıları kendilerini hala çaresiz hissetmektedir ve programlar, işgücü piyasasına erişimde hala var olan sorunlardan dolayı gençlere işyerinde insan onurunu sağlamaktan uzaktır. Gençlere sunulan çözümlerin hep geçici olduğu görülmektedir. Eğitimin kendi içinde bir amaç değil araç olması gerektiği bu kişi tarafından çarpıcı şekilde ifade edilmiştir.

Buna ek olarak, mülakat yapılan bazı kişiler işgücü piyasasına girmelerinin önünde engel oluşturan diğer bazı sorunları da dile getirmiştir. Kişilerin daha fazla mesleki beceri kazanması veya vasıfsız olması bu engellerin ortadan kaldırılması üzerinde herhangi bir etki yaratmamıştır. Dolayısıyla, kişilerin bu eğitimle aktifleştirildiği düşünülse de onları bulundukları yere adeta zincirleyen sistematik zorluklar varlığını sürdürmektedir. 29 yaşında bir erkek (İM39E) *"Ben bir sürü şey yapıyorum. 400 mülakata girdim ama sonra bana 'Sen çingenenin' dediler. Burada çingene olmak... Şirketler, çingene işçi çalıştırırlarsa, şirket için kötü bir imaj çizileceğini düşünüyor. Tabii ki kötü çingeneler de var ama her grupta kötü insanlar vardır"* ifadelerini kullanmıştır. Bu görüşme, Roman insanlar arasında kötü bireyler olduğu için, sosyal dışlamanın kabul edildiğini gözler önüne sermektedir.

Temizlikçi, bulaşıkçı ve elektrikçi olarak 9 yılı kayıt dışı sektörde olmak üzere 20 yıl mesleki deneyime sahip olan 40 yaşında bir kadın (İB40K-1) elektrik, pastacılık ve aşçılık gibi konularda 6 mesleki eğitime katılmıştır. Yoğun iş deneyiminin yanında birçok farklı alanda kursa katılmış ancak hâlen işsizdir. Bu kadının deneyimi bireylerin kendilerini işgücü değil üzerine sürekli yatırım yapılması gereken sermaye olarak gördüğünü kanıtlar niteliktedir. Kendi durumunu aşağıdaki ifadelerle açıklamıştır:

Ben işimi hep kendim buldum. Beni LANBİDE'den bir kez aradılar. Doğum yapmak üzereydim. İki ay kalmıştı. Onlara hamile olduğumu söyledim ve beni bir daha asla aramadılar... Ev temizliğinden ve çocuk bakımından, ofis, spor salonu ve otel temizliğine, aşçı yardımcılığından bulaşıkçılığa kadar giden yolumu kendim açmaya devam ettim. Sonra, ben bunu değiştireceğim, dedim. Başka bir çıkış yolu bulabilir miyim, diye görmek için,

elektrik tesisatçılığı kursuna katıldım. Özel bir şirkette bir yıl boyunca elektrikçi olarak çalıştım. Sonra kriz başladı. Birçok insanı işten çıkardılar. Özgeçmişimi gönderdim ama beni aramadılar. Çok cinsiyetçi bir toplumda yaşıyoruz. Kadınsanız ve elektrikçiyse. Oooo, hey sen nereye? Hayır! Burada güçlü bir erkeğe ihtiyacımız var. Bir erkek ne yapıyorsa, ben de yapabilirim.

Buna ek olarak, mülakat yapılan kişiler aktif-pasif çelişkisini başka bir açıdan da değerlendirmiştir. Özellikle Bask Bölgesi olmak üzere, Madrid’de mülakat yapılan birçok kişi bir şirkette staj programı da sunan kursların, işgücü piyasasına girişleri açısından daha faydalı olduğunu, staj adı altında şirketlere ücret almadan çalıştıklarını ve bu durumun, stajyerlerde staj programının sonunda bu şirketlerce işe alınma umudu doğurduğunu vurgulamıştır. Bazıları ücret almadan çalışma uygulamasını eleştirse de mülakat yapılan kişilerin çoğunluğu durumu olduğu gibi kabul etmiştir. Bu kişiler aktifleştirilirken, bir yandan da ucuz işgücü veya ücretsiz işgücü haline gelmektedir. Dolayısıyla, aktif sosyal politikalar, sömürünün meşru bir araca dönüşmesine yol açmaktadır. Bu bakış açısına örnek teşkil edecek şekilde, 15 yıl boyunca şoförlük yapmış ve kaynakçılık kursuna katılan 41 yaşında bir erkek (İB41E) deneyimini aşağıdaki gibi anlatmıştır:

Bu kursun, şirketlerde staj imkânı da sağladığı için iş bulmada katkıda bulunmasını umuyorum. Bir ayağınız şirketin içinde oluyor. İşinizi beğenirlerse, sizi işe alabilirler. Ama bir kez staj yapmıştım. Şirkete gidiyorsunuz ve bütün gün yerleri siliyorsunuz. İşe gidiyor, ücret almadan çalışıyorsunuz ve sonra bir anda, “Dışarı!” diyorlar. “Güle güle!” Bu kez farklı olacağını umuyorum. Şirketin gerçekten bizi işe almayı mı istediğini yoksa bir süre bizi ücretsiz çalıştırmak mı istediğini bilmiyorum.

55 yaşında başka bir erkek (İB55E) de “*Kurstan sonra staj varsa, daha fazla imkân oluyor. Staj sayesinde, öğrenmeye devam etme ve tabii ki, öğrendiğinizi unutmama imkânınız oluyor... Sorun şu ki kurslar çok kısa. Öğrenmeniz gereken her şeyi stajda, eğitim aldığınız alanda çalışarak öğreniyorsunuz*” demiştir. Depo asistanlığı, ticari asistanlık, marangozluk ve satış danışmanlığı alanlarında birçok mesleki eğitim kursuna katılmış 47 yaşında bir kadın (İB47K), “*en sevdiğim ve kendim olduğumu en çok hissettiğim kurs bu marangozluk kursu, çünkü sürekli olarak pratik uygulama yapıyorsunuz. Diğerleri çok teorikti. İçerikleri tamamen okumaya dayanıyordu ve hiçbir şey yapmıyordunuz. Bu kursta, atölyedeyiz, bir şeyler yapıyoruz. Bu kursu bitirip buradan çıktığımızda çalışmak istediğiniz alanda doğru ellerden eğitim almış olarak ayrılıyorsunuz*”. Marangozluk, kaynakçılık ve depo işleri kurslarına katılmış olan 52 yaşında bir erkek (İB52E) “*Son kursta, stajdan sonra bana iyi çalıştığımı ama fabrikanın çok küçük olduğunu söylediler. Bir aile fabrikasıydı. Fabrika sahibinin iki çalışanı vardı. Ama bu insanları tanımış olmak çok faydalı*” diyerek benzer bir duruma dikkat çekmiştir.

Türkiye’deki duruma benzer şekilde, İspanya’da mülakat yapılan kişiler de ilgi duydukları veya meslek hayatlarına katkı sağlayabileceğini düşündükleri kurslara değil,

açılan her kursa veya boş kontenjan olan kurslara katılmaktadır. 41 yaşında bir erkek (İM41E) “*Ne olur ne olmaz, diye en az 3 kursa kaydoluyorsunuz. 6 ay boyunca sizi hiçbir kurs için aramıyorlar, sonra birden bir sürü kurs için arıyorlar. Ben yemek sektöründe bir kursa katılmak istiyordum. Bu mobilya kurulumu ve bakımı kursuna başladıktan sonra, beni daha çok ilgi duyduğum o kurs için aradılar. Hayır, demek zorunda kaldım!*” ifadelerini kullanmıştır. 40 yaşında başka bir erkek (İM40E-3) “*Ben somut bir şey aramıyordum. En az 20 eğitim kursuna ön kayıt yaptırdım ve beni ön kayıt yaptırmadığım bir kurs için aradılar. Nerede boşluk varsa, oraya girersiniz*” eleştirisinde bulunmuştur. Bu tezin çeşitli kısımlarında tartışıldığı gibi, bu eğitim kursları istihdam güvenliği için vasıfların yeniden üretimini temin etmek amacıyla düzenlenmektedir. Ancak, yukarıda belirtilen görüşmede görülebileceği gibi; uygulamada, kurslar katılımcıların eğitim ihtiyaçlarını karşılamamakta, aksine işsizler yalnızca görünüşte meşgul tutulmakta ve bu politikalar, insanların kendilerini istihdam açısından yetersiz, başarısız ve eksik hissetmelerine yol açan bir araca dönüşmektedir.

Benzer şekilde, 25 yaşında bir kadın (İB24K) “*ben somut bir şey aramıyordum. Bir eğitim almak istiyordum, içeriği önemli değildi. Okuduğum alanda çok fazla eğitim yok. Olsa da çok kısıtlı oluyor veya ilgi alanıma girmiyor*” demiştir. 10 yıl boyunca işsiz kalmış ve ev temizliği ve evde çocuk bakımında kayıt dışı çalışarak 20 yıllık mesleki deneyime ulaşmış 54 yaşında bir kadın (İM54K) “*ben hiçbir kursa başvurmadım. INEM’deki iletişim bilgilerimden bana ulaşıp, mobilya kurulumu kursunu teklif ettiler. Kurs çok ilgimi çekmişti ama beni kabul etmediler...Nedenini açıklamıyorlar. Gereklilikleri karşılamadım, diye düşünüyorum. Yaşımdan dolayı. Sadece hayır, dediler. Sonra da başka bir dilekçe vermedim ama beni yine arayıp, bu marangozluk kursunu teklif ettiler. Bu sefer kabul ettiler*” demiştir. Bu kadın, “*şirketlerin işçilere resmi haklar tanıyan sözleşmeler yapması çok zor, çünkü daha az maaş almayı, protesto haklarına sahip olmamayı ve işverenlerden hiçbir şey istememeyi kabul edebilecek insanlarla sözleşme yapmak istiyorlar. Bunlar kayıtlı istihdamın artırılmasının önündeki ciddi engeller*” diyerek eğitimin iş bulma imkânına olan katkısına inanmadığını dile getirmiştir. 36 yıl boyunca yol bakımı ve depolarda yükleme ve boşaltma alanında çalışmış olan 55 yaşında bir erkek (İB55E) marangozluk eğitim kursuna katılmıştır. Aynı kursa 10 yıl önce de katılmıştır. Mülakat yapılan bu kişi “*bu kurslar birbirine çok benziyor. Kursa 10 yıl önce katıldığımda, sıfırdan başlamak gibiydi... Belki hiç bu alanda çalışmayacağım ama en azından sevdiğim bir şey*” açıklamasında bulunmuştur. Bu kişi marangozluk alanında iş bulamamış ve 10 yıl sonra, aynı kursa katılmıştır. Mesleki eğitim

kurslarına katılan insanların işgücü piyasasına yerleştirilmesi amacı burada ve benzer örneklerde ortadan kaybolmuştur.

Benzer şekilde, özel bir şirkette güvenlik personeli olarak çalıştıktan sonra toplamda 10 yıl işsiz kalmış, 48 yaşında bir erkek (İB48E) bilişim alanında eğitim kursuna katılmıştır. Deneyimlerini şöyle anlatmıştır: “*Kurs bilgisayarlarla ilgiliydi ve benim bilgisayarım yoktu. Beni yanlışlıkla aradılar, diye düşünüyorum ama kursa katılmak zorundaydım*”. Geçmişteki bu deneyiminin yanı sıra mülakat yapıldığı esnada, bu kişi mobilya yapımıyla ilgili bir kursa katılmaktadır ve bu kursla ilgili olarak, “*sosyal hizmet uzmanı, bana ‘seni sabahları meşgul etmenin bir yolunu bulalım’ dedi. Sıkılıyordum ve ‘evet’, dedim*” şeklinde düşüncelerini belirtmiştir. İspanya’da, birçok katılımcı, işsizlik sigortasını ve kamu kurumlarından diğer her türlü teşviki almaya devam ederken mesleki eğitim kurslarına katılmak zorundadır. Dolayısıyla, mülakat yapılan kişiler bu noktada söz konusu insanların programlar sayesinde gerçekten aktifleştirip aktifleştirilmediği sorusunu gündeme getirmektedir.

Türkiye’de mülakat yapılan kişilerin görüşmelerinde ilahi adaletten bahsederek yansıttığı pasif kabul, İspanya’da da gözlemlenmiştir. Beklendiği gibi, İspanya’da bu kabul ilahi adalet ile temellendirilmese de insanlar hangi durumla karşılaşırlarsa karşılaşınsınlar, onu kabul etme eğilimindedir. Aktif sosyal politikalarla birlikte, insanların piyasadaki tüm zorluklarla kendi başına yüzleşmesi beklenmektedir. İnsanlar, piyasadaki bozukluklarla yeterli tedbirler alarak tek başına mücadele etmek zorundadır. Ancak hem Türkiye’de hem de İspanya’da mesleki eğitim kurslarına katılan ve mülakat yapılan kişilerde pasif kabul düzeyi oldukça yüksektir. Bunun kültürel ve psikolojik nedenleri bu tezin kapsamını aşıyor olsa da mülakat yapılan kişiler durumun nasıl ve neden kabul edildiğini aşağıdaki şekilde açıklamaktadır:

24 yıllık mesleki deneyimine rağmen 4 ay işsiz kalmış 40 yaşında bir erkek (İM40E-1) şu ifadeleri kullanmıştır:

Size kendi görüşümü anlatacağım ama bu aynı zamanda birçok kişi tarafından kabul edilen bir görüş...Benden çok daha kötü durumda bir sürü insan olduğunu biliyorum. Bu yüzden, en azından sokaklara düşmenizi önleyen bazı yasal teminatlarınız var, diyorsunuz. Size yardım edebilecek aileniz, arkadaşlarınız var ve bütün bunlara değer veriyorsunuz. Buna sahip olmayan insanlar da var. Onlar daha hassas durumda. Kendinizi her zaman daha iyi ve daha kötü durumda olanlarla karşılaştırarak bir konuma oturtmaya çalışıyorsunuz. Ben her zaman kendimi daha iyi olan kısımda gördüm, o yüzden insan gerçekten bir şeye ihtiyacı olup olmadığından şüphe ediyor. Bu duygu size küresel düzeyde bir güç katıyor...Dünyada çok fazla insan var. Kendinizi konumlandırmaya ve kurumların yapabileceklerini görmeye çalışmalısınız.

Sonuç olarak, insanlar çeşitli gerçekliklere inanmaya ve neoliberal fikirlerle yapılandırılmış soyut bir ortamda bunlarla birlikte yaşamaya zorlanmaktadır. Çok kötü

koşullarda yaşayan birçok insan, (kısıtlı kaynaklara sahip) diğer insanlarda daha da kötüye gitme korkusuna yol açmaktadır. Buna ek olarak, üniversite ve yüksek lisans derecelerine sahip olan ve kendilerini bir meslekte geliştirmiş olan bireyler başkalarının kendilerinden daha iyi olduğuna ve bu nedenle, düzgün bir iş bulamadıklarına inanmaktadırlar. Örneğin, marangozluk kursuna katılan 54 yaşında bir kadın (İM54K) *“10 yıldır işsizim. Hayatımın büyük bir bölümünü işgal eden bir sağlık sorunu vardı. Şimdi iyiyim. Bir çıkış noktası olduğunu görüyorum ve yapabildiğim tek iş, temizlik. Daha fazlasını bekleyemem, çünkü eğitimim yok ve belirli bir yaşıyım”* demiştir. 24 yaşında bir kadın (İB24K) ise bu durumu *“Bence hayata benden daha iyi hazırlanmış, farklı profillere sahip ve benim başvurduğum işlere daha uygun insanlar var ve bu yüzden, onlar çalışırken, ben çalışmıyorum”* diyerek dile getirmiştir. Hostel temizliğinde 4,5 yıl mesleki deneyim kazandıktan sonra 2 yıl işsiz kalan ve onu maaş vermeden çalıştıran önceki işyerlerinde birçok kez hak ihlaliyle karşılaşmış olan bir kadın (İM30K-2) *“Hayatımla ilgili hiçbir sorunu yok”* demiştir. 10 yıl işsiz kalmış, kapı görevlisi olarak 23 yıllık mesleki deneyime sahip olan ve sıhhi tesisatçılık, makine bakımı ve mobilya kurulumu ve bakımı kurslarına katılan 53 yaşında bir kadın (İB53E) *“şu anda yaptıklarımın memnunum. İş bulamasam da kötü hissetmem. Çalışmak beni zengin etmeyecek... Bu kurslar bana iyi geliyor. İşsiz kalmak istemiyorum. Aktif olmak, bir şeyler yapmak, bir şeyler öğrenmek istiyorum ama ben belirli bir yaşıyım. Aktif olmak istiyorum ama daha da fazla ileriye gidemezsem LANBİDE’ye öfkelenmeyeceğim”* demiştir.

7.1.3. Pasifliğin Gayri Meşrulaştırılması

7.1.3.1. Türkiye

Mesleki eğitim kurslarının Türkiye’de amacından sapmış olmasına rağmen aktif olma fikrini bir gereklilik şeklinde kursların katılımcılarına başarılı şekilde aktardığı görülmektedir. Neredeyse bütün mülakatlarda pasifliğin gayri meşrulaştırıldığı gözlemlenmiştir.

Mülakat yapılan kişilerin çoğu pasif ve işsiz bireyleri eleştirmektedirler. Bu durumu anlatırken, 17 yaşında bir erkek (TA17E-1) *“insanlar ulaşmak istemiyorlar bu işlere. Tüm herkes oturduğu yerden para kazanmak istiyor, onu da yapamadıkları için yani bir gelir elde edemiyorlar”* ifadelerini kullanmıştır. 21 yaşında bir erkek (TG21E), risk almayı bir gereklilik gibi düşünerek şu sözlerle tasdik etmektedir: *“risk göze almazsak hiçbir şeyi başaramayız. Aklımızda ne varsa göz önüne alıp elde etmek için çabalamalıyız. Riski göze alarak bu yola devam etmeliyiz”*. Mülakat yapıldığı sırada gayri resmi sektörde çalışan,

daha önce İngilizce, Matematik öğretmeni ve esnaf olarak çalışmış 40 yaşında bir kadın (TG40K), “muhtaç olmak ve bunu alışkanlık haline getirmek yanlış...tabii ki istersem bu kursta öğrendiklerimi iş hayatına geçireceğimi düşünüyorum ama düşünmekle olmaz. Emek vermek gerekiyor. Bu yeteneğe sahip olmak, özveride bulunmak, yapabilmek ve yeterlilik söz konusu” ifadelerini kullanmıştır.

Kendisini ev hanımı olarak tanıtan, son 5 yıldır çalışmamış ve iş aramamış 32 yaşında bir kadın (TA32K), pasif bireyleri aşağıdaki ifadelerle eleştirmektedir: “Kendi ayaklarının üzerinde durmadığın sürece devlet de bir yere kadar. Biraz da insanlarımızda kullanma şeyi var. Her şey bizde bitiyor. Bunları da gördükçe güven de olmuyor. Devlet sana ne kadar yetecek. Devlet verdikçe daha çok istiyorsun. Hani elindekiyle de yetinmiyorsun”. Benzer şekilde, 22 yaşında bir kadın kendi aktif davranışlarından övgüyle bahsetmektedir:

Yeter ki iste, ışığı gör, hisset. Kapıdan kov, bacadan gir, demişler ya öyle olacaksın. Her yere gideceksin, edeceksin. Ben öyle düşünüyorum. Mesela bir iş arıyorsun, bırakmıyorum işimi. Gidiyorum, her yere gidiyorum. Yol param esirgemiyorum, 2 mi 3 mü veriyorum gidiyorum. Oraya gidiyorum, buraya gidiyorum, herkese kendimi tanıtmak ve gördürmek çabasına giriyorum.

3-4 yıldır işsiz olduğunu söyleyen 38 yaşında bir kadın (TG38K), tembel olarak adlandırdığı pasif bireyler hakkında düşüncelerini paylaşmaktadır:

Benim mesela etrafımda birkaç arkadaşım var. Muhtaçlar. Gelin diyorum bu kurslara. En azından haftada 50TL, çocuğunun masrafını çıkarırsın diyorum. Yok. Muhtarın verdiği yardıma alışmış. Fakir insanların bazıları her şeyi devletten bekleyince rahat oluyorum. Çocuk gibi her şeyi aneden babadan beklemek gibi. Her şeyi devletten beklememeliyiz. Ben niye geliyorum buraya 2 çocuğum evde. E ben oturayım devlet bana baksın. Bu mantık çok yanlış. Pişkin bir toplum oluyoruz. Elimizden geleni yapmamız gerekiyor. Diyorlar ki ben o saatte kalkmam. E ben saat 7’de kalkıyorum. E o zaman ben de gideyim devletin yardım kurumlarına başvurayım. Oturayım...Mesela benim eşim park bahçe düzenlemesinde çalışıyor. İşsiz birkaç arkadaşımız var onlara diyorum senin de eşin gitsin çalışsın en azından sigortalı bir işin olacak falan. E yok diyor benim eşim sıcakta soğukta çalışamaz. Yani biz de biraz şeyiz, rahatız. Rahat istiyoruz.

Mülakatlardaki ifadelerde görüldüğü üzere; risk alma, daha fazla çaba gösterme ve hiçbir koşulda vazgeçmeme gibi değerler bireylerin algılarına yerleşmiş durumdadır ve yardıma muhtaçlık durumunu alışkanlık haline getirmeyi eleştirmektedirler. Bu değerlere aktif sosyal politikalar altında 4. Bölümde ayrıntılarıyla yer verildiği üzere Türkiye’deki strateji belgelerinde siyasi söylemlerde sıkça rastlanmaktadır.

Mülakata katılan kişilerin çoğu, Türkiye’de işsizlik sorunu olmadığını, birçok kişinin çalışmak istemediği veya iş seçmesi nedeniyle işsiz olduklarını ifade etmişlerdir. Bu kişiler, bireylerin işsizlik durumundan kendilerinin sorumlu olduğunu düşündüklerini belirtmişlerdir. Mülakat yapıldığı sırada gayri-resmi sektörde çalışan ve çalıştığı fabrika kapandığı için hiçbir hak talep edemeden işsiz kalan 29 yaşında bir erkek (TA29E), bu konuya şu sözlerle değinmektedir:

İşsizlik yok yani nereye gitseniz iş var, benim de şu an gitsem çalışabilirim. İşsizlik diye bir şey yok. İş beğenmeme var. Asgari ücretle geçim zor diyorlar. Zaten asgari ücretle çalışan, çalışan demeyeyim de geçinen çok az. Asgari ücret yanında ekstra bir yeri mutlaka vardır ya da ailesinde bir kişi daha çalışıyordur. İki kişi çalışıyordur.

Görüldüğü gibi bu kişi, asgari ücreti yeterli bulmadığını, bir kişinin çalışarak elde ettiği gelirle geçinemeyeceğini kabul etmekle beraber bu kişilerin bir şekilde başlarının çaresine baktığını ifade etmektedir. Hamile olduğu için işini kaybeden ve 2 yıldır işsiz olan 39 yaşında bir kadın (TA39K-2) düşüncelerini ve içinde bulunduğu çelişkileri aşağıdaki ifadelerle açıklamaktadır:

Hak etmeye devlet para vermesin. Bence hak ettiğine hak ettiği gibi davranmak lazım. Hani ihtiyacı vardır mesela görüyoruz sokaklarda insanlar dileniyor. İhtiyacı var ama eli ayağı tutuyor. Benim karnım burnumda son haftaya kadar çalıştım. Ben çok affedersiniz salak mıyım?... İş ararsa bulur. Ama biz maalesef seçici davranıyoruz. Bulur niye bulmasın? Ben mesela gider bir temizlik yaparım. Elim ayağım tutuyor. Hani Allah korusun bir muhtaçlığım olsa yaparım. Ama biz çok seçiciyiz. Çok şey istiyoruz belki, bilmiyorum. İşte mesela ben de bazen bir iş yeri görüşmesine gittiğimde karşılığında atıyorum bana 1500 lira para veriyor. Yol vermiyor, yemek vermiyor. E ben nasıl çalışayım şimdi mantiken düşün; yolumu verince 200-300 ona gidecek, yemek yiyeceğim 200-300 ona...E ne kaldı bana?

48 yaşında bir kişi (TG48K) yukarıda aktarılan fikirlere katılmaktadır. “Biraz da bizim insanlarımızda var. Çalışmak isteyen her yerde iş var. Biraz da tembellik var. Hepsini de devletin üstüne yıkmamak lazım. İşsizsem takı yaparım. Ne biliyim limon satarım. Hiç utanmam temizliğe de giderim. İşsizlik biraz da insanlardan kaynaklanıyor. Ben okudum diyor. Ben burada mı çalışacağım bu paraya diyor”. Bu düşüncelerle çelişmesine rağmen, bu kadın sözlerine şöyle devam etmektedir: “Dayın olacak işte bu ülkede. Bu konuya girmek istemedim ama. Eniştem AKP’li. Kızı havalimanına rahat girdi. Daha önce giremiyordu. Tanıdığın olunca böyle rahatça giriyorsun işte”. Benzer şekilde, 21 yaşında bir erkek (TG21E), “Halkımıza ne kadar iş versen de beğenmedikleri bir iş olduğunda boşta gezmeyi tercih ediyorlar. Belirli bir süre de olsa boşta gezmeyi tercih ediyorlar. Sorunlarımızın temeli; insanların tembel olmaları. İnsanlar yeterince çalışmıyor, aklını fikrini kullanmıyor” demiştir.

Bazı kişiler okuma hayatına devam etme konusunda ve iş arama konusunda yeterince efor harcamadıkları için kendilerini suçlamaktadırlar. 15 yaşında çalışmaya başlamış, 32 yaşında bir erkek (TA32E) kendisini şu sözlerle suçlamaktadır.

Ben üniversite kazanma fırsatı bulamadım. Daha doğrusu ben de çalışmadım. Benim kendi yaptığım hatalardan da dolayı. Kendime yaptığım bir eşitsizlik. Ondan dolayı kendime de biraz serzenişte bulundum. Kızdım, sinirlendim, agresifleştim. O yüzden böyle boş durmamaya çalışıyorum. Bir yere atılmaya çalışıyorum mesela kursa geliyorum. İş buldum, işe başlıyorum. Yani işten bile ayrılısam durmadan iş arıyorum. Bir yere girmeye çalışıyorum bir şekilde sosyal hayata katılmaya çalışıyorum.

Görüldüğü gibi, aktif sosyal politikalarla yaratılan bu ortamda bireylerin sadece kendilerini mevcut sorunlardan sorumlu tutmaları değil aynı zamanda kendilerini suçlamaları için de zemin hazırlanmış durumdadır. Beck (1992) ve Bourdieu (1998)’nin

öne sürdüğü gibi işgücü piyasasındaki problemlerle tek başına baş etmesi gereken bireyler öz değersizlik ve suçluluk duyguları yaşamaktadırlar.

Kendileriyle benzer koşullarda hayatta kalmaya çalışan bireylerle empati geliştirmek yerine, bu kişiler, sosyal yardım alan veya işsiz bireylerle ilgili negatif düşünceler sergilemişlerdir. Mülakat yapılan birçok kişiye göre; işsizlik, insanların tembelliğinden, iş beğenmemesinden kaynaklanan kişisel bir problemidir. Bu kişiler aynı zamanda; devlet yardımlarını hak etme, sosyal yardımlarda usulsüzlük gibi kavramları da kullanmışlardır. Bu tarz bakış açıları, bireylerin işveren karşısında daha hassas ve kırılgan duruma gelmesine sebep olmaktadır; herhangi bir koşulda işi kabul eder ve her koşul altında çalışır hale gelmektedirler; öteki olarak algıladıkları ve tembel olarak bahsettikleri kişilerle ilgili de oldukça olumsuz ifadeler kullanmaktadırlar. Hayatında resmi olarak hiç çalışmamış 50 yaşında bir kadın (TG50K), Suriyelileri çalışmadıkları için şu ifadelerle eleştirmektedir: *“Devletimiz onlar için çok şey yaptı. Değerini bilirlerse tabi. Çoğu da değerini bilmiyorlar. Sanki mecburmuş gibi. Gaziantep’te çok aşırı sayıları. Çalışmayı sevmiyorlar. O da olmuyor. Devlet hangi birine versin. Katkıları yok”*.

7.1.3.2. İspanya

Türkiye’de mülakata katılan kişilere benzer şekilde hem Madrid’de hem de Bask Bölgesi’nde mülakat yapılan kişilerin çoğunluğunda da pasifliğin gayri meşrulaştırıldığı görülmüştür. Mülakat yapılan kişiler sosyal yardım alan kişilerin yaptığını düşündükleri sahtekârlıkların altını çizmekte ve işsizlerin birçok davranışını küçümseyici bir tavırla eleştirmektedir. Dolayısıyla, aktif sosyal politikalara katılan bireylerin aktif olmanın faydalı olduğunu, işsiz bireylerin (mülakat gerçekleştirilen çoğu kişi de işsizdir) durumlarından kendilerinin sorumlu olduğunu düşünmesinin sağlandığı görülmektedir.

Mülakat yapılan 36 yaşındaki bir erkek (İM36E) *“Çalışmak istemeyen insanların da olduğunu biliyorum. Bu insanlar sadece sosyal yardım almayı tercih ediyor ve çalışmak istemiyor...Sonuçta, bu insanların toplumun asalakları olduğu görülüyor. Bence bu insanlar topluma zarar veriyor, sahtekârlık yapıyor. O yüzden bu insanlar çalışmaya mecbur bırakılmalı”* ifadelerini kullanmıştır. Başka bir mülakatta bu durumun ülkenin kültürüyle bağlantılı olduğu belirtilmiştir. Mülakat yapılan kişi (İM40E-2), *“bedavadan geçinmek İspanya’nın karakterinde var. İnsanların yarısı sosyal ve ekonomik hizmetleri kendilerine yatırım yapmak için veya başka bir nedenle değil sadece ücretsiz olduğu için alıyorlar”* demiştir. 42 yaşında bir kadın (İB42K) ise konuyu *“bize, yalnız olan kadınlara, yardım ediyorlar. Bence bu güzel bir şey ama...sonrasında dünyaya açılmamız, çalışmamız, birey olmamız, başarıyı hissetmemiz gerekiyor. Sürekli*

sosyal yardım alırsan, hiçbir şey yapmazsın. Bu çözüm değil. Yardım sadece belirli bir süre verilirse çözüm sağlanır. Böyle olmazsa, yardımlar sömürülen bir şeye dönüşür” diyerek ele almıştır. Görüldüğü gibi, aktiflik takdir edilirken, pasifliğin gayri meşrulaştırıldığı siyasi söylem, insanların algılarına doğrudan yansımaktadır. Benzer şekilde, 29 yaşında bir erkek (İM29E-2) *“insanların okurken çalışmasını teşvik etmek önemli. Okurken çalışmadığıma çok pişmanım. İstenilen bir şey için emek harcama kültürüne değer verilmesi ve bunun teşvik edilmesi gerekiyor”* demiştir. Mülakat yapılan bu kişinin kullandığı dil, emeğin ve girişimcilik ruhunun takdir edilmesi gerektiğini birçok kez vurgulayan ve genç işsizliğini azaltmak için bu norma bağlı politikalar geliştiren 2013-2016 Girişimcilik ve Genç İstihdamı Stratejisi’nde kullanılan dille aynıdır (Ministerio de Empleo y Seguridad Social, 2013).

Sosyal politikalar ve aktiflik ile ilgili siyasi söylemin insanların algısı üzerindeki benzer bir yansıması, 52 yaşında bir erkeğin (İB52E) cümlelerinde de görülmektedir: *“Size geçiminiz için her ay para vermeyeceğiz. Bu desteği okumaya ve çalışmaya başlamanız ve hayata bu şekilde devam etmeniz için vereceğiz’ diyorlar. Bir şeyler yapmak zorundasınız. İşler böyle yürüyor. Öyle olmasa, her şey pasif kalır, hiçbir şey tüketilmezdi. İnsanlar her zaman bir şeyler yapmalı.”* Benzer bir ifadeyle, 47 yaşında bir kadın (İB47K) *“Hiç kimse sizin evinize gelip, ‘hey, sana göre bir iş var’ demeyecek. Harekete geçmek zorundasınız...Bu yüzden, oğluma ‘haydi, eğitime gidelim’ diyorum. ‘Kaldır kıçını’ diyorum. Bana ‘Anne! Benim işim yok ki’ diyor. Hayır, diyorum. ‘Bir şey yapmak istiyorsan, bunu yap’ diyorum”* şeklinde konuşmuştur.

52 yaşında başka bir erkek (İM52E) sosyal yardım isteyen insanları eleştirmekte ve pasifliği gayri meşrulaştırırken, ‘öteki’ kavramına başvurmaktadır. Türkiye’de mülakat yapılan kişilerde görüldüğü gibi, işsizlik, yoksulluk, sosyal dışlanma ve ekonomik temelli göç gibi siyasi sorunlar vatandaşlar ve yabancılar arasında kişisel sorunlara dönüşmektedir.

İnsanlar sosyal yardımları çok suiistimal ediyor. İhtiyacı olmayan insanlar dahi yardım istiyor. İnsanlar kendilerine fayda sağlayacak bir açıklık bulmaya çalışıyor. Bu yüzden, sorumlu makamlar daha da fazla filtre uygulamaya başlıyor...Yabancıların buraya iş için gelmesine bir lafım yok ama bazen ilk sordukları şey, alacakları sosyal yardımlar oluyor. Buraya gelip, bütün sosyal yardımlara başvuruyorlar. Örneğin, birçok insan sosyal yardımların fazlalığından dolayı Bask Bölgesi’ne geliyor. Buna hakları var, diye düşünüyorum. Evet! Onların buraya gelmelerine karşı değilim. Bu ırkçılık değil, sosyal bir sorun... Buraya çalışmaya geliyorsunuz, size eviniz ve çocuklarınız için yardım ediyorlar. Bu olabilir ama buraya sosyal yardım istemek için gelmeyin. Sosyal yardımlarla geçinen insanlarda da durum aynı. Sahtekârlık yapıyorlar. Bu durum canımı sıkıyor. Ev almak için sosyal yardım istiyorlar. Şimdi boşanıyorum ama seninle yaşamaya devam ediyorum ve 2 çocuğum için sosyal yardım talep ediyorum, vesaire.

41 yaşında başka bir erkek (İB41E) bu görüşe katılırken, *“Hiçbir şey yapmadan sosyal yardımlardan çok para kazanan bir sürü göçmen var. Bu eğitimde de sadece sosyal yardım almak için burada olan birçok insan var. Kursu giderseniz, size para veririz, diyorlar. Tamam! Kursu gideyim, bütün günümü orada geçireyim ve yardım alayım. Bu adil değil. Ben ırkçı değilim ama sonuçta, yabancılara yardım ederken, buradakilere de yardım etmek veya herkese eşit yardım etmek gerekir”* demiştir.

Benzer şekilde, 30 yaşında bir erkek (İB30E) *“Birçok mesleki eğitim kursu açılıyor ama asıl suç, INEM’e gidip bu kurslardan haberdar olmayan toplumda”* diyerek toplumu suçlamıştır. Bauman’ın (2001) neoliberal sistemde bireylerin kendilerinden başka suçlayabilecekleri hiç kimsenin olmadığı yönündeki argümanı bu görüşmede açıkça görülmektedir. 11 yıl boyunca (sosyal hizmet uzmanlığı bölümünde geçirdiği üniversite yılları dâhil olmak üzere) kayıt dışı olarak bar ve restoranlarda çalışmış olan 27 yaşında başka bir kadın (İB27K-1) bu görüşe katılarak, *“Mesleki eğitimler kendi başlarına harekete geçmeyen insanlar için iyi bir fırsat. İş olmayan, iş de aramayan bir sürü insan var. Evde oturup durumlarından sızlanıyorlar”* demiştir.

13 yıl boyunca otellerde çalışmış, 4 aydır ise işsiz olan ve işsizlik sigortası alan 28 yaşında bir kadın (İB28K-2) *“Bazen bulunduğumuz duruma alışıyoruz, işsizlik sigortasını alayım, gerisine sonra bakarım, diyorum. Bu açıdan, evet! İnsan sosyal yardım almayı alışkanlık haline getirebiliyor”* demiştir. İşsizlik sigortası almak, işsizlik durumu kendi seçimi olmayan insanlar için dahi olumsuz çağrışımlarla anılmaktadır. İnsanlar şevkle iş aramakta ama bulamamaktadır. Dolayısıyla, çözüm insanları çalışmaya teşvik ederek değil, iş yaratarak bulunabilir. Zira görüldüğü gibi insanlar iş arama konusunda isteksiz değillerdir, isteksiz olanları da sertçe eleştirmektedirler.

Türkiye’deki mülakatlara benzer olarak, İspanya’da da mülakat yapılan birçok kişi ifadelerinde kendi aktifliklerini vurgulayarak, pasifliği gayri meşrulaştırmıştır. 49 yaşında bir kadın (İB49K) *“Sosyal yardım da alsam rahat edemiyorum. Evde oturup, etrafıma bakıp, yardım almaya devam edemem, çünkü çalışmayı seviyorum ve kendime almak istediğim şeyler var, çünkü sosyal yardımlarla hiçbir şey alamıyorum. Bu yardım yalnızca yemek, faturalar ve kiraya yetiyor ve bazen yemeğe bile yeterli olmuyor. Yardım yeterli değil. Ama ne yapalım”* diyerek konuyu ele almıştır. 47 yaşında başka bir kadın (İB47K) *“İnsanlar rahat rahat sosyal yardım alıyor... Bense RGI (Asgari Geçim*

Yardımları)⁵⁷ olarak 800 Avro alıyorum. Maaş olarak 750 Avro alsam ben maaşı tercih ederim, çünkü çalışmanın karşılığında alıyorsun” demiştir.

Yukarıda sunulan alıntılarda görülebildiği gibi, mülakat yapılan kişiler ihtiyaç sahiplerini şiddetle eleştirmekte ve ihtiyaç sahibi olmanın ve sosyal yardım istemenin bu insanlar için rutin hale geldiğini iddia etmektedir. Aktif sosyal politikaların temellendirildiği işsizlikle mücadele strateji belgelerinde bu tür değerlendirmelerle sık sık karşılaşmaktadır. Sonuç olarak, bu politikalara katılanların algılarının bu bakış açısından çokça etkilendiği gözlemlenmiştir.

7.2.Sosyal Adalet Algısı

Bu bölümde sosyal adalet algısı, dört kısımda analiz edilmektedir. Öncelikle, sosyal adalet fikrinin kavramsallaşması bölümünde yararlanılan kategorilere göre sosyal adalet algısının genel analizi gerçekleştirilmiştir. İkinci olarak, mülakata katılan kişilerin toplumda sosyal adaletin sağlanmasında etkili aktörlerle ilgili görüşleri açıklanmaktadır. Üçüncü olarak, adil toplum için atılması gereken adımlar mülakat yapılan kişilerin bakış açısından analiz edilmektedir. Dördüncü olarak, mülakat yapılan kişilerin hayatlarından somut olay örnekleriyle anlattığı sosyal adaletsizlikler açıklanmaktadır. Son olarak ise adil toplum ile çalışma arasındaki ilişki konusundaki algı koşulluluk ve hak etme prensipleri çerçevesinde analiz edilmiştir.

7.2.1. Sosyal Adalet Algısının Kavramsal Olarak Sınıflandırılması

Bu bölüm, mülakat yapılan kişilerin algılarının sözleşmeci, eşitlikçi ve liberteryen sosyal adalet yaklaşımı ve piyasa odaklı sosyal adalet anlayışına sosyalist itiraz çerçevesinde kategorize edildiği dört alt başlıkta ele alınmaktadır. Bu kavramların kuramsal açıklamaları, bu tez çalışmasının teorik çerçeve başlığı altında tartışılan sosyal adalet fikrinin kavramsallaşması bölümünde sunulmuştur. Bu kısmın amacı, mesleki eğitim kurslarına katılan bireylerin sosyal adalet algılarını en iyi yansıtan kuramsal açıklamayı ortaya koymaktır.

7.2.1.1. Sosyal Adalet Kavramına Sözleşmeci Yaklaşım

Sosyal adalet algısıyla ilgili sorulara “hakların ve yükümlülüklerin tanımlandığı sosyal sözleşme üzerinde mutabakat sağlanması”, “temel ihtiyaçların karşılanması”, “en dezavantajlı konumda olanlara öncelik verilmesi” ve “bireysel çıkarlar öne çıkmadan bireyler arasında dayanışma sağlanması” şeklinde yanıt verildiği durumlarda, mülakat yapılan kişilerin sosyal adalet algılarının sözleşmeci yaklaşıma tabi olduğu

⁵⁷ Parantez içi araştırmacı tarafından eklenmiştir.

değerlendirilmiştir. Araştırmacı, bu mantık çerçevesini uygularken Rawls'ın (1999) adalet ilkelerini temel almıştır.

Dezavantajlı gruplara öncelik verilmesini öne süren kişilerin sosyal adalet algılarının bu başlık altında kategorize edilmesinde uygulanan kriter; bu kişilerin algılarının piyasadaki mevcut baskılar yerine kaynakların yeniden dağıtımına odaklanmasıdır. Bu duruma eleştirel yaklaşan kavramsallaştırmalar ise piyasa odaklı sosyal adalet yaklaşımına sosyalist itiraz şeklinde kategorize edilmiştir. Aynı zamanda dezavantajlı grupların temel ihtiyaçlarının karşılanmasına öncelik verilmesi yerine fırsatlarının eşitlenmesine odaklanan yaklaşımlara da eşitlikçi sosyal adalet yaklaşımı kapsamında yer verilmiştir.

7.2.1.1.1. Türkiye

Türkiye’de mülakata katılan kişilerden sözleşmeci bakış açısıyla sosyal adalet kavramını açıklayanlar iki noktayı vurgulamaktadırlar. Öncelikle, sosyal adaletin sağlanması için dezavantajlı kesimlerin durumunu eşitlemek amacıyla ortaya çıkabilecek eşitsizliklere göz yumulabileceğinin altını çizmişlerdir. İkinci olarak, mülakat yapılan kişilerden birkaçı, Türkiye’de olmadığını da belirterek dayanışmanın önemine değinmişlerdir.

20 yaşında bir kadın (TA20K-1); sosyal adaleti, sözleşmeci yaklaşım ile oldukça benzer değerlendirilebilecek şekilde açıklamaktadır: *“Bir de eşitlikten çok ben adaletçiyim aslında. Bir tane karikatür gibi bir şey vardı görmüşsünüzdür belki. Aynı basamak veriliyor ama boyları kısa yani bazı insanların psikolojik, maddi olarak daha çok desteğe ihtiyacı var. O yüzden daha çok verilmesi gerekiyor çünkü insan refahı önemli, çocuklar özellikle”*.

Benzer şekilde, 27 yaşında bir kişi (TG27K) *“herkese eşit davranırsak eşitsizliğin yok olacağını düşünmüyorum. Yine eşitsizlik olur. Ben olsam fakir kesimin ekonomisini düzeltmeye çalışırım”* ifadelerini kullanmıştır. Buna ek olarak, 36 yaşında bir erkek (TG36E) *“az kazanan az vergi alacaksın çok kazanan çok vergi alacaksın ama bizim ülkemizde bu tam tersi”* diyerek eşitliği daha fazla ihtiyacı olanların lehine bozmayı mantıklı bulduğunu belirtmiştir. 2 kardeşi engelli olan 38 yaşında bir erkek (TG38E-2), devletten para yardımı aldıklarını, bu parayla geçindiklerini ve babasının kardeşlerine evde baktığını söylemiştir. Bu kişi, *“ihtiyacı olana daha fazla vermelisin. Engelli olanlara biraz daha kolaylık sağlanırsa daha iyi olur”* ifadesini kullanmıştır.

Daha fazla ihtiyacı olanlara daha fazla olanak sağlanmasını ‘uygun’ değerlendiren 55 yaşında bir kadın (TG55K), bu konudaki kamu sorumluluğunu tamamen ortadan

kaldırarak “*zenginlik fakiri gözetmesi lazım. Sağlamların engelliye iş vermesi uygun. Böyle oluyor şu an ülkemizde. İnsanların bu şekilde eşitlendiğini görebiliyorum*” demiştir. 25 yaşında bir kadın (TG25K), dezavantajlı gruplara öncelik verilmesi gerektiğini fakat bu yolla dahi mevcut eşitsizliklerin giderilemeyeceğini düşündüğünü belirtmiştir: “*Aslında hiçbir şey yapamayız bence Allah’ın bir kaderi. Ona müdahale edemeyiz. Ama sakat bir insan için aslında bir sürü şey açılabilir. Engelliler için merkezler veriliyor bu kişiler kendilerini öyle geliştirebilir. İşsizler iş imkanını artırıp öyle iş bulabilir. Baştakilerin vicdanlı olması lazım. Onun için de bir şey yapamayız*”.

Bazı mülakatlarda, kaynakların dağıtımı konusunda bireyler, dezavantajlı grupların ihtiyaçlarına öncelik verilmesi gerektiği fikrini desteklerken koşulluluk kavramını öne çıkarmışlardır. Özellikle bireylerin çalışabilir durumda olması, dezavantajlı olma özelliğini azalttığı görüşü alanda hakimdir. Örneğin, 53 yaşında bir kadın (TA53K) “*Çalışanlar daha büyük payı alsın. Çalışmaya neden veriyim ki. Çalışmadan ama özürlüdür yaşlıdır. Devletimizin yaptığı gibi benden alıp veriyorsa versin. Maaşımdan kesip yaşlıya engelliye bakıma muhtaca veriyor, versin!*”. Buna ek olarak, 16 yaşında bir erkek (TA16E) dezavantajlı gruplara yardım edilmesinin bir zorunluluk olduğunu düşünmesine rağmen yardımların hak temelli bir bakış açısı yerine, bütçe hesaplı yardımlar (*means-tested transfer programme*) şeklinde gerçekleşmesini doğru bulmaktadır. Bu kişi ‘*gerçekten ihtiyacı olanları keşfedip onlara daha çok yardımcı olmak gerekmektedir. Mesela biri geldi dedi ki benim oğlum engelli bana ver dedi devlete. Bakılmalı, gerçekten oğlu engelli mi. Sahtekarlıklar çok fazla olmakta. Günümüzde daha da çok artıyor. Onların titiz olarak ayıklanması lazım*’ ifadeleriyle görüşünü açıklamıştır.

Az olmakla beraber mülakata katılan bazı kişiler dayanışmanın öneminden bahsetmişlerdir. Fakat aynı zamanda, dayanışmaya günümüz toplumunda az rastlandığından ve buna sahip olan kişilerin kendilerini şanslı hissettiklerinden bahsetmişlerdir. Engelli bir çocuğu olan 48 yaşında bir kadın (TG48K) ‘*Dayanışma önemli ama başka yerde yok. Ben çok şanslıyım. Komşularım sağ olsun. Bizim çok güzel bir apartmanımız vardı. Komşu ilişkileri çok farklıydı. Herkes birbirine destektir. Çıkar ilişkisi yoktu*’ demiştir.

7.2.1.1.2. İspanya

İspanya’da mülakatlarda sözleşmecî sosyal adalet yaklaşımını yansıtan kişiler, adil bir toplum için temel ihtiyaçların karşılanması ve dayanışmanın gerekli olduğunu vurgulamaktadır. Buna ek olarak, Türkiye’deki gözlemlere benzer olarak, İspanya’da mülakat yapılan kişiler daha fazla ihtiyacı olan insanlara öncelik verilmesinin kabul

edilebileceğini ve dezavantajlı kesimlerin durumunu eşitlemek amacıyla ortaya çıkabilecek eşitsizliklere göz yumulabileceğini öne sürmektedir.

42 yaşında bir erkeğin (İB42E) algısında, sosyal adaletin sözleşmecî bakış açısıyla kavramsallaştırıldığı açıkça görülmektedir.

Bir apartmanın zemin katında yaşarken evinizin sokağını gördüğünüz bir açı vardır. 10. katta yaşayan kişi aynı sokağı başka bir şekilde görür. Sizin için adil olan şeyler, o kişi için adil değildir, hatta belki de saçmadır. Siz zemin katta yaşarken önünüzdeki bina sizi rahatsız eder. Bir şey göremediğinizi ve önünüzdeki binanın yıkılması gerektiğini söylersiniz. 10. katta oturansa dağları görebildiğini ve öndeki binanın onu rahatsız etmediğini söyler. Bu yüzden, eşitlik imkânsızdır. Öncelikle, hepimiz bir araya gelmeli ve zemin katta oturana, başka bir yöne bakması gerektiğini söylemeliyiz. Bir dengeye ulaşmak gerekiyor ama insanlar olarak biz asla bir dengeye ulaşamayacağız.

Mülakat yapılan bu kişi, 21 yıl çalıştıktan sonra işsiz kalmıştır. Onun bakış açısında görüldüğü gibi, zemin katta yaşayan kişi bakış açısını değiştirmelidir; kişi tüm taraflar arasında bir mutabakata varmanın önemini vurgulasa da en dezavantajlı konumda olanın özveride bulunması gerektiğini söylemektedir.

Mülakat yapılan birçok kişi temel ihtiyaçların karşılanmasının sosyal adaletin temel gerekliliği olduğunu vurgulamıştır. 40 yaşında bir erkeğe (İM40E-1) göre, “*adil bir toplum, insanlara onurlu bir hayat sunulduğu takdirde sağlanır ve onurlu bir hayat, temel ihtiyaçların karşılanması demektir*”. 30 yaşında bir kadın (İM30K-1) da “*ben Romanım. Başta çocuklar olmak üzere, yemek ve barınma imkânı olmayan insanlara yardım edilmeli*” demiştir. 28 yaşında bir kadın (İB28K-2) “*İnsanların en azından yemek ve barınma gibi temel ihtiyaçları karşılanmalı... Bu insanları ölüme gönderiyorsunuz. Birileri buna müdahale edip, farklı bir yönetim ortaya koymalı*” açıklamasında bulunmuştur. 53 yaşında bir erkek (İB53E) de “*Anayasaya göre, herkesin çalışma ve barınma hakkı var ama bu uygulanmıyor. Adil bir toplum için, hakların uygulanması gerekir. İnsanlar manipüle edilmemeli. Daha fazla ne olacak? Daha fazla savaş mı?*” diyerek temel ihtiyaçların karşılanması gerekliliğine değinmiştir. 27 yaşında bir kadın (İB27K-2) benzer bir ifadeyle, “*Sosyal adalet, herkesin temel haklarının teminat altına alınmasıyla sağlanır. O noktadan sonra, zengin olmak istiyorsanız, yolunuz açık. Ama gerçek dünyada, sizin daha zengin olmanız, başka birinin sokakta kalması anlamına geliyor*” demiştir.

Buna ek olarak, mülakat yapılan bazı kişiler adil bir toplumda dayanışmanın önemini vurgulamaktadır. 53 yaşında bir erkek (İB53E) “*Burada önemli bir işçi mücadelesi gerçekleşmiş. Babamdan biliyorum. Babam çalışırken, grev düzenliyorlarmış. 40 yıl öncesinden bahsediyorum. Babam Madrid’e gösteriye gider ve ‘bu sorun çözülene kadar çalışmam’ derdi. Hepsi oradaydı. Herkes oradaydı ve bu*

sayede adalet sağlandı. Kazandığımız 8 saat çalışma ve çalışırken ara verme imkânlarını onların mücadelesine borçluyuz. şimdiyse hiçbir şey yok. Maaşlar kötü” demiştir. 27 yaşında bir kadın (İB27K-2) benzer düşüncesini aşağıdaki ifadelerle açıklamıştır:

Sosyal adaleti sağlamak için eşitlik, hakkaniyet ve dayanışma olmalı. ıkarsız dayanışma. Bunu söylemek istiyorum, çünkü hepimiz insanız ve hepimiz bunu hak ediyoruz. Ben lkenizi kurtarıyorum ve siz bunun karşılığında şirketlerinizi ülkeme getiriyorsunuz. Bu insanlarla sözleşme yapıyorsunuz. Hayır. Daha masumane olmalı. Suriye’deki krizi duyuyoruz. Onların gelmesine nasıl izin vermeyiz? Ne oldu bize? Bu ülkede iç savaş olduğunu ve bundan kaçan insanların Amerika’ya gittiğini unuttuk mu? Toplum insanlıktan ıktı.

Mülakat yapılan bu kişiler, sosyal adalet kavramını piyasa odaklı sosyal adalet anlayışına sosyalist itiraz ile benzer bir anlayışla ele almaktadır. Buna karşın, kişilerin dayanışmaya ilişkin görüşleri sözleşmeci sosyal adalet kavramının yansımaları olarak da değerlendirilmektedir.

57 yaşında bir kadın (İM57K) dayanışmanın hem önemine hem de günümüz toplumundaki etkisizliğine ilişkin görüşünü aşağıdaki şekilde anlatmıştır:

Sendikalara çok bağlıydım ve bir gün onlara, ‘alıştığım şirkete bir öneri getirin’ dedim. ‘Hepimiz 2 saat daha az çalışalım ve onlar hiç kimseyi işten çıkarmasın’ dedim. Kk bir anket yaptılar. İnsanlar da bu fikri destekledi, çünkü iş arkadaşlarımız olarak hayatlarımız boyunca bizimle beraber çalışıyorlardı, aileleri vardı ve sokakta kalacaklardı. Sendikalar şirkete bu öneriyi götürdü ama şirket kabul etmedi. Adalet bu mu?’

Daha fazla ihtiyaı olan insanlara öncelik verilmesi hem Madrid hem de Bask Bölgesi’nde yaygın olarak kabul görmektedir. Mülakat yapılan kişiler, bunu bir eşitlik ihlali değil, adil dağıtımın bir gerekliliği olarak değerlendirmektedir. 41 yaşında bir erkek (İM41E) “Bunu bir imtiyaz olarak görmüyorum ama bence öncelik vermek, adil bir yardım şekli olur. Tabii ki öncelik verilmesi gerekiyor” ifadelerini kullanmıştır. 44 yaşında başka bir erkek (İM44E) ise “Engelli bir çocuğum var. Bence onların toplumla yeniden entegre olmasının, yeniden topluma kazandırılmasının biraz da olsa kolaylaştırılması çok iyi. Nihayetinde, bu insanlar biraz çalışınca topluma yeniden entegre oluyor ve kendilerini topluma faydalı hissediyor” demiştir. 49 yaşında bir erkek (İB49E) “engelliyseniz veya gmenseniz, topluma entegre olmakta sorun yaşıyorsunuz. Daha fazla sosyal yardıma ve imkâna ihtiyacınız oluyor. İnsanları dışlayan bir toplum, iyi bir toplum olamaz. Para olsa da bu toplum mutlu bir toplum olmaz” diyerek konuyu ele almıştır.

Mülakat yapılan 42 yaşında bir erkek (İB42E) ihtiyaı olmamasına rağmen sosyal yardım alan insanları eleştirirken, adil dağıtıma değinmektedir. Bu kişi, “İhtiyaca göre sosyal yardım vermek gerekiyor ama verdiğiniz bu yardımı düzenlemeli ve ahlaki bir şekilde kullanılıp kullanılmadığını denetlemelisiniz. Bu da çok zor, hatta imkânsız. Söylemesi kolay” demiştir. 27 yaşında bir kadın (İB27K-1) görüşünü “Daha fazla zorluk yaşayan insanlara yardım etmek gerekiyor. Bu insanların bu durumdan çıkıp

değişebilmesi için desteklenmesi gerekiyor... Kaynaklar eşit/adil bir şekilde dağıtılmalı. Dolayısıyla, bu insanlar daha fazla almalı” diyerek açıklamıştır. Görüldüğü gibi, değiştirilmesi gereken etken insanların içinde bulunduğu ‘durum’ değil, ‘insanlar’ ve ‘onların tutum veya davranışları’ olarak yansıtılmaktadır.

Mülakat yapılan kişilerin arasında, bu fikre karşı çıkan ve eşitlik kavramını vurgulayan az sayıda kişi tespit edilmiştir. Bu kişiler (İM40E-1), (İM30K-1), (İB30E) genel olarak şu ifadeye yer vermektedir: *“Herkes eşittir ve herkese eşit muamele gösterilmelidir.”*

7.2.1.2. Sosyal Adalet Kavramına Eşitlikçi Yaklaşım

Sosyal adalet ve adil toplum ile ilgili görüşlerini açıklarken, mülakat yapılan bazı kişiler Nussbaum’un (2011) vurguladığı gibi kamunun fırsat eşitliği sağlama sorumluluğuna ilişkin hususların altını çizmekte, bazıları Dworkin’in (2002) kuramını geliştirirken odağına aldığı genetik ve kaba şansın ortadan kaldırılmasından bahsetmekte, bazıları ise Sen’in (2009) adil toplumun kurulup işler hale gelmesinin tek koşulu olarak değerlendirdiği sosyal hizmetlere evrensel erişime odaklanmaktadır. Mülakatlar sırasında bu hususlara değinen kişilerin algıları, eşitlikçi sosyal adalet yaklaşımı çerçevesinde değerlendirilmektedir. Sözleşmecî sosyal adalet yaklaşımında olduğu gibi burada da uygulanan diğer bir kriter, kişilerin adil toplum tanımındaki sorunları piyasadaki mevcut baskı yerine yeniden dağıtım çerçevesinde ele almasıdır.

7.2.1.2.1. Türkiye

Türkiye’de yapılan mülakatlarda, bazı kişilerin eşitlikçi yaklaşım ile sosyal adaleti algıladıkları gözlemlenmiştir. Bu kişiler sosyal adaletin sağlanması için bireylerin ekonomik koşulları, eğitim durumu ve cinsiyetinden bağımsız olarak fırsat eşitliğine sahip olması gerektiğinden bahsetmişlerdir. Eşitlik, bu kişiler için bireylerin kabiliyetlerinin ve kişisel, doğuştan gelen özelliklerinin sahip oldukları fırsatları etkilemediği bir durumdur.

27 yaşında bir kadın (TG27K) *“yaşam standartlarının hepsi aynı olmalı. Bizim Türkiye’nin fakiri çok fakir, zengini aşırı zengin. Uçurum kadar fark var. Mesela gelip Antep’te bir fakir kesime bakın. Yoksulluk diz boyu. Çocukların ayaklarında ayakkabıları yok. Reziller. Otogarda yaşıyorlar. Mesela bu olmamalı. Hepsi eşit olmalı. Doğarken hani eşittik, n’oldu da böyle eşit olmadık?”* ifadeleriyle görüşlerini açıklamıştır. Bu görüşler; Dworkin’in genetik şans kavramına ve doğuştan gelen eşitsizliklerin ortadan kaldırılması gerektiğine işaret etmektedir. Benzer şekilde, 35 yaşında bir kadın (TA35K) yoksulluğun sosyal adaletin sağlanmasını engellediğini düşündüğünü *“Herkesin*

ekonomik koşullarının aşağı yukarı aynı duruma getirerek. Evet tabi ki illa yine zengin olanlar olacak ama öbürlerinin de yaşam standartlarının biraz üzerinde olması gerekiyor. Adalet bu şekilde sağlanır bence” sözleriyle vurgulamıştır. Bu bakış açısı Sen’in (2009) ‘bireyler çeşitli haklara sahip olabilirler ama sosyal adaletin sağlanması bireylerin bu haklardan ne kadar yararlanabildiğiyle ölçülür’ argümanlarını doğrular niteliktedir. Sen’in bakış açısıyla paralel şekilde; mülakata katılan bazı kişilerce, adil bir toplum yaratmak için fırsatların eşit dağıtımı ve kamu hizmetlerine eşit erişim sağlanması Türkiye’de alanda vurgulanan konular olmuştur.

Mülakata katılan bazı kişiler, ekonomik şartların eşitlenmesi içinde profesyonel hayatta özellikle maaşlar konusunda eşitliğin sağlanması konusunu vurgulamıştır. Bu kişiler kadın erkek arasında toplumda eşitsiz iş bölümü dağılımından kaynaklanan sorunları yansıtmakla beraber, eşit dağıtım konusuna daha fazla önem verdikleri için bu kategori altında değerlendirilmektedirler. 45 yaşında bir kişi (TG45K) adil ortam hakkında görüşlerini, *“Bir iş ortamı olursa, herkese eşit davranılırsa. Mesela bir maaş dağılımı yapıyorlar. Maaş dağılımında emekliye veriyor yüzde 3, memura veriyor yüzde 4-4.5, milletvekiline geliyor yüzde 30, yüzde 40, yüzde 50, yüzde 100. Bu adaletli bir ortam mı? Değil!”*, ifadeleriyle aktarmıştır.

22 yaşında bir kadın (TA22K) sosyal adaleti şu sözlerle ifade etmiştir: *‘Yani temel olarak kuralların olması, o kuralların herkese aynı şekilde davranılması, aynı şekilde uygulanması. Herkese eşit. Sen lise mezunusun, sen eksiksin, sen tamsın, sen lise mezunusun, yarımsın, sen ilkokul mezunusun, hiçsin diyemezsin. Sen de sen de sen de aynısın. Bitti. İnsansın bir kere sen. O yüzden aynısın’*. Bu kişi bireyleri eğitim hakkından yararlanamadıkları için yargılamanın yanlışlığını dile getirmektedir. Benzer şekilde, 33 yaşında bir erkek (TG33E) herkese eşit muamele konusunu Türkiye’de kayırmacılık konusunu gündeme taşıyarak tartışmaktadır. *‘Biraz insanları eşit görmek lazım aslında ayrımcılık yapılmaması lazım. Türkiye’de bir tanış aracılığıyla bir şey bulabilirsen hastanelerde ya da diğer kurumlarda işi döndürebiliyorsun...Şey var sen şu partidensin, sen şu düşüncedensin, sen solcusun sağcısın’*.

Yukarıdaki alıntılarda da görüldüğü üzere, sosyal adaletin sağlanması için eşitlikten bahseden kişiler Drowkin’in terimiyle genetik ve kaba şanslı fırsat eşitliğin önünde engel olarak görmektedirler. Buna ek olarak, bu kişiler eşitlik konusunu kişisel bir problem olarak görmekte ve bunu çözmenin yolunun bireylerin davranışlarından geçtiğini düşünmektedir. 32 yaşında bir kadın (TA32K) bu algıya şu kelimelerle örnek teşkil

etmektedir: *‘Herkes eşit davranılarak adalete ulaşılır. Eşit haklar olacak. Sonra gerisi gelir. Sen eşit davranırsan herkes de ona uyum sağlayacak. Böyle adaletli ortam olur’*.

7.2.1.2.2. İspanya

İspanya’da mülakat yapılan bazı kişiler, adil bir toplumun gerekliliklerini kamu hizmetlerine evrensel erişim ve herkes için fırsat eşitliği olarak tanımlamaktadır. Katılımcılar, temel olarak fırsat eşitliği eksikliğini eleştirmekte ve ekonomik koşulları, etnik kökenleri, toplumsal cinsiyetleri ve fiziksel koşullarından dolayı eşitliği sekteye uğratan engellerin altını çizmektedir.

40 yaşında bir kadın (İM40K) belirli kamu hizmetlerine evrensel erişimin önemini vurgulamakta ve adil toplum tanımında yoksulluğun neden olduğu sınırlamalara değinmektedir. Bu kadın, *“adil bir toplumda, devlet okullarının kontenjanları artırılır ve böylece, özel okul için para ödemek zorunda kalmaz, diğer vatandaşlar gibi haklarımızı kullanabiliriz... Çocuklarıma neden 50 Avroluk bir üniforma almam gerekiyor ki? O paranın çocuklarıma yemek için lazım olabileceğini kimse düşünmüyor”* demiştir. Nussbaum’un (2011) kamu hizmetlerden herkesin eşit şekilde yararlanması konusunda devlet sorumluluklarına işaret eden argümanı burada gözlemlenmektedir. Yine adil bir toplum için evrensel erişimin gerekli olduğunu düşünen 27 yaşında bir kadın (İB27K-2) günümüz sistemini *“Aslında, herkes iş... eğitim ve sağlık açısından kendisini geliştirmek için aynı imkânlara erişemiyor”* diyerek eleştirmiştir. 29 yaşında bir erkek (İM29E-2) sosyal adalete ilişkin fikirlerini açıklarken, *“Eğitim ve sağlık yatırımları en temel ihtiyaç. Benim hiçbir olanağım yoksa herkesin bu hizmetlerden eşit düzeyde yararlanabileceği bir sistem olmalı ki ben de erişebileyim”* demiştir.

Buna ek olarak, mülakat yapılan bazı kişiler sistemin insanların kapasitelerini geliştirmesine imkân verecek şekilde güçlendirilmesinden ve- Sen’in (2009) belirttiği gibi- insanların kapasitelerine göre program sunulması ve destek/yardım verilmesi gerekliliğinden birçok kez bahsetmiştir. 28 yaşında bir kadın (İB27K-1) *“adil toplum demek, herkesin kapasitesinin bireysel olarak değerlendirilebilmesi demek. Bu da çok zor”* ifadelerini kullanmıştır. 44 yaşında bir erkek (İM44E) *“herkes aynı fırsatlara erişebilse; biri fazla veya az parası olduğu için kazanç sağlamasa. Hiç kimse ırk, toplumsal cinsiyet veya fiziksel koşullar temelinde ayrımcılıkla karşılaşmasa, toplum adil olurdu”* demiştir. 29 yaşında başka bir erkek (İM29E-1) *“adil bir toplumda herkes aynı haklara sahip olurdu; Romanlar olarak biz de normal bir hayata kavuşmak için aynı imkânlara sahip olurduk”* diyerek konuyu ele almıştır. Benzer bir ifadeyle, 27 yaşında bir kadın (İB27K-1) *“sosyal adalet, toplumsal cinsiyet, ırk, etnik köken, din, kültür ve*

sınıf fark etmeden herkes için eşitlik demektir. Günümüz toplumunda sosyal sınıf odaklı ayrımın (klasisizm) çok baskın olduğunu düşünüyorum. Sistem sizi elinizdeki paraya göre sınıflandırıyor... Her şey eşit olmalı. Bu yüzden, elinde daha fazla olanlar topluma daha fazla katkıda bulunmalı” demiştir. Görüldüğü gibi, mülakat yapılan bazı kişiler adil toplumu bireylerin içkin özelliklerinden dolayı herhangi bir kısıtlamaya tabi olmadığı bir toplum olarak algılamaktadır. Bu kişilere göre, (Dworkin’in vurguladığı) genetik şans kavramı ortadan kaldırılmalıdır. Buna ek olarak, kişiler çözüm olarak insanların davranışlarına işaret etmektedir. Onlara göre, zenginler daha fazla katkıda bulunmalı ve fakirlere yardım etmelidir.

24 yaşında bir kadın (İB24K) *“adil toplum, daha az kaynaklara sahip bir insanın diğerleriyle aynı fırsatlara sahip olabildiği bir toplumdur”* beyanında bulunmuştur. 52 yaşında bir erkek (İM52E) ise *“Tanrı’ya şükür ben her zaman iş buldum ama çok zeki olup bu fırsatlara sahip olamayan insanlar tanıyorum. Aptal oldukları için değil. Bu artıya, bu itici güce sahip olmadıkları için...Bu insanlara daha fazla imkân verilmeli. Sosyal yardımları kötüye kullananlar da var...Parası olsa da sosyal yardım talep eden ve sistemden faydalananlar var”* demiştir. Görüldüğü gibi, ekonomik koşullardan dolayı fırsat eşitliğinin sağlanamaması sorunu ele alınmış; ancak insanlar çözümü başkalarının davranışlarının düzelmesinde bulmuştur.

Mülakata katılan bazı kişiler, engellilere fırsat eşitliği sağlanması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu kişiler, ihtiyaç sahiplerine öncelik verilmesi fikrini destekleyen kişilerden farklıdır, çünkü bu bölümde belirtilen görüşler fırsat eşitliğini ön planda tutmaktadırlar. 48 yaşında bir erkek (İB48E) *“bana göre, daha fazla sorun yaşayan insanlar daha fazla hakka sahiptir. Bunlar yürüyemeyen, işyerine zamanında gidemeyen insanlar olabilir. Bu insanlara işlerine gidebilecekleri bir otobüs ayarlansa...kesinlikle çalışmaktan gurur duyacak ve onlardan biriyim, diye düşünecektir. Yabancı değilim, diyecektir”* beyanında bulunmuştur. 29 yaşında bir kadın (İB29K) da *“Bacakları olmayan insanlara eşit davranamazsınız...Duruma göre değişir ama onları yönlendirmek gerekir”* diyerek bu görüşe katılmıştır. 27 yaşında bir kadın (İB27K-2) *“Hakkaniyet olmalı. Burada birilerine farklı davranılmasını kast etmiyorum ama size, benimle aynı fırsatlara sahip olmanızı sağlayacak şekilde yaklaşmak gerekiyor. Sizin bacaklarınız yoksa ama benim varsa, bu eşitsizlikler görmezden gelinemez. Benim yapabildiğim bazı şeyleri, siz yapamayacaksınız. Dolayısıyla, ikimizin de aynı fırsatlara sahip olabilmesi için gerekli olan imkânları size tanımam gerekir”* demiştir. 29 yaşında bir erkek (İM29E-1) de *“Engelli bir erkek kardeşim var. Yarın bir gün biz yanında olmazsak, nereye gider,*

bilmiyorum. Her şeyin onun ihtiyaçlarına göre düzenlenmesi ve gündelik hayatını kolaylaştıracak adımlar atılması gerekiyor” ifadelerini kullanmıştır.

Türkiye’de mülakat yapılan kadınlarda olduğu gibi, İspanya’da mülakata katılan kadınlar da mevcut sistemde kadın-erkek eşitliği açısından yaşanan zorlukların altını çizmektedir. 42 yaşında bir kadın (İB42K) “*erkeklerin ve kadınların evin içinde ve dışında aynı sorumluluklara sahip olduğu bir toplumda sosyal adalet sağlanmış demektir. Erkek de sorumluluk almalı. Kadın çocuk bakımında tek başına kalmamalı. Bir kadın olarak, kendimizi çocuklara adarsak, kendimizi profesyonel hayatta geliştiremeyiz...Erkeklerle bağlı kalırız...Durum eskisi gibi değil ama hala eksiklikler var*” ifadelerini kullanmıştır. 28 yaşında bir kadın (İB28K-2) da görüşünü benzer bir temelde açıklamaktadır.

Adil bir toplum yaratmak istiyorsak, farklılıkların ortadan kaldırılması ve bir kadın olarak erkeklerle aynı haklara sahip olmam gerektiğini düşünüyorum. Bizi kategorize edememeler. Kadınlar kuaförde, erkekler inşaatçı çalışmış! Peki neden? Üstelik kadın olarak daha az para kazanıyorsunuz. Sonra evdeki sorumlulukları yerine getirmek, çocuklara bakmak zorundasınız. Bütün yük sizin omuzlarınızda... Bu adımı aşarsak, toplum çok değişir, tamamen farklılaşmaya başlar.

Türkiye bölümünde belirtildiği gibi; bu görüşler, piyasa odaklı sosyal adalet anlayışına sosyalist itiraz yaklaşımında vurgulanan eşitsiz işgücü dağılımına benzer bazı özellikler de yansıtmaktadır. Ancak, mülakat yapılan bu kişiler işgücü dağılımı aracılığıyla ortaya çıkan baskıdan ve tahakkümden ziyade, görev, sorumluluk ve kaynak dağıtımının eşitliğini vurgulamışlardır.

7.2.1.3. Sosyal Adalet Kavramına Liberteryan Yaklaşım

Liberteryan adalet kavramı, bireylerin özgürlüklerinin ve haklarının teşvik edilmesine, bireylerin birbirlerinden ayrı bedenler olarak ele alınmasına, topluluk fikrinin yok olmasına, bireylerin öz-sahipliği (*self-ownership*) fikrinin teşvik edilmesine, minimal devletin desteklenmesine ve devletin yeniden dağıtım rolünün ortadan kaldırılmasına dayanır.

İki ülkede de mülakat yapılan kişilerin sosyal adalet algısı büyük ölçüde liberteryan sosyal adalet yaklaşımı kategorisinde değerlendirilmiştir. Bu kavramdan bahsedenlerin sayısı, sözleşmecî ve eşitlikçi sosyal adalet yaklaşımları ile piyasa odaklı sosyal adalet kavramına sosyalist itiraz yaklaşımı olmak üzere diğer kategorilerdekilerden daha yüksektir. Sahadaki gözlemlere göre, mülakata katılan kişilerin çoğunluğu çeşitli yönleriyle bireyselleşmeyi ve serbest piyasaya adaptasyonu yaygın bir şekilde vurgulamaktadır. Dolayısıyla, sosyal adalet kavramındaki sosyalin yok oluşunun her iki

ülkede de gözlemlenebildiği söylenebilir. Mülakata katılan kişiler, sistemsel aksaklıklardan bireyleri ve toplumu suçlamaktadır.

7.2.1.3.1. Türkiye

Türkiye’de mülakata katılan kişilerin sosyal adalet kavramından bahsederken en yoğun şekilde bahsettiği kavram bireysellik olmuştur. Birçok kişiye göre, eğer insanlar davranışlarını düzeltirse, düzgün davranırlarsa, birbirlerine saygılı olurlarsa, doğru davranış kurallarına uyarlarsa, etik değerlerini geliştirirlerse, toplumda sosyal adalet sağlanmış olur. Aynı zamanda, bu kişiler bireylerin kendi kaynaklarını iyi yönetmediklerini düşünmektedir. Onlara göre, bireylerin çoğu egoist, bencil, bireysel, cahil ve vicdansızdır. Buna ek olarak, siyasi problemlerin kişiselleştirildiği ve bireylerin bu problemlerden sorumlu tutulup suçlandığı neredeyse tüm görüşmelerde gözlemlenmiştir. Bireyler kendilerini toplumun bir parçası olarak görmek yerine birbirinden ayrı bedenler olarak değerlendirmektedir. Bu bakış açısı Nozick’e (1974) göre sosyal adaletin sağlanması için minimal devlet ile birey arasındaki ilişki şekli için önerilen modeldir.

17 yaşında bir erkek (TA17E-2) “*biz adaletiz*” diyerek bireylerin rolünü vurgulamıştır. 53 yaşında bir kadın (TA53K), “*Sevgi saygı, hürmet. Her şeyin başı saygı sevgi. Bu olunca adalet de yerine gelir. İnsanlar birbirlerine sevgili ve saygılı davrandığında kendiliğinden adaletli bir ortam çıkar. Mükemmel olur...ama insanlar iyi kalmadı*” diyerek sosyal adalet algısının bireysel ve kişisel alanla sınırlı olduğu konusunda sinyal vermektedir. Benzer şekilde, 17 yaşında bir erkek (TA17M-1), “*adil topluma ulaşmak için insanlar kültürlü ve kibar olmalıdır*” demiştir. 39 yaşında bir kadın (TA39K-2) da bu kişilere şu sözlerle katılmaktadır: “*En başta saygı, sevgi. Zaten saygı olunca sevgi, empatiyle düşünebiliriz. Onun dışında başka bir şey yok ki aslında saygı, sevgi ve empati onun dışında her şey zaten düzelir...ama insanlar çok bencil*”. Gaziantep’te mülakata katılan kişiler de bu görüşlere katılmaktadırlar. 38 yaşında bir erkek (TG38E) “*adil toplum için insanların her şeyden önce birbirine saygısı olması lazım. Hoşgörülü olması lazım. Kimse çıkarıyla hareket etmemeli. Şu anda yok herkes kendi çıkarı peşinde koşuyor. Maddi yönden. Herkes zor geçiniyor. Bu insanlarımızı zorladığı için kimse kimseye destek olmuyor maddi olarak...Bir de gençlerimiz saygısız*”. Benzer şekilde sorumluluğu birey davranışlarına yükleyen, 37 yaşında bir erkek (TG37E) “*Kendisine yapılmasını istemediği şeyi karşıya yapmadığı müddetçe adaletli bir toplum sağlanmış olur*” ifadelerine yer vermiştir.

17 yaşında bir kadın (TA17K) toplumdaki adaletsizliklerin sebebini insanların kötü olmasına bağlamaktadır. Ona göre, bireyler, özellikle korkanlar, bu adaletsiz ortamdan sorumludurlar. Bu kişi fikirlerini aşağıdaki gibi açıklamaktadır:

Adil toplum demek insanların özgürce istediklerini giyinip sokağa çıkabilmesidir. Yani gerçekten sokağa çıktığımızda ben şu kotla bile çıkamıyorum ki arkamı kapatayım, döşümü bağlayayım gibi. Çünkü o kadar insanlar açgözlü olmaya başladı ki. Yani şu kedi, köpeği bile o kadar işkence ediyorlar ki buna ben şahit oldum. Bizim bayan orada bir tane bayan vardı yoldan geçerken köpeklerin suyunu ayağıyla itti yani ayağının tersiyle itti, su döküldü. Bir tartışma yaşamıştık biz orada... İnsanlar korkuyorlar. Başlarımıza gelecek diye korkuyorlar ama sustukça başlarına daha çok gelebilme ihtimali yüksek... Ufacık çocuğunu sokağa salıp da arkasını dönen, evde komşularıyla kahkaha atıp da yemekler yemesi benim için hiçbir anne öyle yani çocuğunu gözünün önünden ayırmamalı gerçekten başına öyle bir şey gelmesini istemiyorsa. Çünkü öyle bir toplum olduk artık.

Bu kişiye göre, adaletsizliği ve güvensizliği yaratan açgözlü ve korkak bireylerdir.

Sorunlar sistemsel algılanmamaktadır. Nozick'in sosyal adalet tanımına benzer şekilde, bu genç kadına göre, tüm bireyler kendi hayatlarının sorumluluğunu ve yükünü kendi omuzlarına almalı ve gerekeni yapmalıdır. 33 yaşında başka bir erkek (TG33E) “Üretime bağlı her şey. Tüketen değil de üreten bir birey olduğumuz zaman değişecektir, daha iyi bir ortam olacaktır diye düşünüyorum”. Görüldüğü gibi, mülakat yapılan kişilerin, bireylerin neden üretimin bir parçası olamadığı veya istemedikleri halde neden işsiz olduklarıyla ilgili –kendileri de bu durumda olmalarına rağmen- temel sorulara değinmedikleri gözlemlenmiştir.

20 yaşında bir kadın (TA20K-1), bir yandan ataerkil kültürün yarattığı baskıya değinirken, diğer taraftan sosyal adalet tartışmasının içinde ahlaklı olma gerekliliğinden bahsetmektedir. Bu kişiye göre, sosyal adalet siyasi bir alanda tartışılması gereken bir konudan çok kişisel bir meseledir.

Aslında toplumun baskıladığı bir şeyden dolayı doğan bir kavram bence sosyal adalet, adaletsizlik. Bunu da biz yapıyoruz. Böyle yapa yapa hani erkeklerin evet sen egemensin işte sen erkeksin her şeyi yapabilirsin. Mesela adam diyor ki sen yapamazsın dur ben yapayım. Kas gücünü yani bir kadını ezmek için kullanabiliyor...Biz benciliz çünkü Batı'ya bir özentî var...Batı'nın özgürlüğünü çok farklı şekilde aldık. İşte rahat hareket edelim. Herkes birbirine saygı duysun değil de herkes kendi istediğini yapsın. Bu açıdan bakıyoruz. Bencillik buradan geliyor diye düşünüyorum...Bir de yani dediğim gibi kadın olarak gördüğümüz muameleler, etek giydim mesela bugün siz de giymişsiniz. Çok farklı bakılıyor ya insan kendini hani öyle olmasa bile kötü bir şey yapıyormuş gibi hissediyor. Öyle bir bakıyorlar ki. Engellilere de mesela ben bir ara tekerlekli sandalye kullanmak durumunda kaldım. Ya sanki böyle hayatta hiçbir işlevin yokmuş gibi. Çok kötü bir şey çok rahatsız edici.

Görüldüğü gibi, bu kadın sosyal adaleti siyasal bir meseleden çok kişisel bir konu gibi ele almaktadır. Sistemsel sorunlar bireylerin arasında kişisel problemler gibi yansıtılmaktadır ve alanda bu durumun içselleştiği görülmüştür. Yukarıda mülakatından alıntı yapılan kadın kültürel baskı ve tahakkümden bahsetmiş olmasına rağmen, mevcut sorunları bu baskıdan kaynaklanan sistematik problemlerden çok kişisel alandaki sorunlar gibi algılayıp, sorumluluğu bunu yarattığına inandığı bireylerin omuzlarına yüklemiştir.

Benzer şekilde, 22 yaşında bir kadın (TA22K) karşılaştığı sorunları diğer insanların kişilik ve davranışlarından kaynaklandığını şu sözlerle belirtmiştir: “*Bu her yerde böyle artık. Senden önceyim deyip ya da senin yaptıklarını kendinden güzel bulup tahammül edemeyip ayağını kaydıran ya da sen yapamazsın, senin burada işin yok ya da buraya yakışmıyorsun yani bu kıskançlık, çekememezlik*”. Bu kadın, bahsettiği şekildeki davranışları sert bir şekilde eleştirmekte ve kendisinin bir toplu taşıma aracında tacize uğradığı andaki deneyimi aktarmıştır. “*Sana yemin ederim bak bayandı, yarısından çoğu. Ağzını açıp tek kelime etmedi kimse ya. Kimse. Hiçbir şey. Ay ben şok oldum. Yani hani kimse mi savunmaz! Kimse mi bir şey söylemez!*”. 32 yaşında başka bir kadın (TA32K), adil toplum için eşitliğin sağlanmasının en önemli konu olduğunun altını çizmekle beraber, toplumda adaletin sağlanması konusunda birey davranışlarının öneminden bahsetmektedir. Cinsel istismar konusunda dahi sistemsal bir düzenlemenin işe yaramayacağını, konunun bireylerle alakalı olduğunu düşünmektedir.

Biz cahil bir toplumuz. Ne kendimizi eğitiyoruz. Ne de birilerinin bizi eğitmesine müsaade ediyoruz. Aynı zamanda kibirliyiz. O yüzden her şey çıkar amaçlı olmuş. Yaşadığı hayattan mı bilmiyorum. Şimdi Suriyeliler de geldi. Artık kibrin son noktasındayız. Kabullenememe duygusu falan var. Onlar daha çok alıyor, biz o kadar almıyoruz. Onların yaşam standartları daha iyi gibi kibirlenmeler olduğu sürece biz de bir gelişme yok. Biraz da insanlarımız da kullanma şeyi var. Her şey bizde bitiyor. Bunları da gördükçe güven de olmuyor. Devlet sana ne kadar yetecek. Devlet verdikçe daha çok istiyorsun. Hani elindekiyle de yetinmiyorsun. Çok değişik bir sistem... Gündeme bakarsan cinsel istismar. Ama buna da yapabilecekleri ne var diye düşünüyorum. O da insanla alakalı bir şey. Ciddi söylüyorum. Ben devlette çok suç bulmuyorum. Tamamen insanın kendisiyle alakalı durumlar.

37 yaşında bir erkek (TG37E) ‘*çürük elmaların*’ toplumdaki adaletsizliği yarattığından bahsetmiştir. ‘*Dolara yüzde 30 zam geliyorsa adam ürüne gıda maddesine yüzde 100, yüzde 150 zam yapıyor. Tabi devletimiz bunun önüne geçmeye çalışıyor ama insandan da kaynaklanıyor yani*’.

Bu görüşlere ek olarak, yukarıda kısmen bahsedildiği gibi, mülakata katılan kişiler kendilerinden bir şekilde farklı olan ve ‘öteki’ şeklinde tanımladıkları kişileri toplumdaki sorunların kaynağı olarak görerek suçlamaktadır. Bu bireyi kendi içinde bir bütün, seçimlerinde özgür ve bu seçimlerinden sorumlu olarak gören liberteryen sosyal adalet yaklaşımının bir parçasıdır. 45 yaşında bir kadın (TG45K) bu duruma örnek teşkil edebilecek şekilde konuşmuştur.

3 gün üst üste benim mahallemde Suriyeli vatandaşların kavgası, tüfek sıkmaları, onlarla mücadele verdik. Bizim mahallemiz parmakla gösterilen bir mahalleydi. Her gece saat 2’de 3’te sokakta otur hiçbir şey olmazdı. Şimdi biz korkuyoruz. Şimdi oturamıyorum parkta tüfek sıkıldığından beri. N’olur n’olmaz çünkü ortada kalırdım o gün orada olsaydım. Yani kendi yerinde kendi mahallende huzursuzsun niye? Bir yabancı şeyi yüzünden. Adalet mi bu?

16 yaşında bir kadın (TA16K), benzer şekilde, adil topluma ulaşmak için diğer bireylerin davranışlarını düzeltmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Adil toplum için en azından insanlar kendisini düzeltirse ortam güzel olur. İnsanın kendisini sorgulaması gerekiyor. Ben bu ortam için ne yaptım. Nasıl adaletli olunur gibi. İyi kalpli ve davranışları güzel insanlar olarak yetişir ve çocuklarımız yetiştirsek adaletli olur diye düşünüyorum. Devlet de buna yardımcı olacak şeyler yapması olabilir. Devlet bir uygulama yapsa da uyan ve uymayan olabilir. O yüzden herkesin kendi düşüncesi bence.

35 yaşında bir kadın (TA35K) da aynı şekilde sosyal adaletin sağlanması için kişisel alandaki değişimin, daha vicdanlı ve akıllı olmaya yönelik dönüşümün öneminden bahsetmiştir. Devletin bireylerin algısını yönettiğini; ancak bununla savaşması gerekenin yine daha fazla akıllı olması gereken insan olduğunu düşündüğünü belirtmiştir.

İşin özü hep insan olmaktan geçmiyor mu? İnsan olabilesek zaten sende bir fazla varsa bana verebiliyorsan zaten insanız ki eşitlik sağlanır. Kimin kime gücü yeterse basıp geçme. Herkes bir adım yükselmek için böyle birinin üzerine basıyor. Ama işin özü insan olabilmekte. Eşitlik orada sağlanabilir ancak... Valla önce vicdanlı olmak gerekiyor...Çocuklarımıza bunları aşılayabilirsek yani bu şekilde eşitlik sağlanır...Bilinçaltında devletin, medyanın illaki insanların bilinçaltında bir şey var. Yavaş yavaş. Yavaş yavaş insanlar kabulleniyor her şeyi ama insanlar ben öyle diyorum, kendi akıllı olması gerekmiyor mu? İnsanların kendinde biter iş.

Sosyal adalet kavramına liberteryan bakış açısının bir yansıması olarak, mülakat yapılan kişilerden bazıları Nozick'in (1974) sosyal adalet teorisini üzerine kurduğu özgürlüklerin öneminden bahsetmiştir. 39 yaşında bir kadın (TA39K-2), *'bir insanın tamamen kendinde özgür olması demektir. Ben yapıyorum bilmektir. Ben istiyorum ya. Ben istiyorum. Ben yapacağım demektir. Budur. Sosyal adalet özgür olmaktır'* demiştir. Benzer şekilde, 55 yaşında bir kadın (TG55K) *'Baskın çıkan kişiler özgürlükleri kısıtlıyor. Bu olmazsa daha hoşgörülü olursa daha adil bir ortam olur. Önce şu vidanı kullanmak lazım. Vicdan olmazsa adil ortam olmaz'* ifadelerini kullanmıştır.

50 yaşında bir kadın (TG50K) özgürlüğe öncelik veren bu görüşlere *'adil yaşıyoruz çünkü herkesin özgürlüğü çok. Kimseye öte git diyen yok'* sözleriyle katılmaktadır. Ancak bu kişi, diğerlerinden farklı olarak *'Türkiye'de özgürlüklerde kısıtlama olmadığını'* iddia etmektedir. Kendisinden bu görüşünü örneklendirmesi talep edildiğinde *'önceden kız çocuklarını okutmazlardı. Şimdi biz bile okutuyoruz. Bizi ortaokula göndermezlerdi. Üniversiteye gidiyorlar şimdi. Öncekiler daha mı cahildi bilmiyorum'* sözleriyle düşüncesini açıklamıştır. Benzer şekilde, sosyal adaletin özgürlüklerin sağlanmasıyla temin edilebileceğini düşünen 29 yaşında bir erkek (TA29E) *'bence bizim ülkemiz dünyadaki en özgür ülke diye düşünüyorum ben. Benim düşüncem bu...İnsan her istediğini her zaman, her yerde yapabiliyor yani. İsteddiği her şeyi herkese söyleyebiliyor. Basın özgürlüğü, bilmem ne özgürlüğü diye böyle hani'* ifadelerine yer vermiştir. Görüldüğü gibi, mülakata katılan kişilerin özgürlüğü algılama şekilleri, *'Türkiye hiçbir dönemde bu kadar özgür olmadı'* (Cumhuriyet, 2016) şeklindeki siyasi söylemlerle büyük ölçüde örtüşmektedir.

Sonuç olarak her yaştan, cinsiyetten ve eğitim durumundan kişilerin bulunduğu bu görüşe sahip bireylerin sosyal adalet algılarının kişisel alanda tanımlandığı görülmektedir. Kendisinden farklı olandan korkmayı öğrenmiş olan, devlet baba algısı altında her şeyin devletten beklenmemesi gerektiğine inanan kişiler; bireyleri vicdansız ve bencil olarak tanımlayarak bireysellik ve öz sahiplik gibi kavramları içselleştirmişlerdir. Mevcut durumdan sorumlu ve suçlu olanın bireyler olduğunu düşündükleri için; kendileri zor durumda kaldığında başkalarının bencilce davrandığını gördüğü için ve bütün yaşamın finansal güç (para) ekseninde döndüğünü deneyimlediği için bu değerleri içselleştirdikleri görülmektedir.

7.2.1.3.2. İspanya

Türkiye'ye benzer şekilde, siyasi sorunların kişiselleştirilmesi/içselleştirilmesi ve sistematik sorunlardan bireylerin sorumlu ve suçlu görülmesi İspanya'da mülakata katılan kişilerle görüşmelerde de yaygın olarak gözlemlenmiştir. Mülakat yapılan kişilerin çoğu, bireyleri birbirlerinden ayrı bedenler olarak değerlendirmeleri ve öz-sahiplik kavramının altını çizmeleri sebebiyle liberteryen sosyal adalet yaklaşımını yansıtmaktadır. Kişiler, toplumda sosyal adaletin sürdürülebilmesi için bireysel sorumluluklara öncelik vermektedir. Buna ek olarak, mülakat yapılan bazı kişilerin sosyal adalet algısı Nozick'in liyakate dayalı yeniden dağıtım kavrayışına oldukça yakındır. Nozick (1974) daha fazla veya daha iyi becerilere sahip olan insanların toplumda daha iyi bir konuma gelebileceğinin, kaynakların yeniden dağıtılmasının gereksiz ve anlamsız olduğunun ve kendi becerileri sayesinde daha iyi koşullara ulaşan kişiler açısından, yeniden dağıtımın özgürlüklerin ihlaline yol açtığı altını çizmektedir.

Siyasi sorunların içselleştirilmesi ve harekete geçme sorumluluğunun bireylerin omuzlarına yüklenmesi Türkiye'de olduğu gibi İspanya'da da gözlemlenmektedir. 47 yaşında bir kadın (İB47K) “İnsanlar çaba gösterir ve biraz kıcını kaldırır, adil topluma ulaşabiliriz” diyerek bu gözlemi desteklemiştir. 44 yaşında bir erkek (İM44E) “Hiçbir şey yapmazsanız, bir şeyi görüp, onu düzeltmezseniz, siz de adaletsizliğin bir parçasısınız. Adalet içeride başlar” demiştir. 58 yaşında bir erkek (İB58E) de “İnsan kendi hayatını arayıp bulmalı. Bize hizmet eden ofisler, birimler var. Gidip bunları bulmak gerek. Hizmet gelip sizi bulmaz. Ben oraya gitmezsem, hiç kimse de gelip bana ‘Hey! Baksana! Bizde bu var’ demez. Benim gidip aramam gerek” diyerek benzer bir noktaya değinmiştir. Bu algı İspanya'da o kadar alışıldık hale gelmiştir ki, mülakat yapılan kişilerin neredeyse tümü bu cümleyi çeşitli şekillerde dile getirmiştir. 5. Bölümde açıklanan tüm strateji belgelerinde görüldüğü gibi, aktivasyon politikaları bu fikri insanlara yaymaya

çalışmakta ve ekonomideki yapısal sorunları göz ardı ederek, insanlardan kendi hayatlarında ters giden her şeyin sorumluluğunu kendi başlarına üstlenmeleri beklenmektedir. İspanya’da mülakat yapılan kişilerin görüşmelerinde gözlemlendiği gibi, insanlar kendilerine önerileni kabul etmiş görünmektedir. Aktivasyon programına katılıp, kendilerinden bekleneni yapmalarına rağmen hayatlarındaki sorunun önceki gibi devam ettiği durumda dahi, sorunun çözümünün kendi davranışlarında ve özellikle aktif olmalarında yattığını düşünmektedir.

Buna ek olarak, mülakat yapılan bazı kişiler adil toplumun önündeki engellerin sadece sorumluluğunu değil suçunu da bireylere yüklemektedir. Mülakat yapılan 42 yaşında bir erkek (İB42E) “*Avrupa’daki ülkeleri bilmem ama en azından İspanya’da, insanlar harekete geçmiyor; itiraz etmiyor, hiçbir şey yapmıyor. Bu, bireysellikten kaynaklanıyor. Birlik yok. Bu yüzden işverenler de işçileri sömürüyor. İtiraz gelmezse, birlik olunmazsa, hiçbir şey söylenmezse siz de işveren olarak sorun yaratan işçiyle uğraşır, maaşını azaltır, çalışma saatlerini değiştirirsiniz*” ifadelerini kullanmıştır. 41 yaşında bir erkek (İM41E) “*Çok egoist olan insanlar var. Sırf bir araba veya daha iyi bir ev için, başkalarının ayaklarına basıyorlar. Ben böyle çok durumla karşılaştım*” demiştir. Eşitliğin ve çıkarsız dayanışmanın adil toplum için gerekliliğine inanan 27 yaşında bir kadın (İB27K-2) adaletsizliğin suçunu, bireylere yüklemektedir.

Herkes kendi hayatını umursuyor. Bireysellik bu. Kapitalizm kendi içinde kötü bir şey değil. Ben sadece kendi cebimi düşünürüm, sizinki ikinci sırada gelir. Sizin hayatınızda olup bitenlerle ilgilenmem. Aileme bakarım, öylece iyi olurum. Tam tersi uca gidersek, komünizm var. Her şeyin herkes için eşit olacağını düşünmüyorum. Düşünün, ben 14 saat çalışıp çok para kazanıyorum, sizse 5 saat çalışıyorsunuz ve serbest zamanınız olsun istiyorsunuz. Ben tabii ki sizden daha fazla kazanmalıyım.

Sosyal adaletin çok öznel bir kavram olduğuna inanan 52 yaşında başka bir erkek (İB52E) adil toplumu herkesin bir işinin olduğu toplum olarak tanımlamakta, ancak aynı zamanda, “*çok fazla insan var, herkesin de kendi düşünceleri ve mantığı var. Siz farklı düşünürsünüz, komşunuz sizden de farklı düşünür ve birçok kez bunu sadece size muhalefet etmek için yapar*” demiş ve sözlerine, “*Herkes kendi çıkarını düşünüyor... Çok egoist olduk, insanlar kendilerini dışarıya, başka insanlara kapattı*” diyerek devam etmiştir. Benzer bir şekilde, sıradan insanı “*aşağıdakiler*” olarak tanımlayarak, adil bir toplum yaratma yolunda “*aşağıdakilerin*” attığı adımların etkisizliğinin altını çizen 40 yaşında bir kadın (İB40K-1) “*Aşağıdakiler çok şey yapsa da bu zor. Yıllar alır. Gelişmek istemediği ve her zaman oldukları yerde pasif kalmak istediği için geride kalmak isteyen insanlar da her zaman olacaktır*” ifadelerini kullanmıştır. Görüldüğü gibi, mülakat

yapılan kişilerin algılarında bireylerin etkisizliğinin sorumluluğu bireylerin kendilerine aittir.

Mülakat yapılan 51 yaşında başka bir kadın (İB51K) da adil bir toplumun sürdürülebilirliğinde insan davranışını ön plana çıkarırken, önemli başka bir noktaya, korkuya değinmektedir. Bu kadın, kastettiği durumu şu sözlerle açıklamıştır: “*Maaşları azaltırlarsa ne olacak? İşçiler ‘protesto ederiz’ diyorlar ama sadece 4 işçi sokağa çıkıyor. Diğerleriye ‘işe gitmemem olmaz, gitmezsem beni kovarlar’ diyor. ‘Bir ailem var’ diyor. Herkes bahaneler üretiyor ve en sonunda, protesto etmek için sokağa çıkacak kimse kalmıyor*” diyerek anlatmıştır. Mülakat yapılan bu kişiye göre, insanların içinde bulunduğu durumun suçlusu yine insanlardır ve insanların söyledikleri bahanelerden ibarettir. Bireyler, kendi korku duygularından sorumlu tutulmaktadır ve adaletsizlikten korktukları için suçludurlar. Bu korkunun asıl sebebi bu kişilerce göz ardı edilmektedir.

Benzer bir şekilde, 55 yaşında bir erkek (İB55E) “*bence insanlar çok rahatlar ve başkalarına iş yaptırmaktan hoşlanıyorlar. Her şey hazır olup önlerine gelsin istiyorlar. Bu yüzden, kötü bir şey sizi etkilemiyorsa, ona karşı çıkmıyorsunuz. İnsanlar açlıktan ölüyor. Ah! Ne kötü! Ne kötü! Ama bu insanlara dokunmadığı için, hiçbir şey yapmıyorlar*” ifadelerini kullanmıştır. Görüldüğü gibi, insanların bir şeyleri kendi başlarına değiştirebileceklerine olan inancı pasif kabule dönüşmüş ve insanlar, toplumdan hiçbir şey beklemez hale gelmişlerdir. Bu nedenle, Blyth’ın (2002) teorik olarak tartıştığı, toplumun beklentilerinin koordinasyonu olarak tanımladığı neoliberal kurumsal dönüşümün nihai adımının tamamlandığı sahada gözlemlenmiştir.

Mülakat yapılan 29 yaşında başka bir erkek (İM29E-2) dayanışma eksikliğini eleştirirken, dayanışmanın adil bir toplumun gereği olduğunu belirtmekte ve mevcut sisteme ilişkin bakış açısını, başka insanların tutumlarını suçlayarak açıklamaktadır.

Toplum önemli değerlerini kaybetti. Gençler de dâhil olmak üzere, tekerlekli sandalyede olan insanlarla veya yaşlılarla alay eden bir sürü insan var...Hiç kimse yaşlılarla empati kurmuyor. Ben bunu bir eğitim sorunu olarak görüyorum...Anne-babalar eğitimi üniversitelere bırakıyor ama aslında, aile ve arkadaşlar da bireyin eğitimine katılmalı...Kanun önünde sorumluluğu olan herkesin ahlaki sorumluluğu da var...Toplum gün geçtikçe insanlıktan çıkıyor.

Romanlara karşı ayrımcılığa maruz kalan ve kültürel emperyalizmle yüz yüze gelen 30 yaşında bir kadın (İM30K-1) buna rağmen hatayı diğer insanların davranışlarında bulmakta ve görüşünü aşağıdaki gibi açıklamaktadır.

Sosyal adalet, insanların gerçekleştirmesi gereken bir şeydir. İnsanların başkaları hakkında önyargıda bulunmadığı bir toplum, adil bir toplumdur. Örneğin, insanlar bir kişiyi bireysel olarak tanımakla ilgilenebilir ve onu belirli bir insan grubuna ait olarak değerlendirmeyebilir. Bana göre, adil bir topluma ulaşmak için en önemli şey, herkesin eşit olması ve ayrımcılığın olmaması. Ancak, her şeyin ötesinde, her birey burada kendine düşeni yapmalı. İnsanlar çalışmak istemezse...Ne çalışmakla ne de toplumun bir parçası olmakla

ilgilenen insanlar tanıyorum...Bana göre, asıl suç topluma katkısı olmayan insanlarda...Belki de sorun toplumun kendisinden kaynaklanıyor. Belki de öyle değil ama diğerlerini reddeden çok sayıda insan var. Diğerleri buradan gitmeli, diyorlar. İnsanlar değişirse, toplum da daha adil bir topluma dönüşebilir.

Buna ek olarak, mülakat yapılan bazı kişiler bir yandan İspanya toplumunda adaletsizliğin suçunu başkalarında bulurken, diğer yandan da bireylerin doğuştan egoist olduğunu düşünmektedir. 21 yıl çalıştıktan sonra 1 yıl işsiz kalan 42 yaşında bir erkek (İB42E) görüşünü aşağıdaki gibi açıklamıştır.

Her zaman, 'hepimiz ırkçıyız' diyorum, çünkü düşünelim senin de benim de küçük çocuğumuz var. Elimizdeki yemek iki çocuğa yetmeyecek. Ama ikisi de aç. Yemeği kime verirsin? Burada konu ayrımcılık veya ırkçılık değil, çocuğumuz. Hepimiz vahşiyiz. Nihayetinde, hepimiz hayvanız...Temel ihtiyaçlara sahip olduktan sonra, hep daha fazlasına ihtiyaç duyarız. Bu durum insanların düşünce yapısını değiştiriyor. Malaga'da çalışırken, Malaga'daki insanları hem kıskanır hem de onlar için üzülürdüm. İnsanların ekonomik beklentileri, hedefleri çok düşük. Geçimlerini karşılayacak kadar paraları olduğunda, dünyada onlardan mutlusuz yok. Arabam daha iyi olsun, televizyonum daha iyi olsun, demiyorlar. Hem onları kıskanıyor hem de onlar için üzülüyorsunuz, çünkü çocukları için daha büyük odaları olan daha iyi bir ev veya eşleriyle daha iyi bir yerde tatil yapmak için daha fazla para istemiyorlar.

Foucault (1977-1978] 2008) neoliberalizmin basit bir ideolojiden ibaret olmadığını,

sistem içerisinde yeni gerçeklikler ürettiğini ve bireyler açısından belirli bir düşünce şekli yarattığını ve bu düşünce şekli aracılığıyla, bireyleri yönetilebilir öznelerle dönüştürdüğünü öne sürmüştür. Mülakat yapılan bu kişinin daha iyi bir gelecek ve daha iyi bir yaşamla ilgili görüşü, neoliberalizm çerçevesinde yaratılan bu yeni gerçekliklerin bir örneğidir. Yukarıda sunulan alıntıda görüldüğü gibi, neoliberal sistemin normları ve değerleri insanların zihinlerine yerleşmiştir. İnsanlar, onlara tavsiye edilen düşünme biçimini benimsemiştir. Neoliberal birey sahada açıkça görülmektedir. Bu kişiye göre, daha iyi bir yaşam ve gelecek, daha fazla metaya sahip olmak ve tüketmek demektir. Başka bir deyişle, bireylerin hayatlarına mutluluk ve onur katmanın tek yolunun, daha fazla metadan ve daha fazla tüketimden geçtiği ifade edilmiştir. Aynı zamanda; görüldüğü gibi, insanların bir topluluğa ait olma duygusu kaybolmakta ve kendilerini birbirlerinden ayrı ve kopmuş algılamaktadırlar.

Buna ek olarak, bu kişi (İB42E) bir arkadaşının düşüncesini de paylaşarak, *"Komünist gençlik örgütlerinden birinin kurucusu olan bir arkadaşım var. Babası Franco döneminde rejime karşı hareket ettiği için izleniyordu. Babası bir gün oğluna, '18 yaşına kadar komünisttim. 40 yaşına kadar anarşisttim. 40 yaşından sonraysa kapitalistim. Benim olan benimdir, hiç kimseye vermem' demiş"* ifadelerini kullanmıştır. Görüşünü temellendirmek için ise, *"İnsan gençken sorumlulukları olmuyor ve hayata farklı bir açıdan bakıyor. Yaşlanınca ise gerçekleri görüyor"* demiştir.

İhtiyaç sahibiyken kamu kurumlarına sosyal yardım için başvurduğunda sesini duyuramayan 40 yaşında bir kadın (İM40K), görüşünü *"Adil bir toplum, sesinizi*

duyurabildiğiniz bir toplumdur, çünkü başvurduğunuz kurumların yarısında sizi dinlemiyorlar. Zamanları yok. ‘Aynı durumda olan çok insan var’ diyorlar...Kendimi çaresiz hissediyorum. Beni hiç kimse dinlemedi” diyerek açıklamıştır. Dolayısıyla, kişi sistematik ve siyasi sorunları ele almak yerine bu kurumlarda çalışan insanlara karşı nefret duyguları geliştirmektedir. Bu kadın sözlerine devam ederek, “Sosyal hizmetlerde çalışanlar bu koltukları işgal ediyor...İnsanlara hayvan gibi davranamazsınız...Onlardan daha iyi çalışacak bir sürü işsiz var. Onların yaptıkları çalışmaların incelenmesi gerekir. İyi çalışmayanlar kovulmalı ve sokağa atılmalı” demiştir. Serrano’nun (2004) uyum kabiliyetine ve esnekliğe dayalı politika modellerinin ekonomideki istikrarsızlığı ve belirsizliği kişisel bir soruna dönüştürdüğü yönündeki argümanında açıkladığı şekilde makro düzeydeki birçok sorun mikro/kişisel düzeye aktarılmaktadır. Bu nedenle, insanlar bu örnekte görüldüğü gibi birbirlerini suçlamaya başlamıştır. 42 yaşında bir kadının (İB42K) ifadelerinde, negatif duyguların başka insanlara yansıtılmasının bir örneği daha görülmektedir.

Sosyal yardım alıyordum ama verdiğim belgeler yanlış olduğu için, benden istenen belgeler olmadığı için, yardımımı kestiler. Kıramı ödeyemedim, evimden atıldım. Ev sahibinin biraz beklemesini istedim, çünkü tekrar yardım almaya başlayacaktım ama o beni yine de kapı dışarı etti. Çok zor durumda bıraktı...Bu hiç adil değil. Bu insan, insan değil. O da bir anne ama tek istediği para. Bu insan Avrupalı bile değil, Bolivyalı. Kadınlar olarak, çok egoistiz. Başkalarını hiç düşünmüyoruz, sadece paraya önem veriyoruz.

Zenginlerin daha zengin olduğu ve işçi sınıfını umursamadığı kapitalist sisteme işaret ederek kaynakların dağıtımını eleştiren ve adil bir toplumda, adil bir yeniden dağıtım sistemi sağlanması gerektiğini belirten 54 yaşında bir kadın (İM54K), çıkış yolunun “insanların iç savaş dönemindeki birçok özelliği hala taşıyan zihniyetlerinin değişmesinden” geçtiğini ifade etmiştir. Bu kişi, sözlerine devam ederek “Yaşlılar hala ‘biz’ ve ‘ötekiler’ temelinde düşünüyor. Sosyalistler veya diğerleri değil, toplumun başka bir şeye ihtiyacı var. Geleceği düşünmek gerekiyor. İç savaş bir hataydı ve unutulması gerekiyor” demiştir.

İspanya’da mülakat yapılan bazı kişiler de adaletle ulaşma yolunda aksayan her şey için kendilerini, örneğin işsizliklerini suçlamaktadır. 25 yaşında bir kadın (İB25K) “Daha hazırlıklı, başka profillere sahip, işe benden daha uygun başka insanlar olmalı, diye düşünüyorum. Bu yüzden onların işi var, benimse yok” demiştir. Buna ek olarak, insanlar bir yandan kendilerini suçlarken, diğer yandan da kaynakların liyakat temelinde yeniden dağıtılmasını mantıklı ve kabul edilebilir bulmaktadır. 18 yaşında bir erkek (İM18E) “Meslek hayatında yeteneklerinize göre yükselebileceğiniz bir sistem olmalı. Örneğin, öğretmen olmak istiyorsanız, öncelikle size kitap taşıtabilirler. Sonrası size bağlı;

yetenekliyseniz, işinizde yükselirsiniz” ifadelerini kullanmıştır. Benzer bir görüşü ifade eden 47 yaşında bir kadın (İB47K) “Bir çift düşünün, ikisi de çalışıyor olsun. Bu çiftin çocuklarını, sırf zengin bir ailede doğdu diye suçlayamam. Çiftin çocukları büyük olasılıkla size de eşit davranmaz. Bu çocuğun bilgisayarı son teknoloji ürünü, sizinkiye normal olacak. İşte her şeyin çatıştığı yer burası...Bu insanlar bu paraya ulaşmak için çok çalışmıştır, diye düşünüyorum. Belirli bir sosyal statüye sahipler, çünkü hayatlarını okuyarak geçirmişler. Bu insanları kıskanmıyorum, çünkü benim de hayatta kalmamı sağlayacak kabiliyetlerim var” demiştir. Mülakat yapılan bu kişilerin görüşmelerinde, liyakate dayalı toplumsal tabakalaşmaya hak verildiği görülmektedir. Buna ek olarak, insanlar daha yetenekli insanların daha fazla kazanabileceğine inandığı ve bunu kabul ettiği gözleminden yola çıkarak Nozick’in tartıştığı yeniden dağıtımın gereksiz ve hatta yasadışı olduğu fikri ile sahada karşılaşıldığı iddia edilebilir.

Ayrıca, 27 yaşında bir kadın (İB27K-1) aşağıdaki ifadeleriyle hem kendisini hem de diğer bencil insanları eleştirmektedir.

Konuşman gerektiğinde konuşuyorsun ama iş harekete geçmeye gelince, bir şey yapmıyorsun. Bir süre gönüllü olarak çalıştım ama bu tür şeylerden bahsedince, orada bir şeye karşı mücadele etmediğimi fark ediyorum. Bu konuda kendimi kötü hissediyorum...Çok daha fazlasını yapabilirdim. Toplum çok bireyselci ve egoist. Çoğu durumda kendi refahımıza, ailemizin iyiliğine odaklanıyoruz. Buradaki algının değişmesi birçok şeyi değiştirir, diye düşünüyorum...Bence bize böyle olmayı öğretiyorlar. Sen hayatta kalmak zorundasın. Sen. Sen. Hep sen. Örneğin, bana bir keresinde insanlara kendini daha iyi hissetmek için yardım ediyorsun, dediler. Nasıl böyle düşünülebilir? Tabii ki, başkalarına yardım ederken kendimi iyi hissediyorum ama aynı zamanda, bir şeylere de katkıda bulunuyorum.

Bireyselliğe ilişkin çeşitli görüşlere ek olarak, mülakat yapılan bazı kişiler bireyin güçlendirilmesinin önemini ifade etmiştir. 40 yaşında bir erkek (İM40E-1) “Bireylerin güçlenmesi adil bir toplum için çok önemli. Bu, herkes trigonometri bilmeli demek değil ama bireylerin eğitimle kendilerini, bilgi birikimlerini sorgulayabilmesi için eleştirel bir bakış açısı geliştirmeye teşvik edilmesi gerekiyor. Karar verme kapasitesinin desteklenmesi gerekiyor. Aynı zamanda, bireyler ne kadar fazla referansa sahip olursa, topluma ait olma ihtiyaçları o kadar geriliyor, diye düşünüyorum” ifadelerini kullanmıştır.

Sonuç olarak, mülakata katılan kişilerin çoğunluğunun algısı liberteryen sosyal adalet kavramının özelliklerini yansıtmaktadır. Bu kişiler, bir yandan bireylerin dayanışmacı olmayan, bireyselci ve egoist davranışlarını eleştirirken diğer yandan toplumda dayanışmanın imkânsız olduğuna inanmaktadırlar. Böylece sosyal adalet kavramından sosyalin yok oluşunu temsil etmektedirler. Bireyler daha fazla katkıda bulunmadıkları, korktukları, çalışmadıkları veya farklı oldukları vb. için kendilerini veya

başkalarını suçlamaktadır. Bunun yanında, mülakat yapılan bazı kişiler, liyakate dayalı kaynak dağıtımının mantıklı olduğu ve yeniden dağıtımına gerek olmadığı görüşündedir. Tüm bunlar göz önüne alındığında, bu kişilerin bireylerin sahip olduğu farklı özelliklerin ve ekonomik durumların sonuçlar üzerinde yaratacağı eşitsizliği göz ardı ederek bunlardan kaynaklanan adaletsizlikleri kabul edilebilir bulmaktadırlar.

7.2.1.4. Piyasa Odaklı Sosyal Adalet Yaklaşımına Sosyalist İtiraz

Hem Türkiye’de hem de İspanya’da baskın algı liberteryen sosyal adalet anlayışını yansıtır olsa da ideal toplum/ sosyal adaletten bahsederken günümüz neoliberal politikalarını şiddetle eleştiren katılımcılar da olmuştur. Bu kişiler, ideal toplumla ilgili algılarının sürekli olarak manipüle edildiğinin farkındadır. Günümüzde sosyal hakları düzenleyen uygulamalardan memnun olmadıklarını ifade etmekte ve sosyal adaleti, piyasa odaklı sosyal adalet yaklaşımına sosyalist itiraz şeklinde kavramsallaşan açıklamalarla tanımlamaktadırlar. İspanya’da mülakat yapılan birçok kişi, topluma ilişkin politikaların halk/toplum tarafından yönetilip yönlendirmesi gerektiği görüşündedir. Buna ek olarak, bu kişiler baskıyı ve sömürüyü artıran neoliberal politikalardan kurtulmanın tek yolu olarak, eninde sonunda toplumun uyanmasıyla gerçekleşecek kolektif harekete işaret etmektedir. Türkiye’de bazı kişiler bu görüşe katılmakla beraber, sahadaki görüşmeler sırasında bu eleştirel görüşlerin serbestçe ifade edilemediği gözlemlenmiştir.

7.2.1.4.1. Türkiye

Neoliberal sistemin ortaya çıkardığı baskı ve sömürü Türkiye’de mülakata katılan kişilerce en fazla dile getirilen sosyal adaletsizlikler arasındadır. Bu ifadeler ‘sosyal adaletsizlik’ başlığı altında yer verilecektir. Sosyal adaleti tanımlarken, Türkiye’de az sayıda kişinin piyasa odaklı sosyal adalet yaklaşımına sosyalist itiraz kapsamında öne çıkan kavramları kullandığı görülmüştür.

39 yaşında bir kadın (TA39K-1) adil toplum için özgürlüklerin sağlanmasını vurgulamış ve sosyal adalet kavramına liberteryen yaklaşım başlığında görüşlerine yer verilmiştir. Ancak aynı kadın şu sözlerle paternalistik toplumdaki baskıyı dile getirmekte ve çaresizliğini ifade etmektedir: “*Senin paranı ben veriyorum, otur oturduğun yerde demek 40 kapılı zindandır ya ama benim elimde şu 550 TL (kurstan günlük olarak alınan paranın toplamı)*⁵⁸ *çok cüzi bir şey belki. Belki birilerinin bir çanta parası ama benim için*

⁵⁸ Araştırmacı tarafından eklenmiştir.

var ya tedavim için ilaç, evimde biten bir şeye bir şişe zeytinyağı, biten un anlıyor musunuz? Bu da benim için özgürlük”.

33 yaşında bir erkek (TG33E) mevcut sosyal düzeni su sözlerle eleştirmektedir: “Aynı düşüncede insanları bir araya getirmek çok zor aslında ya ve çoğunluğu sağlamak zor...İnsanlara çıkarıcı demeyelim de şu anda uyutulan bir toplumuz. Her gün eve gideyim, pazartesi kanalda şu var; salı şu var, çarşamba bilmem ne perşembe...Yani biraz seni dolduruyorlar aslında. Sana uyku haricinde pek bir şey vermiyorlar. Onu da verirlerse”. 27 yaşında bir kadın (TG27K) mevcut toplum içinde var olan baskının kendisinin ideal toplum algısıyla ters düştüğünü ifade etmektedir.

Biz olması gerekeni devletten istemeliyiz. Biz halk olarak istemeyi bilmiyoruz. Bilinçsiziz çünkü. Korkuyoruz bir şey olur diye. Yani bilinçsiz...Hapis var. Şu var. Bu var diye insanlar adım atmaya korkuyor. Yani kendini özgürce ifade edemiyorsun. Sözde özgür ve refah bir ülkeyiz ama özgür değiliz. Yani bizim Türkiye’yi tanımlarken özgür Türkiye. Yasakları olmayan Türkiye deniyor ama bizim şu anki durumda yasaklarımız ve özgür değiliz. Kanallarımız taraflı. İnsanlar kendilerini ifade edemiyor. Bütün haberlerde kendilerini düzgün ifade edenlerin hepsi gözaltında. Hiç kimse yani rahat değil. Şu anki durum bir kaos açıkçası. Ama biz istesek, halk olarak desek biz bunu istiyoruz. Sen devletsin. Bunu yapmak zorundasın. Biz seni seçtik. Sen bize mahkumsun. Biz sana mahkûm değiliz desek her şey olacak. Ama halk uyuduğu için, yani dürtülmesi lazım bizim halkımızın.

Diğer taraftan, 36 yaşında bir erkek (TG36E) sosyal adaletle ilgili fikirlerini açıklarken güçsüzlük hislerinden bahsetmiştir.

Zenginin fakiri hor gördüğü yerde nasıl adalet sağlanır ki? Çünkü bu dediğimiz şey yıllardan beri dünyanın yüzlerce kavim gelmiştir. Hep zenginler fakirleri hor mu görecek. Güçlü olan sürekli alttakini eziyor. Bunu değiştiremezsin. Şu zamanki şartlarda biz kontrol edemiyoruz. Bizi kontrol ediyorlar...Örneğin, sigortasız çalıştım, belli bir süre. Kendi akrabamın yanında çalıştım. Elimden tutan olmadı. Sürekli eziyet. Askere gittim geldim. ‘Sigortamı yap’ dedim. Hele sen çalış dedi. Sen yaparsın edersin. Yine yapmadılar.

Görüldüğü gibi, mülakat yapılan bazı kişiler çeşitli şekillerde yönlendirildiklerinin ve bu şekilde sosyal ve ekonomik olarak hassas duruma getirildiklerinin farkındadırlar. Bu baskı ve sömürden duydukları rahatsızlığı sertçe dile getirmekte ve eleştirmektedirler.

Türkiye’de 25-40 yaş arasında her eğitim grubundan bazı kadın ve erkekler sosyal adaletin neoliberal değerlerle tanımlanmasına karşı çıkmıştır. İnsanların belirli korkularla yönetildiğinin altını çizerek, mevcut durumun baskı ve sömürüyü tetiklediğini düşündükleri için ve eşitsizlik yarattığına inandıkları için neoliberal değerler üzerine kurulu düzeni reddetmektedirler. Bu kişiler özellikle yoksulluğun neden olduğu sömürü ortamında haklarına erişimin engellendiğini düşündüğü durumlarda ve zengin ile fakir arasındaki farkın bu değerler sistemiyle arttığını düşündüğü durumlarda memnuniyetsizliğini dile getirme eğiliminde olmuştur.

7.2.1.4.2. İspanya

Türkiye’de mülakat yapılan kişilere benzer şekilde, neoliberal sistemin sömürücü özellikleri sosyal adaletsizlikler olarak ifade edilmektedir. Ancak, az sayıda olsa da mülakat yapılan bazı kişiler sosyal adaleti tanımlarken baskıya ilişkin eleştirel görüşlerini ifade etmektedir. Buna ek olarak, Türkiye’de mülakat yapılan kişilerin aksine, bu kişiler eleştirel görüşlerini baskının çeşitli yönlerinin ele alındığı daha geniş bir bakış açısıyla dile getirmektedir.

Mülakat yapılan 31 yaşında bir kadın (İM31K-1) “*Dünya çıldırdı. Her gün daha kötüye gidiyoruz. İnsanlar her gün daha fazla birlik (toplum)⁵⁹ fikrinden uzaklaşıyor. Zaten hepimiz robotuz ama bunun sebebi bizim kötülüğümüz değil. Böyle şeyler yukarıdan geliyor. Sizi böyle davranmaya itiyorlar. İşveren de aynısını yapıyor. Sürekli düşünüyorsunuz. Beni kovacaklar. Ben. Ben. Ben. Hayır. Size başkalarına güvenmemeyi öğretiyorlar. Sizi gerçek bir aptala dönüştürüyorlar. Geriye gidiyoruz. Her şey kötüye gidiyor*” demiştir. Benzer şekilde, 40 yaşında bir erkek (İM40E-3) görüşünü aşağıdaki gibi açıklamıştır:

Adil bir topluma ulaşmak için, eski anarşistlerin önerdiği 'herkesten imkânlarına göre, herkese ihtiyaçlarına göre' şeklinde gerçekleşecek paylaşımı önerirdim. Herkes yaşamalı. Belirli standartlara ulaşabilmeli...Onurlu yaşayabilmeli...Sosyal güvenlik, yalnızca bizim tarafımızdan kendimiz için tasarladığımız kurumlarca sağlanabilir. Dayanışmacı olarak, kendimizi kendi değerlerimizle eğiterek. Eğitim alırken rekabeti, düşmanlığı ve başkalarının ayağına basmayı öğreniyoruz. Başka herhangi bir kamusal veya resmi kuruluş topluma fayda sağlayamaz, yalnızca toplumun kendisinin, işçilerin yönettiği bir kuruluş fayda sağlayabilir...Adil bir toplum için, toplumun kendisini kapitalizmden kurtarması ve eğitimle, dayanışmayla ve çıkara dayanmayan diğer hedeflerle toplumu koruma altına alması gerekir.

Bask Bölgesi’nde mülakat yapılan kişiler konuya görece eleştirel bir bakış getirmekte ve Young’ın (1999) adaletle ilgili tanımladığı mevcut ekonominin sömürsü, sosyal dışlanma yoluyla ötekileştirme ve karar verme mekanizmalarında gücün adaletsiz dağıtımı kavramlarını vurgulamaktadır. Örneğin, 49 yaşında bir erkek (İB49E) iddialarını aşağıdaki şekilde açıklamıştır:

Adil bir toplum, vatandaşların özel şirketlerden daha fazla güce sahip olduğu bir toplumdur. Bu toplumda; devletler, yalnızca şirketlere veya bankalara yarayacak politikalar izlemez. Burada, devletler yalnızca ekonomi için çalışıyor. Vatandaşlar dışarıda bırakıyorlar...Toplum nasıl daha adil olabilir? Her şeyi değiştirmek gerekiyor. Başka bir ekonomi gerekiyor. Toplum paraya odaklanmış durumda. Yalnızca paraya önem veriliyor. Paranız varsa, önemlisiniz... Devletler artık kamu yararına çalışmıyor. Devletin var oluş sebebi ekonomik sistemi idame ettirmek; şanslıysanız, çalışıyorsanız ve paranız varsa bu sistemin içindesiniz, yoksa dışlanırsınız... Bugün paranız varsa, adalet sizin için çalışır... Politikacılar bunu değiştirebilir ama bunun için onları zorlamamız...halk olarak gerçekten bir değişikliği talep etmemiz...gücümüzün farkına varmamız gerekir. Örneğin boykot yapabilir, farklı değişiklikler önerebilir, taleplerde bulunabilir, oy vermeyebiliriz... Ancak, kendi gücümüzü ve kuvvetimizi dahi anlayamıyoruz... İnsanlar kendi menfaatlerinin peşinde koşuyor, bireyselci davranıyor... Bunun sebebi de eğitim. Bize hayatın bir şeylere sahip

⁵⁹ Parantez için araştırmacı tarafından eklenmiştir.

olmak, yanınızdakiyle kendinizi karşılaştırmak, daha fazlasına erişmek olduğunu öğretiyorlar. Üniversitenin, ailenin ve devletin verdiği eğitim bizi böyle şartlandırıyor. Aklınıza, bu çemberin dışına çıkarsanız, dışlanacağınız düşüncesi yerleşiyor. Korktuğunuz için aynı yolu izliyorsunuz.

Benzer şekilde, 34 yaşında bir erkek (İB34E) adil topluma ulaşmanın yollarını şöyle belirtiyor:

Adaleti sağlamak çok kolay ve çok karmaşık. Ben var olmayan bir ülkede yaşıyorum. Benim hayalimdeki ülkede ne ataerkil ne anaerkil bir yapı var. Bugüne kadar var olmuş en dayanışmacı yaklaşım hâkim. Demokrasi, sosyalizm, yolsuzluk gibi kelimeler tarihi geçtiği için yasaklanmalı. Bu kavramlar, bize kapitalizmin olduğu andan itibaren dinler ve politikacılar tarafından kabul ettirildi. Cehalet ve korku. Bu yüzden bunu kabul ediyoruz.... Sonuçta, bizim düşünmemizi istemiyorlar. Sen ve ben çocuklarımızı okula gönderirsek, sıtığımızın resmidir. Çocuklarımızı belirli bir yolla, doktrinler çerçevesinde eğitecekler. Çocuğunu nüfusa kaydettirmen gerekiyor. Çocuğun neden bir numaradan ibaret olsun? Bir de değil, on. Sosyal güvenlik numarası, banka numarası, plaka. Her yerde bir numaradan ibaretsin... Kölelik ne zaman bitti? Maaş karşılığında işe gitmeyi kabul edeceğinizi fark ettiklerinde bitti. Kırbaça gerek yok, para versem yeter. Bu onları daha da üzecek, çünkü onlara verdiğim parayı yine benim için harcayacaklar. Bu bir oyun. Her şey para... Bizi kandırıyorlar.

53 yaşında bir erkek (İB53E) anayasal hakların uygulanmasını sosyal adaletin bir gerekliliği olarak vurgulayarak sözleşmecî sosyal adalet kavramını yansıtmış ve toplumun bireyselci yapısından bahsederek sosyal adalet kavramına liberteryen yaklaşımı örneklendirirken, yaşadıklarını piyasa odaklı sosyal adalet yaklaşımına sosyalist itirazın eleştirel bakış açısına benzer bir duruşla açıklamıştır. Bu kişi görüşünü aşağıdaki gibi dile getirmiştir:

Her şey 4 zengin insan tarafından yönetiliyor. Hiç kimse bu gerçekliğe bir şey demiyor. Bunu değiştirmek lazım. Bu değişirse, hiç sorun kalmaz. Devlet onların elinde bir kukla gibi. Onu da olması gereken konuma getirmek gerek... Maaşları düşürüyorlar, istihdam güvencesiz hale geldi. Eğitim de yok, çünkü bilgisi olan insan bu kadar paraya çalışmam, diyecek... Artık hayat demek korku demek. Bu hayattaki en kötü şey korkmak. Korkuyorsanız, sistemin ağına düştünüz demektir. İnsanlar sistemle mücadele etmeye hazırlanmak yerine, uyuşturuluyor. İnsanlar başkalarıyla empati kurmuyor. Arada bir mesafe olduğunu görüyorum.

58 yaşında eski hükümlü bir erkek (İB58E) de adalete ilişkin görüşünü aşağıdaki gibi açıklamıştır:

Karşımızda bir toplum değil, pislik⁶⁰ var. Günümüz toplumu yolsuzluğun şimdiye kadar en fazla hâkim olduğu toplum; çünkü devletin içinde hırsızlar var. Diğer insanları açlık sınırına getirinceye kadar çalışıyorlar...Hırsızlık yapanlar hapse giriyor mu? Beni 2 kg kokain taşıdığım için 10 yıla mahkûm ettiler. Bu sattığım kokainle 12.000 Avro kazanmaya çalışıyordum. İnsanlar milyonları alıyor ve onlara hiçbir şey olmuyor. Toplum bu mu? Değil! Pislik bu. Onlar bu pisliği bir kravat, bir masa ve bir bilgisayarla gizliyorlar...Bana toplumdaki bahsetme! Para hırsı dünyaya zarar veriyor. Yalnızca tek bir zengin dünyanın yoksulluk sorununu çözebilir ve herkesin geçimini sağlayabilir ama umursamıyor. Sizce bu adil mi?

Açıkça görüldüğü gibi, mülakat yapılan bazı kişiler toplum olarak yaşanan yıkıma sessiz kalmamaktadır. Bu kişiler, sosyal ortamlarındaki baskının ve sömürünün, kaynakların ve karar verme mekanizmalarındaki gücün adaletsiz ve eşitsiz dağıtımının ve

⁶⁰ İspanyolca ‘sociedad’ toplum; suciedad ise pislik, kirlilik demektir.

çaresizlik duygusunun farkındadır ve bunları şiddetle eleştirmektedir. İspanya’da mülakat yapılan kişiler, örgün eğitime dahi karşı çıkacak noktaya gelmektedir. Dolayısıyla, liberteryan sosyal adalet kavramını içselleştirmiş kişilere ek olarak, bu dönüşen toplumdan rahatsızlığını dile getiren insanlar da vardır.

Sonuç olarak, bireylerin yönetilebilir öznelere dönüştürülmelerine tepki vermediği hiçbir koşulda söylenemez. Bu kişiler, özellikle insanın sadece emeğinin değil bir bütün olarak meta ve numaraya dönüştüğünü düşündüğü durumlarda tepki göstermektedirler. Bu mevcut durumu aksine çevireceğine inandığı dayanışmacı topluma güvendiği için sosyal adaletin neoliberal değerlerle tanımlanmasına karşı çıkmaktadır.

7.2.2. Sosyal Adaleti Sağlayabilecek Temel Aktörler

7.2.2.1. Türkiye

Ankara’da mülakat yapılan kişiler sosyal olarak adil bir ortama bireylerin ahlaki olarak düzgün bireyler olması ve olumsuz olarak adlandırılan davranışlarını değiştirmesi yoluyla ulaşılabileceğini vurgulamış olsalar dahi sosyal adaleti sağlayabilecek temel aktörler sorulduğunda birçok kişi devletin rolünden bahsetmiştir. Bireylerin ahlaki olarak düzgün davranmasıyla ulaşılabilecek ideal toplum fikri liberteryan adalet anlayışını yansıtsa da devletin rolünün yeniden dağıtımına dahil olmadığı minimal devlet anlayışı alanda kabul görmemektedir.

Bazı kişiler sadece devletin değil, bireylerin, meclisin ve özel sektörde faaliyet gösteren şirketlerin devletle iş birliği halinde sosyal adaleti sağlayabileceklerini belirtmişlerdir. Birçok kişi adaletsizliklerin sebebini bireylerin uygunsuz davranışları olarak değerlendirse de bireylerin kendi başına adaletsiz bir sistemi değiştiremeyeceğinin de altını çizmiştir. Türkiye’deki kişiler, devlet, özel sektör, STK’lar gibi birçok aktörü kapsayan topluluğun adil toplum yaratma konusunda etkili olabileceğini belirtmişlerdir.

20 yaşında bir kadın (TA20K-1) sosyal adaletin sağlanması için birçok aktörü kapsayan topluluk algısını şu sözlerle açıklamıştır: “*Bir şeyleri değiştirebilmek için hep birlikte yapmamız gerekiyor aslında. Bir tek STK’lar, bir tek gönüllüler, bir tek siyasiler değil. Bunu hep birlikte mesela darbe oldu bunu hep birlikte engelledik. 3 kişi engelleyemez ya da bir tek cumhurbaşkanı, başbakan engelleyemez*”. 16 yaşında bir erkek (TA16E) “*adil bir toplum için insanların birbirlerine saygılı olması gerektiğini*” belirtmekle beraber “*sesimizi duyurmamız lazım ama kolay değil. Nasıl yapabileceğimiz konusunda da pek bilgim yok*” demiştir. 17 yaşında bir kadın (TA17K), Türkiye’deki adaletsiz ortamı kişilerin açgözlülüğüne bağlamış olmasına rağmen, “*devlet bir yerden destek vermediği sürece biz toplum olarak sanmıyorum yani bir şeyi değiştireceğimizi*”

diyerek devletin bu konudaki rolünü vurgulamıştır. 16 yaşında bir kadın (TA16K), *“meclisler sosyal adaleti teşvik edebilir”* demiştir. Buna gerekçe olarak ise *“bizden biraz daha üstün ve bilgili olduğu için güzel fikirler verip eşitliği sağlayabilirler. Büyük adamlar bilinçli olduğu için”* ifadelerini kullanmıştır. Toplumun ve bireyin rolü ile ilgili, bu kadın *“insanlarda bir şeyi değiştirmek için güç var. Bayan olsam bile o güç ben de var eminim...Doğruları ve güzel bir şekilde açıklayabilirsek ve onlar da farkındalarsa toplanabiliriz. Vatandaşlık ve daha iyi bir Türkiye için bir şey yapıyorsak yanımızda olabilirler”* şeklinde konuşmuştur. Bu alıntılardan görüldüğü üzere kadın olarak kendisini aşağı gören paternalistik bir bakış açısı ile milliyetçi bir bakış açısının sosyal adalet algısı içinde birleştiği görülmektedir. Toplumun rolünü ve önemini hakkını arayan bir grup yerine milliyetçi bir söylemle vurgulamıştır.

Adil bir toplum için devletin rolünü öne çıkaran ve toplumun da devletle iş birliği içinde olması hareket etmesi gerektiğini vurgulayan bu görüşün yanı sıra, örgütlü toplum konusundaki algısı oldukça negatif olan bireylere rastlanmıştır. 39 yaşında bir kadın (TA39K-2), *“çok örgütlenme taraftarı değilim. Hani insanları ayırt ediliyormuş gibi hissediyorum açıkçası”* demiştir. Bu bakış açısı, toplumda teşvik edilen bireyselleşmenin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Bu alıntı, Beck’in (1992) neoliberalizmin dayanışma ve topluluk fikrini öldüren ve bireyci toplumu teşvik eden bir yöntem, proje, paradigma olduğu görüşüne örnek teşkil etmektedir. Böylece, neoliberalizm projesinin bir aracı olarak kullanılan aktif sosyal politikalara katılan bireyler örgütlü toplum fikrini negatif algılamaktadırlar. Bu durum bu bireylerin neoliberal norm ve değerleri içselleştirdiği şeklinde yorumlanmaktadır.

Benzer şekilde, 32 yaşında bir kadın (TA32K) örgütlü toplumun sosyal adaletin sağlanması konusundaki rolüyle ilgili *“düzenden şikayetçiysen ve çoğunluk bu şekildeyse örgütlenmek gerekir. Bu peygamber efendimizin döneminde de böyle. Yani eylemini yapacaksın ama tamamen saygı çerçevesinde hakkını savunacaksın ama aşırıya kaçmadan”* demiştir. Görüldüğü üzere, sınırları aşmamak ve mevcut düzenin içinde kalmak önemli bir norm olarak sunulmuştur.

Gaziantep’te mülakat yapılan kişiler de sosyal adaletin sağlanması konusunda devletin etkin rol üstlenmesiyle ilgili benzer görüşlere sahiptir. 36 yaşında bir erkek (TG36E) *“devlet adil toplumu sağlayabilir çünkü devlet karşılıksız yapıyor. Devlet senden gelip para almıyor. Devlet kalkınabilmek için vergi almak zorunda”* ifadelerine yer vermiştir. 48 yaşında bir kadın (TG48K) sosyal adaleti sağlamak *“devletin görevi. O sağlarsa zaten vatandaş da arkasından gelir”* demiştir.

Bu bölümdeki alıntılardan görüldüğü gibi mülakat yapılan birçok kişi devleti sosyal adaletin sağlanması konusunda önemli bir aktör olarak görmektedir. Bu kişiler devletten bahsederken kaynakların yeniden dağıtımı konusunda herhangi bir rol üstlenmeyen minimal devlete değil, daha büyük çerçevede görevler üstlenen bir devlet mekanizmasına işaret etmektedirler. 27 yaşında bir kadın (TG27K) bu görüşü şu sözlerle ifade etmiştir:

Ben her şeyin devletin tekelinde olması taraftarıyım. Ben özel kuruluşların bu dengeyi bozduğunu düşünüyorum. Özel kuruluşları sevmiyorum çünkü uçurumu o oluşturuyor. Mesela adam gidiyor kendi şirketini yapıyor. Antep'te bir tane iplik fabrikası var. Adam açmış, zeki, düşünmüş açmış. Biz ona bağımlıyız, ondan iplik almak zorundayız. O adamı biz geliştiriyoruz. O zenginliği biz veriyoruz adama. Ama devlet dese hayır sen açmayacaksın. Ben Antep'e 2-3 tane fabrika açacağım benim halkıma eşit bölüştüreceğim. Benim halkım bundan faydalanacak dese bu uçurum olmayacak.

Buna ek olarak, mülakat yapılan bazı kişiler birey ve devletin iş birliği içinde sosyal adaleti sağlayabileceklerini düşünmektedir. 40 yaşında bir kadın (TG40K) bu bakış açısına örnek teşkil eden fikrini şöyle açıklamaktadır:

Adil toplumu sağlayacak olan devlet...Ama diyelim ki öğretmen haksız. Ben sırf öğretmen bana bir şey yapmasın diye sesimi çıkarmıyorsam ben sistemin çarklarını yanlış döndürmüş olurum. Ben buradan ayrılacağımı bilsem de hayır diyebilirim ben insanım. Biz çok önemliyiz. Çok güçlüyüz. Gücümüzü fark ettiğimizde varız. Ama insanlar neden farkında değil. Çünkü insan kendisine güvenmiyor. Bağımlı hissediyor. Bağımlı olmak çaresizliktir.

7.2.2.2. İspanya

Hem Madrid hem de Bask Bölgesi'nde mülakat yapılan kişiler, devletin, hükümetin ve politikacıların sosyal adaleti sağlayabilecek ve adil bir toplum yaratabilecek ana aktörler olması gerektiği görüşündedir. Ancak, mülakat yapılan neredeyse tüm kişiler aynı zamanda hükümetin politikalarını eleştirmektedir. Hükümetin, sosyal adaletin sağlanması, daha adil bir toplumun yaratılması ve günümüzdeki adaletsizliklerin giderilmesi konusunda doğru politikalar uyguladığını düşünmemektedirler. Mülakata katılan kişiler, güç sahibi tüm aktörlerin kendi menfaatlerinin peşinde koştuğunu savunmaktadır. Bu noktada, kişiler örgütlü toplumun eleştirdikleri mevcut ortamın değiştirilmesindeki rolünün altını çizmektedir. Onlara göre, bireyler örgütlenerek ve toplum örgütlü hale gelerek bir dönüşüm yaratılabilir.

Bask Bölgesi'nde mülakat yapılan kişilerin çoğu toplumun menfaatlerini temsil etmek konusunda ne STK'lara ne de sendikalara güvenmektedir. Madrid'de mülakat yapılan bazı kişiler, STK'ların sosyal adaletin sağlanmasında etkili olduğunu gözlemlemiştir. Türkiye'de mülakat yapılanların aksine, birçok kişi sendikaların örgütlü toplum açısından taşıdığı etkiden bahsetmiş, ancak çoğunluğu sendikaları günümüzde etkisiz aktörler olarak tanımlamıştır.

40 yaşında bir erkek (İM40E-2) “politikacılar sosyal adaletin sağlanmasında önemli bir rol oynuyor; ama politikacılar, sosyal adaletin sağlanmasına yönelik

politikaları ele alacak zihniyete sahip değilse, diğerleri de bunu takip etmiyor. İmkânları az olan bireyler bir değişimi başlatabilir ama bedeli ağır olur... Bu dernek gibi STK'ların etkisi var” demiştir. Sosyal adaletin sağlanmasında en etkili merciinin devlet başkanı/cumhurbaşkanı olduğuna inanan 30 yaşında bir kadın (İM30K-1) da toplumun etkililiğinden bahsetmiştir. Bu kadın, “insanlar değişim için mücadele ederse; vatandaşlar kendi haklarını savunursa ve ‘adil bir toplum istiyoruz’, derse birçok kültürün birlikte yaşadığı entegre olmuş bir topluma sahip olunabilir ve böyle bir toplum sayesinde en güçlülere bile ulaşılabilir” ifadelerini kullanmıştır. 40 yaşında bir kadın (İM40K) ise “Hükümetteki hiçbir politikacı hiçbir şey yapmadı. İsteselerdi, toplumda sosyal adaleti destekleyenler onlar olabilirdi” beyanında bulunmuştur. Topluluğun etkisinden bahsederken ise, bu kadın “Ne yazık ki, aslında birçok şeyi değiştirmesi gereken politikacılar STK’ların elini-kolunu bağlıyor” demiştir.

Politikacıların bir etki yaratabileceğini ama “yapılması gerekeni yapmadığını” düşünen 31 yaşında bir kadın (İM31K-1) diğer aktörlerin etkisinden bahsederek ama bireyleri de adaletsizlikleri protesto etmemekle suçlayarak görüşlerini paylaşmıştır.

Adil bir toplum yaratmak için sokağa çıkmak gerekiyor ama insanlar bunu yapmıyor. Real Madrid kazanınca dışarıya çıkıyorlar. İnsanlar kendi başlarına örgütlenebilir. Sendika, sivil toplum gibi herhangi bir kuruluşa gerek yok... Sokağa çıkıp protestoya katılmamız ama protestomuz, bir şeyler değişene kadar gece-gündüz devam etmeli. Yıllar içinde edindiğim bakış açısıyla, politikacıların baskı gruplarından ibaret olduğunu ve görünürlük gücünün medyada olduğunu düşünüyorum. Çok güçlü bazı aileler var ama onların da kolektif gruplara baskı uyguladığını görmüyoruz. Vasıflı politikalara oy vererek bu grupları yönetmemiz gerekiyor. Katolik ve Ortodoks Kiliselerinden bazı adalet değerlerine sahip çıkmalarını, STK'lardan şeffaflığı sağlamalarını talep ediyoruz; oysa onlar da sistemden faydalaniyor ve para kaçırıyor. Tabii iyi olanlar da var.

36 yaşında bir erkek (İM36E) de siyasi aktörlerden birini vurgulayarak birçok aktörün etkisinden bahsetmiştir.

Politikacılar, sosyal adaletin sağlanmasında önemli aktörlerdir. Toplumun iyiliği için gerekeni yapacak onlardır. Şirketler kendi menfaatlerinin peşinde koşar. Sosyal menfaatler için para ayırırlarsa, bunu pazarlama için yaparlar. Katolik Kilisesi de İspanya var olduğundan bu yana insanlara yardım etti ve önemli bir rolü var. Sendikalar da önemli, ancak kendi hatalarıyla güçlerini kaybettiler. İspanya’da sendikalar istihdam yaratmak için hiçbir şey yapmıyor, çoğu durumda sadece şirketlere saldırmakla kalıyorlar. Sendikalar şirketlerin neyi yapıp neyi yapamayacağını anlamalı. Her zaman protesto. Her zaman istemekle olmaz. Şirketlerin de sınırları var. Bu küresel dünyada, bir şirket fabrikasını başka bir yere taşıyabilir.

Kamu kurumlarına ek olarak dini kuruluşların da adil bir toplumun yaratılmasındaki rolünü (olumsuz bir bağlamda) dile getiren 51 yaşında bir kadın (İM51K) “yolsuzluğa bulaşmayan ve işlerini iyi yapan politikacılar, toplumda sosyal adaleti sağlayabilir. Katolik Kilisesi, insanlara hayır yoluyla yardım etmek istediğinden her şeyi berbat ediyor. İnsanlara bağımsız olmalarını sağlayacak araçları sunarak

yardım etmiyor. Kilise bizim ona bağımlı olmamızı, onlara, Tanrı'ya, daha doğrusu onların Tanrı'sına hep şükretmemizi istiyor” demiştir.

Halkın ve örgütlü toplumun etkisiyle ilgili olarak, bu kadın (İM51K) “sendikaların gücü yok, çünkü kendilerini hükümetlere satıyorlar. Bu yüzden, artık ellerinde bir güç kalmadı. STK'larsa, evet! Etkili olabilirler. Devlete bağlı olmayan her kuruluş adil toplum için etki yaratabilir” ifadelerini kullanmıştır. 40 yaşında bir erkek (İM40E-1) de benzer bir bakış açısıyla, “sendikalar ve STK'lar toplumun birer parçası olan önemli organlar. Bu açıdan, eskimeye başlayan kurumlar. Sendikalar gerekli ama zamanı geçmiş uygulamaları var. Yöntemlerini yenilemeliler. Protestolar işe yaramıyor. Sendikalar olmasa durum daha da kötü olurdu; ama var olanların yöntemlerinde temizliğe gitmesi gerek. STK'lar aktif ve birçok insana yardımcı oluyor. Bu da gerekli bir araç ama ihtiyaçlara göre faaliyet yürütmeye hazır değiller” demiştir.

Bask Bölgesi'nde mülakat yapılan kişiler, bu konuda benzer görüşler dile getirmiştir. 27 yaşında başka bir kadın (İB27K-1) “bugün politikacıların yaptıklarına gülüyoruz. Politikacı deyince, gülesim geliyor. Politikacıların asıl görevi toplumun haklarını savunmak ama bu sorumluluğu hala yerine getiren çok az politikacı olduğunu düşünüyorum...Adil bir toplumu sağlamak için, hepimizin çaba göstermesi gerek. İnsanların birlik olması için illaki resmi bir yapıya ihtiyaç olduğunu düşünmüyorum. Siz ve ben aynı şey için mücadele edersek, aynı yere varırız” demiştir. 52 yaşında bir erkek (İB52E) de “politikacılar şirketlerin yanında, Kiliseler de her zaman orada. Bu üçünü paketleyip pasif kalmaları için bir kenara koyabiliriz. STK'ların ve diğer derneklerin rolünü benzer değerlendiriyorum. Derneklerin içinde her şey mükemmel ama her biri kendi menfaatlerinin peşinde koşuyor” diyerek benzer bir görüşü dile getirmiştir. 42 yaşında bir erkek (İB42E) de benzer çizgideki düşüncesini şöyle açıklamıştır: “Politikacılar hiçbir şeyi değiştirmeyecek, en azından bu ülkede. Etkili olabilecek tek aktör toplumun kendisi. Vatandaşlar. Ama burada, vatandaşlar bireysellikten dolayı asla hiçbir şey yapmayacak.” Aynı kişi, “sendikalar hırsız...Herhangi bir ideolojiye bağlı bir sendikaya giderseniz, şüphelerinizi giderebilirsiniz. İşçi Komisyonlarını⁶¹ ve UGT'yi biliyorum. Size ilk sordukları şey, üye misiniz? Aidatı ödediniz mi? Bu sendika! Şirket mi? İşçiyse size yardım etmiyorlar. Sendika zaten devletten teşvik alıyor, ben neden bir şeyi danışmak için para ödemek zorundayım ki? STK'larsa. Bilmiyorum”

⁶¹ İspanyolca: Comisiones Obreras, CCOO

diyerek benzer çizgideki görüşünü ifade etmiştir. Bu kişi STK'lar konusunda görüş belirtmekten kaçınsa da görüşünün olumlu olmadığı anlaşılmaktadır.

Bu algılara ek olarak, toplumun kendisinden başka hiçbir aktörün sosyal adaletin sağlanmasında etkisi olamayacağını düşünen bazı kişilere rastlanmıştır. Bu kişiler, toplumun değişim yaratma gücüne inanmaktadır. 34 yaşında bir erkek (İB34E) “*Değişim senden, benden ve sokaktaki insandan gelmeli. Bir şeyi değiştirmek için, şu boynundaki giyotini çıkarmak gerek. Bana göre, giyotin en güzel icat. İnsanlar sokaklara düşerken, ellerinde karton levhalarıyla para dilenirken, bir akşam yemeğine milyonlarca Avro harcayan insanların olduğu bir topluma inanabilir misin? Lütfen biri şu giyotinleri çıkarsın!*” yorumunda bulunmuştur. 49 yaşında başka bir erkek (İB49E) de aşağıdaki yorumuyla bu görüşe katılmaktadır:

En etkili güç toplumun elinde. İçeriden gelen değişimin gücü bu. Değişim yalnızca insandan, insanın kendisinden gelir, çünkü politikacılar her zaman kendi ekonomik menfaatlerinin peşinden koşar. Bu yüzden, insanlar değişirse, küresel bir değişimi gerçekleştirebilir. Politikacılar istese bir şeyleri değiştirebilir ama istemiyorlar, çünkü biz gerçek bir talepte bulunmuyoruz...Elimizdeki gücün, mesela ekonomik boykot gücünün farkında olsaydık, politikacılar değişirdi.

28 yaşında bir kadın (İB28K-1) “*birçok kararı kendisi veren siyasi ve ekonomik bir elit kesimin var olduğu açık. Onların istediği şekilde düşünmeye çok şartlanmışız, farkında bile değiliz*” demiştir. Aynı kişi sözlerine devam ederek, örgütlü toplumun sosyal adaletin sağlanmasındaki etkisi hakkındaki görüşünü şöyle açıklamıştır: “*İnsanlar birlik olmalı. Birlikten kuvvet doğar...Kendinizi bilgilendirir, haklarınızı talep eder ve sorumluluk isterseniz, istediğiniz noktaya, hatta daha ötesine ulaşırsınız. Devlet, size yardım edeceğiz falan demeyecek. Biz bunu istemezsek, hiçbir şey olmayacak. Dernekler ve STK'lar prensipte işe yarıyor ama bazen, sendikalarındaki durumu onlarda da görüyoruz. Kendi menfaatlerinin peşinde koşuyorlar.*”

Dolayısıyla, her iki ülkede mülakat yapılan kişiler devletin (minimal olmayan, yeniden dağıtımda rol alan devletin) toplumda adaletin sağlanmasındaki etkisini vurgulamaktadır. Bu bakış açısı sözleşmecî ve eşitlikçi sosyal adalet yaklaşımı kapsamında ve piyasa odaklı sosyal adalet yaklaşımına sosyalist itiraz çerçevesinde yer verilen görüşlerde de açıkça görülmektedir. Sosyal adaletin sağlanması için bireylerin rolünün altının çizilmesinin yanında kişiler; mevcut durumdan memnuniyetsizliklerini, toplumun birlik olmasındaki gücün önemini ve politikacılara güvenmediklerini ifade etmektedir ve bu gözlem, sosyal adalet fikrine liberteryen yaklaşımın minimal devlet önerisinin sahada kabul görmediğini göstermektedir.

7.2.3. Sosyal Adalet İçin Atılması Gereken Adımlar

7.2.3.1. Türkiye

Mülakat yapılan kişilere gerekli ekonomik, siyasi ve sosyal güce sahip olmaları ve sosyal adaletin sağlanması konusunda en etkili aktörler olarak belirttikleri aktörlerden biri olmaları durumunda atacakları adımlar sorulmuştur. Ankara’da mülakat yapılan kişilerin çoğu, adil bir toplum için atılması gereken başlıca adım olarak eğitime ve bireylerin farkındalıklarının artırılmasına öncelik verilmesinden bahsetmişlerdir. Buna ek olarak mülakata katılan kişilerden bazıları da eşitliğin sağlanması, işçi haklarının desteklenmesi ve kadınların güçlendirilmesi gibi sistematik değişikliklere değinmişlerdir.

20 yaşında bir kadın (TA20K-1) *“ben önce insanları bilinçlendirmekle başlamak istiyorum. Yani haklarımız, yasalarımızı kadın olarak, insan olarak bilmeliyiz. Mesela diyelim ki kadın şiddete uğradı ne yapması gerektiğini, nereye başvurması gerektiğini bilmiyor. Bunu öğrenirse belki hem kendisi kurtulacak hem belki çevresine de örnek olacak”* ifadelerini kullanmıştır. 32 yaşında bir erkek (TA32E) *“mesela önce bayanlardan başladım. Bayanların eğitim almasını sağladım. Sosyal hayatı yaşamasını, katkıda bulunmasını sağladım.”* demiştir. Benzer ifadeler kullanan aynı yaşta bir kadın (TA32K) ise *“Eğitim. İnsanlar küçük yaşta eğitilirse şu durum gider. Sadece okul eğitim de değil. Ahlak, sokakta nasıl davranacağını, dini eğitim de önemli”* diyerek konuyu ele almıştır.

Ankara’da mülakat yapılan bazı kişiler, yalnızca bireyleri veya davranışlarını ele alan eylemlere değil, aynı zamanda sistematik değişiklikler sağlayan eylemlere de odaklanmaktadır. 38 yaşında bir kadın (TA38K) şu ifadelerle bu görüşü örneklendirmiştir:

Zengini komple kaldırdım. Çünkü Türkiye şartlarında önceden zengin, normal, fakir aile vardı. Şu an çok zengin ve çok fakir var. Şimdi hepimiz, sen, ben fakir kategorisindeyiz. Çünkü hepimizin bankalarda kredisi var. Kredisi olmayan zengin adam aslında. Hz. Yusuf’un zenginlere Mısır’da yaptığı gibi zenginden alıp fakire vermek lazım. Her şey başta biter.

Benzer bir bakış açısıyla, 20 yaşında bir kadın (TA20K-2) konuyu *“benim en çok önem verdiğim istediğim konu eşitlik. Maddi manevi her konuda eşitliği sağlamaya çalışırdım. En tepedeki ve en aşağıdaki insanlar arasında bir uçurum var. Bu uçurum insanları çok kötü etkiliyor. Diğerleri altın kaplamalı simit yerken o insanın hiçbir şey yiyememesi o kadar zor bir durum ki”* demiştir. Mülakata katılan bazı kişiler, atılacak adımlar konusunda da devletin adil bir toplumun inşa edilmesindeki rolüne değinerek önceki bölümde aktarılan gözlemi doğrulamaktadır. 39 yaşında bir kadın (TA39K-2)

işverenlere teşvik verilmesi gerekliliğine ilişkin görüşünü aşağıdaki ifadelerle dile getirmektedir.

Empati kurulacak insanlarla işveren olarak...Eğer sen çok para kazanıp elemanına fazla para vermiyorsan ondan verim alamazsın. Alamazsın yani ve uzun süreli çalışmaz. Sen çalışanını doyuracaksın ki çalışanın da seni doyuracak. Yani bu mantığı maalesef bilmiyorlar. Tabii ki biraz da devletin katkısının da olması gerektiğine inanıyorum. Nedir işte, sigorta primlerini belki biraz düşürebilir veya kurallar koyabilirler.

Devlet başkanını en önemli aktör olarak değerlendiren 29 yaşında bir erkek (TA29E), “nereden başlardım, üretimden başlardım, üretim olmayınca hiçbir şey olmaz. Yani bir de niye üretim. Türkiye’de her şey ekonomi daha doğrusu dünyada her şey ekonomiye bağlı onun için adalet için hani ekonomi şart” ifadelerini kullanmıştır.

Gaziantep’te mülakata katılan kişiler, genel olarak sistemde değişiklik sağlayacak eylemlere daha fazla odaklanmaktadır. Bazıları “üretimin teşvik edilmesini” (TG27K), “yolsuzlukla mücadele edilmesini” (TG45K) ve “teknoloji ve inovasyonun geliştirilmesini” (TG21E) tercih ederken, bazıları “Kürt, Arap, Alevi ve Çerkezler arasında ayrımcılığın ortadan kaldırılmasını” (TG50K), bazılarıysa “işsizlikle mücadele edilmesini” (TG38K, TG37E) veya “kadınların ekonomik açıdan güçlendirilmesini” (TG45K) vurgulamaktadırlar.

40 yaşında bir kadının (TG40K) aşağıdaki ifadeleri Gaziantep’teki mülakatlar sırasında sistematik eylemlerin önemine işaret eden kişilerin görüşlerini temsil etmektedir.

Halktan başlayamazsınız. Yönetimden başlamak gerekir. Devletimiz milletimiz için yararlı insanları desteklememiz lazım. Tunceli de bir milletvekili var. Sağ olursam onu görmeye gideceğim. Sokaklarda kütüphaneler yapmış. Tarlalarda insanlarla beraber çalışıyor. Tanımıyorum ama kalbine değişiyor. Kendimden, benden geliyor. Keşke tüm siyasiler böyle olsa. Hangi parti kazanırsa kazansın. Her kesimden herkesi kucaklasın. Örtülüsü örtüsü. Her kapalı temiz, her açık pis değildir.

7.2.3.2. İspanya

Mülakat yapılan kişilere, sosyal adaletin sağlanması konusunda en etkili aktörler olarak belirttikleri aktörlerden biri olmaları ve gerekli ekonomik, siyasi ve sosyal güce sahip olmaları durumunda yapacakları eylemler ve atacakları adımlar sorulduğunda, İspanya’da mülakat yapılan kişiler sistematik değişikliklerin gerekli olduğu eylemlerden bahsetmişlerdir.

Mülakat yapılan kişilerin çoğunluğu, eğitim ve sağlık alanında kamu hizmetlerinin iyileştirilmesinin altını çizmektedir. Bu kişiler, Ankara’da mülakat yapılan kişilerden farklı bir bakış açısıyla eğitimin desteklenmesi gerektiğini belirtmektedir. İspanya’da mülakat yapılan kişiler çoğunlukla eğitimde kamu yatırımlarının artırılmasını ve kalitenin yükseltilmesini talep etmektedir. Türkiye’de mülakata katılan kişiler, daha çok bireylerin

güçlendirilmesine yönelik bir talep olarak eğitimden bahsetmişlerdir. Bu kapsamda, toplumda cehaletin ortadan kaldırılmasını daha fazla vurgulamışlardır.

Eğitim ve sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesine ek olarak, İspanya’da mülakat yapılan kişiler; eşitliğin desteklenmesi, temel ihtiyaçların karşılanması, sosyal konut temini, istihdamın artırılması, kaynakların yeniden dağıtımında iyileştirme sağlanması, gerçekten ihtiyaç sahibi olanlara yönelik sosyal hizmetlerin iyileştirilmesi, sosyal entegrasyonun hızlandırılması, kadına karşı şiddetin ortadan kaldırılması, sosyal koruma mekanizmalarının kadınların özellikle profesyonel yaşamda korunması için kapsamının genişletilmesi, yolsuzluğun önlenmesi, yoksullukla mücadele, ayrımcılığın ortadan kaldırılması ve toplumun en zengin kesimini kayıran kapitalist sistemin etkisinin sonlandırılması konularındaki eylemlere işaret etmiştir.

51 yaşında bir kadın (İM51K) *“sosyal konulara çok yatırım yapar, su ve elektrik gibi hizmetleri veren özel şirketleri kamulaştırdım. Aynı işi yapan kadınların ve erkeklerin maaşlarını eşitledim. Bunu çok saçma ve adaletsiz buluyorum. Eğitime çok yatırım yapardım. Çok, çok. Bence eğitim insanların gelişiminin temel taşlarından biri ama insanların gelişmesini istemedikleri için eğitime yatırım yapmıyorlar”* demiştir. 28 yaşında başka bir kadın (İB28K-1) da *“bana göre değişimin yolu eğitimden geçer. Bana göre, bilgi güçtür. Eğitim alırken bilgilenirsiniz, donanım ve ekonomik kaynak kazanırsınız”* demiştir. 53 yaşında bir erkek (İM53K) *“her şeyi değiştirdim. Burada en temeli sağlık ve eğitim. Her gün bu hizmetlerde biraz daha kesinti yapılıyor. Özelleştirmek istiyorlar”* ifadelerini kullanmıştır.

Ayrıca, 24 yaşında bir kadın (İB24K) *“eğitim ve sağlıktan kesilen parayı tekrar yerine koyardım, politikacıların fahiş maaşlarını kaldırır, bu parayı ihtiyaç olan yere yatırırdım ve belirli bir kesimin değil, tüm vatandaşların refahını gözetirdim”* demiştir. Benzer ifadeler kullanan 27 yaşında bir kadın (İB27K-1) konuyu *“zenginliği paylaşmakla başladım. Zenginlik şu anda tek elde toplanmış durumda. Herkes için yeterli kaynak var ve bu tüm ülkelere harcanmalı. Bu yüzden sınırları açar ve zenginliği paylaştırdım. Her ülke ve kıta kendi kaynaklarına sahip olabilir ama başka ülkeleri sömürememeli”* diyerek ele almıştır.

30 yaşında başka bir kadın (İM30K-1) *“ben çingeneyim. Herkesin, en azından çocukların, gıdaya ulaşabilmesine daha çok odaklanırdım. İspanya’dan başladım, çünkü İspanya’da da yoksulluk var. En kötüsü de çocuk yoksulluğu”* ifadelerini kullanmıştır. 29 yaşında bir kadın (İB29K) *“Buraya yabancıları yerleştirmek, topluma*

entegrasyonlarına yardımcı olmak, onlara bir ev, eğitim ve sonra da bir iş vermek gerekiyor” demiştir.

29 yaşında bir erkek (İM29E-1) bu soruyu “*daha çok kadınlara şiddete ve ırkçılığa odaklanırdım. Hep bunlarla karşılaştım, hala da karşılaşıyorum*” diyerek yanıtlamıştır. 31 yaşında bir kadın (İM31K-1) “*insanları evlerinden atmazdım. Kadın cinayeti işleyenleri hapse atardım. Kadınları ve çocukları daha fazla korurdum. Şirketlerde belirli gruplar için kotalar uygulardım: 25 yaşın altında 20 kişi, 40 yaşın üstünde 40 kişi, 30 hamile kadın, 15 erkek ve 15 kadın gibi*” demiştir. 42 yaşında bir kadın (İB42K) ise “*Sözleşmelerin %50’sini kadınlarla yapardım. Bir şirkette erkeklerin sayısı kadınları geçmemeli. Bir kadın hamile kalıp doğum yaptığında, izin günlerinin yarısını baba, diğer yarısını da anne almalı ki kadın çalışabilsin. Eşite eşit olsun. Böyle bir uygulama var mı bilmiyorum ama böyle bir şey olabilir*” demiştir. 28 yaşında başka bir kadın (İB28K-2) yorumlarında “*bazı sınırlar koymak gerekiyor. Kadınlar olarak, yapabileceklerimizin farkında olmalıyız. Aynı işi yapan kadınlar ve erkekler arasında maaş açısından ayrımcılık olmamalı. Kadınlar güçlendirilmeli ve böylece korunduklarını hissetmeli. Profesyonel ve sosyal hayatta biraz korunmasız hissediyoruz*” ifadelerine yer vermiştir.

24 yaşında bir erkek (İB24E) “*daha fazla istihdam yaratır ve insanların işsiz kalmamasını sağlamaya çalışırdım*” demiştir. 40 yaşında bir kadın (İB40K-1) “*yolsuzluğa bulaşmış tüm politikacıları temizlemekle başladım. Öncelikle, istihdam yaratmanın yollarını bulur, insanların evsiz kalmamasını sağlardım. Örneğin, Bask Bölgesi’nde evler çok pahalı. Maaşların artırılması gerekiyor. Önce vergileri, sonra maaşları artırıyorlar! Bir sürü vergi ödüyorsunuz. Kiralar ve gıda da çok pahalı. Size hiçbir şey kalmıyor. Arkadaşımla kahve içersem, bebeğime mama alamıyorum. Bu yüzden, değişimi buradan başlatırdım*” ifadelerini kullanmıştır. 58 yaşında bir erkek (İB58E) “*elimde imkân olsaydı, dünyada devrim yapar ve tüm hırsızları içeri tıkdardım. Siyasette hiçbir zaman dürüstlük olmayacaktır*” demiştir.

Görüldüğü gibi, her iki ülkede mülakat yapılan kişiler sosyal adaleti bireyselci bakış açısıyla tanımlamalarına rağmen, toplumda adaleti sağlama yolunda sistematik değişikliklere değinmiştir. Bu alıntılar ışığında bireylerin algılarının ve beklentilerinin neoliberal fikirlerle uyumlu olduğu yorumu yapılabilir. Ancak, bireyler sistemden memnuniyetsizliklerini de ifade etmektedir. Onlara göre, devlet hala sosyal adaletin sürdürülmesinde yükümlülüğü olan etkili bir aktördür ve bireyler, liberteryen sosyal adalet kavramının önerdiği minimal devlet fikrini desteklememektedir.

7.2.4. Sosyal Adaletsizlikler

7.2.4.1. Türkiye

Türkiye’de mülakata katılan kişiler, sosyal adaletsizlik olarak işsizlik, fırsat eşitliğinin olmaması, özgürlüklerin kısıtlanması, başta kadına yönelik ayrımcılık olmak üzere tüm ayrımcılık şekilleri, taciz, kadına yönelik şiddet, çocuğa yönelik şiddet, çocuk gelinler, yolsuzluk, sömürülmüşlük hissi ve güçsüzlük duyguları gibi durumlardan bahsetmiştir. Kişiler genellikle hayatlarından ve kendi deneyimlerinden örnekler vererek bu durumları somutlaştırmışlardır. Türkiye’deki mülakatlarda en fazla bahsedilen adaletsizlik ayrımcılık, taciz, eşitsizlik, sömürülmüşlük hissi, güçsüzlük duygularıdır.

Mülakat yapılan kişiler, adaletsizlik kavramı altında sistematik ve siyasi problemlerden bahsetmektedirler. Bu sorunlar hakkında görüşlerini sunarken zaman zaman tüm ekonomik ve siyasi sistemi eleştirmekte zaman zaman ise kendilerini veya öteki olarak tanımladıkları bireyleri mevcut sorunların sorumlusu bularak suçlamaktadırlar.

20 yaşında bir kadın (TA20K-1) Kürt ve Alevi insanlara yönelik ayrımcılığı adaletsizlik olarak görerek *“mesela atıyorum biriyle evlenmek istiyorsunuz. Diyarbakırlı. Aile diyor ki Kürt o, olmaz! Ya da sen işte Sünni’sin. Alevi biriyle olmaz. Bunu da yine biz yapıyoruz, aileler. Çok da şey diyemiyorum ailelere çünkü öyle yetişmişler eskiden beri olan bir şey bu”* demiştir. 33 yaşında bir erkek (TG33E), Türkiye’de her konuda ayrımcılık yapıldığını ifade etmiştir. Bu konuda devlet sorumluluğunun altını çizerek *“her tarafta bir aslında, ayrımcılık var. Zihniyet çok kötü yani...İnsanlar kendileri değiştiremezler bunu. Devletin sistem kurması lazım”* şeklinde aktarmıştır. 48 yaşında bir kadın (TG48K) sosyal adaletsizlik olarak gördüğü şu noktalara değinmiştir: *“Ayrımcılık var. Her yerde ayrımcılık. İş yerinde olsun. Yüksek makamlarda olsun. Neyse ona girmeyeyim ben. Ayrımcılık değil de. Erdoğan’ın oğlu askere gitmiyor. Bizim bu kadar fakir çocuklarımız. Şöyle bir şehitlerin ailelerine bakın. Bir zengin çocuğu görüyor musunuz? Bu ayrımcılık değil de ne. Çok var da en basiti bu örnekler”*.

45 yaşında bir kadın (TG45K) kadına yönelik ayrımcılığı kendi hayatından somut örnekler vererek açıklamaktadır. Eğitim hakkı ve çalışma hakkının paternalistik aile yapısı nedeniyle önce babası daha sonra eşi tarafından ihlal edildiğini belirtmiştir.

Babam okula göndermedi. Önce baba lazım sana destek. Başka konularda destekte de eğitim yönünden hani değildi...Gidemedim maalesef o da bitti. Şu an emekliliğim gelirdi ve ben kocama muhtaç yaşamazdım. Bunların hepsi içimde bir yara...Eşimle problemlerim oldu. Çalışmamı istemedi. Biliyorsunuz erkekler biraz kadının çalışmasına hoş bakmıyorlar. Laflarının yürümediğini düşünüyorlar. Kadının özgür olmasını istemiyorlar, ayaklarının üzerinde durmasını...Benim gittiğim yer eğitim kurumuydu mesela. Kaldıramadı adam. Yani

göz önünde olmamı kaldıramadı. Çok da güzel bir işim vardı. Çok da güzel maaş alıyordum. Olmadı, bıraktım. Zaten ev dağılacak yani. Sen benim için 10 yıl önce bitmiştin zaten diyor. Niye, ne yaptım? dedim. İşe girdin diyor. Bitiş sebebim oymuş yani 10 yıl önce. Bu çok acı bir şey, çok acı bir şey.

25 yaşında bir kadın (TG25K) ayrımcılığa uğradığından bahsetmiştir. Ancak aynı zamanda bu süreci içselleştirdiği ve normalleştirdiği de gözlemlenmiştir.

Boşanma olunca burada pek hoş bakmıyorlar. Her iş yerinde de çalışamazsın muhabbeti dönüyor. O da zaten gerçekten hoş değil bizim aile de öyle yani her yerde çalışamam bir bayan olarak... Diyorum ya biraz daha şartlar kadınlara yönelik olsa, ha ben kadınlardan şunu da istemiyorum. Şımarasınlar yani devlet bu hakkı sunuyor diye. Hani benim derdim kadınların önü açılsın, kadınlar erkekleri ezsin değil. Biz ataerkil Türk toplumuyuz yani hani bazı kültürler artık değişmez. Erkek erkek, kadın kadındır. Ben o çizgiyi bilirim yani. Erkeği ezeceksin demiyorum. Şimdiki kadınlarda laiklik anlayışı erkeği ezmek. Bunu ne din istiyor ne de devlet istiyor. Olmaması gerek zaten.

Aynı kadın aile içi şiddet mağduru olarak bu konudan da adaletsizlik olarak bahsederek kendi hayatından örneklerle açıklamıştır. Diğer bireylerin toplumsal bir problemi bireyin omuzlarına yüklediği gerçeğini de çarpıcı bir şekilde vurgulamıştır.

Toplulun en büyük sorunu bu değil mi? Kadına şiddet. Bunu çözmeleri için de dediğim gibi kadınların kendi ayakları üzerinde durabileceği mesleki programların daha çok olması gerekiyor. Kalacak yerlerin daha çok olması gerekiyor. Kadın sığınma evinde kaldın tamam. 9 ay kalacak, ya sonra?... Çocuğumu alıp kadın sığınma evine gitmeyi düşündüm. Şartlarını araştırdığımda 9 ay gibi bir süre orada kalmak zorundasın. Peki ya sonrası?... Bunlar neden çıkıyor? Kadının gidecek yeri yok. O adama mecbur kaldığı için n'oluyor? Evin içinde şiddet şiddet şiddet... Ben çok düşünüyorum şahsen gidecek bir yerim olsa ailemle de yaşamak istemiyorum. Ha insanlar bir de şunu yapıyorlar ya ha kocayla anlaşamıyor onun için sorun direk bu bayanda. Suçlu direk sensin.

Bu görüşmede çok açık bir şekilde “ataerkil otoriteye bir tepki gösterildiğinde toplumun üyelerinin dışlanma tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı” görülmektedir (Kalaycıoğlu ve Çelik, 2011).

20 yaşında bir erkek (TA20E) kadına yönelik ayrımcılık, şiddet konusunu özgürlüklerin ihlali ile birleştirerek sosyal adaletsizlik olarak tartışmıştır. Bu kişi “özgürlüklerin olmaması en önemli sorun. Mesela bir bayan dolmuşa bindi. Arkada bir erkek oturuyor. Onun giyimine karışmayacaksın. Özgürlükler çok önemli. Kadın şiddeti var. Uzaklaştırma fayda etmiyor. Fayda etse de bir şey olmuyor. Kadınlar öldürülüyor” demiştir. 48 yaşında bir kadın (TG48K) aynı konuya şu sözlerle değinmektedir: “Türkiye’de kadınlar her yerde eziliyor. Örnek veriyim. Biz bunu (kursta çay ve kahve servisi yapan Suriyeli kadından bahsediyor⁶²) niye yollayamıyoruz bir yere. Gitti tacize uğradı. Kadın olduğundan”. Kendisini feminist olarak tanıtan 20 yaşında bir kadın (TA20F-1) kadına yönelik ayrımcılık, kadına yönelik şiddet, çocuğa yönelik şiddet ve çocuk gelin konusundan sosyal adaletsizlik olarak bahsetmiştir. Bu kadın mevcut adaletsizliklerden toplumun kendisini suçlu bularak şu ifadelerle görüşünü açıklamıştır: “kadın tecavüze uğruyor. Birçok yerde hala onunla evlendiriliyor. Leke işte falan namus

⁶² Parantez içi araştırmacı tarafından eklenmiştir.

saçmalığıyla. Çocuk gelin hâlâ devam eden bir şey mesela bunun ortadan kaldırılması gerekiyor. Sosyal refah olarak bence çok etkilendiğimiz bir durum bu...Bencil olduğumuz için birbirimize sahip çıkmıyoruz”. Benzer şekilde 22 yaşında bir kadın (TA22K) iş yerinde uğradığı taciz olayını “en sonki iş yerimde patronumdan ötürü ayrılmıştım. Bir terbiyesizlik olmuştu. O manadan ayrılmıştım. Gizemli gizemli hediyeler ya da bir şeyler olduğu için sonrasında çıkma gereksiniminde bulundum. Çıktım” sözleriyle anlatarak bu gibi durumları sosyal adaletsiz olarak gördüğünü açıklamıştır. Buna ek olarak, bu kadın (TA22K) adaletsizlikle ilgili fikirlerini aşağıdaki ifadelerle açıklamıştır.

Arkama dönerek baktığım, yürüdüğüm sürece yok yani. O yüzden yok yani. Ülke yaşanacak değil. Yaşanılmayacak hale getirdiler. Biri acaba mememe dokunacak mı? Popoma dokunacak mı? Ya da biri çekip alacak mı? Ya da bu ülkede tecavüz olayları...Yok yani otobüste, dolmuşta sürtüneni mi ararsın! Ya da havaya kalkıp dekoltene bakıp eteğini kaldıranı mı ararsın? Hepsi var yani bu ülkede.

Bu kadın çözüm önerisi olarak “tecavüzcüleri kadına çevirip seks işçisi olarak çalıştırmak lazım” fikrini öne sürmüş ve Suriyeli erkeklerden duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir: “Suriyeli erkekler var mesela size de bakıyorlardı. Yiyecek gibilerdi yani. Bunlar korkutuyor. Çok rahatsızsınız. Öz güvenini kaybediyorsun onların yanında, onların yüzünden. Korkuyorsun çünkü”. Görüldüğü gibi sorunun kaynağı kendisinden farklı olarak tanımlanan ‘ötekiler’ olarak görülmekte ve bu gruba yönelik algı korku, nefret ifadeleriyle dillendirilmektedir.

Kendisinin ayrımcılığa uğradığını düşünen bu kadın, durumunu aşağıdaki şekilde açıklamıştır:

Ben de Aşçılık kursu çok istiyorum. Bana şey dendi: ‘Gelirsin ama para alamazsın’. Kusura bakma da yani şimdi o gelecek benim ülkemde alacak parasını. Hem belge alacak hem parasını alacak. Ben? Ben sığıntı gibi arka sırada oturacağım. Para almayacağım. Suriye dilinden konuşacaksınız hocanızı. ‘Ee ben burada neyim? Eşek miyim? Gelmiyorum öyleyse!’ dedim ama kırıldım da. Yani üzülüm. Çünkü yani dışlanmış hissettim. Çok zoruma gitti. Yani hani ben Türk vatandaşım. Ben 22 yaşındayım, 22 yıl! Doğdum, büyüdüm, ben bu ülkedeyim. Ben bu bayrağın altındayım sonuçta. Sonradan gelip de diskalifiye. Ben onun ülkesine gitsem onun burada gördüğü muameleyi ben o ülkede görmem. O yüzden biraz daha anlayış, tevekkül bekliyorum ben bu konuda ama zannetmiyorum göstereceklerini.

17 yaşında bir erkek (TA17E-1) eşitsizlik ve fırsat eşitliğinin olmaması durumlarını adaletsizlik olarak değerlendirdiğini belirtmiştir. Bu kişi “şimdi Suriyeliler falan buraya geldikleri için üniversiteyi bedavaya okuma şansları var ama kendi milletine indirimli, burslu falan yok. Bence bu adalet değil” ifadeleriyle görüşünü ortaya koymuştur. Buna ek olarak, aynı görüşü 16 yaşında bir kadın (TA16K) da ‘Suriyeliler Üniversiteye sınavsız giriyorlarmış. Bence bu çok büyük haksızlık, biz o kadar emek veriyoruz. Biz onun vatandaşlarıyız. Sonradan gelenler için daha iyisi olamaz. Biz ne isek o da öyle olmalı. Böylece kötüye gidiyoruz. Böylece herkes kendi çıkarlarına bakıyor” şeklinde tekrarlamıştır. Aynı zamanda görüşlerini yabancılara karşı ayrımcılığa varan ifadelerle

şöyle açıklamıştır: “Onlar iyi değiller kötü kalpliler. Suriyeliler var belki de Iraklı bilmiyorum. Ellerinde bıçaklı falan çocukları var yanlarında. Annesi çocukları dövüyor”. Görüldüğü gibi üniversite konusunda eleştirilen devlet politikaları olsa da eşitsizliğin kaynağı, üniversitede sınavında bu öğrencinin yerini alan Suriyeli veya bıçak taşıyan kötü kalpli Suriyeli şeklinde ilan edilmektedir.

29 yaşında bir erkek (TA29E) eşitsizlik konusunu “her zamanki şeyler. Büyük sinekler örümcek ağını geçiyor küçük sinekler takılıyor” sözleriyle ifade etmiştir. Mevcut ekonomik sistemdeki sömürüye eleştiri gibi görünen bu sözlerin devamında bu kişinin kadına ve yabancılara yönelik ayrımcılığa varan ifadeler kullandığı görülmüştür:

Suriyelilere vatandaşlık veriliyor falan diyorlar ama verilmesini ben istemem vatandaşlığın. Kadınlar ve çocuklar harici burada erkeklerin de bulunmasını istemem. Hani erkekler falan gitsin orada savaşsın yani. Kadınlar dursun ama. Çocuklar da dursun. Bizim de çocuklarımız var. Görüyorum geliyorlar çocuklarıyla. Onlar çocuk, melek daha. Kadınların da zaten yapabilecekleri şeyler sınırlı. Bu yüzden onlar dursun ama erkekler gitsinler. Yani taşı sıkasan suyunu çıkarır derler ya öyle yani.

17 yaşında bir erkek (TA17E-2) sosyal adaletsizlik olarak gördüğü eşitsizliği farklı bir bakış açısından değerlendirmiştir. “Adaletsizlik fakirler için var. Zenginler doğar doğmaz kazanmış. Ama fakir, o da doğuştur. Şimdi zengin geliyor. Fakiri aşıyor. Bu en büyük adaletsizlik”. Gayri resmi sektördeki iş yerindeki baskılar nedeniyle işini bırakan 18 yaşında bir erkek (TA18E) benzer şekilde eşitsizlikten şikâyet ederken güçsüzlük hislerini de vurgulamıştır. ‘En büyük adaletsizlik zenginin haksız yere haklı duruma çıkması. Yani veriyorlar parayı en iyi avukatları alıyorlar, fakir olan insanlar da haklı olduğu yerde kaybediyor bazen. Onun gibi”. 27 yaşında bir kadın (TG27K) eşitsizlik konusunda düşüncelerini kendi hayatından örnek vererek açıklamıştır.

Mesela ben babamdan örnek vereyim. Adam 50 senedir çalışıyor. Sadece bağlanan bir güvenlik var: Sosyal güvenlik. Başka hiçbir şeyden faydalanamıyor; ki onu da alamıyor. Yani asgari ücreti normal bir devlet memuru 2000-3000 alırken, hayatını ustabaşı olarak adamış adamın aldığı maaş 1200TL. 1200TL ile 5 tane çocuğa mı baksın? Evi mi geçindirsin? Elektrikliğini suyunu mu versin? Şunu mu versin? Ben memurla işçi sınıfı arasındaki farkın uçurum kadar olduğunu düşünüyorum. Hani o adam devleti koruyorsa, o adam da devleti geliştirmeye çalışıyor. Makine üretiyor, iş yapıyor, onların işin devamlılığını sağlıyor. İkisi aynı statüde olmalı diye düşünüyorum.

45 yaşında bir kadın (TG45K) hayatının çok hassas bir döneminde devlet otoriteleri tarafından kendisine eşit davranılmadığından şikâyet etmiştir ve buna örnek teşkil edebilecek bir olayı aşağıdaki ifadelerle aktarmıştır:

Kaymakamlığa çıktım. Çok zor bir karar, yardım almak için. 2 çocuğumuz var küçük. Bir kızım da vitiligo hastası, cilt hastalığı ve benim sağlık güvencem yok o zaman. Kızımın kullandığı ilaç 70 milyona. Çok para. Gittim ne için gidiyorum biliyor musunuz? Ekmek için değil ha. N’olur diyorum bakın benim eşimin başına bunlar geldi. Dediler ispatla. ...⁶³ Emniyeti’nden ben bu evrakların hepsini istedim. Eşimin haberi yok. Şeyden, gurur yapar diyerekten. Onları istedim. Getirdiler. Geldiler, eve bakacaklar, bana yardım verecekler...Eve bir araba dolusu adam geldi, yukarıya çıktı. Zaten ben varlıktan yokluğa

⁶³ İl ismi gizlenmiştir.

düşmüşüm. Benim evimde her şeyim var ki o zaman. Bir anda yokluğa düşüyorsun, her şey insanlar için. Eve baktılar... Ben de yalan bir ifade yok. Maliye 200 milyon bana bir sefere mahsus para yardımı yapıldı. Şaka ya. Çok zoruma gitmiştir... Ben sizden bunu istemiyorum, benim kızımın tedavisini üstlenin yeter. Orada gözümün önünde cereyan eden şey, kandıranlar alıp gidiyor. Benim önümde iki ayıldım bayıldım dedi onun bütün tedavi masrafları karşılandı. Kaymakamın önünde yaptı. Tam önüne geldi, bayıldı, böyle yanına attı. Aylık çek bağlandı ona... Gittim kendisine 'iki ayıldın bir bayıldın insanların hakkını gasp ettin' dedim ben de kendisine.

Görüldüğü gibi, bireyler kendileriyle aynı veya benzer koşuldaki kişilerle karşı karşıya gelme, çatışmayı kişisel alana taşıma eğilimdedirler. Bu bireylerin algısında sorunların ve adaletsizliklerin sorumlusu diğer bireylerdir. Böylece siyasi alandaki her tartışma kişisel alana taşınmaktadır. Benzer şekilde, 32 yaşında bir erkek (TA32E) eşitsizliği en büyük adaletsizlik olarak gördüğünü “yani herkesin sosyal hayata katılmasını, iş hayatına atılmasını isterdim. Boş durmamasını isterdim. Eşitsizlikler bu şekilde önlenabilir yani. Kimisi çalışıyor; kimisi çalışmıyor bu adaletsizlik” sözleriyle ifade etmiştir. Bu kişiye göre eşitsizlik sistemsel veya siyasi bir problem değildir. Çalışan ve işsiz arasında veya tembel ve çalışkan birey arasında kişisel bir probleme dönüşmüştür. Mülakat yapılan başka bir kişi (TG37E) toplumdaki eşitsizliğin iş olanaklarını artırarak giderilebileceğini belirtmektedir. “Elimden geldiği kadar eşitsizliği önlemek için işçi çalıştırmaya gayret ederdim. Kalkıp da parayı faize bağlayıp da çok şükür öyle bir şeyimiz yok ama, bunu yapmazdım herhâlde. Ya 3 lira kâr. Sen bugün 3 lirayla ekmek yersin. Bu şekilde değerlendiririm. Üretmeye gayret ederdim”. Görüldüğü gibi bu kişi neoliberal sistemin kendisini eleştirmek yerine bu sistemden kâr etmek isteyen ve işçilere iş vermek yerine parasını faize yatıran bireylerden yakınmaktadır.

Bu görüşlerden farklı olarak, mülakat yapılan bazı kişiler, adaletsizlik olarak sistemsel ve siyasi problemlerden bahsetmiş ve bu sorunların kaynağını da bireyler veya onların davranışları olarak değerlendirmemiştir. Örneğin, yoksulluğu, sosyal adaletsizlik olarak gören 39 yaşında bir kadın (TA39K-1), yoksulluğun kendi hayatında sömürüye varan adaletsizliklere yol açtığını “kocamın mesela hiç tatil yapmaması beni çok çıldırtıyor. Senin hakların varmış diye kocama anlattığımda ‘tabii ki vardır’ diyor ama ekmek parası gitmek zorundayım. ‘Ben çıkarsam yenisi hazır zaten’ diyor” ifadeleriyle paylaşmaktadır. Bu kadın aynı zamanda kendisine hissettirilen güçsüzlük hissinden, “hiçbir yardım almıyorum. Tek başıma ayakta kalmaya çalışıyorum. Bir yere gittim, başvurdum. ‘Çocuğun yok senin, olmaz’ dediler bana. Muhtarlığa gittim. ‘İki kişi geçinmiyor musun?’ dediler ama çocuk yok deyince vermediler” sözleriyle yakınmaktadır. Benzer şekilde, 53 yaşında bir kadın (TA53K) adaletsizlik olarak gördüğü dinlenilmemesinden ve güçsüzlük hislerinden “alt kademeyi hiç dinlemiyorlar. Beni

dinlemedikleri için ne konuşayım, kime ne anlatıyım? Alt kademeyi dinlemeleri lazım. Herkes de her şeyi biliyormuş. Yine de bildiğinden yürüyor. O zaman da böyle bir toplum bekleyeceğiz. Ne yapacağız?” ifadeleriyle bahsetmiştir. 25 yaşında başka bir kadın (TG25K) aynı duygulardan, “fakirsen insan değilsin. Fakirsen biriyle muhatap olamazsın, konuşamazsın. Niye? Çünkü paran yok. İşsizsen sen 1-0 karşının gözündesin. Mevkii olan bir insanın gözünde sen bir sıfırsın” diyerek bahsetmiştir. 37 yaşında bir erkek (TG37E) “devamlı üsttekiler alttakini ezme peşinde. En azından asgari ücretin biraz daha artırılması bence biraz bir şeyleri değiştirir” ifadeleriyle memnuniyetsizliğini dile getirmiştir.

Güçsüzlük hislerine benzer şekilde, Türkiye’de mülakat yapılan kişiler ekonomik sistemin yarattığı sömürü konusundan bahsetmişlerdir. 39 yaşında bir kadın (TA39K-2) bu konudaki eleştiren düşüncelerini aşağıdaki şekilde ifade etmiştir:

İnsanın verdiği emeğin karşılığını alamadığını düşünüyorum iş yerinde. Birçok sektörde böyle, yani ben kaç senedir, 20 seneye yakındır, çalışıyorum ve hiçbir zaman karşılığını alamadığımı düşünüyorum verdiğim emeğin. Çünkü ben bir yerde çalıştığım zaman, ben orayı sahipleniyorum ve bunu karşıdaki kişi görüyorsa emeklerimin karşılığını versin istiyorum. Yani boşa çalışmıyorum ki ben oraya. Kendi işyerim değil ki. Ben emek verip senin müşterini tutuyorum ki sen para kazan da bana ver istiyorum...İş hayatında 2-3 sene çalıştığım bir yerde satışta başladım daha sonra genel müdür asistanlığı yaptım. Aradan belli bir zaman geçtikten sonra tekrar beni pozisyon olarak geri çekti müdür. Bunun bir nedeni de açıkçası tam anlamıyla yoktu...Bence Türkiye’de çoğu yerde bu böyle, paran varsa insan muamelesi görüyorsun. Her şey para etrafında dönüyor.

38 yaşında bir kadın (TA38K) işverenlerin sömürüye varan davranışlarından bahsetmektedir. Fakat aşağıdaki alıntı bu durumun bir ölçüde meşrulaştırıldığını göstermektedir.

Resmen köleleştirildik. Modern köleyiz...En önemlisi işçinin hakkını işveren tutmalıdır. Mesela burada 10 kişi çalışıyoruz. Bunu müdür sağlamalı. Diğer bir gerçek de bizim insanımız da iyiliği suiistimal de eden çok var. O da bir gerçek. Disiplin her yerde şart. Disiplin olmasa lakaytlık olur... Yönetici adil olduktan sonra işçi de düzenli işini disiplinli yaptıktan sonra kendi hakkını korumasına gerek kalmaz...Türkiye’de işverenler hiç adil değil. Sabah 7’de geleceksin akşam 8’de çıkacaksın. Asgari ücret. Bu adil mi? Değil. Sömürü bu... Suriyeli erkekleri çok çalıştırıyorlar. 12-13 saat çalıştırıyorlar. Veriyorlar 1000-1200TL. Bizim insanlarımız işsiz kaldı. Onları daha fazla çalıştırıyor. Ben onlara daha az verecekken neden Türk alayım diyor.

Bu kadınla (TA38K) görüşmenin devamında, Suriyelilere karşı açıkça ifade ettiği ayrımcılık içeren düşünceleri olduğu gözlemlenmiştir. Yabancılar verilen hakların kendilerine sağlanmadığını eleştirirken Suriyeli bireylerin davranışlarından da yakınmaktadır. “Mesela Suriyeliler geldi şimdi. Onlara tanınan haklar bizim için yok. Ben bu kursta 25TL alırken onların daha fazla alması benim zoruma gidiyor, işin gerçeği. Ben buraya geldiğimde burası benim okulum ben bulaştığı yıkamak zorundayım. Onlara bakıyorum. Onlar daha rahatlar. Bizden daha rahatlar. Benimsemiyorlar. Benim senin öbürünün sırtından”.

Bu görüşlerle benzer şekilde, mülakat yapılan kişilerden bazıları sosyal adaletsizlik olarak serbest pazarın sömürücü karakterinden bahsetmektedir. 40 yaşında bir kişi (TG40K) “*adaletsizlikleri önlemek için insanları da kötü insanlardan ayırıp bağımsız yetiştirmek lazım. Çaresiz hale getirerek bağımlı hale getirerek değil. Korkutarak insanlar susturuluyor...Böylece bağımlı oluyor. Beni kapı dışarı edebilecek bir yerde sessiz kalacağım çünkü ailemi geçindirmek zorundayım. Hele bir de vasıfsızsam. Vasıflıysam yine bir yere kadar*” demiştir. Bu sözler, Guy Standing (2011)’in vasıfsız işçilerin maruz kaldığı güçsüzlük hisleriyle ilgili açıklamalarını kanıtlar niteliktedir.

Yukarıda bahsedilen konulara ek olarak, önemli sayılabilecek sayıda kişi işsizlik ve yolsuzluktan da sosyal adaletsizlik olarak bahsetmiştir. 16 yaşında bir erkek (TA16E) işsizliğin en büyük adaletsizlik olduğunu belirtmiş; bu durumun nedeni olarak ise “*işsizlik kişinin tembelliğindendir. İş arayan insan oraya buraya gider. Sanayide olsun, şurada burada olsun, iş bulur. Bu işsizler işsizim diyor. Devlet bana bak diyor. Bu bakış açısı var çoğu kişide. Tembel olduğu için böyle*” demiştir. Bu görüşle benzer şekilde, işsizlikten adaletsizlik yaratan bir durum olarak bahseden; 22 yaşında bir kadın (TA22K), “*iş açısından artık Suriyelilere öncelik verildi şu an. Türkler şey oldu. Şu an ben 4-5 yere başvurduğum. Suriyeli alındı. Ben yokum. Ben bu ülkenin vatandaşıyım ve yokum yani ben bir hiçim*”. Bu kadına göre işsizlik ekonomik krizin, serbest pazarın yarattığı sömürünün ve siyasi sorunların sebep olduğu bir durum değil, kendisinin yanındaki ve çoğu zaman aynı koşullarda hayatta kalma mücadelesi veren, kendisi ile aynı sorunlara sahip olan Suriyeli olarak ilan edilmektedir. Bu kişilerin aynı sorunlardan şikâyet ederek birleşmesi ve dayanışması yerine karşı karşıya getirildikleri gözlemlenmiştir. Benzer şekilde Gaziantep’te işsizliği adaletsizlik olarak değerlendiren 38 yaşında bir kadın (TG38K) “*bütün sorun işsizlikten kaynaklanıyor. İnsanların bunalımı, aile içi şiddet, psikolojik sorunlar, toplumda dışlanma. Hepsi işsizlikle alakalı şeyler. İş olursa birçok şey çözülür çünkü çok yüksek makamdaki insanlara daha çok yakın oluyoruz*” demiştir.

53 yaşında bir kadın (TA53K) yolsuzluğu Türkiye’de adaletsizlik yaratan konulardan bir tanesi olarak ele almış ve “*bütün kurumlarda yolsuzluk var. Ben okulda çalışırken müdür beni yolsuzluğa zorluyordu...Müdür faturalardan 2-3TL kazanacağım diye uğraşıyor. Mesela deterjan alınıyor 100TL, 150TL yazıyor, 50’si de bana gelsin. Her yerde yapıyorlar bunu*” ifadelerine yer vermiştir. Bu kadın yolsuzluğu eleştirmekle beraber aynı zamanda onu şöyle meşrulaştırmaktadır: “*Bizim cumhurbaşkanımız da elinden geleni yapıyor. Ha para yedi, uçağı oldu, şunu bunu oldu. Kimin yok ki. Bal tutan parmağını yalar. Çalıyorsa öbür dünyada hesabını verir*”. Bu kişinin ilahi adalete

inanyor olması adaletin işliyor olmasına inancı için yeterli olduğu görülmektedir. 25 yaşında bir kadın (TG25K) yolsuzlukla ilgili düşüncesini “*birçok kurum kuruluyor ama öncelik o kurumda çalışanların çevreleri. Ben buna karşıyım. Tut ki çevremiz yok. Tut ki büyük bir şeyim, akrabam yok benim. Aç mı kalmak zorundayım?*” sözlerle açıklamıştır. 40 yaşında bir kadın (TG40F) cumhurbaşkanını yolsuzluk yaptığı gerekçesiyle eleştirmekle beraber bu konuyu ifade etmekteki çekincelerini belirtmektedir: “*Bir şey söyleyeceğim ama yanlış anlaşılmasın. Balık baştan kokar diye bir şey var. Siz adam kayırırsanız, buradaki öğretmen birini kayırırsa, o adam da diğerlerini kayıracaktır...İnsan hamdır. Hemen oldum diyemez. İnsanın emek vermesi lazım*”.

Farklı yaş gruplarından ve eğitim durumlarından birçok kişiden yapılan alıntılardan görüldüğü gibi mülakat yapılan birçok kişi makro seviyedeki siyasi, ekonomik ve sosyal problemlerden sosyal adaletsizlik olarak bahsetmektedir. Fakat, aynı zamanda bazı kişilere göre bu problemlerin çözümü mikro seviyede kişisel alanda görülmektedir. Bu kişiler ‘ötekiler’ olarak tanımladığı kişileri bu sorunlardan sorumlu ve suçlu bulmaktadırlar. Kendi hayatlarında deneyimledikleri sorunların sebebi olarak gördükleri bu kişilerle ilgili nefret dolu ifadelerle konuşmaktadırlar. Bu kişiler ötekiler olarak tanımladıkları kişilerle aynı hayat koşullarında yaşamakta ve aynı sorunları deneyimlemektedirler. Fakat tepkileri aynı doğrultuda sistematik problemlere değil birbirlerine çevrilmiş durumdadır. Bu bölümde ulaşılan sonuç ikili bir yapı sergilemektedir. Bazı kişiler sistematik ve siyasi sorunlara işaret ederek onları eleştirmektedir; bazı kişiler ise bu sorunlardan sorumlu gördüğü ‘ötekileri’ eleştirmektedir.

7.2.4.2. İspanya

İspanya’da mülakata katılan kişiler sosyal adaletsizlik adı altında birçok konudan bahsetmiştir. Ayrımcılık (kadınlara, göçmenlere ve yaşlılara karşı ayrımcılık), eşitsizlik (ve fırsat eşitliğinin olmaması), yolsuzluk, sömürülmüşlük hissi ve güçsüzlük duyguları mülakat yapılan kişilerin en çok değindiği sosyal adaletsizlikler olmakla beraber hem Madrid hem de Bask Bölgesi’ndeki katılımcılar aynı zamanda yoksulluğa, işsizliğe, kadınlara yönelik şiddete ve konut eksikliğine de değinmektedir. Romanların çoğu sosyal adalet olarak kültür emperyalizmine işaret etmektedir.

Türkiye’de de gözlemlenen sosyal ve ekonomik problemler yüzünden kendi kendini suçlama, suçu “ötekilerde” bulma ve sosyal adaletsizliklerin çözümünü insan davranışlarında bulma bakış açısı İspanya’da mülakat yapılan kişilerde tespit edilmekle birlikte, görüşmelerde baskın şekilde öne çıkmamaktadır. İspanya’da mülakat yapılan

kişiler mevcut sosyal adaletsizliklere ilişkin algılarını ifade ederken daha çok sistemdeki bozuklukların altını çizmektedir.

Yaşlılara yönelik ayrımcılıktan bahseden kişiler, istihdam piyasasından dışlanmışlıklarının altını çizmektedir. 57 yaşında bir kadın (İM57K) “24 yıl çalıştığım şirket beni yaşımdan dolayı işten çıkardı. Benim yerime aldıkları stajyere hiçbir şey ödemiyorlar ve bu genç, yazık, her şeyi düzgün yapmaya çalışıyor. Adaletsizlik bu” demiştir. 51 yaşında başka bir kadın (İB51K) “metal işleri kursuna katıldım ve bu kurs, metal fabrikalarına girmemi sağlayabilirdi...ama yaşımdan dolayı, bir başvuru yaptığımda, yaşımın 50 civarında olduğunu görüp, ‘Of, bu yaştaki birini ben ne yapayım?’ diyorlar. Üzücü ama durum bu. Gençlere deneyimsiz, yaşlılarsa yaşlı diyorlar” ifadelerini kullanmıştır. Benzer bir bulgu çerçevesinde, 47 yaşında bir kadın (İB47K) konuyu “adil bir toplum, 40-45 yaşındaki insanların küçümsenmediği bir toplumdur. 60 yaşındaki insanlardan bahsetmiyorum...Bu insanlar, hayatları boyunca çalışmış ve hala çalışmak isteyen insanlar. Onlara, '47 yaşındasın, artık değersizsin. Buraya uymuyorsun' diyemezsiniz. Niye buraya uyamayacakmışım? Belki senden daha çok çalışırım?” diyerek ele almıştır.

Mülakatları sırasında göçmenlere yönelik ayrımcılıktan bahseden kişiler, bu konuyu üç farklı bakış açısından ele almaktadır. Öncelikle, mülakat yapılan bazı kişiler bireylerin ayrımcılığa uğramamak için kendilerinin topluma entegrasyonunu sağlayacak tedbirler alması gerektiği görüşündedir. İkinci olarak, Türkiye’de mülakat yapılan kişilere benzer şekilde, kamu kurumlarının göçmenlerin ihtiyaçlarına daha fazla öncelik verdiğini vurgulayan ve kendi ihtiyaçlarının karşılanmadığını düşünerek ve bu durumdan rahatsızlık duyarak yabancılara karşı nefret ve ayrımcılık duyguları besleyen bazı kişiler olmuştur. Üçüncü olarak ise, mülakat yapılan bazı kişiler göçmenlere ayrımcılık uygulayan bireyleri ve genel olarak sistemi eleştirmektedir. İspanya’daki durum, Türkiye’dekinden bu noktada ayrılmaktadır.

Ekvator Cumhuriyeti vatandaşı olan, ancak hayatının neredeyse yarısını İspanya’da geçiren 31 yaşında bir kadın (İM31K-2) “Ayrımcılık her yerde... Eğitim düzeyine göre değişiyor... Entegrasyonun bütün sorumluluğunu ülke üstlenemez, vatandaş olarak sizin de katkıda bulunmanız gerekir” demiştir. Görüldüğü gibi, sorun kişiselleştirilmekte ve bireylerin tutumlarıyla ilgili bir sorun olarak algılanmaktadır. Bu kadın başka bir ülkenin de vatandaşı olduğu için, öz sorumluluk duygusunun baskın olduğu ve entegrasyonun kendi görevi olduğunu düşünmesinin neoliberal projenin başarısı olduğu söylenebilir. 28 yaşında bir kadın (İB28K-1) insanların göçmenlere yönelik tutumunu eleştirirken “temel

sosyal adaletsizlik, eşitsizliklerden kaynaklanıyor...göçmenler konusunda. Her seferinde, İspanyollardan şöyle şeyler duyuyorsunuz: 'Beni daha ırkçı yapan onlar. İş bulma kurumuna ne zaman gitseniz, göçmenler orada.' Belki sen oraya gitme zahmetinde bile bulunmuyorsun, belki de sorunları görmek istediğin gibi görüyorsundur. Bilmiyorum” demiştir. Bu örnekte, eleştirilen öznenin, göçmenlere ayrımcı davranışlarla yaklaşan birey olduğu görülmektedir. Eleştiriler yön değiştirmekle beraber, aynı özneye, bireye yönelmiştir.

Öte yandan- daha önceki bölümlerde kısmen ele alındığı gibi- mülakatlarında göçmenlere yönelik ayrımcılık duygularını ifade eden ve bazı kamu politikalarını adaletsiz bulan kişiler de vardır. Örneğin, 51 yaşında bir kadın (İB51K) görüşünü hayatından somut bir örnekle açıklamıştır:

Küba'dan geliyorlar. Dans ediyorlar. Çok yavaşlar. Sense bütün yükü kendin üstleniyorsun⁶⁴. Onların rahatlığını görüyorsunuz. Birini görüyorsunuz, biri daha, biri daha. Irkçılaşıyorsun, öfkeleniyorsun...Yabancı bir komşum var. Komşum çok çalışıyor ama bunlardan olanlar çalışmadıklarında şöyle söylüyorlar, hatta biri bana dedi, 'Ben artık işe gitmeyeceğim, zaten sosyal hizmet uzmanı bana 1000 Avro veriyor' diyorlar. Bana para vermiyor, sosyal konut sağlamıyorlar. Bunları görünce sinirleniyorsun. En sonunda, ırkçı oluyorsunuz...Çocuk yapmaktan başka hiçbir şey yapmıyorlar. Vitoria'da sosyal yardımlar daha fazla. Bu yüzden buraya daha çok geliyorlar. Yaşlılar, 'emeklilik maaşlarımız artmıyor; bizim için hiçbir şey yapmıyorlar' diyorlar. Bu insanlar bize yük olarak yaşıyorlar.

54 yaşında bir kadın (İM54K) konuyu yukarıda bahsedilen iki açıyı birleştirerek ele almıştır. Göçmenlere yönelik ayrımcılık söylemleri ve ayrımcılığın önlenmesi için kamu sorumluluğunu ön plana çıkaran iki bakış açısını birleştirmiştir. Yorumları aşağıdaki gibidir:

Göçü kontrol etmek gerekiyor. Bu insanlar ticaret malzemesi haline getiriliyor. İnsanlar ülkelerinden yanlış beklentilerle ayrılıyor. Kötü davranışlarla karşılaşıyorlar ve toplum zarar görüyor...Ben ırkçı değilim. Aksine, ben de çocuklarıma daha iyi bir hayat vermek için başka bir ülkeye giderdim ama benim karşı çıktığım, hükümetlerin göçü, sosyal tedbirler alarak kontrol etmiyor olması. Örneğin, göçmenlerin çocukları dili bilmeden okullarımıza gidiyor ve eğitimin kalitesi çok düşüyor. Bundan zararlı çıkan kim? İşçinin çocuğu...Hükümetler sınırları açıyor...Bu işçinin hayatını kötüleştiriyor.

52 yaşında bir erkek (İB52E) yine bu iki bakış açısını yorumlarında birleştirirken, sosyal adalet kavramına ilişkin sosyalist itiraz yaklaşımının kullandığı kavramlara değinmiştir. Yorumları aşağıdaki gibidir:

Yabancılar bir sürü sosyal yardım veriliyor, bence burada bir sorun yok. Onlara barınma imkânı sağlanıyor. Buradakilere ise hiçbir şey verilmiyor. Bizi birbirimizle çatışmaya itiyorlar. İnsanlar şöyle düşünebilir: 'Komşum bu ev için 30 yıl kredi ödemişken, ülkeye daha yeni gelmiş – gelmesinde problem yok gelsin- bu insanaysa hemen konut veriliyor, çocuğu olduğu için sosyal yardım veriliyor'. Çok güzel. Biri ülkeye yeni geldi, evi var. Diğeri, buralı olan, sokağa atıldı. Yaptıkları bu. Bu benimle, ülkeme yeni gelmiş bu insanla çatışma demek. Fakat bu doğru değil. Yukarıdakiler de tam olarak bunu istiyor. Siz elinizdekenden memnunsunuz, yabancılarla da iyi anlaşıyorsunuz ama yukarıdakiler bunu istemiyor. Bizi her zaman birbirimizden ayrı tutmak istiyorlar.

⁶⁴ İspanyolca bir deyim: A ti a todo la leche

Bir sosyal adaletsizlik olarak ayrımcılık sorunu, kadınlara yönelik ayrımcılık bağlamında da ele alınmaktadır. Mülakat yapılan kişiler, eşit iş için eşit ücret, profesyonel hayatta eşit muamele ve eşit sorumluluk dağılımı konularının altını çizmektedir. 40 yaşında bir kadın (İM40K) profesyonel hayatta eşitliğin önemine odaklanarak kadınlara yönelik ayrımcılığı en önemli sosyal adaletsizlik olarak değerlendirmektedir. Yorumlarında, *“Profesyonel hayatta kadınların çocuklarından dolayı karşılaştığı ayrımcılık ortadan kaldırılmalı. Bu, bir kadının çocuğu hasta diye işe gelmeyeceği anlamına gelmiyor. Bu kadın çocuklarını geçindirmek zorunda, o yüzden asıl ona iş verilmeli”* ifadelerini kullanmıştır. 31 yaşında bir kadın (İM31K-1) *“oğlum olduğu için ayrımcılığa uğradım. Mülakatlarda çocuğum olup olmadığını soruyorlar. Önceki işyerimde 1 yıl çalıştıktan sonra, süresiz sözleşme imzalamadan önce bana çok kişisel sorular sordular: ‘Çocuğunuz var mı?’ ‘Partnerinizle mi yaşıyorsunuz?’”* diyerek bu konudaki deneyimini paylaşmıştır. 28 yaşında bir kadın (İB28K-1) sorumluluk dağılımındaki eşitsizliğe ilişkin görüşünü dile getirirken kadınların üzerindeki sosyal baskının altını çizmektedir. Bu kişinin sözleri, bu sosyal baskının düzeyinin anlaşılması açısından çok önemlidir.

Kadınların yaşadığı rahatsızlık, her şeyi onların düşünmesi ve yapması gerektiğinden ve bunun da üstüne yaşadığımız zihinsel ve sosyal baskıdan kaynaklanıyor. Bence en kötüsü bu...Eşim sorumlulukları paylaştığı için şanslıyım. Her şeyin ötesinde kendimi feminist olarak değerlendiriyorum. Yüksek lisansımı bu konuda yaptım. Öyle bile olsa, sosyal baskı yüzünden içimde, ruhumda iyi hissetmiyorum. Bundan kurtulmak çok zor.

İspanya’da mülakat yapılan kişiler, ekonomik eşitsizlikleri önemli bir sosyal adaletsizlik olarak ele almaktadır. 40 yaşında bir erkek (İM40E-2) *“en önemli sosyal adaletsizlik ekonomik eşitsizlik. Tüm işçilere eşit davranılmalı. İşyerindeki roller eşitlenmeli. Böylece, toplum daha fazla homojen olur”* demiştir. 51 yaşında bir erkek (İM51E) *“sosyal adaletsizlik, bir insan sokakta yatarken, bir diğeri çok varlıklı olmasıdır”* tanımını dile getirmiştir. 52 yaşında başka bir erkek (İM52E) eşitsizlik sorununu *“toplumda her zaman biri temizler, diğeri kirletir. Umalım ki kirletenler, çok kirletmesin”* diyerek gerekçelendirmiştir. Görüldüğü gibi, bazı insanların kötü davranışlarını eleştirmek için kirletme kavramı kullanılmaktadır. Kirletenler, toplumda adaleti bozanlar olarak algılanmaktadır. Onların adaletsizlik yaratması engellendiğinde daha adil bir toplum oluşacağına inanıldığı görülmüştür.

25 yaşında bir kadın (İB25K) da *“en önemli sosyal adaletsizliklerden biri eşitsizlik. Eşitsizlik, sizi yoksulluğa ve başka türlü durumlara sürüklüyor”* demiştir. 54 yaşında başka bir kadın (İM54K) *“Eşitsizlik varsa, yoksulluk vardır”* diyerek bu görüşe katılmıştır. 59 yaşında bir erkek (İB59E) de *“Günümüzde en önemli sosyal adaletsizlik*

eşitsizlik ve yoksulluk, çünkü ikisi de şu anda İspanya'da daha çok öne çıkıyor” iddiasında bulunmuştur. Buna ek olarak, mülakat yapılan bazı kişiler sosyal adalet ile ilgili fikirlerini dile getirirken yoksulluk, eşitsizlik ve barınma hakkı gibi hususlarla bağlantı kurmuştur. Bu algının en iyi örneği, 48 yaşında bir erkeğin (İB48E) yorumlarında görülebilmektedir: *“En büyük sosyal adaletsizliklerden biri, insanların sokaklarda yatıyor olması. Ayrımcılık bu. Onlar da insan. Bu canımı çok yakıyor. Hava sıcak da soğuk da olsa, sokakta yatıyorlar. Bunun yanında, kullanılmayan, boş evler var”*. Buradaki boş ev kavramı bazı insanların iki ya da daha fazla evinin olması ve bu evlerin boş olması durumudur. Aynı konuya değinen 36 yaşında başka bir erkek (İM36E) *“İspanya'da konut fiyatları sorundur. Maaşlardaki artış, kiralardaki artışın gerisinde kaldı”* demiştir. 55 yaşında bir erkek (İB55E) yoksulluğu işsizlikle bağlantılandırmaktadır. Yorumunda, *“en önemli sosyal adaletsizlik yoksulluk ama bir sorun diğeriyle bağlantılı. İş yoksa, insanlar yoksul. Her şey birbirine bağlı, değil mi? Bir insan geçimini sağlamak istiyorsa, çalışmak zorunda. Daha fazla iş sağlanmalı”* ifadelerine yer vermiştir.

Mülakat yapılan kişilerin bazıları işsizliği önemli bir adaletsizlik olarak ele almaktadır. 30 yaşında bir kadın (İM30K-1) *“her insanın sahip olması gereken ilk şey, çalışma hakkıdır”* demiştir. 40 yaşında başka bir kadın (İM40K) Türkiye’de mülakat yapılan kişilere benzer bir bakışla istihdama eşit erişimin altını çizirken *“Birçok yerde hala bir sürü haksız işe alım, torpil⁶⁵ var. Kamu kurumlarında, pozisyonların yarısından fazlası çoktan dolmuş durumda. Bu yüzden, bu pozisyonlara başvurmak isteyen insanların erişim şansı çok düşük”* demiştir. 30 yaşında bir erkek (İB30E) *“ilk olarak ortadan kaldırılması gereken sosyal adaletsizlik, işsizliktir. Toplumdaki herkes çalışmak istiyor ama alternatif yok. Çalışma imkânları çoğunlukla Noel, festivaller, yaz veya Paskalya gibi dönemlerle sınırlı kalıyor. İşsizlerle ilgili analizleri hep bu dönemlerde yapıyorlar, çünkü bu dönemlerde işsizlik çok düşük oluyor. Şirketlerde pozisyonlar dolmuş, hatta ilave pozisyonlar açık oluyor”* ifadelerini kullanmıştır.

Mülakat yapılan kişiler genel olarak işsizliğe ilişkin sosyal adaletsizlik düşüncelerini güçsüzlük duygusuyla bağlantılandırmaktadır. Bu kişilerin ifadelerine göre, onlar çalışmak istemekte, ancak boş pozisyon olmadığından veya iş arayanların sayısı çok olduğundan herkese iş sağlanamamaktadır. 52 yaşında bir erkek (İB52E) de konuyu *“bana göre sosyal adalet, herkes için iş demek. Herkesin kendi işinde çalışması*

⁶⁵ İspanyolca ifade: todavía hay mucho enchufe.

demek. İşçinin çalışması demek. Hiçbir hiyerarşinin olmaması ve herkesin ne yapması gerektiğini ve her şeyin iyi gideceğini bilmesi demek. Ama o kadar çok insanız ki, her birimizin var olma ve düşünme biçimleri farklı. O yüzden bu imkânsız” diyerek ele almıştır.

İspanya’da mülakata katılan kişiler, görüşme sırasında yaşam koşullarını ve durumlarını açıklarken sömürden ve güçsüzlük duygusundan birçok kez bahsetmektedir. 51 yaşında bir kadın (İM51K) işsizlik sorununa değinirken, işsizliğin topluma empoze edilen genel sömürünün bir sonucu olduğunu ifade etmiştir. Yorumlarında, *“burada bir sorun var, bir sorun da değil, bir gerçeklik. O da işsizlik. İnsanlar çalışmak, hayatlarını iyiye götürmek istiyor. İşveren az bir maaş veriyor. Yabancılar daha da az veriyor ama yabancılar, kendi ülkelerinde daha da az kazandığı için bunu kabul etmek durumunda. Bu yüzden, yabancılar aynı ücret için iki kat daha fazla çalışıyor, sonra da herkes için yeterli iş kalmıyor. Çalışan insanları işten çıkarıyorlar”* ifadelerine yer vermiştir. 40 yaşında bir erkek (İM40E-2) en önemli sosyal adaletsizliğin ekonomik eşitsizlik olduğunu belirtirken, güçsüzlük duygularını ve sistematik sömürüye olan eleştirilerini dile getirmiştir. Eleştirilerini *“kapitalist bir dünyada yaşıyoruz ve bu gittikçe vahşileşiyor. Dünyayı yolundan saptırmaya çalışan ne varsa, acımasızca kesip atılıyor. Bununla başa çıkamazsınız. Yapamazsınız, çünkü nihayetinde medya, politika, sosyal kuruluşlar, Kilise bu işin içinde ve her şeyin üzerinde onlar sizi işten çıkarır”* diyerek ifade etmiştir. 40 yaşında başka bir erkek (İM40E-3) *“hem burada hem de dünyada nüfusun %60’ı kadınların omuzlarında. Eşitsizlikler çok acımasız. İşsizlik, kölelik de var... Beni yalnızca hangi koşullarda çalıştığımız, ne kadar ücret aldığımız endişelendirmiyor. Aynı zamanda kim için çalışıyoruz, diye de soruyorum. Ne yapıyoruz ve ne yapacağız? Bugün yaptığımız iş, yarın çocuklarımızı aç bırakmamalı”* demiştir.

40 yaşında bir kadın (İM40K) sistemin sömürücü yapısından dolayı sıkıntı yaşadığı durumunu açıklarken güçsüzlük duygularını paylaşmaktadır. Yorumlarında, *“beni 2 çocuğumla sokakta bırakmaları, evimden atmaları çok adaletsizdi. Beni hiç kimse dinlemedi. Aç yattık. Durumumu açıklamaya çalıştım ama hiç kimse beni dinlemedi. Bir aydan kısa süre için yaşayacak bir yer bulmak zorunda kaldım, çünkü Madrid Özerk Bölgesi evimi bir fona satmıştı... Bu durumda olan bir sürü insan var. Hiç kimse bizi dinlemiyor”* ifadelerine yer vermiştir. 58 yaşında başka bir kişi (İB58E) mülakatında hayatında kendisini güçsüz hissettiği somut bir örnek vermekte ve bunu hayatında gördüğü en büyük sosyal adaletsizliklerden biri olarak tanımlamaktadır. Bu kişi, *“birçok*

adaletsizlikle karşılaştım ama birini asla unutmayacağım. Aşçılıkla ilgili bir meslek kursuna gidiyordum. Bir arkadaşımın elini sıktım diye beni kurstan attılar ve sertifikamı da vermediler. Kursu bitirmeme sadece 20 gün kalmıştı. Üç ay boyunca her gün o kursa gittim. Hiçbir şey açıklamadılar ve sadece arkadaşımın elini sıktım diye beni kurstan attılar” demiştir. 53 yaşında başka bir erkek (İB53E) “işiniz her zaman size iş veren kişinin menfaatine kullanılır. O kişi sizden yararlanıyor. Öyle olmasaydı, kendisi çalışırdı” ifadelerini kullanmıştır.

52 yaşında bir erkek (İM52E) de işgücü piyasasının sömürücü özelliğinin sağlığı üzerindeki etkilerinin altını çizmektedir. Mülakatında, “2 yıldır işsizim, bir yıl da kalp rahatsızlığımdan dolayı çalışamadım. Şimdi iyiyim. Bu sağlık sorununun stresten kaynaklandığını söylediler. İş bıraktım, sorunum da kalmadı. Bana öleceğimi söylemişlerdi. İş yüzünden ölecektim” demiştir. Aynı kişi “bu toplumda, her şeyi güce ve paraya sahip olanlar belirliyor/yönetiyor. Sizin bir şeyi değiştirebilmeniz için, sizi önemsemeleri gerekiyor. Ondan sonra değişiklik yapıp yapmayacaklarına bakıyorlar. Bir şeyi değiştirmek çok zor. Değiştirmek kelimesini tırnak içinde kullanıyorum” diyerek hissettiği güçsüzlüğü paylaşmıştır.

Madrid’de mülakat yapılan kişilerle karşılaştırıldığında, Bask Bölgesi’nde işgücü piyasasının sömürücü özelliklerinden şikâyet edenlerin sayısı daha yüksektir. 29 yaşında bir kadın (İB29K) “Sadece bir işle geçimimi sağlayamadım. Gün içinde farklı işler yapmam gerekti. Ayın sonunu getirebilmek için bir haftada 4 işte çalışıyordum. Bu iyi bir şey değil... 4 işte birden çalışmak hayat değil. İşsizlik sigortası alabilmek için, farklı yerlerde çalışmak zorunda kaldım. Bunu yapmasaydım, sigortayı alamayacaktım” demiştir. Mülakat yapılan 27 yaşında bir kişi (İB27K-2) benzer bir bakış açısıyla “27 yaşındayım, yüksek lisans yaptım, bilmem kaç dil konuşuyorum ve hala iş için neredeyse yalvarmak ve kiramı dahi karşılamayacak bir maaşı kabul etmek zorunda kalıyorum. Bence bu hiç adil değil. Bence bu adaletsizlik. Ama her zaman olduğu gibi, dünyanın dört bir yanındaki adaletsizlikle karşılaştırırsam, onlarınki gibi bir adaletsizlik de değil. Beni destekleyen bir ailem var” ifadelerini kullanmıştır. En kötü koşulları meşrulaştırmanın ve yükselen eleştirel düşünceleri sakinleştirmenin bir yolu olarak dünyaya karşılaştırmalı bir bakış açısıyla bakmaları bireylere çeşitli araçlarla empoze edilmektedir. İnsanlar genel olarak sistemin işleyişini eleştirse bile, burada görüldüğü gibi mevcut duruma uyum sağlamaya, meşrulaştırmaya ve kendilerini daha iyi bir koşulda görmeye mecbur kalmaktadır. Daha kötü duruma düşmekten korktukları için mevcut durumlarından memnun olmaya çalışmaktadırlar.

41 yaşında bir erkek (İB41E) sosyal adaletsizlikle ilgili fikirlerini ifade ederken, insanların kişisel ve profesyonel hayatlarında sömürülmesiyle bağlantılı olan çeşitli konulara odaklanmaktadır. Yorumlarında, “adalet adil değil. Aileleri bir şekilde bölüyorlar. Çifte tüketim var. Bu birilerinin çıkarına. Önceleri aileden bir kişi çalışır, 5-6 kişilik bir aile bununla geçinebilirdi. Politikacıların değiştirmesi gereken çok şey var” demiştir. Bu kişi sömürüyle karşı karşıya kaldığı profesyonel hayatından da bahsetmektedir. Açıklamalarında, “bir işçiyi işten çıkarmanın maliyeti yüksek olmalı. Politikacıların umurunda değil. Süreç hep onların çıkarına işliyor” ifadelerini kullanmıştır. Ayrıca, “Önceki işimde çalışırken, stresten dolayı mazeret izni almıştım. Sonra beni işten çıkardılar...Otobüslerde çalışıyordum. Orada 5 yıl çalışmıştım. Normal şartlarda, 3 yıldan sonra bana süresiz sözleşme yapmaları gerekiyordu ama yapmadılar. Çalışma şartları çok zorluydu. 4 gün çalışıp, 2 gün dinleniyor, 5 gün çalışıp, 3 gün dinleniyordum. Ama bu günleri bana dinlenme günü olarak vermiyorlar; resmi izin günümünden/tatilimden harcatıyorlardı” diyerek işgücü piyasasının sömürücülüğünü ortaya koymuştur.

41 yaşında bir erkek (İB41E) de hangi şartlarda olursa olsun gelen işi kabul etmeye istekli olduğunu belirterek sömürüyü içselleştirmiş/kabul etmiş ama aynı zamanda, deneyimlerini ve karşılaştığı adaletsiz durumları paylaşmıştır.

Parçalanmış bir toplumun içinde sıkıntı çekiyoruz. Çalışan ne kadar iyi bir yerdeyim, çalışıyorum, üretiyorum, her şeyi herkes için ben ödüyorum, diye düşünüyor. Çalışmayan ise çalışmadığım için vergi indirimi yapmıyorlar, diye düşünüyor. Bir şeyi satın aldığımda aynı vergiyi ben de ödüyorum. İnsanlar işsizlerin hiçbir şey yapmadığını, böyle baktığını düşünüyor. Oysa iş yok. Bir yerde varsa, bana söyleyin. Nerede? Gideyim de çalışayım! Elektrik sektöründe ticari bir şirkette çalışıyordum. Otobüs, kamyon, treyler ehliyetim var. Tehlikeli madde, patlayıcı taşıyabiliyorum. Şimdiyse, kaynakçılık meslek kursuna gidiyorum. Bir sürü şeyim var ama deneyim istiyorlar. İsterseniz bana başlangıçta, deneyim kazanana kadar falan az maaş verin. İşe başvururken deneyimli olmak çok önemli. Sonra da yaş konusu geliyor. 20-30 yaşındaysanız ne güzel. 35-50 arası çok kötü. 55 yaşından itibaren, devlet 55 yaşın üzerindeki insanları işe alanlara teşvik veriyor. Ama ben 40 yaşındayım. Asıl zor olan yaş bu. Ya 25 yaşındakileri, ya 55 yaşın üstündekileri alıyorlar.

42 yaşında bir erkeğin (İB42E) çalışma hayatı boyunca çalıştığı şirketin faaliyet gösterdiği yer, kent ve ülke, değişmektedir. Bu kişi daha fazla kent veya ülke değiştirmek istemediği için işini kaybetmiştir. Durumunu aşağıdaki gibi açıklamıştır:

Tünel inşaatında çalışıyordum. Sürekli işyerim değişiyordu ve ben böylece 15 yılımı bu işe verdim... İspanya'nın birçok iline gidiyorduk. Sonra kriz oldu ve inşaat işi bulmak zorlaştı. Ben de daha fazla il değiştirmek istemiyordum. Şirketim yabancı ülkelerde inşaat işlerine bakmaya başladı ama ben İspanya'dan ayrılmak istemedim...İşçileri İspanya'da tutamayacaklarını söylediler. Anlaştık ve bana bir tazminat verdiler... Belki de bana daha fazlasını vermeleri gerekirdi ama ben istemedim...Arkadaşlarım çok az para aldıkları için bu durumu şikâyet etmek zorunda kaldılar.

40 yaşında bir kadın (İB40K-1) işgücü piyasasındaki belirsizlikten yakınmıştır:

“İşten çıkarılıp çıkarılmayacağınızı asla bilmiyorsunuz. Asla. Süresiz sözleşmeniz de

olsa, şirkette yerinizin sağlam olup olmadığını asla bilemezsiniz, çünkü siz işinizde iyi olduğunuzu düşünürsünüz, onlarsa işinizi beğenmez. Bunu size de söylemezler. Bir gün öylece gelip size bir yazı verir ve bak! derler.” Benzer şekilde, işgücü piyasasındaki belirsizlerden bahsederken içinde bulunduğu durumu eleştirmektedir: “Hastalıktan dolayı bir hafta işe gidemediğiniz için şirket sizi işten çıkarırsa, ne yapabilirsiniz? Hasta da mı olamazsınız?... Daha önce hiç hasta olmadınız mesela ve bir gün veya bir hafta mazeret izni alıyorsunuz. Sonra o bir günde sizi arayıp ‘ne zaman işe döneceksin?’ diye soruyorlar. Patron olarak sen de hasta olabilirsin. Sen de bağışıklık sistemi olan bir insansın. Vücudun yorulunca, senin de savunma sistemin zayıflar. Yağlamazsan, pas tutar”.

42 yaşında bir kadın (İB42E) işgücü piyasasındaki durumu önceki dönemlerle karşılaştırırken, piyasanın sömürücü özelliklerinin altını çizmiştir. Yorumlarında, “daha önce çok iş vardı. İşler mantar gibi çoğalıyordu ama insanlar işleri kabul ediyordu. Bir işi istemezseniz, başka bir iş arayabiliyordunuz. Döngü hızlıydı. Seçme şansısı artık sona erdi, 8 yıldır böyle” ifadelerini kullanmıştır.

27 yaşında başka bir kadın (İB27K-1) ülkeler arasındaki uluslararası sömürüyü bir adaletsizlik olarak tanımlamaktadır. Bu kişi, “öncelikle sınırlar açık olmalı. Bu biraz ütöpik tabii... Savaşları da düşününce bir yerde şartlar kötüyse, herkes başka bir yere gidebilmeli. Her şey herkesin olmalı. Daha güçlü olan ülke diğerini sömürmemeli...Zenginlik paylaşılmalı. Ama sonuçta, tek elde toplanıyor. Herkese yetecek kaynak var ve kaynaklar herkes için harcanmalı” demiştir. Bu görüşlerini açıklarken, gerçeğin farklı olduğunu düşündüğünü söyleyerek kendisine gülmüştür.

Sosyal adaletsizlikleri ele alırken, mülakat yapılan tüm Romanlar kültür emperyalizmine değinmiştir. 29 yaşında bir erkek (İM29E-1) “burada ayrımcılığa uğruyoruz ama Romanya’da, başka ülkelerde bizim yüzümüze dahi bakmıyorlar. Hayvan muamelesi yapıyorlar...Romanlar hırsızlıkla, şiddetle ve kötü yaşamakla bir tutuluyor” demiştir. Diğer bazı kişiler, işsizlikten sosyal adaletsizlik olarak bahsederken kültür emperyalizmine gerekçe sağlamaktadır. 52 yaşında bir erkek (İM52E) “Adaletsizlik dersek, iş bulamayan bir sürü insan var. Ben yabancıları suçlamıyorum. Onlar bizim yapmak istemediğimiz işleri yapıyorlar. Yerleri kim silecek, yaşlıların bokunu kim temizleyecek? Yabancılar bu işleri kabul ettiler...Kendi ülkelerinde ya işleri yoktu ya da ellerindeki işle geçimlerini sağlayamıyorlardı. Bu yüzden, şoföre, hemşireye ihtiyacı olan İspanya ve Almanya gibi ülkelere geliyorlar” demiştir.

Mülakat yapılan kişiler, yolsuzluğu da bir sosyal adaletsizlik olarak dile getirmektedir. 29 yaşında bir erkek (İM29E-2) “İspanya’da bazı politikacılar çalışıyor. Bizi hassas, korunmasız bir ülke haline getirdiler. Adil bir toplumda bazı değerler olmalı. Adalet de bir değer. Değer yoksa, toplumda adalet de olmaz” ifadelerini kullanmıştır. 51 yaşında bir kadın (İB51K) da benzer bir bakışla “Politikacılar her seferinde daha çok çalışıyor. Mutlu oluyorlar. Kısmen suç bizde. Bugün sokağa çıkıp protesto etmiyoruz” demiştir.

Çeşitli alıntılarda görüldüğü gibi, Türkiye’dekilerle karşılaştırıldığında İspanya’da mülakat yapılan kişiler genel olarak sosyal adaletsizlikleri ve özellikle kendi hayatlarını ele alırken genel olarak sistemi eleştirmeye daha yatkındır. Ancak, her iki ülkede güçsüzlük duygusu ve ekonominin sömürücü yapısı en çok dile getirilen kavramlar olmuştur. Adil toplum ve sosyal adalet söz konusu olduğunda, insanlar Young’ın (1990) argümanında olduğu gibi tahakküm ve baskı sorununu, bu sorunların yapılandırılmış bir şekilde yeniden üretilmesini, adaletsiz iş bölümünü, bazı grupların ikincil pozisyonda oluşunu ve bazı kültürlere ilişkin ön yargıları dile getirmektedir. Dolayısıyla, insanlara sosyal adalet tanımı sorulduğunda liberteryen sosyal adalet kavramı öne çıksa da konu sosyal adaletsizliklere ve kişisel deneyimlerine geldiğinde, insanlar, somut olarak onlara rahatsızlık veren konulara odaklanmaktadır.

Sosyal adalet tanımı ve sosyal adaletsizlik durumunun açıklanmasının bireylerin algılarında birbirinden farklı olması sosyal adalet tanımında normatif bir bakış açısı hakimken, sosyal adaletsizlik konusunda bireylerin somut hayatlarına ve bizzat yaşadıkları deneyimlere odaklandıkları düşünülmektedir. Kendi deneyimlerini aktarırken piyasa odaklı sosyal adalet kavramına sosyalist itiraz bakış açısıyla benzerlik olması; bireylerin adaletsizlik algısına, sistematik ve ekonomik baskının, sömürünün, eşit olmayan iş bölümünün yerleştiğini göstermektedir.

7.2.5. Adil Toplum ve Çalışma İlişkisi

Mülakata katılan kişilere, bir işe sahip olmanın adil bir toplumda yaşamının bir koşulu olup olmadığı, adil toplumu hak edilecek bir meta olarak değerlendirip değerlendirmedikleri ve insanların iş durumunun, adil toplumda yaşamayı hak etmeleri üzerinde etkili olduğunu düşünüp düşünmedikleri sorulmuştur. Bu sorularla, mülakat yapılan kişilerin koşulluluk ve hak etme kavramlarını sosyal adaletle bağlantılandırıp bağlantılandırmadığı test edilmektedir. İş ve adil toplum arasındaki ilişki analiz edilirken, insanlardan işi ve iyi işi de tanımlamaları talep edilmektedir. Mülakat yapılan kişilerin

işi; sosyal adaletle bağdaştırma biçimleri yorumlanmadan önce, işten ne anladıklarının gözlemlenmesi önemlidir.

7.2.5.1. Türkiye

Türkiye’de birçok insan iş kavramını para karşılığı yapılan faaliyet, önlem, garanti, sorumluluk; iyi iş ise bunun severek yapılması olarak tanımlamaktadır. Çok az sayıda kişi, iş ve iyi iş tanımlarken işin koşullarından bahsetmiştir. Bunun yanı sıra, önemli sayılabilecek oranda kişi, işi adil toplumda yaşamının bir koşulu olarak değerlendirmektedir. Fakat, adil toplumu hak edilecek bir meta olarak gören kişi sayısı çok azdır. Türkçede hak etme (*deserve*) kavramının içinde hak sözcüğü bulunmaktadır. Dolayısıyla kişiler sadece bir duruma layık olduklarını değil aynı zamanda o konuda somut yazılı hakları olduğu şeklinde değerlendirmektedirler. Mülakat yapılan kişiler iş durumlarından bağımsız olarak adil topluma erişim haklarının olduğunu düşünmektedirler. Fakat bununla beraber, kendilerinin de üzerlerine düşeni yapmaları, sorumluluklarını yerine getirmeleri gerektiğini düşündüklerini belirtmişlerdir.

32 yaşında bir erkek (TA32E) *“toplumun adaletli olması için insanın kendisinin çalışması, çabalaması gerekir. Adalet zaten kendiliğinden gelecektir insan için”* ifadelerine yer vermiştir. Benzer şekilde, 55 yaşında bir kadın (TA55K) işi *“yapılması gereken bir şey”* ve *“sorumluluk”* olarak tanımlamış ve iş ve adil toplum arasındaki koşulluluk konusunda ise *“durduğun yerde çalışmazsan kimse sana hak ettiğin şeyi vermez. Mücadeleyle çalışarak alırsın. Çalışmıyorsan da mücadele devam ediyor, onu elde edene kadar. Konuşarak eğiterek kendini falan. Adil ortamda yaşama hakkı verilmiş bir haktır ama bizim de çalışmamız gerekiyor”* demiştir. 36 yaşında bir erkek (TG36E) *“sen adaletli davranmalı ve adaletli çalışmalısın ki işverenden adalet isteyebilesin. İşveren de bazen adaletsizlik yapabiliyor. Yine sonuçta mağdur olan işçi oluyor”* şeklinde görüşlerini açıklamıştır. 25 yaşında bir kadın (TG25K) işi, *“garanti”* olarak tanımlamış ve adil toplumla ilgili şu şekilde konuşmuştur: *“bu bizim hakkımız ama Türkiye toplumunda kimse bu hakkı gözetmiyor. Adil bir şekilde yaşamak için işinin olması lazım, elinin ekmek tutması lazım, en başta paran olması lazım. Onun için de paran yoksa insan değilsin”*.

37 yaşında bir erkek (TG37E) adil toplumun Türkiye’de bir koşula bağlı olarak elde edilmesini eleştirmektedir. Bu kişi *“iş olmazsa olmaz ve ülkemizde şu an maalesef ki ön koşuldur. Çalışmazsan ayakta duramazsın, mümkün değil. Çalıştığımız halde yetiştiremiyoruz, düşünebiliyor musunuz? Çocukların okuluydu, Evin işte kirasıydı. Zaten açlık sınırı da belli az çok, söylememe gerek yok, biliyorsunuz. İnşallah daha iyi olur”*

demıştır. Bu kişi çalışan yoksullar konusuna değinmiş ve insanların çalışsalar dahi onurlu yaşam standartlarına ulaşamadıklarından bahsetmiştir.

Bu görüşlerin yanında, mülakata katılan kişilerden bazıları bir işte çalışmanın adil topluma ulaşmak için bir zorunluluk olduğunu vurgulamışlardır. Bu kişiler genellikle toplumun refahı için işsiz bireylerin hiçbir şey yapmadığından şikâyet etmektedirler. Mülakat yapılan kişiler kendileri de işsiz ve iş arayan kişiler olmalarına rağmen işsiz olarak nitelendirdikleri kişileri sertçe eleştirmektedirler. Bu durum Althusser'in (1971) öne sürdüğü öznellik ve maruz kalma diyalektik sürecine örnek teşkil eder niteliktedir. Aktif sosyal politikalara maruz kalan bireyler, kendi kendilerine yeterli bir özne gibi kendisini değerlendirmekte; fakat aynı zamanda kendi kontrolünde olmayan bir düzenin içinde kendi koşullarına yabancılaşmasına neden olan çeşitli politikalara maruz kalmaktadır.

İşi *“kendine güven, güzel yaşama, özgüven, başının dik durması, elinin sağlam olması”* şeklinde tanımlayan 39 yaşında bir kadın (TA39K-1) *“bence çalışmak şart çünkü çalışırsın, bir paran olur, paran olunca da alımın olur, alım olunca da insan kendini mutlu hisseder... adil yaşam hakkımız, her insanın hakkı. Siz o hakkı bana verin ben zaten onu daha yükseltmek için kazanırım zaten”* demiştir. Bu alıntıdan görüldüğü gibi, bireyler mutluluğu tüketime bağlamıştır ve bu görüşe göre tüketmenin tek yolu çalışmaktır. Dolayısıyla, iş sahibi olmaktan adil topluma erişmek için bir koşuldan daha fazlası, bir zorunluluk olarak bahsedilmiştir.

38 yaşında bir kadın (TA38K) iş kavramını *“Türkiye şartlarında iş sadece karnımızı doyurmak”* şeklinde tanımlamakta ve işin paraya eşit olduğunu şu sözlerle ifade etmektedir: *“Erkek mecburiyetten çalışıyor. Kariyer şu bu şeylerini geçiyorum. İstisnalar. Erkek 5-6000TL veya 10.000TL alsa, o kadın neden çalışsın ki rahatça gezip tozmak varken ama Türkiye şartları öyle değil. Kadın da mecburen kariyer yapayım ki daha yüksek maaş alayım diye düşünüyor...O yüzden kadın da çalışmaya ihtiyaç duyuyor”*. Aynı zamanda bu kadın, iş ve adil toplumda yaşama hakkını birbirine bağlamaktadır. *“Çalışana daha adaletli yaşam sağlanması lazım. E ben çalışayım gece gündüz. İşsiz adam yatsın. Ona da aynı para gitsin. Olur mu öyle şey”* demiştir. Kadının çalışması hakkındaki görüşleri nedeniyle iş ve çalışma hayatı konusunda paternalistik bakış açısı sergileyen bu kadın, işin para demek olduğunu ve adil yaşam koşullarının daha fazla parayla elde edilebileceğini düşünmektedir. Dolayısıyla, mülakat yapılan bazı kişiler, adil toplumun belirli bir davranış şekli sonucunda elde edilebilecek bir meta olduğunu

düşünmektedir. Bu davranış şekli çoğunlukla yeterince çaba harcamak şeklinde tanımlanmıştır.

38 yaşında bir kadın (TG38K), “*insanın hayatını sürdürmek, evine bakmak için çalışmak zorunda olduğu bir kurum*” şeklinde iş kavramını tanımlamıştır. Adil toplum iş ilişkisi için ise “*tedbir*” ifadesini kullanmıştır. Bu kadın, “*sen tedbirini alacaksın. Takdir de artık devlete. Ben şu diplomalarımı almışım. İlla ki bir yerde iş bulurum. Ama ben buraya gelmesem bir şey yapamam. Yapmamız gerekeni yaptıktan sonra devletten beklentim şu derim. Ben bir şey yapmadan hiçbir şey bekleyemem*” demiştir. Benzer şekilde, işi “*bizim sıkıntısız ve rahat şekilde yaşamamız için önlem*” şeklinde tanımlayan 21 yaşında bir erkek (TG21E) de adil toplum ve iş arasındaki denklemini şöyle aktarmıştır: “*adil toplum hak edilmesi gereken bir şey. Biraz çabalaması lazım. Çabalamazsa hiçbir şey olmaz, hiçbir alternatifle karşılaşmaz...İş olmazsa rezillik içinde olacağımızı düşünüyorum*”.

39 yaşında bir kadın (TA39K-2) işi “*para, kendine güven, kendini güzel, iyi hissetmek*” şeklinde tanımlamıştır. Anne olduktan sonra işini kaybeden bu kadın işin hayatı üzerindeki etkisini şu şekilde açıklamaktadır: “*İşsizken hiçbir şey görmüyorsun, sosyal hayatın çok yok, belki iş hayatında gidiyorsun, orada iki üç kişiye merhaba diyorsun, o bile seni rahatlatıyor*”. İşe sahip olmasının adil topluma ulaşma hakkı üzerindeki etkisini ise şu sözlerle dile getirmektedir: “*canım şimdi ben çok yoğun bir şekilde çalışacağım akşama kadar; başkası da yatıp aynı şeyi alacaksa böyle bir adalet istemiyorum ben. Niye çalışıyorum ki o zaman, o yatıyorsa ben de yatayım dersin. Bence öyle bir şey olmamalı. Çalışan hak ettiğini alacak, işsiz de o zaman çekecek. Bu kadar basit*”.

Aktif sosyal politikaların bireylerin hayatlarındaki etkileri üzerine mevcut alan yazında insanların sadece emekleri değil aynı zamanda davranışlarının da pazarda alıp satılabilir birer meta haline geldiği tartışılmaktadır. Türkiye’de alanda görülen bazı kişilerin görüşleri bu çerçevede değerlendirilmiştir. 40 yaşında bir kadının (TG40K) iş hakkındaki görüşleri bu durumu örnekler niteliktedir. “*Bir malı satarken size güler yüz göstermesinin önemi büyüktür. Maddi bir şey vermemiştir bu kişi size. Güler yüzlü ifadesini vermiştir, kalbini vermiştir aslında*”. Bir satış elemanının işini yapmasının yanında bir de ondan gülmesi, samimi olması vb. özellikler beklenmektedir. Bireylerin sadece emekleri değil aynı zamanda hareketleri ve davranışları da alıcı bekleyen metalar haline gelmiş durumdadır.

Yukarıda bahsedilen baskın görüşün aksine, mülakat yapılan bazı kişiler, işe sahip olmanın adil topluma erişimi sağlayacak bir araç olmadığının farkındadırlar. Bir işte çalışarak adalete ulaşamayacaklarını düşündüklerini belirtmişlerdir. 27 yaşında bir kadın (TG27K) “*düşünsenize siz devletsiniz ben sürekli çalışıyorum, çalışıyorum, çalışıyorum ama benim param sabit. Başka tarafın parası yükseliyor ama devlet dur demiyor. Bu adil değil yani. Bence devlet acilen el koymalı*” ifadelerine yer vermiştir. 33 yaşında bir erkek (TG33E) “*kendin ve ailenin hayatını geçindirmek için belli bir emek, zihin ve düşünce olarak belli saatlerde o işletmeye verdiğin zaman*” olarak işi tanımlamaktadır. Bu erkek, iş adil toplum ilişkisini “*birileri daha çok hak eder diye bir şey yok. Herkes eşittir yani. Aynı şartlarda dünyaya geliyorsun...Herkes adaletli yaşamayı hak ediyor küçüğünden büyüğüne, çalışanı çalışmayanı*” sözleriyle açıklamıştır. Benzer şekilde, 45 yaşında bir kadın (TG45K) bu konudaki düşüncelerini aşağıdaki şekilde paylaşmaktadır:

Benim kafamda yok, işin adil toplum için koşul olması. Fakat çevrede var. Mesela en ufağından diyorum; birisi çalışmıyor, çalışsın diyor. Bence de çalışsın. Çalışmak zorunda zaten. Yan gelip yatmasın. Niye ben yatmasını bilmiyorum mu? Ama nereye gidiyorsa iş bulamıyor. Benim bildiğim çevremde çok kişi var böyle. İş yok veya belli bir ortamdan gelmiş her işi yapamıyor. Zorla yapamıyor yani. Dışardaki işi yapmaya razı, beni burada kimse görmesin diyerekten. Böyle insanlar da var.

Sonuç olarak, Türkiye’de mülakat yapılan kişilerin çoğu kendileri çaba göstermeden adil bir toplum talep edemeyeceklerini düşünmektedirler. Dolayısıyla, işsiz bireylere aktif olmaları, çaba göstermeleri ve serbest piyasanın yarattığı risklerin sorumluluğunu omuzlarına almaları yönündeki tavsiye ve öneriler bireyler tarafından kabul edilerek içselleştirilmiştir.

Post-endüstriyel dönemde iş, insanların hayatta kalabilmeleri için olmazsa olmaz konumdadır. Fakat, alanda görüldüğü üzere, hayatta kalmak için bir araç olmanın yanı sıra iş, insanlar için çok daha fazla anlam ifade etmektedir. İşin bireylere kimlik kazandırdığı, kendilerini iyi hissettirdiği belirtilmiştir. Bunun yanı sıra, bazı kişiler iş ve çalışıyor olmanın sosyal adalete erişim için bir koşul olduğundan bahsetmiştir. Bu bulgular bu haliyle oldukça çarpıcıdır; ancak bu ifadeleri işsiz olan bireylerin kullanması söz konusu bulguları daha çarpıcı hale getirmektedir. Bu kişiler için, adalet, hakkaniyet, doğal bir hak değil, bir çaba karşılığında kazanılması gereken bir metadır. Uygulanan neoliberal politikalar, bireylerin bu şekilde düşünmesi konusunda onları ikna etmeyi başarmıştır. Bu durum bireylerin sosyal adalet algılarını da etkilemiş; onları adil toplum, işsizlik, iş durumu gibi konuları birbirleriyle ilişkilendirir duruma getirmiştir. Fakat, aynı zamanda bu duruma karşı çıkan ve bu dönüşümü eleştiren kişilere de rastlanmıştır. Bu

bireyler, sosyal adalet fikrine koşullu erişimi eleştirmekte ve bu duruma tepki göstermektedirler.

7.2.5.2. İspanya

İspanya’da mülakata katılan kişiler, işin adil toplumun önkoşulu olmakla birlikte, hayatta kalmak, bir kimliğe sahip olmak, toplumla bütünleşmek ve iyi hissetmek için bir ihtiyaç olduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla, mülakat yapılan kişilerin çoğu, işin bireylere toplumda bir kimlik sağladığını düşündükleri için işi toplumda sosyal adaletin sağlanması için bir koşuldan fazlası olarak algılamaktadır. Buna ek olarak, İspanya’da mülakat yapılan kişilere göre; bireyler, adil bir toplumda yaşamayı ancak topluma katkıda bulundukları, yani çalışmıyor olsalar da iş bulmak için uğraştıkları sürece hak etmektedir. Sosyal adalet, kazanılacak bir meta olarak algılanmaktadır.

Bu bölümde öncelikle mülakat yapılan kişilerin işi ve iyi işi tanımlama biçimleri analiz edilmekte, sonrasında ise mülakat yapılan kişilerin işi adil bir toplumda yaşama hakkı ile bağdaştırma biçimlerine ilişkin görüşleri tartışılmaktadır. İşin tanımıyla ilgili olarak, mülakat yapılan birçok kişi iş-yaşam dengesinden bahsetmekte ve çalışma saatlerinin kişisel hayata uygun olması gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca, mülakat yapılan kişilerin çoğu işi bir şeye/kişiyeye hizmet ettikleri ve bir işe yaradıklarını hissettikleri bir faaliyet olarak betimlemektedir. Kişilerin çoğu iyi işi sevdikleri ve işçi olarak sömürülmedikleri bir iş olarak tanımlamakta ve çalışma koşullarının iyileştirilmesine değinmektedir. İspanya’da tespit edilen tanım, Türkiye’de mülakat yapılan kişilerin çalışma koşullarından ender olarak bahsettiği tanımından bu açılardan farklılaşmaktadır.

İşi “*ücretli faaliyet*” olarak tanımlayan 28 yaşında bir kadın (İB28K-1) “*iyi iş, onurlu bir hayata imkân tanıyan iştir; bu yalnızca ekonomik açıdan değil, iyi bir iş aynı zamanda kişinin kendisini kişisel olarak geliştirmesine ve işi kişisel yaşamıyla bütünleştirmesine de izin verir. Şu anda bu çok zor. Ben şu an seveceğim, beni anne olmaya motive edecek ve çalışma saatlerimi çocuklarımla zaman geçirmek için azaltabileceğim bir iş arıyorum. Bulacağımı umuyorum. Bu çok ütöpik bir düşünce de olabilir ama ne yapalım!*” demiştir. 41 yaşında bir erkek (İB41E) “*iş insana onur verir, bir işe yaradığını hissettirir. Bana göre iş bir görevi mümkün olan en iyi şekilde yapmaktır. Bunun için size para öderler*” ifadelerini kullanmıştır. 40 yaşında bir kadın (İB40K) “*gidip mesleğinizi yaptığınız, karşılığında da ücretinizi alıp eve döndüğünüz yerdir*” tanımını yapmıştır. 29 yaşında bir erkek (İM29E-2) işi “*geçimi sağlamak için bir araç ve belirli bir ödeme karşılığında yaptığınız ürün veya hizmet*”, iyi işi ise “*işçilerin*

haklarının ve yükümlülüklerinin teminat altına alınması” olarak tanımlamaktadır. Sözlerine “gençler haklarımız var, haklarımız var, diyor. Kusura bakmayın ama yükümlülükleriniz de var” diyerek devam etmiştir.

Mülakat yapılan kişilerin bireylerin adil bir toplumda yaşama hakkını kazanmak için çalışması gerekip gerekmediği sorusuna 25 yaşında bir erkek (İM25E) *“bir şeyi istiyorsanız, onu kazanmalısınız. Size hiçbir şeyi hediye etmezler. Öyle olsaydı, herkes evinde otururdu, değil mi? Haklarımız var ama bunları kazanmak zorundayız; onlar için her gün çalışmak zorundayız. Çalışmazsak, hiçbir şeyi başaramayız”* şeklinde cevap vermiştir. Mülakat yapılan 18 yaşında başka bir kişi (İM18E) *“bazı insanlar başkalarından fazlasını, bazılarıysa azını hak ediyor. Herkesin adil bir toplumda yaşama hakkı var ama bu hak bazılarında fazla, bazılarında az...Beni aradıklarında, ben şunu istemiyorum dersem, bana daha az ücret veriyorlar dersem...bir hakkım var ama bunu kullanmak istemiyorum demektir...İnsan bir şeyi yapmak istemediğinde daha az hakka sahip olur. Diğeriyse işsiz olduğu ama bir şeyler yapmak istediği için daha fazla hakka sahip olur”* ifadelerini kullanmıştır.

30 yaşında bir kadın (İM30K-1) konuyu *“insan kendine düşeni yapmalı. Ben evde oturup, bana iş versinler diye beklemeyeceğim. İnsan işgücü piyasasında olmayı kabul etmeli ve çalışmak istemeli. İstemezse, hata/suç ondadır”* diyerek ele almıştır. 38 yaşında bir erkek (İB38E) *“insanların çalışmayı neden istemediğine bağlı. İş olmadığı için mi yoksa çalışmak istemedikleri için mi? Çalışmak istemediği için çalışmayanlar, yaşamayı hak etmeyen parazitler. Çalışmak isteyen ama iş verilmeyenlerse şanssız ve bunun sonuçlarına katlanıyorlar”* demiştir. 29 yaşında bir kadın (İB29K) *“hiçbir şey yapmazsan, sen hiç kimsesin. Bir şeyler yapmalısın: ders çalışma, motivasyon, hedefler, amaçlar”* ifadelerini kullanmıştır. 51 yaşında bir erkek (İM51E) soruyu *“adil bir toplumda yaşama hakkını kazanmak isteyen herkes katkıda bulunmalı. Bence ben hak ediyorum. Katkıda bulunmazsam, hiçbir şey isteyemem”* diyerek ele almıştır. 55 yaşında başka bir erkek (İB55E) *“bir şekilde katkıda bulunmak zorundasınız. Talep hakkına sahip olmak istiyorsanız, vergilerinizi ödemelisiniz. Ödemezseniz, bir şey isteyemezsiniz. Çalışmazsanız, vergilerinizi ödemezseniz, hiçbir beklentiniz olamaz. Sonrasında bir şeyi talep edebilmek için önce bedelini ödemelisiniz”* demiştir. 58 yaşında başka bir erkek (İM58E) de adil bir toplumu hak edebilmek için katkıda bulunulması gerektiğini aşağıdaki benzer ifadelerle vurgulamıştır.

Çalışmak zorundayız. Doğduğumuzda adil bir topluma ihtiyacımız var ama bu toplumla iş birliği yapmak zorundasınız. Çalışmak, düzgün davranmak ve fazla gelse de vergilerinizi ödemek zorundasınız. Hepimiz her şeyi yapsaydık, işler farklı bir yöne gidebilirdi ama bir

sürü işini bilen insan var. Benim tanımımla işlerini yasal yollarla yürütmeye çalışan, benim deyimimle, aptallar olarak biz, daha fazla sıkıntı çekiyoruz. Çalışmayan bir sürü insan var. Çalışmadıkları, yasa dışı şeyler yaptıkları ve sürekli bir şeyler istedikleri için hiçbir şeyi hak etmiyorlar. Tembelliğinden çalışmayan bir sürü insan var. Herkes bir şekilde çalışmalı. Size bir şey vereceklerse, sizin de katkıda bulunmanız gerekir. İnsanlar şunu dememeli: Ben zaten 20 yıldır çalışıyorum. Şimdi sefasını sürme sırası bende. Yok. Yok. Sonraki 20 yıl da çalışmaya devam edebilirsin.

40 yaşında bir kadın (İM40K) iş kavramını “çocuklarımı bir yere bıraktığım her an devam eden, çocuklarımın geçimini sağlayan ve her ay bana ücret ödeyen her neyse o” olarak tanımlamaktadır. Görüldüğü gibi, bu kişi her türlü işi kabul etmeye açıktır. İşin adil bir toplumun koşulu haline gelip gelmediğini değerlendirirken, bu kadın başka insanların davranışlarından şikâyet etmiştir. Bu kadına göre toplumda adil muamele görmesinin koşulu bir işe sahip olmasıdır. Bu kişi açıklamalarında “çalışmazsanız, size daha az insanmışsınız gibi davranıyorlar... Sanki bir işe yaramayan biriymişsiniz gibi sizi kötü hissettiriyorlar. İşsizseniz, size hiçbir şeyi hak etmiyormuşsunuz gibi garip bakıyorlar” ifadelerini kullanmıştır. Benzer cümleler kullanan 40 yaşında bir erkek (İM40E-2) de işin adil toplumun koşulu olmasının gerekçesine kendini suçlama duygusunu da eklemiş ve “toplumun bir parçası olduğumu hissetmek için çalışmak zorundayım. Çalışmazsanız, düşer kalırsınız; arkadaşlarınızla dışarı çıkamaz, temiz kıyafetler giyemez ve yırtık kıyafetlerle dolaşırsınız. Herkes size garip bakar, hiç kimse sizinle konuşmaz. Bugün iş, sosyal adaletin bir parçası...Belki 2118 yılında, hayat tamamen mekanik hale geldiğinde, geçim için işe gerek kalmadığında, işi sosyal adaletin dışında görebiliriz” demiştir.

29 yaşında bir erkek (İM29E-2) de “ben bir insan olarak, kimliğimden, bulunduğum yerden, katkıda bulunduğum şeylerden ve bana katkısı olanlardan soruluyum. Ben adaleti hak etmeliyim. Eşime iyi davranmazsam, çalışanlarımı sömürürsem, yaşlılara hakaret edersem, adil bir toplumu hak etmem. Ama aynı zamanda kanunlar da adil olmalı. Vatandaşlar olarak biz de adil olmalıyız, sistem de adil olmalı...Gençler olarak biz, işgücü piyasasına mümkün olan en kısa sürede girmeliyiz. Bir azınlık grubun çalışıp diğer çoğunluk grubun yükünü kaldırdığı bir ortam olmamalı. Sistem sürdürülebilir olmalı” ifadelerini kullanmıştır. İşsizlerin duygularına ilişkin görüşlerini de aşağıdaki şekilde dile getirmiştir:

Psikolog olarak iki konunun altını çizmek istiyorum. İşsizlik dış ve iç olmak üzere 2 faktör etrafında şekillenir. Bir insan çalışmıyordur, çalışmak istemiyordur, çalışmaya değer değildir (iş için gerekli yeterliliğe sahip değildir)⁶⁶. Bunlar dış faktörler diyebileceğimiz sosyal hususlar. Bu dış faktörlere maruz kalan kişi, iç dünyasında özgeçmişimi kötü hazırladım, mülakatta iyi değildim, aptalım, diye düşünüyor. Düşündüğümüz bu. İşsizlerin anksiyete ve depresyon açısından daha yüksek risk taşıdığını gösteren bilimsel araştırmalar

⁶⁶ Parantez için araştırmacı tarafından eklenmiştir.

var. Kendimizi daha az mı insan hissediyoruz? Evet. Ben bu boşluğu, anksiyeteyi, işe yaramama hissini yaşıyorum. İşim olmasa bile ben bir insanım, onurum var, haklarım ve yükümlülüklerim var; bunları unutuyorum. Çalışmanın psikolojik ve sosyolojik açıdan iyi olmadığını biliyorum...İş akıl sağlığının bir parçası. İş olmadan iyi olmak mümkün değil.

24 yaşında bir kadın (İB24K) “bir şeyler yapmalısınız. İçinizde bir şey eksikmiş gibi bir boşluk hissediyorsunuz. Hepimizin hakları var ama yükümlülükleri de var. İş bu yükümlülüklerden biri olarak düşünülebilir. Bence iş adil bir topluma ulaşma sürecinin bir parçası” diyerek bu görüşe katılmıştır.

İşin adalete ulaşmak için kendisinden topluma vermesi gereken bir şey olmadığını, işin adil bir toplumda yaşadığını hissetmesi için kendisine sunulması gerektiğini düşünen 28 yaşında bir kadın (İB28K-1) aşağıdaki ifadelerle farklı bir görüş beyan etmiştir.

Sosyal adalete ulaşmak için iş, bir önkoşul. İş size kimlik kazandırıyor. Kişisel ve profesyonel tatmine işle ulaşmaya alıştık. İş sayesinde kendinizi başka şekilde geliştiriyorsunuz. Her türlü sosyal korumadan yararlısam da işsiz kalıp evde oturmak istemezdim. Bunun da ötesinde, bana göre iş size çeşitli araçlar sunuyor. Başka insanlarla tanışıyor, onlarla arkadaşlıklar kuruyorsunuz. İşten çıktığınızda, insanlarla konuşuyorsunuz. Günümüzün bireyselci toplumu düşünüldüğünde, evimden çıktığımda süpermarketteki kasiyerle konuşabilirim ama bu konuşmalar çok yüzeysel kalır. İş, insanlarla bir şeyler paylaşabildiğiniz bir ortamda olmak demek. Bence iş size birçok duygu ve kimlik katıyor ve kendinizden ve toplumdan daha memnun olmanızı sağlıyor...İş olmasa, para olmaz. Para bu toplumun Tanrısı. Para yoksa, fırsat da yok.

Yukarıda alıntısı sunulan kadınla aynı düşünen başka kişiler de olmuştur. Bu kişiler, işin hayatta kalmak için olmazsa olmaz olduğunu, zorluklara dayanabilmenin ve yaşamının tek yolu olduğunu da sözlerine eklemektedir. Dolayısıyla, iş adil toplumun bir koşulundan fazlası olarak algılanmaktadır. İnsanlar, doğal olarak, işi para olarak görmekte ve para olmadan hayatta kalmanın imkânsız olduğunu vurgulamaktadır. Bu konu, Bask Bölgesi’nde mülakat yapılan kişiler arasında daha fazla öne çıkarılmıştır.

54 yaşında bir kadın (İM54K) “yaşamının başka bir yolunu bilmiyorum. Bu yüzden, iş her şey için gerekli” demiştir. 42 yaşında başka bir kadın (İB42K) “İş mecburi. Paranız yoksa, hiç kimsesiniz. Her şey, ev, yemek, kıyafet hep parayla alınır. Para kazanmak için çalışmak zorundasınız. Para da ağaçtan toplanmıyor. Öyle bir toplumda yaşıyoruz ki para her şeyi yönetiyor” ifadelerini kullanmıştır. 48 yaşında bir erkek (İB48E) “yemek yemek istiyorsanız, çalışmak zorundasınız. Bu bir yükümlülük. Sev ya da sevme. İşe isteyerek veya istemeyerek gelebilirsin ama her durumda bu bir mücadele, çünkü geçiminizi her gün gittiğiniz işle sağlarsınız. İşiniz varsa, ekmek alabilir, kafanızı dağıtabilir, iş arkadaşlıkları kurabilirsiniz. Buna karşılık, işiniz yoksa, bildiğiniz tek şey ne olur? Sokaklar” diyerek yorumunu dile getirmiştir. 28 yaşında bir kadın (İB28K-2) yorumunda “işiniz varsa ve işsizlik sigortasına bağımlı değilseniz, evimden atılır mıyım? Oğlum bu ay yemek yiyebilir mi diye endişelenmiyorsunuz...İşin refahımızdaki rolü de büyük. Duygusal açıdan iyiyseniz, kendinizi rahat hissedersiniz. Toplum da bunu fark

eder. İşimiz yok veya yaşamak için bir nedenimiz yok diye canımız sıkınsa, bu toplumu da etkiler” ifadelerine yer vermiştir. 40 yaşında başka bir kadın (İB40K-1) “iş size hayatta kalabilmeniz için yollar ve araçlar sağlar; yemeğinizi, kıyafetinizi alabilir, her şeye ulaşabilirsiniz. İşiniz yoksa, gidip hırsızlık yapamazsınız. Doğru olduğunu düşünüp hırsızlık yapan bir sürü insan var ama böyle düşünmeyenler de var. Dolayısıyla, tamamen farklı ahlak değerlerine sahip olanlar, yani benim için, iş çok önemli” demiştir. 57 yaşında bir kadın (İM57K) da “çalışmazsanız, yaşamaya bile hakkınız yok. Hayatınızı elinizden alırlar. Siz de aynısını yaparsınız. Ben işsizdim. Of! Elektrik faturası gelecek, param yok, diye düşünmeye başlıyorsun. Bu da anksiyeteye yol açıyor. Bu da hayatını elinden alıyor” diyerek konuyu ele almıştır.

Bu görüşlere ek olarak, mülakatlarında işin adil toplumun bir koşulu olduğu veya sosyal adaletin hak edilmesi gereken bir meta olduğu fikrine tamamen karşı çıkan kişiler de olmuştur. 40 yaşında bir erkek (İM40E-3) insanların adil bir toplumda yaşama hakkını kazanabilmek için bir şeyler yapması (çalışması veya başka şekillerde katkıda bulunması) gerekip gerekmediği sorusuna “kesinlikle hayır. Ne diyorsun! Lütfen! Tam aksine. Ben işçilerin özgürleşmesinden yanayım. Buradaki konu hayatta kalma hakkı değil, yaşama hakkı” yanıtını vermiştir.

31 yaşında bir kadın (İM31K-1) iyi işi “esnek/tutarlı saatleri ve daha fazla dinlenme zamanı olan iş” olarak tanımlamış ve “Çalışamayan insanlar var. Herkese iş yok. Mümkün değil. Sayımız çok fazla. Geri kalanlar ekonomik yardım almalı... Herkese iş yok ama herkese para var” ifadelerini kullanmıştır. İş “ücretli faaliyet” olarak, iyi işi ise “aile hayatı ve sosyal hayatı dengelemeye imkân tanıyan ve işten çıktığınızda, zihninizin rahat ve sakin olduğu, içeride olup bitenleri fazla düşünmediğiniz iş” olarak tanımlayan 30 yaşında bir erkek (İB30E) “Adil bir topluma ulaşmak bir hak olmalı, kazanılacak bir şey değil. Ne yazık ki, bunu biz kazanmak zorundayız, çünkü bugün Infojobs üzerinden bir iş ilanı çıksa, 700 başvuru birden geliyordur. İlansa sadece 3-4 kişi için açılmış. Bu verilen bir hak mı, kazanılması gereken bir şey mi? Sen söyle!” demiştir.

53 yaşında bir erkek (İB53E) “adil bir topluma ulaşabilmek için yapılması gereken şey işte çalışmak değil aslında. Hayır! Seni istedikleri şekilde çalıştırmak istiyorlar, çünkü senin sadece bir sayıdan ibaret olmanı istiyorlar. Sen orada bir sayısın. Her şey güzel, sorunsuz ve sen de böylece protesto etmiyorsun” ifadelerini kullanmıştır. 27 yaşında bir kadın (İB27K-2) da “işin adil bir toplumda yaşamanın bir koşulu olması, bizim icat ettiğimiz sistemin kendisi, değil mi? Bunu kim icat etti, bilmiyorum. Bence

herkes katkıda bulunmalı ama bu katkının günde 8 saat çalışmakla olması gerektiğine katılıyor muyum, bilemiyorum” demiştir.

Sonuç olarak, mülakat yapılan kişilerin işi ve iyi işi tanımlama biçimleri değerlendirildiğinde, bazı istisnalar olmakla birlikte hem Türkiye’de hem de İspanya’da mülakat yapılan kişilerin düşüncelerinin piyasanın kendilerinden istekleriyle uyumlu olduğu görülmektedir. İşin tanımıyla ilgili olarak kullanılan kavramlar “sorumluluk”, “önlem”, “garanti”, “önkoşul”, “iyi yaşamak”, “insan gibi hissetmek, işe yaradığını hissetmek, güçlü hissetmek”, “akıl sağlığının bir parçası”, “her şeye, yemeğe, onurlu bir hayata vb. ulaşmak”, “her gün gittiğiniz yer”, ve “hayatta kalmak için gittiğiniz bir kurum” olmuştur. İnsanlar işe sahip olma durumunu yalnızca geçim kavramıyla değil, aynı zamanda duygularıyla da bağdaştırmaktadır. Dolayısıyla, insanların işle ilgili algılarında piyasaya uyumlu mantıkla disipline olduğu öne sürülebilir. Ancak, disiplin süreci burada bitmez. Söz konusu süreç, adaletin dahi işgücü piyasasındaki aktiflikleriyle bağlantılı bir meta olduğuna insanların inandırılmasıyla devam etmiştir ve bu durum saha çalışmasında açıkça görülmektedir.

Buna ek olarak; bu bölüm, Standing’in (2009) mesleki vatandaşlık kavramına ilişkin açıklamasına da örnek teşkil edebilecek olgular içermektedir. Mesleğin insanlara kimlik kazandırması ve sosyal vatandaşlığın çalışma hayatının ve iş kavramının yeniden organizasyonu yoluyla mesleki vatandaşlığa dönüştürülmesi ile ilgili Standing’in açıklamaları, mülakat yapılan kişilerin algılarında gözlemlenmiştir. Buna ek olarak, Serrano’nun (2004) iddia ettiği gibi, mülakat yapılan kişilerin gözünde iş, vatandaşlığa erişimin bir önkoşulu haline gelmiştir. Her iki ülkede gözlemlendiği üzere, hak kavramına dayalı değerler ve fikirler; statüye dayalı değer ve fikirlere dönüşmüştür. Mülakata katılan bazı kişilere göre; adil toplum, belirli bir davranış ve eylem biçimi kullanılarak kazanılabilecek bir meta haline gelmiştir.

Bu genel algıya ek olarak, mülakatlarda bu dönüşümün ve disiplin yönteminin farkında olduğu, mevcut durumu şiddetle eleştirdiği ve memnuniyetsizliğini dile getirdiği görülen kişiler de olmuştur. Mülakat yapılan bazı kişiler işin adil bir toplumun koşulu olmasına veya hak edilebilecek bir meta olarak yansıtılmasına karşı çıkmaktadır. Ayrıca, kendilerinin çeşitli zorunluluklara maruz kalan birer öznenen ziyade, birer nesne olduğunun da farkındadırlar. Dolayısıyla -Althusser’in (1971) öne sürdüğü öznellik ve maruz kalma diyalektik sürecine tepki olarak, insanların bu geçişe itiraz ile yanıt verdiği söylenebilir. Sahada toplumun fikirlerinin, değerlerinin ve normlarının neoliberal

dönüşüm ile paralel olarak koordine edildiği ancak bu süreçte karşı çıkan ve tepki gösteren birçok kişi olduğu da söylenebilir.

SEKİZİNCİ BÖLÜM: MESLEKİ EĞİTİM VE SOSYAL ADALET ALGILARININ TÜRKİYE VE İSPANYA ARASINDA KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

Bu bölümde, mülakat yapılan kişilerin mesleki eğitim, sosyal adalet ve iş ile adil toplum arasındaki ilişki konusundaki algıları Türkiye ve İspanya arasında karşılaştırmalı olarak analiz edilecektir. Bu bölümün amacı, Türkiye ve İspanya’da mülakat yapılan kişilerin algılarını ortaya koyarak, insanlar arasında beklenti koordinasyonunun sağlanıp sağlanmadığını ve aktif sosyal politika programlarına katılanların neoliberal fikirleri içselleştirip içselleştirmedeğini gözlemlemektir. Beklenti koordinasyonunun sağlanması Blyth’ın önerdiği neoliberal fikirlerle gerçekleşen kurumsal dönüşümün son ve beşinci aşamasıdır. Bu son aşamada neoliberal fikirlerle kişilerin sistemden beklentisi koordine edilerek kurumsal istikrarın sağlanması beklenmektedir. Bu varsayımın alanda tespiti için yapılan analizin Türkiye ve İspanya arasında karşılaştırmalı şekli bu bölümde incelenmektedir.

8.1. Mesleki Eğitim Kurslarına İlişkin Algı

Mülakata katılan kişilerin mesleki eğitim programlarına ilişkin algısı analiz edilirken, bu kişilerin söz konusu eğitimlerin işgücü piyasasına erişim sağlayıp sağlamadığına, aktif sosyal politikalardan memnun olup olmadığına ve bu politikaların meslek hayatlarında planlandığı gibi faydalı olup olmadığına ilişkin düşünceleri ile neoliberal normların ve değerlerin insanların akıllarında yer edip etmediği sorusunun yanıtı aranmaktadır.

Mesleki eğitim programları her iki ülkede bir umut ışığı olarak değerlendirilmektedir. Mülakat yapılan kişiler, sadece bu kurslara katılarak iş bulabileceklerini düşünmemektedir. Bu eğitimlerin işgücü piyasasının ihtiyaçları için yeterli olduğuna inanmamakla birlikte, kişiler bu kurslar sayesinde yeni bilgiler edindiklerini, deneyim kazandıklarını, motive olduklarını ve böylece, hayatlarında yeni bir yol açıp, alternatif rotalar seçebildiklerini düşünmektedir. Dolayısıyla, bu mekanizmalar, insanları sistemin içinde ve insanların durumlarını kabullenmeleri ve duruma tepki göstermemeleri için onların asgari ihtiyaçlarını da karşılamaktadır.

Her iki ülkede, insanlar gerçekten her şeyi öğrenmeye çok istekli olduğundan, mesleki eğitimler oldukça olumlu programlar olarak algılanmaktadır. İnsanlar kendilerini sürekli daha çok geliştirmeye güdülenmektedir. Sonuç olarak, bu programların katılımcıları herhangi bir ücret ödmeden yeni bilgiler almaktan çok memnundur. Bu durum, bireylerin işgücü olmaktan çıkarılarak, başarıyla *insan sermayesine*

dönüştürüldüğünün açık kanıtıdır. Herkes kendi sermayesini mümkün olduğu kadar geliştirmelidir. Bireyler kendilerini yapısal sorunlar karşısında korunması gereken işgücü olarak görmemektedir. Kendilerine yönelik değerlendirmeleri, daha çok sermaye olma niteliğine uygundur. Bireyler, yeterli becerilere sahip olmamaları, yetersiz kalmaları veya yaşlı olmaları gibi sebeplerle işsiz kaldıklarına ikna olmuştur. İşsizlik sorununun nedenleri, insanların kapasite eksikliği olarak görülmekte ve mülakat yapılan kişilerde görüldüğü üzere, bu çıkarımlar bireyler tarafından kabul edilmektedir.

Buna ek olarak, her iki ülkede mülakat yapılan kişiler kursların psikolojilerini iyileştirme açısından da faydalı olduğunu ve zihinlerini olumsuzluktan ve yalnızlıktan uzaklaştırdığını belirtmiştir. Bu kişiler, eğitimleri işgücü piyasasına erişimi kolaylaştıran bir araç olarak değil, sosyal hayata katılmanın bir yolu olarak değerlendirmektedir. Alan yazında birçok kere rastlandığı şekliyle; neoliberal sistemde, işsizler tedavi edilmesi gereken anormal insanlar olarak görülmektedir. Dolayısıyla, devletin Crespo ve Serrano'nun (2007) ifade ettiği gibi mesleki eğitim kurslarıyla tedavi rolünü üstlenmesi bu araştırmanın iki tarafında da açıkça görülmektedir. İşgücü piyasasının dışında olmak, psikolojik açıdan hastalıklı olmakla eşdeğer hale gelmektedir. İş bulmak için çaba göstermek, insanları normalleştiren bir araç haline gelmektedir. Bu hususlar her iki ülkede de mülakata katılan kişiler tarafından dillendirilmiştir. Mülakat yapılan kişiler, mesleki eğitimlere ilişkin algılarında bazı farklılıklar da sergilemektedir. Bu farklılıklar aşağıda açıklanmaktadır:

Türkiye’de bazı kişiler, bu kursların akabinde iş bulmak için mesleki becerilerini geliştirmek için değil; hobilerini geliştirmek, öğrenciler açısından yaz tatilinde bir etkinlikte bulunmak amacıyla katıldıklarını belirtmişlerdir. Buna ek olarak, Türkiye’de ataerkil toplumdan dolayı sıkıntılar yaşayan ve eğitimlerine devam edip, mesleki kariyerlerini geliştiremeyen kadınlar bu kursları ev hanımlığı ile profesyonel yaşam arasında bir orta yol olarak algılamaktadır. Ayrıca, işsizliğe çözüm olarak sunulmasına karşın, mesleki eğitimin staj kısmı sosyal hakların ve korumanın sağlanmadığı, güvencesiz bir çalışma biçimi olarak Türkiye’de öne çıkmaktadır. Fakat kursiyerlerin bu şartlarda çalışma ve kendilerini geliştirme konusunda istekli olduğu gözlemlenmiştir.

Buna ek olarak, Türkiye’de mülakat yapılan bazı kişiler kurslara yalnızca günlük nakdi yardımı almak için katılmaktadır veya bu şekilde katılan “ötekileri” suçlamaktadırlar. İspanya’da mülakata katılan kişiler ise işsizlik sigortalarının kesilmemesi için kurslara katılmak zorunda olduklarını ifade etmişlerdir. Benzer bir bulgu çerçevesinde hem Türkiye hem de İspanya’da mülakat yapılan kişiler kursların

mültecilerin, yabancıların veya ayrımcılığa uğrayan grupların sosyal hayata katılımı açısından hayati bir rol oynadığı görüşündedir. Dolayısıyla, aktif sosyal politikaların programlardan faydalananların gözünde pasif sosyal politikalara dönüştüğü görülmektedir. Programlara katılanlar, (katılımcılara deneyim, beceri kazandırması beklenen) meslek kurslarını, (çalışamayan ve pasif olan insanlar için tasarlanan bir politika modeli olan) sosyal yardım gibi ele almaktadır. Sonuç olarak, aktif bir sosyal politika örneği olan mesleki eğitim kursları ve pasif sosyal politikaların bir örneği olan sosyal yardımın, insanların hayatları üzerindeki etkileri çerçevesinde eşitlendiği görülmektedir. Buna ek olarak, Türkiye’de mesleki eğitim kurslarının katılımcıların seçilmesi prosedürlerinin şeffaf olmadığı, bu kursların sadece belirli gruplar için görünür olduğu şüphesi ortaya çıkmıştır.

Özellikle İspanya’da, insanlar eğitime değil, işe ihtiyaçları olduğunu vurgulamıştır. İspanya’da mülakat yapılan kişiler, mesleki eğitimlerin tasarımı ve organizasyonunu şiddetle eleştirmektedir. Kişiler, kursların birçoğunun, kurs düzenleyen kurumlara mali fayda sağladığı için düzenlendiğini düşünmektedir. İspanya’da mülakat yapılan bazı kişilere göre, mesleki eğitim kursları toplumdaki çeşitli gerçekleri örtmek için bahane olarak kullanılmaktadır. Bireylerin o güne kadar becerilerini yeterince geliştirmediklerini ve kabiliyetlerinin gelişmemiş olmasının “suçunun” kendisine ait olduğu düşüncesini yaymak için kullanılmaktadır. Buna ek olarak, kişiler eğitimlerin katılımcıların işsiz görünmemesi için bir araç olarak kullanıldığını da düşünmektedir. Bu ilişki sarmalını, insanları işsiz bırakan ve bunun sonuçlarından da insanları sorumlu tutan bir döngü olarak tanımlamaktadırlar.

Aktif-pasif çelişkisi, her iki ülkede mülakat yapılan kişilerle gerçekleştirilen görüşmelerin neredeyse tümünde görülmektedir. Bir taraftan, kursiyerler istekleri dışında birçok uygulamaya maruz kalmaktadırlar. Kendi talep ettikleri kurs yerine çoğu zaman boş kontenjan olan kurslara veya birden fazla kere birbiriyle alakalı olmayan kurslara katılmakta; mevcut kursların işgücü piyasasındaki ihtiyaçlarla uyumlu olduğunu düşünmemekte; kursa katılıp bilgi sahibi olmanın öncesinde ve sonrasında da kendilerini dışlanmış, bağımlı, kapasitesiz, tutunamamış, değersiz, güçsüz ve çaresiz hissetmektedirler. Diğer taraftan, bu bireylere, işgücü piyasasındaki yapısal problemlerle savaşması beklenen, kendi sorumluluğunu alması gereken kişiler gibi davranılmaktadır. Bireyler sözde aktifleştirilirken pratikte oldukları durumdan daha da pasif duruma itilmektedirler.

Kişiler genellikle kendilerini bir meslekle tanımlayamamaktadır ve genel olarak mesleki kimlik yoksunluğundan muzdariptir. Ankara’da mülakat yapılan 19 kişiden 7’si meslekleri sorulduğunda birden fazla meslekten bahsetmektedir. Gaziantep’te bu sayı mülakat yapılan 15 kişiden 9’u olarak belirlenmiştir. Madrid’de mülakat yapılan 20 kişiden 8’i de meslekleri sorulduğunda birden fazla mesleğe işaret etmektedir. Bu rakam, Bask Bölgesi’nde mülakat yapılan 24 kişi içinde 17’dir. Buna ek olarak, katılımcı profili değerlendirildiğinde, mesleki eğitim kursiyerlerinin ya bu eğitimlerle ilgilenmediği veya katıldığı eğitim kursunu meslek hayatıyla bağdaştıramadığı görülmektedir. Ancak, kişiler ya zorunluluklarını yerine getirmek ya da zamanlarını işe yarar bir uğraşla geçirmek için bu kurslara katılmaya devam etmektedir.

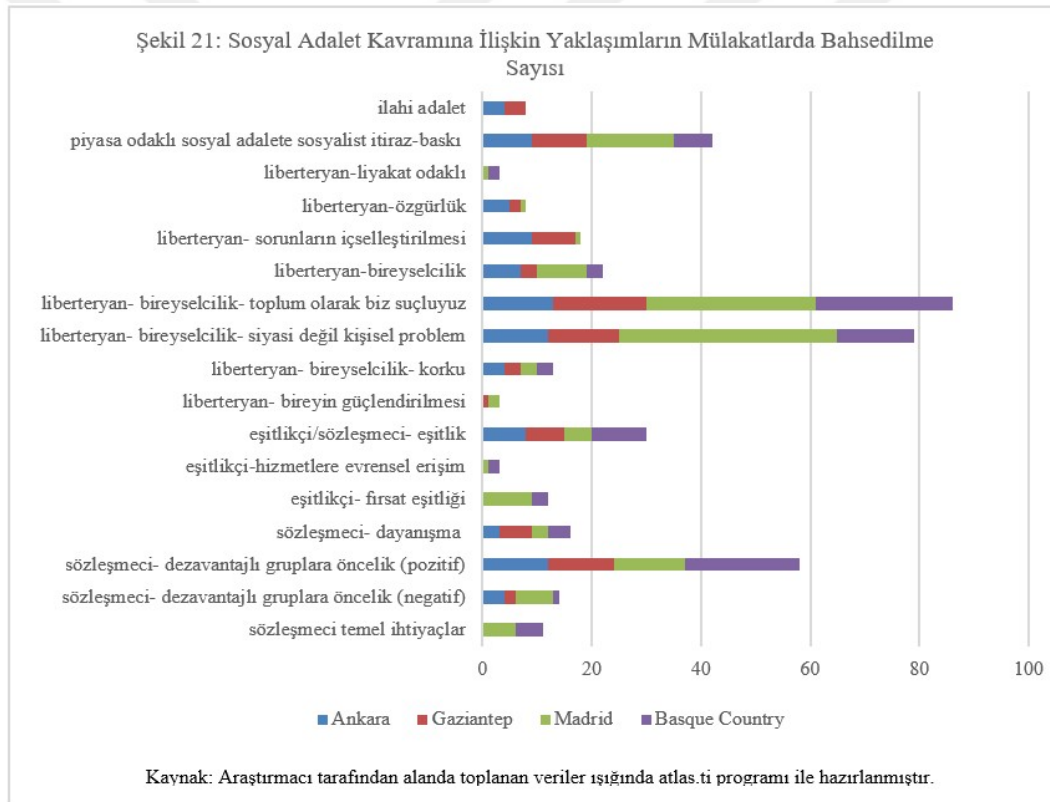
Aktif-pasif çelişkisine ek olarak, pasifliğin gayri meşrulaştırılması da her iki ülkede yaygın olarak gözlemlenmiştir. Türkiye ve İspanya’da mülakat yapılan kişiler işsizleri şiddetle eleştirmektedir. Mülakat yapılan birçok kişi işsizlik sorununun insanların tembelliğinden, muhtaçlığa alışmasından, yeterince çaba göstermemesinden, iş seçmesinden ve sunulan işlerde seçici davranmasından ve risk almamasından kaynaklandığı görüşündedir. Bu algının kendi isteği dışında işsiz kalanlar için de geçerli olması ilginçtir. Mülakat yapılan kişilerin de işsiz olduğu göz önünde bulundurularak bu kişilerin sistematik ve yapısal sorunlara işaret etmesi beklenir. Oysaki insanlar iş arayanların aktif olması, mücadele vermesi, daha fazla çaba göstermesi ve asla vazgeçmemesi gerektiğini düşünmektedir. Onlara göre, bunlar sağlanmazsa iş arayanlar durumlarının sonuçlarına katlanmalıdır. Ayrıca, her iki ülkede piyasada ortaya çıkan işsizlik, yoksulluk ve sosyal dışlanma gibi birçok sorun siyasi değil, kişisel sorunlar olarak bahsedilmektedir. Bu algı toplumda “ötekilerin” ortaya çıkmasına yol açmıştır. Buna ek olarak, bu sorunların kişiselleştirilmesi nefret ve dışlanma duygularını devlet gibi kurumlardan ziyade bireylere yönlendirmektedir.

Tablo 8: Türkiye ve İspanya'da Mesleki Eğitim Kursuyla ilgili Algı Analizinin Karşılaştırması				
	Türkiye		İspanya	
	Ankara	Gaziantep	Madrid	Bask Bölgesi
Pozitif algı: Umut ışığı				
İşgücü piyasasına girmek için yetersiz				
Bireylerin kendilerini emek yerine sermaye olarak algılamakta.				
Psikolojik olarak terapi etkisi				
Amaç, iş piyasasına girmek yerine hobi geliştirmek				
Herkes için ulaşılabilir olduğu konusunda şüphe				
Eğitim yerine işe duyulan ihtiyaç				
Aktif-pasif çelişkisi				
Pasif olma durumunun gayri meşrulaştırılması				
Sosyal yardıma erişim aracı				
Kursların eleştirilmesi. İşsizlik artışını gizlemek, bireyleri meşgul etmek için kullanılan araç				
Mavi: tespit edilmiştir. Beyaz: tespit edilmemiştir.				
Kaynak: Araştırmacı tarafından alanda toplanan veriler ışığında hazırlanmıştır.				

Yapılan analizler sonucunda, iki ülke arasında mesleki eğitim kurslarının algılanması konusunda büyük farklar gözlemlenmemiştir (Tablo 8). Mesleki eğitim kurslarının bireylerin işgücü piyasasına girişi konusunda yetersiz olduğu görüşü alanda hâkimdir. Mülakat yapılan kişiler, mesleki eğitim kurslarının iş hayatlarında değişiklik yaratmadığı konusunda hem fikirlerdir. Ancak, aynı zamanda bu kişiler kursların bireylere alternatif yollar sunmaları nedeniyle umut ışığı şeklinde değerlendirildikleri ve bireylere kendileriyle aynı koşullarda hayatta kalmaya çalışan bireylerle bir arada olma fırsatı verdiği için psikolojik olarak terapi etkisi yarattığı belirtilmektedir. Aktif sosyal politikalara katılan bireylerin amaçlandığı üzere pratikte aktifleştirilebildiği konusunda şüpheler bulunmaktadır. Bu kişilerin yeterli donanıma sahip olması sağlanarak piyasanın yarattığı risklere karşı mücadele etmesi beklenmektedir. Fakat mülakat yapılan kişiler bu programlara katılmalarına rağmen işsizlik durumlarında ve çaresizlik hislerinde büyük değişiklikler olmadığı vurgulamaktadırlar. Aynı zamanda, bireyler kursların amaçlarından saptığını kişilerin sosyal yardım mekanizmalarına ulaşmak için katıldıklarını belirtmişlerdir. Buna ek olarak, mülakata katılan kişiler kendileri istekleri dışında işsiz kalmış olmalarına rağmen işsiz kişileri sertçe eleştirmektedirler. Tüm bunlar değerlendirildiğinde, görüldüğü gibi bireylerin mesleki eğitim kurslarıyla ilgili pozitif bir algılarının olduğu ve bu algılarına neoliberal değer ve normların yerleşmiş olduğu gözlemlenmiştir.

8.2. Sosyal Adalet Kavramına İlişkin Algı

Mülakat yapılan kişilerin sosyal adalet algısı sözleşmeci, eşitlikçi, liberteryan ve piyasa odaklı sosyal adalet kavramına sosyalist itiraz olmak üzere dört yaklaşım altında incelenmiştir. Türkiye’de ve İspanya’da araştırmaya katılanların büyük çoğunluğu sosyal adalet kavramını liberteryan bakış açısıyla tanımlamaktadır. Bu yaygın tanımlama ve kavramsallaştırmanın detaylı açıklamalarından önce kısaca diğer sosyal adalet yaklaşımlarını benimseyen katılımcıların görüşlerinden bahsedilecektir. Bu yaklaşımların kapsamında değerlendirilen kavramların mülakatlar sırasında bahsedilme oranları Şekil 21’de görülmektedir. Şekildeki kavramları çağrıştıran ifadeler sosyal adalete ilişkin farklı yaklaşımlar altında kategorileştirilerek kodlanmıştır.

Türkiye’de mülakatlar sırasında sözleşmeci sosyal adalet algısına değinen kişiler iki ana noktanın altını çizmektedirler. Bu kişiler (1) en dezavantajlı durumda olanların ihtiyaçlarına öncelik verilmesinin kabul edilebileceğini ve (2) dayanışmanın adalet açısından önemli olduğunu belirtmektedir. İspanya’da ise kişiler de bu iki noktaya katılmakla beraber temel ihtiyaçların karşılanmasının, sosyal adaletin sağlanması için bir önkoşul olduğunu sözlerine eklemektedir. Her iki ülkede mülakat yapılan kişiler, genellikle bu koşulların kendi ülkelerinde karşılanmadığına inanmaktadır. Ayrıca, en dezavantajlı durumda olanlara öncelik verilmesi gerektiği düşüncesine karşın; bazı

kişiler, diğerlerinin ihtiyaçları hakkında yalan söylediği için bu konuda birçok sahtekârlığın yaşandığını vurgulamaktadır. Dolayısıyla, kişiler ihtiyaçların belirlenmesinde daha katı kuralların uygulanmasını talep etmektedir.

Türkiye’de mülakat yapılan bazı kişiler, doğuştan gelen özelliklerine bakılmaksızın tüm bireylere fırsat eşitliği sağlanarak, genetik ve kaba şans faktörü ortadan kaldırılarak sosyal adaletin sağlanabileceğini belirtmişlerdir. Bu algı, eşitlikçi sosyal adalet kavramına işaret etmektedir. Genel olarak, kişiler sosyal hizmetlerin evrensel düzeyde erişilebilir hale getirilmesi; zengin ile fakir ve erkek ile kadın arasındaki eşitsizliklerin ortadan kaldırılmasının önemini vurgulamaktadır. İspanya’da mülakat yapılan bazı kişiler, herkese eğitime ve sağlığa erişim hakkının eşit olarak sağlanmasının ve farklı kapasitelere sahip insanlar arasındaki eşitsizliklerin ortadan kaldırılmasının önemini altını çizmişlerdir. Bu kişiler, fırsat eşitliğinin sağlanmasını vurgulayarak genetik şans faktörünün etkilerinin saf dışı bırakılmasının ve insanların kapasitelerinin eşitlenmesinin önemini öne çıkarmaktadır.

Bu hususlara ek olarak, Türkiye’de mülakat yapılan kişilerin çoğu sosyal adaleti liberteryan yaklaşım çerçevesinde algılamaktadır. Mülakat yapılanların çoğu, adil toplumdan bahsederken birçok açıdan bireyselleşmeyi vurgulamaktadır. Bireyleri birbirlerinden ayrı bedenler olarak görmekte ve sosyal adaletin önündeki engellerden, “ötekiler” olarak tanımladıkları insanları suçlamaktadırlar. Sosyal adaleti algılayış biçimini açıklarken, öz-sahiplik (*self-ownership*) kavramını açıkça yansıtmaktadırlar. Türkiye’de mülakat yapılan kişiler, bireylerin inançları ve kapasitelerinden, davranışları ve eylemlerine kadar tüm kaynaklarının öz-sahibi olduğuna inanmaktadır. Bu kişilere göre, birey iyi bir insan olduğunda, adil topluma ulaşılabilir; ancak, mülakat yapılan kişiler bireyleri egoist, bencil, bireyselci, çıkarıcı, cahil ve kaynaklarını kötü yöneten insanlar olarak görmektedir. Dolayısıyla, sosyal adalet kavramındaki “sosyalin” yok oluşunun yansımaları Türkiye’deki saha çalışmasında görülmüştür. Mülakata katılan kişilerden sosyal adaleti liberteryan yaklaşımla tanımlayanların çoğu toplum fikrine ve dayanışmaya inanmamaktadırlar.

Türkiye’de adil bir topluma ulaşmanın yollarını değerlendiren kişilerin bazıları, ekonominin işsizlik gibi yapısal sorunlarının adaletle ulaşmayı engellediğini dile getirmekte, ancak çözümün bireylerin tutumlarının değişmesinde yattığına inanmaktadır. Mülakat yapılan kişilerin zihinlerinde, kadınlar için erkekler, vatandaşlar için göçmenler, çalışanlar için tembeller, işi olanlar için işsizler gibi kendilerinden farklı, ötekilerden oluşan gruplar tanımlayarak sorunların sorumlusu ve suçlusu bu grupları ilan

etmektedirler. Aynı zamanda farklı olan bu kişiler diğerlerine sadece varlıklarıyla korku yaratmaktadırlar. Temelsiz olan bu korku durumu birçok kişi tarafından dile getirilmiştir.

Aynı şekilde, İspanya’da mülakata katılan kişilerin çoğu da bireyselleşmeden ve siyasi sorunların kişisel sorunlar olarak içselleştirilmesinden bahsetmekte ve adalete ulaşmanın bir gerekliliği olarak sıklıkla öz-sahiplik kavramının altını çizmektedir. Bu noktalara ek olarak, kişiler yeniden dağıtımın liyakate dayalı bir anlayışla sağlanması gerektiği görüşüne katılmaktadır. Türkiye’de mülakat yapılan kişilere benzer ifadeler kullanan İspanya’daki kişiler, sosyal adaleti yorumlarken toplumun bireyselci niteliğini birçok kez dile getirmektedir. Kişiler, bu hususun doğrulukla hareket edilerek düzeltilmesi gerektiği görüşündedirler. Doğru davranış ve doğruluk, çoğu durumda aktif olmak, çalışkan olmak, topluma bir şekilde katkıda bulunmak ve başkalarına saygı göstermek ile ilişkilendirilmektedir. İnsanların gözünde, odak noktası bireylerin ve onların inanç, düşünce, davranış ve eylemlerinin üzerindedir.

Türkiye’de ve İspanya’da her yaş grubundan, eğitim seviyesinden ve cinsiyetten kişinin bu yaklaşımla sosyal adalet, değerlendirdiği gözlemlenmiştir. Bu kişiler bireylerin güçlenmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Bu şekilde topluma daha az ait hissedecek ve ihtiyaç duyacaktır. Daha az ait hissetme durumu bu kişilerce olumlu algılanmaktadır. Daha yetenekli, daha eğitilmiş, daha çalışkan kişilerin toplumda daha iyi durumda olmaları ve bu kişiler lehine olacak eşitsizliğin kabul edilebileceği alanda çokça rastlanan ifadelerdendir. Bu kişiler doğuştan gelen yeteneklerin, ekonomik durumlar arasında doğuştan gelen farklılıkların yarattığı eşitsizlik ve adaletsizlikleri göz ardı etmektedirler. Bu kişiler daha aktif olduklarında daha çok çabaladıklarında daha iyi şartlarda iş bulabileceklerine ve içlerinde bulundukları durumdan çıkacaklarına inanmaktadırlar. Aynı zamanda, kendilerinden daha kötü durumda olan kişilerle durumlarını karşılaştırma ve içinde bulundukları durumu kabul etme eğilimde oldukları gözlemlenmiştir. Buna karşın, mevcut yaşamın finansal güç (para) etrafında şekillendiğini ve daha fazla finansal güce sahip olmanın önemli olduğunu düşünmektedirler. Öteki olarak tanımladığı kişiler de sadece bu güce önem verdiği için sosyal adalet kavramını neoliberal değerlerle içselleştirerek benimsemişlerdir. Bireylerin daha fazla finansal güce sahip olmak için farkında olarak veya olmayarak bir yarış içinde hissettikleri gözlemlenmiştir. Bunun nedeni ise kendilerinden kötü durumda olan kişilerin durumuna düşmekten korkmalarının sağlanmış olmasıdır. Bu kişilerin mevcut durumundan daha kötü koşullarda yaşayan bireylerin hayatıyla ilgili sürekli çeşitli yollarla bilgilendirildikleri bu kişilerin ifadelerinden anlaşılmıştır.

Mülakata katılan kişilerin çoğunluğu sosyal adaleti liberteryen sosyal adalet kavramı penceresinden algılıyor olsa da her iki ülkede mülakata katılan kişilerden bazıları neoliberal sistemin yarattığı sömürüyü ve baskıyı şiddetle eleştirmiştir. Bu kişiler, korkunun ve bu sömürülerin farkına varmalarını önleyecek çeşitli araçların yönlendirmesi ve kontrolü altında hareket ettiklerinin açıkça farkındadır. Kişiler, sosyal adaletin sağlanması için eşit dağıtım ile ilgili endişelerinden önce, sosyal ortamlarında hissettikleri güçsüzlükten ve baskıdan bahsetmektedir. Dolayısıyla, bu kişilerin algısı ile piyasa odaklı sosyal adalet yaklaşımına sosyalist itiraz arasında birçok ortak nokta vardır. Türkiye’de mülakat yapılan kişiler, ataerkil toplumun kadınlara dayattığı değerlerin, işverenin baskın olduğu çalışma ortamında hissedilen güçsüzlüğün ve insanları kasten ses çıkarmamaya, tepki göstermemeye iten özgür bir siyasi ortamın olmayışının altını çizmektedir. Bu kişilere göre, bu durum adil toplumun sağlanmasını önlemektedir. Öte yandan, İspanya’da mülakat yapılan kişiler, ekonomik ve siyasi gücün eşitsiz dağıtımını aracılığıyla kasten yaratılan ve sürekli olarak en avantajlı durumda olanları kayıran bireyselci toplumdan bahsetmektedir.

Türkiye’de 25-40 yaş arasında her eğitim grubundan bazı kadın ve erkekler; İspanya’da 30-60 yaş aralığında ilkokul ve lise mezunu eğitim seviyesindeki bazı kadın ve erkekler neoliberal değerlerle tanımlanan sosyal adaleti kabul etmemektedirler. Yaş, eğitim durumu ve cinsiyetin bu düşünce üzerinde herhangi bir doğrudan etkisi olmadığı görülmektedir. Bu değişkenlerden hiçbirisiyle sosyal adaletin piyasa odaklı tanımının kabul edilmeyişi arasında doğrudan bir ilişki kurulamamıştır. Bu kişiler mevcut siyasi ve ekonomik sistem içinde bireyselciliği tetikleyen sistemi eleştiren kişilerdir⁶⁷. Eğitim sistemi ve iş hayatı ile bireylere rekabetin ve çıkarıcılığın öğretildiğine inanmaktadırlar⁶⁸. Soyut ve altı boş korkularla insanlar yönlendirildiğini ve yönetildiğini düşünmektedirler⁶⁹. Bu kişiler adil toplumun neoliberal değerlerle tanımlanmasına karşı eleştirilerini belirli durumları özellikle vurgulayarak yapmışlardır. Bu kişiler, yoksulluğun yarattığı sömürü ortamında haklarına erişimin engellendiği durumlarda, zengin ve fakir arasındaki uçurumun aşırı arttığını düşündüğü durumlarda, kayırmacılık yüzünden temel haklarının ihlal edildiği zamanlarda, insanın sadece emeğinin metaya dönüştüğü değil aynı zamanda bir bütün olarak insanın numaraya dönüştürüldüğünü düşündüğü zamanlarda içinde bulunduğu ortamı sert bir şekilde eleştirme

⁶⁷ Bu düşünceye örnek teşkil eden bazı kişiler: TG27K, TG33E, TA39K-1, IM40E-3, IM31K-1, IB34E

⁶⁸ Bu düşünceye örnek teşkil eden bazı kişiler: TG33E, IB53E.

⁶⁹ Bu düşünceye örnek teşkil eden bazı kişiler: TG27K, IB49E, IB53E.

eğilimindedirler. Kendilerinin ve toplumun gücüne inanarak bu işleyiş bozukluklarına ve adaletsizliklere tepki gösterilmesi gerektiğini düşünerek bu durumların eşitsizlik, ayrımcılık, tahakküm, baskı ve sömürü yarattığını düşündükleri için adil toplumun liberteryan yaklaşımla uygulanmaya çalışılmasını kabul etmemektedirler.

Sosyal adaletin sağlanması konusunda en etkili aktörler konusunda, Türkiye’de mülakat yapılan kişiler genellikle devletin rolünü vurgulamaktadır. Bazıları, bireylerden devlete, STK’lardan özel şirketlere kadar birçok tarafı ilgilendiren iş birliği anlayışının sağlanması gerektiğinin altını çizmektedir. Mülakat yapılan kişilerin çoğunun mülakatlarının birçok noktasında bireylerin doğru davranışlar geliştirmesi gerektiğini dile getirmesine rağmen, kişiler devleti sosyal adalete en büyük katkıyı sağlayan merci olarak değerlendirmekte ve bireylerin tek başlarına yapısal değişiklikler yapabileceklerinden şüphe ettiklerini dile getirmektedir.

Adil bir toplum için atılması gereken adımlar konusunda, Türkiye’de mülakat yapılan kişilerin çoğu eğitimin iyileştirilmesine ve bireylerin hakları konusundaki farkındalıklarının artırılmasına işaret etmiştir. Buna ek olarak, mülakat yapılan bazı kişiler yalnızca bireysel davranışların düzeltilmesiyle gerçekleştirilemeyecek sistematik değişikliklerin kamu kurumlarının katılımıyla yapılmasına dikkat çekmiştir. Bu hususlar ekonomik eşitsizliklerin ortadan kaldırılması, ayrımcılıkla mücadele, yolsuzluğun ortadan kaldırılması, işsizlikle mücadele, işverenlere teşvik verilmesi ve kadınların güçlendirilmesi olarak kategorilere ayrılabilir. Ayrıca, mülakat yapılan kişilerden mevcut adaletsizliklere ilişkin deneyimlerinden bahsetmeleri istendiğinde, Türkiye’de mülakat yapılan kişiler yine kadınlara yönelik ayrımcılık, kadınlara yönelik taciz, eşitsizlik, güçsüzlük ve sömürü hususlarını dile getirmektedir. Bu adaletsizliklerin makro düzeyde çözüme ulaştırılması gerekirken, mülakat yapılan bazı kişiler bu adaletsizliklerden “ötekiler” olarak belirledikleri kişileri sorumlu tutma eğilimindedir.

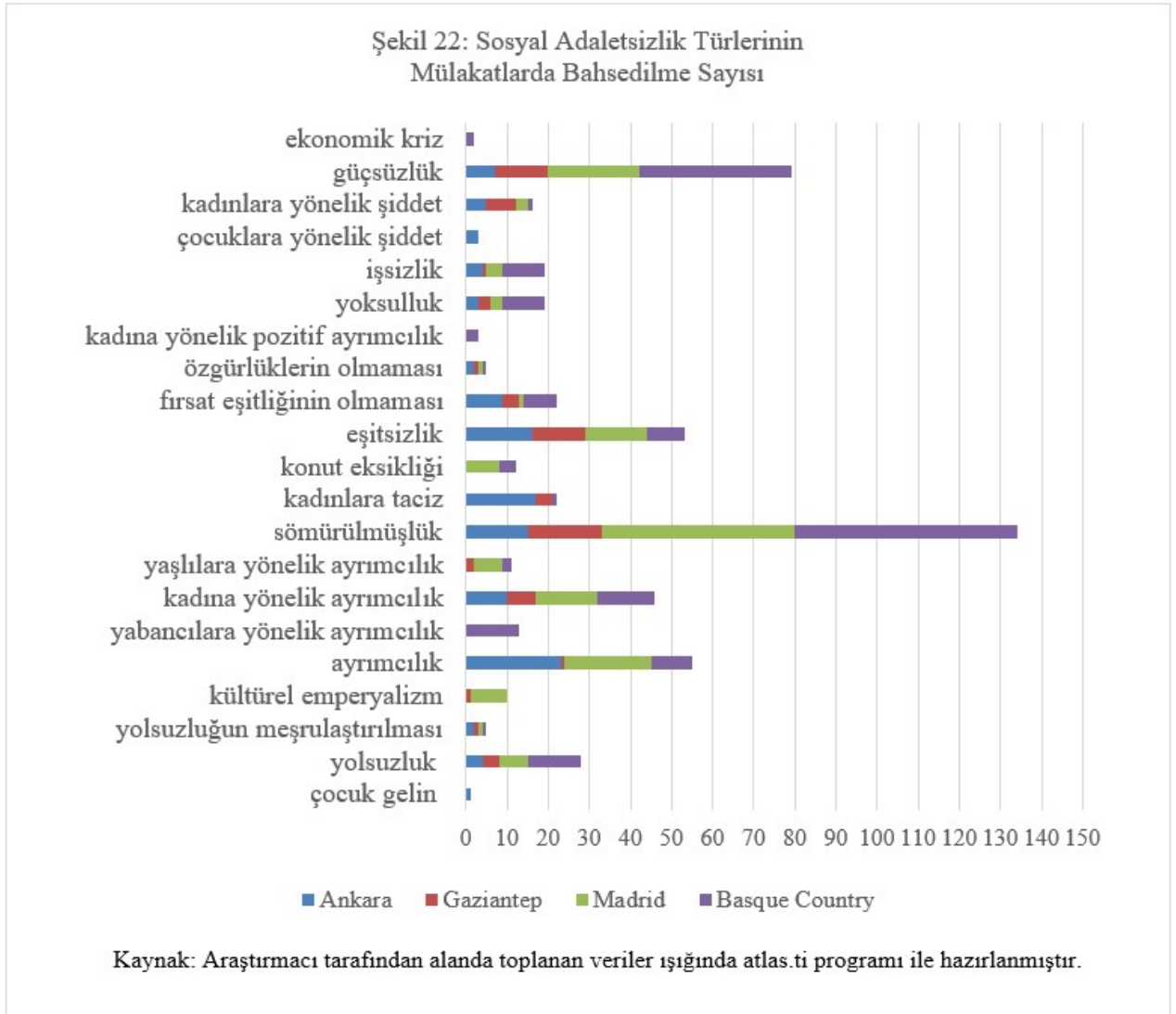
İspanya örneği de bazı farklılıklarla birlikte aynı gerçeklikleri yansıtmaktadır. Öncelikle, bu kişiler de adil bir toplumu yaratacak temel aktörlerin devlet, hükümet ve politikacılar olduğu görüşündedir. Ancak, Türkiye’de mülakat yapılan kişilerin aksine, çoğunlukla hükümet politikalarını şiddetle eleştirmektedirler. Yalnızca devletin değil, STK’lar veya sendikalar çerçevesinde örgütlenen topluluğun da etkili olabileceğini düşünen bazı kişiler olmakla beraber bu kişiler mülakat yapılan kişiler içinde çoğunluk değildir. İkinci olarak, bu kişilerin çoğu Türkiye’de mülakat yapılan kişilere benzer şekilde, devlet politikalarının adil bir toplumun sağlanmasındaki önemini vurgulamaktadır. Bu algı Bask Bölgesi’nde Madrid’e göre daha baskındır.

Adil bir toplum için atılması gereken adımlar konusunda, İspanya’da mülakat yapılan kişiler eşitliğin sağlanması, temel ihtiyaçların karşılanması, sosyal konut sağlanması, istihdamın artırılması, yeniden dağıtımın iyileştirilmesi, kadınlara yönelik şiddetin ortadan kaldırılması, kadınların özellikle meslek hayatında korunması, siyasi yolsuzluğun önlenmesi, yoksullukla mücadele, ayrımcılığın ortadan kaldırılması ve toplumun en zenginlerini kayıran kapitalist sistemin etkisinin ortadan kaldırılması gibi sisteme dair sorunları dile getirmektedir. Buna paralel bir bulgu çerçevesinde, mülakat yapılan kişilere sosyal adaletsizliklerle ilgili kendi deneyimleri sorulduğunda, kişiler genellikle ayrımcılığın (kadınlara, göçmenlere ve yaşlılara yönelik ayrımcılık), eşitsizliğin (ve fırsat eşitsizliğinin), yolsuzluğun ve sömürü ve güçsüzlük duygularının altını çizmektedir. Türkiye’de mülakat yapılan kişilerin aksine, İspanya’daki kişiler bu adaletsizlikleri genellikle insanların davranışlarına bağlamamakta ve ötekiler olarak kategorize edilen bireylerin suçlanması olgusu burada görülmekle beraber, Türkiye’de olduğu kadar yaygın değildir.

Dolayısıyla, mülakat yapılan kişiler sosyal adaleti liberteryan sosyal adalet algısı ilkeleri çerçevesinde tanımladığından, neoliberal fikirlerin bireylerin sosyal adalet algılarına yerleşmiş olduğu sonucuna varılmaktadır. Buna karşın, kişilerin gündelik hayatlarında karşılaştıkları sorunlar ve sosyal adaletsizlikler söz konusu olduğunda, kişiler hem ekonomik hem de siyasi alandaki yapısal ve sistematik zorluklardan bahsetmekte ve hatta genel olarak sistemin sömürücü ve baskıcı yapısının, siyasi ve ekonomik gücün adaletsiz dağıtımının ve bazı grupların ezilmesinin, ikincil konuma itilmesinin altını çizmektedir.

Şekil 22’de yatay çizgideki rakamlar, dikey çizgide belirtilen sosyal adaletsizlik kavramı altında kullanılan kodların bahsedilme sayısını göstermektedir. Kodlama şu şekilde gerçekleştirilmiştir: Mülakat yapılan kişi dikey çizgide tanımlanan sosyal adaletsizlik türlerinden birinden dolayı bir durumdan ve/veya kendi deneyiminden her şikâyet ettiğinde, bu spesifik sosyal adaletsizliğin belirtildiğini gösteren bir kod oluşturulmuştur. Görüldüğü gibi, en fazla bahsi geçen sosyal adaletsizlikler sömürü ve güçsüzlüktür. Dolayısıyla, saha çalışması neoliberal bireyin yaratıldığını ve bireyselci toplumun normlarının ve değerlerinin genişletildiğini göstermekle birlikte, her iki ülkede de bu duruma piyasa odaklı sosyal adalet yaklaşımına sosyalist itiraz bakış açısıyla tepki verildiği görülmektedir. Türkiye ve İspanya’da mülakat yapılan bazı kişiler, bu

dönüşümün yıkıcı nitelikte olduğuna inanmakta ve mevcut durumu şiddetle eleştirmektedir.

8.3. Çalışma ve Adil Toplum İlişkisi Üzerine Algı

Bu araştırmada, aktif sosyal politikaların katılımcılarının gözünden çalışma ve adil toplum ilişkisinin de gözlemlenmesi planlanmıştır. Böylece bireyler için adil bir toplumda yaşamak çalışılarak hak edilecek bir meta mı yoksa doğuştan gelen doğal bir hak olarak mı görüldüğü gözlemlenmiştir. Aynı zamanda, söz konusu ilişki hakkındaki algı araştırmacıya, istihdam edilebilirliğe öncelik veren politikaların insanların sosyal adalet algılarına yerleşip yerleşmediğini görmesi için önemli bir iç görüş sağlamaktadır.

Türkiye ve İspanya’da mülakat yapılan kişiler, işin kendilerine kimlik kazandırdığı görüşündedir. İş, onlar için sadece adil yaşama ulaşmak için bir araç değil; geçim kaynağından psikolojik desteğe kadar her şeydir. Kişilerin kendi ifadeleriyle, iş bir

“sorumluluk” ve bir “teminat” olmanın yanı sıra, “*kişinin kendisini bir insan olarak hissetme sebebi*” olarak tanımlanmaktadır. İş fiilen her şey olarak görüldüğünden, işi adil topluma erişimle de bağdaştırmaktadırlar. Mülakat yapılan kişilerin çoğu, adil topluma erişebilmek için çalışmanın veya en azından çaba göstermenin bir koşul ve gereklilik olduğu görüşündedir. Türkiye’de mülakat yapılan kişiler, bireylerin hangi şartlarda olursa olsun adil bir topluma erişmeyi hak ettiğini, ancak insanların adalet konusunda herhangi bir talepte bulunabilmek için topluma bir şekilde katkıda bulunması gerektiğini vurgulamaktadır. İspanya’da mülakat yapılan kişiler de benzer bir bakış açısıyla, çabaları ve eylemleri aracılığıyla adaleti hak etmeleri gerektiğinin altını çizmektedir. Öte yandan, her iki ülkede (özellikle İspanya’da) mülakat yapılan kişilerin bazıları- az sayıda olsalar da- bu görüşe temelden karşı çıkmakta ve insanları bir şeyi ancak çabaları karşılığında hak edebileceklerine inandıran sistemi şiddetle eleştirmektedir. İnsanları numaralara ve nesnelere dönüştüren zihniyete itiraz etmektedirler.

SONUÇ

Bu çalışma, Avrupa Birliği tarafından teşvik edilen aktif sosyal politikalara katılan bireylerin sosyal adalet algılarına neoliberal fikirlerin nasıl ve ne ölçüde yerleştiğini ortaya koymayı amaçlamıştır. Neoliberal fikirlerin bireylerin algılarına nasıl (hangi aşamalardan geçerek) ve ne ölçüde işlediği bu tezin iki temel konusu olup analizler bu iki temel konu çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Öncelikle neoliberal dönüşüm kapsamında aktif sosyal politikaların nasıl araçsallaştırıldığı kavramsal olarak ortaya koyulmuş; ardından bu dönüşüm somut olarak AB'nin etki alanındaki bir aday ve bir üye ülkede incelenmiştir. Neoliberal fikirlerin bireylerin algısına ne ölçüde yerleştiği sorusu ise ideal toplum algısını ortaya koyan sosyal adalet algısının sahada araştırılması yoluyla gerçekleştirilmiştir.

Aktif sosyal politikaların; serbest piyasa ekonomisinin risklerini hafifletmek üzere bireyleri güçlendirme yoluyla sorumluluklarını artırmaya çalışan, bireylerin sosyal haklarının tanımlanması rolünü devletlerden uluslararası aktörlere aktaran ve toplumda meşru ve adil olanı yeniden sorgulayan bir politika modeli olduğu saptanmıştır. Bu politika modelinin, uluslararası aktörler tarafından neoliberal dönüşüm için bir araç olarak kullanıldığı ve neoliberal fikirlerin bireyler tarafından içselleştirilmesine katkıda bulunduğu tespit edilmiştir.

Neoliberal dönüşüm ve yeniden yapılanma sürecinde kullanılan bireyselleşme, öz sorumluluk, öz yeterlilik gibi neoliberal değerler ve fikirler, bireylerin algılarına otomatik olarak işlememekte ve bu süreç birçok farklı yöntem kullanılarak gerçekleştirilmektedir. Bu tez çalışmasında, söz konusu yöntemlerden birinin esnek üretim, esnek işgücü piyasası ve esnek sosyal güvenlik mekanizmaları doğrultusunda ilerlediği ve bu yolda aktif sosyal politikaların araçsallaştırıldığı ortaya çıkarılmıştır. Bu politika modeli çerçevesinde, yeni gerçeklikler tanımlanarak bireylerin neoliberal normları ve değerleri içselleştirmelerinin, bu doğrultuda bir düşünüş ve davranış şekli benimsemelerinin sağlandığı tespit edilmiştir.

Bu sürecin işleyişi esneklik kavramı ve uygulamalarının uluslararası ekonomik ilişkilere ve üretime girmesiyle başladığı görülmüştür. Esnek üretimle beraber işgücü piyasalarının da esnek uygulamalarla yeniden düzenlemesinin zorunlu hale geldiği ortaya koyulmuştur. Esnek işgücü piyasasının esnek sosyal güvenlik mekanizmalarını doğurduğu gözlemlenmiştir. Bu dönemde, sosyal güvenliğin; istihdam güvenliği, iş güvenliği, gelir güvenliği, işgücü piyasası güvenliği ve vasıfların yeniden üretiminin güvenliği şeklinde çok parçalı, farklı güvenlik modelleriyle tanımlandığı görülmüştür.

Esnek güvenlik mekanizmasının istihdam güvenliği ve vasıfların yeniden üretiminin güvenliğiyle eş tutulduğu ortaya çıkmıştır. İstihdam güvenliği ve vasıfların yeniden üretimi güvenliğinin ise aktif sosyal politikalarla sağlanmaya çalışıldığı, bireylerin aktif hale getirilmesi ve istihdam edilebilir öznelerle dönüştürülmesinin amaçlandığı ortaya koyulmuştur.

Başka bir deyişle, ekonominin yeniden organizasyonunu Post-Fordizm çerçevesinde gerçekleştiren kapitalist sermaye sınıfı, esnek üretim modeli kapsamında çıkarları etrafında bir araya gelmiş, sosyal koruma mekanizmalarını gayri meşrulaştırmış, esnek işgücü piyasası ve esnek sosyal güvenlik mekanizmaları yeni kurumsal altyapıyı inşa etmiştir. Esnek sosyal güvenlik mekanizmaları çerçevesinde ise mevcut sistemin istikrarını, aktörlerin sistemden beklentilerini aktif sosyal politikalar yardımıyla dönüştürerek sağlamayı amaçlamıştır. Neoliberal dönüşüm kapsamında aktif sosyal politikaların bu yöntemle kavramsallaştığı ve ardından kurumsallaştığı ortaya koyulmuştur.

Bu çalışmada neoliberal fikirlerle söz konusu kurumsal dönüşüm Avrupa Birliği düzeyinde, aday ülke Türkiye’de ve üye ülke İspanya’da incelenmiştir. Öncelikle somut olarak neoliberal fikirlerle kurumsal dönüşümün AB içinde yukarıda bahsi geçen aşamalardan geçişi ortaya koyulmuştur. Daha sonra aday ülke Türkiye ve üye ülke İspanya üzerindeki AB etkisi analiz edilmiştir.

Bilindiği gibi Avrupa Birliği bir ekonomik topluluk olarak kurulmuştur. Bu bakımdan ekonomik entegrasyonu ilgilendiren konular her durumda sosyal konuların önünde görülmüştür. Ancak 1980’li yıllarda sosyal politikalar konusunda koordinasyon, planlama ve uygulamalar yürütülmeden ekonomik bütünleşmenin etkili olamayacağı fikri tartışılmaya başlamıştır. Diğer bir deyişle, Avrupa sosyal modeli, ekonomik kalkınma ve sosyal gelişimin birbirinden ayrı düşünülemeyeceğini vurgulayarak sosyal gelişim için de bir çerçeve çizmiştir.

Çizilen bu yeni çerçeve kapsamında, aktif sosyal politikalar teşvik edilerek bireylerin güçlendirilmesi konusu gündeme taşınmış ve Birlik düzeyinde sosyal politikaların tanımlanmasında en etkili araç haline gelmiştir. Siyasi otoritenin sosyal korumaya yönelik refah politikaları ise verimsiz ve etkisiz ilan edilerek gayri meşrulaştırılmıştır. Bireylerin sorumluluk alması, öz yeterliliğini sağlayarak herhangi bir sosyal korumaya ihtiyaç duymayacak hale gelmesi için, istihdam piyasasına girişini kolaylaştıracak politikalar öne çıkmıştır. Esnek sosyal güvenlik mekanizması kapsamında ise, mesleki eğitim kursları, bireylerin vasıflarını güçlendirecek yaşam boyu öğrenme

programları ve girişimcilik politikaları başta olmak üzere birçok aktif sosyal politika modeli tasarlanmıştır. Bu politika modeli ile AB’de piyasa odaklı bir sosyal adalet anlayışının teşvik edildiği söylenebilmektedir.

Diğer bir deyişle, güvenceli esneklik kapsamındaki politikalarla kişilerin yalnızca istihdam güvenliğinin sağlanmaya çalışılması ve kişilerin istihdama erişimi ile tüm sosyal problemlerin çözüldüğü düşüncesinin hâkim olması dikkat çekmektedir. AB entegrasyon sürecinin başından bu yana izlenen politikalarla, bireylerin mesleki eğitim kursları ve girişimciliğin desteklenmesi yoluyla ‘güçlendirildiği’, profesyonel iş becerilerinin artırılması ile istihdama erişimlerinin garanti altına alınmaya çalışıldığı gözlemlenmiştir. Birlik düzeyinde sağlanan fonlarla bu bakış açısı değişikliğinin alt yapısı hazırlanmıştır. Avrupa Sosyal Fonu, İstihdam ve Sosyal Yenilik Programı, en fazla muhtaç durumdakilere Avrupa Yardım Fonu ve Küreselleşmeye Uyum Fonu, üye ülkelerde bu değişimi sağlamak için finansal destek sunmaktadır. Buna ek olarak aday ülkelerde bu doğrultudaki sistematik değişiklikler de Katılım Öncesi Mali Yardım Fonu ile desteklenmektedir.

Bu dönüşümü kendi içinde gerçekleştiren Avrupa Birliği, üye ve aday ülkelerde de benzer değişim ve dönüşümü desteklemekte, fonlamakta ve sonuçları takip etmektedir. Bu bağlamda, aday ülkeler arasından Türkiye; üye ülkeler arasından da İspanya incelenerek, AB’nin etki alanındaki ülkelerde aktif sosyal politikaların uygulanması karşılaştırmalı analiz metodu ile araştırılmıştır. Bu araştırmada karşılaştırmalı analiz metodu olarak ‘olabildiğince benzer sistemler tasarımı’ kullanılmıştır. Bu iki ülke Akdeniz refah modeli ile benzerlik göstermektedir. Buna ek olarak, tarihsel siyasal gelişim ve mevcut sosyal problemler açısından da bu iki ülke birbirine benzemektedir. Fakat AB’nin farklı etki alanlarında bulunmaları bakımından farklıdır. Böylece bu analiz sonucunda AB üyeliğinin etkisi de gözler önüne serilmiştir.

Türkiye’de toprağa uzun süre bağlı, geç kapitalleşmiş ve geç endüstrileşmiş, sınıfsız, kutsal devlet kavramının hâkim olduğu, ailenin dayanışmacı rolü ile ön planda olduğu, hayırseverlik değerinin dinin etkisiyle kabul gördüğü bir toplum yapısının mevcut olduğu gözlemlenmiştir. İspanya’da ise neoliberal dönüşüm öncesi dönemdeki sosyal yapının özellikleri; diktatörlükle yönetilen devletin sorgulanamaz yapısı, ortak ekonomik çıkarlarda birleşmemiş, parçalı sınıf yapısı, kilisenin muhafazakâr bakış açısı nedeniyle hayırseverlik algısının topluma yerleşmesi ve yine bu muhafazakâr bakış açısı nedeniyle ailenin toplumdaki rolünün baskın oluşu olarak saptanmıştır.

Türkiye’de ve İspanya’daki bu ortam; neoliberal politikalara geçişi ve bu politikaların toplumdan tepki gelmeden uygulanışını kolaylaştırdığı görülmüştür. Hem Türkiye’de hem de İspanya’daki aktif sosyal politikaları araçsallaştıran neoliberal dönüşüm sürecinin, esnek üretim modeline uyum sağlama gerekliliğinin önerilmesiyle başladığı görülmüştür. Bunu, işgücü piyasasının esnek uygulamalarla yeniden düzenlenmesi izlemiştir. Türkiye’de işgücü piyasasındaki esneklik düzenlemeleri, çalışma saatlerindeki esnekliğe odaklanırken, İspanya’da geçici süreli ve yarı zamanlı iş sözleşmelerinin sayılarının kontrolsüzce arttığı gözlemlenmiştir. Bu aşamalarda AB etkisi yoğun şekilde iki ülkede de gözlenmiştir.

Bunu takiben, güvenceli esneklik kavramının AB önerileri ışığında Türkiye ve İspanya’da sosyo-ekonomik sisteme yerleşmesi sağlanmıştır. Bilindiği gibi AB tarafından güvenceli esneklik kavramı (*flexicurity*) istihdam güvenliğinin, iş ve gelir güvenliğine göre önceliklendirilmesi olarak kavramsallaştırılmıştır. Öneriler ışığında güvenceli esnekliğin, İspanya’da istihdam güvenliğine odaklandığı saptanmıştır. Aynı zamanda, istihdam odaklı politikaların, iş veya sosyal güvenlik mekanizmalarıyla yeterli miktarda bir gelirin sağlanması durumunu belirten gelir güvenliği politikalarıyla desteklenmeye çalışıldığı görülmüştür. Türkiye’deki uygulamalar incelendiğinde yine istihdam güvenliğine odaklanan benzer bir tablo ile karşılaşılmaktadır. Gelir güvenliği politikaları oldukça sembolik düzeyde kalmış; ancak, çalışanın belirli bir işte tutulması durumunu ifade eden iş güvenliği İspanya’daki kadar esnetilmemiş, özellikle kamu sektöründe bir sosyal güvenlik mekanizması olarak devam etmiştir. Buna ek olarak, iki ülkede de toplumun en dezavantajlı kesimine yönelik herhangi bir tipte gelir yardımı, istihdama katılımı bir koşul veya şart olarak bireylerin önüne koymaktadır. AB’nin bu önerisinin olduğu gibi alınıp hem Türkiye’de hem de İspanya’da uygulandığı gözlemlenmiştir. Bu kapsamdaki uygulamalar nedeniyle özellikle toplumun en hassas kesiminin işin koşullarına ve ödenen ücretin düzeyini gözetmeden çalışmaları beklenmektedir. Bu durum piyasadaki güvencesiz durumdaki işlere alıcı yarattığından iki ülkede de kalitesiz ve güvencesiz işleri artırdığı saptanmıştır.

Sonuç olarak; Avrupa Birliği, neoliberal dönüşüm kapsamında tasarlanan ve güvencesiz bir sosyoekonomik ortam yaratan politikalar için meşrulaştırıcı aktör olarak yer alırken, diğer taraftan bu dönüşüm için iki ülkede de oldukça benzer yöntemlerle yasal, kavramsal ve finansal destek sağladığı görülmüştür. Ülkelerin üye veya aday olması AB’nin bu yönlendirici rolünü değiştirmemektedir. Avrupa Birliği hem Türkiye’de hem de İspanya’da neoliberal fikirlerin etkisiyle sosyal politikaların

aktifleşmesi yönünde ilerleyen kurumsal değişim içerisinde benzer kurumsal değişiklikler önererek, benzer projeleri fonlayarak büyük rol oynamıştır. Yapısal değişiklikleri zorunlu kılan bu öneriler gerçekleştirilirken üye ülke İspanya'nın izleme ve değerlendirme raporlarının Türkiye'ye göre yoğunluğu dikkat çekmektedir. Aynı zamanda, Türkiye aday ülke olarak, tüm AB üye ülkelerinde eş zamanlı uygulanan çeşitli projelerin (ör. Gençlik Garantisi) parçası olamamakta; fakat yine de benzer yönde yapısal değişiklikleri gerçekleştirmesi beklenmektedir.

Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda, Blyth'ın teorik olarak tartıştığı; neoliberal fikirlerin kurumları beş aşamada dönüştürdüğü kuramı, Avrupa Birliği'nin sosyal politikalarındaki dönüşüm çerçevesinde doğrulanmıştır. Buna göre, neoliberal fikirler sistemde var olan belirsizlikleri azaltır; bu fikirler etrafında kolektif grupların eyleme geçmesini sağlar; neoliberal fikirler sayesinde mevcut kurumları gayri meşrulaştırır, yeni fikirler ışığında yeni kurumları inşa eder ve son olarak aktörlerin mevcut düzenden beklentilerini düzenin devamı ve istikrarı için koordine eder, yönlendirir ve yönetir. Bu dönüşümün son adımı, aktörlerin beklentilerinin yine neoliberal fikirlerle koordine edilmesi, alan çalışması yürütülerek ortaya koyulmuştur. Nitel bir araştırma yürütülerek, Türkiye ve İspanya'da bu politikalardan yararlanan bireylerin katıldıkları programlarla ilgili algıları ve ideal toplum düşüncesini ortaya koyan sosyal adalet kavramına yönelik algıları analiz edilmiş, neoliberal fikirlerin bu algıya ne ölçüde yerleştiği araştırılmıştır.

Yarı yapılandırılmış görüşme metoduyla Türkiye'de Ankara ve Gaziantep'te; İspanya'da Madrid ve Bask Bölgesi'nde mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Ankara ve Madrid başkent olmaları ve dolayısıyla kozmopolit kentlerdeki toplumun görüşlerinin araştırmaya yansıtılması amacıyla seçilmiştir. Gaziantep ve Bask bölgesi de ülkelerdeki farklı gerçeklikleri yansıtmaya kapasitelerinin yüksek olması açısından seçilmiştir. Bu iki bölge de ülkelerin sanayi bölgelerinde ve sınırda yer almakta ve sosyokültürel açıdan karma bir yapı sergilemektedir. Bask bölgesi görece uyguladığı gelişmiş sosyal politikalar nedeniyle göçmen ve mültecilerin yerleşmeyi tercih ettiği bir bölge olup, Gaziantep de benzer şekilde son dönemde mülteci nüfusa ev sahipliği yapmaktadır. Bu karma durum sosyal yapıyı etkilediğinden ve bölgelerde yürütülen sosyal politikalar üzerinde doğrudan etkisi olduğundan, bu bölgelerdeki kişiler farklı gerçeklikleri ortaya çıkarma kapasiteleri nedeniyle araştırmaya dahil edilmişlerdir.

Bu kapsamda öncelikle bireylerin katıldıkları aktif sosyal politika programıyla ilgili algıları analiz edilmiştir. Bireylerin beklentilerinin sistemle uyumlaştırılması ve böylece

kurumsal sürdürülebilirliğin sağlanması sorunsalına odaklanan bu çalışmada, bireylerin katıldıkları programlarla ilgili algıları bu uyumlaştırmayı aydınlatabilmek açısından büyük öneme sahiptir. Bu bölümün ardından, bireylerin sosyal adalet algıları dört başlıkta incelenmiştir. Sosyal adalet algısının genel çerçevesi, sosyal adaletin sağlanmasında etkili aktörler, göze çarpan sosyal adaletsizlikler ve bu adaletsizlikleri önlemek için atılması gereken adımlar konularında algı analizi gerçekleştirilmiştir. Bu analizlerin sonuçları aşağıda sıralanmıştır.

Bu tez çalışması aktif sosyal politikalar arasından mesleki eğitim kurslarına odaklanmıştır; çünkü diğer aktif sosyal politikalar değişken ve belirsiz şekilde uygulanmaktadır. Mesleki eğitim kurslarının iki ülkede de umut ışığı olarak görüldüğü gözlemlenmiştir. Bu kurslar bireyleri sosyal hayata dahil etme konusunda değerli bir araç olarak görülmektedir. Bu nedenle; mülakata katılan kişiler tarafından yapılan değerlendirmeler, bu kursların kişileri iş sahibi yapıp yapmaması üzerinden değil, terapi işlevi üzerinden yapılmıştır. Bireyler kendileriyle aynı koşullarda ve şartlarda yaşamını idame ettirmeye çalışan kişilerle beraber olmayı değerli bulmaktadırlar. Bu bulgu, insanların hiçbir temel dürtüsünün ekonomik olmadığını kanıtlar niteliktedir. Aynı zamanda, bu durum literatürde çokça yer alan aktif sosyal politikaları yürüten devletin, yönetim değil terapi rolü üstlendiği fikrini alana yansıtabildiğini göstermiştir.

Bireylerin herhangi bir konuda daha fazla bilgi sahibi olmaya, kendilerini geliştirmeye büyük önem verdikleri anlaşılmaktadır. Bu durum, bireylerin kendilerini emek yerine sürekli üzerinde çalışılması ve büyütülmesi gereken bir sermaye olarak gördüklerine örnek teşkil etmektedir. Alanda edinilen izlenime göre; “emekçi”, “insan sermayesine” dönüşmüş durumdadır. Bireylerin beyni, bedenlerinin işvereni ve işletmecisi şeklinde çalışmaktadır. Bu kişilerin gözünde kendileri; bilgileri, duyguları, deneyimleri, hayalleri, yetenekleri ve arzuları üzerine yatırım yapılması gereken bir meta haline gelmiştir. Bu durumda işçi-işveren veya emek-sermaye ilişkisi ve çatışması ortadan kalkmaktadır. Her şekilde suçlu ve sorumlu bireyler olarak görülmektedir. Örneğin, mülakatlar sırasında bireyler bazıları işsizlik durumlarını kendi yeteneksizleri, yetersizlikleri, kapasitesizliği ile açıklamaktadır.

Buna ek olarak, aslında bir aktif sosyal politika modeli olan mesleki eğitim kursları, katılımcılar tarafından pasif bir politika modeli gibi algılanmaktadır. Türkiye’de bireyler kendilerinin veya diğer katılımcıların aldıkları günlük ücretler için kursa katıldıklarını belirtmişlerdir. İspanya’da ise işsiz bireyler önerilen kurslara katılmazlarsa işsizlik yardımları kesilmektedir. Bu nedenle bireyler, önerilen kurslar kariyerlerine katkıda

bulunmayacak dahi olsa işsizlik yardımlarının devamını sağlamak için bu kurslara katılmak zorunda hissetmektedirler. Kısacası Türkiye’de günlük nakit yardım almak amacıyla, İspanya’da ise elde edilmiş bir hak olan işsizlik sigortasının kesilmemesi için bireyler kurslara devam etmektedirler. Bu şekilde işleyen politikaları, istihdam güvenliğinden çok gelir güvenliği politikası olarak ve aktif sosyal politikadan çok pasif sosyal politika olarak yorumlamak mümkündür.

İki ülkede de gerçekleştirilen mülakatlarda bireylerin, mesleki eğitim kursunu değerlendirirken literatürde bahsedilen ve aktif pasif çelişkisi olarak kavramsallaştırılan durumu vurguladıkları dikkat çekmektedir. Kişilerin, mesleki eğitim programlarına katılım yoluyla aktif olmaları (iş bulmaları, kendi ayakları üzerinde durarak herhangi bir sosyal yardıma ihtiyaç duymayacak hale gelmesi) beklenmektedir. Ancak, bazı bireyler eğitim kurslarının işgücü piyasasının ihtiyaçlarına uygun olmadığını, dolayısıyla eğitim olsa da olmasa da işsiz kalacaklarını düşünmektedir. Beklendiği gibi yapısal sorunlarla mücadele etmeye hazır olmaktan çok, kendilerini güçsüz ve çaresiz hissetmektedirler. İşgücü piyasasında daha önce edindikleri deneyimlerde maruz kaldıkları sömürü, motivasyonlarını kırmaktadır. Buna ek olarak, bireyler daha fazla beceri kazanmalarının işgücü piyasasının sömürücü yapısıyla mücadele etme güçlerini etkilemediğini vurgulamaktadır.

Sonuç olarak, bu kişiler kendilerini dışlanmış, bağımlı, aciz, güçsüz ve sömürüye daha açık bir konumda bulmaktadır ki, bu konum aktif sosyal politikaların amacıyla tamamen çelişmektedir. Mülakat yapılan bu kişilerin “aktif” olması ve devlete, topluma “yük” olmayı bırakması beklenmektedir. Buna karşın, bu şekilde uygulanan mesleki eğitimler mevcut durumu değiştirmekten uzaktır. Bu açıdan Türkiye ve İspanya arasında herhangi bir farka rastlanmamıştır.

Türkiye’de İspanya’daki bireylerden farklı olarak göze çarpan konu, mesleki eğitim kurslarının şeffaf bir şekilde toplumun her kesimi için aynı ölçüde görünür olduğu konusunda şüphe çekmiş olmasıdır. Bu kursların genellikle kulaktan kulağa yayılmış olduğu ve bazı kurslara bir aileden en az iki kişinin katıldığı gözlemlenmiştir. Buna ek olarak, Türkiye’de bu kurslar, bireylerin kabiliyetlerini geliştirerek iş piyasasında iş bulmasına yardımcı olmaktan oldukça uzak bir amaç için yararlanılır hale gelmiştir çünkü kursiyerler tarafından; hobilerini geliştirdikleri ve boş zamanını doldurdıkları faaliyetler şeklinde değerlendirilmiştir. Aynı zamanda, bu kurslar Türkiye’de çalışmayan kadınlar için profesyonel hayat (meslek sahibi olma) ve işsiz olma arasında bir ara modele

dönüşmüştür. Bu tespitler, Türkiye’de mesleki eğitim kurslarının amaçlarından tamamen saptığını göstermektedir.

İspanya’da ise, Türkiye’den farklı olarak katılımcıların büyük bir kesimi, mesleki eğitim veya herhangi başka bir eğitim yerine iş aradıklarını ve işe ihtiyaç duyduklarını vurgulamışlardır. Bu durumda, İspanya’daki katılımcıların, mesleki eğitim kursunun istihdam piyasasına girişi kolaylaştırdığını düşündüğü sonucuna varmak mümkün görünmemektedir. İş ve mesleki eğitim kursu algısı birbirini tamamlayan değil birinin tercih edilmesi gereken bir durum gibi yansıtılmıştır. Zira bazı kişiler, bu mesleki eğitim kurslarının işsizlik artışını gizlemek için bireyleri meşgul tutmak için kullanılan bir araç olduğunu düşünmektedir. Bireylerin bu kurslara katılmadan önceki süreçte kabiliyetlerini geliştirmemiş, yeterince çaba göstermemiş bireyler olarak hissetmeleri için kullanıldığı, mevcut problemlerin sorumlusunu bireyler olarak göstermeye çalıştığı vurgulanmıştır. Bu yorumlar, neoliberal özne yaratım sürecine yansıtılan tepkiler şeklinde okunabilir.

Mesleki eğitim kurslarıyla ilgili algının ardından ideal toplum algısını ortaya koyan sosyal adalet algısı alanda incelenmiştir. Yürütülen alan çalışmasında hem Türkiye’de hem de İspanya’da aktif sosyal politikalara katılan bireylerin çoğunluğunun sosyal adaleti; bireyselleşmenin ön plana çıktığı, eşitlik ve dayanışma gibi kavramların arka plana itildiği liberteryan bakış açısına yakın şekilde tanımladıkları görülmüştür. Nozick’in kullandığı öz-sahiplik (*self-ownership*) kavramı öne çıkmıştır. Buna göre bireyler; fikirlerinin, duygularının, kabiliyetlerinin ve eylemlerinin sahibidir. Bunların sebep olduğu tüm sonuçlar da kendisinin sorumluluğundadır. Bireysellik, yapılan sosyal adalet tanımlarında en fazla göze çarpan kavram olmuştur. Sosyal adaletin sağlandığı bir toplumun gerekliliklerini tanımlayan teorilerden liberteryan adalet yaklaşımı bireylerin özgürlüklerini ön plana çıkararak devletin gözettiği sosyal haklar kavramını tartışmadan silmiştir. Bu adalet anlayışında toplum diye bir kavramdan bahsedilmez; hatta varlığı yadsınır. Bireyler ayrı ayrı düşünülür ve insan doğası gereği bireyler kendine güvenli, özgür davranmak isteyen, sahip olmak isteyen ve sahip olmak istediklerine ve paylaşmak istediklerine kendisi karar vermek isteyen bir yapıdadır. Sosyal adalet kavramının çoğunlukla sahada bu bakış açısıyla ifade edildiği görülmüştür.

Alanda tespit edilen bu baskın görüş, neoliberal özne üretim sürecinin başarıyla yürütüldüğünü göstermiş, bireylerin neoliberal değerleri içselleştirerek yönetilebilir öznelerle dönüştükleri saptanmıştır. İki ülkede de sosyal adaleti sağlayacak mekanizmanın bireylerden geçtiği ifade edilmiştir. Fakat aktif sosyal politikalardan yaralanan bireylere göre insanlar; çıkarıcı, bireysel, saygısız, korkak, tembel, ahlaksız, kıskanç, toleranssız,

eğitimsiz, cahil ve egoisttir. Bireyler, bu itici ve çoğunlukla içsel güce engel olarak sayılan özellikleri tersine çevirdiğinde ve birbirlerine saygılı olduklarında, toplumda adaletin sağlanacağı belirtilmiştir. Aynı zamanda bu kişilerin ‘ötekiler’ şeklinde bir grup tanımlama eğilimde olduğu görülmüştür. Kendilerinden bir şekilde farklı olan bir grup algısı yaratmışlardır ve öteki grubun hareketlerine yönelik korku ve nefret beslemektedirler. Bu ayrım; kadınlar için erkekler, fakirler için zenginler, özel sektör çalışanları için kamu görevlileri, aktif bir şekilde iş arayanlar için pasif tembeller, Türkler için Suriyeliler, İspanyollar için göçmenler (liste daha uzatılabilir) şeklinde gözlenmiştir. Bu kişilere göre, “ötekiler” olarak tanımlanan gruplar ve onların uygunsuz davranışları, toplumda sosyal adaletin sağlanması için en büyük engeldir. Bu baskın bakış açısı, iki ülkede de gözlemlenmiştir. Bu bakış açısından değerlendirildiğinde, sistematik ve yapısal problemlerin kişisel problemler haline dönüştüğü ve bu durumun mülakat yapılan kişiler tarafından içselleştirildiği görülmüştür. Bireyler memnuniyetsizlerini sistematik problemlerin asıl sahipleri olan politika yapıcı veya uygulayıcıları yerine birbirlerine veya kendilerine yönlendirmektedir. Bu durum, neoliberal birey üretim sürecinin başarıyla gerçekleştirildiğine örnek teşkil etmektedir.

Benzer şekilde, adil bir toplumda yaşama hakkı, koşulluluk kavramını da içine alacak şekilde bireylerin algılarında yer etmiştir. Bireyler sosyal olarak adil bir toplumda yaşamak için bu topluma bir şekilde katkı sunmaları gerektiğini düşünmektedirler. Bir talepte bulunabilmek için çaba harcanması gerektiği çoğunlukla öne çıkan ifade olmuştur. İstihdam edilebilirliği ön plana çıkaran politikalardan yaralanan bireyler, istihdama katılımı adil topluma erişim için iki ülkede de koşul olarak görmektedirler. Dolayısıyla, sosyal adaletin bireylerin gözünde belirli bir düşünüş ve davranış sonucu- bir koşula bağlı olacak şekilde- elde edilecek bir meta haline geldiği iddia edilebilir. Bu koşulun çoğu kişi tarafından çaba harcamak, katkı sunmak şeklinde ifade edildiği gözlemlenmiştir. Dolayısıyla, doğuştan gelen hak kavramının da kaybolmaya başladığı düşünülebilir.

Neoliberal değerlerle sosyal adalet algısını, ideal toplumu, tanımlayan bireylerin bazı ortak özellikleri olduğu saptanmıştır. İnsanları bencil, tembel, çıkarıcı, rekabetçi olarak tanımlayanlar; kendisinin de başkalarına yeterince yardım etmediğini düşünenler; daha fazla katkıda bulunmadıkları, korktukları, çalışmadıkları, farklı oldukları için kendilerini ve başkalarını suçlayan kişiler; kendisinden farklı olanlardan korkmayı öğrenmiş olanlar ve ötekiler olarak tanımladıkları gruplardan uzak durmayı mantıklı bulanlar, her şeyin devletten beklenmemesi gerektiğine inananlar, liyakat temelinde yeniden dağıtımı mantıklı bulanlar, insanların sosyal yardımları manipüle ettiğini

düşünenler, siyasi söylemleri içselleştirerek özgür olduğuna inananlar sosyal adaleti tanımlarken neoliberal değerleri kabul etme eğilimdedirler.

Bu kişiler neoliberal değerleri içselleştirmelerini sağlayan çeşitli durumlar sıralamışlardır. Bireyler, sosyal olarak zor bir durumla karşı karşıya kaldığında kimsenin kendisine yardım etmediğini deneyimlediğinde; bütün hayatın finansal güç (para) kazanmak ve bu gücü harcamak etrafında döndüğünü, diğer insanların sadece bu güce önem verdiğini, kendisinin ihtiyaçlarını ve zor durumda kaldığı zamanları diğer kişiler önemsemediğinde kendisinin de ideal toplumu bireycilik ekseninde değerlendirdiği gözlemlenmiştir. Buna ek olarak, insanları sosyal statüsüne göre değerlendiren sistemle karşı karşıya kaldığında siyasi ve ekonomik problemleri kişiselleştirme eğilimde olduğu görülmüştür. Başka bir deyişle, kendisine yaşlı, fakir veya yabancı diye ayrımcılık yapılan bir durumda bu durumu değil karşısındaki kişiyi sorumlu bulup eleştirmiştir. Aynı zamanda, bu kişilerin kendilerinden daha kötü koşullarda hayatta kalmaya çalışan bireylerin durumuyla ilgili sürekli bilgilendirildiği ve bu duruma düşmenin bireylerde büyük bir korku uyandırdığı gözlemlenmiştir. Bu nedenle, kendilerince bir yarış kurgulamış oldukları ve arkada kalmamak için mevcut düzeni kabul etme eğiliminde oldukları görülmüştür.

Buna ek olarak, bu kişilerin neoliberal değerlerle tanımlanmış liberteryan sosyal adalet yaklaşımını kabul etme sebeplerinde de ortak söylemlere rastlanmıştır. Daha fazla metaya sahip olmayı ve tüketimi bir norm olarak kabul edip hayatlarını buna uyarladıkları için; tüm sosyal ve ekonomik problemlerden insanları sorumlu gördükleri için; ve bireyler güçlendiklerinde kendisine yeterli hale gelip topluma daha fazla ihtiyaç duymayacaklarını düşündükleri için; daha uzun süre eğitim almış, daha yetenekli, daha fazla çalışan, çaba harcayan, daha aktif olan kişilerin lehine eşitsizlik meydana geldiğinde bunu kabul edilebilir buldukları için ideal toplum, sosyal adalet, algılarında liberteryan yaklaşım olumlanmaktadır. Böylece neoliberal değerler; herhangi bir yaptırım yoluyla değil, bireylerin kendi istekleri dahilinde ideal toplum algılarına yerleşmiştir.

Bireyin güçlendirilmesi, bütün sosyal sorumlulukların bireyin omuzlarına yüklenmesi etrafında şekillenen AB öneriyle oluşturulan birey modelini; araştırmaya katılan kişiler, kabul etmiş ve bu durumu içselleştirmiş görünmektedirler. AB'nin üye ve aday ülkelerde çeşitli fonlarla desteklediği programlar kapsamında önerilen rekabet eden ve çıkarı etrafında hareket eden bireylerden oluşan ideal toplum modelinin ve piyasa odaklı sosyal adalet yaklaşımının alandaki hâkim görüş olduğu tespit edilmiştir.

Ancak alandaki tespitler burada sonlanmamaktadır. Mülakat yapılan kişilerin çoğunluğunun, liberteryan anlayışın temel parçası olan minimal devleti kabul etmediği tespit edilmiştir. Hatta sistemdeki artan eşitsizlik ve adaletsizliklere, sömürüye varan ekonomik baskılara bireyler sessiz kalmamış; sert bir şekilde eleştirmiştir. Mevcut sorunların kişisel alana taşınmasına rağmen; sosyal adaletin sağlanması konusunda bireyler, Türkiye’de devleti ve İspanya’da da devleti ve örgütlü toplumun rolünü de göz ardı etmemektedirler. Her iki ülkede de devletin, sosyal adaletin sağlanması konusunda rolünün ve sorumluluğunun büyük olduğu, tarafsız bir şekilde eşitliği ve adaleti sağlayabilecek bir mekanizma olarak değerlendirildiği vurgulanmıştır. Ancak İspanya’daki katılımcılar, bu ifadenin hemen ardından devletin ve örgütlü toplumun (STK’lar ve sendikalar) bu konudaki yetersizliğinden bahsetmişlerdir. Başka bir deyişle; İspanya’da mülakata katılan kişilerin çoğuna göre, ideal koşullarda bu görev devlete aittir; ama pratikte böyle etkili bir devlet veya örgütlü toplum yapısı yoktur. Türkiye’de ise minimal devlet yerine birçok alanda yetkili ve etkili bir devlet mekanizmasının gerekli olduğu; ancak bireylerin, örgütlü toplumun ve özel sektörün de devletle iş birliği içinde bu görevi yerine getirmesi gerektiği belirtilmiştir⁷⁰. Bu ifadelerde devlet baba söylemi ve devletin elinden geleni vatandaşları için yaptığı algısı göze çarpmıştır⁷¹.

Buna ek olarak, bireylerin çoğunun algısında adaletsizlik kavramının ekonomik ve siyasi sistematik problemlerle özdeşleştiği saptanmıştır. Bireyler ideal ortamda sosyal adaleti tanımlarken sosyal adalet kavramını; bireysel alandaki değişimlere, diğerlerinin adaletli oluşlarına ve davranışlarına bağlarken, kendi hayat deneyimlerindeki adaletsizliklerden bahsettiklerinde, toplumdaki eşit olmayan iş bölümü, adaletsiz ekonomik dağılım gibi, siyasi ve ekonomik sisteme yönelik birçok sorundan yakınmışlardır. Türkiye’de ağırlıklı olarak, kadına yönelik şiddet ve taciz, eşitsizlik, baskı altında olma, sömürülmüşlük hissi ve güçsüzlükten bahsedilirken, İspanya’da, ayrımcılık (kadına, göçmenlere ve yaşlılara), eşitsizlik (ve fırsat eşitliğinin olmayışı), yolsuzluk, sömürülmüşlük hissi ve güçsüzlük öne çıkmıştır. Böylece neoliberal birey kendi hayat deneyimleri söz konusu olduğunda sorunun kişisel alanla sınırlı kalmadığını görmekte ve bunu açıkça ifade etmektedir. Bu noktada, sosyal adaletsizliklerden bahsedilirken

⁷⁰ COVID-19 sağlık krizinde önce coronazede kuyruğu (Alatan, 2020a) ardından umut kuyruğu (Alatan, 2020b) olarak adlandırılan İŞKUR önünde oluşan uzun sıralar insanların Türkiye’de işsiz kaldıklarında umutla devlete yöneldiklerini göstermektedir.

⁷¹ Mülakatlar sırasında ifade edilen bu algı COVID-19 krizi sırasında işsiz bireylerin ifadelerinde de görülmekle (Alatan, 2020b) beraber umut ve çareyi devlette arayan bu bireylerin çözümsüzlük içinde kaldıklarında sorumlu aktörü devlet olarak değerlendirdikleri ve tepkilerinin yönünün yine bu doğrultu olacağı da dikkat çekmektedir.

kadınların ve erkeklerin bariz şekilde birbirinden farklılaştığı görülmüştür. İspanya’da da görülmekle beraber özellikle Türkiye’de kadına yönelik şiddet ve tacizin, ataerkil toplumun kadınlar üzerinde yarattığı baskı ve eşitsizliğin, toplumda eşit olmayan iş bölümünün, toplumsal cinsiyet rollerinin, kadınların iş hayatına katılmasının önündeki engel olarak ataerkil otoritenin kadınlar tarafından değişik şekillerde dile getirdiği görülmüştür. Mevcut düzen içerisinde kadınların gözünden sosyal adalet ve adaletsizlik kavramının nasıl algılandığı erkeklerden hangi durumlarda nasıl farklılaştığı daha detaylı incelenmelidir. Bu soruların bu çalışmanın konusunu aştığı düşünüldüğü için gelecek çalışmalara bırakılmıştır.

Sosyal adaletsizliklerin toplumda eşit olmayan iş bölümü gibi sistematik problemlerle tanımlanmasıyla uyumlu olarak bazı bireylerin, sosyal adaleti piyasa odaklı sosyal adalet anlayışına sosyalist itiraz yaklaşımının kullandığı kavramlarla algıladığı görülmüş ve mevcut uygulamaları sert bir şekilde eleştirdiklerine tanık olunmuştur. İspanya Bask Bölgesi’nde daha baskın olarak yine iki ülkede de bu örneklerle rastlanmıştır. Bu kişiler birçok konudaki fikirlerinin ve algılarının, mevcut eğitim sistemi veya medya gibi başka araçlarla yönlendirildiğinden ve kontrol edildiğinden yakınmışlardır. Genel olarak, neoliberal sistemin sömürücü karakterine dikkat çekilmiş ve bu yönü ağır şekilde eleştirilmiştir.

Sosyal adaletin neoliberal değerlerle tanımlanmasını eleştiren bireylerin göze çarpan ortak özellikleri bulunmaktadır. Bu kişiler, toplum fikrine ve dayanışmanın önemine inanan; halkın ve protestonun siyasi gücüne güvenen; çıkarıcılığın ve rekabetin mevcut eğitim sistemiyle ve içinde bulundukları istihdam ortamı ile bireylere öğretildiğini düşünen, bireylerin uyutulduğuna, kandırıldığına inanan; toplumda tüketerek değil üreterek değer yaratacağına inanan; mevcut baskı ortamını eleştiren, özgürlüklerinin kısıtlanmasını ve yasakları kendisini ifade etmesini engellediğini düşünen ve yaratılan sahte korkular üzerinden bireylerin yönetildiğine inanan kişilerdir.

Bu kişiler özellikle, kayırmacılığın yarattığı adaletsizliğe maruz kaldığında; zengin-fakir ayrımının aşırı arttığı durumlarda; kendi hayatında ataerkil toplum ve yoksulluğun yarattığı sömürüye maruz kaldığında; haklarına erişim ekonomik güçsüzlüğü nedeniyle engellendiğinde; insanları numaralara ve metaya dönüştürdüğünü düşündüğü iş hayatını deneyimlediğinde; insanı köleye dönüştürdüğüne inandığı siyasi, ekonomik ve sosyal sistemle her karşılaştığında kendisine dayatıldığını düşündüğü neoliberal değerlerle tanımlanan adil toplum ve sosyal adalet yaklaşımını kabul etmemektedir. Bunun sebebi olarak ise iki temel neden sıralamaktadır. Mevcut durum eşitsizlik, işsizlik, ayrımcılık,

sömürü ve kölelik yarattığı ve bu ortam toplumun kendisini çaresiz ve güçsüz hissettirdiği için mevcut düzeni eleştirmektedir.

İdeal toplum ve sosyal adalet algısı çerçevesinde neoliberal değerleri içselleştirmede gözlemlenen bu grubun söz konusu fikirlerini belirli bir yaş grubuna, cinsiyete ve eğitim durumuna bağlamak bu çalışmada mümkün değildir. Yaş, eğitim durumu ve cinsiyetin neoliberal değerleri içselleştirme ile doğrudan etkisi olduğunu iddia edebilmek için yaş grupları, cinsiyet grupları ve eğitim durumu gruplarından daha fazla ve eşit miktarda örneklemin dahil edildiği ve istatistiki sonuç ortaya koyabilecek bir çalışma yürütülmelidir. Bu araştırmada rastlantısal amaçlı örneklem tercih edildiği için aktif sosyal politikalara katılan bireylerin neoliberal değerleri içselleştirilip içselleştirmeme durumu, düşünceleri ve deneyimleri üzerinden gerçekleştirilmiştir. Fakat, bu çalışmada, Türkiye’de 25-40 yaş arasında her eğitim grubundan bazı kadın ve erkekler; İspanya’da 30-60 yaş aralığında ilkökul ve lise mezunu eğitim seviyesindeki bazı kadın ve erkekler neoliberal değerlerle tanımlanan sosyal adaleti kabul etmediği görülmektedir. Bu bulguların yukarıda bahsedilen metotla yürütülecek bir çalışma ile doğrulanması ve detaylandırılması gerekmektedir.

Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda; neoliberal değerlerin içselleştirilmesi veya reddedilmesi durumunu bireylerin sosyal adalet-ideal toplum- algısı çerçevesinde inceleyen bu çalışma, AB politikalarıyla yönlendirilen bir model olan devletin sosyal konularda minimum sorumluluk almasının bireylerin çoğu tarafından kabul edilmediğini göstermesi açısından önemlidir. Güvenceli esneklik kavramı altında sosyal güvenliğin istihdama erişimin garanti altına alınmasına indirgenen AB destekli ve/ veya fonlu sosyal güvenlik politikalarının bizzat bu politikalardan yararlanan kişilerce kabul edilmediği ve devlet sorumluluklarının vurgulandığı görülmüştür. Bu nedenle, bu çalışmanın sonuçları, söz konusu AB politikaların sürdürülebilir olmadığına işaret etmesi ve alanda doğrulanması açısından literatüre katkı sunmaktadır.

Aynı zamanda neoliberalizmin gerçekleştirdiği dönüşümün yaptırım veya baskı unsurları yerine bu dönüşümü bireylerin kendi istekleri haline getirdiği ve dönüşümün bu yolla gerçekleştirildiği de alanda gözlenmiştir. Bireylerin gözünde insan emeği, sermaye biçimine bürünmüş; sosyal insan neoliberal bireye dönüşmüştür. AB’nin de içinde yer alarak yönlendirdiği bu dönüşüm, neoliberal bireyi yaratmış olmasına rağmen, toplum fikrinin yıkımı görünmez değildir. Rekabet ve bireyselleşmenin sistematik araçlarla bireyleri yönlendirdiğini düşünen, insanların numaralara ve metalara dönüştüğünü deneyimleyen birçok birey bu dönüşümün farkında ve karşısındadır.

Sonuç olarak, kapitalist sermaye sınıfı, çıkarlarına zarar veren refah mekanizmalarını gayri meşrulaştırarak, aktif sosyal politika modeli ile aktörlerin sistemden beklentilerini de koordine ederek neoliberal dönüşümü gerçekleştirmekte, meşrulaştırmakta ve yarattığı neoliberal birey sayesinde sürdürmeye çalışmakta ve bunu büyük ölçüde başarmaktadır. Ancak toplum bu dönüşüme tepkisiz kalmamaktadır. Birçok kişi, bu sosyal yaptırıma karşı çıkmış, kendisinin yıkımı ve toplumun yok olması şeklinde değerlendirdiği durumlara, mevcut ‘düzenin’ toplumdaki sorunlara (eşitsizlik, işsizlik, ayrımcılık, sömürü) sebep olduğunu düşündüğü için tepki göstermiştir. Karşılaşılan adaletsizliklerin bireylerin kendi hayatları üzerindeki kontrolü kaybetmelerine sebep olduğu gerekçesiyle günümüzdeki toplum düzenini eleştirmektedirler. Bazı bireyler kurumsallaşmış tahakkümün ve baskının ortadan kalkması olarak algıladıkları sosyal adalet talebiyle mevcut sistemi eleştirmektedir. Bu eleştiriler neoliberal sistemi değiştirmeye zorlayabilir. Bugün itibariyle değişimin yönü net olmamakla beraber devletin temin etmesi beklenen sosyal adalet talebi alanda açıkça görülmektedir.

Bu noktada bu tez çalışmasının ilk cümleleri gibi son sözünü de sistemin yaptırımlarına karşı mücadele veren mülakat gerçekleştirilen bireyler söyleyecektir.

Hepimiz robota dönüştük. Herkes robot gibi. Bence insanlar kötü değil. Bunu bize yukardan yapıyorlar...Bizi başkalarına güvenmeyen şeylere dönüştürüyorlar. Gerçekten birer idiota dönüşüyoruz...20’li 30’lu yaşlara geldiğinde fark ediyorsun ve küfrediyorsun...Tüm siyasiler çalmış, çalmış. İnsanlar sokaklarda. Ben boş evleri istila etmekten yanayım, bunu destekliyorum. Farelerin bile evi var. İnsanları, çocuklarıyla, hasta ve yaşlı halde sokağa atıyorlar. Sadece para önemli. Çok yazık. Söylenecek söz yok (İM31K-1).

Herkes eşittir. Aynı şartlarda dünyaya geliyorsun...Herkes adaletli yaşamayı hak ediyor. Küçüğünden büyüğüne, çalışanı çalışmayanı...İnsanlara çıkarıcı demeyelim; şu anda uyutulan bir toplumuz... Yani biraz seni dolduruyorlar aslında. Sana uyku haricinde bir şey vermiyorlar. Onu da verirlerse (TG33E).

Adaleti sağlamak çok kolay ve çok karmaşık. Ben var olmayan bir ülkede yaşıyorum. Benim hayalimdeki ülkede ne ataerkil ne anaerkil bir yapı var. Bugüne kadar var olmuş en dayanışmacı yaklaşım hâkim. Demokrasi, sosyalizm, yolsuzluk gibi kelimeler tarihi geçtiği için yasaklanmalı. Bu kavramlar, bize kapitalizmin olduğu andan itibaren dinler ve politikacılar tarafından kabul ettirildi. Cehalet ve korku. Bu yüzden bunu kabul ediyoruz... Sonuçta, bizim düşünmemizi istemiyorlar. Kölelik ne zaman bitti? Maaş karşılığında işe gitmeyi kabul edeceğinizi fark ettiklerinde bitti. Kırbaça gerek yok, para versem yeter. Bu çalışanları daha da perişan edecek, çünkü onlara verdiğim maaşı, parayı yine benim için harcayacaklar. Bu bir oyun. Her şey para... Bizi kandırıyorlar (İB34E).

KAYNAKÇA:

- Adams, Z., L. (2015). Analyzing Conceptions of Social Justice in the European Union. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. European University Institute. Department of Law. Master in Comparative, European and International Laws (LL.M).
- Althusser, L. (1971). Lenin and Philosophy and Other Essays. Çev: Ben Brewster. London. New Left Books.
- AKP (2002). Parti Programı. <https://www.akparti.org.tr/parti/parti-programi/>.
- AKP (2019). Parti Tüzüğü. Ocak 2019. Ankara. <https://www.akparti.org.tr/media/279929/cep-boy.pdf>.
- Alatan, Y. (2020a). Coronazede Kuyruğu. Sözcü. 1 Nisan 2020. <https://www.sozcu.com.tr/2020/ekonomi/coronazede-kuyruğu-5717009/>
- Alatan, Y. (2020b). Umut kuyruğu. Sözcü. 11 Mayıs 2020. <https://www.sozcu.com.tr/2020/gundem/umut-kuyruğu-5806236/>
- Alsina Oliva, R. (1987). Estrategia de desarrollo en España 1965-1975: planes y realidad. Cuadernos de Economía. Vol. 15. https://repositorio.uam.es/bitstream/handle/10486/5505/34694_1.pdf?sequence=1
- Amnesty International (2019). Hong Kong: Arbitrary arrests, brutal beatings and torture in police detention revealed. Amnesty International. Asia and the Pacific. <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2019/09/hong-kong-arbitrary-arrests-brutal-beatings-and-torture-in-police-detention-revealed/>.
- Arat, N. (1994). Türkiye’de Kadın Olmak. Say Yayınları. İstanbul.
- Aristotle, (1906). The Nicomachean Ethics of Aristotle. Çev: F.H. Peters, 10th edition. Kegan Paul, Trench, Trubner & Co Ltd. London. Digitalized by Google. https://www.stmarys-ca.edu/sites/default/files/attachments/files/Nicomachean_Ethics_0.pdf
- Atatanır, H. (2012). Türkiye’de “Sosyal” Güvenceli Esneklik Mümkün mü? Sosyal Güvence Yıl 1/Sayı 2. DOI: 10.21441/sguz.2012217883.
- Avrupa Birliği (1957). Treaty Establishing the European Community (Consolidated Version), Rome Treaty, 25 Mart 1957. <https://www.refworld.org/docid/3ae6b39c0.html>.
- Avrupa Birliği Genel Sekreterliği (2001). Ulusal Program. Ankara. https://www.ab.gov.tr/_195.html.

- Avrupa Komisyonu (1994a). White Paper: Growth, Competitiveness, Employment. The Challenges and Ways Forward into the 21st Century. Office for Official Publications of the European Communities. Luxembourg. CM-82-94-529-EN-C.
- Avrupa Komisyonu (1994b). White Paper: European Social Policy- A Way Forward for the Union. COM (94). 333 final. Brussels, 27.07.1994.
- Avrupa Komisyonu (1998). Regular Report from the Commission on Turkey's Progress Towards Accession. Brussels.
https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/Tur_En_Realitons/Progress/Turkey_Progress_Report_1998.pdf.
- Avrupa Komisyonu (2001). Regular Report on Turkey's Progress Towards Accession. Brussels, 13.11.2001 SEC (2001) 1756.
https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/Tur_En_Realitons/Progress/Turkey_Progress_Report_2001.pdf.
- Avrupa Komisyonu (2007). Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions Towards Common Principles of Flexicurity: More and Better Jobs through Flexibility and Security. COM (2007) 359 final. Brussels, 27.6.2007.
- Avrupa Komisyonu (2008a). Communication from the Commission to the European Council- A European Recovery Plan. COM/2008/08000 final. Brussels, 26.11.2008
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52008DC0800&from=PL>.
- Avrupa Komisyonu (2008b). Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Renewed Social Agenda: Opportunities, Access and Solidarity in 21st century Europe. COM (2008) 412 final. Brussels. 2.7.2008.
- Avrupa Komisyonu (2010). EUROPE 2020 A Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth. COM (2010) 2020 final. Brussels, 3.3.2010. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX%3A52010DC2020>.
- Avrupa Komisyonu (2014). Turkey 2014 Progress Report. Brussels, 8.10.2014 SWD (2014) 307. <https://www.avrupa.info.tr/sites/default/files/2016-11/turkey-progress-report%202014.pdf>.

- Avrupa Komisyonu (2015). Turkey 2015 Progress Report. Brussels, 10.11.2015 SWD (2015) 216 final. https://www.avrupa.info.tr/sites/default/files/2016-11/tr_rapport_2015_en.pdf.
- Avrupa Komisyonu (2018a). European Pillar of Social Rights: Statement by President Juncker, Vice President Dombrovskis and Commissioner Thyssen one year following its proclamation. Statement. 13.11.2018. Brussels. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/STATEMENT_18_6390
- Avrupa Komisyonu (2018b). Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council establishing a European Labor Authority. COM (2018) 131 final. Strasbourg, 13.3.2018. Brussels. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2018%3A131%3AFIN>
- Avrupa Komisyonu, (2019a). European Social Fund. Employment, Social Affairs & Inclusion. Funding. 2019. <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=325&langId=en>.
- Avrupa Komisyonu, (2019b). EU Programme for Employment and Social Innovation (EaSI). Employment, Social Affairs & Inclusion. Funding. 2019. <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1081&langId=en>.
- Avrupa Komisyonu, (2019c). European Globalization Adjustment Fund (EGF). Employment, Social Affairs & Inclusion. Funding. 2019. <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=326&langId=en>.
- Avrupa Komisyonu (2020). European Network of Public Employment Services. Employment Social Affairs & Inclusion (Online). <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1100&langId=en%3F%3B>.
- Avrupa Konseyi (1990). Council Directive 1999/70/EC of 28 June 1999 concerning the framework agreement on fixed-term work concluded by ETUC, UNICE and CEEP. Official Journal L 175, 10/07/1999.
- Avrupa Konseyi (2001). Türkiye Cumhuriyeti ile Katılım Ortaklığında Yer Alan İlkeler, Öncelikler, Ara Hedefler ve Koşullara İlişkin 8 Mart 2001 tarihli Konsey Kararı (2001/235/AT). https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2001.pdf.
- Avrupa Konseyi (2003). Council Decision 2003/578/EC of 22 July 2003 on Guidelines for the Employment Policies of the Member States. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32003D0578&from=EN>.

- Avrupa Konseyi (2013). The Council Recommendation of 22 April 2013 on Establishing a Youth Guarantee. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32013H0426%2801%29>.
- Avrupa Parlamentosu (1994). European Council Meeting on 9 and 10 December 1994 in Essen. Presidency Conclusions. Avrupa Parlamentosu. http://www.europarl.europa.eu/summits/ess1_en.htm.
- Avrupa Parlamentosu (2000a). European Council- Lisbon 23 and 24 March 2000 Presidency Conclusions. Avrupa Parlamentosu. https://www.europarl.europa.eu/summits/lis1_en.htm.
- Avrupa Parlamentosu (2000b). European Council- Nice 7-10 December 2000 Conclusions of the Presidency. Avrupa Parlamentosu. https://www.europarl.europa.eu/summits/nice1_en.htm.
- Avrupa Parlamentosu (2002). Motion for Resolution. European Parliament Resolution on the Barcelona Summit Conclusions. B5-0181/2002. <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=MOTION&reference=B5-2002-0181&language=EN>.
- Avrupa Parlamentosu (2017). Social and Employment Policies in Spain in Depth Analysis. European Parliament. Directorate General for Internal Policies. Policy Department A: Economic and Scientific Policy. August 2017. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2017/607331/IPOL_IDA\(2017\)607331_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2017/607331/IPOL_IDA(2017)607331_EN.pdf).
- Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Konseyi (2014). Decision No: 573/2014/EU of the European Parliament and of the Council of 15 May 2014 on enhanced cooperation between Public Employment Services (PES). https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2014.159.01.0032.01.ENG
- Avrupa Toplulukları Bülteni (1972). The First Summit Conference of the Enlarged Community. Vol 5. No:10 1972. <http://aei.pitt.edu/56272/1/BUL090.pdf>
- Avrupa Toplulukları Konseyi (1974). Council Resolution of 21 January 1974 concerning a Social Action Programme. Official Journal C 013, 12/02/1974 P. 0001 – 0004.
- Augustine, ([1610] 1909). The City of God (De Civitate Dei). Çev: John Healey. V.2. John Grant. Edinburg. Digitized by the Internet Archive in 2007 with funding Microsoft Corporation. <https://www.fisheaters.com/srpdf/xcityofgodbystaugustinevolume2.pdf>.
- Aydınlık (2017). 2 Yılda 175 bin Esnaf Kopenk Kapattı. 4 Aralık 2017. Aydınlık.

- Balkır, C., Bölükbaşı, T., Ertuğrul, E. (2014). *Europeanisation of Public Policy in Southern Europe*. Routledge.UK. ISBN: 9780415742931
- Ballester, R. (2005). *European Employment Strategy and Spanish Labour Market Policies*. No 14. Working Papers of the Department of Economics, University of Girona. <https://webs.ucm.es/info/sieterem/92.pdf>.
- Ban, C. (2016). *Ruling Ideas. How Global Neoliberalism Goes Local*. Oxford University Press. New York. USA. ISBN: 9780190600389.
- Bauman, Z. (2001). *The Individualized Society*. Cambridge. Polity Press.
- Bauman, Z. (2018). *Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm*. Çev: F. Doruk Ergun. Say yayınları. İstanbul. ISBN: 9786050202144.
- BBC (2005). 1942: Beveridge Lays Welfare Foundations. (1st December). BBC. http://news.bbc.co.uk/onthisday/hi/dates/stories/december/1/newsid_4696000/4696207.stm.
- BBC (2019a). Macron Pension Reform: France Paralysed by Biggest Strike in Years. BBC News. 5 December 2019. https://www.bbc.com/news/world-europe-50643323?intlink_from_url=https://www.bbc.com/news/topics/cpzg2d6re0lt/france-yellow-vest-protests&link_location=live-reporting-story.
- BBC (2019b). Chile Protests: President Piñera Condemns Police ‘Abuses’. BBC News. 18 November 2019. <https://www.bbc.com/news/world-latin-america-50459961>.
- BBC (2019c). Not Just About Sex: Indonesia’s Protests Explained. BBC News. 27 September 2019. <https://www.bbc.com/news/world-asia-49835084>.
- BBC (2019d). Lebanon Protests: How Whatsapp Tax Anger Revealed A Much Deeper Crisis. BBC News. 7 November 2019. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-50293636>.
- Beck, U. (1992). *Risk Society. Towards a New Modernity*. SAGE Publications Ltd. London, UK. ISBN: 0-8039-8345-x.
- Béland, D & Cox, R. H. (2011). *Ideas and Politics in the Social Science Research*. Oxford University Press. ISBN: 9780199736430.
- Bentham, J. ([1789] 2000). *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*. Oxford: Clarendon Press, 1907. ISBN-13: 978-0486454528.
- Bentolila, S., Dolado, J., Jimeno, J. (2012). Reforming an Insider-Outsider Labor Market: The Spanish Experience. *IZA Journal of European Labor Studies* 1:4. DOI: 10.1186/2193-9012-1-4.

- Blyth, M. (2002). *Great Transformations: Economic Ideas and Institutional Change in the Twentieth Century*. Cambridge University Press. Online ISBN: 9781139087230.
- Bonoli, G. (2013). *The Origins of Active Social Policy. Labor Market and Childcare Policies in a Comparative Perspective*. Oxford University Press. ISBN: 9780199669769.
- Boratay, K. (2004). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*. Imge Kitabevi 8.Baskı.
- Bourdieu, P. (1998). *Acts of Resistance. Against the New Myths of Our Time*. Blackwell Publishers Ltd. Oxford, UK. ISBN: 0-7456-2217-8.
- BOE: Boletín Oficial del Estado (1963). Plan de Desarrollo Económico y Social Años 1964-1967. BOE Num:312 ss.18195-18198.
<https://www.boe.es/boe/dias/1963/12/30/pdfs/A18190-18198.pdf>.
- BOE (1984). Ley 32/1984, de 2 de agosto, Sobre Modificación de Determinados Artículos de la Ley 8/1980, de 10 de marzo, del Estatuto de los Trabajadores.
<https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-1984-17436>.
- BOE (1995). Real Decreto Legislativo 1/1995, de 24 de marzo, por el que se aprueba el texto refundido de la Ley del Estatuto de los Trabajadores. núm. 75, de 29/03/1995.
<https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1995-7730>
- BOE (1997). Resolución de 13 de mayo de 1997, de la Dirección General de Trabajo, por la que se dispone la Inscripción en el Registro y Publicación del Contenido del Acuerdo Inter confederal sobre Negociación Colectiva. Num.135.
<https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-1997-12296>.
- BOE (2002). Ley/2002 de 12 de diciembre, de medidas urgentes para la Reforma Del Sistema De Protección Por Desempleo Y Mejora De La Ocupabilidad. Num 298.
<https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2002-24244>.
- BOE (2003). Ley 56/2003 de 16 de diciembre, de Empleo. Num.301.
<https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2003-23102>.
- BOE (2013). Real Decreto-ley 5/2013, de 15 de marzo, de medidas para favorecer la continuidad de la vida laboral de los trabajadores de mayor edad y promover el envejecimiento activo. <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2013-2874>.
- BOE (2015). Ley 5/2015, de 27 de abril, de fomento de la financiación empresarial. Num 101. <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2015-4607>.
- BOE (2017). Real Decreto 1032/2017, de 15 de diciembre, por el que se aprueba la Estrategia Española de Activación para el Empleo 2017-2020. Num. 305.
<https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-2017-14858>.

- BOE (2018). Resolución de 7 de diciembre de 2018, de la Secretaría de Estado de Empleo, por la que se publica el Acuerdo del Consejo de Ministros de 7 de diciembre, por el que se aprueba el Plan de Choque por el Empleo Joven 2019-2021. Num. 296. https://www.boe.es/diario_boe/txt.php?id=BOE-A-2018-16793
- BOE (2019). Resolución de 12 de marzo de 2019, de la Secretaría de Estado de Empleo, por la que se publica el Acuerdo del Consejo de Ministros de 8 de marzo de 2019, por el que se aprueba el Plan Anual de Política de Empleo para 2019, según lo establecido en el artículo 11.2 del texto refundido de la Ley de Empleo, aprobado por el Real Decreto Legislativo 3/2015, de 23 de octubre. Num 64. https://www.boe.es/diario_boe/txt.php?id=BOE-A-2019-3699.
- BOE (2020a). Real Decreto-ley 8/2020, de 17 de marzo, de medidas urgentes extraordinarias para hacer frente al impacto económico y social del COVID-19. Num. 73. https://www.boe.es/diario_boe/txt.php?id=BOE-A-2020-3824
- BOE (2020b). Real Decreto-ley 10/2020, de 29 de marzo, por el que se regula un permiso retribuido recuperable para las personas trabajadoras por cuenta ajena que no presten servicios esenciales, con el fin de reducir la movilidad de la población en el contexto de la lucha contra el COVID-19. núm. 87. <https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-2020-4166>.
- Brown, H. (2019). A Year of Protest, As Seen Through Street Art. From Argentina to Lebanon, Images That Defined A Year of Unrest. 31 December 2019. VoxMedia. <https://www.vox.com/world/2019/12/31/20994287/2019-protests-democracy-art>
- Bryman A. (2008) Social Research Methods, Oxford: Oxford University Press. ISBN: 9780199588053
- Buğra A. (2015). Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika. 7. Baskı. İstanbul. İletişim Yayınları.
- Buğra, A. (2017). Social Policy and Different Dimensions of Inequality in Turkey: A Historical Overview. Journal of Balkan and NEAR Eastern Studies. DOI: 10.1080/19448953.2018.1385283.
- Campbell, T. (1988). Justice. Macmillan, London. ISBN: 9780391035935.
- Castells, M. (1996). The Rise of the Network Society. Oxford. Blackwell. ISBN: 978-1557866165.
- Castles, F.G. (2005). The Future of the Welfare State Crisis Myths and Crisis Realities. Oxford University Press. ISBN: 0199270171.

- Castles, F.G. ve diğerkleri (2010). The Oxford Handbook of the Welfare State. Oxford: Oxford University Press.
- Ceylan Ataman, B. (2007). Cahit Talas Anısına Güncel Sosyal Politika Tartışmaları. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi. Sosyal Politika Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayın No: 595. Ankara. ISBN 978-975-4827484.
- Ceylan Ataman, B. (2010). Avrupa Birliği Sosyal Politikasının Temel Prensipleri. Ceylan Ataman, B. (der.) içinde. Türkiye'nin Adaylık Sürecinde Avrupa Birliği'nin İstihdam ve Sosyal Politikası. Siyasal Kitabevi. Ankara.
- Ceylan-Ataman, B. (2014). Thomas Piketty'nin 21.Yüzyılda Eşitsizlik Dinamiklerini Bir Kıta Avrupa'sı Bakış Açısıyla Değerlendirmesi, SBF Dergisi, 69-3, Temmuz-Eylül 2014.
- Ceylan Ataman, B. (2016). Europeanization of Turkey Regarding the Employment and Social Policy. Tekin, A., Güney, A. (der) içinde. The Europeanization of Turkish Public Policies: A Scorecard. Routledge. London-New York.
- Clifton, J. (2013). The Coming Jobs War. Simon and Schuster. ISBN: 9781595620606.
- Chrisafis, A (2019). France Pensions Overhaul to Go Ahead Despite Huge Protests. The Guardian. 8 December 2019. <https://www.theguardian.com/world/2019/dec/08/france-to-press-ahead-with-pensions-reform-despite-protests>.
- Crespo, E. ve Serrano, A. (2007). Political Production of Individualized Subjects in The Paradoxical Discourse of the EU Institutions. Rik, V.B. & Valkenburg, B. (der.) içinde. Making it Personal: Individualizing Activation Services in the EU. University of Bristol. ISBN: 9781861347978.
- Crespo, E. ve Serrano, A. (2013). Las Paradojas De Las Políticas De Empleo Europeas: de la Justicia a la Terapia. Universitos Psicológica, 12(4).
- Crespo, E. Revilla, J.C. Serrano, A. (2009). Del Gobierno del Trabajo al Gobierno de las Voluntades: El Caso de la Activación. Psicoperspectivas. Cl. Individuo y Sociedad. Vol. VIII, n.2 (Julio- Diciembre), 2009. ISSN: 07186924.
- Creswell, J. W. (2013). Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Collins, D. (2019). Indigenous Ecuadorians Too Strong to be Ignored After Deal to End Protests. The Guardian. 16 October 2019. <https://www.theguardian.com/world/2019/oct/16/ecuador-indigenous-protesters-bittersweet-triumph>.

- Congreso de los Diputados (1978). Constitution of Kingdom of Spain.
http://www.congreso.es/portal/page/portal/Congreso/Congreso/Hist_Normas/Norm/const_espa_texto_ingles_0.pdf.
- Cumhuriyet (2016). Erdoğan: Türkiye Hiçbir Dönemde Bu Kadar Özgür Olmadı.
Cumhuriyet. 11 Kasım 2016. <http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/erdogan-turkiye-hicbir-donemde-bu-kadar-ozgur-olmadi-629178>.
- Çelebi, A. (2001). Risk ve Olumsuzluk: Sosyal Teori- Sosyal Felsefe İlişkisini Anlamaya Yönelik İki Anahtar Kavram. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi. Cilt:56. Sayı:01.
DOI: 10.1501/SBFder_0000001821
- Çelebi, A. (2008). Devlet, Toprak, Egemenlik: Carl Schmitt'in Düşüncesinde Siyasal Kavramı ve Kurucu İktidar Sorunu. İmaj Yayınevi. Ankara. ISBN: 9789758752638
- Çelik, A (2010). Muhafazakâr Sosyal Politika Yönelimi: Hak Yerine Yardım-Yükümlülük Yerine Hayırseverlik. İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi No:42. (Mart 2010) <https://dergipark.org.tr/download/article-file/5260>
- Çelik, N. (2018). The Social Policy Vision of Political Parties in Modern Turkey. Mediterranean Journal of Humanities. VIII/2 (2018). DOI: 10.13114/MJH.2018.420.
- Çiner, C.U. (2004). Çalışma Yönetiminin Dönüşümü: Sosyal Politikadan İşgücü Yönetimine. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi (Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı).
- Çiner, C.U. (2007). Türkiye'de Çalışma Yönetiminin Dönüşümü: İstihdamın Yönetimindeki Dönüşüm. Ceylan Ataman, B. (der.) içinde. Cahit Talas Anısına Güncel Sosyal Politika Tartışmaları. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi. Sosyal Politika Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayın No: 595. Ankara ISBN 978-975-4827484.
- Çiner, C.U. (2010). 2010 Yılı Programı'nın İstihdamın Artırılması Hedefi. Çalışma Ortamı, Sayı: 110, Mayıs-Haziran 2010.
- De la Port, C. E. & Pochet, P. E. (2002). Building Social Europe Through the Open-Method of Cooperation. Oxford. Lang.
- Dean, M. (2010). Governmentality. Power and Rule in Modern Society (2nd ed.). London: Sage.

- Dereli, T. (2013). Flexicurity and Turkey's New Labor Act: Problems and Prospects. Faculty of Economics and Administrative Sciences WP, No. 2013-03, Isik University.
- Dertli, N. (2007). Aktif İstihdam Politikaları- Eleştirel Bir Yaklaşım. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı. Ankara 2007.
- Deutsche Welle (2019). Haiti: Thousands Protest Against Corruption. News. 08.02.2019. <https://www.dw.com/en/haiti-thousands-protest-against-corruption/a-47421473>.
- Dijkstra, L. & Athanasoglou, S. (2015). The Europe 2020 Index: The Progress of EU Countries, Regions and Cities to the 2020 Targets. European Commission. Regional Focus. May 2015. http://ec.europa.eu/regional_policy/en/information/publications/regional-focus/2015/the-europe-2020-index-the-progress-of-eu-countries-regions-and-cities-to-the-2020-targets.
- Diehl, J. (2019). From Hong Kong to Chile, 2019 is the Year of the Street Protester. But why? The Washington Post. Opinions. [Online]. 28 Ekim 2019, https://www.washingtonpost.com/opinions/global-opinions/from-hong-kong-to-chile-2019-is-the-year-of-the-street-protester-but-why/2019/10/27/9f79f4c6-f667-11e9-8cf0-4cc99f74d127_story.html.
- DPT (1963). Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967). T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı. Ankara.
- DPT (1972). Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977). T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı. Ankara.
- DPT (1979). Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983). T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı. Ankara.
- DPT (1984). Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989). T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı. Ankara.
- DPT (1989). Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994). T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı. Ankara.
- DPT (1995). Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000). T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı. Ankara.
- DPT (2000). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005). T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı. Ankara.

- DPT (2005). Orta Vadeli Program (2006-2008). T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı. Ankara.
- DPT (2006). Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013). T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı. Ankara.
- Dworkin, R. (2002). Sovereign Virtue the Theory and Practice of Equality. Harvard University Press. ISBN 9780674008106.
- Duman, A (2014). Labor Market Institutions, Policies, and Performance: Flexibility and Security in Turkey. Economic Research Forum Research Report Series. Koç University- TÜSİAD Economic Research Forum. Yayın No: ERF-RR/14-01/TÜSİAD-T/2014-03/550. ISBN: 978-9944-405-99-7.
- Durmaz, O. S. (2016). Neo-liberal Sosyal Politika Rejiminin Tesisi ve AKP. Çalışma ve Toplum. Vol. 48 Issue 1.
- Duyulmuş, C.U. (2013). Social Policy Reforms in Turkey: Uses of Europe. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Université de Montréal. Département de science politique. Faculté des arts et des sciences.
- EAPN, 2019. Delivering Agenda 2030 for People and Planet. EAPN Proposals for Post Europe 2020 Strategy. Brussels. <https://www.eapn.eu/wp-content/uploads/2019/11/EAPN-2019-EAPN-Position-Post-2020-Poverty-Strategy-3990.pdf>.
- Eamets ve Paas (2006). Labor Market Flexibility and Flexicurity (Chapter 3). Paas & Eamets (der.) içinde. Labor Market Flexibility, Flexicurity and Employment. Nova Science Publishers ISBN: 1-60021-416-9
- El País (1981). Acuerdo Nacional Sobre Empleo. 7 June 1981. https://elpais.com/diario/1981/06/07/economia/360712804_850215.html.
- Esping Andersen, G. (1990). The Three Worlds of Welfare Capitalism. Princeton University Press. ISBN 0691094578.
- Eurostat (2016). Farmers and The Agricultural Labor Force- Statistics. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Farmers_and_the_agricultural_labour_force_-_statistics.
- Eurostat (2019). Employment statistics. Employment (as % of the population aged 20 to 64). EU 28. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Employment_statistics.

- EurWORK, (2011). Community Chapter of the Fundamental Social Rights of Workers. European Observatory of Working Life. <https://www.eurofound.europa.eu/observatories/eurwork/industrial-relations-dictionary/community-charter-of-the-fundamental-social-rights-of-workers>.
- Ferrera, M. (1996). The Southern Model of Welfare in Social Europe. *Journal of European Social Policy*. Volume 6. Issue.1. February 1996.
- Ferge, Z. (1997). The Changed Welfare Paradigm: The Individualization of the Social. *Social Policy & Administration*, Vol. 31 (1). ss. 20–44. DOI: 10.1111/1467-9515.00035.
- Fernández Rodríguez, C.J., Martín Marin, P., Serrano Pascual, A. (2012). Flexicurity and the Semantic Transformation of The Concept of Security: The Modernization of the Spanish Social Protection. *International Journal of Society Systems Sciences*, Vo. 4, No.2.
- Filiz, B. (2017). The EU: Big on Big Things and Smaller on Smaller Things. *European Journal of Social Sciences Education and Research*. Vol.11 Nr. 2. ISSN: 2312-8429.
- Fleischacker, S. (2004). *A Short History of Distributive Justice*. Harvard University Press. ISBN: 9780674018310.
- Foucault, M. (1977). *Discipline and Punish. The Birth of Prison*. Vintage Books. New York. ISBN: 0679752552.
- Foucault, M. ([1977-1978] 2008). *The Birth of Biopolitics. Lectures at the Collège de France, 1978-1979*. Senellart (Ed). Translated by Graham Burchell. Palgrave Macmillan. Great Britain. ISBN: 978 1 4039 8654 2.
- FUNDAE (2019). Antecedentes. Sistema de Formación Profesional para el Empleo. El Sistema de Formación Profesional para el Empleo nació en 1992 con la firma de los Acuerdos Nacionales de Formación Continua. Fundación Estatal para la Formación en el Empleo. <https://www.fundae.es/formacion/antecedentes>.
- Gaceta de Madrid (1900). Ministerio de Gobernación. Leyes. 31 enero 1900. <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE/1900/031/A00363-00364.pdf>.
- Gaceta de Madrid (1926). Código del Trabajo. N.244. 1 septiembre 1926. <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE/1926/244/A01298-01311.pdf>.
- Gaceta de Madrid (1931a). Constitución de la Republica Española. N.344. 10. diciembre 1931. <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE/1931/344/A01578-01588.pdf>.

- Gaceta de Madrid (1931b). Ley de Contrato de Trabajo. N. 326. 22 noviembre 1931.
<https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE/1931/326/A01130-01138.pdf>
- García Ferrando, M., Alvira, F., Alonso, L. E., Escobar, M. (2016). El Análisis de la Realidad Social. Métodos y Técnicas de Investigación. Cuarta Edición. Alianza Editorial. Madrid.
- García, G., Barriga, L., Ramírez, J.M., Zubiría, A. Velasco, L., Álvarez, A., Aranda, A. (2018). Índice DEC 2018. Índice de Desarrollo de los Servicios Sociales. Asociación Estatal de Directores y Gerentes en Servicios Sociales.
<https://www.directoressociales.com/images/INDICEDEC/DEC2018real/REVISTA%20web.pdf>
- Garguilo, F. (2019). 2019: A Year of Protest. Reliefweb. Report from International Peace. [Online] 20 Aralık 2019, <https://reliefweb.int/report/world/2019-year-protest>.
- Gledhill, J. (der.) (2016). World Anthropologies in Practice: Situated Perspectives, Global Knowledge, London: Bloomsbury.
- Gobierno de España (2020). Comunidades Autónomas. Administración.
<https://administracion.gob.es/>
- Gonzalez- Calvet, J. (2002). Employment Policies in Spain: From Flexibilization to the European Employment Strategy. De la Port, C. E. & Pochet, P. E. (der) içinde. Building social Europe through the Open- Method of Cooperation. Oxford. Lang.
- Gough, I. (1979). The Political Economy of Welfare State. Palgrave Macmillan. London. ISBN: 978-0-333-21599-9
- Gough, I., ve Therborn, G. (2010). The Global Future of Welfare States. Castles, F.G. ve diğerleri (der.) içinde. The Oxford Handbook of the Welfare State. Oxford: Oxford University Press.
- Gökbayrak, Ş. (2010). Türkiye’de Sosyal Güvenliğin Dönüşümü. Çalışma ve Toplum 2010/2. <http://calismatoplum.org/sayi25/gokbayrak.pdf>
- Gökbayrak, Ş. (2017). Değişen Refah Devletleri ve Sosyal Yardımlar. Sosyal Güvenlik Dergisi, 7(1). <http://static.dergipark.org.tr/article-download/9c4c/d519/f23c/59391bd3b87eb.pdf?>
- Guillén, A. M. (1990). The Emergence of the Spanish Welfare State, International Journal of Political Economy, 20:2, ss.82-96, DOI: 10.1080/08911916.1990.11643797.
- Guillén, A. M. (2007). Citizenship and Social Policy in Democratic Spain: The Reformulation of the Francoist Welfare State, South European Society and Politics. 1:2, ss.253-271. DOI: 10.1080/13608749608539474.

- Guillén, A.M. (2010). Defrosting the Spanish Welfare State: The Weight of Conservative Components (Chapter 7). Palier, B. (der) içinde. A Long Goodbye to Bismarck? The Politics of Welfare Reform in Continental Europe. ss.183-205 Amsterdam University Press. ISBN: 9789089642349.
- Guillén, A. M. ve Alvarez. S. (2004). The EU's Impact on the Spanish Welfare State: The Role of Cognitive Europeanization. Journal of European Social Policy. Vol: 14(3). DOI: 10.1177/0958928704044624.
- Guillén, A. M. ve León, M. (2011). Introduction. Guillén, A. M. & León, M. (der) içinde. The Spanish Welfare State in European Context. Routledge. London and New York. ISBN: 9781409402930.
- Güzel A. (1986). 3008 sayılı İş Yasasının Önemi ve Başlıca Hükümleri. İ.Ü. İktisat Fakültesi Sosyal Siyaset Konferansları.
- Hall, P. (der.) (1989). The Political Power of Economic Ideas: Keynesianism across Nations. Princeton University Press. USA.
- Hall, P. (1993). Policy Paradigms, Social Learning, and the State: The Case of Economic Policymaking in Britain. Comparative Politics, 25(2).
- Hansen, M. & Leschke, J. (2017). The Strange Non-Death of ALMPs. Social Europe. <https://www.socialeurope.eu/strange-non-death-almeps>.
- Harvey, D. (2005). A Brief History of Neoliberalism. Oxford University Press. New York. ISBN 0-19-928326-5.
- Hayek, F. A. (1976). Law, Legislation, and Liberty, Vol. 2: The Mirage of Social Justice. Chicago: University of Chicago Press.
- Hellmann, T., Schmidt, P. Heller, S.M. (2019). Social Justice in the EU and OECD. Index Report 2019. BertelsmannStiftung. https://www.bertelsmann-stiftung.de/fileadmin/files/BSt/Publikationen/GrauePublikationen/SJI_2019.pdf
- Higgins, M.D. (2020) Out of the Tragedy of Coronavirus May Come Hope of a More Just Society. Social Europe. 22 Nisan 2020. <https://www.socialeurope.eu/out-of-the-tragedy-of-coronavirus-may-come-hope-of-a-more-just-society>
- INE (Instituto Nacional de Estadística) (2018). INEbase. Asalariados por Tipo de Contrato o Relación Laboral, Sexo y Grupo de Edad.
- INE (2019a). INEbase. Asalariados Por Tipo De Contrato.
- INE (2019b). Encuesta de Población Activa. Medias Anuales. Participación de los trabajadores a tiempo parcial y con contrato temporal. Mujeres y Hombres en España.

- IKV (2019). AB Katılım Sürecindeki Türkiye'nin Kadın İstihdamı Karnesi. İstanbul. Ocak 2019. İktisadi Kalkınma Vakfı.
- ILO (2004). Economic Security for a Better World. Programme on Socio-economic Security, ILO, September, 2004.
https://www.ilo.org/public/english/protection/ses/info/publ/economic_security.htm
- ILOSTAT (2011). Country Profiles. The Latest Decent Work Statistics by Country. Turkey. Spain. <https://ilostat.ilo.org/data/country-profiles/>.
- ILOSTAT (2019). Country Profiles. The Latest Decent Work Statistics by Country. Turkey. Spain. <https://ilostat.ilo.org/data/country-profiles/>.
- İŞKUR (1998). Yıllık Bülten 1998. <https://media.iskur.gov.tr/13365/1998-istatistik-yilligi.pdf>
- İŞKUR (2018a). Yıllık Bülten Tabloları 2017. X. Bölüm. Tablo 46: 2017 yılında İl Düzeyinde Yaş Gruplarına Göre Kursiyerler. Tablo 47: 2017 yılında İl Düzeyinde Öğrenim Durumlarına Göre Kursiyerler. <https://www.iskur.gov.tr/kurumsal-bilgi/istatistikler/>.
- İŞKUR (2019a). Aylık Bülten Tabloları. Tablo 28: 2019 Ocak-Eylül Döneminde İşsizlik Ödenğine Başvuran ve Hak Edenlerin İllere Göre Dağılımı. <https://www.iskur.gov.tr/kurumsal-bilgi/istatistikler/>
- İŞKUR (2019b). İşsizlik Ödenği. İŞKUR Kurumsal İnternet sitesi. <https://www.iskur.gov.tr/is-arayan/issizlik-sigortasi/issizlik-odenegi/>
- İŞKUR (2019c). Projeler. İŞKUR Kurumsal İnternet sitesi. <https://www.iskur.gov.tr/kurumsal-bilgi/uluslararasi-iliskiler-ve-projeler/projeler/>
- İŞKUR (2019d). 2018 Yıllık Tabloları. <https://media.iskur.gov.tr/33219/2018-yillik-tablolari.xlsx>
- İŞKUR (2019e). İş Arayan. Aktif İşgücü Programları. İşbaşı Eğitim Programları. <https://www.iskur.gov.tr/is-arayan/aktif-iscucu-programlari/isbasi-egitim-programlari>
- İŞKUR (2019f). İş Arayan. Aktif İşgücü Programları. Kendi İşini Kurma Projeleri. <https://www.iskur.gov.tr/is-arayan/aktif-iscucu-programlari/kendi-isini-kurma-projeleri/>
- İŞKUR (2020a). İş arayan. Aktif İşgücü Programları. Mesleki Eğitim Kursları. <https://www.iskur.gov.tr/is-arayan/aktif-iscucu-programlari/mesleki-egitim-kurslari/>

- İŞKUR (2020b). İşveren. Kısa Çalışma Ödeneği. Genel Bilgiler. <https://www.iskur.gov.tr/isveren/kisa-calisma-odenegi/genel-bilgiler/>
- Jadallah, A. (2019). Iraq's Young Protesters: 'We're Not Leaving, even if it Lasts 40 Years'. 14 November 2019. Reuters. <https://www.businessinsider.com/iraqs-young-protesters-were-not-leaving-even-if-this-lasts-40-years-2019-11>.
- Johnson, K. (2019). 2019: A Year of Global Protest. The Year in Review. 23 December 2019. Foreign Policy. <https://foreignpolicy.com/2019/12/23/2019-a-year-of-global-protest/>.
- Kalaycıoğlu, S. Çelik, K., Çelen, Ü., Türkyılmaz, S. (2010). Temsili Bir Örneklemde Sosyo-Ekonomik Statü (SES) Ölçüm Aracı Geliştirilmesi: Ankara Kent Merkezi Örneği. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*. Cilt:13 Sayı:1. Bahar 2010.
- Kalaycıoğlu, S. ve Çelik, K. (2011). Gender Dimensions of Precarity in Turkey. Herrmann, P. Ve Kalaycıoğlu, S. (der) içinde. *Precarity- More than a Challenge of Social Security or: Cynicism of EU's Concept of Economic Freedom*. EHV, Bremen. ISBN: 9783867417051.
- Kant ([1785 [1981). *Grounding for the Metaphysics of Morals*. Çev: James W. Ellington. Indianapolis: Hackett. ISBN-13: 978-0872201668.
- KELA (2020). Final Results of the Finnish Basic Income Experiment 2017-2018. <https://www.kela.fi/web/en/final-results-of-the-finnish-basic-income-experiment>
- Kılıç, D. ve Öztürk, S. (2014). Türkiye'de Kadınların İşgücüne Katılımı Önündeki Engeller ve Çözüm Yolları: Bir Ampirik Uygulama. *Amme İdaresi Dergisi*. Sayı: 47(1).
- Kirelli, E. (2015). 24 Ocak Kararları. Türkiye.net. <https://turkiye.net/yazarlar/konuk-yazarlar/24-ocak-kararlari/>.
- Koistinen, P. & Móssesdóttir, L., Serrano Pascual, A. (der.) (2009). *Emerging Systems of Work and Welfare. Conclusions*. P.I.E. Peter Lang S.A. ISBN: 9789052015491.
- Korpi, W. (1983). *The Democratic Class Struggle*. London: Routledge & Kegan Paul. ISBN-13: 978-0710094360
- Kumlin, S. ve Svallfors, S. (2007). *Social Stratification and Political Articulation: Why Attitudinal Class Differences Vary Across Countries*. Mau, S & Veghte, B. (der.) içinde. *Social Justice, Legitimacy and the Welfare State*. Ashgate Publishers Ltd. Aldershot, UK. ISBN: 9780754649397.
- Kurmuş, O. (2010). Türkiye'de Neoliberalizm. *Mülkiye Dergisi*. Cilt: XXXIV Sayı:268. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mulkiye/issue/269/608>.

- Kurtdereli, K. (2008). 24 Ocak Kararları. 12 Eylül Darbesi. Milli Siyaset Belgelerimiz.
<https://web.archive.org/web/20170722190755/http://millipolitika.blogspot.com/2010/04/24-ocak-kararlar-12-eylul-darbesi.html>.
- Kutlu, D. (2015). Sosyal Yardım Hakkı Tartışması: Türkiye’de bir ‘Sosyal Haksızlık’ olarak Sosyal Yardımlar. VII. Sosyal İnsan Hakları Uluslararası Sempozyumu.
<http://www.sosyalhaklar.net/2015/bildiriler/kutlu.pdf>
- Kutlu, D. (2016). Türkiye’de Sosyal Yardım ve İstihdam İlişkisinin Güncel Boyutları: Kurumsal ve Sosyolojik Bir Çözümleme. Mülkiye Dergisi, 40 (2).
<http://mulkiyederigi.org/article/view/5000193100/5000168136>
- Kuzgun, İ. K. (2012). Güvenceli Esneklik Kavramı ve Türkiye’de Güvenceli Esnekliğin Belirleyici Değişkenleri. Sosyal Güvenlik Dergisi. 2012/2.
- LANBIDE (Basque Employment Service), (2018). Formación Ofrecida por LANBIDE.
<http://www.lanbide.euskadi.eus/formacion-lanbide/-/informacion/formacion-ofrecida-por-lanbide/>.
- Larsen, C.A. (2006). The Institutional Logic of Welfare Attitudes. How Welfare Regimes Influence Public Support. Ashgate Publishing Limited. ISBN:9780754648574.
- Lemert, C. (2012). Social Things. An Introduction to Sociological Life. 5th ed. Rowman & Littlefield Publishers. ISBN:9781442211629.
- Lemke, T. (2011). Bio-Politics. An Advanced Introduction. Çev: Eric Frederick Trump. New York University Press. New York and London. ISBN: 9780814752425.
- Lester, S. (1999). An Introduction to Phenomenological Research. Stan Lester Developments, Taunton. <http://www.rgs.org/NR/rdonlyres/F50603E0-41AF-4B15-9C84-BA7E4DE8CB4F/0/Seaweedphenomenologyresearch.pdf>.
- Lind, J., Knudsen, H., Jorgensen, H. (2004). Labor and Employment Regulation in Europe. Peter Lang S.A. ISBN: 9052012466.
- Liubchenkova, N. ve Gkanas, Y.B. (2019). Fotoğraflarla bir Direniş Yılı: 2019’da İnsan Ne İçin Mücadele Etti? Euronews Türkçe. 25.12.2019.
<https://tr.euronews.com/2019/12/25/fotograflarla-bir-direnis-yili-2019-da-insanlar-neler-icin-mucadele-etti>.
- López, J., de le Court, A., Canalda, S. (2014). Breaking the Equilibrium between Flexibility and Security: Flexiprecarity as the Spanish Version of the Model. European Labor Law Journal, 5(1) DOI: 10.1177/201395251400500104

- López Aranguren, E. (2016). El Análisis de Contenido Tradicional. García Ferrando, M. vd. (der.) içinde. El Análisis de la Realidad Social. Métodos y Técnicas de Investigación. Cuarta Edición. Alianza Editorial. Madrid.
- Lukes. S. (1997). Social Justice: The Hayekian Challenge, *Critical Review: A Journal of Politics and Society*, 11:1, ss.65-80, DOI: 10.1080/08913819708443444.
- Makal, A. (2012). Cumhuriyetin 80. Yılında Türkiye'de Çalışma İlişkileri. *Journal of Social Policy Conferences*, 0(47), ss.123-172. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusskd/issue/920/10391>.
- Makal, A. (2007). Cumhuriyet'ten 21. Yüzyıla Türkiye'de Çalışma İlişkileri. Ceylan Ataman, B. (der.) Cahit Talas Anısına Güncel Sosyal Politika Tartışmaları. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi. Sosyal Politika Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayın No: 595. Ankara ISBN 978-975-4827484.
- Mangen, S.P. (2001). *Spanish Society after Franco. Regime Transition and the Welfare State*. Palgrave Macmillan. New York ISBN 978-1-349-39704-4.
- Mau, S & Veghte, B. (2007). *Social Justice, Legitimacy and the Welfare State*. Ashgate Publishers Ltd. Aldershot, UK. ISBN: 9780754649397.
- Metin, O. (2011). Sosyal Politika Açısından AKP Dönemi: Sosyal Yardım Alanında Yaşananlar. *Çalışma ve Toplum*, 2011/1 (28) <http://calismatoplum.org/sayi28/metin.pdf>
- Mill. J.S. ([1861], 2003). *Utilitarianism and On Liberty*. 2nd Edition. Blackwell Publishing. ISBN 0631233512.
- Miller, D. (1999). *Principles of Social Justice*. Harvard University Press. ISBN-13: 978-0674007147.
- Middle East Eye (2019). 'We're Being Chased': Egyptian Human Rights Lawyers Struggle under Crackdown. 30 September 2019. <https://www.middleeasteye.net/news/egypts-human-rights-lawyers-come-under-states-fire>.
- Ministerio de Empleo y Seguridad Social (2013). *Estrategia de Emprendimiento y Empleo Joven*. Gobierno de España. Madrid.
- Ministerio de Empleo y Seguridad Social (2018). *Estadísticas. Políticas del Mercado de Trabajo. Formación Profesional y Medidas de Apoyo al Empleo. Formación Profesional para el Empleo*. Gobierno de España. Madrid. http://www.mitramiss.gob.es/es/estadisticas/FP_medidas_apoyo_empleo/FPE/welcome.htm.

- Ministerio de Empleo y Seguridad Social (2019). Estadísticas. Políticas del Mercado de Trabajo. Formación Profesional y Medidas de Apoyo al Empleo. Formación Profesional para el Empleo. Gobierno de España. Madrid. http://www.mitramiss.gob.es/es/estadisticas/FP_medidas_apoyo_empleo/FPE/welcome.htm.
- Ministerio de Sanidad, Consumo y Bienestar Social (2019). Estrategia Nacional de Prevención y Lucha Contra la Pobreza y la Exclusión Social 2019-2023. Gobierno de España. Madrid. https://eapn.es/ARCHIVO/documentos/noticias/1553262965_estrategia_prev_y_lucha_pobreza_2019-23.pdf.
- Ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad (2014). Plan Nacional de Acción para la Inclusión Social del Reino de España 2013-2016. Informes, Estudios e Investigación. https://www.mscbs.gob.es/ssi/familiasInfancia/inclusionSocial/docs/PlanNacionalAccionInclusionSocial_2013_2016.pdf
- Molina, O. (2011). Policy Concertation, Trade Unions and the Transformation of the Spanish Welfare State. Guillén, A. M. ve León, M. (der) içinde. The Spanish Welfare State in European Context. Routledge. London and New York. ISBN: 9781409402930.
- Moreno, L. (2014). Spain's Catch-up with the EU Core: The Implausible Quest of a 'Flying Pig'? Balkır, C., Bölükbaşı, T., Ertuğrul, E. (der.) içinde. Europeanisation of Public Policy in Southern Europe. Routledge.UK. ISBN: 9780415742931.
- Moreno, L. ve Sarasa, S. (1993). Génesis y Desarrollo del Estado del Bienestar en España. Instituto de Estudios Sociales Avanzados. Documento de Trabajo 92-13. <http://www.ub.edu/ciudadania/hipertexto/evolucion/introduccion/G%E9nesis%20y%20Estado%20del%20Bienestar%20en%20Espa%F1a.pdf>.
- Moreno, L. ve Serrano Pascual, A (2011). The Europeanization and Spanish Welfare: The Case of Employment Policy. Guillén, A. M. & León, M. (der) içinde. The Spanish Welfare State in European Context. Routledge. London and New York. ISBN: 9781409402930.
- Morgen, S. ve Gonzales L. (2008). The Neoliberal American Dream as Daydream. Counter-hegemonic Perspectives on Welfare Restructuring in the United States. Critique of Anthropology. Vol. 28 (2). ss. 219-236. DOI:10.1177/0308275X08090548

- Myles, J. ve Quadagno, J. (2002). Political Theories of the Welfare State. Social Service Review (March 2002).
- Narotzky, S. (2016). Spain is the Problem, Europe is the Solution: Economic Models, Labor Organization and the Hope for a Better Future (Chapter 2). Gledhill, J. (der.) içinde. World Anthropologies in Practice: Situated Perspectives, Global Knowledge, London: Bloomsbury.
- Nozick, R. (1974). Anarchy, State and Utopia. Blackwell Oxford UK. ISBN: 063119780X.
- Nozick, R. (2015). Anarşi, Devlet ve Ütopya. Çev: Alişan Oktay. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. 3. Baskı. ISBN: 9756857013.
- Nussbaum, M. (2011). Creating Capabilities: The Human Development Approach. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- O'Connor, J. (1973). The Fiscal Crisis of the State. New York. ISBN-13: 978-0765808608.
- OECD, (2016a). OECD Job Quality Database. <https://www.oecd.org/statistics/job-quality.htm>
- OECD (2019a). OECD Indicators of Employment Protection. Spain. Strictness of Employment Protection Legislation: Temporary Employment.
- OECD (2019b). OECD Statistics. Spain. Dataset: Involuntary part time workers.
- OECD (2019c). OECD Statistics. Spain. Dataset: Trade Union.
- Offe, C. (1972). Advanced Capitalism and the Welfare State. Politics and Society 2 (4). DOI: 10.1177/003232927200200406.
- Our World in Data (2019). Government spending (% GDP): Spain. University of Oxford. <https://ourworldindata.org/grapher/historical-gov-spending-gdp?time=1900..2011&country=ESP>.
- Öktem, G.K. (2018). Turkey's Social Assistance Regime in Comparative Perspective: History, Administrative Structure, Programmes and Institutional Characteristics. Working Paper of Research Project 'How social is Turkey?' Turkey's social security system in a European context'. Blickwechsel. Contemporary Turkey Studies. https://www.blickwechsel-tuerkei.de/download/Forschungsergebnisse/How_Social_is_Turkey/Working-Paper-I.pdf
- Önder, N. (2013). Türkiye'de Kadın İşgücünün Görünümü. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışma Dünyası Dergisi. Sayı: 1(1).

- Öniş, Z. (2004). Turgut Özal and His Economic Legacy: Turkish Neo-Liberalism in Critical Perspective. *Middle Eastern Studies*, Vol. 40, No. 4 (Jul, 2004).
- Ören, E. (2015). Neoliberal Yönetimsellik, Çalışma İlişkileri ve “Girişimci Özne”. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 29, Sayı 1.
- Özdemir, Y. (2018). Turkey’s New Regime and its Neoliberal Foundations. *Social Europe* [Online]. Columns & Interviews, Politics.
<https://www.socialeurope.eu/turkeys-new-regime-and-its-neoliberal-foundations>
- Özerdem, F. (2010). Avrupa Birliği Sosyal Politikası ve Türkiye’nin Uyumu. *Yardım ve Dayanışma Dergisi*. http://www.sydg.gov.tr/site_kutuphane/upload/kutuphane/1281344319r2267
- Öztürk, Y. (2011). 24 Ocak Kararları: 12 Eylül Askeri Darbesinin Ekonomi- Politigi. *Sol Defter*. <http://www.soldefter.com/2011/01/25/24-ocak-kararlari-12-eylul-askeri-darbesinin-ekonomi-politigi/>
- Özügurlu, M. (2003). Sosyal Politikanın Dönüşümü ya da Sıfatın Suretten Kopuşu. *Mülkiye*. Cilt: 27. Sayı: 239.
- Palier, B. (2010). A Long Goodbye to Bismarck? The Politics of Welfare Reform in Continental Europe. ss.183-205 Amsterdam University Press. ISBN: 9789089642349.
- Pierson, C. (2019). ‘The Rapist is You’ is the New Feminist Battle Hymn Emanating from Central and South America. *The Independent*. 2 December 2019. Mexico City. <https://www.independent.co.uk/voices/the-rapist-is-you-dance-metoo-flashmob-feminism-south-america-a9230156.html>.
- Pierson, P. (1996). The New Politics of the Welfare State. *World Politics*, Vol. 48. No.2 January 1996.
<http://www.people.fas.harvard.edu/~iversen/PDFfiles/Pierson1996.pdf>.
- Piketty, T. (2018) *Yirmi Birinci Yüzyılda Kapital*. Çev: Hande Koçak. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul. ISBN: 6053322788
- Piore, J. M. & Sabel, C. (1984). *The Second Industrial Divide: Possibilities for Prosperity*. New York: Basic Books.
- Polanyi, K. ([1944] 2001). *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time*, 2nd ed. Foreword by Joseph E. Stiglitz; Introduction by Fred Block. Boston: Beacon Press. ISBN: 9780807056431.

- Pochet, P. (2020). Four Scenarios for Europe's Future After the Crisis. *Social Europe* 30 Nisan 2020. <https://www.socialeurope.eu/four-scenarios-for-europes-future-after-the-crisis>
- Pulkka, V. ve Kangas, O. (2019). The Digital Economy Will Need Flexible Social Security. *Future Governments. Actions and Insights- Middle East North Africa*, Vol.7. Emerald Publishing Limited, ss. 241-249. DOI: 10.1108/S2048-757620190000007013.
- Rachman, G. (2019). 2019: The Year of Street Protest. Mass Demonstrations Around the Globe Show No Sign of Fizzling Out. *Opinion Geopolitics*. 23 December 2019. *Financial Times*. <https://www.ft.com/content/9f7e94c4-2563-11ea-9a4f-963f0ec7e134>
- Raphael, D.D. (2001). *Concepts of Justice*. Clarendon Press. ISBN-13: 978-0199265466.
- Rawls, J. (1999). *Theory of Justice*. The Belknap Press of Harvard University Press Cambridge, Massachusetts. ISBN 0674000773.
- Revilla, C. J. ve Serrano Pascual, A. (2007). Normative Foundations of Activation Regimes. Paper Prepared for the ESPANET Conference 2007. Vienna University of Economic and Business Administration, Austria. 20-22 September.
- Rodriguez Cabrero, G. (2011). The Consolidation of the Spanish Welfare State (1975-2010) (Chapter 2). Guillén, A. M. & León, M. (der.) içinde. *The Spanish Welfare State in European Context*. Routledge. London and New York. ISBN: 9781409402930.
- Rose, N. (1999). *Governing the Soul. The Shaping of The Private Self* (2nd edition). London: Free Association Books.
- Rothstein, B. (1998). *Just Institutions Matter. The Moral and Political Logic of the Universal Welfare State*. Cambridge University Press. ISBN:9780511598449.
- Rueda, D. (2007) *Social Democracy Inside Out: Partisanship and Labor Market Policy in Industrialized Democracies*. Bonoli, G. (2013) içinde. *The Origins of Active Social Policy. Labor Market and Childcare Policies in a Comparative Perspective*. Oxford University Press. ISBN: 9780199669769.
- Saad- Filho, A. ve Johnston, D. (der). (2005). *Neoliberalism. A Critical Reader*. Pluto Press. London. ISBN 0 7453 2298 0.
- Schmidt, J. D., ve Hersh, J. (2006). Neoliberal Globalization: Workfare without Welfare. *Globalizations*, 3(1), ss.69–89. DOI: 10.1080/14747730500503066.

- Schmidt, V. (2020). The EU Responds to The Coronavirus: Déjà Vu All Over Again? Social Europe. 23rd March 2020. <https://www.socialeurope.eu/the-eu-responds-to-the-coronavirus-deja-vu-all-over-again>
- Sen, A. (2009). The Idea of Justice. The Belknap Press of Harvard University Press. ISBN: 9780674036130.
- SEPE (2019). Plan de Choque por el Empleo Joven 2019-2021. Ministerio de Trabajo y Economía Social. Gobierno de España. Madrid.
- SEPE (2020). El Plan Prepara. Sepepresentaciones. <https://sepeprestaciones.es/plan-prepara/>
- SEPE (tarihsiz). Personas. Prestaciones. Colocación Adecuada. <https://www.sepe.es/HomeSepe/Personas/distributiva-prestaciones/colocacion-adecuada.html>.
- Serrano Pascual, A. (2004). Are European Activation Policies Converging? Lind, J. ve Knudsen, H. & Jorgensen, H. (der.) içinde. Labor and Employment Regulation in Europe. Peter Lang S.A. ISBN: 9052012466.
- Serrano Pascual, A. (2009). The Battle of Ideas in The European Field: The Combat to Defeat Unemployment and the Struggle to Give it a Name. Transfer Vol. 1/09. Issue: 15 (1) Spring 2009.
- SGK (2019a). Sosyal Güvenlik Kurumu Aylık İstatistik Bilgileri. Temmuz 2019. Tablo 3: Sosyal Güvenlik Kapsamı
- SGK (2019b). SGK İstatistikleri. Türkiye’de İşyerinin Büyüklüğüne Göre İşletme Sayısının Dağılımı.
- SGK (2019c). SGK İstatistikleri. Türkiye’de İşyerinin Büyüklüğüne Göre Sigortalı İşçi Dağılımı.
- Sidgwick, H. ([1907] 1962). The Methods of Ethics. Palgrave Macmillan. ISBN: 9781349817887.
- Skocpol, T. (1992). Protecting Soldiers and Mothers: The Political Origins of Social Policy in the United States. The Belknap Press of Harvard University Press. Cambridge. UK. ISBN: 0674717651
- Standing, G. (2002) Beyond the new paternalism: Basic Security as Equality. The Journal of Sociology & Social Welfare. Vol. 30. Issue 2 June.
- Standing, G. (2009). Work After Globalization. Building Occupational Citizenship. Edward Elgar Publishing Limited, UK. ISBN 978 1 84844 164 4.

- Standing, G. (2011). *The Precariat the New Dangerous Class*. Bloomsbury. ISBN: 978-1849663526.
- Standing, G. (2017). *The Precariat under Rentier Capitalism*. Institute for New Economic Thinking. <https://www.ineteconomics.org/research/research-papers/the-precariat-under-rentier-capitalism>.
- Standing, G. (2019). *Plunder of Commons: A Manifesto for Sharing Public Wealth*. A Pelikan Book. Great Britain. ISBN: 978-0-141-99062-0.
- Starke, P (2006). *The Politics of Welfare State Retrenchment: A Literature Review*. *Social Policy & Administration*. Vol. 40, No.1.
- Sputniknews (2018). *TESK: Kapanan İş Yeri Sayısı Yüzde 12 Arttı*. Sputniknews. Ekonomi. 12:41 04.10.2018. <https://tr.sputniknews.com/ekonomi/201810041035513457-tesk-bendevi-palandoken-isyeri-acilis-kapanis-sayisi/>.
- Sülker, K. (1976). *100 Soruda Türkiye’de İşçi Hareketleri*. İstanbul. Gerçek Yayınları.
- Şenyüz, M. (2019). *Dünya alev aldı: Küresel eylemlerle ısınan 40 ülke 40 isyan*. Independent Türkçe. [Online]. 24 Ekim 2019, <https://www.independentturkish.com/node/84331/d%C3%BCnya/d%C3%BCnya-alev-ald%C4%B1-k%C3%BCresel-eylemlerle-%C4%B1s%C4%B1nan-40-%C3%BClke-40-isyan>.
- Şişman, Y. (2017). *Türkiye’de Sosyal Politikanın Dünü, Bugünü: Hayırseverliğin Kurumsallaşması mı? Gelişim mi? Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4 (2). <https://dergipark.org.tr/download/article-file/318244>
- Tekin, A., ve Güney, A. (2016). *The Europeanization of Turkish Public Policies: A Scorecard*. Routledge. London-New York.
- T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2013). *Toplum Yararına Programlara Yönlendirme*. 27.11.2013. 123308 sayılı valiliklere genel yazı. <https://sosyalyardimlar.aile.gov.tr/uploads/pages/daire-baskanliklari/27-11-2013-ve-123308-sayili-toplum-yararina-programlara-yonlendirme-genel-yazi.pdf>.
- T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2015). *Sosyal Yardım- İstihdam Bağlantısının Etkinleştirilmesine İlişkin Usul ve Esaslar*. Sayı: 94439167-010.06-123512. Dağıtım. Valilik ve Kaymakamlıklara. Genelge (2015/3). <https://ailevecalisma.gov.tr/uploads/sgb/uploads/pages/genelgeler/genelge-2015-03.pdf>

- T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (2017). Ulusal İstihdam Stratejisi 2014 -2023 Eylem Planları 2017-2019. Ekim 2017. Ses Reklam. Ankara. ISBN:978-975-455-274-4.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2019). On Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2019-2023). Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. Ankara.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı (2013). Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2014-2018). T.C. Kalkınma Bakanlığı. Ankara.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı (2017). Orta Vadeli Program 2018-2020. T.C. Kalkınma Bakanlığı. Ankara.
- T.C. Resmî Gazete (1961). Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. 31 Mayıs 1961. Sayı: 10816. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10816.pdf>.
- T.C. Resmî Gazete (1982). Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. 9 Kasım 1982. Sayı: 17863 (Mükerrer). Tertip: 5. Cilt 22. Sayfa 3. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf>.
- T.C. Resmî Gazete (2003). İş Kanunu. 10 Haziran 2003. Kanun no:4857 Sayı: 25134. Tertip:5. Cilt:42 <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4857.pdf>.
- T.C. Resmî Gazete (2006). Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu. 31 Mayıs 2006. Kanun no:5510. Sayı:26200. Tertip: 5. Cilt 45. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5510.pdf>.
- T.C. Resmî Gazete (2013). Aktif İşgücü Hizmetleri Yönetmeliği. Tarih: 12.03.2013. Nr. 28585. <https://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.17197&sourceXmlSearch=&MevzuatIliski=0>.
- T.C. Resmî Gazete (2016). Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu. 14 Haziran 1986. Kanun no: 3294. Sayı:19134 Tertip: 5 Cilt: 25. Ek Madde 5 (Ek: 14.4.2016-6704/11md.) <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3294.pdf>.
- T.C. Resmî Gazete (2019). Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığından 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu gereğince; İşkollarındaki İşçi Sayıları ve Sendika Üye Sayılarına ilişkin 2019 Temmuz ayı İstatistikleri Hakkında Tebliğ. Sayı: 30848. <https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/11652/2019-temmuz.pdf>.
- Talas, C. (1992). Türkiye'nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi. Bilgi Yayınevi. Ankara. ISBN 975 494 288 9.

- Talas, C. ([1982], 2007). Atatürk ve Toplumsal Politika- Bir Yorum. Ceylan Ataman, B. (der.) içinde. Cahit Talas Anısına Güncel Sosyal Politika Tartışmaları. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi. Sosyal Politika Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayın No: 595. Ankara. ISBN 978-975-4827484.
- TBMM (2009a). İş Kanunu, İşsizlik Sigortası Kanunu ve Sosyal Güvenlik ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi. Kanun No: 5920.
https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/kanunlar_gd.durumu?kanun_no=5920.
- TBMM (2009b). TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu'nda, özel istihdam bürolarının faaliyetlerinin yasal hale getirilmesini öngören yasa tasarısının görüşülmesine başlandı. Meclis Haber. Türkiye Büyük Millet Meclisi Basın Açıklamaları. 24 Haziran 2009.
https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=92735.
- Tilly, P. (2007). Social Europe and European Social Policies. Origins, Challenges and Instruments. CVCE.EU.
https://www.cvce.eu/content/publication/2007/7/26/c1f2b13a-19fb-489a-9e64-fde5fbda5120/publishable_en.pdf.
- TİSK (2010). Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu XXIV. Genel Kurul Çalışma Raporu. 11-12 Aralık 2020. Ankara. https://www.tisk.org.tr/yayin/24_genel-kurul-raporu-2010.pdf.
- TİSK (2013). Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu 25. Genel Kurul Çalışma Raporu. 14-15 Aralık 2013. https://www.tisk.org.tr/yayin/25_genel-kurul-raporu-2013.pdf.
- TİSK (2016). Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu 26. Genel Kurul Çalışma Raporu. 3 Aralık 2016. <https://www.tisk.org.tr/yayin/26-GENEL-KURUL-FAALİYET-RAPORU.pdf>.
- Therborn, G. (1984). Classes and States Welfare State Developments, 1881-1981. Studies in Political Economy.
<https://spe.library.utoronto.ca/index.php/spe/article/viewFile/13292/10176>.
- Thiétart, R.A ve diğerleri. (2007). Doing Management Research: A Comprehensive Guide. Sage Publications. London.
- Triplett, J.M. (2011). On Ethics, Diversity and Conflict. Lulu, North Carolina.

- TÜİK (2019a). TÜİK İşgücü İstatistikleri, Temmuz 2019. Türkiye’de kayıt dışı çalışma oranı. Sosyal güvenlik kayıt durumuna göre istihdam (15+ yaş), Temmuz 2018, Temmuz 2019.
- TÜİK (2019b). TÜİK İşgücü İstatistikleri, Temmuz 2019. Türkiye’de Eğitim düzeyine göre işgücü durumu, Temmuz 2018, Temmuz 2019. (15+ yaş).
- TÜİK (2019c). TÜİK İşgücü İstatistikleri, Temmuz 2019. İstihdamda veya eğitimde olmayan 15 - 24 yaş aralığındaki gençlerin eğitim düzeyi.
- TÜİK (2019d). TÜİK İşgücü İstatistikleri. Türkiye’de istihdam edilenlerin yıllar ve cinsiyete göre normal çalışma saati dışında çalışmaları.
- Türken, S. ve diğerleri (2015). Making Sense of Neoliberal Subjectivity: A Discourse Analysis of Media Language on Self-development. Globalizations. ss:1-15 DOI: 10.1080/14747731.2015.1033247.
- Uzgel, İ. (2006). AKP: Neoliberal Dönüşümün Yeni Aktörü. Mülkiye Dergisi. Cilt 30. Sayı 252. <http://static.dergipark.org.tr/article-download/imported/5000008759/5000008604.pdf?>
- van Berkel, R. ve Hornemann Moller, I. (der). (2002). Active Social Policies in the EU. Inclusion through Participation? Policy Press. Bristol. UK.
- van.Berkel, R. ve Valkenburg, B. (2007). Making it Personal: Individualizing Activation Services in the EU. University of Bristol. ISBN: 9781861347978.
- Weber, T. (1997). Amsterdam Treaty Brings Small Advances for Employment and Social Policy. EurWork: European Observatory of Working Life. 27 July 1997. <https://www.eurofound.europa.eu/observatories/eurwork/articles/amsterdam-treaty-brings-small-advances-for-employment-and-social-policy>.
- Weidner, J. R. (2009). Governmentality, Capitalism, And Subjectivity. Global Society, Vol: 23(4). DOI:10.1080/13600820903198719
- Wilensky, H.L. (1975). The Welfare State and Equality: Structural and Ideological Roots of Public Expenditures. University of California Press. USA.
- Wilensky, H.L. (2002). Rich Democracies: Political Economy, Public Policy and Performance. University California Press. ISBN: 9780520928336.
- Wilthagen, T. ve F. Tros (2004). The Concept of “flexicurity”: A New Approach to Regulating Employment and Labor Markets, Transfer – European Review of Labor and Research, Vol. 10, No. 2: 166–186.
- Wright, R. (2019). The Story of 2019: Protests in Every Corner of the Globe. Our Columnist. 30 December 2019. The New Yorker.

- <https://www.newyorker.com/news/our-columnists/the-story-of-2019-protests-in-every-corner-of-the-globe>.
- Yokoyama, K. (2017). A Real Alternative to Neoliberalism. Social Europe. <https://www.socialeurope.eu/yokoyama>.
- Young, I.M. (1990). Justice and Politics of Difference. Princeton University Press. ISBN 0691023158.
- Yörük, E. ve Comin, A. (2020). Electoral Polarization, Class Politics and a New Welfare State in Brazil and Turkey. European Review. 2020 Academia Europaea. DOI:10.1017/S1062798719000620
- Yücesan Özdemir, G. (2008). AB Sosyal Politikasının Kavramlarını Yeniden Düşünmek: Güvenceli Esneklik, Sosyal Diyalog ve Sosyal Dışlanma Üzerine Notlar. MEMLEKET Siyaset Yönetim, Cilt: 3, Sayı: 7.
- Zielonka, J. (2020). Has the Coronavirus Brought Back the Nation-State? Social Europe. 26th March 2020. <https://www.socialeurope.eu/has-the-coronavirus-brought-back-the-nation-state>.

ÖZET

2000’li yıllarda güvencesiz bir sosyal yaşam şekline maruz kalan bireylerin bu sisteme karşı eşitlik temelinde sosyal adalet talebi Avrupa’da çeşitli protestolarla göze çarpmaya başlamıştır. Neoliberalizm; yeni bir özne, neoliberal birey, yaratarak sürdürülebilirliğini sağladığı düşünülürken ortaya çıkmaya başlayan sosyal adalet talebini detaylarıyla incelemek amacıyla bu tez çalışması yürütülmüştür. Neoliberal politika araçlarından biri olan aktif sosyal politikalara katılan ve işsiz bireylerle ideal yaşam düşüncelerini ortaya koyan sosyal adalet algılarına ilişkin nitel bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Neoliberal dönüşümde etkili olan uluslararası aktörlerden Avrupa Birliği’ne odaklanılarak AB tarafından teşvik edilen aktif sosyal politikalara katılan bireylerin bu politikalara ve sosyal adalet kavramına ilişkin algılarına neoliberal fikirler nasıl ve ne ölçüde işlemiştir? sorusu üzerinden analizler gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada AB’nin süreçteki etkisini ortaya koymak için olabildiğince benzer sistemler tasarımı kullanılmış ve AB’ye aday ülke Türkiye ve üye ülke İspanya dahil edilmiştir. Türkiye’den Ankara ve Gaziantep; İspanya’dan Madrid Özerk Bölgesi ve Bask Bölgesi’nde yarı yapılandırılmış mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Ankara ve Madrid başkent oldukları için; Gaziantep ve Bask Bölgesi ise sınırda yer alan sanayi bölgesi oldukları ve ülkelerin diğer bölgelerine göre göçmen ve mültecilerin toplam nüfus içinde büyük yer tutması dolayısıyla sosyokültürel açıdan karma bir sosyal yapı sergiledikleri için seçilmiştir. Her iki ülkede toplam 78 görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmelerin dağılımı; 2017’in sonu ile 2018 yılları arasında Madrid’de 20 görüşme, Bask Bölgesi’nde 24 görüşme, Ankara’da 19 görüşme ve Gaziantep’te 15 görüşme şeklindedir. Toplanan veriler, *atlas.ti* yazılımıyla kodlanarak analiz edilmiştir. Bu tez çalışmasında temel iki sonuca ulaşılmıştır. Avrupa Birliği’nin neoliberal dönüşüm kapsamında yasal, kavramsal ve finansal destek sağladığı görülmüş; aktif sosyal politikaların kurumsallaşmasında iki ülkede de meşrulaştırıcı aktör olarak yer aldığı tespit edilmiştir. Her iki ülkede de bireyin güçlendirilmesi, etrafında şekillenen AB öneriyle oluşturulan birey modelini; araştırmaya katılan kişiler, kabul etmiş ve bu durumu içselleştirmiş görünmektedirler. AB’nin üye ve aday ülkelerde önerdiği rekabet eden ve çıkarı etrafında hareket eden bireylerden oluşan ideal toplum modelinin ve piyasa odaklı sosyal adalet yaklaşımının alandaki hâkim görüş olduğu tespit edilmiştir. Fakat, mülakat yapılan kişilerin çoğunluğunun, liberteryen anlayışın temel parçası olan minimal devleti kabul etmediği tespit edilmiştir. Hatta sistemdeki artan eşitsizlik ve adaletsizliklere, sömürüye varan ekonomik baskılara bireyler sessiz kalmamış; sert bir şekilde eleştirmiştir. Bazı bireyler kurumsallaşmış tahakkümün ve baskının ortadan kalkması olarak algıladıkları sosyal adalet talebiyle mevcut sistemi eleştirmektedir. Bu eleştiriler neoliberal sistemi değiştirmeye zorlayabilir. Bugün itibarıyla değişimin yönü net olmamakla beraber devletin temin etmesi beklenen sosyal adalet talebi alanda açıkça görülmektedir.

ABSTRACT

The demand of sustaining social justice based on equality leaps out in Europe from the people who are exposed to precarious social life standards in 2000s. While neoliberalism is thought to maintain its sustainability through creating a new subject, the neoliberal individual; the demand of social justice is instigated against the neoliberal system. Therefore, this dissertation is carried out with the aim of analyzing this emerging demand of social justice in a detailed way. The qualitative analysis is performed with unemployed people who are participating one of the active social policies (vocational trainings), which is considered to be a political tool of the neoliberal project. By focusing on the European Union, which is one of the crucial international actors in neoliberal transformation, the question of “How and to what extend neoliberal ideas are ingrained in the perception on social justice of the people who participate in active social policy programs promoted by the EU?” is put into the hearth of this investigation project. In order to reveal the effect of the European Union, the mostly similar systems design has been selected and the candidate country Turkey and the member state Spain are included into the research. The semi-structured interviews are conducted in Ankara and Gaziantep in Turkey; and in the Autonomous Community of Madrid and Basque Country in Spain. Ankara and Madrid are selected as capital cities. Since Basque Country is selected considering its characteristics of being an industrial area, located on the border; and attractive for immigrants, Gaziantep is included in the research in order to draw a parallelism and analogy between Spain and Turkey. Gaziantep is an industrial city located in the Southeast part of Turkey at the border with Syria and currently hosts lots of refugees, which creates a mixed society from the socio-cultural point of view. In total, 78 interviews are realized between late 2017 and 2018. The distribution is as follows: 20 interviews in Madrid between November 2017 and March 2018; 24 interviews in Basque Country in February 2018; 19 interviews in Ankara in June 2018; and 15 interviews in Gaziantep between June and October 2018. The collected data is analysed with the software programme *atlas.ti*. Two main conclusions are reached in this dissertation. Firstly, it is detected that the European Union provides cognitive, legislative resources and financial support to its member and candidate countries on the activation of social policies during the neoliberal age. Moreover, the EU acts as a legitimizer in the institutionalization of active social policies. Secondly, the individual model based on the empowerment of individuals and shaped according to the EU proposals is accepted by the interviewees. The perception dominantly expressed in both countries is similar to the market-based model/libertarian conception of social justice and the perception of a society composed of individuals whose actions are determined with respect to competitiveness and self-interest. However, at the same time, the majority of the interviewees do not accept the minimum state role, which is main part of the libertarian conception of social justice. Moreover, the interviewees do not stay silent towards inequality, unfairness, economic oppression, and exploitation. In addition, some of the interviewees who perceive the concept of social justice as the abolition of institutionalized economic oppression criticize this system dramatically. These critics may force the system to be changed. As today, the direction of this change is not certain but the demand of sustaining social justice in the society by state mechanisms is obviously seen in the field.

EK 1: Yarı-yapılandırılmış Mülakat Tutanağı (İspanyolca ve Türkçe)

Código de la Entrevista	Fecha: Lugar: Ej: 07112017Madrid
--------------------------------	--

BREVE INFORMACIÓN SOBRE LA PERSONA ENTREVISTADA

Este apartado será completado por la investigadora. En este apartado se recogen las características básicas de las personas entrevistadas.

Edad	
Nacionalidad	
Sexo	☐ Mujer ☐ Hombre
Nivel de Educación	☐ Estudios primarios incompletos ☐ Educación primaria ☐ Primera etapa de educación secundaria y similar ☐ Segunda etapa de educación secundaria, con orientación general ☐ Segunda etapa de educación secundaria con orientación profesional ☐ Educación superior

Historia del trabajo/desempleo y breve información sobre la familia de las personas entrevistadas

Ocupación	☐ Ocupado: ☐ Tiempo completo ☐ Tiempo parcial ☐ Parado/a y ha trabajado antes ☐ Parado/a y busca su primer empleo ☐ Jubilado/a o pensionista (anteriormente ha trabajado) ☐ Trabajo doméstico no remunerado ☐ Otra situación:
Actual/ Última Profesión	<i>Condición socioeconómica INE (+inactivos)</i> ☐ A. Empresarios/as con asalariados/as, altos/as funcionarios/as, altos/as ejecutivos/as y profesionales por cuenta propia ☐ B. Profesionales y técnicos/as por cuenta ajena, y cuadros medios ☐ C. Comerciantes y pequeños/as empresarios/as (sin asalariados/as, no agrarios/as) ☐ D. Agricultores/as (empresarios/as sin asalariados/as y miembros de cooperativas) ☐ E. Personal administrativo, comercial y de servicios ☐ F. Capataces/zas y obreros/as cualificados/as (no agrarios/as) ☐ G. Obreros/as no cualificados/as (agrarios/as y no agrarios/as) ☐ H. Jubilados/as y pensionistas ☐ I. Parados/as (que han trabajado antes y en busca de su primer empleo) ☐ J. Estudiantes ☐ K. Trabajo doméstico no remunerado ☐ L. Situaciones no clasificables

¿Cuántos años de experiencia laboral tiene Ud.?	
¿Desde cuando está Ud. en paro? ¿Cuántos meses o años Ud. ha quedado en paro?	
¿Tiene Ud. algunas personas o hijos dependientes en su familia?	
¿Cuando Ud. tenía 16 años, ¿podría decirme, por favor, cuál era la ocupación de su padre? Es decir, ¿en qué consistía específicamente su trabajo?	<i>Centro de Investigaciones Sociológicas Barometer</i> ☐ Directores y gerentes ☐ Técnicos y profesionales científicos e intelectuales ☐ Técnicos; profesionales de apoyo ☐ Empleados contables, administrativos y otros empleados de oficina ☐ Trabajadores de los servicios de restauración, personales, protección y vendedores ☐ Trabajadores cualificados en el sector agrícola, ganadero, forestal y pesquero ☐ Artesanos y trabajadores cualificados de ind. manufactureras y construcción, no operadores instalaciones y maquinaria ☐ Operadores de instalaciones y maquinaria, y montadores ☐ Ocupaciones elementales ☐ Ocupaciones militares ☐ Parados ☐ Inactivos (ni ocupado, ni parado, o trabajo doméstico no remunerado, etc.) ☐ No procede (no estaba presente, había fallecido, etc.) ☐ N.S./No recuerda/Ocupación mal especificada
¿Cuando Ud. tenía 16 años, ¿podría decirme, por favor, cuál era la ocupación de su madre? Es decir, ¿en qué consistía específicamente su trabajo?	☐ Directoras y gerentes ☐ Técnicas y profesionales científicas e intelectuales ☐ Técnicas; profesionales de apoyo ☐ Empleadas contables, administrativas y otras empleadas de oficina ☐ Trabajadoras de los servicios de restauración, personales, protección y vendedoras ☐ Trabajadoras cualificadas en el sector agrícola, ganadero, forestal y pesquero ☐ Artesanas y trabajadoras cualificadas de ind. manufactureras y construcción, no operadoras de instalaciones y maquinaria ☐ Operadoras de instalaciones y maquinaria, y montadoras ☐ Ocupaciones elementales ☐ Paradas ☐ Inactivas (ni ocupada, ni parada, o trabajo doméstico no remunerado, etc.) ☐ No procede (no estaba presente, había fallecido, etc.) ☐ N.S./No recuerda/Ocupación mal especificada

Programas**Tipo de programas/actividades
involucradas**

☐	Prestaciones
☐	Orientación en la búsqueda de empleo
☐	Formación
☐	Empleo protegido
☐	Otros:

Proveedor de estos programas**Nombre del programa(s) en los que
ha participado****La duración de este (os) programa
(s)**

GUÍA PARA LA ENTREVISTA

Para medir la percepción de los programas sociales (Instituciones):

- 1) ¿Qué piensa usted sobre los programas sociales y prestaciones que recibe o ha recibido?
- 2) Imagine que no accediese a ninguna prestación o programa social, ¿sus condiciones de vida serían diferentes? y ¿Cómo?
- 3) Imagine que no existiesen estos programas, algo sería diferente en la sociedad española? La sociedad sería más injusta?

Seguridad social

- 4) ¿Se siente usted protegido? ¿Qué o quién le proporciona mayor seguridad?
- 5) ¿Usted tiene confianza en mecanismos de protección en el momento de la crisis o durante desempleo, enfermedad y jubilación?
- 6) En su opinión, el Estado tiene responsabilidad de mantener bienestar de sus ciudadanos o los ciudadanos tienen que ser responsables de su bienestar tomando las medidas necesarias y resolviendo sus problemas?
- 7) ¿Cree usted que la Unión Europea tiene algún efecto en la aplicación de estas políticas sociales? ¿Considera usted su efecto como algo positivo o negativo? ¿Como y Por qué?

Trabajo

- 8) ¿Que es el trabajo?
- 9) ¿Que es buen trabajo para ti?

Para medir la percepción de la justicia social (Ideas):

Imagine que usted está en un sistema que es socialmente justo:

- 10) ¿Cómo sería esta sociedad?
- 11) ¿Quién o qué entidades, grupos colectivos usted cree que es más efectivo para promover una sociedad justa? A qué grupo querría pertenecer usted para promover la justicia social?
Si hay silencio, sugeriré las siguientes opciones: Políticos, las empresas, los empresarios, Iglesia, Organismos Internacional como la UE.
- 12) En este sistema socialmente justo, que papel tendría la sociedad organizada; p.ej. ONGs, sindicatos o alguna otra organización para contribuir al proceso de toma de decisiones?
- 13) ¿Cuáles son las injusticias a eliminar prioritariamente? ¿Qué aspectos cree que son más importantes para una sociedad más justa?
Si hay silencio, sugeriré las siguientes opciones: ¿Discriminación? ¿Exclusión social? ¿Desigualdad? ¿Pobreza? ¿Desempleo? ¿La falta de libertades? ¿La falta de igualdad de oportunidades/resultados?
- 14) Si usted se involucra en alguna actividad para promover la justicia social, ¿Cuáles podrían ser estas actividades?
- 15) La sociedad contiene las personas con diferentes características, distintas capacidades y varias discapacidades. Considerando esta diversidad, ¿Para una sociedad más justa, cuál de las dos opciones es mejor y ¿por qué?
 - 1) Hay que pensar en dar privilegios a unos grupos para equilibrar las condiciones.
 - 2) Los privilegios pueden causar problemas y las condiciones no pueden equilibrarse así que hay que tratar de la misma manera a todos
- 16) ¿Cree usted que tiene que hacer algo (como trabajar, contribuir de alguna manera) para obtener el derecho de vivir en una sociedad justa?
- 17) ¿Piensa usted que trabajar es un requisito para acceder/vivir en una sociedad socialmente justa? Si hay algunos elementos que le hacen pensar que trabajar es un requisito para acceder a la justicia social, ¿cuales son esos elementos?

Görüşme Kodu	Tarih: Yer: Ör: 02062018Ankara
---------------------	--------------------------------------

GÖRÜŞÜLEN KİŞİYLE İLGİLİ KISA BİLGİ

Bu bölüm araştırmacı tarafından doldurulacaktır. Bu bölümde görüşme yapılan kişinin özellikleriyle ilgili temel bilgiler alınacaktır.

Yaş	
Uyruk	
Cinsiyet	☐ Kadın ☐ Erkek
Eğitim Durumu	☐ Okur yazar olmayan ☐ Okur yazar ☐ İlkokul ☐ Lise ☐ 2 yıllık Üniversite ☐ Üniversite ve üstü

Çalışma hayatı/işsizlik geçmişi ilgili kısa bilgi

- ☐ Çalışan:
☐ Tam zamanlı ☐ Yarı zamanlı
☐ Emekli
☐ Diğer durumlar:
.....

- ☐ İşsiz
☐ İşsiz + daha önce çalışmış

Çalıştığınız iş ne idi?

Şu an yapılan iş?

Bilgi beceriniz (meslek) nedir?

Bilgi beceriniz (meslek) nedir?

Kaç yıllık iş deneyiminiz var?

Hiç işsiz kaldınız mı? Kaç ay veya yıl işsiz kaldınız?

Kaç ay/yıldır işsizsiniz?

- ☐ İşsiz + ilk işini arıyor

Bilgi beceriniz (meslek) nedir?

Kaç ay/yıldır iş arıyorsunuz?

Aile ile ilgili kısa bilgi

Hanenizde kaç kişi var?

Ailenizde size bağımlı kişiler var mı?

Sosyal hareketlilik

Siz ilk hayata atıldığınızda babanız ne iş yapıyordu?

Siz ilk hayata atıldığınızda anneniz ne iş yapıyordu?

--

Programlar

Katıldığınız/Yararlandığınız sosyal programlar

☐ İşsizlik sigortası
☐ İş arama danışmanlık hizmetleri
☐ Mesleki eğitim ve kurslar
☐ Korumalı istihdam
☐ Diğer:

Programların sağlayıcısı

--

Katıldığınız/yararlandığınız programın(ların) adı

--

Katıldığınız/yararlandığınız programın(ların) süresi

--

GÖRÜŞMEDE KULLANILACAK REHBER

Mesleki eğitime yönelik algıyı ölçmek için:

- 1) Katıldığınız mesleki eğitim kurslarıyla ilgili ne düşünüyorsunuz?
- 2) Katkısı oldu mu? Ne oldu? Size ne kazandırdı?
- 3) Farz edelim ki hiçbir mesleki eğitime katılmıyorsunuz; hayatınızda/ hayat standartlarınızda herhangi bir değişiklik olur muydu? Nasıl?
- 4) Diyelim ki Türkiye’de hiçbir mesleki eğitim kursu bulunmamaktadır; toplumda herhangi bir şey farklı olur muydu?

Sosyal güvenlik ve sorumluluk

- 5) Sosyal olarak korunduğunuzu düşünüyor musunuz? Sizce sosyal güvenliği kim veya ne sağlar?
- 6) Kriz, işsizlik, hastalık, emeklilik gibi durumlarda sosyal koruma mekanizmalarına güveniyor musunuz?
- 7) Sizce vatandaşların refahını sağlama konusu devletin mi yoksa vatandaşların sorumluluğu mudur?
- 8) Sizce Avrupa Birliği’nin Türkiye’deki sosyal programların tasarımında ve/veya uygulanmasında etkisi var mıdır? Bu etki pozitif mi negatif midir? Nasıl ve Neden?

Meslek ve çalışma hayatı

- 9) Sizce iş nedir? Tanımlayabilir misiniz?
 - 10) İyi iş nedir? Tanımlayabilir misiniz?
 - 11) Eğitimi aldığınız işte mi çalışıyorsunuz?
- Evet ise, bu durumun iş memnuniyetine etkisi olduğunu düşünüyor musunuz? Hayır ise, eğer meslek eğitimi aldığınız işte çalışsaydınız, işinizden daha mı memnun olurdunuz?

Sosyal adalet algısını ölçmek için:

- 12) Sosyal adalet nedir? Sosyal olarak adil bir ortam nasıl olurdu? Sosyal olarak adaletli bir toplumun özellikleri nelerdir?
- 13) Toplum değişik özellikteki bireylerden oluşmaktadır. Herkesin farklı farklı yetenekleri veya engelleri vardır. Tüm bu farklılıkları düşündüğümüzde aşağıdaki iki seçenekten hangisi adil bir toplum yaratma konusunda daha faydalı olur? Neden?
 - 1) Eşitsiz durumları dengelemek için bazı gruplara ayrıcalık/öncelik verilmelidir.
 - 2) Ayrıcalık/ öncelikler problemlere sebep olabilir ve eşitsiz durumlar dengelenemez. Bu yüzden herkese eşit davranmak gerekmektedir.
- 14) Sizce, hangi kuruluşlar, gruplar adil bir toplumu teşvik etme konusunda en etkilidir? Eğer sessizlik olursa aşağıdaki maddelerden bahsedilecektir:
Meclis, Siyasiler, Şirketler, Dini kuruluşlar, AB gibi Uluslararası Örgütler
- 15) Hangi kurumlar ne yapabilir?
- 16) Örgütlü toplumun (STK’lar, sendikalar vb.) rolü var mıdır? Bir değişiklik yaratacak gücü var mıdır?
- 17) Sosyal adaleti geliştirmek için siz bir şey yapacak olsanız ne yapardınız?
- 18) Ne gibi adaletsiz durumlar vardır (sosyal olarak)?
- 19) Bu adaletsizlikler nasıl önlenir?
- 20) Sizce öncelikle engellenmesi gereken adaletsizlikler nelerdir? Eğer sessizlik olursa aşağıdaki maddelerden bahsedilecektir:

Ayrımcılık, Sosyal dışlanma, Eşitsizlik, Fakirlik, İşsizlik, Özgürlüklerdeki kısıtlamalar,
Fırsat eşitliğinin olmaması

21) Sizin başınıza gelen en adaletsiz olayı anlatabilir misiniz?

22) Sizce herkesin adil bir ortamda yaşama hakkı var mıdır?

23) Kimlerin daha çok adaletli yaşama hakkı vardır? Bu hakkı elde etmek için bir ön koşul var mıdır?

24) Siz sosyal olarak adil bir ortamda yaşamayı hak ettiğinizi düşünüyor musunuz?

25) Çalışma ile adaletli bir yaşam arasında bir ilişki var mıdır?

EK 2: Mülakat Sonrası Gizlilik Formu (İspanyolca)

Es mi responsabilidad usar responsablemente la información que usted ha compartido. Ahora que ha completado la entrevista, me gustaría darle la oportunidad de darme información adicional sobre cómo prefiere que se manejen sus datos. Por favor marque una de las siguientes declaraciones:

☐ Puede compartir la información tal como la he proporcionado. No se necesita cambiar ningún detalle y puede usar mi nombre real cuando utilice mis datos en publicaciones o presentaciones.

☐ Usted puede compartir la información tal como la he proporcionado; sin embargo, por favor no utilice mi nombre real. Soy consiente de que otros pueden identificarme en base a los datos, aunque mi nombre no aparezca.

☐ Usted puede compartir la información que he dado; sin embargo, por favor no utilice mi nombre real y por favor cambie los detalles que podrían hacerme identificable a otros. En particular, es mi deseo que las siguientes informaciones específicas de mis datos no se compartan sin alterarlos para hacerme inidentificable (describa estos datos en el espacio de abajo):

☐ Usted puede contactarme si tiene alguna pregunta sobre cómo compartir mis datos. La mejor manera de contactarme es (proporcione el número de teléfono o el correo electrónico):

Firma de la persona entrevistada _____ Fecha _____

Firma de la Investigadora _____ Fecha _____

Mülakat Sonrası Gizlilik Formu (Türkçe)

Paylaştığınız bilgileri dikkatli şekilde kullanmak Bilge Filiz'in sorumluluğu altındadır. Samimiyetle sunduğunuz bilgilerin nasıl kullanılmasını tercih ettiğinizle ilgili lütfen aşağıdaki ifadelerden birini seçiniz:

☐ Bu bilgiyi tıpkı verdiğim gibi paylaşabilirsiniz. Ayrıntıların değiştirilmesine gerek yoktur ve tezinizde, yayınlarınızda veya sunumlarda verilerimi kullanırken gerçek adımları kullanabilirsiniz.

☐ Bu bilgileri verdiğim kadarıyla paylaşabilirsiniz; ancak lütfen gerçek adımları kullanmayın. İsmimi kullanmayacak olsanız da başkalarının beni verdiğim bilgileri temel alarak tanıyabileceğini biliyorum.

☐ Verdiğim bilgileri paylaşabilirsiniz. Ancak lütfen gerçek adımları kullanmayın ve lütfen diğer kişisel bilgilerimi başkalarının bu bilgilerden beni tanımasını engelleyecek şekilde değiştirin. Özellikle, aşağıda belirttiğim detayları kesinlikle değiştirerek paylaşmanızı rica ediyorum (bu boşlukta bilgileriniz kullanılırken değiştirmek istediğiniz noktaları belirtebilirsiniz): _____

Verdiğim bilgileri paylaşma hakkında sorularınız varsa, benimle iletişime geçebilirsiniz. Bana ulaşmanın en iyi yolu (telefon numarası veya e-posta adresinizi belirtiniz):

Mülakat yapılan kişinin imzası _____ Tarih _____

Araştırmacının imzası _____ Tarih _____

EK 3: Türkiye’de Mülakata Katılan Kişilerin Özellikleri

	Kod	Yaş	Kent	Cinsiyet	Eğitim	İstihdam Durumu	İş Deneyimi	İş arıyor mu?	Ne kadar zamandır iş arıyor?	Meslek	Yararlandığı Sosyal Programlar	Katıldığı Mesleki Eğitimler
1	TA16E	16	Ankara	Erkek	Lise öğrencisi	Pasif	Gayri resmi sektörde 2 ay	Hayır	0	İnşaat sektörü	1.Mesleki eğitim kursu	Bilgisayar bakım ve onarım
2	TA16K	16	Ankara	Kadın	Lise öğrencisi	Pasif	0	Hayır	0	Herhangi bir meslek tanımı yapmamıştır.	1.Mesleki eğitim kursu	Bilgisayar bakım ve onarım
3	TA17E-1	17	Ankara	Erkek	Lise öğrencisi	İşsiz	Gayri resmi sektörde 3 ay	Evet	3 hafta	Telefon Mağazası Teknik Yardım	1.Mesleki eğitim kursu 2. Yiyecek almak için belediyeden verilen kart	Bilgisayar bakım ve onarım
4	TA17E-2	17	Ankara	Erkek	Lise öğrencisi	İşsiz	0	Evet	1 yıl	Herhangi bir meslek tanımı yapmamıştır.	1.Mesleki eğitim kursu	Bilmiyor (Bilgisayar bakım ve onarım)
5	TA17K	17	Ankara	Kadın	Lise mezunu	İşsiz	6-7 ay	Evet	3 ay ama kendi iş yerini (kuaför) açmak istiyor.	Kozmetik Tekstil sektörü	1.Mesleki eğitim kursu	Makyaj, Cilt bakımı
6	TA18E	18	Ankara	Erkek	İlkokul mezunu	İşsiz	Gayri resmi sektörde 2 yıl	Evet	6-7 ay	Metal sektörü, Garson	1.Mesleki eğitim kursu 2. Yiyecek almak için belediyeden verilen kart	Bilgisayar bakım ve onarım
7	TA20K-1	20	Ankara	Kadın	Üniversite öğrencisi	Pasif	0	Hayır	0	Sosyal çalışması Öğrenci	1.Mesleki eğitim kursu	Makyaj
8	TA20E	20	Ankara	Erkek	Lise mezunu	İşsiz	Bilmiyor	Evet	Aylardır, yıllardır (2 yıldır)	Asistan	1.Mesleki eğitim kursu	Bilmiyor (Housekeeping- Oda hizmetleri)
9	TA20K-2	20	Ankara	Kadın	Lise mezunu	İşsiz	2 yıl	Hayır	0	Kuaför	1.Mesleki eğitim kursu	Makyaj, Tırnak bakım

10	TA22K	22	Ankara	Kadın	İlkokul mezunu	İşsiz	13 yıl	Evet	1,5 yıl ama kendi iş yerini açmak istiyor.	Sekreter	1.Mesleki eğitim kursu	Cilt bakımı
11	TA29E	29	Ankara	Erkek	Lise mezunu	Resmi olarak işsiz. Gayri resmi sektörde çalışıyor.	14-15 yıl	Hayır	0	Mobilya Mağazası Restoran sektörü Elektrikçi	1.Mesleki eğitim kursu	Housekeeping Oda hizmetleri
12	TA32E	32	Ankara	Erkek	Lise mezunu	Tam zamanlı çalışıyor.	7-8 yıl	Hayır	1- 1,5 ay (önce)	Temizlikçi	1.Mesleki eğitim kursu	Housekeeping Oda hizmetleri
13	TA32K	32	Ankara	Kadın	Lise mezunu	Pasif. Ev hanımı	5 yıl	Hayır	5 yıl ama artık aramıyor. Kendi iş yerini açmak istiyor.	Vasıfsız ev hanımı, Güvenlik sektörü, Sekreter, Satış elemanı	1.Mesleki eğitim kursu 2. İşsizlik sigortası 3. İşbaşı eğitimi	Makyaj, Cilt bakımı
14	TA35K	35	Ankara	Kadın	İlkokul mezunu	İşsiz	0	Evet	Kurs bitince arayacak. Kendi iş yerini açmak istiyor.	Cilt bakımı sektöründe iş arayacak.	1.Mesleki eğitim kursu	Makyaj, Cilt bakımı
15	TA38K	38	Ankara	Kadın	İlkokul mezunu	İşsiz	10 yıl	Evet	4-5 ay	Restoranlarda Aşçı	1.Mesleki eğitim kursu 2. İşsizlik sigortası	Aşçı, Hasta bakımı
16	TA39K-1	39	Ankara	Kadın	İlkokul mezunu	İşsiz. Ev hanımı	Gayri resmi sektörde 3-4-ay	Evet	2 yıl	Aşçı	1.Mesleki eğitim kursu	Housekeeping Oda hizmetleri, Çocuk bakımı, hasta bakımı
17	TA39K-2	39	Ankara	Kadın	Lise mezunu	İşsiz	20 yıl	Evet	2 yıl	Yönetici Asistanı, Satış elemanı, Eczane kalfası	1.Mesleki eğitim kursu 2. İşsizlik sigortası	Makyaj, Cilt bakımı
18	TA42K	42	Ankara	Kadın	Lise mezunu	Pasif. Ev hanımı	1 yıl	Hayır	0	Ev hanımı, Satış elemanı	1.Mesleki eğitim kursu	Housekeeping Oda hizmetleri

19	TA53K	53	Ankara	Kadın	Lise mezunu	Emekli. Ev hanımı	23 yıl	Evet ama çok aktif şekilde değil	0	Arşivde memur	1.Mesleki eğitim kursu	Makyaj
20	TG21E	21	Gaziantep	Erkek	İlkokul mezunu	Tam zamanlı çalışıyor	3 yıl	Hayır	1 ay (önce)	Montaj, Kaynakçı	1.Mesleki eğitim kursu	Metal şekillendirme süreçleri
21	TG25K	25	Gaziantep	Kadın	İki yıllık üniversite mezunu	İşsiz	6-7 ay	Evet	2,5 yıl	Çağrı merkezi, ön muhasebe	1.Mesleki eğitim kursu	Makyaj
22	TG27K	27	Gaziantep	Kadın	Üniversite mezunu	İşsiz. Staj yapıyor.	0	Evet	5 yıl	Bankacılık sektöründe stajyer, Muhasebecilik	1.Mesleki eğitim kursu	Cilt bakımı teknikleri Dikiş nakış
23	TG33E	33	Gaziantep	Erkek	Lise mezunu	Tam zamanlı çalışıyor.	10 yıl	Hayır	3 ay (önce)	Bilgisayar destekli tasarımcı	1.Mesleki eğitim kursu 2. İşsizlik sigortası	CNC operatörü
24	TG36E	36	Gaziantep	Erkek	İki yıllık üniversite mezunu	Tam zamanlı çalışıyor.	Resmi olarak 12,5 yıl. Gayri resmi 10 yıl.	Hayır	0	Tornacı, Tekstil sektörü	1. İşbaşı eğitimi	CNC operatörü
25	TG37E	37	Gaziantep	Erkek	İlkokul mezunu	Yarı zamanlı çalışıyor.	Genellikle gayri resmi sektörde 20 yıl	Hayır	0	Kaynakçı	1.Mesleki eğitim kursu	Metal şekillendirme süreçleri
26	TG38K	38	Gaziantep	Kadın	İlkokul mezunu	İşsiz	4-5 yıl	Evet ama çocuklarının bakımını engellemeyecek şekilde.	3 yıl. Kendi iş yerini açmak istiyor.	Satış elemanı, Süpermarket, girişimcilik kursu sonrası girişimci	1.Mesleki eğitim kursu	Makyaj, (Kuaför), Cilt bakımı
27	TG38E	38	Gaziantep	Erkek	İlkokul mezunu	Tam zamanlı çalışıyor.	21 yıl	Hayır	7 ay (önce)	Kaynakçı, Elektrikçi	1.Mesleki eğitim kursu	Metal şekillendirme süreçleri

28	TG38E-2	38	Gaziantep	Erkek	İlkokul mezunu	Tam zamanlı çalışıyor.	20 yıl	Hayır	2 ay (önce)	Havalandırma sorumlusu	1.Mesleki eğitim kursu	Metal şekillendirme süreçleri
29	TG40K	40	Gaziantep	Kadın	Üniversite mezunu	Resmi olarak işsiz. Gayri resmi sektörde çalışıyor.	25 yıl	Evet	Kendisini işsiz olarak değerlendirmiyor. Online ürün satıyor.	Serbest çalışan, İngilizce, Matematik Öğretmeni.	1.Mesleki eğitim kursu 2. Girişimcilik kursu	Cilt bakımı
30	TG43K	43	Gaziantep	Kadın	İlkokul mezunu	Tam zamanlı çalışıyor.	3 yıl	Hayır	0	Kurtasiyede çalışan	1.Mesleki eğitim kursu	Cilt bakımı, dikiş nakış
31	TG45K	45	Gaziantep	Kadın	İlkokul mezunu	İşsiz	1 yıl	Evet ama eşi çalışmasına izin vermiyor.	5 yıl	Rehabilitasyon	1.Mesleki eğitim kursu	Güzellik uzmanı, Kuaför
32	TG48K	48	Gaziantep	Kadın	Lise mezunu	Tam zamanlı çalışıyor.	7 yıl	Hayır	0 çocuklarına baktığı için.	Serbest çalışan, Anaokulunda öğretmen	1.Mesleki eğitim kursu 2. Girişimcilik kursu	Kuaför, Makyaj, Güzellik uzmanı, cilt bakımı, Adapttext, İletişim teknikleri
33	TG50K	50	Gaziantep	Kadın	İlkokul mezunu	Pasif	0	Hayır	0	Vasıfsız. Ev hanımı	1.Mesleki eğitim kursu	Makyaj, Masaj
34	TG55K	55	Gaziantep	Kadın	İlkokul mezunu	İşsiz	Gayri resmi sektör ile birlikte 10-15 yıl	Evet	Uzun zamandır	Çocuk bakımı, Doktor asistanı, Evde dikiş, nakış	1.Mesleki eğitim kursu	Makyaj

EK 4: İspanya’da Mülakata Katılan Kişilerin Özellikleri

	Kod	Yaş	Kent	Cinsiyet	Eğitim	İstihdam Durumu	İş Deneyimi	İş arıyor mu?	Ne kadar zamandır iş arıyor?	Meslek	Yararlandığı Sosyal Programlar	Katıldığı Mesleki Eğitimler
1	İM18E	18	Madrid	Erkek	Lise mezunu	İşsiz	3 yıl	Evet	Yaklaşık 1 yıl	Garson	1. Mesleki eğitim kursu 2. Annesi RGI (asgari geçim yardımı) alıyor	Şu an katıldığı kursun adını bilmiyor. Önceden katıldığı kurslar: Makineci ve Aşçı Yardımcılığı
2	İM25E	25	Madrid	Erkek	Lise mezunu	İşsiz	1-2 yıl	Evet	1 aydan az	Ekmek fabrikasında operatör. Fırıncı	1. Mesleki eğitim kursu 2. Romanların sosyal içerilmesi için faaliyet gösteren STK’nın programları	Mutfak asistanlığı, Garson yardımcısı, Romanların sosyal içerilmesi için faaliyet gösteren STK’nın kursları
3	İM29E-1	29	Madrid	Erkek	Lise mezunu	İşsiz	7-8 yıl	Evet	4 ay	Sokakta temizlikçi	1. Mesleki eğitim kursu 2. 426 €’luk sosyal yardım	İş garantili kurs Balıkçılık Madrid Ticaret Odasının kursları Girişimcilik kursları
4	İM29E-2	29	Madrid	Erkek	Üniversite mezunu	İşsiz	Gayri resmi sektörde 4 ay, bir süre gönüllü çalışmış	Evet	2 ay	Psikolojik destek	1. Mesleki eğitim kursu 2. Girişimcilik 3. Avrupa Gençlik Garanti Programı	Girişimcilik Diğer katıldığı kursların ismini hatırlamıyor
5	İM30K	30	Madrid	Kadın	Lise mezunu	İşsiz	1 yıl	Evet	1 yıl	Temizlik, Çocuk Bakım, Ticaret sektörü	1. Mesleki eğitim kursu 2. Romanların sosyal içerilmesi için faaliyet gösteren STK’nın programları	İş garantili kurs
6	İM30K	30	Madrid	Kadın	Lise mezunu	İşsiz	4,5 yıl (gayri resmi sektörde çalışılan süre dahil)	Evet	2 yıl	Hotelde çalışan, Temizlikçi Kasiyer Hemşire yardımcısı	1. Mesleki eğitim kursu	Teknik ve Bilgi İşlem Yardımcılığı
7	İM31K-1	31	Madrid	Kadın	Lise mezunu	İşsiz	5 yıl	Evet	4 yıl		1. Mesleki eğitim kursu (CARITAS) 2. İşsizlik sigortası 3. Çeşitli sosyal yardımlar	Garson, Hotellerin temizliği
8	İM31K-2	31	Madrid	Kadın	Lise mezunu	İşsiz	14 yıl (gayri resmi sektörde çalışılan süre dahil)	Evet	2 yıl ama kendi iş yerini açmak istiyor	Kasiyer, Satış elemanı, Otel sektörü	1. Mesleki eğitim kursu 2. Girişimcilik kursları	Repsiyoncu Katıldığı diğer 2 kursun adını hatırlamıyor. İdari...

9	İM36E	36	Madrid	Erkek	Üniversite mezunu	Tam zamanlı çalışıyor	10 yıl	Evet	6 ay	Mühendis	1. Mesleki eğitim kursu 2. İşsizlik sigortası	Profesyonellik sertifikası
10	İM40E-1	40	Madrid	Erkek	Üniversite mezunu	İşsiz	24 yıl	Evet	4 ay	Yönetim sektörü	1. Mesleki eğitim kursu 2. İşsizlik sigortası	Mobilyaların bakım ve onarımı Excel kursu
11	İM40E-2	40	Madrid	Erkek	Lise mezunu	İşsiz	17 yıl (gayri resmi sektörde çalışılan süre dahil)	Evet	1 ay	Turist rehberi	1. Mesleki eğitim kursu 2. İşsizlik sigortası	Mobilyaların bakım ve onarımı
12	İM40E-3	40	Madrid	Erkek	Lise mezunu	İşsiz	21 yıl	Evet	2 yıl	İş sahibi	1. Mesleki eğitim kursu	Montaj Buzdolabının bakım ve onarımı
13	İM40K	40	Madrid	Kadın	İlkokul mezunu	İşsiz	10 yıl	Evet	7 yıl. Bu uzun süreli işsizlikten sonra 9 ay çalışmış. 2 haftadır tekrar işsiz	Bahçıvan	1. Mesleki eğitim kursu 2. İşsizlik sigortası 3. Sosyal konut yardımı	Bahçıvan
14	İM41E	41	Madrid	Erkek	Lise mezunu (Teknik Eğitim)	İşsiz	15 yıl	Evet	6 yıl	Depoda operatör	1. Mesleki eğitim kursu 2. İşsizlik sigortası	Mobilyaların bakım ve onarımı
15	İM44E	44	Madrid	Erkek	Üniversite mezunu. Mühendis	İşsiz	24 yıl	Evet	6 ay	Mühendis	1. Mesleki eğitim kursu 2. İşsizlik sigortası	Montaj Buzdolabının bakım ve onarımı Bunlardan başka 4-5 kursa daha katılmış
16	İM51K	51	Madrid	Kadın	İlkokul mezunu	İşsiz	34 yıl (gayri resmi sektörde çalışılan süre dahil)	Evet	1 yıl 3 ay	Kapıcı, Aşçı	1. Mesleki eğitim kursu	Mobilyaların bakım ve onarımı
17	İM51E	51	Madrid	Erkek	Üniversite mezunu	İşsiz	Brezilya'da 35 yıl ve İspanya'da 20 yıl	Evet	4 yıl. Kendi işyerini açmak istiyor.	Uçaklara yükleme bindirme	1. Mesleki eğitim kursu 2. İşsizlik sigortası 3. Sosyal yardım (RGI?)	Muslukçu, Tesisat işleri Elektrikçi
18	İM52E	52	Madrid	Erkek	Lise mezunu	İşsiz	45 yıl. Ulaşım sektöründe 30 yıl. Restoranda 13 yıl	Evet	2,5 yıl	Şoför, Restoranda çalışan, Kendi işinde çalışan	1. Mesleki eğitim kursu 2. Kalbinden rahatsızlığı için alınan sosyal yardım	Elektrik tesisatı
19	İM54K	54	Madrid		İlkokul mezunu	İşsiz	20 yıl (gayri resmi sektörde çalışılan süre dahil)		10 yıl	Restoranda garson, evlerde gayri resmi sektörde temizlikçi,	1. Mesleki eğitim kursu 2. İşsizlik sigortası	Marangozluk, Evde bakım hizmetleri

				Kadın				Evet		kendi çocuğuna bakmak için uzun süre işsiz		
20	İM57K	57	Madrid	Kadın	Üniversite mezunu	Yarı zamanlı çalışıyor	Başka çalışanların yerine çalıştığı kısa süreli sözleşmeler dahil 30 yıl	Evet	3 yıl (aralıklarla)	İdari personel, Sekreter, Resepsiyoncu, Güvenlik görevlisi	1. Mesleki eğitim kursu 2. İşsizlik sigortası 3. İş arama için destek	Yaşlı bakımı
21	İB24E	24	Bask Bölgesi	Erkek	Lise mezunu (Teknik Eğitim)	İşsiz	1 yıl (her zaman kısa süreli sözleşmelerle. En fazla 4 ay devamlı çalışılmış)	Evet	1 ay	Hotelde çalışan, güvenlik görevlisi, depoda çalışan, yükleme- indirme personeli, carrefourda çalışan, Cocacola şirketinde çalışan	1. Mesleki eğitim kursu 2. İşsizlik sigortası	Binaların ve hotellerin temizliği
22	İB24K	24	Bask Bölgesi	Kadın	Master	İşsiz	1 yıl	Evet	2 ay	Sokakta eğitmen	1. Mesleki eğitim kursu	Bilmiyor (Sosyal olarak hassas ve zor koşullarda olan kişilerin durumlarına müdahale)
23	İB25K	25	Bask Bölgesi	Kadın	Üniversite mezunu		Profesyonel maaşlı çalışma deneyim yok	Evet	3 yıl	Psikologlar birliğinde ve bir araştırma merkezinde staj. Öğrenciyken ürün promosyonu sektöründe çalışan	1. Mesleki eğitim kursu	Sosyal olarak hassas ve zor koşullarda olan kişilerin durumlarına müdahale
24	İB27K- 1	27	Bask Bölgesi	Kadın	Üniversite mezunu	İşsiz	11 yıl (gayri resmi sektörde çalışılan süre dahil)	Evet	8 ay	Sosyal çalışmacı. Barlarda gayri resmi çalışan	1. Mesleki eğitim kursu 2. İşsizlik sigortası	Bağımlı kişilere kurumlarda sosyal yardım ve bakım. Birçok kurs.

25	İB27K-2	27	Bask Bölgesi	Kadın	Master	Tam zamanlı çalışıyor	İspanya'da 10 ay. 1 yıl ABD'de	Evet	5 ay	İstihdam Planına dahil olan kursiyer. Sürdürülebilir rehabilitasyon. Güneş enerjisiyle ilgili çalışan şirkette çalışan	1. İstihdam Planı çerçevesinde program	Sürdürülebilir rehabilitasyon REBIT
26	İB28K-1	28	Bask Bölgesi	Kadın	Master	İşsiz	15 yıl. 4 yıl kendi mesleğinde	Evet	2 ay	Sosyal koruma çalışanı, Çocuk bakımı, Çocuk Garson, Evlerde temizlikçi, süpermarkette kasiyer	1. Mesleki eğitim kursu 2. İşsizlik sigortası 3. İstihdam edilebilirliğin artırılması kursları	Sosyal olarak hassas ve zor koşullarda olan kişilerin durumlarına müdahale
27	İB28K-2	28	Bask Bölgesi	Kadın	Üniversite mezunu	İşsiz	13 yıl. 4 yıl kendi mesleğinde 9 yıl hizmet sektöründe (catering)	Evet	2 ay	Çocukların sosyal içerilmesiyle ilgili çalışan, Restoranda çalışan	1. Mesleki eğitim kursu 2. İşsizlik sigortası	Bağımlı kişilere kurumlarda sosyal yardım ve bakım. Bilgi İşlem Euskera (Bask bölgesinde konuşulan dil)
28	İB29K	29	Bask Bölgesi	Kadın	Üniversite mezunu	İşsiz	11 yıl	Evet	1 ay	Her şey olarak çalışan, en son giyim mağazasında çalışan	1. Mesleki eğitim kursu 2. İşsizlik sigortası	Bağımlı kişilere kurumlarda sosyal yardım ve bakım.
29	İB30E	30	Bask Bölgesi	Erkek	Master	İşsiz	4 yıl	Evet	3 ay	Sosyal çalışmacı	1. Mesleki eğitim kursu 2. İşsizlik sigortası	Çatışma çözümü Sosyal sağlık hizmetleri sertifikası
30	İB34E	34	Bask Bölgesi	Erkek	İlkokul mezunu	İşsiz	21 yıl. Resmi sektörde 6 ay.	Evet	1 yıl	Metal işleri, Marangoz, Montaj, Boyama	1. Mesleki eğitim kursu 2. İş arama destek 3. Asgari geçim yardımı (RGI)	Marangozluk Muslukçuluk İnşaat sektörü Kaynakçılık
31	İB40K	40	Bask Bölgesi	Kadın	Lise mezunu (Teknik Eğitim)	Eğitim alırken çalışıyor. Kursiyer ve aynı zamanda çalışan	20 yıl 9 yılı gayri resmi sektörde	Hayır	0	Ev ve iş yerlerinin temizliği, bulaşık yıkama, aşçı yardımcısı, Elektrikçi	1. Mesleki eğitim kursu 2. Girişimcilik 3. İşsizlik sigortası 4. Asgari geçim yardımı RGI	Elektrikçi Mekanların rehabilitasyonları Aşçılık Fırıncılık Cadde ile ilgili bir şey (kendisinin ifade ettiği şekilde yazılmıştır)
32	İB40K-2	40	Bask Bölgesi	Kadın	Üniversite mezunu	Yarı zamanlı çalışıyor	12 yıl. 10 yıl mimar	Evet	4 yıl	Mimar, Öğretmen	1. Mesleki eğitim kursu (iş arama için destek) 2. İşsizlik sigortası	Nasıl iş bulunur kursu. CV hazırlama

33	İB41E	41	Bask Bölgesi	Erkek	Lise mezunu (Teknik Eğitim)	İşsiz	15 yıl	Evet	3,5 yıl	Şoför	1. Mesleki eğitim kursu 2. Asgari geçim yardımı RGI 500€ 3. Elektrik su ödemeleri için sosyal yardım 65€ 4. Belediyeden sosyal yardım. Ekstra harcamaların %70'i için ödeme.	Kaynakçılık
34	İB42K	42	Bask Bölgesi	Kadın	İlkokul mezunu	İşsiz	27 yıl	Evet	6 yıl	Restoranlarda temizlikçi, garson. Aşçı yardımcısı	1. Mesleki eğitim kursu 2. İşsizlik sigortası 3. Boşanmış kadınlara verilen çocuk için yardım	Aşçı yardımcılığı Binaların ve hotellerin temizliği
35	İB42E	42	Bask Bölgesi	Erkek	Üniversite mezunu	İşsiz	21 yıl	Evet	1 yıl	Fotoğrafçı, Asker	1. Mesleki eğitim kursu 2. İşsizlik sigortası	Muslukçuluk, Gaz
36	İB47K	47	Bask Bölgesi	Kadın	Lise mezunu	İşsiz	Aralıklı olarak 8-9 yıl	Evet	5 yıl	Fabrika çalışanı	1. Mesleki eğitim kursu 2. İşsizlik sigortası 3. Asgari geçim yardımı RGI 800€	Depo asistanı, Ticari asistan, Marangoz, Satış elemanı
37	İB48E	48	Bask Bölgesi	Erkek	İlkokul mezunu	İşsiz	7 yıl	Evet	10 yıl	Özel şirkette güvenlik, Balıkçılık sektöründe çalışan	1. Mesleki eğitim kursu 2. Asgari geçim yardımı RGI 500€ 3. Sosyal konut yardımı 250€ 4. Engellilik yardımı	Mobilya yapımı Bilgi işlem kursu (bilgisayarı olmadığı için kursu bırakmıştır)
38	İB49E	49	Bask Bölgesi	Erkek	Lise mezunu	İşsiz	16 yıl	Evet	5 yıl	Resepsiyoncu	1. Mesleki eğitim kursu 2. İşsizlik sigortası 3. Asgari geçim yardımı RGI	Marangoz, Montaj
39	İB51K	51	Bask Bölgesi	Kadın	İlkokul mezunu	İşsiz	20 yıl. 3 yıl resmi sektörde	Evet (bir hastalığı nedeniyle raporu var. Ameliyat olması gerekiyor. Sonra çalışmak istiyor)	1,5 yıl	Metal, Montaj, Boyama	1. Mesleki eğitim kursu 2. Sağlık problemleri nedeniyle alınan sosyal yardım	Mobilya yapımı Metal
40	İB52E	52	Bask Bölgesi	Erkek	İlkokul mezunu	İşsiz	30 yıl	Evet	7 yıl	Metal fabrikasında özel bir alet kullanan çalışan	1. Mesleki eğitim kursu 2. İşsizlik sigortası	Marangoz, Mobilya Kaynakçılık Depo asistanı

41	İB53E	53	Bask Bölgesi	Erkek	Lise mezunu	Resmi olarak işsiz. Gayri resmi sektörde çalışıyor.	23 yıl. 3 yıl resmi sektörde	Evet	10 yıl	Kapıcı, Asker	1. Mesleki eğitim kursu 2. İşsizlik sigortası 3. Asgari geçim yardımı RGI	Muslukçuluk, Makine bakımı Mobilya bakım ve onarımı
42	İB55E	55	Bask Bölgesi	Erkek	Lise mezunu	İşsiz	36 yıl	Evet	2 yıl	Yol bakımı, İndirme, Yükleme Makineci, Birçok şey	1. Mesleki eğitim kursu 2. İşsizlik sigortası	Marangoz Mobilya bakım ve onarımı
43	İB58E	58	Bask Bölgesi	Erkek	İlkokul mezunu	Pasif, Tutuklu, Şartlı Tahliye	30 yıl	Evet	7 yıl (cezaevinde)	Kapıcı, İnşaat sektörü, Kaynakçı, Fırıncı	1. Cezaevindeki kişilere verilen yardımlar 2. Sosyal entegrasyon evlerinde yaşıyor.	Mobilya bakım ve onarımı
44	İB59E	59	Bask Bölgesi	Erkek	Lise mezunu	İşsiz	28 yıl	Evet	3 yıl	Birçok şey, Depoda çalışan, Sipariş hazırlayan, Kamyon boşaltan, Konteynerci	1. Mesleki eğitim kursu 2. Yaşlılara verilen 430€'luk sosyal yardım	Muslukçu, İklimlendirme Bilgi İşlem Depo